

**ARHIVELE NAȚIONALE
JUDEȚUL MUREȘ**

**ASOCIAȚIA ARHIVIȘTILOR „DAVID PRODAN”
FILIALA TÎRGU – MUREȘ**

**ANUARUL
ARHIVELOR
MUREȘENE**

Serie Nouă

Nr. II (VI)

**Tîrgu – Mureș
2013**

**ANUAR EDITAT DE
ARHIVELE NAȚIONALE JUDEȚUL MUREȘ
ȘI
ASOCIAȚIA ARHIVIȘTILOR „DAVID PRODAN” FILIALA TÎRGU – MUREȘ**

COLEGIUL DE REDACȚIE

**Prof. Dr. LIVIU BOAR – redactor șef
Dr. BEATRICE MILANDOLINA DOBOZI
RAMONA CARMEN PĂCURAR
Drd. LÁSZLÓ MÁRTON
Dr. PETER MOLDOVAN**

**CONSILIUL ȘTIINȚIFIC
(În ordine alfabetică)**

ANGHELESCU HERMINA G. B., Prof. Univ. Dr., School of Library and Information Science, Detroit, Michigan, U.S.A.
BERENY MARIA, Doctor în istorie, Director, Institutul de Cercetări din Gyula al Românilor din Ungaria
BOCȘAN NICOLAE, Prof. Univ. Dr., Universitatea „Babeș – Bolyai”, Cluj - Napoca
BOLOVAN IOAN, Prof. Univ. Dr., Prorector, Universitatea „Babeș – Bolyai”, Cluj -Napoca
DOBRINCU DORIN, Doctor în istorie, cercetător, Institutul de Istorie” A.D. Xenopol, Iași
DRĂGAN IOAN, Doctor în istorie, Directorul Arhivelor Naționale ale României, București
EDROIU NICOLAE, Prof. Univ. Dr., Membru al Academiei Române, director, Institutul de Istorie și Arheologie „G. Bariț”, Cluj - Napoca
FENEȘAN COSTIN, Doctor în istorie, medievalist, București
FLOREA PAVEL-MIRCEA, Prof. Univ. Dr., Facultatea de Arhivistică, București
GRĂF RUDOLF, Prof. Univ. Dr., Prorector Universitatea „Babeș – Bolyai”, Cluj-Napoca
NAGY MIHÁI ZOLTÁN, Doctor în istorie, Consilier, Arhivele Naționale Bihor, Oradea
PÁL – ANTAL SÁNDOR, Doctor în istorie, arhivist, membru extern al Academiei Maghiare, Budapesta, Tîrgu - Mureș
PLATON FLORIN ALEXANDRU, Prof. Univ. Dr., Universitatea „Al. I. Cuza” Iași
POP IOAN AUREL, Prof. Univ. Dr., Rectorul Universității „Babeș – Bolyai”, Cluj - Napoca, Membru al Academiei Române
SIGMIREAN CORNEL, Prof. Univ. Dr., Președintele Senatului Universității „Petru Maior” din Tîrgu - Mureș, directorul Institutului de Cercetări Socio - Umane „Gheorghe Șincai” al Academiei, Tîrgu - Mureș

**Tehnoredactare: Liviu Boar, Firuța Achim
Coperta și grafica: Liviu L. Boar jr.**

ISSN 1583 – 1337

**Copyright © Arhivele Naționale Serviciul Județean Mureș
Adresa pentru corespondență: mures.an@mai.gov.ro**

Responsabilitatea pentru conținutul materialelor revine în exclusivitate autorilor

CUPRINS / CONTENU / INHALT / CONTENTS

ARHIVISTICĂ

BERNÁD Rita-Magdolna

- Locurile de adeverire din Transilvania 9
Loca credibilia (authentic places). Apperance of the loca credibilia
(authentic places) in Transylvania

Ionela NIȚU

Dan-Ovidiu PINTILIE

- Societatea Petrolieră „Naphta Română” (1920-1948).....33
The „Naphta Română” Oil Company (1920-1948)

Ionela NIȚU

Dan-Ovidiu PINTILIE

- Istoricul Societății S.A.R.I.M. (Societate Anonimă Română pentru
Intreprinderi Miniere) 1938-1948.....45
The histroy of the Romanian Anonymus Company for Mining
Industries „S.A.R.I.M.” (1938-1948)

Paula IVAN

- Crearea fondului de arhivă specială la arhivele din Cluj. Premise și
consecințe.....61
The creation of „special archive fund” at the Archives’
institution in Cluj. Premises and consequences

Peter MOLDOVAN

- Ghid pentru utilizarea fondurilor arhivistice create de primăriile rurale
din cadrul județului Mureș.....69
Guidelines for the use of archival funds created by rural guildhalls in
the Mures county

ISTORIE

Ioan Eugen MAN

- “Casa cu piloni” din Tîrgu-Mureș, un monument baroc din
sec. XVIII - XIX.....115
„The House on pillars” in Tîrgu-Mureș a baroque monument
from the 18 th - 19 th centuries

Giordano ALTAROZZI

- Le “Nunziature” quali fonti per la storia moderna.....145
“Nuntiaturile” ca surse privilegiate pentru istoria modernă

Florin BENGHEAN

- Charity and social assistance in the Romanian Orthodox church
activity from Transylvania in the years 1868-1918.....151
Filantropie și asistență socială în activitatea Bisericii Ortodoxe
Române din Transilvania în perioada 1868-1918

Florin BENGHEAN

- O faptă de mare însemnătate a Sfântului Ierarh Andrei Șaguna -
Restaurarea mitropoliei ortodoxe a Transilvaniei de la Sibiu - în
viziunea lui Vasile Netea.....167
An act of great significance to saint hierarch Andrei Șaguna - restoring
orthodox metropolitan of Transylvania, in Sibiu - The vision of Vasile
Netea

Alin SPÂNU

- Colaborarea structurilor informative Române cu cele Anglo-Franceze
în primul deceniu interbelic (1919 - 1929).....177
The collaboration between the Romanian intelligence services and the
Anglo-French one during the interwar decade (1919-1929)

Adrian ONOFREIU

- Un proiect de “Regionalizare” a României din anul 1921.....185
Un projet de “Regionalisation” de la Roumania de 1921

Elena DUMITRU

- Panait Istrati et «L’affaire Roussakov».....215
Panait Istrati și «Afacerea Roussakov»

Vasile DOBRESCU

Maria DAN

- Evoluția financiară a băncii «Mureșiana» din Reghin în
 perioada anilor 1934-1948.....225
 The financial evolution of the «Muresiana» Bank of Reghin
 between 1934-1948

Ioan LĂCĂTUȘU

Vasile STANCU

- Surse documentare referitoare la presa din județul Treiscaune și
 la publicațiile regionale și centrale care au circulat acest județ, în
 perioada interbelică.....241
 Documentary sources referring to the press from Treiscaune county
 and to regional and central publication which have circulated in this
 circulated in this county between the world wars

DOCUMENTE

Liviu BOAR

- Contribuții documentare la monografia localității Daneș.....271
 Documentary Contributions to the Monography of the Village of
 Danes

ARHIVIȘTI ARDELENI

PÁL-ANTAL Sándor

- KÁROLY BENKŐ (1805-1862).....285
 ISTVÁN BIÁS JUN. (1877-1950).....290

Teodora Ligia DRĂGHICI

- IOACHIM MILOIA (1897-1940).....301

Ioan LĂCĂTUȘU

- IOAN I. RAFIROIU (1907-1982)313

Milandolina Beatrice DOBOZI

- LIVIU MOLDOVAN (1908-1986).....321

Liviu BOAR

- DUMITRU CRIȘAN (1938-1993)337
 VIOREL GRAMA (1942-2013)343

RECENZII349

AUTORII, LES AUTEURS, DIE VERFASSEN, THE AUTHORS379

ARHIVISTICĂ

LOCURILE DE ADEVERIRE DIN TRANSILVANIA**BERNÁD Rita-Magdolna****Cuvânt introductiv**

În acest scurt discurs reflectăm asupra produselor activității scrierii ale unei instituții înființate acum nouă sute de ani. Definirea faptului, că de ce și cum s-au format capitlurile, este o sarcină ce necesită multă atenție, însă cert este, că ele au jucat un rol important în istoria administrației Bisericii, în istoria Bisericii, dar în special în istoria scrisului din regatul maghiar. Pe arena Evului Mediu obscur, cunoașterea scrisului de către cler a însemnat un drept de proprietate asupra unei valori spirituale.

În prima parte a lucrării mai consistentă - analizăm apariția, dezvoltarea și decăderea instituției locurilor de adeverire, precum și caracteristicile activității lor. Aici putem face cunoștință cu instituția medievală a credibilității publice, cu pristavul, pentru ca, mai apoi, să urmărim cronologic istoricul locurilor de adeverire.

A doua parte a studiului are în vedere locurile de adeverire care au activat pe teritoriul Transilvaniei de astăzi. Atunci când vorbim de Transilvania socio-politică a epocii contemporane, avem tendința de a înțelege prin aceasta și Banatul și Parțiumul, cu toate că acestea două din urmă, din punct de vedere al geografiei istorice, sunt teritorii independente până astăzi de Transilvania. O dată cu formarea României Mari, în anul 1920, ele se consideră ca făcând parte din Transilvania. De aceea facem cunoscute locurile de adeverire care au activat odinioară pe teritoriul celor patru dieceze romano catolice ale „Transilvaniei”. Locul de adeverire, ca și instituție generală istorică a oficiului de notariat public, s-a înrădăcinat numai în cadrul Bisericii Romano-Catolice maghiare. Au luat naștere locuri de adeverire și după Reforma religioasă, dar numai sub administrarea capitlurilor sau a conventurilor restaurate sau nou înființate după momentul Mohács. Referitor la dieceza de Transilvania, în cadrul unui subcapitol, facem referire la locurile de adeverire ale capitlului principal de Alba Iulia, al conventului benedictin din Cluj-Mănăstur, al cavalerilor ioaniți din Turda, precum și la locuri de adeverire mai mici conduse de călugării augustini, de dominicani și de cruciații din Alba Iulia. Pentru dieceza de Oradea deținem informații asupra patru locuri de adeverire: cel administrat de capitlul catedral din Oradea, cel al conventului benedictin din Sâniob, al călugărilor premonstratenzi, și al capitlului colegial din Váradelöhegyfok. În dieceza de Cenad, actuala episcopie de Timișoara, au funcționat două locuri de adeverire în Evul

Mediu: la capitulul catedral din Cenad și la capitulul colegial din Arad. În dieceza înființată în epoca modernă cu sediul la Satu Mare, s-a înființat doar un singur loc de adevărire alături de episcopie. Toate aceste instituții sunt prezentate în acest capitol una câte una.

Apariția locurilor de adevărire

Locurile de adevărire, cunoscute și sub denumirea de locuri de depunere de mărturie (în limba latină *loca credibilia/testimonialia*), au îndeplinit în Ungaria medievală, rolul notarului public de astăzi. Ele erau, în realitate, acele organisme ecleziastice, capitluri și conventuri care, începând cu prima jumătate a secolului al XIII-lea, la cererea părților sau pe baza unui mandat oficial, au elaborat diplome cu autenticitate publică.¹ Acestea erau acele documente care au fost prevăzute cu sigiliu autentic, adică întărite cu un sigiliu care dispunea de autoritate în toate forurile și cazurile.² Locurile de adevărire au fost înființate în secolul al XIII-lea pentru emiterea și copierea diplomelor cu putere de dovedire, ca și consecință a unei necesități sociale în creștere în privința scrierii. Membrii locului de adevărire efectuau, în cazul litigiilor, citația, interogatoriul martorilor, inspecția la fața locului, stabilirea hotarelor, depunerea mărturiilor, precum și alte sarcini legate de litigiu. În secolele al XVI-lea și al XVII-lea răspândirea scrisului în cazul oficiilor comitatelor și a celor orășenești a diminuat treptat importanța locurilor de adevărire. După anul 1858 temporar, iar din 1874 definitiv, competența locurilor de adevărire a fost preluată de instituția notariatului public.

Activitatea locurilor de adevărire se bazează pe două aspecte: primul este activitatea de emitere de documente a organelor ecleziastice începută deja la sfârșitul secolului al XII-lea, iar al doilea recunoașterea acestora ca instituții de autentificare publică. Activitatea locurilor de adevărire nu a început deodată și nici pe baza unei prevederi legale, ci ea este rezultatul unui proces îndelungat. La început, doar organismele ecleziastice mai renumite emiteau documente despre mărturiile părților prezentate în fața lor sau în cazul ordaliilor efectuate în prezența lor; mai târziu au recurs la aceasta și capitlurile, respectiv conventurile mai mici.

Capitulurile și conventurile au fost numite locuri de adevărire (*loca credibilia*) după funcțiile lor, deoarece ele emiteau documente de autenticitate publică prevăzute cu sigiliul lor. Capitlurile catedrale (*capitulum cathedrale*) și cele colegiale (*capitulum collegiale*) care au funcționat pe lângă sediile episcopale (de

1 Szentpétery Imre, *Magyar oklevéltan*, Budapest, 1930, p. 121; Papp László, *A hiteles helyek története és működése az újkorban*, Budapest, 1936, p. 3.

2 Endrényi Ferenc red., *Levéltári ismeretek kézikönyve*, Budapest, 1980, p. 20.

exemplu la Buda Ungaria, Bratislava Slovacia, Čazma Croația, Székesfehérvár Ungaria, Vasvár Ungaria etc.) și conventurile (spre exemplu cele benedictine de la Pannonhalma Ungaria, Hronský Beňadik Slovacia, Cluj-Mănăștur Transilvania, Pécsvárad Ungaria, Somogy Ungaria, Tihany Ungaria etc., cele ale premonstratenzilor de la Leles Slovacia, Jasov Slovacia, Sag Slovacia etc., cel ioinit de la Székesfehérvár Ungaria etc.) erau cele mai renumite locuri de adeverire. Locurile de adeverire au emis în scris contractele de vânzare-cumpărare, de schimb, de zălogire, de donație, operațiunile de împrumut, testamentele și clasele de proprietăți etc. ale celor care se prezentau în fața lor. Competența teritorială a capitlurilor și a conventurilor nu a fost niciodată reglementată precis prin lege.³

Capitolul este primul consilier al episcopului, atât în guvernare, cât și în administrarea financiară.⁴

Activitatea de emitere de documente a locurilor de adeverire din regatul Ungariei își trage originile din cunoașterea scrierii de către membrii organelor ecleziastice, motiv pentru care au obținut sigiliu autentic de la rege, iar diplomele emise de ele au fost recunoscute ca fiind de autenticitate publică. Locurile de adeverire constituie exemplul de urmat pentru cele mai vechi arhive organizate și constituite regulamentar. Depozitele lor de documente erau privite ca arhive ale locuitorilor țării, ale stărilor, unde se puteau căuta mărturiile referitoare la toate drepturile lor. Capitlurile și conventurile, precum și celelalte organe ecleziastice care au funcționat ca locuri de adeverire, dețineau și o arhivă privată (*archivum domesticum*), separată de cea regnicolară, al cărei proces de formare se aseamănă cu cel al arhivelor familiale.⁵

Pe teritoriul regatului maghiar istoric, din perioada precedentă secolului al XIII-lea s-a păstrat doar o cantitate neînsemnată de diplome, fapt datorat, pe de o parte, invaziei tătarilor, pe de altă parte atacurilor turcești. În viața legislativă medievală maghiară a fost prezentă însă, încă înainte de apariția locurilor de adeverire, o instituție caracteristică, ce a oferit o anume autenticitate actelor juridice desfășurate fără document scris. Această instituție era pristavul (*pristaldus*). Pristavul, denumit astfel după un concept de origine slavă, era menit să ateste actul juridic fără document. Pristavul putea fi un asistent judecătoresc oficial sau o persoană încredințată în anumite situații. Însărcinarea sa era să fie prezent la întocmirea unui anumit act juridic și să îl poată certifica, fiind împuternicit să înlocuiască actul scris.

3 Pentru întreaga listă a locurilor de adeverire vezi Szentpétery Imre, *op. cit.*, p. 136-137; Komjáthy Miklós, *A hiteleshelyek*, în *História*, 1982, nr. 2, p. 28.

4 Forintos Attila, *A székesfehérvári székeskáptalan. Adattár 1777 2004*, Alba Civitas Történeti Alapítvány Közlemények I., Székesfehérvár, 2005, p. 10.

5 Fekete Nagy Antal, *A levéltárak kialakulása*, în *Levéltári Közlemények*, XIV, 1936, p. 27-29.

Funcționarea pristavului era în sarcina solicitantului, care trebuia să aibă grijă de întreținerea lui. La decăderea instituției pristavului au contribuit mai multe cauze: partea care întreținea pristavul putea să abuzeze de subvenționarea lui, obligându-l astfel să servească drept mărturie în procesele juridice ale părții, dovada orală era valabilă doar până la moartea pristavului etc.⁶ Odată cu decăderea instituției pristavului s-a răspândit folosirea sigiliului autentic.

Paralel cu răspândirea scrisului, capitlurile și celelalte organe ecleziastice erau pregătite să devină locuri de autentificare prin sigiliul lor autentic. Un ordin al papei Alexandru III (1159-1181) a atribuit putere de dovedire în fața justiției ecleziastice doar acelor documente care fuseseră elaborate de *manus publica* sau pe care se afla *sigillum authenticum*. S-au consemnat cazuri de folosire a sigiliului capitlului sau de autenticitate a documentelor emise de capitlu. În alte situații registrul de la Oradea consemnează un caz judecătorul l-a trimis pe pristav în fața capitlului ca să relateze decurgerea și rezultatul procesului, precum și să ceară un document despre actul relatat, pentru ca acel proces să fie salvat de uitare. Autenticitatea documentelor a fost justificată doar de sigiliul atârnat pe ele. Dacă tiparul sigilar se pierdea, acest lucru trebuia să fie făcut public, pentru evitarea abuzurilor ulterioare.⁷

În etapa de formare a locurilor de adevărire, un punct central l-a constituit articolul de lege nr. 21 din anul 1231; acesta a însemnat un moment crucial în evoluția demersului oficial al pristavilor, solicitând certificarea actelor lor de către episcopul diecezan sau de către un organ ecleziastic aflat în vecinătate și făcând astfel obligatorie activitatea capitlurilor și a conventurilor. În realitate, această bulă de aur a întărit și a generalizat o practică deja existentă. Documentele din a doua jumătate a secolului al XIII-lea confirmă pretutindeni în țară, uniform și omogen, practica locurilor de adevărire. Dreptul de autentificare al capitlurilor s-a dezvoltat în primele decenii ale secolului al XIII-lea; practic, de atunci putem vorbi de locuri de adevărire. Pentru formularea în scris a actelor decurse, părțile se adresau adesea capitlurilor și conventurilor, care, datorită cunoașterii scrisului, a autorității lor și a accesibilității lor, erau cele mai adecvate pentru aceste scopuri. Locul de adevărire emitea documentul pe baza mărturiei (*fassio*) părților.⁸

Locurile de adevărire erau acele organe ecleziastice care, la cererea părților sau a autorităților, elaborau documente de autenticitate publică. Printre acestea, unele aveau atribuții regnicolare, altele doar o activitate pe o arie restrânsă. Competența jurisdicțională a locurilor de adevărire cuprindea acel teritoriu de unde locuitorii se

6 Eckhart Ferenc, *Hiteles helyeink eredete és jelentősége*, în *Századok*, 1913, p. 645.

7 Bunyitay Vincze, *A váradi püspökség története*, vol. I, Nagyvárad, 1883, p. 132, 135.

8 Eckhart Ferenc, *loc. cit.*, p. 650; Szentpétery Imre, *op. cit.*, p. 123.

adresau organului respectiv pentru a depune mărturie, respectiv unde canonicii sau călugării efectuau deplasări la fața locului pentru mărturie autentică.⁹

Ordaliile erau efectuate în prezența organelor ecleziastice și a capitlurilor și tot în prezența lor erau depuse mărturiile. Cei în cauză erau conduși în fața capitlului de către pristav, mai devreme pristavul certificând decurgerea ordaliei. Începând cu secolul al XIII-lea, capitlul era instituția care emitea un certificat scris legat de ordalie.¹⁰

În Ungaria medievală au existat 16 capitluri catedrale și 15 capitluri colegiale, care, împreună cu conventurile, formau un număr de 80 de instituții abilitate, pe o perioadă mai scurtă sau mai lungă de timp, să desfășoare activitatea de loc de adeverire.¹¹

Pe parcursul secolului al XIV-lea documentele emise de locurile de adeverire au obținut o mare autenticitate și publicitate, au dobândit o mai mare valoare în cazul actelor juridice decât chiar documentele regești. În secolul al XIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIV-lea toate conventurile care dispuneau de sigiliu autentic aveau dreptul să emită documente autentice în problemele și cazurile altora.¹²

Cealaltă activitate a locurilor de adeverire era să participe la un procedeu al autorității pe baza mandatului regelui sau la cererea judecătoriei laice (*mandatum*), în calitate de mărturie autentică, alături de omul trimis (*homo regius*), și să depună mărturie despre acesta (*relatio*) autorității de la care a primit mandatul. Activitatea locului de adeverire însemna și o sursă de finanțare pentru organul ecleziastic și, astfel, este de înțeles că în secolul al XIII-lea ne întâlnim și cu documente emise de conventuri mai mici sau chiar de mănăstiri de călugărițe. Punctul de vedere al notabilităților locurilor de adeverire era diferit, în fapt s-a dorit micșorarea numărului acestor locuri, de aceea articolul de lege nr. 3 din anul 1351 a restrâns activitatea conventurilor mai mici și le-a interzis emiterea de documente legate de moșteniri de proprietate funciară (*super perpetuatione possessionum*). Astfel, acest ordin a micșorat numărul locurilor de adeverire, anumite conventuri și-au pierdut popularitatea, încetându-și activitatea.¹³ Conform opiniei lui Eckhart

9 Bilkei Irén, *Hiteleshelyek a veszprémi egyházmegyében a középkorban és a kora újkorban*, în Hermann István–Karlinszky Balázs, red., *Megyétörténet. Egyház és igazgatástörténeti tanulmányok a veszprémi püspökség 1009. évi adománylevele tiszteletére*, Veszprém, 2010, p. 58-59.

10 Eckhart Ferenc, *loc. cit.*, 1913, p. 649.

11 Bónis György, *A közhitelesség szervei Magyarországon és a magyar hiteleshelyi levéltárak*, în *Levéltári Szemle*, 1964, nr. 1-2, p. 125-142.

12 Eckhart Ferenc, *loc. cit.*, p. 651-652.

13 Papp László, *A hiteles helyek*, p. 4, 6; Varga Árpád, *A váradi káptalan hiteleshelyi működése*, în *Művelődéstörténeti tanulmányok*, București, 1980, p. 27.

Ferenc, în Imperiul romano-german toate instituțiile care dispuneau de sigiliu autentic aveau dreptul să elaboreze documente și în problemele lor proprii. Uzanța legislației maghiare se opunea acestei practici, căci pentru actele lor proprii locurile de adevărire trebuiau să se adreseze altor locuri de adevărire pentru documente autentice. Nici *officiolatus*-ul de origine franceză, unde autenticitatea judecătoreii eclesiastice a conferit autenticitate diplomei, și nici *notariat*-ul de origine romană nu poate fi asemănat în atribuții cu locul de adevărire din spațiul maghiar. A existat și instituția notariatului, dar ea a rămas mereu secundară față de capitluri și conventuri. Instituția notariatului a fost încetățenită în regatul maghiar de către practica legislației eclesiastice, în special la sfârșitul secolului al XIII-lea și începutul secolului al XIV-lea.¹⁴

În urma bătăliei de la Mohács, după anul 1526 anumite locuri de adevărire s-au desființat în întregime. Câteva locuri de adevărire și-au continuat activitatea și după lupta de la Mohács, dar în scurt timp au încetat și ele. Între acestea se pot enumera capitlurile de Arad, de Buda (Ungaria) și de Požega (Croatia), conventul ioanit de la Székesfehérvár (Ungaria), conventul de Krplivnik (Slovenia), de Sag (Slovacia), de Somogy (Ungaria), conventul premonstratenzilor de la Oradea (România) și Turiec (Slovacia). Pe teritoriile aflate sub dominația otomană locurile de adevărire nu au putut funcționa; ele fie și-au încetat o vreme activitatea, fie s-au refugiat, ca de pildă cel de Esztergom (Ungaria) la Trnava (Slovacia), iar capitlul din Eger (Ungaria) la Košice (Slovacia), apoi la Jasov (Slovacia).¹⁵

Pe teritoriul aflat sub dominația otomană cele mai periclitare au fost arhivele locurilor de adevărire, datorită repetatelor refugieri și plecări în exil la care erau supuși localnicii, dar și datorită drumurilor nesigure, toate acestea cauzând mari daune materialului arhivistic.

Locurile de adevărire care au funcționat și în perioada modernă inclusiv cele întemeiate de-a lungul secolului al XIX-lea au fost următoarele:

- capitlurile catedrale de la Đakovo (Croatia), Cenad (România), Eger (Ungaria), Esztergom (Ungaria), Alba Iulia (Transilvania), Győr (Ungaria), Kalocsa (Ungaria), Nitra (Slovacia), Pécs (Ungaria), Satu Mare (România), Székesfehérvár (Ungaria), Spiš (Slovacia), Szombathely-Vasvár (Ungaria), Vác (Ungaria), Oradea (România), Veszprém (Ungaria), Zagreb (Croatia), Senj (Croatia)
- dintre capitlurile colegiale, cele de la Čazma (Croatia) și Bratislava (Slovacia)
- dintre conventuri, cele benedictine de la Pannonhalma (Ungaria), Hronský

14 Eckhart Ferenc, *loc. cit.*, p. 654-655.

15 Papp László, *A hiteles helyek*, p. 7.

Beňadik (Slovacia), Cluj-Mănăștur (Transilvania) și Zalavár (Ungaria), precum conventurile premonstratense de la Csorna (Ungaria), Jasov Slovacia) și Leles (Slovacia)¹⁶

Datorită existenței instituției locului de adeverire, practica emiterii documentelor prezintă o imagine mult mai unitară față de cea existentă în celelalte țări europene, iar din punct de vedere diplomatic, cea mai mare specificitate a sa a fost faptul că nu a emis documente pentru interes propriu, sub sigiliul propriu.¹⁷

Emiterea documentelor, în cazul capitlurilor, se afla în sarcina canonicului lector (*lector canonicus*), dar deja în secolul al XIII-lea exista obiceiul de a angaja un notar (*notarius*) pentru efectuarea activității de scris. La conventuri, priorul (*prior*) și canonicul custode (*custos Canonicus*) erau cei care efectuau activitatea locului de adeverire.

Caracteristicile interne și externe ale documentelor emise de locurile de adeverire coincid cu cele ale documentelor emise de regii contemporani, inclusiv în privința limbii de redactare, care era în evul mediu latina.

Decăderea locurilor de adeverire a început odată cu reformele legislative din anii 1722-1723, care le-au diminuat prezența la constituirea actelor juridice. Paralel cu aceasta s-a micșorat și numărul documentelor emise, relative la citațiile și interogatoriile martorilor. Li s-au păstrat totuși drept atribuții elaborarea de *fassio*, participarea la diferite acte juridice și testamente, iar din activitatea externă s-a păstrat *statutio* (faptul de a prezenta mărturii autentice la statuări și introduceri în proprietăți).¹⁸

A doua lovitură a fost înregistrată de către locurile de adeverire prin impunerea unor reforme administrative de către Iosif al II-lea, reforme care vizau centralizarea acestor locuri într-o arhivă imperială și, în consecință, înlocuirea funcționarilor în cadrul noii instituții. În acest sens, în 1789, împăratul a ordonat unificarea tuturor locurilor de adeverire, cu care a promovat ordonarea arhivelor neglijate ale locurilor de adeverire, însă, înainte de moartea sa, a retras și această măsură.¹⁹ Reforma învățământului a atras după sine multiplicarea școlilor și a asigurat o arie mai largă de răspândire a scrisului. În actele cu o mai mică semnificație, lumea s-a mulțumit doar cu elaborarea lor în scris, părțile putând să și le ia cu ele. A devenit astfel un obicei, faptul că părțile înaintau locului de adeverire o mărturie formulată deja acasă, în timp ce locul de adeverire transcria documentul în limba

16 *Corpus Iuris Hungarici* (în continuare CIH), art. 35/1874; Papp László, *A hiteles helyek*, p. 8.

17 Eckhart Ferenc, *loc. cit.*, p. 655.

18 Papp László, *A hiteleshelyi intézmény megszűnése*, în *Regnum*, 5, vol. V, Budapest, 1943, p. 539-540.

19 Papp László, *A hiteles helyek*, p. 553.

maternă cuvânt cu cuvânt în documentul său propriu, deci îl transuma și apoi îl autentifica. Activitatea locului de adeverire din secolul al XIX-lea consta doar în asemenea autentificări. În privința meritelor sale, instituția poate fi considerată la anul 1848 deja desființată, odată cu desființarea instalării în proprietate (*statutio*), a vechiului sistem legal al introducerilor în moșii.²⁰ Locurilor de adeverire le-a rămas doar o singură activitate: păstrarea arhivelor, deoarece materialul imens de documente acumulat la ele a rămas în posesia lor. Instituția locurilor de adeverire era deci pregătită pentru desființare, deoarece nu a putut face față cerințelor vremii. Paragraful 214 al articolului 35 din anul 1874 a formulat în cuvinte o situație existentă în fapt. Odată cu desființarea, locul le-a fost preluat de notariatul regesc maghiar.²¹ Conform istoricului Papp László, locurile de adeverire din Transilvania au început să decadă chiar mai devreme decât capitlurile din Ungaria. Întrucât pe teritoriul autonom al Transilvaniei a luat avânt răspândirea scrisului în mediul laic, cele două locuri de adeverire, de la Alba Iulia și Cluj-Mănăstur, nu mai puteau acoperi cererea crescândă a societății.²²

Prin desființarea locurilor de adeverire nu s-au desființat arhivele capitlurilor și ale conventurilor, ci s-a desființat doar activitatea lor de emitere de documente autentice, în timp ce preluarea și centralizarea arhivelor lor s-a petrecut în 1894.

Pe de o parte, dorind să facă ordine și să poată controla mai ușor elaborarea documentelor, Statul și-a manifestat interesul de a introduce instituția notariatului, numind în acest sens un notar. Pe de altă parte, inițiativa Statului nu a fost împiedicată, căci nici capitlurile sau conventurile, nici autoritățile Bisericii Catolice nu au făcut nici un pas mai semnificativ pentru menținerea locurilor de adeverire sau pentru resuscitarea activității lor. Pentru Biserică, funcționarea locului de adeverire ar fi însemnat o povară mult prea grea, mai ales dacă ar fi trebuit să facă față prezenței de odinioară a părților. Ea și-a pierdut acest rol în activitatea locului de adeverire, dar a luptat în continuare pentru menținerea enoriașilor alături de sarcinile de pastorație.

În perioada evului mediu locurile de adeverire au oferit mijloacele cele mai importante pentru asigurarea de drepturi prin redactarea și emiterea documentelor. Odată cu înființarea notariatului de stat, ambele instituții au avut de câștigat: statul a înmănat doar unei singure instituții redactarea și elaborarea documentelor autentice, situându-le sub propria sa influență, în timp ce Biserica și-a putut exercita mai bine activitatea în domeniul deservirii enoriașilor.²³

20 Papp László, *A hiteles helyek*, p. 545-546.

21 CIH, art. 35/1874; Papp László, *A hiteles helyek*, p. 553.

22 Papp László, *A hiteles helyek*, p. 555.

23 Papp László, *A hiteles helyek*, p. 561-562.

1. Arhiepiscopia de Alba Iulia (de Transilvania): Alba Iulia, Cluj-Mănăstur, Turda

Capitulul catedral principal din Alba Iulia

Data întemeierii Episcopiei transilvane a fost stabilită în anul 1009, pe baza documentelor contemporane și pe baza opiniei unanime a istoricilor ecleziastici, deși documentul de înființare a Episcopiei de Alba Iulia, emis de regele Ștefan cel Sfânt al Ungariei, nu s-a păstrat. În același timp, luând în considerare rezultatele săpăturilor arheologice, centrul episcopal a fost desemnat la Alba Iulia. Organizarea instituției Episcopiei din Alba Iulia stă în strânsă legătură cu construirea catedralei în secolul al XI-lea.²⁴

În ceea ce privește înființarea Capitlului de Alba Iulia, istoricii susțin mai multe teorii. Tradiția istoriei ecleziastice din secolul al XIX-lea susține întemeierea Capitlului de către regele Ștefan cel Sfânt.²⁵ Indubitabil că la această dată nu putem presupune existența activității ca loc de adevărire. Conform opiniei istoricului ecleziastic Marton József, Capitlul catedral de Alba Iulia și școala capitulară au fost înființate de către regele Ladislau cel Sfânt (1077-1095) pentru administrarea oficială a actelor emise pe teritoriul de la sud de Mureș, precum și pentru îndeplinirea sarcinilor notariale. Punctul său de vedere este dovedit și de izvoarele arhivistice din secolele XVIII-XIX.²⁶ Istoricii Jakó Zsigmond și Vekov Károly susțin, pe baza izvoarelor arhivistice, că prima menționare scrisă a Capitlului de Alba Iulia datează din anul 1231, în timp ce întâiul său canonic este menționat în anul 1199.²⁷ În temeiul acestor date putem afirma despre Capitlul din Alba Iulia, că și-a început activitatea

24 Marton József–Jakabffy Tamás, *Az erdélyi katolicizmus századai*, Kolozsvár, 1999, p. 14-17; Daniela Marcu-Istrate, *Catedrala romano catolică „Sfântul Mihail” și palatul episcopal din Alba Iulia. Cercetări arheologice (2000-2002)*, Alba Iulia, 2008, p. 1; Marton József, *Az ezeréves erdélyi egyházmegye kulturális szerepe, különös tekintettel a Papnevelde könyvtárára*, în Bernád Rita red., *Egyházi gyűjtemények szolgálatában. În slujba colecțiilor ecleziastice*, Kolozsvár, 2010, p. 13; Jakubinyi György, *Romániai katolikus, erdélyi protestáns és izraelita vallási archontológia*, Kolozsvár, 2010, p. 23.

25 Arhiva Arhiepiscopozană Romano-Catolică Alba Iulia (în continuare AARCAI), *Canonica Visitations*, Vizitația Canonică a catedralei și a Capitlului de Alba Iulia 1821, p. 41.

26 Marton József–Jakabffy Tamás, *Az erdélyi katolicizmus*, pp. 16-17. Izvorul menționat în nota de subsol precedentă amintește de un document emis în 1091 de către regele Ladislau cel Sfânt, păstrat în transumpt, prin care Capitlul beneficiază de donația regelui. Autenticitatea acestuia poate fi analizată și dovedită de cercetările ulterioare.

27 Contractul de vânzare-cumpărare din anul 1231 este publicat în registru de Jakó Zsigmond, *Erdélyi okmánytár. I. 1023-1300*, Budapesta, 1997, p. 174. La rândul său, și acest document s-a păstrat în formă de transumpt, datat în anul 1280; Vekov Károly, *Locul de adevărire din Alba Iulia (secolele XIII-XVI)*, Cluj-Napoca, 2003, p. 135.

ca loc de adevărire în primele decenii ale secolului al XIII-lea. Fondul ipotezei se bazează pe prezența episcopului transilvan de origine franceză Rainald (1222-1241), care înainte de numirea sa în scaunul episcopal a fost mare prepozit al Capitlului de Oradea. În această calitate a participat la ordaliile Capitlului de Oradea, fapt consemnat și în registrul din aceeași urbe. Se presupune, deci, că activitatea locului de adevărire al Capitlului de Alba Iulia coincide tocmai cu perioada episcopatul acestuia.²⁸

Locurile de adevărire din Transilvania nu aveau jurisdicție asupra scaunelor secuiești și săsești. Doar o singură dată, în anul 1357, s-a recurs la o inspectare din partea Capitlului din Oradea, adică s-a efectuat o activitate externă a locului de adevărire pe teritoriul secuilor și sașilor, pentru a determina apartenența exactă a cetății Szentmihályköve (Tăuți, jud. Alba), disputată de Capitlu și episcop. La această dată Capitlul de Oradea și omul regelui, nobilii, secuii și sașii au relevat adevărul la trei întruniri, de la Turda, Odorheiu Secuiesc și Sibiu, potrivit căruia cetatea respectivă era proprietatea Capitlului.²⁹

După secularizare, cele două locuri de adevărire, Capitlul de Alba Iulia și Conventul de Cluj-Mănăștur, au suportat un arbitraj separat din partea locurilor de adevărire din Ungaria. Iar după secularizarea lor în secolul al XVI-lea au devenit instituții de stat.

Arhivele locurilor de adevărire din Transilvania în secolele XVI-XVII se aflau într-o stare neglijată, fapt care s-a petrecut din cauza depopulării edificiilor ecleziastice. Arhiva Conventului de Cluj-Mănăștur, după expulzarea călugărilor benedictini, a ajuns în casa sfatului din Cluj, iar mai apoi documentele și protocoalele au fost depozitate în casele conservatorilor³⁰, în pat sau sub bănci.

După 1699, chiar dacă Transilvania a intrat sub stăpânirea Casei de Austria, caracterul de stat al locurilor de adevărire s-a menținut și în continuare, păstrându-se și requisitorii³¹. După 1867 însă, s-a dorit centralizarea la Budapesta a arhivelor de stat din Transilvania (ale locurilor de adevărire). În anul 1877, un ordin separat al Ministerului de Interne a ordonat transportarea arhivelor celor două locuri de adevărire. În acel răstimp, directorul general de atunci al Arhivei Naționale, Pauler Gyula, s-a deplasat personal pentru acest scop la Alba Iulia și la Cluj-Mănăștur.³²

28 Vekov Károly, *op. cit.*, p. 152-153.

29 Varga Árpád, *loc. cit.*, p. 27-29.

30 Conservator - persoană încredințată (custode) cu îngrijirea unei arhive sau biblioteci ecleziastice în secolele XVII-XIX.

31 Requisitor - „căutător de scrisori”, desemnând arhivistul laic la capitlul de Alba Iulia și de Oradea, precum și la conventul din Cluj-Mănăștur în perioada după secularizare.

32 Veszely Károly, *Erdélyi egyháztörténelmi adatok*, II, Gyulafehérvár, 1893, p. 229; Papp László, *A hiteleshelyi intézmény*, p. 556.

Cu acel prilej Statusul Romano-Catolic din Transilvania a manifestat o rezistență acerbă față de acest plan.³³

Ca și în epoca medievală, locul de păstrare a arhivelor locurilor de adevărire era sacristia: *sacristia seu conservatorium*. Aici se păstrau, de asemenea, sigiliul Capitlului, precum și sume de bani sau tezaure.

Conventul Benedictin din Cluj-Mănăștur

Alături de Capitlul de Alba Iulia și de Cancelaria voievodală, acest Convent era cel de al treilea centru al scrisului din Transilvania. Nu s-au păstrat documente originale privind întemeierea mănăstirii. Abația benedictină de la Cluj-Mănăștur a luat ființă în timpul domniei regelui Béla I (1061-1063), conform documentului emis de regele Béla al IV-lea în 19 februarie 1263, declarat ulterior un fals. Tradiția susține că mănăstirea a fost întemeiată în secolul al XI-lea.³⁴

Abația de Cluj-Mănăștur a beneficiat de privilegii speciale, deoarece ea nu a fost supusă jurisdicției episcopului de Alba Iulia, fiind un așezământ eclesiazastic exempt. Începuturile activității sale ca loc de adevărire se poate data la sfârșitul secolului al XIII-lea începutul secolului al XIV-lea.³⁵ Istoricul Francisc Pall datează debutul activității la Cluj-Mănăștur în 1299.³⁶ Pe de altă parte, istoricul Sipos Gábor, pe baza unui document indubitabil din anul 1308, consideră că acesta este anul de început al activității locului de adevărire.³⁷

Primul sigiliu al Conventului benedictin de Cluj-Mănăștur păstrat integral se poate observa pe un document emis în data de 16 aprilie 1357. Pe imaginea sigiliului este reprezentată Sfânta Fecioară așezată pe un tron în stil gotic, ținându-l în brațe pe pruncul Isus. Legenda sigiliului: „S[IGILLUM] CONVENTUS B[EA]T[AE] VIRGINIS D[OM]IN[IC]E COL[ON]IA MON[AST]RII VRA”. Pentru a contracara tendințele de falsificare a sigiliilor, mănăstirea a fost nevoită să confecționeze un nou tipar sigilar în anul 1381, pe care este reprezentată de asemenea Sfânta Fecioară,

33 AARCAI: *Arhiva Statusului Romano-Catolic*, Protocoalele ședințelor Statusului Romano-Catolic, 18 iunie 1877.

34 Sipos Gábor, *A kolozsmonostori konvent hiteleshelyi működése*, în *Művelődéstörténeti tanulmányok*, 1979, p. 33. Falsitatea diplomei din 19 februarie 1263 a fost declarată de către Karácsonyi János, iar analiza ei minuțioasă însă a fost realizată pentru prima dată de către Szentpétery Imre. Pentru textul diplomei și observațiile făcute pe marginea ei vezi Jakó Zsigmond, *A kolozsmonostori apátság hamis oklevelei*, în *Levéltári Közlemények*, 1984, nr. 2, p. 112-115.

35 Jakó Zsigmond, *A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei*, vol. I-II, Budapest, 1990, pp. 17-160; Jakó Zsigmond, *Társadalom, egyház, művelődés* Budapest, 1997, p. 133-240.

36 Francisc Pall, *Contribuții la problema locurilor de adevărire din Transilvania medievală (sec. XIII-XV)*, în *Studii și materiale de istorie medie*, 1957, nr. 2, p. 391-402.

37 Sipos Gábor, *loc. cit.*, p. 38.

dar pe laturile tronului gotic se află alăturate două personaje îngenuncheate. Legenda: „S[IGILLUM] CONVENTUS BE[A]T[A]E M[ARIAE] VIRGINIS DE COLOSMONA[S]T[ORA]”. Acest sigiliu a fost folosit neschimbat până în 1556, anul secularizării abației.³⁸

Începând cu vara anului 1556 locuitorii Clujului i-au forțat pe abatele Ioan și pe călugării benedictini rămași să părăsească Conventul. Printre membrii locului de adevărire figurează în continuare numele notarului, dar activitatea lui s-a direcționat spre căutarea documentelor păstrate în arhiva închisă. Stările din Transilvania au încercat în continuu să-l convingă pe principe, la finele anilor 1550, să rezolve cazul arhivei de la Cluj-Mănăstur, la care s-a găsit o soluție abia în 1575. Pentru aceasta, înainte de deplasarea sa spre Polonia, principele Ștefan Báthory a reactivat locul de adevărire, a numit un conservator și câțiva notari ca personal și a ordonat confecționarea unui tipar sigilar nou. Imaginea sigiliului a coincis cu reprezentările vechi, păstrându-se chiar și legenda: „SIG[ILLUM] CON[VENTUS] MON[ASTERII] BEA[TAE] MAR[IAE] VIR[GINIS] DE COL[OS] MONO[STOR] 1575”.³⁹

Conventul Călugărilor Ioaniți (Cruciați) de la Turda

Despre activitatea locului de adevărire ni s-au păstrat puține date istorice și arhivistice. Ordinul Cavalerilor ioaniți s-a stabilit în Ungaria în anul 1147; în anul 1235 deținea deja 19 Conventuri.⁴⁰

Prima mențiune legată de prezența călugărilor cruciați ioaniți la Turda datează din anul 1274.⁴¹ Activitatea ca loc de adevărire a Conventului a încetat în 1353. La această dată regele Ludovic I a cerut ca sigiliile capitlurilor și conventurilor să fie aduse la curtea sa regală din Buda pentru inspecție și pentru stabilirea autenticității lor. Acest ordin a avut drept rezultat desființarea mai multor conventuri mici care au activat ca locuri de adevărire.⁴² Dintre documentele emise de Conventul de la Turda, două piese au ajuns mai târziu în arhiva Capitlului de Alba Iulia; ambele datează din primul deceniu al secolului al XIV-lea.⁴³

38 Sipos Gábor, *loc. cit.*, p. 47.

39 Takács Imre, *A kolozsmonostori konvent pecsétnyomója 1575 ből*, în *Korunk*, iulie 2001, p. 22-23.

40 Gömbös Tamás, *A szerzetes és lovagrendek címerei és viseletei. A protestáns egyházak jelképei, a szentek jelképes ábrázolása címerekben*, Budapest, 1993, p. 129.

41 Bicsok Zoltán, *Torda város története és statútuma. Csipkés Elek kézírata 1823 ből*, Erdélyi Tudományos Füzetek, nr. 229, Kolozsvár, 2001, p. 20.

42 Szentpétery Imre, *op. cit.*, p. 215.

43 Beke Antal, *Az erdélyi káptalan levéltára Gyulafehérvárt*, vol. I, Budapest, 1890, p. 12, 25.

Locuri de adevărire mai mici: Augustinienii, Dominicanii și Cruciății din Alba Iulia

Despre locurile de adevărire medievale cu o durată de activitate mai scurtă de pe teritoriul Transilvaniei deținem foarte puține informații. Modestia datelor istorice referitoare la funcționarea lor se datorează cantității nesemnificative a documentelor păstrate până astăzi, emise de acestea. Cert este că ele, indiferent de rolul lor jucat în cadrul locurilor de adevărire, și-au încetat sau cel puțin și-au restrâns domeniul de activitate în privința autenticității, fie datorită legii sigiliului autentic din anul 1351, fie în urma altor consecințe și condiții istorico-sociale sau ecleziastice din secolele ulterioare.

Un anumit rol ca loc de adevărire a jucat și mănăstirea augustinienilor (dominicanilor) din Alba Iulia. Prezența lor aici a fost menționată pentru prima dată în anul 1293. Hramul mănăstirii a fost Sfântul Ștefan Protomartirul. Se presupune că și-a încetat activitatea în timpul secularizării bunurilor Bisericii Romano-Catolice, în jurul anului 1556.⁴⁴ În volumele de regeste publicate de istoricul Jakó Zsigmond, la întărirea documentelor, alături de priorul Conventului augustinienilor figurează și priorul Conventului dominican (1293, 1295, 1296 etc.).⁴⁵ Pe baza acestor date putem deduce că cel mai vechi document păstrat până în zilele noastre emis de augustinienii din Alba Iulia datează din 1293. În documentul emis în anul 1296, ca și emitenți apar toate cele trei locuri de adevărire din Alba Iulia: Capitlul Sfântul Mihail, Conventul augustinienilor și Conventul dominicanilor.

Călugării dominicani din Alba Iulia sunt menționați pentru prima dată în 1289, având un Convent cu hramul Sfânta Maria. Ei au fost alungați din cetate în anul 1551.⁴⁶

Caietele cu regestele diplomelor Capitlului, elaborate de Beke Antal, menționează un document emis de Conventul cruciaților din Alba Iulia în anul 1498 (*Conventus cruciferor. S. Joannis Hieros. de Alba*). Acest document se referă la introducerea în proprietatea din Zalău a episcopului transilvănean Geréb László.⁴⁷ Nu deținem din păcate informații nici despre prezența călugărilor cruciați în Alba Iulia.

44 Adrian Andrei Rusu–Nicolae Sabău–Ileana Burnichioiu–Ioan Vasile Leb–Mária Makó Lupescu, *Dicționarul mănăstirilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, Cluj Napoca, 2000, p. 47.

45 Jakó Zsigmond, *Erdélyi okmánytár ...*, p. 300, 304, 315.

46 Adrian Andrei Rusu–Nicolae Sabău–Ileana Burnichioiu–Ioan Vasile Leb–Mária Makó Lupescu, *op.cit.*, p. 47-48.

47 Beke Antal, *op.cit.*, vol. II, p. 161.

2. Dieceza de Bihor/Oradea: Oradea, Váradhegyfok (Váradelőhegy), Sâniob

Capitulul catedral de Oradea

A opta Episcopie înființată de regele Ștefan cel Sfânt al Ungariei, în jurul anului 1020, a primit numele de Bihor. Sediul episcopal a fost mai târziu mutat la Oradea de către Ladislau cel Sfânt, după anul 1077.⁴⁸

Ordaliile au aparținut inițial de Capitulul de Oradea. În dreptul judecătoresc medieval, unul din modurile prin care se dovedea nevinovăția a fost aplicarea acestor sentințe divine. Astfel, dacă acuzatul nu-și putea dovedi nevinovăția, pe baza convingerii conform căreia Dumnezeu nu pedepsește pe cel nevinovat, era supus sentinței divine. La Oradea erau practicate mai ales probele cu fierul roșu. Cel osândit trebuia să poarte în palme, pe o distanță determinată, un fier înroșit pe jăratec, mâinile fiindu-i după aceasta bandajate, după care se aplica un sigiliu. După câteva zile se deschideau bandajele și, în funcție de gravitatea rănii, se făcea deliberarea vinovăției sau a nevinovăției. La această procedură luau parte membrii Capitlului, sarcina lor fiind înroșirea fierului, aplicarea sigiliului pe bandaje și consemnarea evenimentului. Cele 389 de cazuri consemnate între 1208-1235 au devenit cunoscute sub numele de *Regestrum Varadinense*, întocmit pe fondul acestor consemnări.⁴⁹

Conform istoricului Bunyitai Vince, cel mai vechi act emis de Capitulul de Oradea ar fi fost o diplomă din 1134, în prezent păstrată în arhiva Arhiepiscopiei de Zagreb. Această diplomă se leagă de un proces de proprietate dezbătut la Oradea.⁵⁰ Într-un studiu publicat în urmă cu trei decenii se presupune că primul document cunoscut și emis datează din anul 1250.⁵¹ Considerăm că stabilirea celui mai vechi document emis de Capitulul din Oradea va constitui sarcina unei cercetări aprofundate în viitor.

Capitulul de Oradea comandase două sigilii noi, pe la începutul anului 1291, deoarece sigiliul vechi se uzase. Sigiliul mai mare avea formă circulară și se folosea ca sigiliu atârnat la diplome cu drept perpetuu. Pe sigiliu era reprezentat regele Ladislau cel Sfânt, încoronat și ținând barda de luptă în mâna dreaptă. Legenda sigiliului era: „S[IGILLUM] MAI[OR] CAP[ITU]LI WARADIEN[SIS] ECC[LESIA]E AD P[RI]VILEGIA”. Sigiliul mai mic avea formă ovală și se folosea pentru sigilarea actelor cu caracter provizoriu. Pe acest tipar era redată Fecioara

48 Jakubinyi György, *op. cit.*, p. 90.

49 Varga Árpád, *loc. cit.*, p. 25.

50 Bunyitay Vincze, *A váradi püspökség, története* I, Nagyvárad, 1883 p. 135.

51 Varga Árpád, *loc. cit.*, p. 25.

Maria șezând, ținându-l pe brațul stâng pe Pruncul Iisus, iar în mâna dreaptă crucea. Legenda sigiliului: „S[IGILLUM] MIN[OR] CAP[ITU]LI WA[RA]DIEN[SIS] ECC[LESIA]E AD CAUSAS”. Capitlul a folosit aceste două sigilii până în anul 1557, din tot acest interval fiind cunoscut un sigur act pe care apare și un al treilea sigiliu, act emis la 1436.⁵²

Activitatea Capitlului a fost apoi preluată de către Capitlul colegial numit după Sfântul Ștefan, în anul 1557, și probabil atunci s-au distrus și sigiliile. Pentru emiterea diplomelor, Capitlul percepea următoarele taxe: se plătea un galben pentru o diplomă de privilegiu, 24 denari pentru o scrisoare oficială, 12 pentru una neoficială și 40 pentru un jurământ depus la Capitlu.⁵³

Arhiva Capitlului se păstra în sacristia catedralei din Oradea și a fost de două ori mistuită de foc, în anul 1241 respectiv 1400 când incendiul a izbucnit chiar din sacristie.⁵⁴ După formarea Principatului Transilvaniei, din teritoriul ungar s-a desprins și Capitlul de Oradea. Din anul 1566, împreună cu alte două instituții, Capitlul secularizat și cu reședință oficială și-a desfășurat separat activitatea, pe baza unor legi similare cu cele din principatul Transilvaniei.⁵⁵ Din anul 1557 în locul lui funcționase Capitlul din Váradelőfok (Váradhegyfoki), care îi păstrase și arhiva. Dieta de la Sibiu din anul 1566 i-a însărcinat pe clericii din Oradea, Kanizsay János și Fóris, cu păstrarea arhivei Capitlului, fiind totodată desemnat lângă ei și un nobil care, împreună cu notarul comitatului, se ocupau de acte. Instituția a funcționat în această formulă, fiind totodată un model pentru celelalte două instituții de acest gen din principat. Dietele transilvănene au urgentat întotdeauna numirea requisitorilor după modelul Capitlului de Oradea. Astfel a funcționat Capitlul din 1566 până la sfârșitul secolului al XVII-lea, pe aceeași bază legală cu celelalte instituții din principat, situația sa fiind însă mai bună.⁵⁶

După dispariția vechilor sigilii ale Capitlului de Oradea (1557) și preluarea activității acestuia de către Capitlul din Váradelőfok, s-au emis noi sigilii. În anul 1566 Capitlul de Váradelőfok a fost și el secularizat, în timp ce dieta de la Sibiu a însărcinat patru persoane cu îngrijirea arhivei. Capitlul din Oradea primise sigiliul de la principele Sigismund Báthori, de aceea în centru apare blazonul familiei

52 Bunyitai Vince, *A váradi püspökség káptalanai s monostorai a püspökség alapításától 1566. évig*, Nagyvárad, 1883, p. 27-29; Bunyitay Vincze, *A váradi káptalan legrégebbi statutumai.*, Nagyvárad, 1886, p. 134.

53 Bunyitai Vince, *A váradi püspökség káptalanai*, p. 30.

54 Varga Árpád, *loc. cit.*, p. 21; Jakó Zsigmond, *Váradí siralmas krónika. Könyvtár és levéltárügy Nagyváradon a múltban és a jelenben*, în *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 2004, nr. 1-2, Budapest, p. 93.

55 Zoványi Jenő, *Mi történt a nagyváradí káptalannal 1566 ban?*, în *Századok*, 1935, nr. 4-6, p. 269-272.

56 Bunyitai Vince, *A váradí püspökség káptalanai*, p. 33; Papp László, *A hiteles helyek*, p. 58-59.

Báthori și inscripția: „SIGISMVNDVS: BATHORI: D: S: CAP: VA”. Este un caz special, demn de menționat, deoarece nu găsim alte exemple de sigilii capitulare cu acest gen de inscripție.⁵⁷ Acest sigiliu este însă folosit doar pentru scurt timp, deoarece în anul 1608 dieta hotărăște confecționarea unuia nou.

Din păcate, cea mai mare parte a fondului arhivistic medieval al Capitlului s-a distrus cu ocazia ocupației otomane din 1660. Restul actelor emise au supraviețuit în colecții sau arhive familiare, acestea însumând circa 2600 de exemplare.⁵⁸

În aceste condiții, în anul 1693, împăratul Leopold I a repus în funcție Capitlul de Oradea,⁵⁹ însărcinându-l cu reconstruirea diecezei și a comitatului pustiit. În deceniul scurs între eliberarea Oradei de turci în 1692 și moartea episcopului Benkovits Ágoston survenită în 1702 s-a reușit reintroducerea în drepturi a acestuia și, paralel, s-a inițiat procedura redobândirii vechilor domenii. Apărea drept imperioasă nevoia funcționării Capitlului și crearea unui for specializat în redactarea proceselor și a contractelor de vânzare-cumpărare, mai ales că vechea arhivă se pierduse.⁶⁰

După victoria Contrareforme catolice, Biserica din Transilvania a fost pusă sub jurisdicția Primatului și controlată de Arhiepiscopia de Esztergom. Astfel legile Transilvaniei calvine se vor abroga, nemaifiind valabile în noua situație geopolitică.

Din punct de vedere funcțional, încă de la începutul secolului al XVIII-lea, când demarează și formarea noii arhive, Capitlul din Oradea a reinițiat scrierea volumelor de consemnări făcute după declarații și protocoalele ședințelor capitulare. În același timp, s-a străduit să compenseze materialul pierdut. Din motive de siguranță, aici au fost depozitate și vechile diplome de privilegii privitoare la orașul și domeniul orașului Beiuș. Prima sistematizare a arhivei capitulare a fost efectuată de către Viser Lipót, care este desemnat în 1790 arhivar. Mulțumită lui Viser, în ultima jumătate a secolului al XVIII-lea arhiva Capitlului ajunge să fie depozitată în dulapuri baroce, în incintele aflate deasupra sacristiei Catedralei, reprezentând totodată un exemplu elocvent în ceea ce privește păstrarea materialului arhivistic în epocă. Din acest mediu, în anul 1962, arhiva a fost luată în mod abuziv și depozitată de către Arhivele Statului într-una din încăperile deteriorate ale cetății. Despre structura și sistematizarea arhivei de odinioară ne relatează Jakó Zsigmond în studiul său din anul 1949, alcătuit la fața locului.⁶¹

57 Papp László, *A hiteles helyek*, p. 112.

58 Varga Árpád, *loc. cit.*, p. 33.

59 Jerney János, *A magyarországi káptalanok és konventek mint hiemes és hiteles helyek története*, în *Magyar történelmi tár*, vol. II, Pest, 1855, p. 77.

60 Emödi András, *A nagyváradi székeskáptalan könyvtára a XVIII. században*. A Kárpát-medence kora újkori könyvtárai. V. Budapest-Szeged, 2002, p. XIII.

61 Jakó Zsigmond, *Váradi siralmas krónika*, p. 97-107.

Locul de adevărire din Sâniob

Mănăstirea benedictină de la Sâniob (jud. Bihor) a fost ctitorită de către regele Ladislau cel Sfânt, pentru prezervarea într-un relicvariu a mâinii drepte a regelui Ștefan cel Sfânt, adus aici în anul 1078.⁶² Astfel, mănăstirea a fost numită după obiectul de venerație, și anume Szent-Jobb sau, sub numele vechi, Szent-Jogh, în registrul din Oradea apărând ca Berettyói.⁶³ Patroana mănăstirii a fost însă Sfânta Fecioară Maria, deoarece acesteia îi oferise protecția regatului său Ștefan cel Sfânt al Ungariei, în lipsa unui moștenitor. Încă de la înființare Sâniob a fost o mănăstire exemptă, deoarece aparținea direct de Arhiepiscopia de Esztergom. Mănăstirea din Sâniob dispunea și de drept de loc de adevărire (*Conventus Sancte Dextre*); despre acest lucru avem date din 1239 (reclamanți veniți din valea Someșului au depus jurământ despre autenticitatea faptelor petrecute prin aducerea aici a brațului drept al regelui Ștefan cel Sfânt). Majoritatea documentelor emise de Conventul mănăstirii s-au pierdut și, oricum, erau puține, deoarece aici se consemnau doar probleme minore. Deja în secolul al XIV-lea Sâniob se număra printre locurile de adevărire mai mici, a căror activitate de emitere de documente a încetat odată cu decretul din anul 1351. Se cunosc trei sigilii, toate trei având aceeași reprezentare, cu mici diferențe, anume brațul drept îndoit din cot, împărțind binecuvântare cu primele trei degete, având deasupra Sfânta Coroană. Legenda sigiliului este: „SIGIL[L]VM CONVENTVS ECC[LESIA]E S[ANCTI] STEPHANI REGIS DE ZENTJOG”.⁶⁴

Dreptul locului de adevărire al Conventului din Sâniob a fost retras de către regele Matia în 1486. Mănăstirea benedictină de la Sâniob intrase în declin în secolul al XV-lea, iar în anul 1493 a dispărut de tot. Locul benedictinilor a fost preluat astfel de călugării paulini, însă aceștia nu au mai beneficiat de privilegiul locului de adevărire, fiind refuzată și cererea expresă în acest sens a Dietei din 1498.⁶⁵

Prepozitura premonstratensă de la Váradelöhegy (Váradhegyfok)

Primii membri ai Ordinului Premonstratenzilor au apărut în Regatul maghiar pe la sfârșitul secolului XII-lea. Mănăstirea de la Váradelöhegy a fost înființată de către regele Ștefan al II-lea, nu se cunoaște însă data exactă. Actele emise de mănăstire apar tot mai des începând cu secolul al XIII-lea.⁶⁶

62 Takács Imre, *A magyarországi káptalanok és konventek középkori pecsétjei*, Budapest, 1992, p. 84.

63 Bunyitay Vincze, *A váradi püspökség*, II, p. 323.

64 Bunyitay Vincze, *A váradi püspökség*, II, p. 330-333.

65 Bunyitay Vincze, *A váradi püspökség*, II, p. 471-473; Takács Imre, *op.cit.*, p. 84.

66 Bunyitay Vincze, *A váradi püspökség*, II, p. 388-389, 391.

Primul document emis de Conventul premonstratenzilor datează din anul 1209.⁶⁷

La fel ca și Abația Sfintei Drepte din vecinătate, cea a premonstratenzilor nu s-a supus jurisdicției episcopilor diecezani, ci era supusă direct arhiepiscopului de Esztergom. Încă de la înființare beneficia de dreptul de loc de adevărire, iar prepoziții purtau însemne distinctive episcopale. Astfel, pe sigiliul mănăstirii este reprezentată o persoană consacrată, purtând atributele unui episcop (mitra și cârja episcopală), cu următoarea inscripție: „S[IGILLUM] CONVENTUS S[AN]C[T]I STEPHANI P[RO]TH[OMARTYRIS]”.⁶⁸

Prepozitura a intrat în declin în cursul secolului al XV-lea, în locul călugărilor premonstratenzi dorindu-se să fie aduși membrii Ordinului cartuzian, dar, deși s-a emis chiar și o aprobare papală, acest plan nu s-a realizat. Episcopul diezean Kálmáncsehi Domokos (1495-1501) a înființat un nou Capitlu în onoarea mormântului Sfântului rege Ladislau, care a preluat domeniile mănăstirii premonstratenzilor cu privilegiu cu tot, precum și arhiva, confecționându-i-se ordinului și un nou sigiliu.⁶⁹

Capitulul colegial de Váradhegyfok (Sfântul Ștefan)

Deoarece a funcționat pentru scurt timp, Capitlul colegial de la Oradea este rar amintit în literatura de specialitate. Întemeierea își are rădăcinile în intenția regelui Ladislau al V-lea de a aduce un omagiu mormântului Sfântului rege Ladislau și primului martir creștin, Sfântul Ștefan. Acest plan de înființare a fost materializat de către episcopul Kálmáncsehi Domokos. Data exactă a înființării este necunoscută; totuși, fiindcă ocuparea scaunului diezean s-a produs în anul 1495, iar prin anul 1497 izvoarele istorice amintesc un nou preot capitular, înființarea Capitlului colegial trebuie să se fi făcut în acest interval (1495-1497).⁷⁰

Capitulul mănăstirii Sfântului Ștefan de la Váradelöhegy a beneficiat încă de la înființare de dreptul de loc de adevărire, iar acest drept a fost moștenit și de noul Capitlu, cu diferența că, în locul vechilor sigilii, s-au emis sigilii noi. Pe sigiliu era reprezentat Sfântul Ștefan șezând, flancat în partea stângă de o ramură de palmier, iar în partea dreaptă de Evanghelie. Inscripția deteriorată a sigiliului a fost interpretată de Bunyitay Vince: „SIGILLUM CAPITULI SANCTI STEPHANI PROTHOMARTYRIS DE PROMONTORIO WARADIENSI”. Capitlul Sfântul

67 Takács Imre, *op.cit.*, p. 95.

68 Bunyitay Vincze, *A váradi püspökség*, II, p. 390; Takács Imre, *op.cit.*, p. 95.

69 Bunyitay Vincze, *A váradi püspökség*, II, p. 402-403.

70 Bunyitay Vincze, *A váradi püspökség*, II, p. 208-209.

Ștefan a preluat arhiva de la Catedrala din Oradea în 1557 și a continuat activitatea acesteia timp de încă 9 ani. Acest Capitlu a funcționat până în anul 1566, încetându-și activitatea prin emiterea în același an a ultimului document al locului de adevărire.⁷¹

3. Dieceza de Cenad / Timișoara: Arad, Cenad

Capitulul catedral de Cenad

Episcopia de Marosvár, cunoscută mai târziu sub numele de Cenad, a fost înființată de către regele Ștefan cel Sfânt în 1030. Până la pacea de la Trianon a fost sufragana Arhiepiscopiei de Kalocsa. Ea s-a divizat în trei părți, rezultând astfel: Dieceza de Szeged-Csanád cu reședința la Szeged, Dieceza de Timișoara având reședința în orașul al cărei nume îl poartă, iar partea din Banatul sârbesc s-a reorganizat în Dieceza de Zrenjanin/Becicherecul Mare.⁷²

Despre înființarea și organizarea Capitlului Catedral de Cenad aflăm din Legenda Sfântului Gerhard. Conform legendei, din ordinul Sfântului rege Ștefan, Sfântul Gerhard a fost însoțit la reședința noii Episcopii de către călugări benedictini și din rândul lor s-a format Capitlu Catedral. Capitlu catedral a fost deci înființat de către Sfântul Gerhard, iar patronul său a fost același ca și al catedralei, adică Sfântul Gheorghe.⁷³

Teritoriul de jurisdicție al Capitlului de Cenad a coincis cu teritoriul Episcopiei cu același nume (comitatele Cenad, Timiș, Arad, Keve-Torontal, Caraș); în mod excepțional însă avea jurisdicție și în teritoriile aflate în vecinătatea diecezei.⁷⁴

Din epoca dinastiei arpadiene, dintre diplomele Capitlului de la Cenad s-au păstrat în totalitate numai 6, cel mai vechi fiind din anul 1285, ajuns în proprietatea Asociației Muzeului Ardelean.⁷⁵ În timp ce cel mai vechi sigiliu al Episcopiei de Cenad este din 1213, cel mai vechi sigiliu cunoscut al Capitlului catedral de Cenad este abia din anul 1285. Pe sigiliu este reprezentat Sfântul Gheorghe pe cal, străpungând dragonul cu lancea. Legenda sigiliului este: „S[IGILLUM] CAPITULI CENADIENSIS”.⁷⁶

71 Bunyitay Vincze, *A váradi püspökség*, II, p. 213-216; Jakó Zsigmond, *Váradi siralmas krónika*, p. 94.

72 Jakubinyi György, *op.cit.*, p. 118.

73 Juhász Kálmán, *A csanádi székeskáptalan legrégibb szervezete és tagjai*, în *Erdélyi Múzeum*, 1930, nr. 10-12, p. 333-334.

74 Juhász Kálmán, *A marosmenti hiteleshelyek legrégibb emlékei*, în *Erdélyi Múzeum*, 1930, nr. 7-9, p. 261-262.

75 Juhász Kálmán, *A marosmenti hiteleshelyek*, p. 263.

76 Juhász Kálmán, *A marosmenti hiteleshelyek*, p. 259.

Capitulul colegial de Arad

Nu se cunoaște data exactă de înființare a Capitlului Colegial, ce stă sub patronajul Sfântului Martin, cunoscut și sub numele de Orod. Unii istorici sunt de părere că a fost înființat în timpul Sfântului rege Ștefan, în mănăstirea dedicată Sf. Martin. Alții, printre ei și vestitul istoriograf al diecezei de Cenad, Juhász Kálmán, fixează, pe baza unui document incomplet, înființarea Capitlului colegial în vremea regelui Béla al II-lea, în anul 1135.⁷⁷ Acest organ ecleziastic de Arad a fost la început sub jurisdicția Episcopiei de Cenad, apoi a fost subordonat Arhiepiscopiei de Esztergom. Și-a desfășurat activitatea în comitatele Arad, Zărand, Békés, Csongrád, Cenad, Severin, Caraș, Timiș, Keve (Torontal).

Istoricul Merényi-Metzger Gábor fixează prima mențiune a activității ca loc de adeverire al Capitlului din Arad în anul 1247. În biserica Prepoziturii se organizau și ordalii.⁷⁸ Conform istoricului Juhász Kálmán, cea mai veche mențiune a activității Capitlului colegial de la Arad ca loc de adeverire ar fi din anul 1269, această diplomă ajungând în arhiva familiei baronului Zichy de la Želovce (Slovenia). Primul sigiliu al Capitlului colegial este cunoscut tot după acest document. Este redat patronul, adică Sf. Martin, ținând cu mâna stângă toiagul, iar cu dreapta împărțind binecuvântarea. Inscricția circulară a sigiliului este: „SIGILLUM CAPITULI ORODIENSIS”.⁷⁹ Din evul mediu a rămas doar un singur fragment din Cartea Protocolară a Capitlului colegial (1504-1515).⁸⁰

Cu ocazia primului asediu al cetății Cenadului de către turci, în 1550, Capitlul colegial de Arad s-a refugiat la Gyula, în comitatul Békés. Conform lui Karácsonyi János, tot în acest an este definitiv distrusă Prepozitura, împreună cu biserica, însă Juhász Kálmán face referire la un document de împroprietărire emis la 18 iunie 1556, în care Capitlul colegial de Arad se investește cu proprietate. Însă, odată cu căderea cetății Gyula, la 30 august 1566, Capitlul colegial de Arad își pierde orice jurisdicție și este dizolvat. Odată cu reorganizarea Episcopiei de Cenad, la începutul secolului al XVIII-lea, acest Capitlu nu a fost reînființat.⁸¹

În schimb a rămas titlul de prepozit titular de Arad, care a fost conferit fără încetare mai multor clerici în intervalul dintre 1581-1945. Numirea abaiților titulari

77 Juhász Kálmán, *Az aradi káptalan (1135 1552)*, în *Századok*, 1989, nr. 3-4, p. 494-505; Merényi-Metzger Gábor, *Az aradi címzetes prépostok onomasztikonja (1581 1945)*, în *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok Regnum*, 2002, nr. 1-4, p. 171.

78 Merényi-Metzger Gábor, *loc. cit.*, p. 172.

79 Juhász Kálmán, *A marosmenti hiteleshelyek*, p. 259-264.

80 Juhász Kálmán, *A marosmenti hiteleshelyek*, p. 270.

81 Karácsonyi János, *Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban 970 től 1900 ig*, Nagyvárad, 1906; Merényi-Metzger Gábor, *loc. cit.*, p. 172.

sau prepozițiilor titulari se făcea la început de către conducătorii maghiari (ținând de dreptul nobiliar), iar din 1921 numirile au rămas la latitudinea episcopilor.⁸²

4. Dieceza de Satu Mare

Capitulul catedral de Satu Mare

Dieceza de Satu Mare a fost desprinsă din dieceza de Eger pe data de 23 martie 1804 de către împăratul austriac și regele apostolic maghiar Francisc al II-lea (1792-1835). Bula papală de întemeiere a diecezei datează din 9 august 1804. Episcopia cuprindea teritoriul a cinci comitate: Satu Mare, Ugocsa, Maramureș, Bereg și Ung, precum și câteva localități din comitatul Szabolcs.⁸³

Prin Tratatul de la Trianon, dieceza de Satu Mare s-a divizat în trei părți: 44 de parohii împreună cu sediul episcopal s-au atașat României, alte 44 de parohii au fost încorporate Cehoslovaciei de atunci, iar 14 parohii au rămas în Ungaria. În anul 1930, în urma concordatului încheiat de statul român cu Sf. Scaun, s-a reușit unificarea diecezei de Satu Mare cu dieceza de asemenea trunchiată de Oradea. În anul 1941 papa Pius al XII-lea a despărțit cele două dieceze și le-a supus direct Sfântului Scaun până în 1948, când au fost din nou unificate; în 1982 Episcopiile de Oradea și Satu Mare au fost declarate independente de către Fericitul papa Ioan Paul al II-lea. Numirea de către suveranul pontif a unui episcop la Satu Mare a fost posibilă doar după schimbarea regimului comunist, în anul 1990.⁸⁴

Capitulul de Satu Mare a fost înființat odată cu Episcopia de Satu Mare, cu acordul Sfântului Scaun Apostolic, de către regele Francisc al II-lea, pe 23 martie 1804.⁸⁵

În epoca modernă s-au înființat mai multe locuri de adevărire. Pe lângă episcopiile înființate în secolele XVIII-XIX s-au întemeiat și capitluri. Acestea au tins spre obținerea privilegiului de loc de adevărire. Un astfel de loc de adevărire nou este considerat și Capitlul de Satu Mare, intrat în legalitate prin articolul 23 din 1836, obținând de la rege în 1838 și un sigiliu, care este de fapt singurul sigiliu de

82 Pentru arhondologia prepozițiilor onorifici de Arad vide Merényi-Metzger Gábor, *loc. cit.*, p. 171-198.

83 Bura László, *A Szatmári Római Katolikus Püspökség*, în Barabás Zoltán–Miklós László–Bodó Barna red., *Erdélyi egyházaink évszázadai*, Romániai Magyar Szó zsebkönyvek, Bukarest, 1992, p. 118-119; *A Szatmári egyházmegye jubileumi szemléltetése, összeáll. Ilyés Csaba*, Szatmárnémeti, 2006, p. 34-35.

84 Bura László, *loc. cit.*, p. 128-131; Jakubinyi György, *op.cit.*, p. 111.

85 *A szatmári püspöki egyházmegye emlékkönyve fennállásának századik esztendejében. (Schematismus centenarius). 1804-1904*, Szatmár, 1904, p. 73.

loc de adevărire cu legenda în limba maghiară. Pe sigiliu este reprezentată Maica Domnului ținând în brațe pe pruncul Iisus, în fața lor, în genunchiat, se află Ștefan cel Sfânt, cu chipul aureolat. Legenda sigiliului: „SZATHMÁRI KÁPTALAN HITELES PECSÉTJE 1838”.⁸⁶

Concluzii

În momentul de față putem enunța fără exagerare faptul că nașterea și formarea arhivelor ale locurilor de păstrare pentru documene scrise din regatul maghiar de odinioară și din țările succesoare lui - prezintă legături strânse cu activitatea ca și loc de adevărire ale Capitlurilor și Conventurilor. Diplomatiile de astăzi ar fi mai sărace, iar arhivele mai puțin valoroase, fără moștenirile scrise ale Capitlurilor și Conventurilor, ca și instituții cu drept de loc de adevărire. Alături de documentele suveranilor laici, în arhivele în formare ale secolelor analfabetismului, se sesizează bogăția documentelor ecleziastice emise de Capitluri și Conventuri.

Capitulul a rămas astăzi o instituție ecleziastică organismul de consiliere al conducătorului diecezei (Episcop sau Arhiepiscop) a cărei caracteristică și rol a fost în mare măsură influențată de schimbările intervenite în timp. Capitlul mai funcționează și astăzi în Arhidieceza de Alba Iulia însă sarcinile și rolul Canonicilor s-a diminuat în timp față de cele din perioada medievală sau modernă timpurie. Capitlurile din regatul maghiar, în mod unic și special, diferite de Capitlurile din celelalte țări europene, au funcționat ca și locuri de adevărire de-a lungul a 700 de ani, distingându-se, astfel, sarcinile Canonicilor comparativ cu cele ale Canonicilor din alte țări. Din lexiconul catolic aflăm că denumirile demnităților Capitlului sunt diferite în funcție de țări. De exemplu în Italia, în fruntea Capitlului se află *Arciprete* (archipresbyter), în Franța *Decanul* (doyen), pe teritoriile ierarhice germane și maghiare *Prepozitul* (praepositus).

Codicele Canonic în vigoare, în legătură cu Capitlul, conține opt canoane (can. nr. 503-510). Dintre acestea canoanele 503-504 susțin următoarele: „*Capitulul, fie el catedral sau colegial, este un organism ce se compune din preoți, al cărui sarcină este efectuarea ceremoniilor liturgice solemne în catedrală sau în biserica monahală; obligația Capitlului catedral este să îndeplinească acele sarcini, care i-au fost încredințate de către Episcopul diecezan sau prin drept.*”, „*Înființarea, modificarea sau desființarea Capitlului catedral este dreptul Sediului Apostolic*”.

În Evul Mediu și epoca modernă Capitlurile au funcționat ca și locuri de

86 *A szatmári püspöki*, p. 82-84; Papp László, *A hiteles helyek*, p. 41.

adeverire, astfel că s-au emis documente privind legăturile proprietăților, cele sociale și culturale legate de un teritoriu. De fapt, ele au îndeplinit funcțiile unui notariat public, deoarece numai aici s-au putut întocmi testamente, s-au putut depune mărturii, și aici au reușit părțile să ceară certificate sau copii autentificate după documente. Datorită activității locurilor de adeverire ni s-au păstrat documente în cantități mari, din care aflăm informații bogate legate de istoricul unui teritoriu de competență.

LOCA CREDIBILIA (AUTHENTIC PLACES). APPEARANCE OF THE LOCA CREDIBILIA (AUTHENTIC PLACES) IN TRANSYLVANIA

Abstract

In this paper obey occurrence analysis, development and decay of institution places and features of their work. Here we can get acquainted with the medieval institution of public credibility, the *pristav*, because, then, to follow a chronological history confirmation. In this speech reflect on publications, writings, documents, in a word written on the creation and heritage of an institution, founded nine hundred years ago. The causes and the manner in which the Chapters formed a task requiring attention, but it is certain that they have played an important role in the history of Church government, in church history, but especially in writing the history of the Hungarian kingdom. During the Middle Ages, knowledge of writing by the clergy meant a right of ownership of a spiritual values. In doing so we considered confirmation that activated sites in Transylvania today. When it comes to Transylvania socio-political epoch, we tend to mean that the Banat and Partium, although the latter two, in terms of historical geography, are independent territories of Transylvania until today. With the formation of Greater Romania in 1920, they are considered as part of Transylvania. Therefore, this chapter places the confirmation we know that once worked within the four Roman Catholic Dioceses of Transylvania: Alba Iulia, Bihar / Oradea, Cenad / Timisoara and Satu Mare. Place of confirmation as general historical institution of the office of notary public, took root only in the Roman Catholic Church in medieval Hungary. Places the confirmation arose after the Reformation, but only under the administration of the Convents and the Chapters, or restored or newly established after the time of Mohacs. Regarding the Diocese of Transylvania, in a chapter, we refer to confirmation of the main chapter places in Alba Iulia, the Benedictine convent of Cluj-Mănăștur, the Knights of St. John of Turda and confirmation in smaller places run by the Augustinian

monks, the Dominicans and the Crusaders in Alba Iulia. For the Diocese of Oradea we detain information on the confirmation of four places: the cathedral of Oradea managed by the Chapter at the Benedictine Convent of Sâniob, the monks and the collegiate Chapter of the premonstratenses of Váradelőhegyfok. In the Diocese of Cenad current bishop of Timisoara, confirmation have worked two authentic places in the Middle Ages: the cathedral Chapter and the collegiate Chapter in Cenad and Arad. The diocese established in the modern era based in Satu Mare, was set up only one place with ward confirmation. All these institutions are presented in the article one by one.

1382, septembrie 26, Cluj-Mănăstur

Scrisoare privilegială de transcriere dată de Conventul Sfintei Fecioare Maria din Cluj-Mănăstur, la cererea judeului și juraților din Cluj, care cuprinde în transumpt scrisoarea privilegială a regelui Ludovic I din 14 iulie 1378, în legătură cu darea anuală, impozitul extraordinar de război, precum și obligația cetățenilor și locuitorilor orașului Cluj de a-l găzdui pe voievod.

Arhivele Naționale Cluj, fond Primăria orașului Cluj, seria Privilegii, nr.35

**SOCIETATEA PETROLIERĂ „NAPHTA ROMÂNĂ”
(1920-1948)**

**Ionela NIȚU
Dan-Ovidiu PINTILIE**

Societatea petrolieră cu capital românesc „Naphta Română” a fost înființată cu scopul explorării, exploatării, industrializării și transportul petrolului și a derivatelor lui, imediat după primul război mondial, în anul 1920. Sediile societății au fost în București, la început, în strada Luterană nr. 6, apoi în strada Melodiei nr. 2, I.L. Caragiale nr. 8, iar din 1947, pe strada Biserica Amzei, nr. 23, etaj 2, pus la dispoziție, în condiții avantajoase, de către societatea I.R.D.E.P.

Potrivit actului constitutiv înregistrat la Tribunalul Ilfov, secția notariat, în 20 iulie 1920 sub nr. 17.123 și în registrul de societăți sub nr. 594 din 1920, publicate în Monitorul Oficial nr. 119 din 2 septembrie 1920, opt participanți au constituit societatea cu un capital de 10.000.000 lei împărțit în 20.000 de acțiuni nominative a câte 500 lei fiecare.

Cei opt acționari au fost: M.G. Frenckian care a depus 1.489.000 lei, A. Demetrian, Alexandru Gurănescu, ing. Toroceanu și ing. Mărdărescu care au depus fiecare aceeași sumă, până la valoarea de 7.445.000 lei. Diferența până la 10.000.000 lei a fost adusă de către societatea „Cobălcescu”, societate lichidată, nu în numerar, ci tot activul său compus din terenurile pe care le avea în suprafață de 250 pogoane situate în Slănic-Prahova și 40 pogoane în comuna Opăriți-Copăceni, județul Prahova. Acest aport a fost evaluat la 2.250.000 lei din care societatea Cobălcescu primea un 1.250.000 lei în numerar și 1.250.000 lei în acțiuni. Din numerar s-a plătit societății Cobălcescu reprezentată de I.D. Berindei, lichidatorul ei, și membru în noua societate, suma de 625.000 lei, restul de 500.000 lei rămânând drept garanție până la predarea actelor cu concesiunile aduse¹.

G.B. Diamandescu și D. Tocani, alți doi acționari în societatea Naphta, aduceau ca aport concesiunile a 40 de pogoane situate în Opăriți, cătunul Copăceni și prelungirile a 20 de pogoane pe un termen de 20 de ani. Aportul acesta era evaluat la 1.510.000 lei plus o redevență de 6%. Din această sumă 1.430.000 lei se atribuiau în acțiuni iar restul de 80.000 lei în numerar din care 40.000 lei ca garanție și 40.000 lei facerea actelor.

Primii membri aleși în primul consiliu de administrație al societății Naphta au fost: general D. Iliescu, M.G. Frenckian, ing. Toroceanu, ing. Măldărescu,

¹ Serviciul Județean Argeș al Arhivelor Naționale (în continuare S.J.A.N. Argeș), fond *Societatea petrolieră „Naphta Română”*, dosar 2/1920, f. 1-5.

I.D. Berindei, G.B. Diamandescu, G. Ureche și Christian Tomulescu. Începând cu Adunarea generală ordinară din 30 iunie 1922, președinte al Consiliului de administrație va fi ales I. Berendey, care deținea un număr de 439 de acțiuni. Alături de el mai dețineau multe acțiuni: V. Toroceanu 1400, M.G. Frenckian 1061, G.B. Diamandescu 800, J.D. Berendey 239, N.R. Căpităneanu 300, Al. Gurănescu 695 și C.G. Pietraru 573².

Din 1926, membrii au fost: D. Dobrescu, D.D. Bragadiru, Al. Cottescu, Ely Berkowitz, A. Berkowitz și M. Șain care reprezentau societatea petrolieră „Redevența” care deținea majoritatea capitalului³. În anul 1925, „Redevența” a achiziționat majoritatea acțiunilor societății „Naphta Română”, care avea la Copăceni instalate patru sonde în producție.

Atât Societățile „Naphta Română” cât și „Păcura Românească” vor imobiliza capitaluri însemnate din partea societății „Redevența” dar fără a aduce și rezultatele sperate, mai ales privind productivitatea. Ca urmare, Consiliul de administrație a decis ca, în loc să se mai facă investiții în ele, să ofere prilejul de a realiza participațiile imobilizate de ele. Astfel, s-au transformat participația societății „Redevența” de la 40% din net la 10% din brut, pentru a se pune capăt „discuțiilor nesfârșite asupra conturilor de cheltuieli”.

În 27 martie 1926, Adunarea generală a societății „Naphta” a hotărât majorarea capitalului social la 20.000.000 lei împărțit în 40.000 acțiuni a câte 500 lei fiecare. Conform actului nr. 15.450 al Tribunalului Ilfov, transcris la Tribunalul Prahova sun nr. 2208/1926, societatea deținea o suprafață de 19 ha și jumătate⁴.

Conform decretului Ministerului Industriei și Comerțului nr. 82.023 din 10 septembrie 1927 a fost înființată societatea „Conducta Petroliferă Copăceni-Ploiești” cu un capital de 5.000.000 lei împărțit în 4900 de acțiuni nominalizate și 100 nenominalizate⁵. Actul constitutiv a fost înregistrat la Tribunalul Ilfov sub nr. 2187 din 27.01.1932, statutul, la secția comercială sub nr. 384/1932, iar la registrul comerțului sub nr. 215/1933⁶.

Societate anonimă pe acțiuni cu sediul în București, strada Caragiale nr. 8, avea ca principali acționari pe: dr. C. Buhlea, avocat I.Z. Filotti, dar G.B. Diamandescu avea conducerea efectivă. Societatea a construit o conductă în lungime de 26.419 metri și o dimensiune de 5 țoli pe care a închiriat-o societății Naphta cu 300.000 lei plus încă 100.000 cheltuieli anuale. A fost construit de asemenea un rezervor

2 *Ibidem*, dosar 2/1922, f.n.

3 *Ibidem*, dosar 1/1922-1944, f. 1-8.

4 *Ibidem*, dosar 5/1940-1949, f.n.

5 *Ibidem*, dosar 1/1939-1943, f.n.

6 *Ibidem*, dosar 2/1941, f.n.; dosar 12/1946, f.n.

în valoare de 1.500.000 lei care era deservit de către ing. de origine germană L. Schropp care era și șef de schelă la Copăceni, iar administrator era Wrede Heinrich.

Principalul și unicul creditor al societății a fost D. Kerman, cetățean englez cu domiciliul la Londra care va acorda societății un împrumut de 8.280.807 lei⁷. Acestuia i se depuneau, în calitate sa de acționar principal și creditor al societății, diferite sume de bani prin Bank of Roumania sau prin Banca Comercială Italiano-Română⁸.

În iunie 1939 a intervenit între David Kerman și dr. A. Tester o convenție prin care cel din urmă cumpăra de la primul toate interesele sale în legătură cu Naphta Română. Convenția urma să fie pusă în executare „atunci când împrejurările internaționale permiteau aducerea ei la îndeplinire”⁹.

La 11 august 1942, Subsecretariatul de Stat al României, prin petiția înaintată societății Conducta solicita „o completă și sinceră româniezire a consiliului de conducere”. Ca urmare, Sacha Roman, procurator al lui Kerman anunță transferarea acțiunilor pe care acesta le posedă în patrimoniul lui Ion Z. Filotti, dr. C. Buhlea și ing. B. Negoescu, lichidându-și toate drepturile sale, locul său din consiliu devenind vacant.

Consiliul de administrație aprobă noua situație în 31 august, inclusiv ca toate creanțele pe care Kerman le deținea la societățile Naphta și Conducta să fie transferate la „Unions de Banques Suisses” din Bâle (Basel) în schimbul sumei de 20.000 lire sterline ce trebuiau trimise la Londra.

În urma verificării conturilor s-a stabilit că Kerman deținea la societatea Naphta 24.752.572 lei, un 1.319.165 lei dobânzi, 1307 tone de țiței, un aparat de foraj cu care se lucra de 10 ani și concesiuni de teren de 16 ha. La societatea Conducta deținea în cont 8.280.807 lei.

În anii 1925-1926, de pe cele 500 ha terenuri petrolifere proprietatea statului s-au delimitat 43 perimetre care s-au acordat pentru explorare și exploatare unor societăți petrolifere. Grupul Generala Petroliferă Naphta Română a primit două perimetre din care unul de 10 ha și 4.750 mp și celălalt de 10 ha 3.75 mp¹⁰.

Producțiile obținute anual în urma exploatarei sondelor de la Copăceni erau destul de mici, respectiv 6290 tone în anii 1926 și 1927, 6500 în 1928 și 7703 tone în 1929. Abia în 1930 s-a obținut o producție de 10.225 tone¹¹.

7 *Ibidem*, dosar 3/1920-1947, f.n.

8 *Ibidem*, dosar 7/1941-1947, f.n.

9 *Ibidem*, dosar 3/1940-1944, f.n.

10 Gh. Buzatu, *O istorie a petrolului românesc*, Editura Enciclopedică, București, 1998, p. 216-217.

11 S.J.A.N. Argeș, fond *Societatea petroliferă „Naphta Română”*, dosar 1/1922-1944, f. 12-30.

Între anii 1928-1939 și parțial 1940, societatea petrolieră „Internova” a cumpărat întreaga producție a societății obținută la Copăceni, pe care apoi o revindea în străinătate¹². În 15 ianuarie 1941, comitetul de direcție al societății a fost de acord cu vinderea numai a jumătate din producția obținută societății „Internova”, iar restul o va vinde societății S.A.R.D.E.P. Prețul plătit pe tona de țiței era prețul oficial de export prevăzut de Ministerul Economiei Naționale, la prețul zilei din data de 15 ale fiecărei luni. Țițeiul era predat în gara Scăioși.

Sondele nu reușeau să sape decât adâncimi care variau între 460 și 520 metri, prea mici pentru a se ajunge la straturile bogate în țiței care apar între 900 și 1000 metri. Bazându-se pe studiul geologic făcut de profesorul G. Macovei asupra straturilor de țiței de la Copăceni, societatea va mai instala încă trei sonde, adoptându-se diferite metode de exploatare. Din cauză că nu s-au găsit pompe și compresoare adecvate pentru exploatare s-a adoptat metoda cea mai veche de lăcărit al sondelor. S-au făcut experiențe și prin metoda pistonajului care a dat rezultate bune ajungându-se la adâncimea de 812 metri. Pentru repararea materialelor necesare explorării și exploatării sondelor s-a înființat un atelier propriu a cărui activitate a fost destul de bună.

Începând cu 1926, prețurile la țiței au scăzut foarte mult din cauza supraproducției mondiale. Scăderea continuă a producției, prăbușirea vertiginoasă a prețului țițeiului și exigențele continue ale creditorilor au făcut ca societatea să aibă permanent probleme. Cu toate eforturile de a se deschide noi sonde care să ajungă la adâncimi mari, societatea și-ar fi revenit numai dacă ar fi obținut o producție constantă de 15 vagoane zilnic la prețurile din 1930. Ca urmare, activitatea de foraj a trebuit să fie oprită cu atât mai mult cu cât fondurile obținute din exploatare, nu puteau să acopere cheltuielile și datoriile. De aceea, s-a apelat prin intermediul unor acționari la un credit de 4.943.734 lei pentru a fi plățiți o parte din creditorii.

Anul 1934 a însemnat, de asemenea, deprecierea prețului țițeiului care nu a permis societății cheltuieli pentru săparea de noi sonde în scopul menținerii unei producții constante și satisfăcătoare, rezumându-se a mări adâncimile la sondele care erau deja în sapă. Producția obținută a fost de 14.166 tone de la șase sonde și 449 metri foraji față de 629 metri în anul 1933. Cu toate acestea, s-a obținut un beneficiu brut de 3.398.139 lei. Pentru transportul produselor petroliere societatea deținea o conductă pentru țiței și gaze în lungime totală de 2.168 metri și o stație de pompare cu o capacitate de 600 mc¹³.

Nu s-au întreprins foraje nici în anul 1935 și ca urmare producția a scăzut, iar în anul 1936 societatea s-a văzut nevoită a eșalona toate plățile urgente și de

12 *Ibidem*, dosar 3/1940-1944, f.n.

13 Gh. Ivănuș, I. Ștefănescu, Șt. Mocuța, Șt. Stirimin, M.P. Coloja, *Istoria petrolului în România*, Editura AGIR, București, 2004, p. 332.

a apela la concursul întregului personal pentru a se fora o nouă sondă (nr. 15), de pe urma căreia se spera la o revenire a producției. Sonda a dat rezultate bune obținându-se o producție medie de patru vagoane pe zi¹⁴.

În 1938, piața petrolului fiind din puncte de vedere financiar relativ mai bună față de anii precedenți, rezultatul exploatărilor societății au fost mai favorabile și a permis un beneficiu brut afectat în întregime la amortizarea investițiilor și materialelor. Nu s-au putut reduce pierderile din anii trecuți apelându-se la o convenție de asociație în participație cu societatea „Rafinajul”, pentru forarea unei noi sonde nr. 18 care a fost până la adâncimea de 725 metri cu producție de 231 tone.

În anul 1939, beneficiul obținut de societate a fost 6.225.948 lei. În adunarea generală a Consiliului de administrație din 3 octombrie 1941, acesta era format din: avocat C. Petrescu, în calitate de președinte, iar membrii I.Z. Filotti, G.B. Diamandescu, Sacha Roman, D. Cristescu, I. Mareș, N. Negoită, Al. Teodoreanu. Beneficiul brut pe anul 1940 a fost de 14.860.477 lei¹⁵.

Interesată de petrolul românesc ca sursă sigură, Germania a căutat să preia acțiunile unor societăți petroliere din România a căror producție le-ar fi putut asigura necesarul. Deoarece în 1940, societățile Naphta Română, Foraky Românească și Petrolifera Română totalizau împreună doar o producție maximă de 100.000 tone în timp ce capacitatea de rafinare a societății Petrol Block era de 400.000 tone (interesele germane existând deja în societate din 1938). Germania a fost nevoită să se orienteze spre alte societăți cu producții mai mari¹⁶.

Cutremurul din noiembrie 1940 a afectat conducta care transporta petrol de la Copăceni la Ploiești, consiliul de administrație aprobând repararea ei abia în 18 iulie 1941. Repararea se făcea în două părți, prima până la Scăioși în 1941, iar restul până la Ploiești în anul 1942. Până la redarea în funcție, pe traseul Scăioși-Ploiești urma să fie întrebuințată conducta societății „Steaua Română” conform unui acord între cele două părți.

Începând cu 11 august 1942, comitetul de direcție a aprobat încheierea unei noi convenții cu societatea „Conducta” pe 5 ani cu 300.000 lei anual și 100.000 lei pentru arenzi. În 1944, conducta va fi bombardată în 8 locuri trebuind din nou reparată iar din iunie 1945 conducta va fi utilizată de societatea „Unirea”.

Ca răspuns la cererea 557 din 31 mai 1940 a Comisariatului General al Petrolului privind constituirea depozitelor de produse petroliere destinate armatei

14 S.J.A.N. Argeș, fond *Societatea petrolieră „Naphta Română”*, dosar 1/1922-1944, f. 36-38.

15 *Ibidem*, f. 47.

16 Philippe Marguerat, *Le 3rd Reich et le petrole roumain 1938 1940*, Institute Universitaire de Hautes Etudes Internationales, Geneva, 1977, p. 183-184.

și a cărei cotă era fixată la 12 vagoane, societatea răspundea în 3 iunie că nu avea rezervoare suplimentare pentru țiței și nici nu putea să se asocieze cu alte societăți pentru recepționarea unor astfel de rezervoare în comun deoarece nu existau alte societăți în regiunea Copăceni care să exploateze țiței. Societatea făcea cunoscut că-și va achita cotele părți stabilite pentru societate.

Obligată de a-și lua măsuri de apărare și de a efectua lucrări de apărare contra bombardamentelor în conformitate cu adresele Detașamentului Mixt al Zonei Militare Petrolifere în mai 1940, comitetul de direcție a aprobat construirea unui batal de incendiu în jurul rezervorului de 250 de vagoane de țiței și a celui mai mic de 50 de vagoane.

În 27 iunie 1940, consiliul de conducere al societății îl alege pe inginerul Al. Teodoreanu ca președinte iar în comitetul de direcție pe Teodoreanu, Sacha Roman și G.B. Diamandescu. Capitalul societății era de 42.100.000 lei, compus din 84.000 de acțiuni a câte 500 lei.

După ce în 5 iulie 1940, comitetul de direcție aproba suma de 20.000 lei pentru refugiații din Basarabia și Bucovina care se vărsau prin intermediul Crucii Roșii din România, începând cu anul 1941, datorită situației financiare deficitare, societatea nu a mai putut participa la crearea unui fond de cercetări științifice solicitat prin adresa 8173 din 5.03.1941 a Creditului Național Industrial. De asemenea, nu mai avea fonduri pentru comunitatea evreiască care solicita mereu ajutor, păstrându-și doar sumele necesare pentru apariția și publicarea în „Monitorul Petrolului”.

În conformitate cu Legea minelor și prevederilor Regiunii a III-a Miniere s-a format în 1940, colonia societății din Valea Gardului, Satul Nou pentru locuitorii care a trebuit să fie evacuați din preajma sondelor societății pe terenul acesteia. Casele construite aveau între 645 și 765 m.p. Începând cu martie 1940 s-au aprobat cererile Breslei Muncitorilor din cadrul societății Naphta susținută de Centrala de Bresle din Ploiești și Breslele Muncitorilor din Petrol. Cererile prevedeau luarea unor măsuri de îndreptare a salarizării în zilele de sărbătoare.

Numărul salariaților societății a fost între 118 lucrători în 1942 și 140 începând cu 1943. Societatea s-a ocupat întotdeauna cu atenție de condițiile de viață și salarizare a salariaților astfel că Ministerul Muncii prin adresa 108.571 din 28.03.1942 a aprobat sporirea salariilor lucrătorilor de la schela Copăceni începând cu 1 ianuarie 1942 cu suma de 1000 lei lunar de fiecare muncitor pentru scăderea datoriilor pe care le aveau pentru procurarea de alimente și cu 20% fiecărui muncitor de la 1 aprilie. De Paști se aproba a se da gratificații fiecăruia conform normelor existente¹⁷. În urma reclamațiilor făcute de lucrătorii de la Copăceni din 3

17 S.J.A.N. Argeș, fond *Societatea petrolieră „Naphta Română”*, dosar 3/1940-1944, f.n.

martie 1942 s-a aprobat în totalitate sporul de salarii iar din 14 martie s-a aprobat un ajutor lunar de 200 de lei de fiecare copil sub 14 ani al fiecărui salariat care avea cel puțin doi ani de serviciu până la un maxim de 1000 de lei lunar de lucrător. Pentru „ajutorul de iarnă” s-a aprobat subscrierea cu suma de 10.000 lei.

În baza legii 1024 din noiembrie 1941 s-a solicitat în 21 noiembrie 1942 societății Naphta să constituie o secție „Muncă și Lumină” și luarea a tuturor măsurilor relativ la îmbunătățirea vieții muncitorilor precum și a culturalizării acestora. În fața acestor cereri în 21 noiembrie 1942 societatea arăta că „deține la schela Copăceni 140 de lucrători calificați și necalificați. Traiul, obiceiurile sau ideile lor dominante sunt acelea ale unor săteni și nu a unui proletariat. Preocupările lor zilnice erau cele relativ la hrană, îmbrăcăminte și încălțăminte și nu au timp cu activitatea complexă cuprinsă în organizațiile „Muncă și Lumină”. Se arăta de conducerea societății că aprovizionarea se făcea greu, insuficient și scump. Se făceau eforturi multiple pentru satisfacerea cererilor, cu mari greutate și sume însemnate. „Traiul simplu, aproape rudimentar și oscilând între munca fizică și odihnă a lucrătorilor-săteni care nu aveau preocupări esențiale. În aceste condiții activitatea „Muncă și Lumină” nu răspundea unor revendicări sau deziderat formulat de lucrătorii societății fiind doar rezultatul binevenit al interesului superior al autorităților guvernante de a se ridica standardul lor de viață. Lucrătorii trebuiau obișnuiți treptat și răbdător cu noile orizonturi către care suntem chemați a le îndrepta. Ca urmare, realizarea complexului de măsuri nu vor da rezultatele așteptate știut că s-ar putea ca în pătura satelor o viață nouă introdusă cu prea multă repeziciune, fără perioade de tranziție, întâmpină rezistența unui tradiționalism conservator rău înțeles”¹⁸.

Cu toată opoziția conducerii s-a creat totuși un fond de cărți pentru bibliotecă în valoare de 500 de lei lunar prin contribuția lucrătorilor cu 5 lei lunar, s-a procurat aparat de radio, s-a construit baie, infirmerie, s-a amenajat teren de sport, s-au organizat șezători, s-a trecut la o ofensivă anticomunistă, s-au amenajat vitrine pentru afișe „Muncă și Lumină”.

După război, începând cu octombrie 1946, a fost organizat și un economat care distribuia muncitorilor: bocanci, pingele, pânzeturi, fasole, mazăre, linte, ceapă, orez, sare, untură, ulei, pâine, griș etc. De asemenea, se distribuiau și alimentele necesare funcționarilor din centrală. Se procura grâu din Alexandria, porumb de la Arad și Sălaj, cartofi de la Sighișoara și prin intermediul CAFA s-a făcut un împrumut de 140.000.000 lei, reprezentând 800.000 lei de salariat pentru economat.

Pentru terenurile concesionate, sonde, clădiri și instalații, mobilier și vehicule, societatea a constituit un fond de amortizări de 6.632.602 lei în 1940,

18 *Ibidem*, dosar 5/1940-1949, f.n.

6.466.083 lei în 1941 și 9.698.595 în 1942. De asemenea, toate acestea, au fost asigurate până în 7 aprilie 1941 la societatea „Sun Insurace Office L.T.D.” care-și înceta activitatea, comitetul de direcție hotărând trecerea la societatea de asigurare „Dorna-Vatra”.

Principalii creditori ai societății au fost începând cu 1940, societățile: Unirea, Steaua Română, Cobălcescu, SARDEP și diverși creditori particulari, iar debitori societatea Italo-Română, Rafinajul și alte societăți locale. În anul 1941, societatea a predat diferitelor societăți următoarele cantități de țiței: Internova 440 vagoane, Rafinajul 30 vagoane, Rompetrol 12 vagoane, S.A.R.D.E.P. 541 vagoane, Creditul Minier 25 vagoane și Mendelsohn 9 vagoane, în total 1.057 vagoane¹⁹.

Producția în anul 1942 a fost de 1.061 vagoane obținându-se o sumă de 34.894.345 lei. Deținea patru mașini cu aburi a câte 215 C.P., o mașină cu aburi de rezervă de 12 C.P., un locomobil de 60 C.P., cazane, motoare, dinamuri etc. Producția societății, de la toate schelele, era prin contract oferită spre vânzare la export societății SARDEP, ca mandatar, în tranșe lunare de câte 550 tone fiecare. Țițeiul era pompat de la Ploiești Vest până la punctul vamal Giurgiu de unde se îmbarca în vapoare pentru Germania. În 15 mai 1943, Naphta informa societatea SARDEP că Ministerul Economiei Naționale nu aprobă solicitarea făcută ca prima cantitate de 1500 tone țiței din producția lunară de țiței a producătorilor fără rafinării, având o producție lunară de țiței de orice calitate de peste 1500 tone, să poată fi autorizată la export cu scutirea de a contribui la cota pentru consumul intern²⁰.

Președinția Consiliului de Miniștri, Subsecretariatul de Stat al României, prin adresa nr. 197 din 2 aprilie 1942 a luat act de decizia 96.350 din 1942 a societății Naphta și o scoate de sub prevederile decretului lege 533 publicat în „Monitorul Oficial” nr. 53 din 4 martie 1942. Societatea a avut până la 1 mai 1941, un angajat evreu Marcus B. Osias care era în societate din 1926. pentru că era un funcționar exemplar, societatea a făcut multe demersuri ca acesta să fie păstrat în societate și să fie exceptat de la munca în folos obștesc²¹.

În ședința din 13 mai 1942, consiliul de administrație al societății îl cooptează în consiliu pe Ion Z. Filotti în locul lui Fred Lewis care nu mai lua parte la ședințe. Astfel, consiliul se compunea din: Costel Petrescu, președinte, Sacha Roman, Gh.B. Diamandescu și Ion Z. Filotti, membri, iar D. Cristescu, cenzor.

În iunie 1944, societatea raporta Percepției II Fiscale Prahova că din cauza stării excepționale de război arhiva și registrele societății au fost evacuate la schela de la Copăceni, iar serviciul contabilitate, era cu totul dezorganizat, din cauza

19 *Ibidem*, dosar 1/1939-1941, f.n.

20 *Idem*, fond *Societatea SARDEP*, dosar 42/1943, f.n.

21 *Idem*, fond *Societatea petrolieră „Naphta Română”*, dosar 2/1941-1942, f.n.

evacuării și a demisiei funcționarilor vechi și înlocuirea acestora parțial cu alții noi²².

În 12 septembrie 1944, societatea avea convenții pentru foraj cu societățile: Sarpetrol, SARDEP, Rafinajul, Concordia, Colombia, iar în 31 decembrie 1946, cu: Steaua Română, SAR Petrol, SARDEP, Rafinajul și ing. Teodoreanu.

La 12 septembrie 1944, societatea avea datorii la firmele nemțești sau cu capital german și anume: SARDEP, Sarpetrol, Concordia, Meotica Română, Vatra Dornei, Bancara Română.

Din 27 august 1946, prin jurnalul Consiliului de Miniștri, publicat în Monitorul Oficial, societățile Naphta și Conducta au fost trecute în subordinea CASBI fiind împuternicit în funcția de administrator delegat Aurel Mihăilescu, deoarece dețineau în patrimoniul lor bunuri germane care conform hotărârii de la Potsdam aparțineau U.R.S.S.²³. Prin adresa nr. 39.141 din 3.01.1947, CASBI se adresa societății Naphta cu solicitarea predării întregului activ al acesteia și a acțiunilor blocate la societatea Bancara Română către societatea „Obedinenie Ucrneft”.

În urma verificărilor efectuate tot de CASBI s-a constatat că principalii acționari ai societății „Conducta” erau dr. C. Buhlea cu 2100 acțiuni, avocat I.Z. Filotti cu 2100 acțiuni și ing. B. Negoescu cu 700 acțiuni. Aceștia împreună dețineau capitalul de 4.900.000 lei diferența până la 5.000.000 lei fiind dată de existența a 100 acțiuni nenominalizate.

La societatea Naphta în conformitate cu referatul președintelui Consiliului de Miniștri nr. 353399 din 1946 și cu legea 182/1946 și jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 388/1946, toate activele germane și cele 69.400 acțiuni au fost date către URSS, respectiv societății „Obedinenie Ucrneft” reprezentată de ing. M.S. Simkin. Cele 69.400 acțiuni aparțineau astfel: 31.700, ing. I.Z. Filotti, 31.700, dr. C. Buhlea, 6000, ing. Barbu Negoescu, 107 Ileana Dumitrescu și 24 ing. Gh. Nădejde. Totul a fost publicat în Monitorul Oficial din 4.12.1946.

Având în vedere restrângerea activității societății, în ședința consiliului de conducere din 28.02.1947, li se desfac contractele de muncă consilierilor tehnici Al.A. Teodoreanu, B. Negoescu, dr. C. Buhlea și director ing. Gh. Nădejde. Se aleg în consiliu doar doi administratori delegați: unul cu probleme tehnice și unul cu probleme administrative, fiind suprimate toate posturile de consilieri și directori ai societății, rămânând doar consilierul juridic avocat O. Goruneanu.

Din noul consiliu făceau parte: ing. M. Gheorghiu, președinte, ing. M.S. Simkin, administrator delegat și Aurel Mihăilescu, tot administrator delegat²⁴.

22 *Ibidem*, dosar 3/1940-1944, f.n.

23 *Ibidem*, dosar 13/1947, f.n.

24 *Ibidem*, 1/1946-1948, f. 18.

În 1947, producția de țiței a societății a fost de 10.943 tone care a fost vândută 3% societății Meotica, 35% societății SAR Petrol, 6% rămânea societății Naphta, iar restul altor societăți cu care existau încheiate convenții de foraj. Fiind pusă sub controlul CASBI nu a putut beneficia de credite pentru a se putea redresa.

Ca urmare, s-a hotărât în 12 februarie 1948, fuzionarea societății cu societatea Sovrompetrol în baza convenției din 17.07.1945. Grupul Sovrompetrol aducea la fuzionare 72.108 acțiuni în valoare de 35.688.000 lei, respectiv 83,264% din acțiuni care fuseseră transferate la URSS în baza jurnalului Consiliului de Miniștri nr. 1862 publicat în Monitorul Oficial 290/1946²⁵. În 31 iulie 1948, consiliul de administrație era format din ing. Marcel Gheorghiu, președinte, ing. M.S. Simkin, administrator delegat și A. Mihăilescu, administrator delegat și avocat N. Rapaport, consilier. Până în 22 martie 1948, consilier a fost I. Babaev.

S-a trecut la inventariere încă de la 31 decembrie 1947 a tuturor bunurilor deținute de societățile Naphta și Conducta, care au fost predate la Sovrompetrol. S-au predat terenurile societății care se împărțeau în două categorii și anume: cele vechi, din anii 1920-1922 și câteva din 1927 care însumau 27,6952 ha și cele recente, achiziționate din 1937, în suprafață de 18.3231 ha, respectiv 96 de parcele. De asemenea, s-a predat și cele 20,0249 ha date de David Kerman în 1926 societății Naphta. S-a predat conducta de 5 țoli în lungime de 26.367,99 metri și un rezervor pentru 257 vagoane de țiței care aparțineau societății „Conducta”.

Societățile și-au încetat activitatea în 20 iulie, prin fuzionare, cu societatea „Sovrompetrol”, conform Decretului 152 din 20 iulie 1948²⁶.

* * *

Cercetarea materialului documentar creat de către societate și compus din corespondență, dări de seamă, procese-verbale ale Consiliului de administrație, rapoarte de activitate, concesiuni, prospecțiuni, schițe, planuri etc. oferă date importante cu privire la cunoașterea activității societății în perioada interbelică și până la naționalizare. Unele documente sunt scrise și în limbile franceză, germană și rusă.

Fondul a fost preluat în anul 1978 de la Arhivele Centrale Petrol din comuna Săpata, județ Argeș din cadrul Ministerului Petrolului și se întinde pe anii 1920-1948, 93 u.a., inventar 1585.

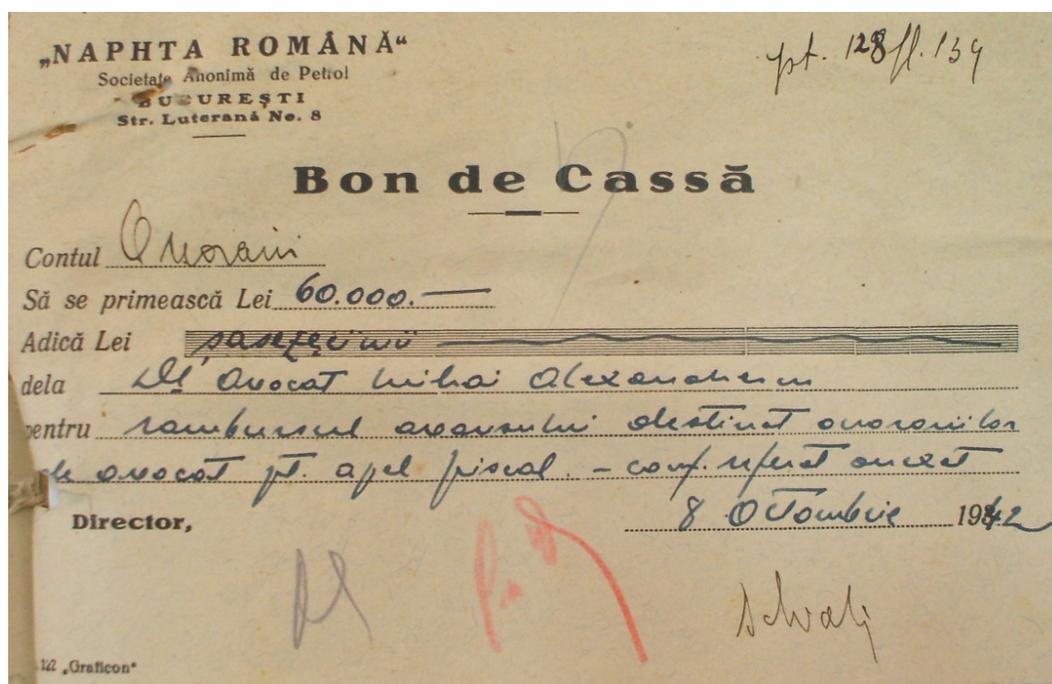
25 *Ibidem*, f. 8.

26 *Ibidem*, f. 1.

THE "NAPHTA ROMÂNĂ" OIL COMPANY (1920-1948)

Abstract

Among other many companies, Naphta Oil Company contributed to the development of oil industry in Romania. Founded in 1920, the company will operate by 1948, when together with the other companies will be included in Sovrompetrol company. Starting with 1925, the main part of the company's shares will be taken over by Redeventa Company, which will exploit the oil extracted from the 4 oil wells from Copaceni. The rest of the shares were owned by the English citizen David Kerman. The company's production has been taken over and turned to profit by means of Internova Company, by 1938, and afterwards by SARDEP Company. After 1944, the main part of the company's shares were taken over by the Soviets, by means of Obedinenie Ucrneft company, which in 1947 will hand over the shares to found the Sovrompetrol Company. The Company will dissolve in 1948.

ISTORICUL SOCIETĂȚII S.A.R.I.M. (SOCIETATE ANONIMĂ ROMÂNĂ PENTRU ÎNTREPRINDERI MINIERE) 1938-1948

Ionela NIȚU
Dan Ovidiu PINTILIE

Societatea S.A.R.I.M. a fost constituită la 16 iunie 1938 cu sediul în București, mai întâi în strada Episcopiei, nr. 5, etaj 5, apoi în I.C. Brătianu, nr. 16, cu un capital inițial de 2.000.000 lei împărțit în 2.000 acțiuni nominative a câte 1000 lei valoarea nominală fiecare și care nu au fost cotate la bursă. Actul constitutiv și statutele societății au fost autentificate la Tribunalul Ilfov, Secția Notariat sub nr. 22.239 din 17.06.1939 și au fost publicate în „Monitorul Oficial” nr. 154 din 08.07.1938¹.

Va fi înscrisă la Registrul Comerțului sub nr. 283/15.07.1938², iar emblema firmei era „S.A.R.I.M.” Societate Anonimă Română de Întreprinderi Miniere. Societatea lucra în plan financiar cu Banca Românească unde se făceau depunerile și ridicările de lichidități.

Capitalul societății a fost subscris în numerar, de către acționari, după cum urmează³:

Inginer Georges Matin	600.000 lei
Avocat Radu Cătuneanu	350.000 lei
Inginer Paul Brătășanu	350.000 lei
Cornel Achimescu	350.000 lei
Avocat Virgil Cristodulo	250.000 lei
Avocat Grigore Ghica	50.000 lei
Avocat René Râmniceanu	50.000 lei

Din acest capital s-a vărsat 30%, respectiv 600.000 lei care s-au depus la Casa de Depuneri și Consemnațiuni cu recipisa nr. 20.650 din 1938. Adunarea generală extraordinară din 2 martie 1941 a mărit capitalul la suma de 5.000.000 lei.

Obiectul societății era dobândirea și exploatarea de zăcăminte și bunuri miniere, exploatare, valorificarea produselor miniere și industrializarea lor și în general orice operațiuni în legătură cu mineritul și industria extractivă. Societatea era administrată de către un Consiliu de administrație format din 1-3 administratori numiți de către Adunarea generală pe un termen de 4 ani și a căror mandate se reînnoiau la fiecare doi ani prin tragere la sorți, administratorii ieșiți la sorți putând fi realeși. Primul Consiliu de administrație intra în funcțiune de la data constituirii

1 Serviciul Județean Argeș al Arhivelor Naționale (în continuare S.J.A.N. Argeș), fond Societatea SARIM, dosar 4/1944-1947, f. 26.

2 *Ibidem*, dosar 5/1943-1948, f. 8.

3 *Ibidem*, dosar 2/1939, f. 1.

societății și până la data Adunării generale chemată să examineze gestiunea anului 1941 când va fi reînnoit în întregime, membrii putând fi realeși. Consiliul desemna un președinte și de asemenea numea pentru gestiunea afacerilor curente un administrator delegat.

La fondarea societății a fost numit ca președinte al Consiliului de administrație și administrator delegat, inginerul Paul Al. Brătășanu⁴, iar ca membri: Georges Marin, Radu Cătuneanu, René Râmnicăneanu, Grigore Ghica și Liviu Ciulley. Ca cenzori au fost desemnați: Virgil Cristodulo, Alex. I. Andreescu și avocat Demetru Rădulescu. Ca cenzori supleanți: Alexandru Bătianu, Dumitru Greceanu, contabil autorizat și Ion Scarlat Florescu, tot contabil autorizat⁵.

Orice achiziționări și vânzări de imobile precum și drepturile miniere de exploatare sau explorare ale societății nu puteau fi făcute decât cu aprobarea Adunării generale care se convoca de către Consiliul de administrație ca publica ziua ședinței cu cel puțin 15 zile înainte în Monitorul Oficial. Sporirea sau reducerea capitalului social se putea decide numai de Adunarea generală cu un număr de voturi care să reprezinte cel puțin 60% din capitalul social subscris în momentul măririi capitalului. Deciziile se luau cu majoritate de voturi, fiecare acțiune dând dreptul la un vot. Până la 12.09.1944 au avut loc Adunări generale la 8.07.1940, 23.06.1941, 15.06.1942, 25.06.1943 și 15 iunie 1944⁶.

Nou înființata societate SARIM a preluat prin actul autentificat la Tribunalul Ilfov secția Notarită cu nr. 36.463 din 12 octombrie 1938 concesiunea exploatarei de mică de pe munții Mănăileasa, județul Gorj, de la moștenitorii defunctului avocat Cazimir pe bază de plată de redevență din producția extrasă.

În anul 1939, prin actul autentificat la Tribunalul Ilfov, Secția Notariat cu nr. 22.371 din 14.06.1939 numit „Act modificator de confirmare și ratificare” încheiat de societate cu Obștea moșnenilor Bercești, se asigură prelungirea dreptului de concesiune până în luna mai 1968. Concesiunea era valabilă pentru mică, pe muntele Mănăileasa de Jos unde apăreau masele de pegmatită cu conținut de mică pe o suprafață de ordinul a 2.000 ha din totalul de aprox. 5.000 ha reprezentând suprafața totală concesionată⁷.

Concesiunea exploatarei de mică a munților Mănăileasa Nopteasa, a fost luată în 1915 de către defunctul avocat Ștefan B. Cazimir cu actul autentificat sub nr. 39/1915 al Judecătorei de Ocol Cernadia, comuna Novaci, județ Gorj, de la Obștea de moșneni Bercești din comuna Cernadia pe o durată de 29 ani până la 1 mai 1944. Această concesiune a fost validată în conformitate cu dispozițiile Legii minelor din 1924, în anul 1926.

4 Paul Al. Brătășanu (n. 1898).

5 S.J.A.N. Argeș, fond Societatea SARIM, dosar 2/1939, f. 2.

6 *Ibidem*, dosar 4/1944-1947, f. 22.

7 *Ibidem*, dosar 6/1940, f. 7, 13-14.

Exploatarea pegmatitelor (mica, feldspatul și cuarțul) din Valea Lotrului a început dinainte de primul război mondial, când întreprinzătorii locali extrăgeau mica și comercializau foițele de mică la Sibiu. În timpul războiului, extragerea și vânzarea foițelor de mică a fost făcută de către germani care au întocmit și studii cu privire la posibilitățile de dezvoltare și de extindere a exploatării.

Societatea SARIM a achiziționat concesiunile și a pregătit lucrările în vederea exploatării, urmând ca ulterior să-și procure capitalul necesar acestei exploatare atât pe calea majorării capitalului, cât și prin finanțare pe cale de credit. După amenajarea locuințelor care se aflau la mină și completarea lor cu alte locuințe noi necesare exploatării, precum și procurarea mașinilor și uneltelor strict necesare, reprezentând un inventar în valoare de 433.376 lei, în toamna anului 1939, s-au început lucrările de deschidere în galerii.

Exploatarea minieră era situată la izvoarele pârâului Mănăileasa (un afluent al Lotrului) la o altitudine între 1400-1800 metri și distanță de 16 km de la comuna Voineasa, jud. Vâlcea unde se afla instalată moara pentru producerilor fluturilor de mică și atelierul de selecționare a materialului.

Mica brută se găsea cristalizată în cuiburi, mai ales în zonele de contact între pegmatite și șisturile cristaline. Regiunea și chiar zăcămintele au fost studiate de numeroși geologi între care pot fi citate studiile lui Ghika-Budești, raportul profesorului dr. ing. Gh. Buerg de la Școala Politehnică din Charlottenburg, ing. Ludwig, fost director la minele Kalichhedu din Indiile engleze iar studii mai noi au fost întocmite de geologul Socolescu de la Institutul Geologic al României. În perioada 7-17 noiembrie 1941, inginerul german Walter Kegel va vizita zona Brezoi Cheia Sărăcinești Robești Tălmăciu Fundul Râului Dealul Caprei Rășinari Valea Șes Voineșița Voineasa. A vizitat și mina de la Mănăileasa, costul cercetărilor efectuate ridicându-se la suma de 20.000 lei⁸. Se dorea încă din luna octombrie 1941 achiziționarea unor perimetre de exploatare la Sărăcinești, Voineșița, Cheia și Fundul Râului, în total 8 perimetre, care erau cedate de către W. Steinhäuser, I. Alexandrescu și ing. Braikow contra sumei nete de 450.000 lei și 2% redevență din producția brută pentru Sărăcinești, iar pentru restul câte 30.000 lei de perimetru și 1% redevență. În urma primirii autorizațiilor de transfer din partea Ministerului Economiei s-au înaintat și 45.000 lei avans în contul achizițiilor care se ridicau la suma de 755.000 lei.

În studiul dr. ing. Gh. Buerg, asistent particular al prof. L. Mrazec, geolog și prospector al societății Mica, intitulat „Zăcămintele de mică albă din munții Lotrului” acesta arată că zăcămintele au fost obiectul unui studiu amănunțit din partea lui executat în decursul verii anului 1940. Din păcate, exploatarea și deschiderile de mine din acea perioadă, făcute în regiunea Lotru nu ajunseseră la o stare satisfăcătoare pentru a se face o expertiză definitivă a valorii zăcămintelor,

8 *Ibidem*, dosar 1/1941-1944, f. 14, 17.

dar cunoștințele științifice și practice permiteau tragerea unor concluzii importante pentru viitorul acestor depozite de mică⁹.

Industria electrică se dezvoltă într-un mod rapid astfel că creștea și întrebuințarea micii. Zăcămintele de mică nu erau prea dese astfel că lângă aur, aceste zăcămintele sunt cele mai valoroase din țara noastră. Totuși era greu de stabilit care era valoarea teritoriului pentru că se lua în calcul doar dimensiunile vizibile nesocotindu-se depunerile în profunzime. Exploatarea făcută de germani în timpul primului război mondial a dus la scoaterea a 157,288 tone mică curată din care 70% adică 110,101 tone mică în dimensiuni mai mari de 2X2 cm reprezentând o valoare de minim 220.202.000 lei. Nemții au exploatat numai o foarte mică parte a micii care se putea exploata în anii 1940 și fără deschideri noi dar dacă societatea SARIM se limita la aceiași cantitate valoarea regiunii era de cel puțin 200.000.000 lei fără a mai vorbi de celelalte numeroase minerale și metale care însoțeau de regulă toate pegmatitele¹⁰.

Trebuie să amintim și memoriul din 22 noiembrie 1940 al inginerului Josef Auer de la Joachimsthal (Boemia) referitoare la radioactivitatea apelor din regiune care lăsa să se întrevadă posibilitatea descoperirii în adâncime a minereurilor radioactive și deci a uraniului, precum și prezența galenei (minereu de plumb) în unele din văile vecine care dădeau speranța cât și posibilitatea de a fi descoperite zăcămintele aurifere. Pe muntele Noptea existau zone de explorare unde se semnală prezența azbestului, precum și a cuarțului aflat în pegmatitele de pe Mănăileasa a cărui puritate justifica valorificarea ei îndată ce s-ar fi putut ieftini mijloacele de transport. Atunci când energia căderii Lotrului ar fi putut să fie utilizată cuarțul identificat împreună cu grafitul provenit din zăcămintele apropiate din județul Gorj ar fi putut pune bazele unei industrii de abrazor de cea mai bună calitate. Analize în acest sens au fost făcute și de profesorul Solacolu de la Școala Politehnică din București¹¹.

Din mica brută extrasă se obțineau plăci de mică în proporție de 3-4% de diferite mărimi, care se tăiau în foi subțiri, formând șpaltul, în proporție de 6-8%, restul materialului, de 80% servind la producerea de fluturi și pudră. Fluturii erau utilizați pentru fabricarea de plăci izolatoare termice și în forajele petroliere pentru evitarea dărâmării pereților sondelor. Câmpul de desfășurare al lor pentru izolările termice era foarte mare. Pudra de mică era utilizată în industria cauciucului, în vopselele submarinelor și carenelor de vapor, în industria tapetelor, pentru fabricarea sticlei de mică reconstruită, precum și pentru fabricarea unei game întregi de articole de electricitate din pudră presată.

Plăcile și șpaltul se valorificau la prețuri diferite după mărimi și claritatea

9 *Ibidem*, dosar 14/1942, f. 43-50.

10 *Ibidem*, f. 51.

11 *Ibidem*, dosar 6/1940, f. 8.

lor. Fluturii puteau fi vânduți cu 18 lei/Kg franco vagon Gara Lotru, iar dacă erau utilizați ca izolații prețul putea să crească la 30 lei/Kg. Pudra se putea valorifica cu prețuri cuprinse între 30-50 lei/Kg după finețe. Una din firmele care cumpărau astfel de produse a fost societatea „H. Brandt” din Hamburg la prețuri care țineau cont de scumpete și devalorizare a leului. În cursul anului 1940 firma germană a cumpărat produse de mică în valoare de 85.027 lei¹².

Din punct de vedere calitativ mica extrasă din concesiunile societății de la Voineasa era perfect comparabilă cu aceea produsă în Indii iar posibilitățile de desfacere numai în Germania depășea cele mai optimiste posibilități de producție.

În locuințele vechi existente la Brezoi se puteau caza un număr de 60 lucrători iar în cele noi care urmau să se construiască numărul angajaților cazați putea să crească la 100-120. Salariul mediu a unui lucrător era în 1941 de 240 lei/zi. În octombrie 1941 s-au făcut reparațiile și amenajarea cazărmilor de la mină și repararea cazărmii din vale. S-a amenajat cu ajutorul a 2-3 dulgheri, un fierar, un ajutor și 6 lucrători, platforma în spatele cazărmii existente pentru amenajarea celei noi. S-a amenajat o baracă rusească și apoi o baracă tip la care au lucrat 4-5 mineri aduși din Ardeal, 4 dulgheri, 10 zilieri, 9 ferestragii și 2-3 șitari pentru acoperirea barăcilor cu șită și s-a amenajat foișorul în locuință pentru conducătorul minei¹³. Pentru hrana lucrătorilor se făceau rezerve pentru cel puțin 45 zile, stocul fiind reînnoit la fiecare 15 zile și se cumpărau câte 1000 kg de cartofi de la Cisnădie care erau aduși până la curmătură de unde erau transportați cu caii la mină, 5-6 porci pentru tăiere, 2-3 scroafe pentru prăsilă, brânză, câte 220-230 kg, mălai, fasole etc.

În medie un lucrător la abataj extrăgea 30-40 Kg pe zi de mică brută, 20% din lucrători pregătind lemnul de susținere a galeriilor, a uneltelor etc. Luându-se în calcul în general o producție medie de 25 Kg de lucrător cu 60 lucrători se puteau extrage lunar circa 36 tone. Costul extracției și al prelucrării pe tonă era de 36.400 lei, calculul făcându-se la munca brută fără compresor care dacă ar fi existat ar fi mărit simțitor randamentul de lucru și de schimb. Beneficiul era de 9500 lei/tonă sau 320.000 lei lunar cu vechile prețuri iar ulterior prin modificarea acestora și majorarea lor cu 40% s-a ajuns la 825.000 lei. Pentru obținerea însă a producției trebuiau săpați circa 300-400 metri galerii înăuntru trebuind să fie pregătite abatajele iar investițiile se ridicau la 1.000.000 sau 1.500.000 lei.

Societatea dorea deschiderea a 3-4 galerii a câte 80-100 metri fiecare care au fost terminate în 3 luni pentru a putea lucra 80-100 muncitori începând cu luna mai 1941 când a început să funcționeze și moara cu mașinile anexe adusă din Germania. Atunci când moara nu funcționa materialul pentru pudră trebuia stocat contându-se numai pe valorificarea șpaltului și plăcilor trebuind un fond de rulment mai mare. Ca urmare, o investiție de 8.000.000 lei și un fond de rulment de 6.000.000 lei,

12 *Ibidem*, dosar 14/1943, f.n.

13 *Ibidem*, dosar 1/1941-1944, f. 23-24.

societatea obținea o producție lunară de 35-40 tone putând urca la 60 tone cu un beneficiu de 1.200.000 lei/lună. Galeriile minei erau Despina Înainte, Despina și Țancul III, IV, V¹⁴.

Într-un studiu întocmit în anul 1941, pe perioada 1938-1941, de comandantul Legiunii de Jandarmi Vâlcea referitoare la mina de mică se arăta că „pe timpul verii societatea își mărea numărul lucrătorilor până la 30-40”, iar noua conducere ar intenționa „a-i da o extensiune mai mare în care scop au venit unii specialiști la fața locului pentru studii”¹⁵. În tabelul de întreprinderile industriale de pe teritoriul rural al Legiunii, care întrebuițau mai mult de 20 lucrători se menționa că la exploatarea de mică SARIM, fostă Cazimir de la Voineasa erau trei funcționari din care doi români și un rus și șapte lucrători, toți români.

Inginerul Paul Al. Brătășanu cu domiciliul în București, Șoseaua Jianu, nr. 59, în 5 septembrie 1941 va încheia cu societatea Creditul Minier o Convenție prin care se obliga să vândă societății un număr de 4500 acțiuni ale societății SARIM libere de orice sarcini cu prețul de 7.200.000 lei, respectiv 1600 lei de acțiune. Din acțiunile ce le vindea, inginerul poseda în plină proprietate 3150 acțiuni. Restul acțiunilor figurau în registrele societății pe numele lui G.G. Mironescu 500 acțiuni, Georges Martin 800 acțiuni, Ștefan Pretorian 100 acțiuni, Mihail Gheorghiu 200 acțiuni și Radu Cătuneanu 250 acțiuni¹⁶. Tot inginerul se angaja să achiziționeze și să predea toate acțiunile stipulate cu o singură excepție, respectiv a unui număr de 500 acțiuni pe care înțelegea să și le rezerve. Una din condițiile actului era ca Paul Brătășanu să rămână doar el acțiunile vizate față de celelalte nevizate ale vechilor acționari. Până la 1 octombrie 1941 s-a obținut aprobarea Ministerului Economiei Naționale pentru înstrăinarea acțiunilor din registrele SARIM în proprietatea Creditul Minier. Totodată, Ministerului Economiei Naționale aproba sporirea capitalului de la 2.000.000 lei la 5.000.000 lei conform votului Adunării generale din 08.07.1940.

Președintele societății Creditul Minier anunța în ședința consiliului de administrație din septembrie 1941 preluarea a 90% din capitalul societății S.A.R.I.M. dorind ca societatea să-și diversifice activitatea și în alte domenii, nu numai în cel petrolier. Minele de mică ale societății ocupau locul 3 în Europa iar germanii erau interesați de a cumpăra toată producția pe timp de 3 ani indiferent de cantitate¹⁷.

În octombrie 1941 s-a încheiat cu Creditul Minier un Contract de credit în cont curent în valoare de 20.400.000 lei din care 15.000.000 lei pentru investiții și mașini, 4.000.000 lei pentru lucrări premergătoare și 1.000.000 lei ridicarea planului. Sumele se avansau după posibilitățile financiare ale societății Creditul

14 *Ibidem*, dosar 6/1943, f.n.

15 Serviciul Județean Vâlcea al Arhivelor Naționale, fond Legiunea de Jandarmi Vâlcea, dosar 14/1941, f. 149-152.

16 SJAN Argeș, fond Societatea SARIM, dosar 1/1941-1944, f. 49-50.

17 Idem, fond Societatea Creditul Minier, dosar 53/1939-1945, f. 76, 76v.

Minier cu 8 zile înainte, toate sumele trebuind să fie justificate pentru ce sunt folosite (case, aprovizionare, salarii, deconturi, diverse plăți, magazinul societății de la Voineasa)¹⁸. Ținând cont de scumpirile apărute pe piață începând cu lunile iunie-iulie 1941, precum și riscul de a nu mai putea să fie cumpărate, pentru înzestrarea șantierului s-a format un mic stoc de oțel, fier, sfredele, târnăcoape și scule în valoare de 252.519 lei, iar la București o casă de bani și un dulap pentru arhivă în locul mobilierului pus la dispoziție până atunci de societatea Molybden care s-a mutat din imobil. La mină nu se făceau lucrări contabile ci numai situații de casă, actele fiind întocmite la Centrala București. După ce Creditul Minier va deține 90% din capitalul SARIM va fi informată permanent de mersul lucrărilor, achizițiilor, personalului, nevoilor¹⁹ etc.

În ședința Consiliului de administrație din 18.11.1939, Corneliu Achimescu și Walter Steinhäuser sunt numiți procuratori ai societății, iar în 31 decembrie se primește demisia avocatului Grigore Ghica care a fost numit secretar general în Ministerul Economiei Naționale fiind cooptat inginerul, inspector general Ștefan Pretorian care devine și președinte al consiliului. Adunarea generală din 8 iulie 1940 va alege în consiliu în locul lui Grigore Ghica, Liviu Ciulley și Rene Râmnicănu pe Al. Al. Brătășanu, iar cenzori pe Al. Andreescu, Dumitru Rădulescu și Aurelian Ionescu. Totodată se hotărăște ca în perioada 1.12.1940 - 1.03.1941 să se facă subscripții pentru majorarea capitalului de la 2.000.000 lei la 5.000.000 lei.

Conform art. 1 din Decretul 3548/19.10.1940 demisionează din consiliu Ștefan Pretorian și Al. Al. Brătășanu. În urma demisiilor Consiliul se compunea din ing. Paul Brătășanu, Georges Martin (francez) și Radu Cătuneanu. Demisionează de asemenea toți cenzorii: A. Andreescu, Dem. Rădulescu și Aurelian Ionescu și cenzorii supleanți: Alexandru Rătoianu, Dumitru Greceanu și Gheorghe Sulescu. Consiliul de administrație în ședința din 25.10.1941 decide mutarea sediului societății în palatul Creditul Minier din strada I.C. Brătianu nr. 16 și ia act de demisia din funcția de administrator al lui Georges Martin, cooptându-l pe inginer G.G. Antonescu. Adunarea generală din 15.06.1942 cooptează în Consiliul de administrație pe ing. GG Antonescu, Ilie Nestorescu și Vasile Modoran în locul lui Paul Brătășanu, Georges Martin și Ilie Nestorescu, demisionați.

Societatea fiind nou înființată, nu a făcut export în anul 1939 de mică brută sau prelucrată de la minele din comuna Voineasa comenzile fiind în curs de executare, iar în 1940 s-au exportat 574 de kg în Germania²⁰. În 1940 se căuta se căuta prin intermediul lui J. Raminger să se facă o comandă în Germania a unei mori pentru măcinat mică și care producea cu ușurință 10-12 tone zilnic cu o finețe garantată.

18 Idem, fond Societatea SARIM, dosar 1/1941-1944, f. 15-16.

19 *Ibidem*, dosar 1/1941-1944, f. 33,42.

20 *Ibidem*, dosar 1/1939, f.n.

Pentru a putea face export a solicitat Ministerului Economiei Naționale înscrierea în registrul de exportatori unde va fi înscrisă la nr. 18/1940 și pentru anul 1941. În decembrie 1941 se va solicita înscrierea societății din nou în registrul de exportatori pentru anul 1942 când s-au exportat 878 kg mică în Italia și 25 tone în Germania²¹. În august 1942 avea 30 tone mică fluturi și 100 kg mică șpalt pentru export în Germania.

Societatea avea pentru export mică brută în bucăți în forme neregulate și grosimi inegale, mică în foi dreptunghiulare și obiecte de mică în culori diferite. S-au importat din străinătate motocompressoare și piese pneumatice necesare la exploatarea minieră.

Societatea Națională pentru Reprezentanțe din București, strada Lascăr Catargiu, nr. 4 făcea cunoscut societății că firmele germane acceptau „pudra de mică” care avea calitatea pudrei canadiene și ofereau pentru cele trei mărci 130, 160 și 200 sume între 0,50 și 0,65 RM (cursul mărcilor era de 60 lei / 1 marcă). Solicitau dacă se putea furniza 30 vagoane a câte 10 tone fiecare. De asemenea, se solicitau vânzarea de plăci și șpalt de mică la prețul mediu de 250 lei pentru plăci și 350 lei pentru șpalt, precum și mică brută, rentabilitatea pentru export fiind de minim 50 tone pe lună²².

Bilanțul la 31.12.1941 se încheia cu un activ total de 9.071.871 lei din care 5.000.0000 lei era capitalul și 4.071.871 suma datorată creditorilor. Total debit era de 1.825.871 lei.

La 13.04.1942 capitalul societății de 5.000.000 lei era deținut de societatea Creditul Minier 4.500.000 lei și ing. Paul Brătășanu 500.000 lei. Valoarea investițiilor mobile și imobile era de 2.612.033 lei. Cheltuielile societății în care intrau salarii, chirii, speze, deplasări, impozite miniere, taxe s-au ridicat la 31.12.1942 la suma de 3.190.000 lei²³. Pierderile societății au fost de 931.402 lei față de 520.712 lei în 1941²⁴.

Din cauza greutăților întâmpinate în desfășurarea lucrărilor de pregătire a minei, prevăzute în programul inițial de investiții, executarea programului s-a întins până la finele lunii mai 1942. Se dorea, în primul rând majorarea progresivă a numărului lucrătorilor, începând cu sfârșitul lunii mai, ea neputându-se face mai devreme din cauza zăpezii, foarte mare la munte și care împiedica orice construcție de cazărmi pentru lucrători pe versantul Lotrului. S-a luat măsura sporirii salariului mediu, pe schimb de lucru, de sub 240 lei la suma de 300 lei având în vedere scumpirea inevitabilă a vieții. Pentru perioada mai decembrie se prevăzuseră efectuarea a 22.000 schimburi, care în condiții normale ar fi trebuit să producă

21 *Ibidem*.

22 *Ibidem*, dosar 6/1940-1941, f. 1.

23 *Ibidem*, dosar 24/1942, f. 2.

24 *Ibidem*, dosar 14/1943, f 18.

aproximativ 430 tone de mică extrasă, iar beneficiul brut ar fi sărit de la 520.000 lei la 3.320.000 lei²⁵.

Conform Convenției încheiată cu societatea germană Glimmer-Handels-Import, ar fi trebui ca până la sfârșitul anului să i se livreze acesteia 90 tone de mică bloc și 423 tone mică fluturi și pudră, cantități care corespundeau unei extracții toatele de 570 tone, dar din această cantitate se prevăzuse aprox. 65% dacă ar fi fost timpul favorabil și dacă se putea găsi mână de lucră necesară prevederilor care ar fi fost asigurate și chiar îmbunătățite²⁶.

Conducerea societății se adresa în 07.11.1942 Ministerului Economiei Naționale, Direcția M.O.N.T. în care preciza că produsele sale erau destinate industriei de război germane, de unde prelucrate, o parte se întorceau în țară ca materiale electrice, prin aceasta servind indirect și industria română de război. Prin contractul pe care-l avea cu Germania era obligată să furnizeze cantitatea de aproximativ 250 tone mică brută care nu fusese atinsă până la data adresei deoarece până în vara anului 1942 lucrările la șantierul de la Voineasa au fost mai mult de explorare și spre sfârșitul anului și de exploatare, sperându-se să se depășească cantitatea prevăzută în contract²⁷. Personalul era format din 42 lucrători și 8 personal tehnic, iar pentru transport se utilizau 5 căruțe și 22 cai (10 pentru atelaje și 12 pentru samare) care cărau de la mină la Voineasa pe samare, respectiv 18 km cărare de munte sau 38 km de la șoseaua județeană Voineasa până la Gara Lotru. Era absolut necesară dotarea societății cu o autocamionetă deoarece totul de la alimente, materiale, unelte, combustibil pentru compresoare de la Voineasa la mină și mica produsă de la mină la Voineasa se făcea pe cai cu samare. Transportul se făcea greu și scump astfel că dacă s-ar fi dezvoltat activitatea, cu caii din regiune și cu căruțele, acesta urma să fie și mai scump și doar în parte executabil. În cursul anului 1942 s-au comandat trei căruțe cu prețul de 25.000 lei fiecare lui I. Rodeanu din Rm-Vâlcea care era principalul furnizor²⁸.

Lucrătorii se foloseau de 5 compresoare de mină cu o putere de 130 CP importate din Germania. Permanent societatea solicita Marelui Stat Major, Inspectoratului Minier Craiova și Cercului de Recrutare Vâlcea avizul de scutire de la rechiziție căruțele, caii, 5 perechi de hamuri complete și două șei de piele de călărie complete²⁹.

Pe lângă personalul propriu, încă din 23.06.1942 s-a solicitat Ministerului Înzestrării Armatei să i se acorde 150 prizonieri care să fie întrebuințați ca muncitori necalificați la exploatare, iar în august 1942, 60 de prizonieri pentru Voineasa și Sărăcinești, județul Vâlcea, din care erau necesari 30 mineri, 10 ajutoari de mineri,

25 *Ibidem*, f. 20.

26 *Ibidem*, f. 22.

27 *Ibidem*, dosar 18/1942-1943, f. 29.

28 *Ibidem*, dosar 14/1943, f. 40.

29 *Ibidem*, dosar 18/1942-1943, f. 20.

10 dulgheri sau lemnari și 10 mecanici, lăcătuși, cunoscători în funcționarea compresoarelor și a ciocanelor pneumatice. Din numărul solicitat nu s-a aprobat decât un număr de 50 de prizonieri care au lucrat efectiv la mină³⁰.

În ședința Consiliului de administrație a societății Creditul Minier din 15.09.1942, directorul Exploatărilor Petrolifere Ploiești ing. G. Vineș transferat în 28 iulie 1942 la București ca director al minelor nemulțumit de schimbare și amenințând cu demisia considerând „transferul ca o știrbire în importanța și prestigiul său” este numit președinte al Consiliului de administrație de la SARIM în locul demisionatului ing. G.G. Antonescu³¹. Ca urmare a acestei numiri va efectua în luna octombrie o vizită la Voineasa, punctul Mănăileasa unde a constat că producția de mică era redusă datorită greutăților lucrărilor efectuate cu toate că se instalaseră și compresoare pentru aer comprimat. Personalul minier era de bună calitate iar prizonierii în număr de 50 erau utilizați numai pentru lucrările de regie. „Erau în parte bolnavi, prost îmbrăcați și insuficient hrăniți astfel că randamentul lor era slab”³².

Din adresa înaintată în decembrie 1942 Comandamentului Militar al Capitalei, Biroul 5 Siguranță, societatea preciza că nu a avut nici un angajat evreu și nici nu au fost repartizați evrei la munca obligatorie³³.

În baza ordinelor 11.705 și 18.229 din 1942 ale M.A.D., Direcția P.P.J. s-au marcat de către Serviciul Silvic Județean Gorj un număr de 3890 arbori de molid și 110 arbori de fag în muntele Mănăileasa de Jos. Noptea necesar lucrărilor de exploatare la mină. Actele de punere în valoare s-au înaintat Inspectoratului Silvic Craiova cu raportul 1903 din 19.01.1943, care a aprobat actele de punere în valoare. După mai multe termene stabilite pentru licitație nefiind concurenți și nici societatea care socotea exagerate prețurile licitațiilor, materialul urma să fie vândut prin bună învoială. Prin oferta din ianuarie 1944, SARIM propune Obștii Bercești să cumpere cei 4000 arbori marcați cu prețul de 90 lei metrul steril de fag și 300 lei metrul steril de molid. Prețul plătit de societate a fost de 609.024 lei dar încă din anul 1942, după marcarea materialului lemnos societatea a început exploatarea acestuia pentru confecționarea cabanei de la Țâncul V, pentru consolidarea minei, iar o parte coborâte la pârâul Mănăileasa socotindu-se că se păstrează mult mai bine în apă³⁴.

La exploatarea Voineasa, s-a înființat un Oficiu de Aprovizionare pentru personalul societății care procura alimente și alte articole de primă necesitate în cantități suficiente fiind sprijinită și de Creditul Minier. De altfel, Consiliul de administrație mulțumea la sfârșitul anului 1942 personalului său pentru „munca,

30 *Ibidem*, f. 29.

31 *Idem*, fond Societatea Creditul Minier, dosar 53/1939-1945, f. 112-113.

32 *Idem*, fond Societatea SARIM, dosar 14/1942, f. 14-15.

33 *Ibidem*, dosar 18/1942-1943, f. 18.

34 *Ibidem*, dosar 9/1943, f. 4.

devotamentul și abnegația de care dădeau dovadă în servirea intereselor societății”³⁵.

Aprovizionarea lucrătorilor s-a făcut din inițiativa societății cu începere din decembrie 1940, finanțând aprovizionarea lucrătorilor din fondurile ei proprii. Din cauza frigului însă foarte multe alimente se stricau sau degerau cum s-a întâmplat în iarna 1941-1942 la mină și Voineasa unde au degerat 1296 kg de cartofi, 80 kg ceapă adusă de la moșia Poiana, 32 kg urdă adusă de la Ogneanovici existând pierderi foarte mari și la manipularea alimentelor, în intervalul 1940-1942, acestea ridicându-se la 34.360 lei. Și carnea de porc comandată trebuia consumată destul de repede altcumva aceasta se altera cum s-a întâmplat cu peste 200 kg capete de porc care au trebuit să fie returnate.

Se acordau gratificații în natură și anume: între 15-60 kg porumb, câte 2 kg de slănină, brânză sau carne afumată de care beneficiau șefii de echipă. Pe drumul de la Gara Lotru la Voineasa de multe ori din lipsă de supraveghere căraușii aveau posibilitatea să sustragă din saci cantități mari de porumb, făină și alte produse³⁶. La magazia Voineasa la controlul efectuat în 1942 la puținile cu brânză rezulta o lipsă de 175 kg.

La plata salariului lunar se reținea valoarea alimentelor distribuite, volumul aprovizionării ridicându-se în martie 1944 la 1.000.000 lei. Societatea plătea în mod regulat contribuția la asigurările sociale dar din cauza distanței lucrătorii de la Voineasa nu beneficiau de asistența medicală. Pentru că erau absolut necesare medicamente pentru postul de prim ajutor al societății, farmacia Suboficiului Asigurărilor Sociale Brezoi pune la dispoziție medicamente ca: tinctură de iod, chinină, aspirină, vată, sulfat de sodiu, feșe³⁷ etc.

Situația financiară a societății în anul 1943 nu era deloc strălucită astfel că se apela la societatea Creditul Minier care era cel mai mare acționar mai ales în materie de angajări și efectuări de plăți, în special chirii care au fost plătite funcționarilor până la 23.04.1943, iar concediile suprimate din 1942 prin lege (existau reclamații referitoare la neachitarea salariilor la timp). Aprovizionarea pentru salariații de la București și de șantierul Voineasa se făcea cu cereale aduse din Transnistria (porumb, grâu, orz) cumpărate de la Guvernământul Transnistriei în baza unor contracte de vânzare-cumpărare încheiate în 12.11.1942³⁸.

În 1943, președinte al Consiliului de administrație era ing. GG Antonescu, administrator delegat Paul Brătășanu, administrator Ilie Nestorescu, director ing. V. Vernescu și procurist Constantin Damaschin. Totalul personalului administrativ, superior, inferior și lucrători se ridica la 35. Cifra de afaceri numai pentru export a fost de 1.139.919 lei în exercițiul 1941-1942 și de 1.131.296 pe exercițiul 1942-

35 *Ibidem*, dosar 10/1942, f.n.

36 *Ibidem*, dosar 14/1943, f.n.

37 *Ibidem*, dosar 4/1944-1947, f. 83-84.

38 *Ibidem*, dosar 5/1943-1948, f. 50.

1943. Impozitul plătit a fost de 93.540 lei în 1941 și 59.760 în 1942. În 1941 s-au exportat aproximativ 26 tone de mică, iar produsele erau destinate firmei Climmer Import & Handels GmbH Berlin.

În decembrie 1943 societatea a fost amendată de Garda financiară din Rm. Vâlcea prin șeful acesteia Suru Vasile cu suma de 732.460 lei reprezentând impozit și amenzi pentru faptul că nu s-a achitat impozitul excepțional de 5% la diferite mărfuri pe care societatea le-a cumpărat de la Guvernul Transnistriei prin Prefectura județului Vâlcea și societatea Creditul Minier. Era vorba de 227 kg slănină afumată prin Creditul Minier, 1.838 kg brânză telemea de la diferiți comercianți și 38.433 kg porumb știuleți prin Prefectura Vâlcea. Valoarea porumbului era de 845.526 lei pentru care cu toate că s-au cerut în diferite rânduri autorităților publice eliberarea de bonuri, borderouri sau facturi pe care să fi aplicat impozitul excepțional de 5%, autoritățile publice au neglijat acest lucru și ca urmare se solicita ministrului de Finanțe anularea procesului-verbal de contravenție³⁹.

În ședința din 8.06.1943 a Consiliului de administrație se aprobă cumpărarea pentru exploatarea Voineasa a 2 cai și 16 măgari precum și a două samare simple de lemn, chingi, căpestre și 40 cutii pentru transportul micăi și a materialelor cu măgarii. Caii valorau 80.000 lei, măgarii 80.600 lei, iar 20.000 lei au fost cheltuiți cu întreținerea lor până la Voineasa. Se intervenea la prefectul județului Vâlcea pentru procurarea de porumb pentru lucrătorii de pe șantierul de la Voineasa precum și opinci. Pentru că nu întotdeauna erau bine lucrate, în 1942, a trebuit să fie returnate 41 perechi de opinci precum și 71 curele care nu erau în regulă.

Societatea era reprezentată în fața tuturor autorităților judecătorești și administrative de către avocatul Constantin Tetoianu din Rm. Vâlcea începând cu ianuarie 1944.

Din anul 1944 exploatarea de la Voineasa nemaivând capital nu a avut nici producție de mică și nici nu a făcut vreo vânzare din lipsă de clienți. Lucrările au fost suspendate conform aprobării Ministerului Economiei Naționale cu nr. 12.470 din 01.06.1944 și până la 01.08.1944, apoi cu adresa nr. 257 din 22.08.1944 și a cererilor din 11.04.1945 și 01.03.1946 adresate Ministerului Minelor și Petrolului de a se acorda prelungiri de un an, perioadă în care s-a urmărit dacă piața ar fi putut sau nu absorbi produsele de mică, și ca urmare, a acestor prelungiri nu au fost nici lucrători minieri la exploatare. Neplătindu-se salarii la lucrători în 1945, impozitul pe exercițiul 1945-1946 a fost de 245.398 lei.

Tot din lipsă de capital, societatea a fost în imposibilitate de a-și mai plăti cotele de participare la Federația pentru Sprijinirea Sinistraților. Cu toate că legea nr. 29 din 15.01.1945 prevedea cote obligatorii către Federație, societatea a reușit la început să depună doar suma de 100.000 lei ca prim vărsământ pe care în luna mai l-a solicitat înapoi. La somația Administrației Financiare a Sectorului I Galben,

39 *Ibidem*, dosar 1/1939-1945, f.n.; dosar 7/1943, f.n.

societatea a trebuit să mai achite și restul sumei, respectiv 300.000 lei. În octombrie 1944 societatea a subscris la Împrumutul Apărării Naționale suma de 78.000 lei.

La 12 septembrie 1944, societatea datora suma de 33.682.772 lei, iar la data de 31.12.1944, 35.051.342 lei conform statisticilor înaintate Institutului Central de Statistică. În luna noiembrie 1946, societatea utiliza 69 lucrători din care 49 bărbați și 13 femei. Pierderile societății pe anii 1938-1944 se ridicau la 1.467.354 lei iar beneficiul brut, 1.594.677 lei⁴⁰.

Conform declarațiilor membrilor Consiliului de administrație societatea nu a camuflat niciodată interese germane. Sediul administrativ era la Voineasa iar exploatarea la mina Mănăileasa unde erau galeriile de explorare și exploatare a minereului de mică (siliciu), clădiri de lemn, precum și animale, vehicule, compresoare, scule și materiale.

În anul 1945 exploatarea minieră ținea de Inspectoratul Minier Petroșani unde se înaintau și buletinele statistice.

La 31.03.1946 societatea avea un capital de 5.000.000 lei, împărțit în 5000 acțiuni a câte 1000 lei fiecare, sediul fiind în București, I.C. Brătianu, nr. 16, activitatea desfășurându-se în comuna Voineasa din județul Vâlcea având în concesiune exploatarea zăcămintelor de mică de pe muntele Mănăileasa în regiunea izvoarelor Lotrului. Totalul personalului, consiliu de administrație, personal administrativ inferior și superior în număr de 10. Totalul investițiilor se ridicau în 1946 la suma de 23.447.488 lei⁴¹. S-a reușit livrarea la Câmpia Turzii a 15 tone praf de mică pentru electrozi.

Din lucrările de explorare și parțial exploatare s-au obținut diferite cantități de mică pe care societatea în august 1947 dorea să le valorifice pentru a crea un fond care să-i permită posibilitatea achitării creditului acordat până atunci de societatea Creditul Minier și a relua lucrările de pregătire pentru exploatarea rezervei constatate⁴². Prețul pentru mica brută ciuruită era de 120.000 lei/kg, mica brută scrapp era 40.000 lei/kg iar mica șpalt neselecționată 2.000.000 lei/kg. În acest preț nu se mai considerau: regia, cheltuielile generale, beneficiul deoarece materialul fiind obținut în cantități mici nu s-ar putea valorifica la adevăratul preț de cost. Prețurile erau cele de la depozitul din comuna Voineasa, fără ambalaj, taxe și impozite care se adăugau la facturare. Nici în anul 1947 nu s-a lucrat din cauza lipsei de plasament a produselor, în luna octombrie calculul prețurilor făcându-se pe baza prețurilor materialelor în lei stabilizați astfel că mica brută valora 74 lei/kg, mica scrapp 15 lei/kg, blocul brut triat 260 lei/kg, fluturii 22,50 lei/kg și pudra 30 lei/kg. Din mina scrapp măcinată la Brezoi și Malaia se obțineau fluturi și pudră, costul măcinatului reprezentând 50% din prețul materiei prime pentru fluturi

40 *Ibidem*, dosar 4/1944-1947, f. 42, 78.

41 *Ibidem*, dosar 5/1943-1948, f. 8.

42 *Ibidem*, dosar 4/1944-1947, f. 8.

și 100% pentru pudră. O echipă de lucru era compusă dintr-un miner plătit cu 240 lei/zi, dintr-un ajutor de miner plătit cu 200 lei/zi și un vagonetar plătit cu 170 lei/zi, putând să producă 45 kg mică brută⁴³.

În martie 1948, în Consiliul de administrație, pe lângă administratorul delegat Paul Brătășanu figurau ca membri Mihail Arțăreanu, Ion Panaitescu, iar inginerul V. Vernescu a fost director până la 31.03.1947 cu un salariu de 200.000 lei, Constantin Damaschin, contabil și procurist cu un salariu de 300.000 lei, iar cenzor Dumitru Vasilescu⁴⁴.

În martie 1948, 90% din capitalul societății era deținut de Creditul Minier care fuzionase cu Sovrompetrol. Conform inventarelor, toate bunurile și clădirile au fost predate primăriei Brezoi care le va gestiona o vreme. Tot aici, în februarie 1948, vor fi aduse de la Cooperativa de aprovizionare „Progresul Muncitoresc Carpatina” cantitățile de minereu de mică (3,5 vagoane) care au fost depuse de societatea SARIM și deținute de cooperativă până la 31.12.1947⁴⁵.

Exploatarea minelor de mică va continua și după 1948 când condițiile de muncă, precum și echipamentele vor fi altele și desigur cantitățile obținute vor fi mult mai importante. Societatea Sovrompetrol va continua extinderea exploatarei miniere și va profita de această valoroasă rocă de pe Valea Lotrului.

* * *

Cercetarea materialului documentar creat de către societate și compus din corespondență, dări de seamă, procese-verbale ale Consiliului de administrație, rapoarte de activitate, concesiuni, prospecțiuni, schițe, planuri etc. are o mare importanță pentru cunoașterea istoriei petrolului și minelor în România și activitatea societăților petroliere și miniere de la înființare și până la naționalizarea lor în 11 iunie 1948. Cercetarea tuturor documentelor referitoare la exploatarea minereurilor de mică contribuie la cunoașterea și valorificarea în continuare a acestei surse importante a țării. Documentele sunt scrise și în limbile franceză și germană.

Fondul a fost preluat în anul 1978 de la Arhivele Centrale Petrol din comuna Săpata, județ Argeș din cadrul Ministerului Petrolului și se întinde pe anii 1938-1948, 69 u.a., inventar 1589.

43 *Ibidem*, dosar 3/1937-1948, f. 9.

44 *Ibidem*, dosar 5/1943-1948, f. 1-3.

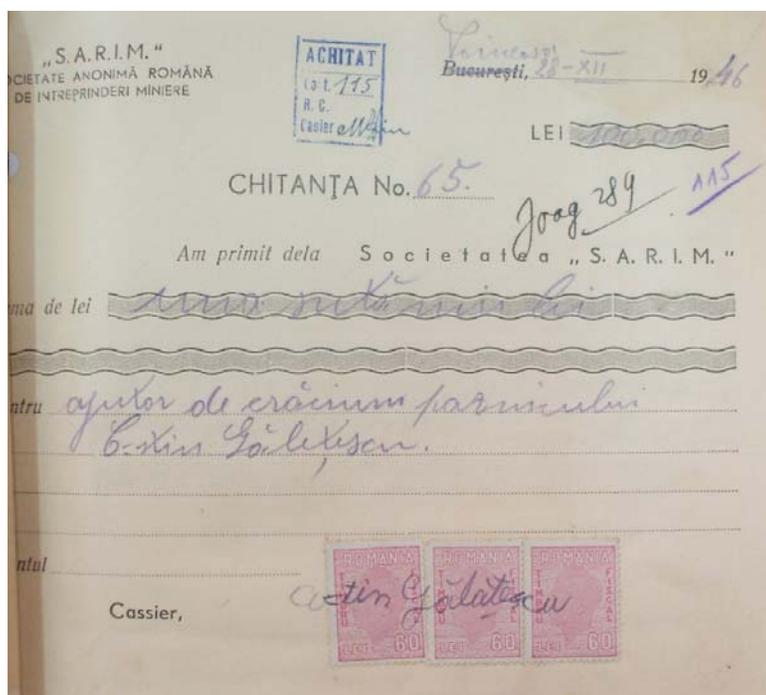
45 *Ibidem*, dosar 2/1945-1948, f.n.

THE HISTORY OF THE ROMANIAN ANONYMOUS COMPANY FOR MINING INDUSTRIES "S.A.R.I.M." (1938-1948)

Abstract

The company SARIM (Romanian Anonymous Company for Mining Industries) performed its activity of exploring and exploiting mica deposits in Voineasa area, Mănăileasa mountain from Vâlcea County, very valuable, as mentioned in all the geologic studies prepared by Romanian and German professors and geologists, interested in the area. Unfortunately, the exploitation difficulties, lack of sufficient funds, equipments and of the outlet markets (only in Germany), affected the exploitation and the quantities of mica deposits obtained could not be turned to profit within the quantities and prices had in view by the company's shareholders. The company will be absorbed by Sovrompetrol but the mining galleries will be exploited with high efficiency after 1948.

CREAREA FONDULUI DE ARHIVĂ SPECIALĂ LA ARHIVELE DIN CLUJ. PREMISE ȘI CONSECINȚE

Paula IVAN

Abordarea acestui subiect a venit ca rezultat al unor preocupări mai vechi legate de stabilirea locului Arhivelor și al arhivistului în societatea românească din perioada comunistă. În acest demers am pornit să schimbăm locul „oferit” Arhivelor de legislația și normativele care i-au reglementat funcționarea, locul „impus” de regimul comunist în mecanismul ideologic al propagandei oficiale, dar și am abordat, într-o încercare inedită și o identificare a locului Arhivelor și arhivistului la nivelul mentalului colectiv, insistând pe exemplul clujean.

Din punct de vedere al surselor folosite materialul documentar se structurează în două părți: o primă parte, în care au fost valorificate surse bibliografice și documente din fondul arhivistic al Arhivelor Statului din Cluj și o a doua parte formată din interviuri-mărturie realizate cu arhiviști și foști arhiviști clujești, care și-au desfășurat activitatea în perioada amintită¹.

Aceleași surse documentare au fost folosite și în lucrarea de față, iar abordarea acestui subiect a fost determinată în primul rând de informațiile lacunare furnizate de documentul clasic, dar și de mărturiile extrem de reținute și de „tăcerea” plină de înțelesuri a acestora.

Solicitare să răspundă la întrebarea: ce știți despre fondul de arhivă specială?, majoritatea respondenților au evitat un răspuns direct, dând informații vagi sau au evitat total răspunsul, eschivându-se în spatele unor proteste ca „nu știu mare lucru, nu m-am ocupat de această arhivă”, devoalând o rețineră viz-a-viz de un subiect controversat perceput ca profund negativ în evoluția instituției și prin urmare neasumată în prezent. Selectivitatea este o caracteristică ce vizează toate procesele mentalului. Sensurile memoriei colective se modifică determinate de o serie de factori cum ar fi: informațiile mass-media, valorile general acceptate, atitudinea față de democrație, influențe ale grupului în sensul creșterii sau diminuării unei opinii². Credem că în acest caz funcționează selectivitatea și nicidecum uitarea. Un singur martor asumă parțial subiectul, în contextul discuției despre percepția publică asupra instituției. „În percepția publică Arhivele erau o instituție de la Interne, cu

1 Este vorba de 10 interviuri realizate în perioada aprilie-mai 2006, păstrate în arhiva personală a autorului. Pentru că nu toți cei intervievați și-au dat acordul pentru folosirea numelui lor în lucrări de specialitate și și-au rezervat dreptul la anonimat, am luat hotărârea de a nu folosi nici un nume și am numerotat de la 1 la 10 fiecare interviu, citându-i ca atare.

2 Lavinia Betea: *Mentalități și...comuniste*, București, Editura Nemira, 2005, p. 26.

multe secrete și obscurități, nu era bine să ai de a face cu ea dacă nu stăteai bine cu arhiva. Instituția era percepută de toți, ca o cazemată, o cazarmă pentru oameni și pentru documente (mai ales după crearea fondului de „arhivă specială”), care a scos din circuitul științific fonduri întregi sau fragmente de fond ce conțineau date ostile sau neacceptate de noua putere”³.

Pornind de la tăcerea majorității mărturiilor dar și de la mențiunea făcută de martorul nr. 8, care sugerează că episodul constituirii arhivei speciale a erodat grav imaginea instituției, precum și de la eludarea, aproape totală a subiectului în bibliografia de specialitate, am apelat la materialul documentar din arhiva instituției, plecând de la premisa că decizia luată de aparatul statului totalitar nu era decât un demers de distrugere a memoriei reale și înlocuire a acesteia cu una „oficială” acceptată de regim și aservită aproape în totalitate propagandei de partid și de stat, facilitată de apartenența instituției de M.I.. Dorința cadrelor zeloase din Securitate și D.G.A.S. de a controla informațiile din documente a „sublimat” în trecerea la „secret” a sute de metri liniari de arhivă și scoaterea din circuitul științific a sute de mii de documente⁴ prin constituirea fondului de „arhivă specială” în 1974, printr-un ordin secret.

Deși, denumirea consacrată de „arhivă specială” ar putea induce în eroare sugerând un titlu generic oferit în urma unei evaluări calitative, în fapt este o acoperire ipocrită pentru asimilarea unei părți importante a arhivei istorice, documentelor cu caracter secret.

Materialul documentar consultat a oferit o surpriză: în anul 1974, când în baza ordinului ministerului de interne nr. 00545/1974 se constituia fondul de arhivă specială, nu exista nici o mențiune în documentele păstrate în arhiva instituției, privitoare la acest fapt. Prin urmare, am demarat cercetarea pornind de la consultarea documentelor de după revoluție și, doar așa am putut reconstitui un episod întâmplat cu 30 de ani în urmă.

Astfel prin adresa D.G.A.S. nr. 18273 din 5 martie 1990 trimisă către F.A.S. Cluj se anunța abrogarea ordinului ministrului de interne cu nr. 00545 din 1974 și se dădeau dispoziții în cedarea integrării la fondurile de care aparțineau a documentelor încadrate în arhiva specială⁵.

În urma analizei acestui material putem recompune într-o oarecare măsură prevederile faimosului ordin (probabil retras fizic la scurt timp după punerea sa în aplicare, așa putându-se explica absența sa din arhivă).

3 Interviu nr. 8, nedatat [2006], Cluj-Napoca.

4 Ioan Drăgan, Arhivele Statului din Cluj, în *”Din istoria arhivelor ardelenene”*, Cluj-Napoca, 1995, p. 16.

5 S.J.A.N. Cluj, Fd. F.A.S. Cluj, dos. 1/1990, f. 15.

În primul rând putem deduce că au fost incluse în fondul de arhivă specială fragmente de fond sau fonduri întregi care acopereau teme sensibile, acestea fiind scoase cu totul din circuitul științific și în bună măsură și din competența structurilor Arhivelor Naționale, prin înființarea în cadrul D.G.A.S. a Biroului Arhivă Specială⁶. Pentru o supraveghere cât mai atentă a acestui fond, dar și pentru limitarea accesului angajaților la acesta, în baza art. 7 din ordin a fost numită în fiecare F.A.S. câte un arhivist responsabil cu acest sector⁷. Această sarcină revenea unor persoane cu experiență dar și posesoare a unui dosar de cadre sănătos care să le recomande. De asemenea, pentru o evidență centralizată a fondurilor din cadrul fiecărei filiale Biroului transformat ulterior în Serviciu de Arhive Speciale i s-au trimis din teritoriu inventarele sau extrasele de inventar a fondurilor și părților structurale scoase de la cercetare. Putem a concluziona că în multe cazuri, unitatea fondului arhivistic, principiu de bază al păstrării și conservării, a fost încălcat flagrant, practic materialul arhivistic a trecut printr-o riguroasă cenzură, iar informațiile sensibile au fost arestate în depozite special amenajate în spații în care sistemele de securitate erau duble.

Ca o ironie a sortii, în cazul arhivelor din Cluj, fondul de arhivă specială a fost organizat în clădirea fostului Penitenciar de minori, la etaj și despărțit de restul clădirii prin uși metalice interioare. Acestei părți din clădire i se spune și azi „depozitul de la arhiva specială” semn că acest loc a marcat mentalul colectiv, dar și activitatea angajaților, fiind perceput ca un loc interzis.

Același ordin prevedea separarea pozitivelor microfilmelor documentelor introduse în fondul de arhivă specială, la fel s-a procedat și în cazul publicațiilor, cele considerate periculoase au fost scoase din bibliotecă unde au revenit abia după 1990⁸.

Deși crearea fondului de arhivă specială în 1974, evident a produs consecințe imediate în planul de activitate al instituției și, în activitatea șefilor de structuri teritoriale, aceste consecințe nu sunt surprinse deloc în documentele clujene. În urma cercetării rapoartelor de activitate a dărilor de seamă trimenstriale și anuale, a referatelor de modificare de plan, a corespondenței cu D.G.A.S. și alte structuri, în 1974 nu există nici o referire la fondul amintit, cu atât mai puțin la metodologie sau persoane implicate în activitatea de evaluare și separare a materialului arhivistic. Este evident, că această hotărâre care lovea grav în integritatea fondurilor, dar și în accesul cercetătorilor la materialul arhivistic considerat „periculos” a fost tratată cu discreție de instituție și de organele de partid și este în cele din urmă, consecința

6 S.J.A.N. Cluj, Fd. F.A.S., dos. 1147/1975, f. 174.

7 S.J.A.N. Cluj, idem, f. 174.

8 S.J.A.N. Cluj, Fd. F.A.S. Cluj, dos. 1/1990, f. 15.

„firească” a unui proces întreg de confiscare treptată a „memoriei naționale”, de control absolut asupra informației și de transformare a Arhivelor Statului „într-o cazarmă pentru documente”⁹.

Regimul totalitar a impus instituției Arhivelor o serie de măsuri care au culminat în cele din urmă cu hotărârea la care facem referire în acest material.

Într-un proces „reformator” mai larg, au fost reformate¹⁰ și Arhivele în 1951. „Noua ordine” a fost marcată prin trecerea instituției de la Ministerul Educației Naționale la Ministerul de Interne în baza decretului 17 al Prezidiului Marii Adunări Naționale din 27 ianuarie 1951. Prin hotărârea Consiliului de miniștri nr. 472 din 29 mai 1951, privitoare la „Atribuțiile și normele de funcționare ale Direcției Arhivelor Statului” s-a abrogat Legea Arhivelor din 1925 și Regulamentul din 1872¹⁰, fiind considerate perimate și burgheze.

Acest act normativ introducea principiul autorității depline a Arhivelor Statului asupra arhivelor tuturor instituțiilor și întreprinderilor, în sensul îndrumării, controlului, elaborării de norme metodologice obligatorii, precum și obligativitatea de predare a materialului arhivistic de la instituții la arhive la 25 de ani de la crearea lui. S-a lăsat la decizia ministerului criteriile folosirii materialului arhivistic în scop științific și practic dar și în scopuri „speciale”, neprecizate¹¹, prevedere ce a deschis porțile cenzurii și în cele din urmă, al creării „fondului de arhivă specială”.

Noua legislație, completată ulterior cu Decretul Prezidiului Marii Adunări Naționale nr. 353 din 26 iulie 1957, privind Fondul Arhivistic de Stat, completat cu Hotărârea Consiliului de Miniștri nr. 119 din 13 august, același an, privind organizarea D.G.A.S. și administrarea F.A.S., precizează că folosirea materialelor documentare se face în interesul statului democrat-popular, în scopul dezvoltării economiei și culturii, în interesul poporului muncitor. Fondul Arhivistic de Stat urma să fie folosit „multilateral” și complet, în scopuri politice, economice și de cercetare științifică, în munca de educație comunistă a maselor, în interesul propagandei de partid și de stat¹².

În 1971 a fost emis decretul 472 al Consiliului de Stat privind F.A.N. al R.S.R., devenit legea 20/1972 și completată prin decretul 206 din 31 octombrie 1974. În baza acestor acte normative s-a extins autoritatea statului asupra tuturor documentelor de pe teritoriul național, inclusiv arhivele cultelor și cele particulare.

9 Interviu nr. 10 din 25 iulie 2006, Cluj-Napoca.

10 Istoricul Arhivelor Statului, în „*Arhivele Statului 125 de ani de activitate 1831 1956*”, București, 1957, p. 54.

11 Ioan Drăgan, op. cit. p. 14.

12 Sarcini actuale ale activității arhivistice în lumina documentelor Congresului al III-lea al P.M.R., în „*Revista Arhivelor*”, anul IV, nr. 1, București, 1961, p. 9.

Această revoluție legislativă și normativă precede Ordinul 0045/1974 și într-o oarecare măsură îl legitimează.

Un alt moment delicat, în configurarea imaginii F.A.N. Cluj și a locului său de instituție depozitară a mărturiilor trecutului, are loc în același an, 1974, când pe baza Decretului 472 au fost preluate 339 de fonduri și colecții de la Filiala Cluj a Bibliotecii Academiei, 39 de colecții și fonduri de la Biblioteca Centrală Universitară și 24 de fonduri de la Institutul de Istorie și Arheologie din Cluj-Napoca. Ulterior aceste documente, în mare parte, vor face obiectul „arhivei speciale”¹³. Prelucrările au generat rezistențe și contestații vehemente, și au contribuit, deși erau acoperite legal, la fixarea la nivelul unui segment al opiniei publice a etichetei de „instituție securistă”.

Tot în 1974, în baza unui ordin al ministrului de interne F.A.S. Cluj, trimite către D.G.A.S. o situație privind organizarea evacuării materialelor documentare de valoare deosebită, în caz de necesitate, către o destinație necunoscută la acel moment, cu sprijin M.A.P.N., Inspectoratului Județean de Interne și Batalionului de Securitate Cluj¹⁴.

Alte măsuri restrictive din același an au vizat accesul la sala de studiu. Au fost realizate de D.G.A.S. noile formulare pentru accesul cercetătorilor străini pentru cercetare la Cluj.

În prealabil aceștia aveau nevoie de aprobarea conducerii D.G.A.S. și a conducerii teritoriale, după care, pentru fiecare caz în parte, urma să fie anunțat ofițerul CI¹⁵.

Se acordă o importanță deosebită și se trimit numeroase reglementări cu privire la evidența și prelucrarea documentelor cu caracter secret, făcându-se de multe ori confuzii, între aceste documente și cele cu valoare istorico-documentară¹⁶.

Prima referire la fondul de arhivă specială de la Cluj se face în 15 decembrie 1975, cu prilejul unui control făcut de reprezentantul Biroului Arhivă Specială de la București, prilej cu care a fost revăzută lista fondurilor, documentelor și publicațiilor incluse în fondul de arhivă specială. Pe această listă se regăsesc fonduri și documente ce reflectă lupta de emancipare a românilor din Transilvania, activitatea liderilor politici din perioada secolelor XIX și XX, mișcarea legionară și fascistă, teme demografice, statistici și propagandă de extremă dreapta.

13 Paula Ivan - „*Locul arhivelor și al arhivistului în perioada 1951-1989*” între discursul oficial și memoria colectivă. Exemplul clujean, în *AIO*, nr. VIII, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2007, p. 342.

14 S.J.A.N. Cluj, Fd. F.A.S. Cluj, dos. 1118/II, f. 23.

15 Ibidem, f. 72.

16 Ibidem, ff. 262-266.

Acestea ar fi în mare teme restricționate în cercetare și care vor cunoaște o explozie de abordări după revoluția din 1989 odată cu eliminarea restricțiilor de acces.

Alte referiri la acest fond, apar mult mai târziu, în 1980, în urma unui control de fond organizat la F.A.S. Cluj, când se arată că arhiva specială însuma 40 ml și 300 de publicații. Accesul angajaților era restricționat, de aceste documente ocupându-se șeful filialei și o persoană desemnată¹⁷.

În anii următori au fost aduse „îmbunătățiri” acestui ordin în sensul extinderii asupra altor categorii de documente. Aici s-ar încadra propunerile făcute în 1986 de F.A.S. Cluj în acest sens¹⁸. Astfel urmau să fie avute în vedere și documentele care înregistrau activitatea partidelor istorice, legiunile de jandarmi, birourile de siguranță, inspectoratele de poliție, C.A.S.B.I., etc. precum și alte documente ce pot contribui la defăimarea sau denigrarea poporului român.

În urma acestor reglementări numărul de fonduri trecute în întregime sau parțial în regim special a crescut de la 11 cât fuseseră evaluate inițial, la 35 în 1987¹⁹. O atenție specială a fost acordată în tot acest timp și publicațiilor considerate nocive.

Pentru că, în urma controalelor de fond și tematice, s-a stabilit că nu la toate filialele județene se aplică în mod unitar ordinul ministrului 00545, iar unele operațiuni se execută deficitar, în iulie 1989, se revine cu noi precizări. Depistarea documentelor și publicațiilor cu caracter special se va executa de către șefii de filială și arhiviști cu ocazia sistematizării depozitelor și în cursul activităților de prelucrare arhivistică. Documentele depistate însoțite de inventare urmau să se predea șefului filialei, care urma să le introducă depozitului special.

În cazul u.a. dintr-un fond se realiza o inventariere separată a acestora, iar în inventarul inițial, la rubrica observații se menționa „scos din cercetare”²⁰.

Cercetarea tematică a acestor documente urma să se realizeze doar de către șefii de filială, cu respectarea unor cerințe imperative: fișele tematice se întocmesc într-un singur exemplar și vor avea caracter secret, urmând să se păstreze în depozitul de arhivă specială, iar evidența fondurilor cercetate și a fișelor realizate urma să se țină de șeful filialei și centralizat la Serviciul de Arhivă Specială de la București²¹.

Și evaluarea acestor documente avea o serie de particularități: acestor documente nu li se atribuia valoare de patrimoniu ci numai valoare de gestiune.

17 S.J.A.N. Cluj, Fd. F.A.S. Cluj, dos. 16/1980, f. 151.

18 S.J.A.N. Cluj, Fd. F.A.S. Cluj, dos. 22/1986, ff. 92-92v.

19 S.J.A.N. Cluj, Fd. F.A.S. Cluj, dos. 23/1987, ff. 446-448.

20 S.J.A.N. Cluj, Fd. F.A.S. Cluj, dos. 80/1989, ff. 1-2.

21 Ibidem, f. 5.

Listele centralizatoare se aflau la București, și aveau caracter secret, evidența fondurilor evaluate și a valorilor stabilite trebuia ținută separat de celelalte fonduri, de către șefi, iar operațiunea în sine se realiza exclusiv de șefii de filială²².

Cercetarea documentelor din arhiva specială se putea face în situații cu totul deosebite, pentru aceasta cercetătorul fiind obligat să prezinte șefului filialei o recomandare din care să rezulte: instituția care îl recomandă, tema de cercetare și perioada, fondurile pe care să le studieze și aprobarea scrisă a Secției de propagandă și presă a C.C. al P.C.R. din care să rezulte că cercetătorul are acces la documente cu caracter special.

După îndeplinirea acestei proceduri, șeful filialei urma să înainteze cererea către șeful D.G.A.S. însoțită de un raport. După aprobarea scrisă a directorului direcției generale, documentele puteau fi cercetate. Se atrăgea atenția verificării prealabile a documentelor ce urmau a fi date în cercetare din punct de vedere al conținutului, iar după predare a integrității acestora.

Pentru ca separarea să fie totală, se prevedea ca documentele din arhiva specială să se dea spre cercetare în săli de studiu sau încăperi separate de cele destinate cercetării curente, sub supravegherea strictă a șefului de filială²³.

Concluzionând putem afirma că prin crearea „fondului arhivă specială”, arhivele statului devin depozitarele a două arhive paralele. Una „curentă”, termen folosit în normele metodologice din perioada respectivă, publică, fără mize conflictuale sau de erodare a puterii, și o alta, „specială” periculoasă pentru regim, ferecată, „beneficiara” unor norme de prelucrare și valorificare paralele. Șefii filialelor devin „gardienii secretelor” și responsabili de supravegherea „vigilentă” a temelor de cercetare. Și cercetătorii se împart în două categorii după nivelul de acces la informația documentar istorică. Astfel, avem cercetătorii obișnuiți, cu acces limitat la documente și deci și la temele de cercetare și cercetători speciali, de origine și referințe sănătoase, cu aprobare de la Secția de propagandă a C.C. al P.C.R., care puteau aborda și teme „mai sensibile” și cărora li se asigura primatul și exclusivitatea informației, încălcându-se grav principiul accesului liber și egal la documentul istoric.

Acest ordin este un exemplu de mistificare programată a trecutului prin scoaterea din circuitul științific al informațiilor considerate periculoase pentru regimul totalitar, într-un efort susținut de consacrare a unei memorii oficiale, folosite cu succes de aparatul de propagandă.

Această aberație a fost abrogată în prima parte a anului 1990 și comunicată F.A.S. Cluj prin adresa cu nr. 18273 din 5 martie 1990 (la care am făcut referire

22 Ibidem, f. 6.

23 Ibidem, f. 6.

în prima parte a materialului). Prin urmare, arhiva specială a fost desființată, inventarele fondurilor și părțile structurale incluse în aceasta urmând să intre în regimul normal de evidență și de cercetare²⁴.

Consecință imediată a fost creșterea semnificativă a numărului de cercetători la sala de studiu, dar și o diversificare semnificativă a temelor de cercetare extinse spre evoluția partidelor politice „istorice”, mișcarea legionară, rezistența anticomunistă, personalități politice, viață religioasă, etc.

În cele din urmă putem afirma că Fondul de Arhivă Specială a fost una dintre cele mai eficiente metode de falsificare a trecutului, prin omisiune, omologată prin mecanismele represive ale statului comunist, în încercarea de reinventariere a unei istorii menită să-l legitimeze, dar și să justifice eventuale derapaje.

THE CREATION OF „SPECIAL ARCHIVE FUND” AT THE ARCHIVES’ INSTITUTION IN CLUJ. PREMISES AND CONSEQUENCES

Abstract

In this approach we started to sketch the place that has been offered to the Archives by legislation and the standards which have established their working, and also the place that has been “imposed” to this institution by the communist regime as part of ideological mechanism of the official propaganda.

Concretely, we approached the consequences of creating, at political command, the “Special archives’ fund” in 1974, with immediate consequences on the activity of the institution. This political decision has struck seriously the principle of integrity of the archives’ fund and also the researchers’ access to the documents that were considered “dangerous”. Treated with discretion by the institution and by the party bodies, it has been, ultimately, an instrument within the mechanism of gradual confiscation of the “national memory”, an absolute control over the information and the change of the State Archives into jail for documents. The effects of this decision ceased on 5th of March 1990, through a notification which abrogated an aberrant order.

24 S.J.A.N. Cluj, Fd. F.A.S. Cluj, dos. 1/1990, f. 15.

GHID PENTRU UTILIZAREA FONDURILOR ARHIVISTICE CREATE DE PRIMĂRIILE RURALE DIN CADRUL JUDEȚULUI MUREȘ

Peter MOLDOVAN

În ultimele decenii ale epocii comuniste, alături de «monografii» ale județelor și orașelor, „fabricate în serie“ la comanda conducerii superioare de partid și de stat¹, au fost de asemenea întocmite lucrări de diplomă sau lucrări pentru obținerea gradului didactic I, ce au avut drept obiectiv cercetarea sistematică a trecutului unei localități rurale. Majoritatea acestor lucrări au fost osândite să rămână manuscrise².

După schimbările din decembrie 1989, cercetările de istorie locală cunosc un avânt nou. Ambiția aleșilor locali de a comanda și finanța tipărirea unei lucrări cuprinzătoare referitoare la localitatea păstorită, se accentuează. Alături de ideea întocmirii și publicării unei lucrări monografice se naște la inițiativa unor profesori locali, activi sau pensionari, sau chiar a unor amatori, iubitori de istorie și pasionați de trecutul satului lor natal. Monografiile locale, care de regulă sunt orientate spre trecut, dar care de multe ori surprind și prezentul, nu se extind întotdeauna și asupra istoriei. Uneori investighează doar aspectele legate de tradițiile și obiceiurile locului, sunt studiate folclorul, portul popular, habitatul. O critică a calității și cantității lucrărilor de istorie locală produse în județul Mureș vom face în alt loc. Aici ne propunem să prezentăm fondurile arhivistice ale primăriilor rurale³ din județul Mureș aflate în administrarea Arhivelor Naționale Mureș, adică a acelor care au fost preluate până în acest moment (2013) și sunt păstrate în depozitele noastre. Arhiva creată de către Primărie poate contribui consistent, prin informația pe care o oferă, la încercarea de reconstituire a unor părți din trecutul unei localități.

1 Szabó Miklos, *Considerații privind cercetările de istorie locală pe meleaguri mureșene*, în Anuarul Arhivelor Mureșene, tom II/2003, p. 331.

2 La Arhivele Naționale Mureș au fost adunate, în *Colecția de manuscrise a Filialei*, (inventar arhivistic nr. 335): *Monografia comunei Joseni* (autor: Marcoși Carol), *Monografia localității Sîngeorgiu de Pădure* (autor: Grama Viorel), *Monografia localității Livezeni* (autor: Todea Tarfin), *Monografia localității Hetiur* (autor: Suciuc Veronica), *Monografia localității Petelea* (autor: Borda Mihail), *Monografia localității Tirimia* (autor: Dumbravă Reghina), *Monografia localității Trei Sate* (autor: Moldovan Mărioara Lenuța), *Monografia localității Roteni* (autor: Inczeffi András, lb. maghiară) etc., - lucrări de diplomă, și: *Monografia localității Crăiești, comuna Adămuș* (autor: Fântână Aurel), *Monografia localității Sântana de Mureș* (autor: Puni Lucian) *Monografia istorică a localității Voiniceni* (autor: Rogozan Mărioara Lenuța) - lucrări pentru obținerea gradului didactic I.

3 Am ales să folosim noțiunea de „Primărie” drept denumire generică ce desemnează unitatea administrativă rurală, în ciuda faptului că în perioada anilor 1950-1968 primăriile, inclusiv cele rurale, au fost denumite „Sfaturi Populare”.

O privire statistică

O abordare frontală nu poate și nu trebuie să evite evaluarea statistică a fondurilor arhivistice pe suport de hârtie pe care primăriile le-au depus în custodia Arhivelor statului. Un număr de 43 de fonduri arhivistice⁴ din totalul celor 203 create de primăriile rurale (care au ajuns în depozitele noastre) au făcut obiectul a două preluări succesive. Prima etapă a colectării lor se produce în 1969⁵ iar al doilea val al preluărilor - ce a vizat colectarea arhivelor primăriilor până la anul 1968 inclusiv - se desfășoară pe parcursul anilor 1983-1989⁶, înainte încă, de împlinirea termenului legal de 30 de ani de la crearea lor.

Totalul celor 203 fonduri arhivistice create de primăriile rurale din județul Mureș, existente în depozitele noastre, însumează circa 550 metri liniari (m.l.) de arhivă. Media de 2,70 m.l./fond arhivistic o apreciem drept însemnată căci la o astfel de cantitate crește procentul informațiilor relevante, valoroase calitativ, ce pot fi culese. Un număr de 54 de fonduri arhivistice măsoară între 4,00-7,00 m.l. iar cantitatea altor 55 de fonduri arhivistice se situează între 1,00-4,00 m.l.⁷ Recordul am putea adăuga, negativ îl dețin, cu cifra de 75, fondurile a căror cantitate nu depășește 1,00 m.l. Descompunând această din urmă cifră, constatăm că numărul fondurilor arhivistice a căror cantitate nu depășește 0,50 m.l., nu este neglijabil: 61.

Numărul fondurilor arhivistice în cuprinsul cărora se regăsesc informații înainte

4 De fapt, la o primărie, a localității Hodoșa, au fost înregistrate trei preluări succesive a arhivei, în anii 1969, 1983 și 1989. Cele 42 de primării care au cunoscut două preluări ale arhivei lor, sunt următoarele: Aluniș, Band, Băla, Bordoșiu, Breaza, Călugăreni, Cașva, Cornești (Mureș), Corunca, Cozma, Crăiești (Mureș), Cristești, Dedrad, Dumbrava, Frunzeni, Gălățeni, Glăjărie, Gornești, Iara de Mureș, Ibănești, Ideciu de Jos, Idicel, Ierņuțeni, Lueriu, Moșuni, Oroiu, Păsăreni, Petelea, Petri-laca de Mureș, Poarta, Sâmbriaș, Sâncraiu de Mureș, Sângeorgiu de Mureș, Sânmihaiul de Pădure, Sântana de Mureș, Sărățeni, Șardu Nirajului, Șerbeni, Șincai, Urisiu de Sus, Vălenii de Mureș, Veț-ca. (Informații extrase din *Dosarul fondului*, păstrate la ANSJ Mureș).

5 E de precizat că un număr de 23 de fonduri arhivistice înregistrate ca preluate în anul 1969 provin de fapt de la fosta Filială Reghin a Serviciului Regional Mureș al Arhivelor Statului, mutate la Tîrgu Mureș după înființarea structurii județene a Arhivelor Statului odată cu reorganizarea administrativ-teritorială din anul 1968. Prin desființarea Filialei Reghin au fost transferate din depozitele sale, la noua Filială județeană Mureș fondurile arhivistice ale următoarelor localități: Aluniș, Băla, Breaza, Călugăreni, Cașva, Cozma, Crăiești (Mureș), Dedrad, Dumbrava, Frunzeni, Glăjărie, Hodoșa, Iara de Mureș, Ibănești, Ideciu de Jos, Idicel, Ierņuțeni, Lueriu, Petelea, Poarta, Sâmbriaș, Sânmihaiul de Pădure, Șerbeni, Vălenii de Mureș. Ele au ajuns deci în depozitele Arhivelor Statului într-o perioadă anterioară anului 1969. (Informații extrase din *Dosarul fondului*, păstrate la ANSJ Mureș).

6 Anii în care s-au făcut cele mai multe colectări de fonduri arhivistice de la primării, au fost 1984 și 1987.

7 Doar trei fonduri arhivistice aflate în depozitele noastre depășesc cantitatea de 10 m. l. Ele au fost livrate de primăriile: Archita (10,00 m.l.), Sâncraiu de Mureș (10,20 m.l.) și Vânători (12,30 m.l.). Alte 7 fonduri arhivistice conțin între 7-10 m.l.

de anul 1900 este modest în comparație cu totalul: doar 13⁸. Arhivele ale căror prime date provin din intervalul anilor 1900-1918 este în număr de 39. „Grosul”, peste două treimi din total, îl formează fondurile arhivistice care ne furnizează primele informații din intervalul cuprins între anii 1919-1950, acestea fiind în număr de 130. Dar există și categoria, ultima, a fondurilor arhivistice, 8 la număr⁹, în care, din nefericire, găsim informații începând doar din anul 1951 traversând, în cel mai bun caz, răstimpul până la anul 1968.

Avem desigur și situația inversă, al anului ultim de conținere a informației. Numărăm 10 fonduri arhivistice preluate de la primării unde pot fi consultate acte al căror ultim an de emitere este anterior lui 1950¹⁰. Spre deosebire însă de extremele anterior înfățișate, dincolo de care orice încercare de culegere de date istorice direct din arhiva respectivei localități e sortită eșecului, în situațiile în care ultimul an de păstrare al actelor în depozitele noastre este 1950 sau ulteriorii, cercetătorul are posibilitatea să acceseze actele mai recente, apelând la Primăria care le creează și le posedă. Un număr de 50 de fonduri arhivistice colectate de la primării conțin acte până în anul 1950. Din perioada organizării administrative-teritoriale a Regiunii Mureș, păstrăm în depozitele noastre 46 de arhive create de primării și care conțin acte până într-unul dintre anii cuprinși în intervalul 1951-1960. Majoritatea o dețin fondurile arhivistice, 80 la număr, în care putem găsi acte emise până la anul 1968 inclusiv. De la începutul anilor 1980 - după inaugurarea unui sediu spațios al Arhivelor Statului județene la finele anului 1978 - a existat un plan în baza căruia urmau să fie strânse și asigurate în depozitele proprii arhivele create de primăriile rurale până în anul 1968¹¹.

8 Arhiva localității Archita conține informații începând din anul 1775. Restul celor 12 fonduri arhivistice conservă date începând cu a doua jumătate a secolului XIX, astfel: Călugăreni (începând cu anul 1857), Hodoșa (începând cu anul 1878), Ideciu de Jos (începând cu anul 1885), Livezeni (începând cu anul 1871), Lueriu (începând cu anul 1885), Măgherani (începând cu anul 1897), Petrilaca de Mureș (începând cu anul 1888), Remetea (începând cu anul 1886), Suseni (începând cu anul 1884), Sânvășii (începând cu anul 1895), Trei Sate (începând cu anul 1883), Troița (începând cu anul 1855).

9 Acestea sunt: Căpușu de Câmpie (începând cu anul 1967), Chimitelnic (începând cu anul 1958), Grebenișu de Câmpie, (începând cu anul 1953), Lăscud (începând cu anul 1956), Papiu Ilarian (începând cu anul 1951), Solovăstru (începând cu anul 1951), Tirimia (începând cu anul 1959), Toaca (începând cu anul 1956).

10 Categoria include localitățile: Cloașterf (ultimul an: 1949), Corbești (ultimul an: 1948), Iobăgeni (ultimul an: 1949), Jacodu, (ultimul an: 1945), Ozd (ultimul an: 1949), Nazna (ultimul an: 1939), Remetea (ultimul an: 1902), Seuca (ultimul an: 1948), Subpădure (ultimul an: 1949), Voivodeni (ultimul an: 1949).

11 Există o excepție de la regulă: din arhiva Primăriei Ernei au fost preluate documentele arhivistice create până în anul 1978.

Evoluția împărțirii administrative a județului Mureș

Prin efectul legii XXXIII/1876 se desființează definitiv autonomiile teritoriale din Transilvania (comitate ungurești, scaune secuiești și scaune săsești) și în locul lor apar noile comitate¹². Comitatul Mureș-Turda¹³, cu reședința la Tîrgu Mureș, a fost alcătuit din cele 131 de localități ale fostului scaun secuiesc Mureș¹⁴ la care s-au adăugat cele 73 de așezări ale cercului superior al fostului comitat Turda¹⁵ împreună cu orașul Reghinul Săsesc, 5 localități din fostul comitat Cluj¹⁶ și două sate din fostul district Năsăud¹⁷. Legea din 1886¹⁸ a confirmat existența a 63 de comitate transleithane, printre care și Mureș-Turda.

12 În Transilvania se regăsesc acum 22 de comitate în cuprinsul cărora numărăm 152 de plăși (vezi: Molnár Jenő, *Területi közigazgatási felosztás Erdélyben (1876-1968)*, în Korunk, nr. 9/1992, p. 89).

13 A se vedea: 1876. évi XXXIII. törvénycikk némely törvényhatóság területének szabályozásáról és az ezzel kapcsolatos intézkedésekről și 1877. évi törvénycikk némely törvényhatóságok véglegesen megállapított területének az 1876. évi XXXIII. tc. rendelkezése folytán törvénybe iktatásáról. Comitatul Mureș-Turda a avut o suprafață de 4196 kmp. (vezi: V. Meruțiu, *Județele din Ardeal și din Maramureș până în Banat. Evoluția teritorială*, Cluj, 1929, p. 98)

14 În anul 1795, împărțirea teritorial-administrativă a scaunului Mureș cunoaște o reorganizare în 8 preturi, la cele două cercuri administrative existente adăugându-se o a treia. Cercurile administrative Mureș și Târnava se împărțeau pe câte trei preturi iar cercul administrativ Târnava număra două preturi. În cercul administrativ Mureș se regăseau preturile Șamșud (cu 15 localități), Band (cu 15 localități) și Gănești (cu 17 localități), în cercul administrativ Niraj se aflau preturile Călușeri (cu 21 localități), Iobăgeni (cu 16 localități) și Șilea Nirajului (cu 16 localități) iar cercul administrativ Târnava cuprindea preturile Abud (cu 17 localități) și Sovata (cu 12 localități). Pe teritoriul scaunul secuiesc Mureș se înregistrau 129 de localități de sine stătătoare. Această organizare s-a menținut, în linii generale, până la anul revoluționar 1848. (A se vedea: Pál-Antal Sándor, *Székelly Önkormányzat – Történet*, Tîrgu Mureș, 2002, p. 181; Lucas Joseph Marienburg, *Geographie des Großfürstenthums Siebenbürgen*, vol. I; Sibiu, 1813, p. 195-202).

15 Apalina, Merișor, Băla, Breaza, Suseni, Filpișu Mare, Idecu de Sus, Idecu de Jos, Poarta, Lueriu, Moișa, Păingeni, Iernuțeni, Reghin-Sat, Săcalu de Pădure, Voivodeni, Toldal, Onuca, Brâncovenești, Andreneasa, Deda, Vălenii de Mureș, Filea, Stânceni, Maiorești, Lunca Mureșului, Deleni, Idicel, Petriș, Dumbrava, Aluniș, Meștera, Lunca Bradului, Răstolița, Râpa de Jos, Toplița, Adrian, Hodac, Căcuciu, Comori, Cașva, Chiheru de Jos, Chiheru de Sus, Ibănești, Solovăstru, Urisiu de Sus, Urisiu de Jos, Orșova, Jabenița, Șerbeni, Gurghiu, Gligorești, Sânmihaiu de Pădure, Glăjărie, Beica de Jos, Beica de Sus, Pădureni, Gornești, Habic, Ilioara, Iara de Mureș, Periș, Nadășa, Petelea, Petrilaca de Mureș, Păcureni, Dumbrăvioara, Glodeni, Mura Mică, Mura Mare, Sângeru de Pădure, Teleac, Chinari. V. Meruțiu în lucrarea *Județele din Ardeal și din Maramureș până în Banat. Evoluția teritorială*, enumeră doar 66 de localități, lista lui având așadar lipsuri.

16 Ercea, Sânmărtinu de Câmpie, Milășel, Ulieș și Vătava.

17 Rușii Munți și Morăreni

18 A se vedea: 1886. évi XXI. törvénycikk a törvényhatóságokról.

După momentul 1 decembrie 1918, Consiliul Dirigent al Transilvaniei a ajustat¹⁹, prin decretele emise²⁰, legile administrative aflate în vigoare, însă împărțirea administrativă a teritoriului Transilvaniei a rămas nemodificată²¹ până la apariția, în 1925 a legii pentru unificarea administrativă²². Prin această lege ia ființă și județul Mureș²³, în arhitectura celor 68 de județe²⁴ ale României Mari.

Noul județ Mureș se constituie pe structura fostului județ Mureș-Turda fără 9 localități²⁵ care au fost alipite noului județ Odorhei. În schimb, județului Mureș i-au fost atribuite plasa Teaca a cărei componență este suplimentată acum cu 5 localități²⁶ transferate de la județul Cluj precum și 5 localități²⁷ de la județul Târnava Mică, 11 localități²⁸ de la județul Turda și 5 localități²⁹ de la județul Ciuc. Județul Mureș cuprindea acum un număr de 237 de localități distribuite în 11 plăși³⁰.

19 Au fost actualizate, de pildă, denumirile și funcțiile administrative: în loc de *comitat* (megye, vármegye) se va întrebuița *județ*, în loc de *cerc* (járás) se va întrebuița *plasă*, în loc de *oraș cu magistrat* (rendezett tanácsu város) se va întrebuița *oraș cu consiliu*, în loc de *comite* (főispán) se va utiliza *prefect*, în loc de *vice comite* (alispán) se va utiliza *subprefect*, în loc de *notar* (comunal) se va folosi *secretar* (comunal), în loc de *judecătoria cercuală* (járásbiróság) se va folosi *judecătoria de ocol* etc. (A se vedea: *Decret nr. IV pentru statorirea unor denumiri românești în administrație și justiție*, în Gazeta Oficială publicată de Consiliul Dirigent al Transilvaniei, Banatului și Părțile Românești din Ungaria, nr. 10 din 30 ianuarie 1919).

20 *Decret nr. II despre funcționarea în mod provizoriu a serviciilor publice administrative*, în Gazeta Oficială publicată de Consiliul Dirigent al Transilvaniei, Banatului și Părțile Românești din Ungaria, nr. 6 din 14/27 ianuarie 1919, p. 26; *Decret nr. XXII despre alegerea reprezentanțelor comunale și ale primăriilor*, în Gazeta Oficială publicată de Consiliul Dirigent al Transilvaniei, Banatului și Părțile Românești din Ungaria, nr. 65 din 12 noiembrie 1919, p. 1.

21 Județul Mureș-Turda îngloba 203 sate organizate în 6 plăși: plasa Bandul de Câmpie, plasa Miercurea Nirajului, plasa Mureșul de Jos, plasa Mureșul de Sus, plasa Reghinul de Jos, plasa Reghinul de Sus. (V. Meruțiu, *op. cit.*, p. 99).

22 Acum se introduc termenii de *comună rurală* și *comună urbană* (orașe și municipii).

23 *Decretul Regal nr. 2.465 din 25 septembrie 1925*, publicat în Monitorul Oficial nr. 220 din 7 octombrie 1925, p. 10.929. În 1920 în structura etnică a județului Mureș-Turda, populația maghiară ocupa un procent de 52,6% iar populația română era reprezentată cu un procent de 39, 8 %. (Molnár Jenő, *loc. cit.*, p. 92).

24 În rândul acestora nu au fost cuprinse județele Caraș, Lugoj, Severin și Timiș-Torontal a căror reorganizare necesita o analiză distinctă.

25 Ghindari, Cioc, Hotești, Ștefănești, (viitoarea localitate Trei Sate) Chibed, Sîngeorgiu de Pădure, Fântânele, Călimănești și Viforoasa.

26 Milaș, Crăiești, Orosfaia, Comlod și Sîngeorgiu de Câmpie. (Satele Orosfaia și Sîngeorgiu de Câmpie se vor regăsi în componența plășii Râciu).

27 Tirimia, Tirimioara, Satu-Nou, Cerghid și Cerghizel.

28 Grebenișu de Câmpie, Șaulia, Oroiu, Șaușa, Șaușa de Câmpie, Petea, Vaideiu, Oarba de Mureș, Sânmărghita, Dileu Nou, Dileu Vechi.

29 Bilbor, Borsec, Corbu, Sărmaș și Subcetate. (Molnár Jenő, *loc. cit.*, p. 92)

30 Plasa Band (14 sate), plasa Eremitu (16 sate), plasa Gurghiu (12 sate), plasa Miercurea Nirajului (39 sate), plasa Mureș de Jos (37 sate), plasa Mureș de Sus (31 sate), plasa Râciu (16 sate), plasa Reghin de Jos (27 sate), plasa Reghin de Sus (23 sate), plasa Teaca (18 sate) și plasa Toplița (6 sate).

Legea administrației locale din 1929³¹ a adus precizări la organizarea comunelor rurale³². Prin Legea Administrativă din 1936³³, configurația teritorială a județelor nu a fost modificată, în schimb numărul plășilor, la nivelul Transilvaniei și în general, a sporit³⁴. În preajma anului 1938, satele județului Mureș erau împărțite în 10 plăși³⁵, populația rurală totală a județului atingând cifra de 242.519 persoane³⁶.

Dictatura carlistă a recurs la o inovație, proclamând ca principii descentralizarea și deconcentrarea administrativă a țării. Prin legea administrativă din 1938³⁷ teritoriul României a fost redesenat în 10 Ținuturi³⁸. Ținutul, ca structură suprajudețeană nu a modificat dispunerea și organizarea diviziunii rurale. Ținutul Mureș³⁹ și-a avut reședința la Alba Iulia⁴⁰ dar, ca toate celelalte Ținuturi, a avut o existență scurtă. Deciziile politicii europene din vara anului 1940 au avut ca urmare pentru România

(V. Meruțiu, *op. cit.*, p. 99).

31 *Lege pentru organizarea administrațiunii locale*, publicată în Monitorul Oficial, partea I, nr. 170 din 3 august 1929, p. 6186-6254.

32 O comună rurală putea fi alcătuită din mai multe sate sau dintr-un singur sat. Fiecare sat component al comunei își alegea primarul prin vot direct. În schimb, primarul comunei era ales de către consiliul comunal constituit în urma sufragiului electorilor. În structura consiliului comunal se regăseau și primarii satelor din componența comunei. Nu era necesar ca cel ales primar comunal să rezideze în satul de reședință a comunei. Primarul satului de reședință îndeplinea funcția de prim-ajutor al primarului comunal. În 1931, toate cele 249 de comune rurale ale județului Mureș, câte erau în acel moment, erau alcătuite dintr-un singur sat. (Vezi: *Buletinul Oficial al Inspectoratelor Cluj*, nr. 43 din 12 niembrie 1931, p. 2-4).

33 *Legea Administrativă*, publicată în Monitorul Oficial, partea I, nr. 73 din 27 martie 1936, p. 2612-2649.

34 Molnár Jenő, *loc. cit.*, p. 92.

35 Plasa Band (cu 19 sate), plasa Gurghiu (cu 10 sate), plasa Miercurea Nirajului (cu 48 de sate), plasa Mureș de Jos (cu 31 de sate), plasa Mureș de Sus (cu 35 de sate), plasa Râciu (cu 16 sate), plasa Reghin de Jos (cu 32 de sate), plasa Reghin de Sus (cu 22 de sate), plasa Teaca (cu 23 de sate) și plasa Toplița (cu 10 sate).

36 Împărțirea populației pe plăși: plasa Band – 21.210 locuitori, plasa Miercurea Nirajului – 32.723 locuitori, plasa Mureș (de Jos și de Sus) – 53.095 locuitori, plasa Râciu – 18.582 locuitori, plasa Reghin (de Jos și de Sus) – 70.416 locuitori, plasa Teaca – 22.777 locuitori, plasa Toplița – 23.716 locuitori. (a se vedea: *Enciclopedia României*, vol. II, f.a., p. 284).

37 *Legea administrativă*, publicată în Monitorul Oficial nr. 187 din 14 august 1938, p. 3772-3802.

38 Cele 10 Ținuturi ale României Mari: Ținutul Olt (reședința la Craiova), Ținutul Bucegi (reședința la București), Ținutul Mării (reședința la Constanța), Ținutul Dunărea de Jos (reședința la Galați), Ținutul Nistru (reședința la Chișinău), Ținutul Prut (reședința la Iași), Ținutul Suceava (reședința la Cernăuți), Ținutul Mureș (reședința la Alba Iulia), Ținutul Someș (reședința la Cluj) și Ținutul Timiș (reședința la Timișoara).

39 Ținutul Mureș a avut în componență județele: Alba, Turda, Mureș, Ciuc, Odorhei, Făgăraș, Târnava Mare, Târnava Mică și Sibiu.

40 Ioan Pleșa, *Rezidența regală a Ținutului Mureș*, în *Îndrumător în Arhivele Statului. Județul Alba*, vol. I, București, 1989, p. 18.

pierderi însemnate de teritoriu, determinând reorganizarea în noile granițe⁴¹ și implicit, desființarea tuturor Ținuturilor în septembrie 1940⁴².

Drept consecință al celui de-al Doilea Arbitraj de la Viena, aproape întreg teritoriul județului Mureș a fost cedat Ungariei. Satele mureșene care, după trasarea noilor granițe, au rămas în teritoriul românesc, au fost atribuite noii organizări administrative, pe județe, a României. Astfel cele 17 sate⁴³ din totalul de 19⁴⁴ ale fostei plăși Band au format noua plasă Căpuș fiind arondate județului Cluj-Turda. Aceluiași județ, mai exact plășii Sărmașu, i-au fost alipite cele 5 sate⁴⁵ rămase la România ce au aparținut fostei plăși Râciu⁴⁶. Și în fine, plășii Iernut din județul Târnava Mică i-au fost anexate două sate⁴⁷ din fosta plasă Mureșul de Jos. De cealaltă parte a graniței a fost reînființat comitatul Mureș-Turda cu reședința la Tîrgu Mureș. Noua structură nu a diferit prea mult de fostul județ Mureș, ca număr de localități componente: acela fost alcătuit din 236 de sate iar aceasta a încorporat 233 de localități⁴⁸ distribuite în 8 plăși⁴⁹. Deosebiri notabile se remarcă în configurarea granițelor noului comitat: a fost înființată plasa Sîngeorgiu de Pădure alcătuită din 23 de localități: 15 sate⁵⁰ realocate din plasa omonimă a fostului județ Odorhei, 4 sate⁵¹ luate de la plasa Dumbrăveni a județului Târnava Mică și alte 4 sate⁵² venite

41 *Decret Lege privitor la noua delimitare a circumscripțiilor județelor Bihor, Cluj Turda, Târnava Mare, Târnava Mică și Brașov precum și la unele schimbări din circumscripțiile teritoriale ale Ținuturilor Timiș, Marea, Dunărea de Jos, Prut și Suceava*, publicat în Monitorul Oficial, partea I, nr. 215 din 16 septembrie 1940, p. 5422.

42 *Decret Lege pentru desființarea Rezidențelor Regale și reorganizarea prefecturilor de județ*, publicat în Monitorul Oficial, partea I, nr. 221 din 22 septembrie 1940, p. 5530- 5532.

43 Band, Căpușu de Câmpie, Dileu Nou, Dileu Vechi, Fânațe, Grebenișu de Câmpie, Iclandu Mare, Iclânzul, Lechința, Oarba de Mureș, Oroiu, Oroiu de Câmpie, Petea, Sânmărghita, Șăulia, Șăușa, Vaideiu. A se vedea: *Recensământul din 1941. Transilvania*, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, 2002, p. 135.

44 **Satele Mădăraș și Țiptelnic au rămas în teritoriul cedat fiind cuprinse în plasa Band a comitatului Mureș-Turda.**

45 Delureni, Pogăceaua, Sângeorgiu de Câmpie, Șincai (o parte) și Ulieș.

46 Celelalte 12 sate ale fostei plăși Râciu au devenit componente ale plășii Band din comitatul Mureș-Turda.

47 Cerghid și Ceghizel. Ele fuseseră alocate județului Mureș în anul 1925 după ce făcuseră parte până atunci din județul Târnava Mică. Acum, după 15 ani, se întorceau în sânul acestui județ.

48 *Recensământul din 1941. Transilvania....*, p. 348-350.

49 Plasa Sîngeorgiu de Pădure (cu 23 sate), plasa Mureșul de Jos (cu 33 de sate), plasa Mureșul de Sus (cu 30 de sate), plasa Band (cu 15 sate), plasa Miercurea Nirajului (cu 43 de sate), plasa Reghinul de Jos (cu 40 de sate), plasa Reghinul de Sus (cu 27 de sate) și plasa Teaca (cu 22 de sate).

50 Bordoșiu, Călimănești, Chibed, Cibu, Cioc, Dumitreni, Fântânele, Ghindari, Hotești, Roua, Sălașuri, Sîngeorgiu de Pădure, Ștefănești, Vețca, Viforoasa.

51 Bălăușeri, (o parte) Chendu Mare, Chendu Mic, Coroi.

52 Abud, Ghinești, Neaua, Vădaș.

din fostul județ Mureș, plasa Miercurea Nirajului. Survin totodată modificări în organizarea internă a comitatului Mureș-Turda:

1. noua plasă Band a păstrat doar 3 localități din plasa cu denumire omonimă a fostului județ Mureș (o parte a localității Band⁵³, precum și satele Mădăraș și Țiptelnic). Arhitectura ei a fost completată cu 12 sate⁵⁴ care au aparținut fostei plăși Râciu.
2. au fost transferate 6 sate⁵⁵ din componența plășii Mureșul de Sus în cea a plășii Mureșul de Jos
3. în componența noii plăși Reghinul de Jos au fost reunite satele componente ale fostelor plăși Reghin de Jos și Gurghiu. Un singur sat aparținător fostei plăși Reghinul de Jos a fost transferat plășii Mureșul de Sus⁵⁶.
4. plasa Reghinul de Sus s-a îmbogățit cu un sat⁵⁷ alipit de la plasa Teaca și cu alte 4 sate⁵⁸ alipite de la fosta plasă Toplița. Restul de sate care au aparținut fostei plăși Toplița au fost alocate plășilor Gheorgheni⁵⁹ și Tulgheș⁶⁰ din comitatul Ciuc.

Autoritatea românească asupra Transilvaniei de Nord se reînstăpânește, cu acord sovietic, în martie 1945. În organizarea județelor restabilite în acest teritoriu, se operează modificări⁶¹. În structura județului Mureș alături de fostele 10 plăși, apar alte două, noi: Sîngeorgiu de Pădure și Deda. Aproape jumătate din componența plășii Sîngeorgiu de Pădure, (9 sate din totalul de 20) fostă la județul Odorhei, este

53 Teritoriul câtorva localități din județul Mureș a fost traversat de noua linie de demarcație între cele două state. În această situație inedită s-au aflat: Band, Râciu, Șincai, Ungheni și Vețca. Localitățile Bălăușeri și Coroisânmartin din fostul județ Târnava Mică au fost supuse aceluiași tratament. A se vedea: *Recensământul din 1941. Transilvania.....*, p. 94-99.

54 Băla, Bozed, Crăiești, Culpui, Lechincioara, Milășel, Râciu, Săbed, Sângeorgiu de Cîmpie, Sânmărtinu de Cîmpie, Șincai, Ulieș.

55 Bozeni, Corunca, Ivănești, Livezeni, Poienița și Sânișor.

56 Sângeru de Pădure.

57 Batoș.

58 Lunca Bradului, Răstolița, Stânceni și Toplița.

59 Gălăușas.

60 Bilbor, Borsec și Corbu.

61 *Decret Lege pentru modificarea teritoriului județelor Odorhei și Mureș (Legea 854)*, publicată în Monitorul Oficial, partea I, nr. 246 din 23 octombrie 1946, p. 11.331-11.332. A se vedea și: Bartos Zoltán, *Naționalizarea în fostul județ Mureș. 11 iunie 1948*, Cluj-Napoca, 2009, p. 20.

înglobată județului Mureș. Acestor 9 sate⁶² preluate, li se adaugă alte 4 sate⁶³ ce s-au aflat în alcătuirea plășii Miercurea Nirajului din județul Mureș. Plasa Deda a fost formată din 14 sate preluate de la plășile Reghin de Sus⁶⁴ și Toplița⁶⁵. La 1 ianuarie 1950, județul Mureș număra 258 de sate componente.⁶⁶

Dacă privim comparativ media de sate aparținătoare județului Mureș până la anul 1950 (un total de circa 247 de sate) în raport cu fondurile arhivistice create de primării, care sunt păstrate în depozitele Arhivelor Naționale Mureș (sunt prezente 111 localități), observăm că sunt reprezentate aici un procent de circa 45% din totalul localităților județului Mureș.⁶⁷

Proclamarea Republicii Populare Române la 30 decembrie 1947 a marcat momentul în care țara a încăput, total și discreționar, pe mâna comuniștilor. Ei au instaurat regimul de „democrație populară”. Ca „organe locale ale puterii de stat,” urmau să fie instituite Sfaturile Populare, sub a căror coordonare directă trebuia pusă în aplicare „opera de construire a socialismului”. Prin efectul legii din 17 ianuarie 1949⁶⁸, începând cu 1 aprilie al aceluiași an, primăriile comunale au fost înlocuite cu comitetele provizorii comunale,⁶⁹ ca un prim pas în înființarea sfaturilor populare comunale. Comitetele provizorii comunale au fost menținute până în decembrie 1950 când și-au început activitatea efectivă, sfaturile populare⁷⁰. Poziția sfaturilor populare comunale era acomodată acum cu noua structură administrativă introdusă

62 Călimănești, Chibed, Cioc, Fântânele, Ghindari, Hotești, Sîngeorgiu de Pădure, Ștefănești și Viforoasa. În decurs de numai 25 ani acest nucleu de 9 sate a fost obiectul a trei permutări: în 1925, este dezlipit județului Mureș-Turda și înglobat județului Odorhei; în toamna lui 1940 este cuprins în teritoriul cedat și face parte din comitatul Mureș-Turda; și, în fine, în 1946, după restabilirea granițelor din iulie 1940, autoritățile românești au găsit util, din rațiuni economice și culturale precum și datorită distanțelor în raport cu reședința de județ, ca cele 9 sate să nu fie rearondate județului Odorhei, ci să rămână în componența județului Mureș. (De altfel, cele 9 sate au fost parte integrantă, în trecut, din unitatea istorică a scaunului Mureș). Satele Cioc, Hotești și Ștefănești au fost unificate ulterior într-o singură localitate, sub denumirea de Trei Sate.

63 Abud, Ghinești, Neaua și Vădaș.

64 Aluniș, Deda, Dumbrava, Filea, Maiorești, Morăreni, Mureș-Mort, Pietriș, Vălenii de Mureș, Râpa de Jos, Rușii-Munți și Vătava. Acestora li s-a adăugat Bistra Mureșului.

65 Răstolița.

66 Bartos Zoltán, *op. cit.* p. 334-338.

67 Ca mod de calcul, ne-am raportat la logica legii administrației locale din 1929 grație căreia fiecare localitate constituită și-a organizat propria primărie.

68 La legea sus-menționată s-au adăugat Deciziile nr. 321 și 322 din 5 aprilie același an, formulate ca: *Deciziuni ale Consiliului de Miniștri. Comisiunea de Stat pentru aplicarea Legii Sfaturilor Populare*, publicate în Buletinul Oficial al RPR, nr. 18 din 9 aprilie 1949, p. 126.

69 Preturilor de plasă li s-a schimbat, de asemenea, denumirea, în „Comitetul provizoriu de plasă”.

70 *Decret nr. 259 pentru organizarea și funcționarea Sfaturilor Populare*, publicat în Buletinul Oficial al RPR, nr. 122 din 28 decembrie 1950, p. 1271-1273.

câteva luni mai devreme, când teritoriul României a fost reorganizat în Regiuni și Raioane⁷¹, după model sovietic. Și-au făcut apariția 28 de Regiuni printre care și Regiunea Mureș cu reședința la Tîrgu Mureș.

În locul plășilor desființate, au fost configurate raioanele⁷², ca pârghii intermediare între comunele rurale și diviziunile regionale. Teritoriul Regiunii Mureș a fost format din 5 raioane⁷³ a căror suprafață o depășea net pe cea a fostelor plăși; astfel că și teritoriul Regiunii a devenit mai întins. Cuprindea un total de 189 de comune și 509 sate componente. Regiunea Mureș a fost alcătuită prin alipirea de noi teritorii fostului județ Mureș, provenite de la alte foste județe. Astfel: raionul Gheorgheni a fost format din 6 sate ale fostei plăși Toplița la care s-adăugat alte 11 sate foste în județul Ciuc⁷⁴; raionul Luduș a agregat localități din cinci⁷⁵ foste județe; în raionul Sîngeorgiu de Pădure s-au regăsit localități din trei⁷⁶ foste județe; raionul Târnăveni a apărut prin alipirea de localități din două foste județe⁷⁷. Doar raioanele Tîrgu Mureș și Reghin cuprindeau, aproape în totalitate, localități ale fostului județ Mureș⁷⁸.

Sovietizarea României și-a găsit expresia limpede în Constituția Republicii Populare Române din 1952. Inspirându-se din Constituția Stalinistă a URSS din 1936, în care anumite minorități erau declarate „populații compacte” pentru care s-au organizat „regiuni autonome”⁷⁹, Constituția RPR a prevăzut crearea Regiunii Autonome Maghiare (RAM) cu centrul la Tîrgu Mureș. Regiunea Autonomă Maghiară, care reunea fostele județe Mureș, Odorhei, Ciuc și Trei Scaune, a fost

71 *Legea nr. 5 pentru raionarea administrativ economică a teritoriului Republicii Populare România*, publicat în Buletinul Oficial al RPR, nr. 77 din 8 septembrie 1950, p. 857-858.

72 Locul celor 360 de foste plăși a fost luat de 177 de raioane. (Molnár Jenő, *loc. cit.*, p. 94).

73 Raionul Gheorgheni (15 comune cu un total de 17 sate componente), raionul Luduș (30 de comune cu un total de 71 sate componente), raionul Reghin (44 de comune cu un total de 87 sate componente), raionul Sîngeorgiu de Pădure (25 de comune cu un total de 58 sate componente), raionul Târnăveni (25 comune cu un total de 53 sate componente) și raionul Tîrgu Mureș (50 comune cu un total de 123 sate componente).

74 Este vorba de cele 10 sate ale fostei plăși Gheorgheni: Chileni, Ciumani, Ditrău, Hodoșa de Ciuc, Joseni, Lăzarea, Remetea, Suseni, Valea Strâmbă și Voșlobeni. La acestea se adăuga Izvorul Mureșului.

75 Mureș (7 sate), Alba (6 sate), Cluj (22 de sate), Târnava Mică (12 sate) și Turda (24 de sate).

76 Mureș (32 de sate), Odorhei (15 sate) și Târnava Mică (10 sate).

77 Alba (3 sate) și Târnava Mică (50 de sate).

78 Raionului Reghin i-au fost alipite localitățile Gledin și Monor din componența fostului județ Năsăud iar raionul Tîrgu Mureș a fost îmbogățit cu satele Chirileu, Sânpaul, Vaidacuta, Valea Izvoarelor și Vidrasău, foste în zestrea județului Târnava Mică.

79 Simion Costea, *Din istoria Tîrgu Mureșului: aspecte ale evoluției sale politico sociale, demografice și economice în perioada 1944-1989*, în Anuarul Arhivelor Mureșene, tom III, Tîrgu Mureș, 2004, p. 259.

împărțită în 9 raioane⁸⁰, iar bilingvismul era aplicat la toate nivelurile⁸¹. Localitățile fostului județ Mureș s-au regăsit, majoritar, în componența raioanelor Tîrgu Mureș și Reghin, și într-o măsură mai mică în alcătuirea raioanelor Toplița⁸² și Sîngeorgiu de Pădure.

În 1956 se produce o nouă organizare administrativ-teritorială a țării, în 16 Regiuni⁸³. A fost o bună ocazie pentru a se opera ajustări în interiorul Regiunii Autonome Maghiare⁸⁴, fără a-i fi însă afectate hotarele. Împărțirea din 1956 a pus accent pe declararea cătunelor drept sate și alocarea lor la comune; acolo unde s-a considerat necesar, au fost înființate comune noi. Regiunea Autonomă Maghiară cuprinde acum un număr total de 235 comune⁸⁵ și 702 sate⁸⁶. Un Referat semnat de Csupor Ludovic, prim-secretarul Regiunii Autonome Maghiare, în septembrie 1955⁸⁷, ne dezvăluie propunerile făcute de conducerea RAM, cu privire la reorganizarea structurii Regiunii, în perspectiva noii împărțiri administrative a țării. Majoritatea propunerilor, care au luat în calcul diverse schimbări în cadrul raioanelor, au fost acceptate și implementate. Astfel,

80 Raionul Tîrgu Mureș, raionul Reghin, raionul Sîngeorgiu de Pădure, raionul Toplița, raionul Odorheiul Secuiesc, raionul Gheorgheni, raionul Ciuc, raionul Sfântu Gheorghe și raionul Târgu Secuiesc.

81 Simion Costea, *loc. cit.*, p. 259

82 Raionul Toplița a fost înființat abia în 1952, el neregăsindu-se în tabloul Regiunii Mureș de la 1950.

83 *Decret (nr. 11) cu privire la modificarea Legii nr. 5/1950 pentru raionarea administrativ economică a teritoriului Republicii Populare Romîne*, publicat în Buletinul Oficial nr. 1 din 10 ianuarie 1956, 2-3.

84 Se înființează un raion nou, Cristuru Secuiesc, rezultat prin divizarea raionului Odorhei. Numărul total al raioanelor Regiunii Autonome Maghiare sporește astfel la 10.

85 În numărătoare au fost socotite și orașele de reședință ale raioanelor împreună cu localitățile aparținătoare lor.

86 Raioanele care s-au format majoritar pe teritoriul fostului județ Mureș aveau în componență un număr de comune și sate aparținătoare după cum urmează: raionul Tîrgu Mureș – 37 comune și 108 sate, raionul Reghin – 35 comune și 102 sate, raionul Toplița – 12 comune și 53 sate. Total: 64 de comune și 263 de sate.

87 Arhivele Naționale, Serviciul Județean Mureș (ANSJM), fond. *Partidul Comunist Român, Comitetul Județean Mureș*, ds. 120/1955, filele 61-68: *Referat privind definitivarea schimbărilor în legătură cu împărțirea teritorială a Regiunii Autonome Maghiare – 29 septembrie 1955*. Aducem mulțumiri domnului profesor Bartos Zoltán pentru indicarea surselor de arhivă ce privesc reorganizarea administrativ-teritorială a RAM.

- în raionul Țirgu Mureș au fost înființate trei comune noi: Cristești⁸⁸, Moșuni⁸⁹ și Tirimia⁹⁰, și se desființează comunele Sânvășii⁹¹, Mureșeni⁹² și Sâmbriaș⁹³. Comunele Gornești, Iara de Mureș și Voivodeni au fost transferate raionului Reghin⁹⁴. Propunerea ca centrul de comună Vărgata⁹⁵ să fie redenumită în „Lunca Nirajului” și să cuprindă în alcătuirea ei și satele Mitrești și Iobăgeni, - care în acest mod urmau să-și piardă identitatea - nu a fost acceptată.
- în raionul Reghin și-au făcut apariția comunele nou înființate Toaca⁹⁶, Ibănești Pădure⁹⁷, Lueriu⁹⁸ și Idicel⁹⁹. Au fost desființate comunele Ierņuteni¹⁰⁰, Ideciu de Sus¹⁰¹ și Sântu¹⁰². S-au înregistrat treceri de sate de la o comună la alta, în această situație fiind satele Goreni¹⁰³ și Toldal¹⁰⁴.
- zestrea raionul Toplița se îmbogățește cu comuna Monor¹⁰⁵ iar la capitolul

88 Sat desprins de la Ungheni și căreia acum, în calitate de comună, i se va subordona satul Vălu-reni, preluat de la comuna Mureșeni.

89 Formată din satele Moșuni, Veța și Beu, foste în componența comunei Șardu Nirajului.

90 Tirimia a mai fost centru de comună între anii 1950-1952, când împreună cu satul aparținător Vaidacuta, era inclusă în raionul Țirgu Mureș al Regiunii Mureș. În 1952 a fost alocată raionului Luduș, inclus la rândul lui regiunii Cluj. Acum, în 1956, comuna Tirimia era alcătuită din satele Tirimia și Satu Nou, aceasta din urmă fostă în componența comunei Gheorghe Doja.

91 Trece în componența comunei Gălești alături de satele Maiad, Adrianul Mare și Adrianul Mic.

92 Va fi alipită municipiului Țirgu Mureș.

93 A fost alocat comunei Hodoșa, în componența căreia se mai aflau Ihod și Isla. La un moment dat, Biroul regional de partid al RAM renunțase la propunerea desființării comunei Sâmbriaș. Între 1950-1952, comuna Sâmbriaș s-a aflat în componența raionului Reghin.

94 De altfel cele trei comune au aparținut raionului Reghin între anii 1950-1952.

95 Comunei Vărgata aparțineau alte două sate: Grăușorul și Vadu.

96 S-a format prin divizarea comunei Hodac și preluarea cătunelor Arșița, Bicașul, Dubiștea de Pădure și Uricea. Ca denumire a noii unități administrative s-a propus și „Hodac Pădure”. S-a optat totuși pentru denumirea „Toaca”.

97 A rezultat din împărțirea comunei Ibănești, fiind preluate cătunele Bildireasa, Dulcea, Lăpușna, Pârăul Mare, Brădețelu (Pârăul Porcului), Tireu, Tisieu, Zimți și Ibănești-sat.

98 Comuna Lueriu a fost alcătuită din satele Lueriu (care aparținuse anterior comunei Suseni) și Săcalu de Pădure (fost în componența comunei Brâncovenești).

99 A avut în componență satele Idicel și Idicel Pădure (fost cătunul Cornețel?). Ambele sate au fost separate din alcătuirea comunei Ideciu de Sus, comună care a fost desființată.

100 A fost înglobat orașului Reghin, împreună cu Apalina, fost sat component al comunei Ierņuteni. Propunerea ca Apalina să devină comună, având în componență cătunul Beng, nu a fost acceptată.

101 A intrat în componența comunei Ideciu de Jos, alături de satele Ideciu de Jos și Deleni.

102 Se va face rocada cu localitatea Frunzeni care căpăta acum rolul de centru de comună, rol pe care-l avusese anterior Sântu. Din componența noii comune Frunzeni va face parte și satul Băița, care aparținuse până atunci comunei Cozma.

103 Trece de la comuna Batoș la comuna Dedrad.

104 Se transferă de la comuna Poarta la comuna Voivodeni. De altfel, între anii 1950-1952 a aparținut tot comunei Voivodeni.

105 Între 1950-1956 a aparținut raionului Reghin. (vezi nota 71)

desființări de comune avem cazul singular al comunei Filea¹⁰⁶. Satele Plopiș¹⁰⁷ și Neagra¹⁰⁸ precum și cătunele Andreneasa¹⁰⁹, Ciobotani¹¹⁰ și Secu¹¹¹ își schimbă subordonarea.

- în cadrul raionului Sîngeorgiu de Pădure se înființează o nouă comună, Sărățeni¹¹². Alte schimbări au vizat satul Dumitrești¹¹³ care a intrat în componența comunei Chendu, comunele Călugăreni¹¹⁴ și Eremitu¹¹⁵ care au fost transferate raionului Tîrgu Mureș și comuna Vețca¹¹⁶, trecută în raionul nou înființat, Cristuru Secuiesc.

În decembrie 1960, printr-o modificare a Constituției¹¹⁷, se produce reorganizarea regiunii autonome când asistăm, de fapt, la „dezmembrarea” clasicei Regiuni Autonome Maghiare. Două raioane din componența fostei RAM¹¹⁸ sunt transferate Regiunii Brașov¹¹⁹ iar alte două se desființează prin reorganizare¹²⁰. Se întorc, însă, de la regiunea Cluj, raionul Luduș¹²¹ iar de la regiunea Brașov (fostă

106 Între 1950-1952 Filea s-a constituit comună în raionul Reghin iar din 1952 a intrat în componența raionului Toplița. În ciuda faptului că acum, în 1955, Biroul regional de partid al RAM a propus ca Filea să fie subordonat comunei Rușii Munți, din 1956 ea se va regăsi în componența comunei Deda. Cătunele Borzia și Iod, subordonate fostei comune Filea trec acum în alcătuirea comunei Răstolița.

107 Satul Plopiș împreună cu cătunele Nuțeni și Toleșeni trec de la orașul Toplița la comuna Gălăuțaș.

108 Trece de la comuna Stânceni la comuna Lunca Bradului.

109 Intră în componența comunei Răstolița, după ce înainte a fost cătun la comuna Lunca Bradului.

110 Își schimbă subordonarea trecând de la orașul Toplița la comuna Stânceni.

111 Iese din componența comunei Bilbor și intră în cea a orașului Toplița.

112 Fost sat aflat în componența orașului Sovata. Noua comună Sărățeni va fi compus din satul Sărățeni și cătunele Șiclod-Coastă, Șoșcut și Valea Bradului (Temlețbuche).

113 Anterior a aparținut comunei Fântânele.

114 Compusă din satele Călugăreni și Dămieni.

115 Alcătuită din satele Eremitu, Câmpu Cetății și Mătrici.

116 În acest moment comuna Vețca era formată din satele Vețca, Jacodu și Sălașuri. Propunerea ca Jacodu să fie trecut la noua comună Jacul nu a fost acceptată. (De altfel intenția înființării comunei Jacul nu s-a materializat, satul Jacul fiind arondat în 1956 comunei Nadeș din raionul Sighișoara). Între 1950-1952 comuna Vețca a făcut parte din raionul Sighișoara, Regiunea Sibiu (în acest răstimp comunei i-a fost subordonat și satul Jacul) iar între 1952-1956 s-a aflat în componența raionului Sîngeorgiu de Pădure a Regiunii Autonome Maghiare.

117 *Lege (nr. 1) pentru modificarea articolelor 18, 19 și 39 din Constituția Republicii Populare Romîne*, publicată în Buletinul Oficial al Marii Adunări Naționale nr 27 din 27 decembrie 1960, p. 183.

118 Raionul Târgu Secuiesc și raionul Sfântu Gheorghe.

119 Între anii 1950-1960 s-a numit Regiunea Stalin; în aceeași perioadă, orașul Brașov a fost reboțezat în ”orașul Stalin”.

120 Raioanele Sîngeorgiu de Pădure și Cristuru Secuiesc.

121 Raionul Luduș, care în 1952 trece la Regiunea Cluj, cunoaște o divizare în cadrul acestei Regiuni, în urma căreia rezultă noul raion Sărmașu. Acum, în 1960, raionul Sărmașu se desființează,

Stalin), o mare parte¹²² a raionului Târnăveni; ele aparținuseră Regiunii Mureș între anii 1950-1952. Noua unitate teritorial-administrativă capătă denumirea de „Regiunea Mureș Autonomă Maghiară” (RMAM) și este „descompusă” în 8 raioane¹²³. Populația noii Regiuni - regiune mai întinsă teritorial în comparație cu cea a fostei RAM - sporește cu circa 50.000 de oameni¹²⁴.

Comitetul regional PMR al RMAM¹²⁵ și-a mobilizat membrii pentru „a transpune în viață” modificările dispuse de decidenții de partid și de stat¹²⁶. Comunele desființatului raion Cristuru Secuiesc au fost alipite, cu o singură excepție¹²⁷, raionului Odorhei. Comunele celuilalt raion desființat, Sîngeorgiu de Pădure, au fost împărțite raioanelor Tîrgu Mureș (11 comune¹²⁸), Odorhei (4 comune¹²⁹) și Târnăveni (1 comună¹³⁰). Înființarea RMAM a oferit o bună ocazie pentru operarea altor ajustări: raionul Tîrgu Mureș cedează câte o comună raioanelor Reghin¹³¹ respectiv Târnăveni¹³². Alte trei comune¹³³ ale raionului Tîrgu Mureș intră în subordinea directă a orașului Tîrgu Mureș.

Cea din urmă împărțire administrativă a României a fost operată în februarie 1968¹³⁴ și e valabilă și azi, chiar dacă a suferit mici modificări în aprilie 1989¹³⁵.

comunele care o alcătuiau fiind „reînghițite” de raionul Luduș, din cadrul RMAM. Există două excepții: comunele Crăiești (fostă între 1950-1952 în raionul Tîrgu Mureș, regiunea Mureș) și Milaș (fostă între 1950-1952 în raionul Reghin, regiunea Mureș), distribuite raionului Reghin.

122 Fără orașul Blaj și satele componente ei: Ciufud și Veza.

123 Ciuc, Gheorgheni, Luduș, Odorhei, Reghin, Tîrgu Mureș, Târnăveni, și Toplița.

124 **Populația Regiunii Mureș – Autonomă Maghiară se cifra la 800.854 de suflete. Regiunea Autonomă Maghiară număra 759.436 locuitori.** Prin alipirea raioanelor Târnăveni și Luduș la RMAM, procentul populației românești se îmbunătățește, crescând de la 20,4% la 35,2%. În același timp procentul populației maghiare scade de la 76,9 % la 61,1% (Stefano Bottoni, *Sztálin a székeleyknél*, Miercurea Ciuc, 2008, p. 418).

125 ANSJM, fond. *Partidul Comunist Român, Comitetul Județean Mureș*, ds. 264/1960, filele 247-263: *Plan de acțiune cu privire la aplicarea măsurilor de îmbunătățiri administrativ teritoriale a RPR... - 24 decembrie 1960.*

126 Modificările au fost hotărâte de Plenara CC al PMR din 19-20 decembrie 1960 și de Marea Adunare Națională.

127 Excepția s-a numit comuna Vețca, alocată raionului Tîrgu Mureș. (vezi nota 109).

128 Bereni, Bezid, Bordoșiu, Chibed, Fântânele, Ghindari, Măgherani, Mărculeni, Neaua, Praid, Sărățeni, Sîngeorgiu de Pădure, Trei Sate, Chendu și orașul Sovata.

129 Atia, Crișeni, Ocna, Șiclod.

130 Comuna Bălăușeri.

131 Comuna Hodoșa.

132 Comuna Tirimia.

133 Sâncraiu de Mureș, Sângeorgiu de Mureș și Sântana de Mureș.

134 *Lege privind organizarea administrativă a teritoriului Republicii Socialiste România*, publicată în Buletinul Oficial al RSR, partea I, nr. 17-18 din 17 februarie 1968, p. 132-182.

135 *Lege nr. 2 din 18 aprilie 1989 privind îmbunătățirea organizării administrative a teritoriului Republicii Socialiste România*, publicată în Buletinul Oficial nr. 15 din 25 aprilie 1989.

Legea din 1968 reînstaurează județul¹³⁶ ca unitate teritorial-administrativă. Împărțirea se face în doi timpi: mai întâi se produce tranziția de la „sfat popular” la „consiliu popular”, noul organ local al puterii de stat; apoi, în decembrie 1968, are loc împărțirea definitivă¹³⁷, când consiliul popular¹³⁸ devine organizația ce își desfășoară activitatea în teritoriu, începând cu 1 ianuarie 1969, „pe baza principiului centralismului democratic”¹³⁹.

Din teritoriul desființatei Regiuni Mureș Autonomă Maghiară au fost alcătuite, aproximativ, județele de astăzi, Mureș¹⁴⁰ și Harghita¹⁴¹. Prin împărțirea provizorie din februarie 1968, județul Mureș e investit cu un număr de 156 de comune¹⁴². Situația se calibrează la sfârșitul aceluiași an când în județul Mureș¹⁴³ sunt organizate 91 de comune¹⁴⁴, care cuprind un total de 487 de sate și cătune¹⁴⁵. Acum se consolidează regula subordonării directe către municipii a unor așa-numite „comune suburbane”¹⁴⁶, sistem introdus în 1960. Modificările aduse de legea de „îmbunătățire a organizării administrative” din 1989, a stabilit județului Mureș un număr redus la 78 de comune, cu 472 de sate aparținătoare. Actualmente, județul

136 Sunt configurate 39 de județe (cel de-al 40-lea județ de pe harta actuală a țării, județul Călărași, a luat ființă abia în anul 1981) De asemenea, o seamă de orașe sunt ridicate la rangul de municipii (45 la împărțirea de tranziție și 47 la cea definitivă).

137 Publicată în Buletinul Oficial, partea I., nr. 163-165 din 20 decembrie 1968, p. 1487-1740.

138 Dintre deputații aleși în consiliul popular se alegea comitetul executiv comunal alcătuit din președinte, vicepreședinte și membri. Președintele comitetului executiv era în același timp și primarul comunei.

139 *Lege de organizare și funcționare a consiliilor populare*, publicată în Buletinul Oficial nr. 168 din 26 decembrie 1968, p. 1794-1806.

140 Noului județului Mureș i-a fost alipit și fostul raion Sighișoara, împreună cu municipiul omonim, din fosta regiune Brașov.

141 Județul Covasna s-a format, în cea mai mare parte, din fosta regiune Brașov.

142 Prin împărțirea administrativă din 1968, județul Mureș avea două localități cu rang de municipii (Țirgu Mureș și Sighișoara) și alte patru localități cu rang de oraș (Luduș, Reghin, Sovata și Târnăveni). Legea 2 din 1989 consacră al cincilea oraș, al județului, - Iernut.

143 A se vedea: *Județele României Socialiste*, București, 1969, p. 366-379.

144 În acest număr au fost incluse și comunele suburbane, satele componente ale comunelor suburbane și localitățile componente sau aparținătoare ale celor două municipii și patru orașe ale județului Mureș.

145 Trebuie menționate, în plus, cele 31 de sate sau cătune care se desființează prin contopirea cu alte sate: Armeniș, Borzond (Sîngeorgiu de Pădure), Borzond (Trei Sate), Capu Dealului, Chendu Mic, Ciba, Cireșenii, Domald, După Deal, După Hulă, Fenișpatac, Fânațe, Foi, Gogan Varolea, Grui, Lăpuș, Melin, Mestecănișul, Nicolești, Pătru-Paul, Seuca, Sântana Nirajului, Sântandrei, Sânvășii, Stejeriș, Șiclod-Coastă, Șoșcut, Tău, Țăgșor-Gară, Valea Pietrișului, Zăpodea.

146 Municipiului Țirgu Mureș i-au fost direct subordonate comunele limitrofe Cristești, Sâncraiu de Mureș, Sângeorgiu de Mureș și Sântana de Mureș, iar municipiului Sighișoara i-a fost trecut în subordine comuna limitrofă Albești.

Mureș este alcătuită din 91 de comune și 460 de sate componente.¹⁴⁷

Privind situația din perspectiva realităților istorice ale Transilvaniei, actualul județ Mureș se întinde pe teritoriul fostului scaun secuiesc Mureș, la care se adaugă părți, mai mari sau mai mici, din fostul comitat Turda (zonele Reghin și Luduș), fostul comitat Târnava (zona Târnăveni), fostul comitat Cluj (zona Sărmașu), și fostul scaun săsesc al Sighișoarei (zona Sighișoara). Dacă operăm cu realitățile epocii interbelice, constatăm că județul Mureș de azi conține localități ce au aparținut fostelor județe Odorhei (zona Sîngeorgiu de Pădure), Târnava Mică (zona Târnăveni-Iernut), Târnava Mare (zona Sighișoara), Turda (zona Luduș) și Cluj (zona Sărmașu).

În depozitele Arhivelor Naționale Mureș păstrăm fondurile arhivistice a 13 comune¹⁴⁸ care conțin, cu o excepție¹⁴⁹, informații, exclusiv, din perioada existenței Sfatului Popular (1950-1968). Zestrea e mult mai bogată însă în cazul fondurilor arhivistice a căror limite cronologice se situează, de regulă între anii epocii interbelice și anii '60 sau, în multe cazuri, anul 1968. Avem această situație în rândul fondurilor arhivistice a 118 comune¹⁵⁰.

Valoarea calitativă a fondurilor arhivistice produse de primăriile rurale

După cum lesne se poate observa, arhivele majorității comunităților rurale s-au conservat de-abia din primele decenii ale secolului XX, într-o epocă în care actul administrativ începe să fie produs în cantități masive. Din perspectiva eternității („sub specie aeternitatis”) fiecare act ar putea avea valoarea sa, și astfel și-ar putea

147 Informație preluată de pe site-ul Consiliului Județean Mureș: www.cjmures.ro/istoric.htm

148 Sfat. Pop. al comunei Căpușu de Câmpie (1967-1968), Sfat. Pop. al comunei Chimitelnic (1958-1967), Sfat. Pop. al comunei Crăiești (1961-1968), Sfat. Pop. al comunei Gogan (1951-1968), Sfat. Pop. al comunei Grebenișu de Cîmpie (1953-1968), Sfat. Pop. al comunei Lăscud (1956-1968), Sfat. Pop. al comunei Ogra (1950-1968), Sfat. Pop. al comunei Papiu Ilarian (1951-1968), Sfat. Pop. al comunei Solovăstru (1951-1969), Sfat. Pop. al comunei Tăureni (1950-1968), Sfat. Pop. al comunei Tirimia (1959-1967), Sfat. Pop. al comunei Toaca (1956-1968)

149 Excepția o dă fondul arhivistic al Sfatului popular al comunei Ernei, ce cuprinde dosare din intervalul anilor 1950-1978.

150 Pentru epoca împărțirii administrative pe Regiuni și raioane este dificil a se face un calcul procentual al raportului dintre numărul total de comune existente în Regiunea Mureș (ulterior RAM și RMAM), și numărul de fonduri arhivistice create de sfaturile populare, păstrate în depozitele noastre. Dificultatea este cauzată de deciziile succesive și schimbătoare în ce privește investirea unui sat cu rangul de centru de comună și deposedarea altuia de acea calitate. De pildă, ca reflex, probabil, al sistemului existent în perioada interbelică, Regiunea Mureș număra, în anul organizării ei – 1950 – nu mai puțin de 189 de comune. În anul 1956, raioanele Reghin, Sîngeorgiu de Pădure, Tîrgu Mureș și Toplița, ale Regiunii Autonome Maghiare cuprindeau, împreună, un număr de 102 comune. Schimbări în alegerea și stabilirea centrelor de comună au survenit atât în anul reorganizării Regiunii autonome, în 1960, cât și ulterior acestuia.

câștiga dreptul de a fi păstrat intact pentru posteritate. Nici un stat nu-și permite însă luxul de a păstra integral înscrisurile produse în registraturile instituțiilor sale, fapt pentru care recurge la metode de ierarhizare a actului, prin eliminare. „Arhiva totală” o avem așadar doar în patrimoniul registraturii, neatinsă de evaluare și selecționare. Din acest unghi de vedere, fondul produs de registratura unei organizații poate fi numit „fond de registratură”. Acesta devine, la capătul procesului de evaluare și eliminare, „fond arhivistic”.

Menirea evaluării arhivistice este să elimine redundanța și să conserve informația. E de dorit ca arhivistul, în calitate de „stăpân al metodelor”, să se cuiraseze, atunci când se pregătește să hotărască informația ce va fi transmisă viitorimii, cu principii obiectivizante cum ar fi funcționalitatea actului de registratură sau relevanța socială a acestuia. Trebuie să ținem cont de faptul că noțiunea de „important” în arhivistică este una relativă și echivocă. Idealul ca practica arhivistică să fie exersată independent de presiunile ideologice ale momentului, de principiile cuiva despre lume și viață, devine aproape o utopie. Epoca își pune amprenta asupra actului administrativ, deja în momentul producerii lui, aproape în mod imanent¹⁵¹.

Instrumentele de descriere arhivistică întocmite pentru arhivele primăriilor rurale transferate în depozitele Arhivelor județene Mureș facilitează accesarea informației, conținând date indispensabile în individualizarea fondului arhivistic căutat. Ele își împlinesc menirea de instrumente ajutătoare și de evidență. Instrumentele au fost astfel configurate încât să permită regăsirea fondului arhivistic din perspective multiple, în special la depozit.

Ghidul Topografic, exemplificat mai jos, stabilește criteriul alfabetic drept fir conducător pentru regăsirea fondului arhivistic aflat în depozitele Arhivelor Naționale.

Nr. Crt.	Denumirea Fondului, Colecției sau Seriei.	Anii extremi	Cantitatea		Raft nr.	Polița nr.	Nr. Fond	Nr. Inventar
			m.l.	u.a.				
1	2	3	4	5	6	7	8	9
282	Primăria Glăjărie	1946-1968	4,95	46, 355	XIV	103- 108	321	243, 1069
283	Primăria Gogan ¹	1951-1968	1,15	92	XVII	45-46	874	1021

151 La baza reflecțiilor teoretice de mai sus, stau, ca sursă a ideilor inspiratoare, următoarele studii de teorie arhivistică: Ingo Rösler, *Zur Erkenntnistheorie archivischer Überlieferungsbildung in Deutschland. Ansichten eines Archivars der ehemaligen DDR*; Hans Booms, *Gesellschaftsordnung und Überlieferungsbildung. Zur Problematik archivarischer Quellenbewertung*, în *Archivalische Zeitschrift*, 68 Band, 1972, p. 3-40; Theodore R. Schellenberg, *Die Bewertung modernen Verwaltungsschriftguts*. Übersetzt und herausgegeben von Angelika Menne-Haritz, Marburg, 1990, 113 p.

284	Primăria Gornești	1945-1968	4,05	59; 162	XV	23-27	322	213; 1113
285	Primăria Grebenișu de Câmpie	1953-1968	3,00	278	VI	43-45	1062	1269
286	Primăria Grindeni	1923-1967	5,30	403	VI	103-107	888	1041
287	Primăria Grăușorul	1939-1950	0,08	9	III	19	928	1091
288	Primăria Grușor	1945-1950	0,03	5	XV	98	961	1139
289	Primăria Gurghiu	1909-1950	0,30	18	V	107	323	214
290	Primăria Hetiur	1940-1968	4,70	439	XIV	125-129	950	1128
291	Primăria Hodac	1943-1950	0,70	36	V	107-108	324	215
292	Primăria Hodoșa	1878-1968	4,80	49; 28; 282	XV	119-123	325	216, 999 1267
293	Primăria Iara de Mureș	1946-1968	3,10	10; 196	VI	100-103	326	219, 1027
294	Primăria Ibănești	1945-1968	2,30	32; 192	XVI	19-21	327	217, 1049

În schimb, *Registrul Fondurilor arhivistice* ne dă perspectiva spațială a așezării fondului arhivistic în cadrul depozitului, după cum se poate observa din exemplul atașat:

1	2	3	4	5	6	7	8
Nr. Crt.	Nr. Raft.	Nr. Poliță	Nr. Fondului	Denumirea Fondului, Colecției sau Seriei	Cantitate m. l.	Anii extremi	Nr. Inventar
351	XIV	43-51	573	Combinatul Chimic Târnăveni	8,50	1949-1963	668
352	XIV	51-53	861	Fabrica de postav "Frații Zimmermann" Sighișoara	1,75	1933-1948	993
353	XIV	53-74	894	Întrep. de Morărit și Panificație Tg Mureș	20,45	1953-1968	1075
354	XIV	77-89	840	Întreprinderea Balneo-climaterică Sovata	12,30	1927-1973	965
355	XIV	90-96	310	Primăria Nadeș	6,00	1925-1968	1141
356	XIV	96	369	Primăria Urisiul de Jos	0,50	1945-1950	237

357	XIV	96-103; 108	370	Primăria Urisiul de Sus	6,95	1941-1968	238, 1067
358	XIV	103-108	321	Primăria Glăjărie	4,95	1946-1968	243, 1069
359	XIV	111-117	1053	Primăria Râciu	7,00	1942-1968	1239
360	XIV	118	1235	Tăbăcăria Carol Adleff – Sighișoara	0,60	1922-1950	1482
361	XIV	118	1236	Tăbăcăria Iosif B. Zimmermann - Sighișoara	0,25	1937-1948	1483
362	XIV	119-125	944	Primăria Măgherani	5,90	1897-1967	1119
363	XIV	125-129	950	Primăria Hetiur	4,70	1940-1968	1128

Diversitatea categoriilor de informație existentă în fondurile arhivistice provenite de la primăriile rurale invită, în interesul sporirii randamentului muncii arhivistice, la întocmirea unor instrumente de evidență intelectuală sau de informare, suplimentare. De pildă, cea dintâi „generație” de registre agricole pusă în uz de regimul comunist, constituie un document arhivistic ale cărei informații sunt frecvent utilizate în reconstituirea dreptului de proprietate al cetățenilor. Un *Ghid* al Registrelor agricole, întocmit după modelul de mai jos, scade timpii de accesare a informației și crește, implicit, eficiența muncii¹⁵².

1	2	3	4	5	6	7	8
Nr. crt.	Denumirea u.a.	Poziția u.a. în inventarul fondului	Nr. de file ale u.a	Denumirea fondului căreia îi aparține u.a.	Nr. inventar	Nr. fondului	Anii extremi
63	Filea, Registru agricol	7	24	Primăria Filea	212	317	1949-1950
64	Gornești, Registru agricol	31	22	Primăria Gornești	213	322	1948-1949
65	Gornești, Registru agricol	32	22	Primăria Gornești	213	322	1948-1949
66	Gornești, Registru agricol	33	22	Primăria Gornești	213	322	1948-1949
67	Gornești, Registru agricol	34	22	Primăria Gornești	213	322	1948-1949
68	Gornești, Registru agricol	35	22	Primăria Gornești	213	322	1948-1949
69	Gornești, Registru agricol	36	24	Primăria Gornești	213	322	1948-1949
70	Gornești, Registru agricol	37	20	Primăria Gornești	213	322	1948-1951
71	Gornești, Registru agricol	38	22	Primăria Gornești	213	322	1950-1951

152 Astfel de instrumente de informare utile pot fi realizate și pentru alte categorii de documente arhivistice, frecvent utilizate în interacțiunea cu cetățeanul, cum ar fi, de pildă, autorizațiile de construcție.

72	Habic, Registru agricol	36	21	Primăria Beica	198	296	1948-1951
73	Habic, Registru agricol	65	17	Primăria Beica	198	296	1948-1950
74	Hetiur, Registru agricol	45	20	Primăria Hetiur	1128	950	1948-1951
75	Hetiur, Registru agricol	46	22	Primăria Hetiur	1128	950	1948-1951

Primăria, în cazul nostru rurală, deși o structură instituțională aparent cu aceleași funcții administrative, în democrație cât și în totalitarism (abstracție făcând de denumirea schimbată), produce categorii de acte specifice fiecăreia dintre cele două forme de guvernământ politic.

Legea Arhivelor din 1925, în forma ei inițială, e departe de a fi fost completă sau perfectă. Organizațiile administrative în general, printre care se numără și primăriile rurale, au avut o mare putere de decizie în stabilirea destinului actelor de arhivă produse de registratura proprie, conceptul de selecționare valorică a documentului arhivistic neexistând. Actele care și-au pierdut capacitatea de a servi pentru soluționarea unor lucrări curente sau cele care nu mai erau solicitate de alte instituții administrative au început a fi considerate balast și astfel, mari cantități au fost, în multe cazuri, casate sau vândute¹⁵³. În anul 1932, de-abia¹⁵⁴, a fost instituit prin lege, controlul Arhivelor Statului asupra arhivelor instituțiilor și autorităților statului¹⁵⁵.

În rândul categoriilor de documente de arhivă păstrate în arhivele, reduse cantitativ, ale primăriilor rurale ale județului Mureș, până la, aproximativ, momentul încheierii ultimului război mondial, remarcăm procesele-verbale de ședință ale consiliului comunal, situațiile privind inventarierea patrimoniului imobil al comunei, dosarele IOVR, bugetul comunei, actele privind reformele agrare din 1921 și 1945 sau evidența cadastrală a comunei.

Registrul proceselor-verbale ale adunărilor consiliului comunal este o oglindă a procesului administrativ. Dezbaterile forului comunal, urmărite pe termen lung¹⁵⁶, ne indică problemele curente ale localității, parcursul și dezvoltarea ei, dar

153 De pildă, consiliul comunal al comunei Luieriu, județul Mureș, hotărăște, în ședința din 17 ianuarie 1927 să vândă „arhiva veche ungiurească, dinainte de 1919” a comunei, cu argumentul că e nefolositoare și răvășită, și decide ca banii obținuți să-i utilizeze pentru înzestrarea biroului notarial. (Arhivele Naționale, Serviciul Județean Mureș, *fond. Primăria Luieriu*, ds. nr. 5, p. 28).

154 La un secol distanță de la înființarea instituției Arhivelor Statului.

155 Pentru practicile arhivistice în raporturile cu autoritățile administrative și deficiențe în perioada interbelică, a se vedea: Ioan Mărcuș, *Asupra unei probleme de arhivistică: organizarea arhivelor autorităților și instituțiilor publice*, în Revista Arhivelor, nr. 2/1941, p. 384-388.; Ioan Mărcuș, *Că teva observațiuni privitoare la selecționarea arhivelor vechi*, în Revista Arhivelor, nr. 1/1944, p. 91-98.

156 S-au păstrat, ce-i drept, doar în cazul a două localități, registrele cu procesele-verbale ale dezbaterilor adunărilor comunale pentru o perioadă neîntreruptă de peste 50 de ani. Este vorba de Primăria Suseni (perioada anilor 1884-1947) și de Primăria Luieriu, (perioada anilor 1885-1938).

și componența nominală a consiliului comunal¹⁵⁷. Se distinge categoria registrelor cu procese-verbale care conțin dezbateri redactate¹⁵⁸ începând cu ultimul pătrar al secolului XIX¹⁵⁹, și categoria celor mai puțin „vârstnice” dar a căror început se plasează înainte de anul 1918¹⁶⁰. Registrele cu procese-verbale au în componență, în multe cazuri, opis alfabetic¹⁶¹, pe baza căruia cercetarea poate fi făcută tematic. În cazul inventarelor arhivistice ale primăriilor se întâlnește situația ca un fond arhivistic al primăriei reședință de comună să conțină registre cu procese verbale ale adunărilor satești din satele componente sau asociate¹⁶².

157 Denumirea corpului politico- administrativ rural a variat de la o epocă la alta: până la 1918 întâlnim, după limba de redactare a proceselor-verbale de ședință, combinația „képviselő testület” – „Gemeindevertretung” – „reprezentatiune comunală” sau „comitet comunal”. În interbelic se impune termenul „consiliu comunal” care imediat după război se ajustează în „sfat comunal”, situație păstrată până la apariția „sfaturilor populare” în 1950.

158 Limba utilizată în redactarea proceselor-verbale ale dezbaterilor este, până la 1918, limba oficială a statului de atunci, maghiara. În comunele mureșene cu populație maghiară sau majoritar maghiară, protocoalele de ședință ale consiliului comunal au continuat să fie conduse în limba maghiară până la adoptarea Constituției, în anul 1923. În schimb, și în aceste comune, denumirea oficială a localității s-a scris, începând din 1919, în noua limbă oficială a statului, limba română.

159 Păstrăm în depozitele noastre procesele-verbale ale adunării consiliului comunal ale următoarelor opt primării: Albești (cu anii: 1878-1880), Archita (cu anii: 1890-1907), Hodoșa (cu anii: 1878-1985), Luieriu (cu anii: 1885-1938), Măgherani (cu anii: 1897-1919), Remetea (cu anii: 1886-1902), Suseni (cu anii: 1884-1947) și Troița (cu anii: 1855-1913).

160 Fac parte din această categorie, cele întocmite de primăriile: Bereni (cu anii: 1909-1919), Beu (cu anii: 1916-1950), Bordoșiu (cu anii: 1911-1932), Chibed (cu anii: 1913-1913; 1937), Crăciunești (cu anii: 1903-1946), Dedrad (cu anii: 1913-1938), Foi (cu anii: 1903-1946), Ideciu de Jos (cu anii: 1912-1930), Moșuni (cu anii: 1916-1947), Nicolești (cu anii: 1903-1946), Sânpetru de Câmpie (cu anii: 1914-1948), Sântana de Mureș (cu anii: 1913-1937), Săbed (cu anii: 1903-1948), Sărățeni (cu anii: 1913-1931), Stejeriș (cu anii: 1909-1939), Șardu Nirajului (cu anii: 1916-1946), Veța (cu anii: 1916-1949), Veța (cu anii: 1910-1929), Zagăr (cu anii: 1913-1930).

161 E adevărat, el nu este completat întotdeauna cu cuvinte-cheie.

162 Câteva exemple: în fondul arhivistic al Primăriei Bereni se află registrul cu procese-verbale ale adunării satului Drojdii (cuprinde informații dintre anii 1900-1919); în fondul arhivistic al Primăriei Bordoșiu se află și registrul cu procese-verbale ale adunării satului Cibu (cuprinde informații dintre anii 1900-1919) și Roua (cuprinde informații dintre anii 1900-1919); în fondul arhivistic al Primăriei Miercurea Nirajului se află și registrul cu procese-verbale ale adunării satului Dumitrești-Surda (cuprinde informații dintre anii 1913-1936); în fondul arhivistic al Primăriei Petrilaca de Mureș se află și registrul cu procese-verbale ale adunării satului Teleac (cuprinde informații dintre anii 1903-1912); în fondul arhivistic al Primăriei Săbed se află și registrul cu procese-verbale ale adunării satului Bozed (cuprinde informații dintre anii 1911-1948) și Culpiu (cuprinde informații dintre anii 1903-1938); în fondul arhivistic al Primăriei Șardu Nirajului se află și registrul cu procese-verbale ale adunării satului Lăureni (cuprinde informații dintre anii 1916-1946); în fondul arhivistic al Primăriei Troița se află și registrul cu procese-verbale ale adunării satului Sânvăsii (cuprinde informații dintre anii 1907-1937); în fondul arhivistic al Primăriei Veța se află și registrul cu procese-verbale ale adunării satului Jacodu (cuprinde informații dintre anii 1914-1948) și Sălașuri (cuprinde informații dintre anii 1908-1948) etc.

Inventarul patrimoniului mobil și imobil al comunei. Acțiunile de inventariere a averii comunelor au fost inițiate în anul 1939, în perioada organizării administrative a Ținuturilor, de către Ministerul Inventarului Avuțiilor Publice¹⁶³ și au fost reluate, într-o formă mai mult sau mai puțin variată, în anii 1945, 1947 și 1948¹⁶⁴. În inventar regăsim zestrea publică a instituțiilor de stat: primărie, școli, bisericile confesionale. Sunt consemnate imobilele, edificiile aparținătoare, terenurile (cu ramuri de cultură și număr topografic) și, după caz, inventarul agricol și animal.

În *Bugetul general*¹⁶⁵ aflăm sursele de venit ale comunei: subvențiile date de Stat, veniturile încasate prin taxele comunale sau veniturile rezultate din exploatarea averii comunale ca de pildă darea în arendă a terenurilor, darea în exploatare a cârciumii comunale sau a pădurii comunale etc. Principalele ieșiri bănești privesc cheltuielile curente de personal¹⁶⁶ și de întreținere a imobilelor din proprietatea comunei. Un capitol distinct destinat investițiilor lipsește deoarece acestea erau puse pe lista de priorități respectiv realizate cu ajutorul fondurilor speciale acordate de Stat.

Actele emise pentru constituirea dosarului celor care se includ în categoria *Invalizilor, Orfanilor și Văduvelor de Război (IOVR)*, pot fi o sursă prețioasă în reconstituirea aportului de jertfă umană în cel de-al doilea război mondial. Familiile celor concentrați pe front precum și urmașii celor morți în război primesc compensații sub forma unei indemnizații lunare. Diversele piese de la dosar ne oferă informații despre membrii familiei celui mutilat sau pierit pe câmpul de luptă dar și despre componența comunală a comisiei IOVR.

*Evidența cadastrală a comunei*¹⁶⁷ cuprinde instrumentele cadastrale principale ale unei localități și anume, registrul cadastral și fișele sau colile de proprietate individuală¹⁶⁸. Ele au fost constituite în anii 1909-1912, fiind apoi

163 Ministerul a distribuit în teritoriu un formular tipărit sub forma unui „chestionar referitor la bunurile imobiliare din Transilvania și Bucovina aparținând Comunelor, Ținuturilor și Statului”.

164 Centralizatoarele inventarierilor făcute în toți anii sus-menționați pot fi consultate la Arhivele Naționale Mureș, în fondul *Prefectura județului Mureș*, inventar arhivistic nr. 314. Ele sunt ordonate alfabetic, lipsind însă unele comune.

165 Evidența centralizată a bugetelor comunale ale comunelor județului Mureș pentru anii 1945-1948, poate fi consultată tot în fondul *Prefectura județului Mureș*.

166 În anii 1940 salariul primarului respectiv al ajutorului de primar au fost fixate după venitul total în lei pe care îl realiza comuna.

167 Actele de natura evidenței cadastrale întocmite pentru fiecare sat în parte, pot fi de asemenea consultate în colecțiile de gen: *Colecția de evidență cadastrală Mureș*, inventar arhivistic nr. 986, *Colecția de evidență cadastrală Luduș*, inventar arhivistic nr. 1123 și *Foi cadastrale Chibed*, inventar arhivistic nr. 1473.

168 Arhivele Naționale Mureș dețin, separat, și colecții de hărți cadastrale ale satelor. A se vedea:

continuate, actualizate sau completate în anii 1920-1930. Sunt o sursă bogată de informație funciară cuprinzând: numele proprietarului sau familiei proprietare denumirea bunului funciar, suprafața deținută pe ramuri de cultură, numărul topografic al suprafeței, denumirea hotarului în care e localizat terenul etc.

*Acte ale reformelor agrare din anii 1921 și 1945*¹⁶⁹. În dosarele întocmite prin reforma agrară din 1921 predomină listele nominale cu persoanele îndreptățite a fi împroprietărite sau deja împroprietărite dar și liste cu persoane expropriate¹⁷⁰. Activitatea comitetelor locale de expropriere și împroprietărire ocupă prim-planul în actele privind reforma agrară din 1945. Ele întocmeau procesele-verbale de expropriere și pronunțau deciziile de împroprietărire¹⁷¹.

Statul colectivist, întruchipat de regimul comunist din România a început, la scurt timp după acapararea puterii, procesul de radiere din conștiințe a ideii de proprietate individuală. A fost nevoie de o perioadă de trecere relativ scurtă (aproximativ anii 1945-1952) în care, adesea cu brutalitate, s-a naționalizat industria și s-au anulat efectele pozitive ale reformelor agrare. În lumea satului, țărănimea proprietară a fost obstrucționată, șicanată și abuzată prin metode cu ajutorul cărora, partidul-stat căuta să-și atingă scopul în dorința sa de „transformare socialistă a agriculturii”. Câteva categorii de acte ce se regăsesc în fondurile arhivistice produse în acești ani de către sfaturile comunale, iar mai apoi de către sfaturile populare comunale, ca de pildă registre pentru predarea cotelor obligatorii, evidența chiaburilor, întovărășirile agricole etc, sunt elocvente prin însăși denumirea lor, deși din ele nu transpiră, întotdeauna sesizabil, aerul greu al silniciei și al abuzului.

Acte privind predarea cotelor obligatorii. Conțin liste nominale sau registre întocmite alfabetic, cuprinzându-i pe țăranii impuși la predarea cotelor obligatorii¹⁷²,

Colecția de planuri și hărți cadastrale Mureș, inventar arhivistic nr. 692 și *Colecția de hărți cadastrale, zona Luduș*, inventar arhivistic nr. 1124. În schimb, cărțile funciare au rămas în păstrarea Oficiilor specializate de pe lângă Judecătoria.

169 Consultarea, în mod suplimentar, a fondurilor arhivistice *Colecția de evidență cadastrală, seria Reforma Agrară din 1921*, inventar arhivistic nr. 1380 și *Colecția de evidență cadastrală, seria Reforma agrară din 1945*, inventar arhivistic nr. 1379, ajută la completarea bazei informative, actele reformelor agrare fiind ordonate alfabetic, pe localități.

170 Pentru completarea informației cu privire la exproprierea marilor moșii și parcelarea acestora, este util să se consulte fondurile arhivistice ce cuprind așa-numitele dosare de carte funciară ale reformei agrare din 1921, constituite de către judecătoriile rurale.

171 În satele cu populație în special germană, acțiunile de expropriere și împroprietărire au coloratură politică.

172 Registrele pentru predarea cotelor obligatorii înregistrează, sec, cifre și suprafețe de teren, neconsemnând eventuala opoziție sau nemulțumire manifestată de țăranii proprietari. Dimensiunea punitivă a acțiunii de percepere a cotelor este dezvăluită de actele judecătorești. Țăranii mijlocași care refuzau predarea cotelor în condițiile impuse de statul comunist erau amendați cu sume de până la 10.000 de lei sau chiar condamnați la închisoare pentru o perioadă de 1-3- luni. Neînsămânțarea

dar și pe cei scutiți. Sunt consemnate cotele impuse, proporțional cu suprafața de teren a proprietarului, și produsele agricole (cartofi, porumb, orz, grâu, secară, ovăz, floarea-soarelui, cânepă etc) sau produsele animale (carne, lapte, caș, contractare de animale etc.) vizate.

Evidența chiaburilor. Sub acest generic¹⁷³ se întâlnește problematica spinoasă și variată a locuitorilor rurali înstăriți care, din cauză că posedau suprafețe de teren de ordinul hectarelor, și din cauză că în cultivarea lor utilizau, eventual, mașini agricole și brațe de muncă străine, au fost trecuți în categoria chiaburilor. Tabelele nominale ale gospodăriilor chiaburești a suportat în anii 1950, periodic, revizuirii. Țăranul înstărit a capitulat adesea sub asediul neîncetat al șicanelor și al presiunilor: a cedat, în cele din urmă, terenurile sale agricole statului sau unei întovărășiri agricole, fiind astfel absolvit de povara cotelor obligatorii și de stigmatul peceteii de chiabur.

*Registrelle agricole*¹⁷⁴ de format nou au fost introduse în 1948 pentru a înlocui evidența cadastrală antebelică (în Transilvania). Prima generație a „noului” registru agricol cuprinde anii 1948-1951 și ilustrează situația agricolă a țăranului în ajunul demarării procesului de colectivizare forțată.

Întovărășirile agricole. Domeniul colectivizării forțate a producției agricole cuprinde un set acte care, pe ansamblu, însoțește procesul de „naționalizare” a proprietății agricole private: de la actul de constituire a gospodăriilor agricole colective (GAC) la convingerea țăranilor, prin mijloace adesea coercitive, să adere la întovărășirile agricole, și ajungându-se la deposedarea de proprietățile lor agricole prin acțiuni de dislocare sau de comasare a terenurilor productive.

O ultimă etapă, convențională, a descrierii categoriilor de surse produse de primăriile rurale¹⁷⁵, vizează anii ‘50 și ‘60, având ca punct final anul 1968, an în la timp a terenurilor agricole se sancționa cu amendă de până la 20.000 de lei. A se vedea, de pildă, Arhivele Naționale, Serviciul Județean Mureș, *fond. Tribunalul Târnava Mică*, inventar arhivistic 373, ds. nr. 6/1951-1952.

173 În depozitele Arhivelor Naționale Mureș, problematica chiaburilor este prezentă în fondurile arhivistice produse de primăriile: Band, Băla, Bereni, Bogata, Cerghid, Chețani, Chibed, Cornești-Adămuș, Cornești-Mureș, Corunca, Crăiești-Mureș, Cristești, Cuștelnic, Glăjărie, Hetiur, Ierņuțeni, Iobăgeni (Valea), Laslău Mare, Luiieriu, Măgherani, Mărculenii, Murgești, Pănet, Păsărenii, Petrilaca de Mureș, Răciu, Sâncraiu de Mureș, Sânmărtinu de Cîmpie, Sânmihaiu de Pădure, Sântana de Mureș, Sântioana de Mureș, Săbed, Șardu Nirajului, Trei Sate, Ulieș, Vălenii, Vețca, Vidrasău, Voiniceni, Viovodeni, Zau de Cîmpie. Informații referitoare la problematica chiaburilor, mult mai bogate și variate în conținut, pot fi consultate în fondul arhivistic *Sfatul Popular al Regiunii Mureș Autonome Maghiară (RMAM)*, inventar arhivistic 680 și în fondurile arhivistice ale raioanelor RAM-RMAM.

174 În momentul preluării de către Arhivele Naționale, a arhivelor Primăriilor rurale, o bună parte a registrelor agricole au rămas pe loc, fiind utilizate de către agenții agricoli. Ele se află și în prezent la sediul acelor primării, putând fi consultate acolo.

175 În rândul puținelor studii de arhivistică care se apleacă asupra prezentării actelor produse de

care și funcționarea Regiunilor de inspirație sovietică își află sfârșitul. Sunt ani în care partidul-stat, prin organele sale teritoriale, își asumă procesul de „modernizare a satului românesc” și de „construire a socialismului la sate”. Sunt anii în care se trece la electrificarea masivă a satelor, (după ce acțiunea de introducere a gazului metan, demarase deja mai devreme), și sunt revigorată instituțiile de formare a omului nou la sate, căminul cultural, alături de care sunt construite o salbă de clădiri noi pentru școli și grădinițe.

Decizii și Hotărâri ale Sfatului Popular comunal. Emiterea de Decizii era de competența exclusivă a comitetului executiv comunal. Se referă cu preponderență la numirea în posturi a funcționarilor din instituțiile de pe raza comunei, (sfat popular, școală, grădiniță, cămin cultural, bibliotecă comunală, detașamentul comunal de pompieri etc.) sau la „desărcinarea” acestora. Se emit, de asemenea, Decizii în problemele de stare civilă, de pildă la schimbarea numelui sau a ortografiei cu care a fost acesta, inițial, scris. O altă categorie sunt Hotărârile,¹⁷⁶ care se emiteau în cadrul ședințelor comitetului executiv dar și al sesiunilor sfatului popular, unde erau prezenți deputații aleși. Ele ilustrează prioritățile organelor locale în lumina dispozițiilor primite de la organele raionale sau regionale. Desemnează activiștii de partid recte deputații însărcinați cu ducerea la bun sfârșit a unor acțiuni precum: muncă de lămurire a țăranilor pentru plata impozitelor, pentru predarea cotelor obligatorii sau pentru înscrierea lor în GAC, demascarea chiaburilor care nu au declarat suprafețe de teren sau care nu și-au declarat toate animalele și trimiterea lor în judecată, mobilizarea locuitorilor pentru lucrările ce privesc înșămânțările de primăvară etc.

Lucrările Sesiunilor Sfatului Popular comunal. Conțin: convocatorul sesiunii împreună cu tabelul nominal al deputaților și al invitaților convocați, ordinea de zi¹⁷⁷ a ședinței, procesul-verbal al ședinței sesiunii sfatului popular comunal, raportul de activitate al comitetului executiv, raportul de informare, hotărârile sesiunii sfatului

instituțiile administrative locale, amintim studiul lui Mihai Apan, (care, e drept, acordă atenție doar categoriilor de acte create în epoca consiliilor populare (1968-1989), *Considerații privind valoarea istorico documentară a actelor create de către fostele consilii populare comunale*, publicat în Revista Arhivelor, nr. 4/1994, p. 344-346. Un alt articol, demn de remarcat, singular prin forma de prezentare propus, este cel al lui Alexandru Bratu, *Fondurile arhivistice în primăriile comunale și orășenești*, publicat în ziarul Vertical (Gorj), nr. 243 din 28 septembrie 2010.

176 În cadrul unor primării comunale s-au întocmit registre ce cuprind sintetic Hotărârile emise în cadrul sesiunilor sfatului popular sau de către comitetul executiv al sfatului popular pe parcursul unui an sau a mai mulți ani. Situația e mai bună în privința Deciziilor, în cuprinsul mai multor fonduri arhivistice fiind prezente dosarele ce cuprind exclusiv, în ordinea numărului de decizie, Deciziile comitetului executiv comunal.

177 Pe ordinea de zi a ședințelor sesiunilor sfatului popular comunal erau prezente, de regulă, darea de seamă a președintelui sfatului popular, raportul privind îndeplinirea planului de stat în agricultură, stadiul înșămânțărilor, executarea bugetului, planul de muncă, colectările de cote obligatorii etc.

popular, planurile de muncă și de măsuri, etc. Lucrările sesiunilor sunt redactate bilingv în cazul comunelor cu populație majoritar maghiară. În cadrul sesiunilor sfatului popular, care puteau fi ordinare sau extraordinare, se redacta procesul-verbal al ședinței care consemna, de pildă, constituirea sfatului popular comunal. În astfel de cazuri, acesta cuprinde activitățile de validare a mandatelor deputaților aleși și hotărârile de alegere a componenței comitetului executiv și a comisiilor permanente, pe secțiuni.

Procesele-verbale ale ședințelor comitetului executiv al Sfatului Popular comunal. Consultând dosarele din categoria enunțată, vom observa că procedura de convocare, organizare și desfășurare a ședințelor comitetului executiv e aproape identică cu cea a Sesiunilor sfatului popular. Punctele de pe ordinea de zi¹⁷⁸ dezbăt, firesc, lucrările ce sunt de competența comitetului executiv. Raportori sunt, alături de membrii comitetului executiv, membrii comisiei permanente.

*Autorizațiile de construcție*¹⁷⁹. Edificările de locuințe civile sau construcții auxiliare (grajd, șură, fânar etc) precum și demolările de construcții erau avizate de sfatul popular raional. Pentru eliberarea autorizației de construcție, denumită în anii 1950-1960 „autorizație pentru executare lucrări”, era nevoie, printre altele, de o declarație de aprobare din partea vecinilor construcției. Documentația cuprinde și planul, realizat din diverse unghiuri, a construcției.

Documentațiile de construire a căminului cultural sau a școlii comunale sunt de natură predominant tehnică ele conținând memoriul justificativ, devizul, (uneori și devizul estimativ sau devizul suplimentar), avizul sanitar, fișa tehnică, planurile clădirii etc.

*Electrificarea comunei*¹⁸⁰ a făcut parte din categoria acelor acțiuni¹⁸¹ care

178 Dintre punctele prezente frecvent pe ordinea de zi amintim, cu titlu de exemplificare: raport de activitate sau dare de seamă a comitetului executiv, rezolvarea cererilor și sesizărilor cetățenilor, raport asupra contribuției în muncă, raport privind stadiul de colectare a cotelor obligatorii, problema electrificării comunei, prezentarea planului de muncă a căminului cultural, analiza muncii campaniilor agricole, analiza muncii veterinare.

179 În depozitele noastre se regăsesc autorizațiile de construcție din localitățile: Acățari, Bordoșiu, Brâncovenești, Călugăreni, Călușeri, Cașva, Chendu, Chibed, Cornești-Mureș, Corunca, Cozma, Crăciunești, Deaj, Delenii, Dumbrăvioara, Ernei, Frunzeni, Găești, Gălățeni, Gălești, Glăjărie, Gornești, Hodoșa, Iara de Mureș, Iernuțeni, Laslău Mare, Lăscud, Măgherani, Moșuni, Murenii, Pănet, Păsărenii, Petelea, Petrilaca de Mureș, Poarta, Pogăceaua, Râciu, Sâmbriaș, Sâncraiu de Mureș, Sângeorgiu de Mureș, Sântana de Mureș, Sântioana de Mureș, Sălcud, Sărmașu, Senereuș, Solovăstru, Suseni, Șardu Nirajului, Șerbenii, Șincai, Tăureni, Tirimia, Toaca, Trei Sate, Troița, Urisiu de Sus, Vălenii, Vețca, Vidrasău, Zau de Câmpie.

180 **Informații complementare privind electrificarea localităților Regiunii Mureș – Autonomă Maghiară**, se află din abundență și pot fi accesate în fondul arhivistic *Sfatul Popular al Regiunii Mureș Autonomă Maghiară (RMAM)*, inventar arhivistic 680.

181 Procesul de electrificare a comunelor a fost impulsionat prin apariția *Hotărârii Consiliului de Miniștri nr. 299 din 6 martie 1958 privind intensificarea acțiunii de electrificare a satelor*.

au fost realizate cu contribuția bănească „voluntară” a locuitorilor, prin metoda autoimpunerii¹⁸². A fost înființat, în fiecare comună, „Comitetul cetățenesc pentru executarea electrificării”. Acesta întocmea listele nominale ale locuitorilor, prin care erau planificate și eşalonate contribuțiile bănești. De regulă, în fondul arhivistic al comunei se regăsește proiectul de execuție¹⁸³. Uneori, în fondul arhivistic al sfatului popular comunal pot fi găsite proiectele de electrificare ale satelor componente ale comunei, altele decât localitatea de reședință. Alteori, se păstrează documentațiile de electrificare ale localurilor unor instituții comunale precum sfatul popular, căminul cultural, școala, cooperativa de consum, GAC-ul, etc.

Introducerea gazului metan. Procedurile practicate de comune sunt asemănătoare cu principiile aplicate în acțiunea de electrificare: notăm existența „Comitetului cetățenesc de introducere a gazului metan” a documentațiilor tehnice¹⁸⁴ ale lucrărilor de branșare ale unor sedii publice ale administrației comunale sau a autoimpunerii ca soluție de finanțare a lucrărilor. Racordarea cetățenilor la conducta principală de gaz, avea loc în baza unei cereri în care, printre altele, se confirma plata contribuției bănești și se lua angajamentul participării la muncile ocazionate de branșare.

Acordarea de distincții mamelor cu mulți copii. Erau îndreptățite mamele care născuseră, crescuseră și aveau în viață cel puțin 5 copii. Regimul comunist a avut însă grijă să facă discriminări chiar și în acest domeniu: mamele cu mulți copii din familiile catalogate drept „de chiaburi” au fost excluse, din cauza originii sociale, de la acordarea dreptului în cauză. Distincția¹⁸⁵ se acorda la propunerea sfatului popular și pe baza unei declarații a celei îndreptățite, în care erau enumerați copiii născuți și aflați în viață.

182 Introdusă în anul 1952, autoimpunerea a fost, de fapt, o formă de constrângere, locuitorii fiind obligați să contribuie cu sume de bani sau cu aport în natură (produse agricole, materiale, zile de muncă în cazul electrificării, de pildă, pentru transportul, cu mijloacele proprii, a stâlpilor etc) pentru „executarea lucrărilor de interes obștesc” precum construirea, după caz, a căminului cultural, a sediului Sfatului Popular, a dispensarului medical, a podurilor și drumurilor, mobilarea instituțiilor comunei etc.

183 Acesta conține: memoriul tehnic, devizul tehnic, antemăsurătoarea, memoriul justificativ, piese desenate precum stâlpii de lemn și rețeaua electrică de distribuție etc. În fiecare localitate electrificată se amplasa, de regulă în zonă centrală, un post de transformare (P.T.) trifazat.

184 Dosarul tehnic cuprinde: memoriul justificativ, devizul pentru lucrările de introducere a gazului metan, antemăsurătoarea, analiza prețurilor, lista de materiale precum și schița sau planul tehnic al lucrării.

185 S-au acordat următoarele categorii de distincții: Medalia Maternității clasa II – pentru mamele cu 5 copii, Medalia Maternității clasa I – pentru mamele cu 6 copii, Ordinul Gloria Maternă clasa III – pentru mamele cu 7 copii, Ordinul Gloria Maternă clasa II – pentru mamele cu 8 copii, Ordinul Gloria Maternă clasa I – pentru mamele cu 9 copii. Mamele care aveau 10 copii sau peste, erau declarate mame eroine și distinse cu Ordinul Mamă Eroină.

Categoriile de informații descrise mai sus nu sunt decât o mică parte din seria, mult mai numeroasă, a celor ce se regăsesc în fondurile arhivistice produse sau primite de registratura administrației locale rurale. Prezentarea lor aici are menirea să deschidă „apetitul” spre consultarea (și) acestui tip de sursă de arhivă, celor care și-au propus să întocmească lucrări monografice dedicate localităților din mediul rural. E ușor vizibil faptul că zestrea de date cuprinsă în aceste fonduri arhivistice poate contribui și la îmbogățirea calitativă a conținutului unor teme de mai largă anvergură precum, de pildă, istoria comunismului la sate, istoria colectivizării agriculturii, cercetările privind maternitatea și natalitatea în mediul rural etc.

Considerăm de bun augur consultarea dosarelor din fondurile arhivistice create de primăriile respectiv sfaturile populare comunale, deoarece datele obținute, coroborate cu informațiile existente în arhivele structurilor administrative intermediare și regionale (plasă, raion, Prefectură, Regiune) și încadrate corect în contextul lor politico-administrativ, pot oferi o perspectivă verosimilă asupra vieții sociale din secolul precedent, la scară regională.

Peste șapte ani, în 2019, se va împlini termenul legal de 30 ani de dare în cercetare a documentelor, și pentru actele produse de autoritățile administrative locale până la căderea regimului comunist în România (1989). Putem doar nădăjdui că Statul va găsi resursele, determinarea și înțelepciunea pentru ca în acest răstimp de 7 ani, cantitatea imensă de arhivă a comunismului, produsă de către Primării, în special în intervalul anilor 1968-1989, să fie transferată la Arhivele Naționale pentru prezervarea și prelucrarea ei, astfel încât arhiviștii să poată pune la dispoziția publicului interesat de istoria comunismului românesc, instrumentele de accesare.

ANEXA I

Lista alfabetică a fondurilor arhivistice ale Primăriilor rurale existente la Arhivele Naționale Mureș

Nr. Crt.	Denumirea Fondului Arhivistic	Anii extremi	Cantitatea		Nr. Inventar
			m.l.	u.a.	
1	2	3	4	5	6
1	Primăria Acățari	1925-1968	2,30	135	1133
2	Primăria Adrianu Mare	1909-1955	0,15	14	1262
3	Primăria Aluniș	1940-1968	7,00	70, 394	195, 1189
4	Primăria Apalina	1939-1951	1,65	296	190
5	Primăria Apold	1927-1967	8,35	284	1247
6	Primăria Archita	1755-1968	10,00	572	1144
7	Primăria Bahnea	1926-1968	4,15	320	1024
8	Primăria Band	1917-1968	5,45	47; 385	269, 1032

9	Primăria Batoș	1941-1951	0,55	39	197
10	Primăria Băla	1932-1968	3,40	32; 145	196, 1147
11	Primăria Băgaciu	1918-1968	1,00	82	1030
12	Primăria Beica	1945-1950	0,40	62	198
13	Primăria Bereni	1900-1968	3,45	266	1078
14	Primăria Berghia	1950-1968	2,55	224	1018
15	Primăria Beșineu (Valea Izvoarelor)	1929-1955	1,60	141	1084
16	Primăria Beu	1915-1950	0,15	16	299
17	Primăria Bezid	1946-1968	2,60	223	1197
18	Primăria Bichiș	1936-1949	0,35	17	1010
19	Primăria Bistra	1947-1948	0,10	4	199
20	Primăria Bobohalma	1939-1968	5,30	408	1082
21	Primăria Bogata	1946-1968	5,00	294	1186
22	Primăria Bordoșiu	1911-1968	2,70	42; 119	278, 1009
23	Primăria Brâncovenești	1939-1951	0,80	34	201
24	Primăria Breaza	1946-1968	7,00	83; 353	200, 1183
25	Primăria Căcuciu	1946-1950	0,10	11	202
26	Primăria Călimănești	1947-1950	0,15	6	281
27	Primăria Călugăreni	1857-1968	8,35	285;364	191, 1112
28	Primăria Călușeri	1946-1968	4,45	352	1191
29	Primăria Căpușu de Câmpie	1967-1968	0,30	29	1090
30	Primăria Cașva	1918-1968	4,45	48; 290	203, 1068
31	Primăria Cecălaca	1929-1967	3,30	204	1180
32	Primăria Ceghizel	1924-1950	0,30	18	973
33	Primăria Cerghid	1929-1968	6,10	479	978
34	Primăria Ceuașu de Câmpie	1946-1965	3,90	316	1087
35	Primăria Chendu	1947-1967	2,50	99	1210
36	Primăria Chețani	1948-1968	6,30	339	1254
37	Primăria Chibed	1909-1968	6,50	538	1122
38	Primăria Chiheru de Jos	1945-1950	0,50	60	282
39	Primăria Chimitelnic	1958-1967	1,90	191	1077
40	Primăria Chirileu	1940-1950	0,15	13	976
41	Primăria Ciba	1903-1950	0,25	53	362
42	Primăria Cloașterf	1944-1949	0,15	9	207
43	Primăria Comori	1948-1950	0,10	9	204

44	Primăria Corbești	1945-1948	0,15	7	1140
45	Primăria Cornești-Adămuș	1928-1962	4,60	340	1117
46	Primăria Cornești-Mureș	1903-1968	4,00	47; 352	364, 1114
47	Primăria Coroi	1929-1959	0,15	10	1217
48	Primăria Coroisânmartin	1930-1968	3,70	236	1215
49	Primăria Corunca	1929-1968	5,45	32; 370	292, 1029
50	Primăria Cozma	1947-1968	3,55	11; 202	205, 1233
51	Primăria Crăciunești	1903-1950	1,25	131	360
52	Primăria Crăiești-Târnave	1961-1968	1,25	120	1115
53	Primăria Crăiești-Mureș	1931-1968	4,10	65; 248	206, 1219
54	Primăria Criș	1921-1970	5,50	213	1073
55	Primăria Cristești	1932-1968	5,40	46; 386	273, 1187
56	Primăria Cuștelnic	1949-1968	3,60	181	1046
57	Primăria Daia	1921-1958	5,45	203	1264
58	Primăria Dâmbău (Adămuș)	1921-1958	2,20	190	1116
59	Primăria Dâmbu	1925-1939	0,15	3	1234
60	Primăria Deaj	1949-1968	4,45	259	1008
61	Primăria Deda	1935-1951	0,25	10	226
62	Primăria Dedrad	1909-1968	6,60	109; 89	209, 1013
63	Primăria Delenii	1930-1968	3,00	201	1031
64	Primăria Dileu Nou	1946-1954	0,30	24	1083
65	Primăria Dileu Vechi	1946-1955	0,65	26	1037
66	Primăria Dumbrava	1932-1968	2,10	4; 152	210, 1014
67	Primăria Dumbrăvioara	1950-1967	3,00	274	1190
68	Primăria Dumitreni	1927-1950	0,15	8	280
69	Primăria Eremitu	1924-1950	0,30	36	284
70	Primăria Ernei	1950-1978	8,00	504	1188
71	Primăria Fânațe	1933-1968	1,00	111	1035
72	Primăria Fântânele	1908-1950	0,30	23	276
73	Primăria Fărăgău	1909-1950	0,25	28	211
74	Primăria Feleag	1930-1950	2,00	196	1142
75	Primăria Filea	1930-1951	0,20	14	212
76	Primăria Foi	1903-1951	0,40	43	363

77	Primăria Frunzeni	1947-1968	3,90	13; 283	245, 1047
78	Primăria Găești	1945-1965	0,05	7	1135
79	Primăria Gălățeni	1914-1968	4,20	7; 320	306, 1097
80	Primăria Gălești	1905-1980	6,00	381	1260
81	Primăria Gănești	1942-1968	6,00	273	1042
82	Primăria Glăjărie	1946-1968	4,95	46, 355	243, 1069
83	Primăria Gogan	1951-1968	1,15	92	1021
84	Primăria Gornești	1945-1968	4,05	59; 162	213; 1113
85	Primăria Grebenișu de Câmpie	1953-1968	3,00	278	1269
86	Primăria Grindeni	1923-1967	5,30	403	1041
87	Primăria Grăușorul	1939-1950	0,08	9	1091
88	Primăria Grușor	1945-1950	0,03	5	1139
89	Primăria Gurghiu	1909-1950	0,30	18	214
90	Primăria Hețur	1940-1968	4,70	439	1128
91	Primăria Hodac	1943-1950	0,70	36	215
92	Primăria Hodoșa	1878-1968	4,80	49; 28; 282	216, 999 1267
93	Primăria Iara de Mureș	1946-1968	3,10	10; 196	219, 1027
94	Primăria Ibănești	1945-1968	2,30	32; 192	217, 1049
95	Primăria Idecu de Jos	1885-1968	3,50	15; 154	240, 1193
96	Primăria Idicel	1948-1968	5,65	15; 417	218, 1006
97	Primăria Idiciu	1943-1968	2,00	191	1022
98	Primăria Iernuțeni	1939-1955	3,20	221, 198	192, 413
99	Primăria Iobăgeni (Valea)	1945-1949	0,30	22	1092
100	Primăria Ivănești	1939-1950	0,20	19	291
101	Primăria Jabenița	1933-1951	0,50	15	246
102	Primăria Jacodu	1941-1945	0,45	23	304
103	Primăria Laslău Mare	1911-1950	4,70	227	1071
104	Primăria Laslău Mic	1927-1951	0,40	22	1072
105	Primăria Lăscud	1956-1968	1,80	180	1038
106	Primăria Lepindea	1948-1962	0,85	89	1023
107	Primăria Livezeni (Iedu)	1871-1950	0,45	30	289
108	Primăria Luieriu	1885-1962	4,30	190, 170	193, 1039
109	Primăria Lunca Bradului	1945-1950	1,00	60	222
110	Primăria Lunca Mureșului (Mureș Mort)	1942-1950	0,15	15	224

111	Primăria Maiad	1909-1951	0,25	11	1261
112	Primăria Mădăraș	1939-1968	3,00	235	1033
113	Primăria Măgherani	1897-1967	5,90	451	1119
114	Primăria Mărculeni	1925-1968	6,00	400	1079
115	Primăria Miercurea Nirajului	1913-1950	2,45	80	302
116	Primăria Miheșul de Câmpie	1943-1950	1,10	77	1121
117	Primăria Mitrești	1947-1950	0,10	13	1093
118	Primăria Moșuni	1916-1968	5,65	17; 581	298, 1020
119	Primăria Mureni	1907-1968	8,00	879	1143
120	Primăria Murgești	1917-1950	0,08	6	1137
121	Primăria Nadeș	1925-1968	6,00	382	1141
122	Primăria Nandra	1949-1950	0,20	3	1012
123	Primăria Nazna	1924-1939	0,10	5	249
124	Primăria Nicolești	1903-1950	0,45	56	361
125	Primăria Odrhei	1929-1959	0,30	13	1216
126	Primăria Ogra	1950-1968	3,45	286	1036
127	Primăria Oroiu	1942-1968	1,00	12; 93	270, 1034
128	Primăria Orșova	1909-1950	0,25	12	225
129	Primăria Ozd	1936-1949	0,15	8	1011
130	Primăria Papiu Ilarian	1951-1968	4,20	382	1273
131	Primăria Pănet	1946-1968	3,45	321	1017
132	Primăria Păsăreni	1915-1968	4,10	48; 337	305, 1270
133	Primăria Păucișoara	1949-1950	0,05	2	1044
134	Primăria Petelea	1945-1968	3,25	44; 224	241, 1214
135	Primăria Petrilaca de Mureș	1888-1968	5,40	53; 230	242, 1028
136	Primăria Poarta	1945-1968	3,40	20; 206	228, 1076
137	Primăria Pogăceaua	1949-1968	4,45	389	1099
138	Primăria Poenița (Ogari)	1946-1950	0,15	22	290
139	Primăria Răstolița	1945-1956	0,70	61	229
140	Primăria Răzoare	1944-1950	0,90	50	1120
141	Primăria Râciu	1942-1968	7,00	539	1239
142	Primăria Râpa de Jos	1922-1951	0,15	7	1015
143	Primăria Remetea	1886-1902	0,05	2	153
144	Primăria Rușii Munți	1927-1953	0,10	6	230
145	Primăria Sâmbriaș	1945-1955	1,25	23; 62	232, 1000

146	Primăria Sâncraiu de Mureș	1901-1968	10,20	95, 793	250, 1048
147	Primăria Sângeorgiu de Mureș	1924-1968	6,80	47; 348	275; 1256
148	Primăria Sângeorgiu de Pădure	1918-1950	0,70	72	308
149	Primăria Sânișor	1944-1950	0,15	17	288
150	Primăria Sânmărghita	1942-1950	0,15	13	975
151	Primăria Sânmărtinu de Câmpie	1938-1968	5,35	386	1026
152	Primăria Sânmihaiu de Pădure	1946-1962	2,60	13; 219	231, 1003
153	Primăria Sânpetru de Câmpie	1914-1968	8,60	408	1220
154	Primăria Sântana de Mureș	1913-1967	4,60	40; 318	274, 1242
155	Primăria Sântioana de Mureș	1947-1968	3,00	286	1016
156	Primăria Sântu	1945-1950	0,40	35	244
157	Primăria Sânvășii	1895-1959	0,50	43	1255
158	Primăria Săbed	1903-1968	3,70	340	1085
159	Primăria Sălcud	1928-1968	4,20	247	1040
160	Primăria Sărățeni	1913-1968	2,55	10, 112	1098, 1279
161	Primăria Sărmașu	1948-1968	5,20	222	984
162	Primăria Seleuș	1942-1955	1,40	65	1074
163	Primăria Senereuș	1924-1967	3,60	278	1211
164	Primăria Seuca	1946-1948	0,05	3	1045
165	Primăria Solovăstru	1951-1969	6,20	280	1458
166	Primăria Stânceni	1933-1950	0,70	60	223
167	Primăria Stejeriș	1903-1959	0,08	5	1134
168	Primăria Subpădure	1948-1949	0,03	3	1043
169	Primăria Suplac	1940-1950	0,30	11	1070
170	Primăria Suseni	1884-1950	3,20	274	194
171	Primăria Suveica	1947-1950	0,04	5	1136
172	Primăria Șardu Nirajului	1916-1968	4,40	340; 23	1019, 301
173	Primăria Șaușa	1939-1950	0,10	11	974
174	Primăria Șerbeni	1941-1964	0,70	26; 58	235; 1002
175	Primăria Șincai	1944-1968	4,00	24; 187	307, 1274

176	Primăria Șoard	1923-1949	1,20	62	1080
177	Primăria Șoimuș	1944-1959	0,80	43	1218
178	Primăria Tăureni	1950-1968	5,50	331	1275
179	Primăria Tirimia	1959-1967	0,90	67	1241
180	Primăria Toaca	1956-1968	2,70	147	1004
181	Primăria Trei Sate	1883-1968	5,40	447	1100
182	Primăria Troița	1855-1968	4,00	206	1263
183	Primăria Tușin	1925-1956	0,30	6	1221
184	Primăria Țigmandru	1919-1968	3,00	124	1088
185	Primăria Uila	1909-1947	0,10	6	236
186	Primăria Ulieș	1927-1968	4,30	288	1025
187	Primăria Ungheni	1932-1957	0,80	47	977
188	Primăria Urisiul de Jos	1945-1950	0,50	30	237
189	Primăria Urisiul de Sus	1941-1968	6,95	27; 370	238, 1067
190	Primăria Vadu	1943-1950	0,20	11	1094
191	Primăria Vânători	1921-1968	12,30	501	1081
192	Primăria Vălenii (Oaia)	1945-1968	2,45	150	1138
193	Primăria Vălenii de Mureș (Porcești)	1945-1968	5,10	43, 313	227, 1007
194	Primăria Vărgata	1941-1950	0,35	21	1095
195	Primăria Veța	1916-1950	0,20	11	300
196	Primăria Vețca	1908-1970	5,80	67; 354	303; 1182
197	Primăria Vidrasău	1942-1968	6,00	451	979
198	Primăria Viforoasa	1937-1951	0,30	11	279
199	Primăria Viișoara (Hundorf)	1927-1967	1,50	58	1257
200	Primăria Voinicieni	1922-1968	5,40	416	1086
201	Primăria Voivodeni	1945-1949	1,80	119	239
202	Primăria Zagăr	1913-1967	6,80	449	1265
203	Primăria Zau de Câmpie	1930-1968	5,50	398	1238

ANEXA II

Denumirile românești vechi, ale unor sate ce au făcut sau fac parte din județul Mureș și corespondentele lor maghiare și, după caz, germane¹⁸⁶

- Acățari** – Acoșfalău - *Ákosfalva*
Albești – Ferihaz - *Fehéregyháza*
Aluniș – Măierău, Maiera - *Magyaró*
Apalina (înglobat orașului Reghin în anul 1956) – Abafia - *Abafája*
Apold – Trapold *Apold (m.), Trapolden (g.)*
Bahnea Bachnea *Bonyha, Szászbonyha (m.), Bachnen (g.)*
Balda (oraș Sărmașu) Balta *Báld*
Band Bandul de Câmpie *Mezőbánd*
Bărboși (com. Zau de Câmpie)- Săcal, Săcalu de Câmpie - *Mezőszakál*
Bărdești (com. Sântana de Mureș) – Bardoș *Bárdos*
Băra (com. Bereni) Băra, Bere-Cristur - *Berekeresztur*
Beica de Jos - Beica Ungurească - *Magyarbölkény*
Beica de Sus (com. Beica de Jos) - Beica Română *Oláhbölkény*
Bedeni (com. Gălești) Bedea *Bede*
Berghia (com. Pănet) Bereghia *Bergenyé, Mezöbergenye*
Bereni Bere *Bere*
Bezidu Nou (oraș Sîngeorgiu de Pădure) Bözöd Uifalău - *Bözödújfalu*
Boiu (com. Albești) - Boiul Mare - *Bun*
Bolintineni (com. Păsăreni) Balintfalău *Nyárádbálintfalva*
Bordoșiu (com. Fântânele) Bordoș - *Bordos*
Bozed (com. Ceuașu de Câmpie) Bozediu, Bărnești - *Bazed*
Bozeni (com. Corunca) Boj, Boș *Bos, Székelybos*
Brădetelu (com. Ibănești) - Pârâul Porcului - *Disznópatak*
Brâncovenești – Ieciu, Delavrancea- *Marosvécs*
Breaza – Brețcu - *Beresztelke*
Budiu Mic (com. Crăciunești) Budîiu *Hagymásbodon*
Căcuciu (com. Beica de Jos) Căcuci, Cacuciu, Checuş *Görgénykakucs*
Călimănești (com. Fântânele) Chelementelc - *Kelementelke*

186 * Lista a fost întocmită cu ajutorul, în special, a următoarelor lucrări: Coriolan Suci, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I-II; Szabó M. Attila, *Erdély, Bánság és Partium történeti és közigazgatási helységnévtára*, 2004, 1329 p.

- Călugăreni** (com. Eremitu)- Michaza *Mikháza*
Călușeri (com. Ernei) Calu *Kál, Székelykűl*
Câmpenița (com. Ceuașu de Câmpie) Felea - *Mezőfele*
Cându (com. Bereni) Chindău - *Kendő*
Cerghid (oraș Ungheni) - Cerghidul Mare - *Nagycserged*
Cerghizel (oraș Ungheni) Cerghidul Mic *Kiscserged*
Ceuașu de Câmpie Civașul de Câmpie, Ciavaș, Cevaș, Cevașeana - *Mezőcsávás*
Chetani – Cheța *Maroskece*
Chendu (com. Bălăușeri) (înglobează fostele sate Chendu Mare și Chendu Mic) *Nagykend(m.), Grosskend (g.); Kis Kend (m.), Kleinkend (g.)*
Chinari (com. Sântana de Mureș) Chinar, Chinariu, Cetatea *Várhegy*
Chinciuș (com. Adămuș) Chinciuș - *Kincses*
Cibu (com. Fântânele) Ciob *Csőb*
Cioc (contopit în satul Trei Sate, com Ghindari) Ciocfalău *Csókfalva*
Cipăieni (com. Sângeru de Câmpie) - Chimitelnic - *Mezőkeménytelke*
Cireșeni (com. Ghindari) – Tiucoloș - *Tyukolos*
Comori (com. Gurghiu)- Chinceș, Chinchiuș *Kincsesfő*
Corunca Coronca - *Koronka*
Corbești (com. Acățari) Cioca *Csóka, Székelycsóka*
Cornești (com. Adămuș)- Șomfalău *Sövényfalva*
Cornești (com. Crăciunești) Șomoșdeu *Somosd*
Cotuș (com. Sângeorgiu de Mureș) Ceid *Csejdtfalva, Csejd*
Cozma Cosma - *Kozmatelke*
Crăciunești Cracionfalău - *Karácsonfalva*
Crăiești (com. Fărăgău) - Craifalăul de Câmpie - *Mezőkirályfalva*
Crăiești (com. Adămuș)- Craifalău *Magyarkirályfalva*
Cristești Murăș-Cristur *Maroskeresztur*
Criș (com. Daneș) Crișd *Keresd (m.), Kreisch (g.)*
Cucerdea Cucerdea Română - *Oláhkocsárd*
Cuișd (com. Pănet) Chieșd *Mezőkövesd, Székelykövesd*
Culpiu (com. Ceuașu de Câmpie) Culpiul de Câmpie, Grepșoara *Mezőkölpény*
Curteni (com. Sântana de Mureș) Odorfalău *Udvarfalva*
Daia (com. Apold) Sas-Daia, Szászdálya (m.), Denndorf (g.)
Dătășeni (com. Cuci) – Dateș *Marosdátos*
Deag (oraș Iernut) Murăș-Deag *Dég, Marosdég*
Deaj (com. Mica) Deaș *Désfalva*

- Deda** Deda-Bistra *Déda*
- Dedrad** (com. Batoș) Dedrat *Dedrát (m.), Deutsch Zepling (g.)*
- Deleni** (com. Ideciu de Jos) – Potoc - *Oroszidécs*
- Deleni** (com. Pogăceaua) - Tăul Boilor - -----
- Delureni** (com. Urmeniș, jud. Bistrița-Năsăud) Uilac, Uilacul de Câmpie - *Mezőújlak*
- Delenii** (com. Băgaciu) - Șaroșu Unguresc - *Magyarsáros*
- Dileu Nou** (com. Sânpaul)- Dileul Unguresc - *Magyardellő*
- Dileu Vechi** (com. Ogra) - Dileul Român *Oláhdellő*
- Drojdii** (com. Măgherani) Șipred *Seprőd*
- Dumitreii** (com. Bălăușeri) Sân-Dumitru - *Szentdemeter*
- Dumbrava** (com. Vătava) Lighet *Liget, Marosliget*
- Dumbrăvioara** (com. Ernei) Șarombărc, Șaromberc *Sáromberke*
- Dumitreștii** (Miercurea Nirajului)- Surda-Dumitrești *Süket-Demeterfalva*
- Eremieni** (com. Bereni) Sânimbru - *Nyárádszentimre*
- Eremitu** - Remetea Secuiască *Köszvényesremete, Nyáradremete*
- Ernei** Erneiul Mare, Erneul Mare *Nagyernye*
- Fântânele** Gialacuta - *Gyulakuta*
- Foi** (com. Crăciunești) Foifalău - *Folyfalva*
- Frunzeni** (com. Lunca)- Hrastăș, Hărăstaș *Mezőharasztos (m.), Trasten (g.)*
- Găești** Gociu *Göcs*
- Gălățeni** (com. Păsăreni) Sân-Ghirița, Sângerita - *Szentgerice*
- Gălești** Galfalău, Galești - *Nyáradgálfalva*
- Gănești** – Ganfalău *Vámosgálfalva (m.), Gallendorf (g.)*
- Gheorghe Doja** – Lucafalău *Lukafalva*
- Ghindari** Macfalău - *Makfalva*
- Ghinești** (com. Neaua) Ghegheș *Géges*
- Glăjărie** (com. Gurghiu) Gleserie - *Görgényüvegcsür*
- Gligorești** (com. Luna, jud. Cluj) Sânmărtinul Sărat *Sosszentmárton, Gerendszentmárton (m.), Martinsdorf (g.)*
- Glodeni** Șarpotoc *Marossárpatak (m.), Scharpendorf, Schellenberg, Kothbach (g.)*
- Goreni** (com. Batoș)- Săplac *Dédrádszéplak, (m.) Schöndorf (g.)*
- Gornești** – Ghernesig *Gernyeszeg (m.), Kertzing (g.)*
- Grăușorul** (com. Vărgata)- Buza - *Buzaháza*
- Grindeni** (com. Chețani)- Grind-Cristur *Gerendkeresztúr*
- Grușor** (com. Acățari) Gurghiul Mic - *Kisgörgény*

- Hădăreni** (com. Chețani)- Hădărău *Hadrév*
- Hărțău** (com. Pănet) Hărțan - *Harcó*
- Herepea** (com. Adămuș) Herepea Ungurească - *Magyarherepe*
- Herghelia** (com. Ceuașu de Câmpie)- Meneșul de Cîmpie *Mezőménes*
- Hetiur** (oraș Sighișoara) Hetur, Hetura *Hétur (m.), Marienburg (g.)*
- Hotești** (contopit în satul Trei Sate, com Ghindari) Atoșfalău - *Atosfalva*
- Iara de Mureș** (com. Gornești) Iara - *Marosjára*
- Iclandu Mare** (com. Iclânzal) Icland - *Nagyiklând*
- Idrifaia** (com. Suplac) Hidrifaia *Héderfája (m.), Ederholz (g.)*
- Iernut** Ernot - *Radnót*
- Iernuțeni** (înglobat orașului Reghin în anul 1956) – Ernutfaia *Radnótfája*
- Ihod** (com. Hodoșa) Ehed *Ehed*
- Iieni** (com. Gheorghe Doja) Ilențfalău - *Ilencfalva*
- Ilieși** (oraș Sovata) Ilea, Iieșmezău - *Illyésmező*
- Ilioara** (com. Gornești) Ilea, Ilia *Kisillye*
- Isla** (com. Hodoșa) Islău *Iszló*
- Ivănești** (com. Livezeni) Chibelia-Sântioana, Chibelia-Sântiuian
Kebeleszentiván
- Jacu** (com. Albești) Jacul Român, Jacodul Român, - *Oláhzsákod (m.), Sacken (g.)*
- Laslău Mare** (com. Suplac) - Laslăul Român *Oláhszentlászló (m.), Wallachisch Lasslen (g.)*
- Laslău Mic** (com. Suplac) - Laslăul Săsesc *Kisszentlászló (m.), Klein Lasslen (g.)*
- Lăureni** (oraș Miercurea Nirajului) Sânlorinț *Kisszentlörinc*
- Lechința** (oraș Iernut) Lechința de Mureș *Maroslekence*
- Leordeni** (com. Gheorghe Doja) Lorința - *Lörincfalva*
- Livezeni** – Iedu - *Jedd*
- Lunca** Uifalău *Oláhújfalú, Tekeújfalú*
- Lunca Bradului** Ilva, Poleți, Palotailva *Ilva, Palotailva*
- Lunca Mureșului** (com. Aluniș)- Mureșmort - *Holtmaros*
- Lunca Târnavei** (com. Șona) – Spini *Kistövis (m.), Bleschdorf (g.)*
- Maiorești** (com. Rușii Munți)- Huduc *Maroshódák, Maroslaka*
- Mădăraș** Mădărașul de Câmpie, Livadea de Jos *Mezőmadarás*
- Măgherani** Măgheruș *Nyárádmogyorós*
- Măgheruș** (com. Nadeș) Măgieruș *Szászmagyaros, Kükülömagyaros (m.), Manierisch (g.)*

- Mărculeni** (com. Bereni) Mărcud *Márkod*
- Mătrici** (com. Eremitu) Matrici, Chișiniș *Köszvényes*
- Merișor** (com. Glodeni)- Almașul Deșert *Pusztalmás (m.), Apfeldorf (g.)*
- Merișoru** (com. Papiu Ilarian) - Valea Iepii - -----
- Mestecănișul** (com. Cozma) Băloasa - -----
- Mihai Viteazu** (com. Saschiz) Zoltan *Zoltán (m.), Zoltendorf (g.)*
- Miheșu de Câmpie** Miheș - *Mezőméhes*
- Milaș** (jud. Bistrița-Năsăud) Milașul Mare *Mezőnyulas, Nagynyulas (m.), Hasendorf (g.)*
- Mitrești** (com. Vărgata) Sânmărtinul Nirajului *Nyárádszentmártón*
- Morești** (oraș Ungheni) Malomfalău - *Malomfalva*
- Moșuni** (com. oraș Miercurea Nirajului) Mușin, Moșin, Moșon *Moson, Székelymoson*
- Mura Mare** (com. Gornești)- Sidrieșul Mare - *Nagyszederjes*
- Mura Mică** (com. Gornești)- Sidrieșul Mic - *Kisszederjes*
- Mureșeni** (înglobat Țirgu Mureșului în anul 1956) Murășeni, Medeșfalău *Medgyesfalva*
- Nadășa** (com. Beica de Jos) Nadășa Română, Nadișul Român *Oláhnádas, Görgénynádas*
- Nadeș** Nadeșul Săsesc *Szásznádas (m.) Nadesch (g.)*
- Nazna** (com. Sâncraiu de Mureș) Nasna - *Náznánfalva*
- Neaua** Havad *Havad*
- Nicolești** (com. Crăciunești) Sânmiclăuș - *Káposztásszentmiklos*
- Onuca** (com. Fărăgău)- Unoca, Nucet *Unoka*
- Oarba de Mureș** (oraș Iernut) Oarba, - *Marosorbó*
- Odrihei** (com. Coroisânmărtin) - Vameș-Odriheiu, Vamoșodorheiu *Vámosudvarhely*
- Ormeniș** (com. Viișoara) Urmeniș *Szászörményes (m.) Urmesch, Irmesch (g.)*
- Oroi** (com. Band) compus din Oroiu de Câmpie și Oroiu de Secuiesc *Uraly, Mezőuraly și Székelyuraly*
- Orosfaia** (com. Milaș, jud. Bistrița-Năsăud) Ruseni *Oroszfája (m.), Reusswald (g.)*
- Orșova-Pădure** (com. Gurghiu)- Seci *Szécs*
- Păcureni** (com. Glodeni) Poca-Cristur *Pókakeresztúr*
- Pădureni** (com. Gornești) Cinadea, Cinade *Erdőcsinád (m.), Scholten (g.)*
- Pădurenii** (com. Tritenii de Jos, jud. Cluj)- Cooc, Țigăreni *Mezőkok*
- Păingenii** (com. Glodeni) Poca *Póka (m.) Pokendorf (g.)*

- Pășăreni** Mădăraș *Backamadaras*
- Pănet** Pănetul de Câmpie *Mezőpanit*
- Păucioara** (com. Gănești) Păucea *Pócsfalva, Kükülőpócsfalva*
- Papiu Ilarian** - Budiul de Câmpie - *Mezőbodon*
- Periș** (com. Gornești)- Curtifaia *Körtvélyfája (m.), Birnbaum (g.)*
- Petea** (com. Band) Petea de Câmpie - *Mezőpete*
- Petrilaca de Mureș** (com. Gornești) Petrilaca, Petrilaca Ungurească - *Magyarpéterlaka*
- Pietriș** (com. Deda) Cuișdiu, Murăș-Cuișd, - *Maroskövesd*
- Pinticu** (com. Teaca, jud. Bistrița-Năsăud) Pintic *Szászpéntek (m.), Pintak (g.)*
- Pipea** (com. Nadeș) Pipa, Pipe *Pipe (m.) Wepeschdorf (g.)*
- Poarta** (com. Fărăgău)- Curticap *Körtekapu (m.), Birnthor (g.)*
- Poienița** (com. Livezeni) - Agard, Ogari *Agárd, Marosagárd*
- Porumbeni** (com. Ceuașu de Câmpie) Golomba *Galambód*
- Răstolița** Răstoșnea - *Ratosnya*
- Răzoare** (com. Miheșul de Câmpie)- Velcherul de Câmpie - *Mezővelkér*
- Reghin** - Reghinul Săsesc *Szászrégen (m.), Sächsisch-Reen (g.)*
- Remetea** (alipit Tîrgu Mureșului în anul 1902) – Remeți, Remțe, Beșa *Remeteszeg*
- Rigmani** (oraș Sîngeorgiu de Pădure) Rîgmani, Rigman *Rigmány*
- Râciu** Riciul de Câmpie - *Mezőrűcs*
- Roteni** (com. Acățari) Hărăscrac *Harasztkerék*
- Roua** (com. Fântânele) Roaua - *Rava*
- Rușii Munți** Rușii de Munți - *Marosoroszfalu*
- Satu Nou** (com. Gheorghe Doja) Uifalău *Teremiújfalu*
- Săcalu de Pădure** (com. Brâncovenești) Săcalul de Munte, Săcal *Erdőszakál (m.), Mausdorf, Bartdorf (g.)*
- Săcăreni** (com. Ernei) Secăreni, Secheș *Székes*
- Sălașuri** (com. Vețca) Sălașa *Székelyszálás*
- Sălcud** (oraș Iernut) Sălcud - *Szélkút*
- Seleușul** (com. Daneș) - Seleușul Mare *Nagyszőlős, Keménynagyszőlős (m.), Grossalisch (g.)*
- Seleuș** (com. Zagăr) - Seleușul Mic, Seleușul Săsesc *Kisszőlős, Szászszőlős (m.), Kleinalisch (g.)*
- Seuca** (com. Gănești) Săuca, Soca *Szőkefalva*
- Socolu de Câmpie** (com. Cozma) Socol *Szokol, Mezőszokol*
- Stejărenii** (com. Daneș) – Beșa *Bese (m.), Peschendorf, Beschendorf (g.)*

- Stejeriș** (com. Acățari) Cerefalău *Cserefalva*
- Stânceni** Meșterhaza, Gudeameșterhaza *Gödemesterháza (m.)*
Meisterhausen (g.)
- Subcetate** (jud. Harghita) Varviz, - *Várhegy, Gyergyóvárhegy*
- Suseni** Fălfalău *Felfalu, Marosfelfalu (m.), Prenzdorf, Hochfeld, Oberdorf (g.)*
- Sărățeni** Șovarad, Sărata, Oradia Sărată - *Sóvárad*
- Sărmașu** Șărmașul Mare, Șermașul Mare *Nagysármás*
- Sărmășel** (oraș Sărmașu) Sărmășăl, Șarmășel *Kissarmás*
- Sâmbriaș** (com. Hodoșa) Sâmbriași, Iobagitelche *Jobbágytelke*
- Sâncraiu de Mureș** Sâncraiu *Marosszentkirály*
- Sângeru de Pădure** (com. Ernei) Sânger - *Erdőszengyel*
- Sângeorgiu de Mureș** Sângeorzul de Murăș, Sfântu Gheorghe, Sângeorgiu -
Marosszentgyörgy
- Sângeorgiu de Pădure** Sângeorz-Pădureni *Erdőszentgyörgy*
- Sânmihaiu de Pădure** (com. Beica de Jos) Sânmihaiu, Sânmihaiul Unguresc -
Szentmihály
- Sânișor** (com. Livezeni) Chibelia - *Kebele*
- Sânărăghita** (com. Sânpaul) Sânmărăghita *Mezőszentmargita*
- Sânămartinu de Câmpie** (com. Râciu) Sânmărtin *Mezőszentmárton*
- Sânpetru de Câmpie** Sânpetru - *Úzdiszentpéter*
- Sântana Nirajului** (contopit în anul 1964 cu localitatea Miercurea Nirajului) -
Sântana, Sântana Niraj *Nyárádszentanna*
- Sântandrei** (contopit cu Miercurea Nirajului în 1968) Andrașfalău
Nyárádszentandrásfalva
- Sânsimion** (com. Neaua) Șimona, Sânsimion *Nyárádszentsimon*
- Sântioana** (com. Viișoara) Sântioana Săsească *Szászszentiván (m.)*,
Johannisdorf (g.)
- Sântioana de Mureș** (com. Pănet) Sântioana, Cit-Sântioana, Sântiuan -
Csittszentiván
- Sânvășii** (com. Gălești) Sânlaslăul Nirajului *Nyárádszentlászló*
- Suveica** (com. Acățari) Șoverd - *Szövérd*
- Șardu Nirajului** (oraș Miercurea Nirajului) Șard *Sárd, Székelysárd*
- Șaeș** (com. Apold) Șaieș *Segesd (m.), Schaass (g.)*
- Șarpartoc** (com. Albești) Șarpartoc, Șopârtoc *Sárpatak (m.), Scharpendorf (g.)*
- Șăulia** Șeulia, Șeulia de Câmpie - *Mezősályi*
- Șăușa** (oraș Ungheni) Șăușa Secuiască *Székelysópatak*
- Șăușa** Șăușa de Câmpie, Șeușa de Câmpie (unificată cu Șăușa)

Kerelősópatak

Șeulia de Mureș (com. Cucerdea) Șeulia, Șăulia/Șeulia Română - *Oláhsályi*

Șilea Nirajului (com. Măgherani) Șilea *Nyárádselye*

Șincai Șamșudul de Câmpie *Mezősámsond*

Șoimuș (com. Coroisânmărtin) Șoimușul Român *Oláhsolyos,*

Küküllősolyos (m.), Salmen (g.)

Șomoștelnic (com. Mica) Futac, Șumuștelnic - *Somostelke*

Șopteriu (com. Urmeniș, jud. Bistrița-Năsăud) Șopter *Septér*

Ștefănești (contopit în satul Trei Sate, com Ghindari) - Sânișvan *Szentistván,*

Székelyszentistván

Teleac (com. Gornești) Telec, Teleacul - *Oláhtelek*

Tirimia (com. Gheorghe Doja) Tirimia Mare *Nagyteremi*

Tirimioara (com. Crăciunești) Tirimia Mică *Kisteremi*

Tâmpa (oraș Miercurea Nirajului) Tompa *Tompa*

Toldal (com. Voivodeni) Hăideni - *Toldalag*

Torba (com. Măgherani) Torboslău - *Torboszló*

Trei Sate (com Ghindari) alcătuit prin contopirea satelor Cioc - *Csókfalva,*

Hotești - *Atosfalva* și Ștefănești *Szentistván*

Troița (com. Gălești) Sânharomșag *Szentháromság*

Țigmandru (com. Nadeș) Ciucmandru *Cikmántor (m.), Zuckmantel,*

Zikmantel (g.)

Țiptelnic (com. Band) Ciptelnic, Tiptelnic - *Száltelek*

Țopa (com. Albești) Boiu Mic *Alsóbun, Kisbun*

Ulieș (com. Râciu) Ulieșul Mare *Nagyólves*

Urisiu de Jos (com. Chiheru de Jos) Urișul de Jos, Urisăul de Jos *Alsóoroszi*

Urisiu de Sus (com. Chiheru de Jos) Urișul de Sus, Urisăul de Sus *Felsőoroszi*

Urmeniș (jud. Bistrița-Năsăud) Ormenișul de Câmpie - *Mezőörményes*

Ungheni – Nirașteu *Nyárádtő*

Vadu (com. Vărgata) Vada - *Vadad*

Vaideiu (com. Ogra) Vaidei - *Mezőujfalu*

Valea (com. Vărgata)- Iobăgeni *Jobbágyfalva*

Valea Șapartocului (com. Albești) Valea Șapartocului *Fehéregyházi völgy*

Valea Bradului (com. Sărățeni) Temlețbuche - *Temlecbükke*

Valea Izvoarelor (com. Sânpaul) - Beșineu - *Buzásbessenyő*

Valea Largă – Țicud *Mezőcikud, Mezőceked*

Vădaș (com. Neaua)- Vadașdia, Vădașd - *Vadasd*

Vălenii (com. Acățari)- Oaia - *Székelylvaja*

Vălenii de Mureș (com. Brâncovenești)- Porcești, Disnăieu *Disznajó (m.), Gassen (g.)*
Vălioara (com. Sângerul de Câmpie) – Gloduri -
Vălurenii (com. Cristești) - Cocoși *Székelykakasd*
Vărgata Cicalău - *Csikfalva*
Vătava - Râpa de Sus *Felsőrépa (m.), Oberrübenndorf (g.)*
Vânători – Hașfalău *Héjasfalva (m.), Diwaldsdorf, Teufelsdorf (g.)*
Viforoasa (com. Fântânele) Havadtău - *Havadtő*
Viile Tecii (azi: jud. Bistrița-Năsăud, com. Teaca) Iuda, Ida Mare, Iuda Mare
Nagyida, Kolozsnagyida (m.) Grosseidau, Eida (g.)
Viișoara (com. Zagăr) - Hundorf *Hundorf, Csatófalva (m.), Hogendorg (g.)*
Vișinelu (Sărmașu)- Cistelec, Cistelnic *Csehtelke*
Voiniceni (com. Ceuășu de Câmpie) Săbadul de Câmpie - *Mezőszabad*
Voivodeni – Sântioana - *Vajdaszentivány*
Zau de Câmpie – Zau, Moinești - *Mezőzáh*

GUIDELINES FOR THE USE OF ARCHIVAL FUNDS CREATED BY RURAL GUILDHALLS IN THE MUREȘ COUNTY

Abstract

The purpose of this study is to “x-ray” archival funds created by rural guildhalls in the Mures county, which were collected and offered for research by the Mures National Archives. The focus is on 203 archival funds, as listed in the annex to this paper.

Part of the analysis highlights statistically the time limits of archival funds produced by rural guildhalls. Another chapter is dedicated to the territorial and administrative evolution of the Mures county between 1876 and 1968.

The third segment of the paper includes a description of the record tools used for accessing archival funds, and presents several categories of documents which include information relevant for the period they describe, such as: the record of the village council’s meeting minutes, inventory of the mobile and immobile patrimony of the village, documents referring to the agrarian reforms of 1921 and 1945, documents attesting the handing-over of mandatory quotas, the record of kulaks, decisions and resolutions of the rural people’s council etc.

PARTIDUL MUNCITORESC ROMIN
COMITETUL REGIONAL DE PARTID AL
REGIUNII AUTONOME MAGHIARE

R E F E R A T

privind definitivarea schimbărilor în legătură cu împărțirea teritorială a Regiunii Autonome Maghiare.-

În urma instrucțiunilor Comitetului Central al P M R de a studia la fața locului propunerile privind unele modificări teritoriale și denumiri de comune și sate, Biroul Comitetului regional de partid în ședința sa din 29 septembrie 1955, analizând constatările membrilor de birou la fața locului, făcute pe baza celor discutate cu localnici, organizațiile de partid și de stat, hotărârea să facă următoarele propuneri în problema de mai sus:

Raionul Tirgu Mures

Comune noi înființate:

1- Cristești- Această comună va primi satul Cocoș de la comuna Breșeni și satul Cristești de la Ungheni, având un număr de 2304 locuitori, cu 1518 ha suprafață totală.

2- Moșuni- Această comună va fi formată din satele: Moșuni, Vaga și Beiu, care aparțin în prezent comunei Sărdul Nirajului. Aceste trei sate au în total 1349 locuitori și 1319 ha suprafață. Este necesară înființarea acestei comune, întrucât aceste trei sate sînt unul lângă altul, iar satul Moșuni formează un centru corespunzător pentru dezvoltarea viitoare a comunei, iar Sărdul Nirajului este la o distanță prea mare și cu drum greu accesibil, și este greu de cuprins de un singur sfat atîtea sate. Menționăm că în Moșuni și în trecut a fost sfat popular, și populația din cele trei sate dorește înființarea unei comune. Menționăm că comuna Sărdul Nirajului va primi în plus satul Gălești, cu care va avea 2585 locuitori și 1568 ha suprafață.

Comune care se desființează.

1- Comuna Sînvasii se desființează și trece la comuna Gălești împreună cu satele Maid și Adrianul Mic și Mare. Cauza desființării acestei comuni: Comuna Sînvasii este un sat mic, aproape lipsit de Gălești și nu are condiții pentru a fi reședință de comună. Și în trecut era un sat aparținător comunei Gălești. În urma alipirii comunei Sînvasii de comuna Gălești- noua comună va avea un număr de 3166 locuitori și suprafața totală de 2598 ha. Există condiții de a cuprinde munca de la un singur sfat, fiind satele apropiate și posibilități de comunicație.

*Referatul prim-secretarului Regiunii Autonome Maghiare,
Csupor Ludovic, cu privire la definitivarea schimbărilor
în legătură cu împărțirea teritorială a Regiunii Autonome Maghiare
29 septembrie 1955*

ISTORIE

**„CASA CU PILONI” DIN TÎRGU-MUREȘ, UN MONUMENT
BAROC DIN SEC. XVIII – XIX.**

Ioan Eugen MAN

Introducere

În partea de nord-est a Pieței Trandafirilor, la intersecția cu strada Călărașilor, se află o clădire aparte ca arhitectură, cunoscută sub denumirea de „Casa cu piloni” sau „Casa cu arcade”, în limba maghiară „Lábos ház”.

Fiind situată la adresa poștală: strada Călărașilor nr. 1, „Casa cu piloni”, cum o definim în continuare, se află în zona centrală a municipiului Tîrgu-Mureș, în vecinătatea mai multor vechi monumente, cum ar fi: casa „Köpeczi Tamás”, din anul 1554; casa lui Francisc Nagy Szabó (actualul clastru al Parohiei Romano-Catolice), din anul 1623; Biserica romano - catolică, fostă iezuită, din anii 1728-1750; casa „Görög”, din anul 1820; palatul „Apollo”, din anii 1804-1808. La rândul ei, clădirea face parte din categoria monumentelor istorice și de arhitectură, fiind cuprinsă sub codul B.020, ca fiind realizată în secolele XVIII-XIX, în stilul caracteristic barocului transilvănean.

La scurtă vreme de la alungarea turcilor de sub zidurile Vienei, austrieicii își îndreaptă privirea spre Transilvania, ca, prin tratatul de la Blaj, din 27 octombrie 1687, armatele imperiale să fie cantonate în 12 orașe din provincie, între care și la Tîrgu-Mureș. Prin *Diploma Leopoldină*, din 4 decembrie 1691, sunt stabilite principiile după care urma să fie condusă Transilvania timp de mai bine de un veac și jumătate. La rândul său, barocul devine artă de curte, artă a Contrareformei religioase și a nobilimii, al cărei program cuprindea cultivarea formelor pompoase și grandioase. Destul de curând, „*de la italieni barocul se răspândește în restul Europei, bineînțeles acomodându-se gustului public, împrejurărilor locale, temperamentului artiștilor, scoțând în relief una sau alta din trăsăturile sale dominante*”.¹ De observat faptul că „*arhitectura devine din nou artă dominantă, care înglobează pe toate celelalte și căreia totul se subordonează*”,² sculptura și pictura devenind din nou ajutoarele arhitecturii.

Un rol important în crearea stilului baroc în Europa l-au avut iezuiții, printre primele construcții cu tendințele stilului baroc fiind biserica ridicată la Roma de Giacomo Vignola (1507-1573), între anii 1568-1570. Devenit artă de curte a

1 G. Oprescu, *Manual de istoria artelor. Barocul*, București, Ed. Meridiane, 1985, p. 13.

2 *Ibidem*, p. 14.

Imperiului Habsburgic, barocul pătrunde în Transilvania abia în secolul al XVIII-lea, destul de curând de la cucerirea principatului, la sfârșitul secolului precedent, printr-o amplă acțiune de construcții militare, civile și ecleziastice. Însă forme închegate ale barocului întâlnim în arhitectura militară, la Cluj în anul 1710 și la Alba Iulia în 1714. Pe plan artistic, inaugurarea acestui program, corespunde în Transilvania cu reînnoirea artei arhitecturale și ornamentale. La început, barocul întâmpinase o oarecare împotrivire, pe considerente politice, însă treptat arta barocă se extinde, ajungând pe la mijlocul secolului al XVIII-lea să domine arta Transilvaniei. Nu numai la Tîrgu-Mureș, dar și în alte centre urbane din Transilvania, observăm că atât la clădirile religioase, cât și la cele civile, pe care le socotim ca provenind din prima generație barocă, formele sunt mai pretențioase, având un limbaj baroc mai ferm, cu o încărcătură decorativă mult mai nuanțată, pe când clădirile pe care le-am numi ca provenind din a doua generație barocă, prezintă o simplitate generală a limbajului.

Cu toate că poartă amprenta unui caracter provincial, impactul cu noua manieră barocă este revelatoare. Arhitectura civilă din Tîrgu-Mureșul secolului al XVIII-lea s-a realizat potrivit unor tipare în care elementele de planimetrie locală, transilvăneană, au primit un adaos decorativ de factură barocă. Un rol în cadrul arhitecturii laice baroce din oraș l-au avut casele nobiliare, dar și unele clădiri de interes comun, ce s-au stabilit la o scară potrivită pentru dimensiunile orașului, cu parter și un etaj, cu acoperișuri înalte, uneori cu parter și două etaje, în cazul unor clădiri publice.

În prima parte a barocului târgumureșean, principiile care au inspirat tipurile compoziționale, ca și formele decorative ale pereților, le putem considera ca împrumuturi din arta barocului clujean. Aici, putem menționa fosta biserică a iezuiților din Piața Trandafirilor nr. 60, opera aceluiași autor cu cel al bisericii din Cluj, fosta biserică franciscană, tot din Piața Trandafirilor nr. 10, demolată în 1972, dar și palatul Toldalagi din aceeași piață, de la nr. 11 (1759-1772), mai modest ca proporții, față de palatele nobiliare de la Cluj sau Oradea, însă care poartă amprenta barocului târziu rococo -, vădit influențat de arhitectura barocă franceză. Construcțiile de interes comun, precum și casele nobiliare, sunt cele ce dau o caracteristică specială aspectului urban al orașului, în marea lor parte fiind realizate în teritoriul istoric al orașului, precum în partea superioară a străzii Bolyai unde sunt realizate: Prefectura veche (1744-1843), casa Kendeffi sau Tabla Regească (1789), Biblioteca Teleki (1799-1803), internatul Colegiului Reformat (1802-1803). În zona piețelor Bernády György și Petöfi se află: casa Haller (sec. XVIII), casa Bornemisza (sec. XVIII), casa Teleki Domokos, azi Parohia reformată

(1802). În zona Pieței Trandafirilor, la nr. 5, Palatul „Apollo” (1804-1808), casele de la nr. 3 și 4 (sec. XVIII-XIX), casa „Görög” (1820).

Față de aceste monumente, „Casa cu piloni” prezintă o caracteristică mai aparte, neîntâlnită la celelalte construcții, ea fiind specifică caselor de comerț din Transilvania, cu pilaștri din cărămidă sau piatră, legați prin arcade, astfel încât partea exterioară a clădirii să rămână liberă, formând un coridor (gang) acoperit, ce permite accesul la prăvăliile de la parter, dar și protejarea pietonilor. Acest tip de case, realizate pe pilaștri, se întâlnesc în unele localități din Transilvania, cunoscute fiind casele Parohiei evanghelice din Bistrița, de la Cluj-Napoca, de pe latura de nord a pieții centrale, unde fințează Muzeul de Farmacie sau Casa Hirscher din Brașov căreia, în anii 1960 - 1961, i s-au redat arcadele și coridorul de la parter. În realitate, principala destinație a clădirii era aceea de școală, aici funcționând cunoscutul Gimnaziu Romano-Catolic.

Această instituție școlară a făcut obiectul unor abordări, mai mult sau mai puțin pretențioase, în diferite lucrări istorice, fiind tratată mai mult partea istorică, cu unele date privitoare la construirea edificiului și mai puțin descrierea acesteia sub aspectul arhitectural sau al etapelor de construire.

Istoricul construirii clădirii

Clădirea școlii a fost realizată, în mai multe etape, de către Ordinul iezuiților, apoi de către romano-catolici. Relativ cronologic, enunțăm autorii câtorva lucrări referitoare la clădire. Notabile contribuții la cunoașterea trecutului clădirii le aduce lucrarea lui Karácson Márton,³ în care peste 100 de pagini prezintă istoricul acestei instituții școlare, cuprinzând și numeroase date privind realizarea construcției, preluate din „*Domus historia*”, păstrată la Parohia Romano - Catholică din Tîrgu-Mureș. Din hățișul materialelor bibliografice legate de clădire trebuie să amintim doar câteva. O descriere sumară a etapelor de construire a acestui edificiu, ne parvine de la Orbán Balázs,⁴ datele fiind preluate de Keresztes Gyula,⁵ dar în câteva rânduri și de Fodor Sándor împreună cu Balás Árpád.⁶ Fostul protopop al Parohiei Romano-Catolice, Lestyán Ferenc,⁷ la rândul său, în aproape o pagină, prezintă un

3 Karácson Márton, *A marosvásárhelyi Róm. Kath. Gimnasium és nevelőház története* (Istoricul gimnaziului și internatului romano-catolic din Tîrgu-Mureș), Tîrgu-Mureș, p. 18.

4 Orbán Balázs, *A székelyföld leirása* (Descrierea secuimii), Pest, IV, Ed. Róth Mór, 1870, p. 15.

5 Keresztes Gyula, *Marosvásárhely régi épületei* (Clădiri vechi din Tîrgu-Mureș), Tîrgu-Mureș, Ed. Difprescar, 1998, p. 54-55.

6 Fodor Sándor, Balás Árpád, *Marosvásárhely útikalauz* (Ghid turistic Tîrgu-Mureș), Tîrgu-Mureș, Ed. Impres, 1996, p. 27.

7 Lestyán Ferenc, *Marosvásárhely katolikus múltja* (Trecutul catolic al orașului Tîrgu-Mureș),

scurt istoric al evoluției lucrărilor de construire a clădirii. Cu ocazia împlinirii a 300 de ani de la înființarea Gimnaziului Romano-Catolic, sub redacția lui Pál Géza și Péter Mihály,⁸ s-a publicat o lucrare, în ale cărei pagini, sunt prezentate unele date cu privire la clădire, în marea lor parte fiind deja cunoscute. Mult mai aproape de tema noastră este studiul istoricului de artă din Tîrgu-Mureș, Kimpián Annamária,⁹ întocmit în vederea autorizării unor lucrări de construcții la clădire. De această dată, clădirea este prezentată atât sub aspectul constructiv, cât și arhitectural, stabilind și principalele etape de realizare a acesteia.

Cercetări mai recent efectuate a surselor documentare deja cunoscute, precum și o analiză a structurii clădirii, a planimetriei acesteia, ne-au dat posibilitatea cunoașterii mai îndeaproape a edificiului.

Așadar, după ce, în anul 1557, călugării franciscani din Tîrgu-Mureș au fost alungați, populația orașului, aproape în întregime trecând la religia protestantă (reformată), la începutul secolului al XVIII-lea apar călugării iezuiți. La 23 septembrie 1702 când primii iezuiți, între care și Endes István, se stabilesc la Tîrgu-Mureș, se presupune că în oraș abia mai existau 10-15 bătrâni catolici.¹⁰ De altfel, și Karácson Márton face mențiunea că, la data când Endes István a venit în oraș, existau doar câțiva bătrâni și anume: 5 bărbați și 3 femei.¹¹ De altfel, în anul 1714, în toată Transilvania erau circa 30.000 de catolici, constituiți în organizația bisericească „*congregatio universorum Catholicorum in Transsilvania*”, atestată încă la 1591.¹² Foarte curând, în luna octombrie 1702, cu tot dezacordul comunității reformate, iezuiții sunt găzduiți de către căpitanul cetății Făgăraș, numitul Bóer Simon de Berivoi, de fapt românul Boer Simion,¹³ în casa sa aflată pe actualul amplasament al bisericii romano - catolice din centrul orașului. O încăpere a fost transformată în

în *Marosvásárhely történetéből* (Din istoria Tîrgu-Mureșului), Tîrgu-Mureș, Ed. Mentor, 1999, p. 165, sub redacția lui Pál Antal Sándor și Szabó Miklos.

8 *A marosvásárhelyi Romái Katolikus Oktatás újrainsúlásának 300 évfordulója. 1702–2002, Emlékkönyve*. Tîrgu-Mureș, Ed. Lyra, 2002 (În continuare: *Mv. Rom. Cath.*).

9 Kimpián Annamária, *Fosta școală a romano catolicilor din Tîrgu Mureș. Studiu de istoria artei Tîrgu-Mureș*, 2001, p. 2 – 7.

10 „*a városban mindössze 10 15 katolikust talált*”, în *Mv. Rom. Kath.*, p. 10.

11 *Endes magában a városban néhány öreg, már a sir szélén álló katolikus férfit és nőt talált*” și nota nr. 2: „*Maros Vásárhelytt akkor kálvinisták laktak: kivéve 5 kath, férfit és 3 nőt. Ab incolis si quinos et ternas mulieres catholicas exceptas Calvino addietis, lunge tamen mitioribus, quam alias haec secta secum fort, habitat*”, în Karácson Márton, *op. cit.*, p. 12.

12 Paul Bruszanowski, *Pagini din istoria bisericească a Sibiului medieval*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2007, p. 129.

13 „*A pauculis illis civibus excepis, divertit in domo perillustris domini Simonis Boér, Arcis et terrae Fogaras Capitanei, qui etiam ex singulari suo in Societatem affectum et zelo religionis catholicae propagandae domum in manus Societatis (tali) scripto tradidit*”, în Karácson Márton, *op. cit.*, nota 1, p. 13.

capelă (sacellum) și înzestrată cu cele necesare unei slujbe religioase. De asemenea, pune accentul și pe școală. Astfel, la 22 octombrie 1702, cu ocazia unei procesiuni a armatei, participă și elevi. În anul 1703, la o altă procesiune participă și elevi ai claselor primare, care cântau în limba maghiară. Aceștia au constituit baza formării gimnaziului de mai târziu și apoi a seminarului.¹⁴ În anul 1704, iezuiții cumpără acest teren de la numiții Boer Simion, Kereszturi Miklós și familia Lugosi,¹⁵ pe care, în anul 1707¹⁶ construiesc o mică capelă din lemn, în care Francisc Rakoczi al II-lea participă la slujba religioasă, inclusiv la ceremonialul de învestire ca principe al Transilvaniei.¹⁷

Pe acest amplasament, între anii 1728-1750, iezuiții aveau să construiască frumoasa biserică actuală, opera arhitectului Scherzer Valentin și ridicată de Hammer Konrád (mort în 1748) din Cluj.¹⁸

Așadar, încă din anul 1702, iezuiții pun baza înființării la Tîrgu-Mureș a unei școli, ca la 1705 aceasta să și funcționeze în una din casele lui Boér Simon,¹⁹ din Piața Trandafirilor, la sud de actuala biserică romano-catolică. În anul 1708, școala devine gimnaziu, urmând să devină o importantă instituție școlară, necesitând lucrări noi de construcții. O cauză a acestei transformări este mișcarea antihabsburgică a lui Francisc Rakoczi al II-lea, datorită căruia gimnaziul de la Cluj este pus în imposibilitatea funcționării normale, astfel încât, un mare număr de elevi sunt îndrumați spre gimnaziul de la Tîrgu-Mureș.²⁰ În aceste condiții se impune necesitatea construirii unui nou locaș școlar corespunzător. Astfel, în anul 1712, când primul director era Körmendi Imre, iezuitul Hevennesi Gábor, începând cu 1 iulie 1712, oferă o fundație în sumă de 4000 de florini vienezi, ce reprezentau 6% din venitul provincialului. Această sumă este majorată cu alți 200 de florini,

14 *„Posita per hoc sunt fundamenta fiorentissimo gymnasio hic loci erigendo per numerosae iuventuti scolasticae ereditioem, qui si omnis sequentibus continuati fuerint, copiosam spem truncum poltiatur ex his tenellis plantatis colligendorum”*, Karácson Márton, *op. cit.*, p. 15, nota de la subsol.

15 *Szerzetesrendek Maroszáéken. A székely főváros rom. kath. temploma* (Călugării în Scaunul Mureș. Biserica romano-catolică din capitala secuimii), în *Fodor István, Kronikás füzetek* (Caiete de cronicar), Tîrgu-Mureș, 1936, nr. 17-18, p. 28. (În continuare: Fodor István, *KF*).

16 Kis Pál, *Marosvásárhely története* (Istoria Tîrgu-Mureșului), Budapeșt, 1942, p. 40.

17 *„Mivel a Jesuitásnak fából készült kis Ima. házok (melynek helyére a mai két águ tornyu piatzki kö Templom van építve és környéke szűk volt ily nagy innepély be fogadtatására”*, în Fodor István, *KF*, nr. 5, 1937, p. 2, sub titlul: *II. Rákóczi Ferenc erdelyi fejedelemmé iktatása Marosvásárhelyen (1707, Aprilis 5)*.

18 Ioan Eugen Man, *Tîrgu Mureș, Istorie urbană, De la începuturi până în anul 1850, I*, Tîrgu-Mureș, Ed. Nico, 2006, p. 201-203.

19 Orbán Balázs, *op. cit.*, p. 150.

20 Traian Popa, *Monografia orașului Tîrgu Mureș*, Tîrgu-Mureș, 1932, Tipografia ”Corvin”, p.279.

cu dispoziția ca pe terenul bisericii să fie construită o școală și un cămin pentru 20 copii,²¹ fiind astfel amenajat, la etaj, un internat pentru 15 elevi. De altfel, în anul 1726, un număr de 36 de copii orfani au primit loc la internat,²² după modelul seminarului din Cluj.

Un real sprijin îl acordă școlii și locuitorii orașului, asigurând unele materiale de construcție, cât și brațele de muncă. Astfel contele Lázár Ferenc donează 6 plute de lemne,²³ iar pe maistrul său tâmplar, Csáki Mihály, îl însărcinează să conducă lucrările. Alte contribuții materiale sunt acordate de familiile romano-catolice înstărite, precum Petki David, din Sângeorgiu de Mureș, care a ajutat la lucrările de tencuieli în interiorul școlii, astfel încât, în același an, în noiembrie, edificiul era gata pentru a primi pe cei 200 de elevi.

Epidemia din anul 1719 afectează și numărul de elevi ai școlii, ca în anul 1721 numărul acestora să ajungă la 30, iar în anul 1726 la un număr de 36 de elevi orfani, în total școala având 70 elevi.²⁴ Mărindu-se numărul de credincioși catolici în oraș, devine necesară și mărirea bisericii, însă aceasta era posibil de realizat numai prin desființarea casei cu etaj și a căminului de copii, realizate în anul 1712. Un prim amplasament propus pentru școală, ar fi fost terenul dinspre piață al familiei Toldalagi, astfel în anul 1727 aceasta se mută pe acest amplasament.²⁵

Despre construirea clădirii, date certe furnizează o notă de pe un act provenit din anul 1781, privitoare la costul unor lucrări de extindere și amenajări la clădire. Astfel, în anul 1732, în vederea ridicării viitoarei construcții a școlii, iezuitul Mollindes Ferenc donează o sumă de 1000 florini, din care o parte pentru cumpărarea terenului, iar restul, pentru o clădire care să adăpostească cel puțin 500 de elevi.²⁶ Este terenul din strada Călărașilor cumpărat cu 600 de florini,

21 „*Minthogy a kath. vallás Erdélyben a Jézus társaság vezetése alatt álló nevelőházakból ki került ifiak által tartható fenn és terjeszthető tovább, s minthogy Maros Vásárhely városa igen al kalmás hely egy nevelőház emelésére, különösen oly szegény ifiak számára, kik a tévelyből az egye diül üdvezítő hitre térítettnek vissza, hogy némi mód és alkalom legyen ezek nevelésére: azért egy Maros Vásárhelyen felállitando nevelőház (seminarium) számára 4 ezer bécsi rh. frtot adományok, mely összegnek 6% os jövedelme az említett célra kiszolgáltatandó a provincia feje (a rend fő) által és pedig 1712 évi jul. 1 jetől kezdődőleg. A nevelőház igazgattassék és kormányzottassék oly módon, mint kolozsvári seminariumunk*”, Karácsony Márton, *op. cit.*, p. 15-16.

22 *Mv. Rom. Kath.*, p. 10-11; Lestyán Ferenc, *op. cit.*, p. 165.

23 Karácsony Márton, *op. cit.*, p. 17.

24 *Ibidem*, p. 18 – 19.

25 „*Ez csak úgy történhetett meg, hogy ha a templom a mostani sanctuariummal, hova 1712 ben az emeletes iskolát és nevelőházat építették vala*”, Karácsony Márton, *op. cit.*, p. 19.

26 „*Anno 1732 Franciscus Molindes Pronenio auspiciasco Propositus Provincialis donavit mille florinos pro erigendes jebolis, quo etiam executunt capaces 500 juvenum cum scibus subtetlus cel lascus et loco edicillj*”, în *ANDJ Mureș*, fondul *Gimnaziul Romano Catolioc*, nr. 12/1781, fila 14 verso.

unde au construit "Casa cu arcade". În anul 1740, un incendiu produce pagube considerabile, îndeosebi la partea de clădire din piatră (din cărămidă), fapt ce-l determină să mai doneze o sumă de 600 florini în vederea reparării școlii.²⁷ Este actul în care, de această dată clădirea este pomenită sub denumirea de „kölabak”,²⁸ adică casa cu „picioare de piatră”. Așadar, datorită începerii lucrărilor de edificare a bisericii iezuite din Piața Trandafirilor, în anul 1728, vechea clădire a școlii situată la sud de biserică, este demolată, terenul fiind cumpărat de la numitul Lugosi. Astfel, s-a ajuns ca, din banii dați de Mollindes, să se construiască a patra clădire din strada Călărașilor nr. 1, fostă Kossuth Lajos nr. 2. Ca urmare, școala și internatul s-au separat.²⁹ În prima fază, gimnaziul cuprindea 3 clase: Principia, Gramatica și Sintaxa, ca la 1778, să fie extinsă cu încă două clase: Rhetorica și Poetica, cu cele cinci clase funcționând până în anul 1896.

Importante lucrări de extindere și amenajare a școlii s-au desfășurat începând cu anul 1772, când sunt demolate construcțiile în care funcționa o crâșmă și un han, realizându-se astfel clădirea la dimensiunile actuale, pe cele trei niveluri: subsol, parter și etajul I. În acest scop, în timpul preotului Apostol György, școala mai primește suma de 200 de florini.³⁰ De altfel, și Magistratul orașului, în 1772, a cesionat o suprafață de jumătate de stânjen în favoarea Bisericii³¹ Romano - 27 „1740. In comodiorem Seminarium Juturam habitatio nem pesco profine in loco lapideo domus impedio 600 Rfl. comparale est, în ANDJ Mureș, fondul Gimnaziul Romano Catolic, nr. 12/1781, fila 14 verso; Kis Pál, *op. cit.*, p. 136; Lestyán Ferenc, *op. cit.*, p. 165.

28 „A gymnasiális épületek kölabakna törtent...”, ANDJ Mureș, fondul Gimnaziul Romano Cato lic, nr. 12/1781, fila 14 verso.

29 „1728 ban a plébánia templomot kezdik építeni, miért is az eddigi iskolát a templomtól délre fekvő telekrészre helyezték, melyet a Lugosi családtól vásároltak”, în Kis Pál, p. 136; „Atmenetileg az iskola a templomtól délre eső Lugosi házban működött tovább. Ez az épület azonban szűknek bi zonyult, és ezért egy negyedik épületet építenek a mai Kossuth Lajos utca 2 számú telek helyén”, *Mv.Rom.Kath.*, p. 11.

30 Lestyán Ferenc, *op. cit.*, p. 165; Kimpián Anamária, *op. cit.*, p.3.

31 O însemnare din registrul de procese verbale ale Magistratului menționează: 1772 aprilie: „Administrator Reverendus Pater Residentiae Societatis Jesu hujatis Superior per Dominum fungentem Judicem Magistratui certum quoddam insinuatum exhiberi curavit hujus tenoris Mlgs Haller Gábor Eö Excljának az. ns. Vásárhely Város Fő Inspectorának parantsolattyaiból T.T.P.P. Jesuitáknak szeglet háza a Sz. Király utza felől oszlopokon árcusora építették, hogy a gyalogok által menők árcusok alatt szárazon eljárhassanak A.T. Magistratus is megengedte, hogy Ns. MVásárhellyi Residentia S.J. a megnevezett szeglet házat a Sz. Király utza felől oszlopokra árcusokra maga költ ségével építhesse” etc. În continuare se consemnează: „Mvásárhelyen 10 aprilis 1772. Georgius Apostol S.J. Superior mpr. Ad quod insinuatum sequens est Resolutio. Az széglet háznak mostani csepegésén kívül az mely fél öl földet erga Cessionales adta a Magistratus az V. Residentianak, hogy azon földön a gyalog szereseknek eljárhatására nézve árcusokra légyen az építés, a Magistratus is helyesnek és diszesnek recognoscálja Prothocollum praesens in Sessione publica perlecta et apper ta est Josephus Czike mpr. Praeses Sessionis” ,ANDJ Mureș, Primăria Municipiului Tîrgu Mureș, *Protocoloale și registre ale Magistratului, registrul 3.* Text publicat în Benkő Károly, *Maros*

Catolice, pentru crearea gangului pietonal, cu arcade susținute pe stâlpi spre stradă.

Între timp, la 21 iulie 1773 papa a desființat ordinul iezuit, întreaga lui avere fiind trecută la stat, care, în concepția lui Iosif II, trebuia să preia administrarea averilor bisericești. Ca urmare, lucrările începute în anul 1772 sunt oprite, iar construcția ajunge pe mâna fîscului, care și termină etajul început. Această stare a durat până la retrocedarea clădirii și revenirea la scopul inițial propus.³² Așadar, nu peste mult timp, la 1 februarie 1778, averea le este restituită, între bunurile restituite aflându-se și terenul pe care era situată școala. Și cu această ocazie clădirea este consemnată sub denumirea de "Casa cu piloni" (Lábos ház).

Unele lucrări de extindere și amenajare a clădirii școlii sunt sprijinite de Împărăteasa Maria Tereza. După începerea lucrărilor, Consiliul orașului interzice realizarea clădirii pe picioare de piatră (cărămidă), cu toate că la clădirea din anul 1712 nu s-a opus. Astfel, preotul Szegedi György intervine la Consiliul orașului, arătând că însăși Împărăteasa Maria Tereza a sprijinit lucrarea, dar și faptul că la 20 ianuarie 1772 Magistratul a aprobat, atât la casa de colț, cât și la casa lui Vereș din strada Călărașilor (Szentkirály) ca acestea să se execute pe stâlpi de piatră.³³ Răspuns la această intervenție și alte dispoziții de la forurile superioare, pe lângă acordul dat, Consiliul orașului mai donează și suma de 300 florini, ca cheltuială pentru clădire.³⁴

Un act ce poartă titlul de „*Conspectus Fundationum Seminarii*”, datat la 22 iulie 1855, prezintă un număr de 22 de donatori care au sprijinit gimnaziul. La prima poziție se face mențiunea că în anul 1778, împărăteasa a donat pentru clădirea gimnaziului o fundație cu un capital de 10.000 florini, după devalorizarea din anul 1811 ajungând la 4000 florini, cu o dobândă anuală de 240 florini.³⁵ Mai aflăm din această evidență că printre donatori, la poziția nr. 12, se află preotul și umanistul român Petru Maior (*Petrus Major*), fundația fiind creată la 1823, cu un capital de 3000 florini și o dobândă anuală de 60 florini, iar la pozițiile 13 și 14, episcopul Făgărașului, Ioan Bob (*Joannes Bobb, Episcopus Fogarasensis*), cu o fundație din anul 1802, cu un capital total de 3000 florini, și dobânda anuală de

vásárhely szabad király város leirasa 1862 ben, (Descrierea orașului liber regesc Tîrgu-Mureș până la 1862), Sub redacția lui Pál-Antal Sándor, Tîrgu-Mureș, Ed.Mentor, 2001, p. 58.

32 „Kevéssel eltöröltetésök előtt (1773) hozzá is fogtak az emelethez, de nem fejezhették be...”, Karácson Márton, *op. cit.*, p. 21.

33 „Második az, hogy mivel már 1772 ben die 20 a januarii a t. ns. Magistratus a közönséges jól tekintvén, megengedte volt, hogy a szegletház(elöl a piaczon) és Veresház (befelé a Szentkirály utcába arcusokra (oszlopokra) küllyebb egyárnt vitetődgyek”, *Ibidem, op. cit.*, p. 35.

34 „Sőt felsőbb rendeletre 300 frt készpénzzel kellett az épület költségéhez járulnia”, *Ibidem*, p. 35-36.

35 *ANDJ Mureș, fondul Gimnaziul Romano Catholic, nr. 122/1855, f. 1.*

50 florini și 32 creițari.³⁶ Un act datat la 18 septembrie 1802, înregistrat cu nr. 8805 L 277/1802, atestă suma de 2000 florini donați de episcopul român.³⁷ În total, valoarea fundațiilor donate, după Karácson Márton, se ridică la 32.501 florini, după devalorizare la 29.269 florini.³⁸

Două extrase din Protocolul de ședințe al orașului Tîrgu-Mureș, prezintă unele hotărâri luate cu privire la clădirea gimnaziului.³⁹ La 11 iunie 1781, cu toată opoziția centumvirilor, adică ”comunitatea juraților”, se dă câștig de cauză lui Szegedi György pentru realizarea clădirii pe picioare (kölábott) din strada Călărașilor, adică cu o retragere mai în față și de a se îngriji de această parte de clădire, ca în ședința din 12 iunie 1781, să se susțină cele stabilite anterior, urmând ca la orice problemă juridică avocatul Samuel Filep să fie reprezentant din oficiu, cu obligația de a înștiința și pe Szegedi György.

O antecalculație ce poartă titlul „Motivația construirii școlii din Tîrgu-Mureș, calculul valoric pe cheltuiala statului, lucrări care încep în anul 1781 și se încheie în anul 1783”⁴⁰ indică o valoare de 3680 fl. și 30 cr, ca sumă acceptată și de 3650 fl. și 30 cr. ca sumă expusă. Pentru anul 1781 sunt alocați 3300 fl., din care 3000 de florini din partea casieriei din Sibiu („*Ex cassa officii Salutorii Cibiensis 3000 fl.*”) și 300 de florini din partea casieriei Primăriei („*Ex cassa Civitatis 300 fl.*”). Pentru anul 1782, tot de la caseria din Sibiu se asigură 380 florini și 30 cr („*Ex cassa Solutaris Cibiensi 300 fl, 30 cr.*”) Din totalul de 3680 fl și 30 cr., suma de 1852 fl. și 53 cr, reprezintă costul materialelor de construcție (*Exposita*), restul reprezentând manopera (*In Murarios et operarios*). Pentru lucrările propuse a se realiza în anul 1781, s-au făcut calcule separate în valoare de 3300 fl. Ele sunt prezentate aparte,⁴¹ având o valoare de 3217 fl., 6 ½ cr., cu o restanță de 82 fl, 53 ½ cr. În timpul realizării lucrărilor de construcție, o parte a școlii a funcționat în clădirile minoriților și ale franciscanilor. De altfel, Guberniul Transilvaniei, la 3 august 1792, salută hotărârea de a se repara seminarul, însă sumele date reprezintă un procent de 44 ½ pentru noua construcție, astfel, mai degrabă ar fi de acord cu o reevaluare a lucrărilor.⁴² O placă de marmură fixată pe fațada clădirii dinspre strada Călărașilor, în anul 1782, vine și consemnează actul caritabil.

36 *Ibidem*, f. 5 verso.

37 *Ibidem*, f. 4.

38 Karácson Márton, *op. cit.*, p. 45-46.

39 *ANDJ Mureș*, fondul *Gimnaziul Romano Catholic*, nr.12/1781, f. 7.

40 „*Rationes aedificii Scholarum MVásárhellyensium quo fumptibus Regijj capta sunt aedificari Ao 1781 finita Ao 783*”, *ANDJ Mureș*, fondul *Gimnaziul Romano Catholic*, nr. 12/1791, filele 13-14.

41 *ANDJ Mureș*, fondul *Gimnaziul Romano Catholic*, nr. 12/1791, f. 16.

42 *ANDJ Mureș*, fondul *Gimnaziul Romano Catholic*, nr. 23/1793, fila 3.

„ MVNIFICENTIA AVGG.
 MARIE THERESIAE ET IOSEPHI II.
 VIRTUTI AC LITTERIS.
 SVRREXIT.
 ANNO. AER. CHR. M DCC LXXXII.”

Importanța acestei școli din Tîrgu-Mureș este remarcată și de Guberniul Transilvaniei. Prin scrisoarea din 29 septembrie 1792, acesta aduce felicitări și recunoștință pentru activitatea instituției școlare, menționând faptul că viitorii studenți, din anul 1793, ai seminarului sunt o adevărată pepinieră academică, iar seminarul un adevărat focar de cultură. Se scutesc de taxă toți studenții care vor studia și în continuare și care vor profesa. Nu vor fi tolerați și nici nu vor fi subvenționați acei tineri, dacă nu dovedesc recunoștință, aduc jigniri și injurii, sau au opinii contrar intereselor Guberniului. Respectarea regulilor stabilite este obligatorie și pentru profesori, la rândul lor, fiind pasibili să răspundă în fața legii.⁴³

Prin reformele inițiate de Iosif al II-lea, în anul 1787, casele de copii sunt desființate, clădirea din Tîrgu-Mureș fiind transformată în cazarmă și depozite, stare menținută până în anul 1792, când edificiul reprimește vechea destinație de școală.⁴⁴ De altfel, încă din anul 1789 se trece la refacerea caselor de copii, în cele mai multe situații ele fiind distruse. Guberniul dispune ca armata să repare clădirea din Tîrgu-Mureș, deoarece aceasta a distrus-o. Prin urmare, se convine ca acea parte a școlii ce poate fi ușor renovată să fie dată casei de copii, situație, după cum am mai văzut, încheiată în anul 1792. Privitor la redeschiderea cursurilor la Gimnaziul Catolic din Tîrgu-Mureș, prin scrisoarea înregistrată tot cu nr. 6909, din 29 septembrie 1792, în numele Împăratului, Guberniul face cunoscut preotului unele măsuri privitoare la funcționarea școlii, iar pentru locurile vacante să se înscrie noi studenți, scop pentru care se acordă suma de 1250 florini, urmând ca plata să se facă anticipat.⁴⁵

O situație fiscală întocmită în anul 1792, cu nr. 1730, pentru anul 1791 („Situația restantă din anul 1791, trecută pentru anul în curs”), la care s-a ținut cont că din anul 1791 au rămas plăți care au trecut în anul 1792, în valoare de 882 florini și 40 de creițari, prezintă atât totalul veniturilor, cât și al cheltuielilor, cu o valoare totală de 3352 florini și 50 de creițari.⁴⁶

Însă, la începutul ultimului deceniu al secolului al XVIII-lea, clădirea

43 *Ibidem*, nr. 23/1792, fila 5.

44 Kis Pál, *op. cit.*, p. 136.

45 „*Demum pro aucto nunc alumnorum numero Sumtiy quoq̄s aucti sunt, iigo in Summa 1250 R̄flor, sub hodierno in Officio Salutorio Camerali adsignatur angariealibuy in raty anticipato per solvendi,*” *ANDJ Mureș*, fondul *Gimnaziul Romano Catolic*, nr. 23/1792, f. 11.

46 „*Perceptio Situla restantia ab anno 1791. In curestem annum translato*”, *ANDJ Mureș*, fondul *Gimnaziul Romano Catolic*, nr. 23/1792, f. 13-17.

prezintă semne de pierdere a stabilității, prin apariția unor fisuri. Faptul devine cunoscut, astfel că Gubernul Transilvaniei, prin adresa nr. 5445/1795, adresată preotului Török Ferenc (1795-1797),⁴⁷ regretă faptul, că prin rezoluția din 10 august a anului 1795, Cancelaria este de părere că atât seminarul cât și școala se găsesc într-o stare improprie unei bune funcționări, actuala clădire aflându-se atât în folosința parohiei, a seminarului și a bisericii. Fără a exista vreun acord, preotul bisericii a luat hotărârea de a efectua reparații la clădirea școlii, inclusiv redistribuirea spațiilor seminarului și a școlii, care se aflau în administrarea sa încă din anii trecuți. Tot unilateral, a etajat toată clădirea, fapt ce i-a atras răspunderea din partea Gubernului. Luând în discuție situația Seminarului din Tîrgu-Mureș, în ședința din 20 februarie 1796, prin scrisoarea nr. 1001/L 400/1796, adresată preotului Francisc Gónczi, (1793-1806,) acesta își exprimă îngrijorarea față de solicitarea pentru supraetajarea clădirii, pentru care ar trebui să aloce suma de 228 florini. În fine se arată că în anul școlar, la 1 noiembrie 1795, în sala profesorală, s-a hotărât aplicarea ideii de etajare a seminarului.⁴⁸

După o perioadă de câteva bune decenii, din cauza apei freatice absorbite de pereții parterului, clădirea prezintă din nou degradări, necesitând noi lucrări costisitoare de renovare, ele fiind finalizate în anul 1859. Lucrările necesare pentru repararea clădirii pot fi deduse din releveul acesteia, întocmit la 15 septembrie 1853.⁴⁹ La nici două decenii distanță, din nou, se pune în discuție repararea clădirii, deoarece la 23 martie 1873, un incendiu mistuie acoperișul, provocând și alte pagube, îndeosebi pe porțiunea de la etaj.⁵⁰ Prin scrisoarea din 6 mai 1873, înregistrată cu nr. 1362/1873, adresată directorului gimnaziului, Balázs Antal, locțiitorul episcopului, în vederea trecerii la repararea clădirii, se stabilesc unele termene și anume: terminarea cursurilor până la 29 iunie, a examenelor până la 12 iulie, astfel încât, cu data de 13 iulie, elevii să intre în vacanță.⁵¹ Este perioada când, în vederea sprijinirii școlii din Tîrgu-Mureș și ca recunoaștere a activității depuse de profesori, conducerea pe Transilvania a școlilor romano-catolice, prin adresa nr.

47 *"Supraedificara vero, siqua defunesui Parochiy educillo addedifisco legirime arimari curer"*, ANDJ Mureș, fondul Gimnaziul Romano Catolic, nr.26/1795, f. 1.

48 *Ibidem*, nr. 27/1796, f. 7.

49 ANDJ Mureș, fondul Gimnaziul Romano Catolic, nr.105/1852, fila 1.Descrierea releveului o vom prezenta în paginile următoare.

50 Sub redacția lui Sebestyén Mihály, *Időtar. II: Marosvásárhely történeti kronológiája 1848 1918*, Tîrgu-Mureș, Ed. Mentor, 2010, p. 81; Kimpián Annamaria, *Fosta școală a romano catolicilor din Tîrgu Mureș*, Studiu de istoria artei, Tîrgu-Mureș, 2001, p. 4.

51 *„... hogy az előadandó tananyagot úgy ószák be, hogy az előadásokat június hó 29^{ig} befejezzék, a vizsgákat pedig július hó 12^{ig} megtartva az ifjuságot 13^{am} elbocsáthassák”*, ANDJ Mureș, fondul Gimnaziul Romano Catolic, nr. 201/1873, f. 23.

198. 873/1873, dispune ca începând cu 1 ianuarie 1873, unui număr de 8 profesori ce plătesc chirie de 100 florini, să li se ridice venitul anual de la 580 la 600 florini.⁵²

Curând după incendiul din anul 1873, în anul 1874, la inițiativa preotului romano-catolic, se trece la efectuarea lucrărilor de reparații și la realizarea celui de-al doilea etaj, terminat probabil în anul 1875, astfel, gimnaziul primind cinci săli de clasă. Însă înființându-se și cea de-a șasea clasă, biblioteca, muzeul, precum și sala de lectură sunt transferate în noul etaj. Odată cu terminarea lucrărilor de extindere și reparație a clădirii, „Fundatia de învățământ” a bisericii primește în totalitate etajul II, ca, în anul 1891, când s-a achitat împrumutul luat de la biserică pentru lucrările efectuate, clădirea să intre în folosința școlii.

Dar, la 12 aprilie 1876, clădirea este afectată de marele incendiu, iscat la mănăstirea franciscanilor din vecinătate (fostă Piața Trandafirilor nr. 9), ce a cuprins strada Călărașilor, inclusiv școala, și strada Revoluției,⁵³ distrugând până la temelii un număr de 80 de case.⁵⁴ De altfel, pe fosta clădire din strada Călărașilor nr. 19, demolată în anii 1970-1971, o placă menționa faptul că aceasta a fost reconstruită în anul 1885, de către avocatul Lázár Ádám, în urma incendiului din 12 aprilie 1876.⁵⁵ Tot după acest incendiu, în strada Călărașilor au mai fost reconstruite casele de la nr. 13, 15, 17, 23, 27 și 31.

Probabil prin anul 1876, s-a trecut la „consolidarea” clădirii prin înzidirea deschiderilor de boltă de la parter, cu desființarea gangului pietonal și montarea de uși și ferestre la stradă, fără nici o măsură de ordin estetic și calitativ. Câteva imagini din anii 1900, 1904 și 1905 ne prezintă clădirea cu aspectul primit după înzidirea efectuată, parterul având cele mai mari schimbări.

Este perioada când gimnaziul posedă încă valoroase bunuri imobiliare și mobiliare. În anul 1870, în cadrul unei adunări generale, se stabilește că averea gimnaziului se ridică la suma de 78.072 florini și 63 creițari, cu luarea unor măsuri de intrare în posesie a 1% din dobânda sumei primite pentru anul 1871, iar pentru mărirea fondului să se solicite participarea locuitorilor, astfel ca suma să ajungă la un milion de florini. S-a mărit și valoarea dobânzii la 8%, potrivit legii. Donațiile au

52 *Ibidem*, nr. 201, f. 18.

53 „1876 – ban oriási tűzvész hamvasztotta el az alsó város részekkel, az Iskola – Kossuth La jos es Szentgyörgy utca környézetét” în Orbán István, *Marosvásárhely földrajza* (Geografia Țirgu-Mureșului, Sárospatak, 1943, p. 44.

54 „Az 1876. Ev év április 12 dike Maros Vásárhely lakosaira nézve sokáig rémultesen emléke zetes lesz. E napon mintegy 80 ház az azokhoz tartozó melléképületekkel együtt esett áldozatául”, în „Ország Világ”, caiet IV, Budapest, 1881, p. 94.

55 Textul plăcii: „Marosvásárhely Sz. Kir. Városbán / 1876 Április 12 én / Nagy Tűzvész hühüngött / Ezen akkor leégett házat újra építtette / Csikvacsárcsi LÁZÁR ÁDÁM / ügyvéd országos népképviselő / 1885 1891”. În Ioan Eugen Man, *Țirgu Mureș. Istorie urbană, II*, p. 32, 54.

început cu suma de 500 florini dată de nobilul Teleki Domokos.⁵⁶ O listă de inventar a unor obiecte din unele anexe ale gimnaziului intitulată: „Inventarul Gimnaziului Romano-catolic de băieți din Tîrgu-Mureș, pentru anul școlar 1876/1877”,⁵⁷ prezintă anumite bunuri imobiliare, și anume: A Locul de cazare al regentului; B Camera aflată vizavi de locuința regentului; C - Cantina; D Sala de cursuri; E Prima sală de meditații; F A doua sală de meditații; G Salonul bolnavilor; H Camera de baie; I Locul de cazare a viceregentului, J Hol; L Bucătăria; M Cămara de alimente; N Curtea; O Curtea de păsări; P Arhiva”. Valoarea acestor bunuri este evaluată la suma de 1564 florini și 70 creițari.

Venituri importante dobândește școala din închirierea unor spații. Astfel, în anul 1878, între școală și numitul Csernat Mozes se încheie un contract de arendare, pentru perioada 24 august 1878 - 24 aprilie 1881, timp în care acesta va plăti 1000 de florini anual,⁵⁸ pentru un local de prăvălie și locuință la etaj, bani care vor intra la fondul de burse.

În anul 1902, starea fizică a clădirii nu era una dintre cele mai fericite, deoarece pardoseala de la etajul II era putrezită, întregul nivel fiind în pericol de prăbușire. Mutându-se, în anul 1908, în noul sediu din strada Mihai Viteazul nr. 15 (actualul Colegiu „Unirea”), vechea școală rămâne în proprietatea Parohiei Romano-Catolice, primind diferite folosințe. La scurt timp, concomitent cu unele măsuri de reabilitare a stabilității clădirii, etajul II a fost împărțit în mai multe unități de locuit, pentru închiriat, iar alte 5 săli de la etajul I au fost închiriate „Asociației Flăcăilor”, la rândul lor încăperile fiind recompartimentate pentru obținerea unor spații de cultură. Aici, asociația respectivă a funcționat până prin anii 1914-1915, când s-a mutat în noua clădire din strada Stelelor nr. 3,⁵⁹ creația arhitectului Thoroczkai Wigand Ede, din anul 1914. Ca urmare, clădirea este amenajată ca locuințe în întregime, parterul rămânând pentru comerț.

În anul 1984, pregătindu-se programul de reabilitare a fațadelor de clădiri din zona centrală a orașului, pentru anul 1985, Sectorul de Arhitectură și Sistematizare al

56 „E közgyűlés a tőke állapotát és pénzkezelését vette szigoru birálat alá. Mindent rendben ta lált. A vagyon akkor 78.072 frt 62 kr. o é. volt. A közgyűlés intézkedett, hogy az ev. ref. kollegium a végrendelkezés értelmében 1871 től a kamatjövedelem egy százalékának élvezetébe jusson”...’ s hogy a cél a hagyományozó óhajtása előtti időben még az egy millió váltó forintot elérje, ”...” Az adakozást legid. gróf Teleki Domokos, a közgyűlés elnöke, 500 frttal nyitotta meg...” Karácson Márton, op. cit. p. 41.

57 ”A marosvásárhelyi r. kath. funövelde leltára az 1876/7 dik tanévben”, ANDJ Mureș, fondul Gimnaziul Romano Catolic, nr. 229/1877, f. 7-9.

58 *Ibidem*, nr. 235/1878, f. 4-5.

59 Ioan Eugen Man, *Tîrgu Mureș Istorie Urbană, II, Din anul 1850 până la Primul Război Mondial*, Tîrgu-Mureș, Ed. Nico, 2009, p. 422.

fostului Consiliu Popular Municipal Tîrgu-Mureș, a întocmit documentația tehnică în vederea reparării clădirii, inclusiv redeschiderea arcadelor sub forma inițială.⁶⁰ În prealabil s-a intenționat ca vechiul coridor gang - de la parter, situat pe latura clădirii dinspre strada Călărașilor, să fie redeschis. Însă costul ridicat al lucrărilor de consolidare a clădirii, a determinat doar redeschiderea arcadelor, golul acestora fiind închis cu panouri de sticlă, cu vitrine și accese la magazine.

În anul 2001, Parohia Romano-Catolică, trece la realizarea unor lucrări de extindere și amenajare a clădirii, sens în care a și fost emisă Autorizația de Construire nr. 1009/11295/26 iulie 2001., pentru: „*Reparații capitale la imobil, construirea unei Centrale Termice și amenajarea podului existent în spații de cazare*”⁶¹ proiect nr. 139/2001, întocmit de SC. „TRIOHM IMPEX” S.R.L. Subsolul și parterul au rămas neschimbate, însă la etajul I, etajul II, încăperile existente au fost recompartimentate, obținându-se spații de cazare cu două sau mai multe paturi, dotate cu antreu, baie, iar podul a fost transformat în întregime în mansardă, tot ca spațiu de cazare.

Principalele etape de construire a clădirii

Prin urmare, construirea clădirii din strada Călărașilor nr. 1, este strâns legată de sosirea iezuiților în oraș și care, în vederea consolidării poziției lor în viața socială a orașului, întemeiază școala confesională. Informații din sursele documentare cu privire la această școală, sunt prea puține, câteva date fiindu-ne oferite de *Historia Domus* a Ordinului Iezuiților, la rândul lor preluate de diverși autori. Chiar de aceea, pentru clarificarea etapelor de construire a clădirii, am trecut la consultarea unor documente aflate la Arhivele Naționale, Serviciul Județean Mureș, a unor relevee ale clădirii din anii 1985 și 2000, întocmite cu ocazia realizării lucrărilor de construcții, a unor gravuri și ilustrații mai vechi. Făcând o analiză a datelor istorice pe care le cunoaștem, a planimetriei și structurii clădirii, putem concluziona faptul că edificiul, așa cum se prezintă în prezent, a fost realizat în cinci etape principale, enunțate și de Kimpián Anamária.⁶²

Potrivit relatărilor autoarei,⁶³ la intersecția Pieței Trandafirilor cu strada Călărașilor, probabil prin secolul al XV-lea, s-a construit o clădire comercială, cu

60 Unii autori, în mod eronat indică drept dată a renovării clădirii, anii 1980, 1980-1982, etc. Ori, desfășurându-mi activitatea în cadrul sectorului respectiv, am participat direct la întocmirea documentației (îndeosebi releveele), atât ca proiectant, cât și ca verificator de proiect. Planșele se află în custodia compartimentului Arhitect-Șef.

61 Autorizație reînnoită cu nr. 1576/14201/9 decembrie 2003 și nr. 46/7474/1 februarie 2005.

62 Kimpián Ánnámária, *op. cit.*, p. 6-7.

63 Kimpián Ánnámária, *op. cit.*, p. 2.

pilaștri, care la parter avea spații comerciale. Clădirea nu este singurul exemplu de acest gen, deoarece cunoaștem cel puțin încă o asemenea construcție. Este vorba de casa lui Köpeczi Tamás, din strada Revoluției nr. 1, realizată în anul 1554, situată tot la intersecția cu strada Călărașilor, amplasată vizavi de clădirea ce formează obiectul prezentului studiu.⁶⁴ Studiind releveele clădirii, constatăm că aceasta avea un plan în formă de "L". Pe latura dinspre strada Călărașilor, toate încăperile subsolului au o retragere de la aliniamentul parterului, însă acesta din urmă, din nefericire, aproape nu mai păstrează nimic din elementele constructive originale, îndeosebi picioarele de susținere a arcadelor ce mărgineau coridorul galeria ce făcea legătura cu prăvăliile de la parter. Așadar, clădirea realizată în prima etapă a fostei școli iezuite, poate fi considerată ca provenind din secolele XV - XVI, mai probabil după anul 1500, deoarece cursul de apă, ce străbătea odinioară zona centrală de jos a orașului, s-a retras nu cu mult timp în urmă. Nu avem de știre cine a fost ctitorul clădirii, cine a fost proiectantul sau executantul acesteia, dar nici date despre forma sau aspectul avut la acele vremuri. Ne îndreptăm privirea spre releveele clădirii care, totuși, ne aduc un spor de lumină în ceea ce privește dimensiunile clădirii. Spre piață, latura cuprindea tot spațiul, de peste 12,0 m, având trei deschideri înguste arcuite, din care aceea de colț aparținând coridorului acoperit, pe când latura dinspre strada Călărașilor se întindea până la prima scară, pe o lungime de 14,50 m, ceea ce corespunde primelor trei travee cu arcade. Cele două laturi principale, în punctul de intersectare, formează un unghi de cca 86°, astfel încât latura posterioară, opusă celei dinspre piață, are 11,80 m. Considerăm că, încă de la început a fost o clădire cu subsol, parter și etaj, având pereții din cărămidă, care, cu siguranță o bună parte dintre ei au suferit modificări structurale. Potrivit istoricului Benkő Károly, în anul 1722 iezuiții cumpără de la numiții Virág și Veress terenul pe care era situată clădirea din piatră, cu picioare din piatră (cărămidă), cu un coridor de-a lungul străzii Călărașilor.⁶⁵ Avea, deci, clădirea la parter spații pentru comerț, iar la etaj, probabil, locuința proprietarului și alte încăperi pentru cazarea comercianților veniți din alte părți. Este construcția ce avea să influențeze planimetria și structura viitoarei clădiri a școlii.

În cea de a doua etapă, pe terenul cumpărat, aflat în vecinătatea clădirii de colț, pe latura străzii Călărașilor, în anul 1732, Ordinul Iezuiților, prin Mollindes

64 Ioan Eugen Man, *Casa „Köpeczi Teleki” cel mai vechi monument de arhitectură civilă din municipiul Tîrgu Mureș*, în *Anuarul Arhivelor Mureșene*, IV, 2005, p. 64-78.

65 „Virág és Veress nevű polgároktól vettek helyet 1722 ben, a Poklos utcának dél keleti végén, és a Nagy Sz. Király utcának nyugatti itt kezdődo szégletin, melyre hosszában nyúlik jó erős köépület”... „bolt és vendégfogadó vannak, kőlabokkal erősített gyalog járdával a Nagy Sz. Király utca hosszában...”, Benkő Károly, *op. cit.*, p.31.

Ferenc, ridică o nouă clădire. Nu cunoaștem proiectantul clădirii și nici nu avem date cu privire la aceasta, atât ca planimetrie, regim de înălțime, structură, deoarece însăși lucrarea *Domus Historia*, este săracă în date în acest sens. Presupunem că a fost o construcție cu parter, având câteva încăperi fără valoare deosebită, deoarece câțiva ani mai târziu, prin 1772, aceasta este demolată pentru a permite realizarea noii construcții cu parter și etaj. La data demolării, clădirea era folosită și ca hotel cu cârciumă.

Etapa a treia o constituie lucrările de extindere a școlii și seminarului, și acestea urmând a fi demolate în anul 1772.

Fără îndoială, etapa a patra înscrie cele mai importante lucrări de extindere și amenajare a școlii pe trei niveluri: subsol, parter și etaj. Potrivit însemării din *Domus Historia* construcțiile aveau unul sau două etaje, însă nu putea fi decât cu un etaj și, după cum am mai văzut, într-o primă etapă doar cu subsol și parter.⁶⁶ În anul 1772 debutează lucrările pentru noua construcție ce va fi ridicată din temelii, parterul preluând acel coridor de acces la prăvălii, după forma celui existent, din prima etapă. Lucrările aveau să fie terminate cel târziu în anul 1782. De această dată, avem posibilitatea cunoașterii clădirii înainte de supraetajarea ei și închiderea arcadelor. În anul 1822, cancelistul Toth Ștefan realizează două gravuri ale Pieței Trandafirilor, între care și aceea a zonei de intersecție a acesteia cu strada Călărașilor. Purtând titlul: „*Prospectus peri Libera Regiaque Civitatis Maros Vásárhellyiensis versus Occidentem Delineavit Stephanus Toth Mikolai. 1820 Fisc Cancellista*”, clădirea școlii este înfățișată aproape în întregime, îndeosebi latura dinspre piață, în care deslușim arcadele înguste de la parter și cele patru ferestre de la etaj. Tot cu un etaj sunt clădirile alăturate, din Piața Trandafirilor nr. 3 și 4, iar clădirea palatului „Apollo” de la nr. 5 cu 2 etaje.

Etapa a cincea de realizare a clădirii, o constituie supraetajarea acesteia, după incendiul din anul 1873, respectiv între anii 1874-1875. Cel de-al doilea etaj s-a realizat pe întreaga construcție, inclusiv casa scârilor de la capătul clădirii, care face legătura cu toate nivelurile.

Releveul clădirii din anul 1853

Până în prezent, la descrierea tehnică a clădirii s-au luat în considerare doar unele referiri scrise de unii autori și, mai recent, releveele din anii 1984 și 2001.

În urma cercetărilor efectuate la Arhivele Naționale, Serviciul Județean

66 „*A domus historiai feljegyzések egy és két emeletes házról emlékeznek meg: de én azt nem tartom hitelesnek azon egyszerű okból mivel a köznapi felfogás még ma is az egy emeletes házat „két emeletőnek” mondja.*” Karácson Márton, *op. cit.*, p. 21, nota de la subsol.

Mureș, la sugestia domnului Pál-Antal Sándor, am găsit proiectul clădirii, de fapt un relevu, întocmit la 15 septembrie 1853,⁶⁷ de un anume Franz Bodor, considerându-l ca cel mai vechi plan cunoscut al clădirii. Purtând titlul: „*Marosvásárhelyer cath. Gymnasium auch Lábosház genannt aufgenommen in seinem baufälligen Zustande am 15 September 1853 durch Franz Bodor*” (Gimnaziul Catolic din Tîrgu-Mureș sau Casa cu piloni. Reprezentarea clădirii în situația ei de ruină întocmită la 15 septembrie 1853, de către Franz Bodor), relevul cuprinde următoarele reprezentări: A Secțiune în planul parterului; B Secțiune în planul etajului; C Vedere laterală; D Secțiunea longitudinală; E Vedere dinspre piață; F - Secțiune transversală. Relevul constituie o sursă documentară deosebit de prețioasă, el dând posibilitatea cunoașterii structurii planimetrice și structurale a clădirii la mijlocul secolului al XIX-lea, înainte de realizarea celui de-al doilea etaj. Dintre planșele înfățișate, importantă pentru cunoașterea mai îndeaproape a structurii clădirii, este secțiunea longitudinală, ea permițând aprecierea exactă a întinderii subsolului, grosimea pereților, sistemul de acoperire a încăperilor etc. Potrivit secțiunii, subsolul cuprindea traveele 1 - 5, precum și travea nr. 9, cu acces din încăperea de la parter, prin intermediul unei scări independente. Este pivnița care s-a prăbușit și nu mai există. Traveele 6-8 și 10 -11 nu au pivniță.

Planul parterului (planșa A) este simplu. El cuprinde o înșiruire de încăperi, toate având asigurat accesul din coridorul care se întinde pe toată lungimea clădirii. Ori, prin numeroasele recompartimentări efectuate de-a lungul deceniilor, unele încăperi au fost divizate, s-a desființat peretele despărțitor aflat între coridor și spațiile comerciale și s-au închis arcadele, în locul lor montându-se uși și ferestre. Potrivit numerotării din planșă, încăperile parterului aveau următoarea destinație: 1, 2 și 3

Spații închiriate; 4 - Accesul la etajul superior; 5 - Accesul la pivniță; 6 - Toaleta; 7, 8 Camere locuite; 9, 10 Încăperi (arcade) în stare de ruină folosite ca depozite de lemne; 11, 13 - Accesul la gimnaziu; 12 - Sală de clasă în stare de ruină, folosită ca depozit de grâne; 14 - Școală de fete; 15, 16 Locuința organistului; 17 - toaleta; 18 - intrarea la pivniță; 19, 20 Cămara de lemne; 21 - Curtea; De la 1 la 8 și sub 12 sunt pivnițele; 12 - Pivnița.

Planul etajului (planșa B) urmărește formele parterului. Și aici s-au efectuat schimbări structurale prin recompartimentarea încăperilor din dreptul traveelor 5 - 7, cu scopul de a se crea un coridor de legătură, cât și extinderea suprafeței camerei de la capătul clădirii, prin desființarea coridorului și a micii încăperi de la nr. 20. Și aici, potrivit numerotării, destinația încăperilor este următoarea: 1, 2, 3 și 4 - Săli de clasă; 5, 6, 7 și 8 - Zonă aflată în ruină, în parte locuită; 9 - Scările la etaj; 10, 11, 12

67 - *ANDJ. Mureș, fondul Gimnaziul Romano Catolic, nr. 105/1852, f. 1.*

și 13 Camere aflate într-o stare ceva mai bună; 14 - Toaleta; 15, 16, și 17 Camere degradate; 18 Toaletă; 19 Gang spre sală de clasă; 20 Acces scări la parter. Așadar, clădirea se afla într-o stare de degradare destul de accentuată, necesitând urgente lucrări de reparații.

Fațada principală, ce se deschide spre strada Călărașilor, prezintă cele 11 arcade, cu deschideri diferite, pe alocuri lăsând să se vadă intrările și ferestrele spațiilor comerciale. La acea dată, intrarea de la capătul clădirii nu exista, modificarea efectuându-se, probabil, odată cu lucrările de consolidare a clădirii. De remarcat acoperișul clădirii, înalt, în două pante frânte.

Descrierea clădirii

Având un plan aproape dreptunghiular, clădirea se desfășoară pe cele patru niveluri: subsol, parter, etaj I și etaj II, cu laturile în mărimi de 12,15 m spre Piața Trandafirilor, 12 m la capătul opus, și 56,55 m spre strada Călărașilor. În schimb, latura posterioară, învecinată cu imobilul din Piața Trandafirilor nr. 3, prezintă câteva retrageri, strâns legate de etapele de construire a clădirii. La toate nivelurile, planul clădirii prezintă o înșiruire de încăperi, accesul la acestea fiind asigurat de coridoare, la rândul lor făcând legătura cu cele două casa scârilor. Accesul la scara interioară, până în anul 1784, era din coridorul-galerie, iar după desființarea acestuia din stradă.

După cum am mai văzut, subsolul cuprindea aproape întreaga clădire, însă cel din dreptul traveii a noua s-a prăbușit, fără a mai fi refăcut. Cu pereții din cărămidă, în grosimi de peste 1,0 m, la cei exteriori de 0,95 și 0,75 m la cei despărțitori, subsolul prezintă o înșiruire de încăperi boltite „a vella”, sau cilindrice cu penetrații, legate între ele prin deschideri de diferite mărimi, inclusiv cu coridorul posterior. Încăperile subsolului au latura dinspre stradă retrasă, până la fostul perete al galeriei parterului. Și acest nivel lasă să se vadă etapele în care a fost construită clădirea, prin acea primă retragere de pe latura posterioară.

Parterul, în general, urmărește structura subsolului, având de asemenea pereți masivi din cărămidă, în grosimi de 1,05, 1,00, 0,85 m la cei exteriori și de 0,90, 0,85, 0,60 și 0,55 m la cei despărțitori. Încăperile sunt acoperite cu bolți „a vella” sau cilindrice cu penetrații, structura lăsând să se vadă traseul fostului coridor - galerie, a cărui lățime era de 1,30-1,40 m. De această dată, planul parterului lasă să se întrevadă etapele principale de construire a clădirii și anume: prima etapă până la prima retragere de pe latura posterioară, ce corespunde primelor trei travee, precum

și etapa a patra când, în locul construcțiilor anterioare, din etapele II și III, demolate în 1772, se realizează actuala clădire. Și totuși, constatăm că noua construcție a preluat, cel puțin în parte, formele construcțiilor anterioare, demolate, păstrându-se retragerea din dreptul traveelor 4, 5 și 6, precum și pereții despărțitori, alipiți, ce formează un zid de 2,0 m grosime; apoi noul aliniament de 1,35 m, corespunzător traveelor 7-10, cât și forma trapezoidală a gangului de acces de la capătul clădirii, determinată de un perete despărțitor realizat ulterior.

Etajul I, la rândul său, urmărește compartimentarea parterului, de această dată pereții având grosimi de 0,80 și 0,70 m la cei exteriori și de 0,70 și 0,55 m la cei despărțitori. În totalitatea sa, etajul I este tăvănit.

Mult mai silențios, etajul II are pereții în grosime de 0,55 m, cu încăperi mai spațioase, coridorul posterior având lățimi de la 1,85 m la 4,25 m. La toate nivelurile, pe parcursul deceniilor, s-au efectuat numeroase modificări, prin recompartimentări, închiderea sau crearea de noi goluri, toate acestea determinând ca forma inițială în care s-a realizat clădirea să fie mai greu de reconstituit.

Fațada principală, în lungime de 56,55 m, este articulată cu pilaștri situați la distanțe diferite, care, la parter, mărginesc arcadele și intrările în spațiile comerciale, în total fiind 11 axe în ritmul 1-1-2-1-1-1-1-1-1-1, iar la nivelurile superioare, cele 17 ferestre în ritmul 1-2-2-2-2-1-1-2-2-2. Axele 3 și 11 de la parter corespund intrărilor în clădire, ultima având un ancadrament din piatră, montat ulterior. Pilaștrii parterului se sprijină pe un soclu scund, ei având capitele simplu profilate. Deasupra celei de a opta arcade, imediat după chenarul centurii de la etajul I, se află placa montată în anul 1782. În exterior, parterul este despărțit de etaj printr-un profil întrerupt doar de pilaștri, formând capilelele. Fațada etajului urmărește aceeași articulație a parterului, având însă pilaștri mai înguști și fără a mai avea capitele. Între etajul I și etajul II se află o cornișă neîntreruptă, ea provenind de la streășina acoperișului existent anterior etajării. De o înălțime moderată, acoperișul este într-o singură pantă.

Fațada dinspre Piața Trandafirilor are lățimea de 12,15 m. La parter are 3 axe, iar la nivelurile superioare câte 4 ferestre, ea fiind asemănătoare cu fațada principală. În totalitatea lor, ferestrele clădirii sunt de formă dreptunghiulară și au ancadrament din tencuială, care, la colțurile superioare se lărgesc în linie dreptunghiulară. Partea lor inferioară este marcată printr-un fragment de cornișă cu rol de pervaz, iar la cele de la etajul I, suplimentar, având panouri decorative, cu forme arcuite, respectiv concave în partea superioară și convexă în partea inferioară.

Locul clădirii în arhitectura orașului

„Casa cu piloni” constituie una dintre cele mai expresive exemple ale barocului transilvănean din Tîrgu-Mureș. Prin etajarea din anul 1784, clădirea contribuie în mod semnificativ la formarea zonei baroce din centrul istoric al orașului, respectiv a părții nordice a Pieței Trandafirilor, având în apropiere alte monumente baroce ca: palatul „Apollo”, casa „Görög”, casele din Piața Trandafirilor nr. 3 și 4, casa „Köpeczi” din strada Revoluției nr. 1, inițial în stil Renascentist. Valoarea arhitecturală a clădirii nu este unică, pe tot parcursul secolelor XVIII XIX, până la 1905, aici funcționând Gimnaziul Romano - Catholic, unde, pe lângă elevii maghiari, romano-catolici, au învățat și numeroși elevi români, greco-catolici și germani. Timp de 113 ani, respectiv între anii 1782-1895, aici învață 7860 elevi romano-catolici, 3150 elevi greco-catolici și 808 elevi de alte confesiuni, între care și ortodocși.⁶⁸

”THE HOUSE ON PILLARS” IN Tîrgu-Mureș A BAROQUE MONUMENT FROM THE 18 th – 19 th CENTURIES

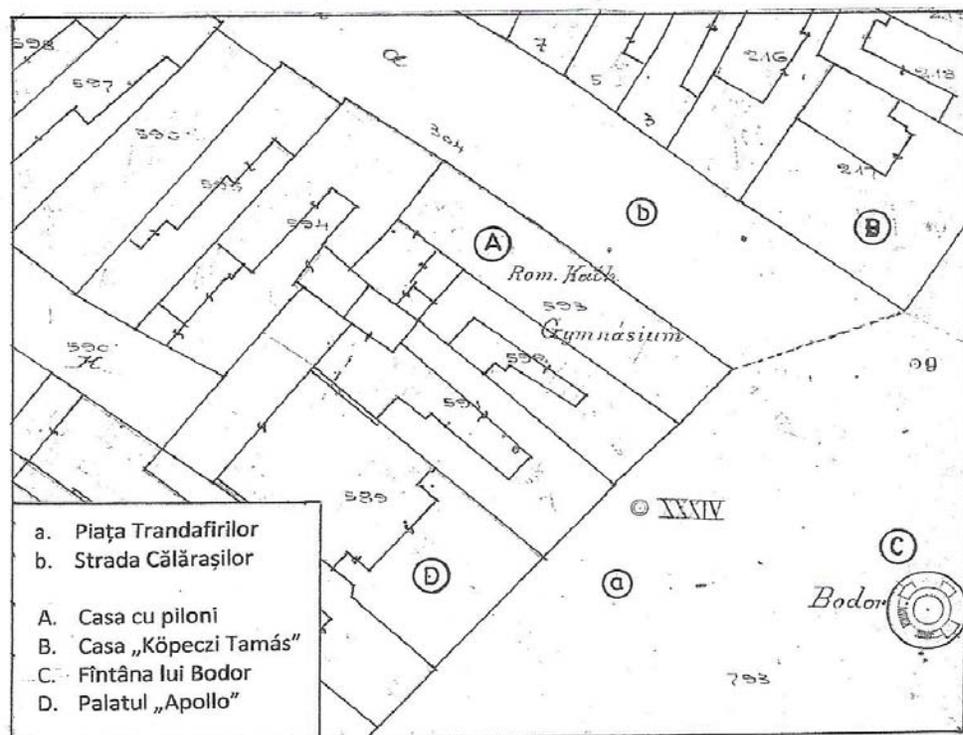
Abstract

One may notice a functionally and architecturally rather interesting building at no.1 on Călărașilor street in Tîrgu-Mureș, namely the so-called ”House on Pillars” or the ”House with Arcades” as some called it. For almost two centuries the building accommodated the Catholic Gymnasium while on the ground-floor there were shops. The building was completed in five significant stages that started in 1722 when the Jesuits began to arrange an older building having shops on the ground floor and continued up to 1873 – 1874 when the second floor was completed.

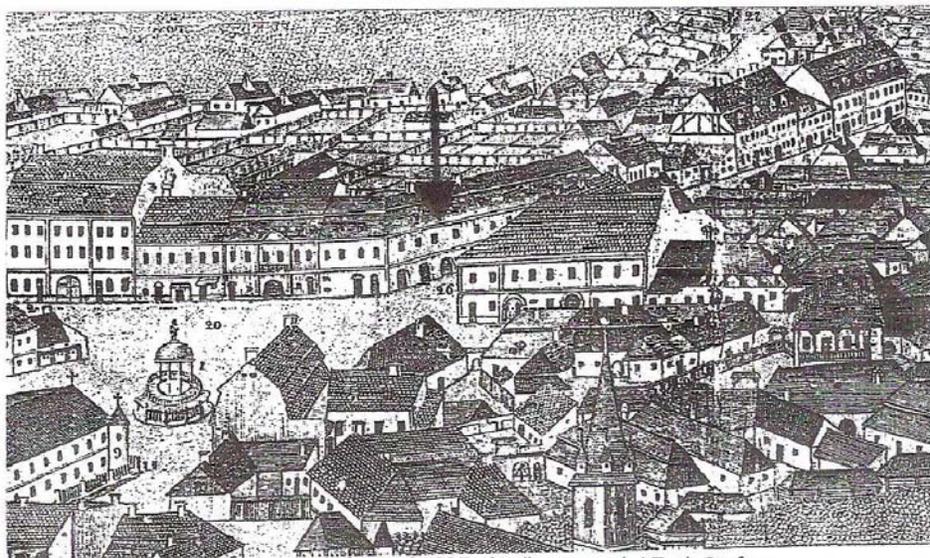
The type of the building is rather intriguing, probably if its shop function on the ground floor on the side looking to Călărașilor street where there was a long corridor (gallery) which led into the shops. The eleven arcades leaning on the pillars opened towards the street, thus creating a peculiar architecture.

In 1908 the gymnasium was relocated into the new edifice at 15, Mihai Viteazul street and the old building served other purposes, like flats on the upper floors and shops on the ground floor. In 1985 on the occasion of the restoration of the building the arcades were opened again, however without opening the corridor.

68 Traian Popa, *op. cit.*, p. 280.

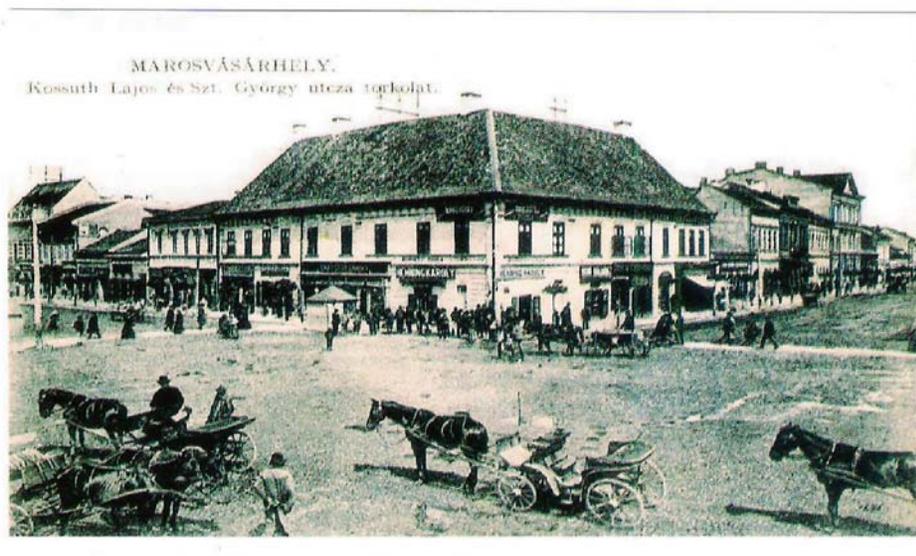
Fragment din harta orașului întocmită în anul 1898, cu indicarea școlii romano-catolicilor

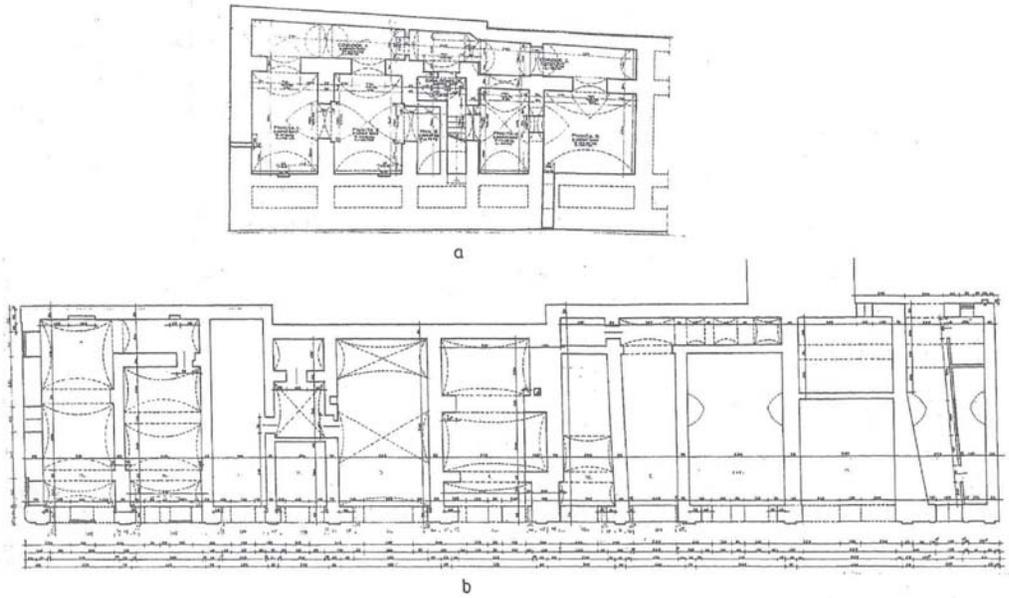
Clădirea școlii în anul 1827, după gravura lui Toth Ștefan

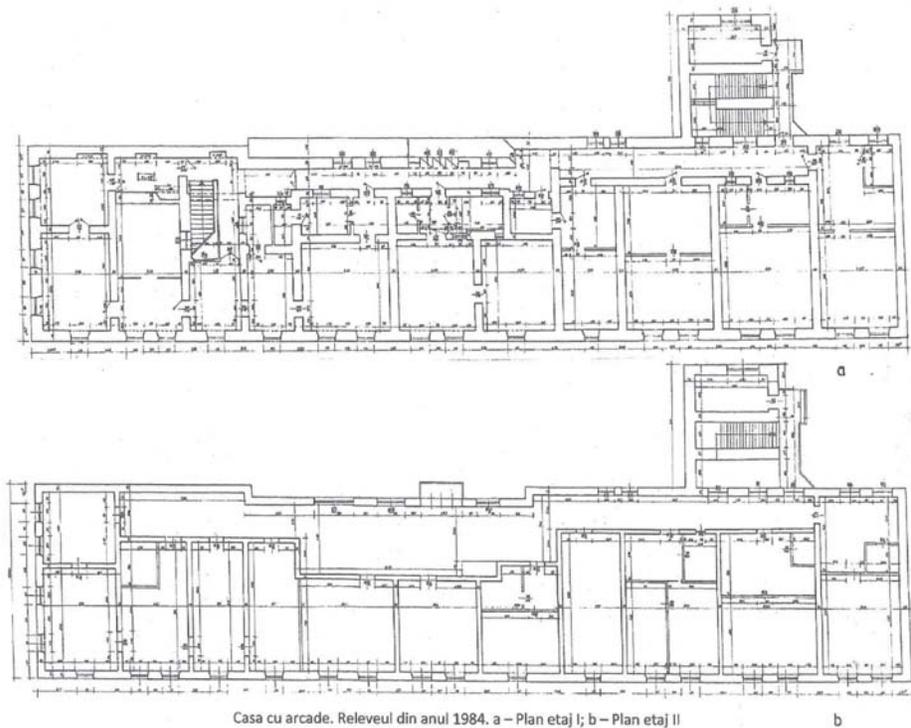
Detaliu de la intersecția Pieței Trandafirilor cu strada Călărașilor, cu înfățișarea caselor „Köpeczi” și „Görög” (ilustrată din anul 1905)

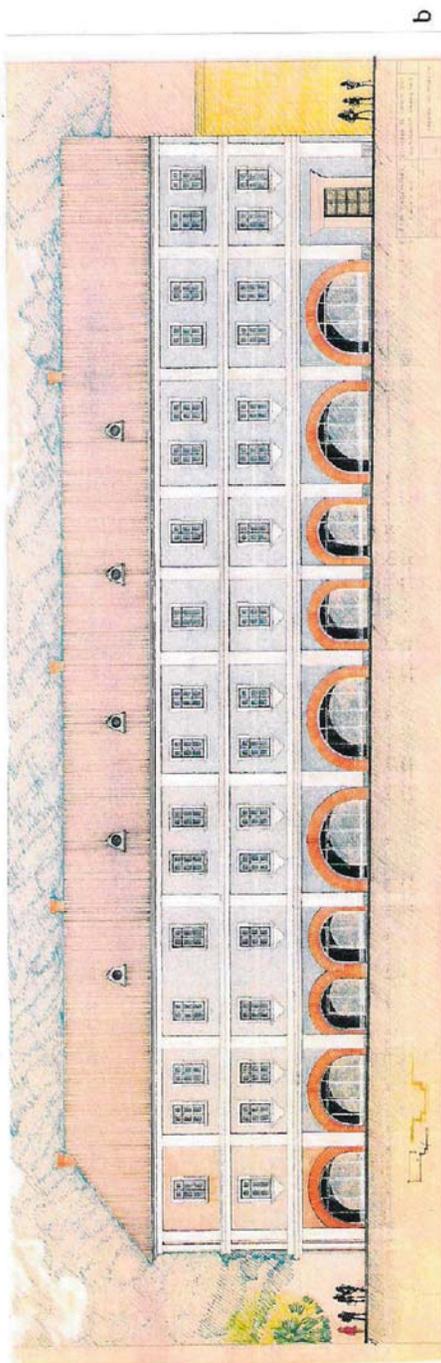
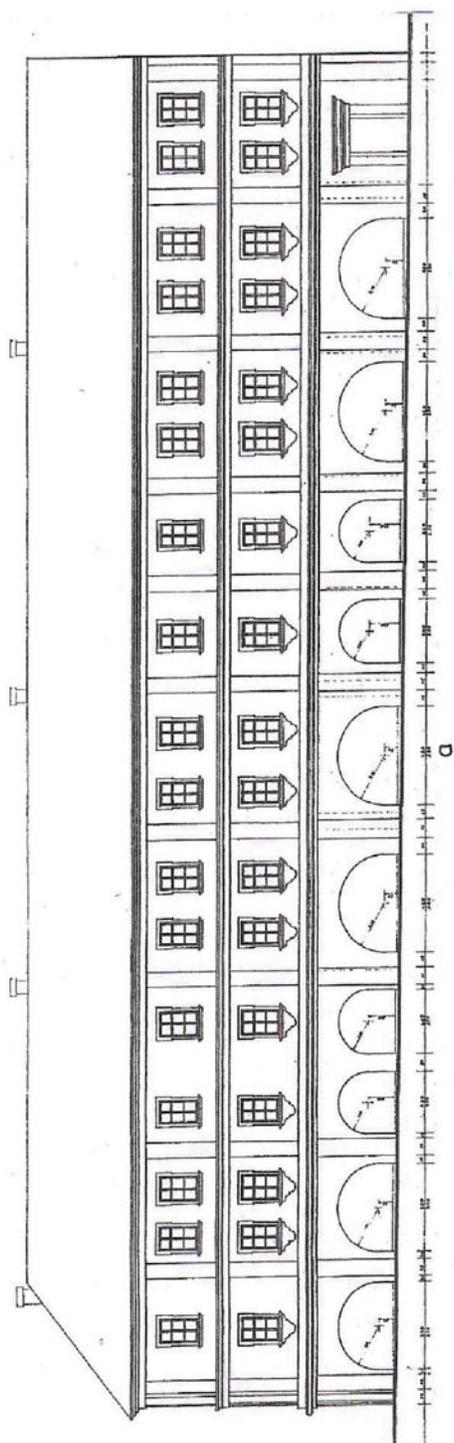
Detaliu de la intersecția străzilor Călărașilor cu Revoluției, cu înfățișarea casei Köpeczi (ilustrată din anul 1909)

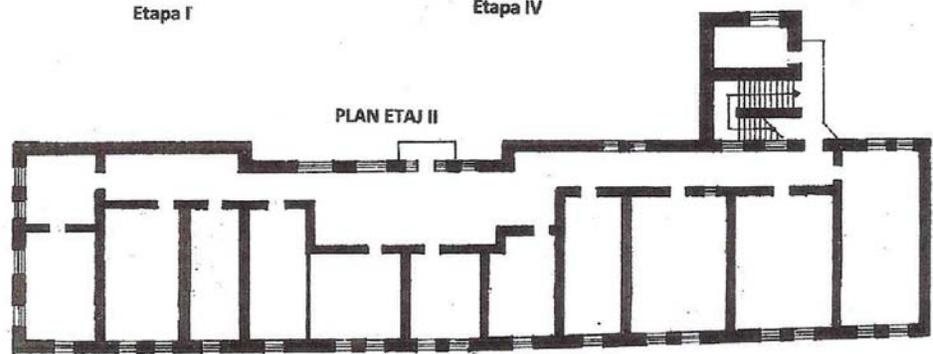
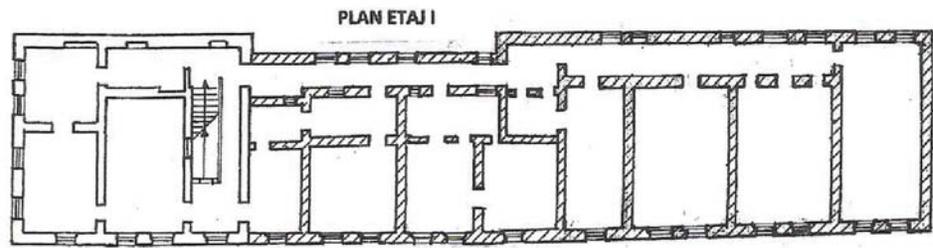
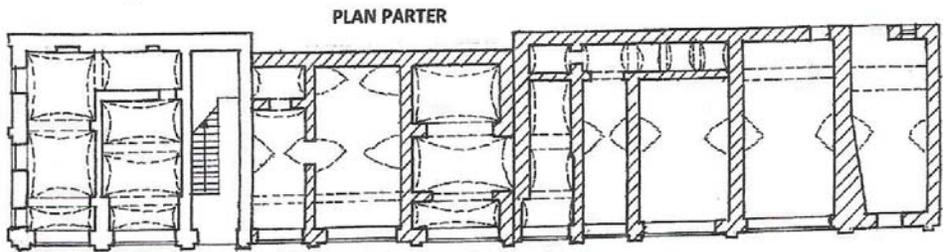
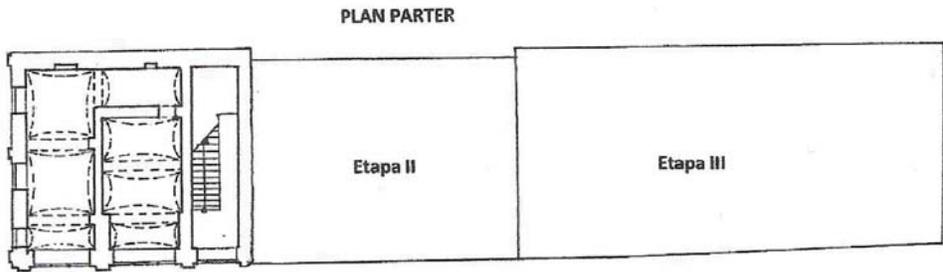
Casa cu arcade. Releveul din anul 1984. a - Plan subsol; b - Plan parter

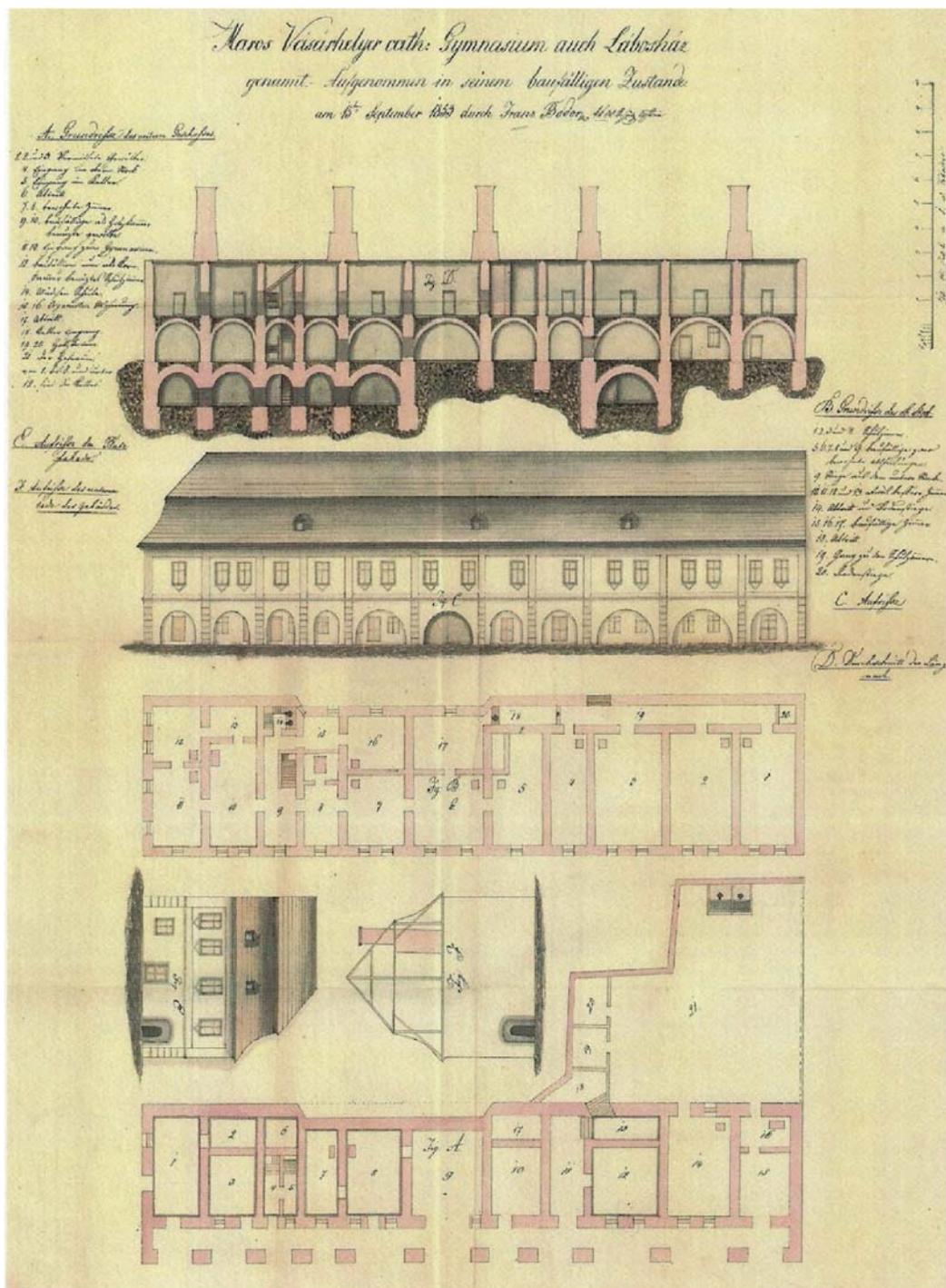
Casa cu arcade. Releveul din anul 1984. a - Plan etaj I; b - Plan etaj II

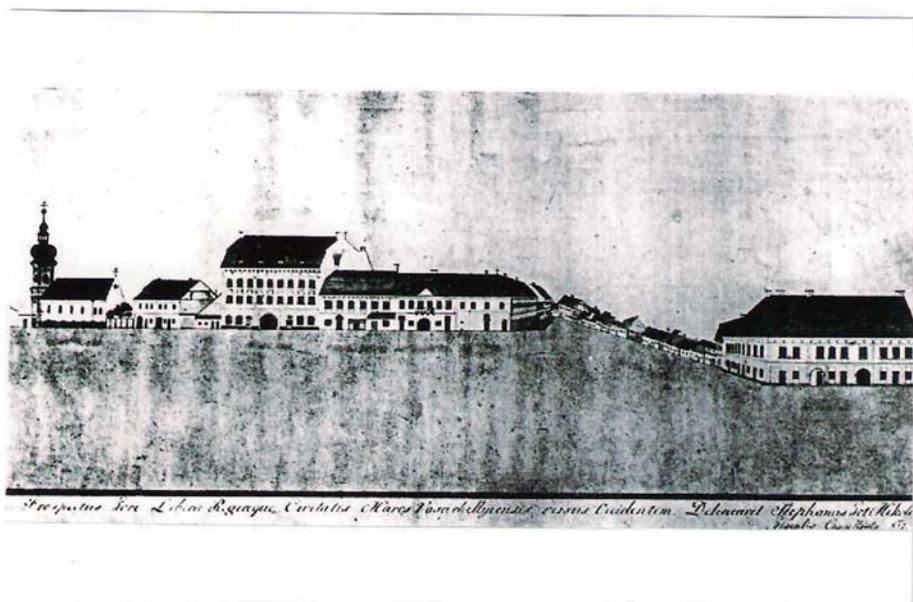
Casa cu arcade. Fațada dinspre strada Călărașilor. a – Proiectul din anul 1984
cu propunerile de deschidere a arcadelor; b – Propunere de amenajare a fațadei

Casa cu arcade. Principalele etape de construire a Gimnaziului Romano - Catolic

Casa cu arcade. Releveul clădirii întocmit în anul 1853, de către Franz Bodor

a

b

Casa cu piloni. a – Aspect după gravura lui Toth Ștefan din anul 1822;
b – Aspect din anul 1900 (ilustrată)

a

b

Casa cu piloni. a – Aspect din anul 1904; b – Aspect din anul 1905
(ilustrate)

a

b

Casa cu piloni. Situația din anul 1985 după decuparea tencuiei
exterioare la parter. a – Aspect general; b – Detaliu zidărie

a

b

Casa cu piloni. a, b – Aspecte din anul 2010

LE “NUNZIATURE” QUALI FONTI PER LA STORIA MODERNA

Giordano ALTAROZZI

Il passaggio dal Medioevo all'epoca moderna è determinato, tra l'altro, dalla comparsa dello Stato moderno quale nuova forma di organizzazione del potere, che fa la sua comparsa in un ambito geografico ben delimitato, l'Europa, e che si sviluppa in un arco cronologico dal Trecento all'Ottocento ugualmente determinato, avendo quale elemento caratterizzante il progressivo accentramento del potere nelle mani del sovrano, da cui derivano i successivi tratti fondamentali dell'unità territoriale su cui questo è esercitato e dell'impersonalità del comando¹. Da un punto di vista strettamente politico, lo Stato moderno si traduce dunque nel superamento del policentrismo del potere tipico del Medio Evo a favore dell'accentramento nell'ambito di un'istanza tendenzialmente unitaria ed esclusiva, ovvero: «Lo Stato, impersonificato dal re, è l'unico soggetto, il solo protagonista della politica²». Tale risultato non è raggiunto però in modo semplice, né il processo risulta uguale ovunque. Nel suo cammino verso il potere assoluto, infatti, il sovrano incontra la tenace opposizione delle aggregazioni sociali medievali, gelose della loro tradizionale autonomia. Ciascuna parte basa le proprie rivendicazioni su concetti giuridici e politici consolidati: da un lato vi sono le formazioni sociali e politiche, sostenitrici di una concezione del potere di tipo contrattualista dominante nel corso del Medio Evo; dall'altro, il re e le forze sociali che lo sostengono tra cui in particolare la nascente borghesia mercantile e che fondano le loro pretese sull'altrettanto tradizionale origine divina e su una concezione patrimoniale del potere. Tra i due estremi delle concezioni tradizionali rispettivamente, quella contrattualista e quella patrimoniale si afferma progressivamente una concezione tecnica che si può riassumere nella necessità dell'unificazione del Paese, nel rispetto degli ordini del sovrano e nel riconoscimento di quest'ultimo e della sua sovranità quale istanza neutra *super partes*, unica garante della pace sociale. L'unità dei comandi, la loro territorialità, l'esercizio del potere per mezzo di un corpo di tecnici qualificati rappresentano esigenze di sicurezza ed efficienza per quegli strati sociali

1 Cfr. Giovanna Motta, *La nuova organizzazione dello Stato nell'Europa dell'età moderna*, in “Anuarul Institutului Italo-Român de Studii Istorice”, a. I, nr. 1 (2003), pp. 23-35.

2 Nicola Matteucci, *Organizzazione del potere e libertà. Storia del costituzionalismo moderno*, UTET, Torino 1998, p. 7. In merito allo sviluppo e alle caratteristiche specifiche dello Stato moderno, si rimanda ai lavori di Joseph Hugh Shennan, *Le origini dello Stato moderno in Europa (1450-1725)*, il Mulino, Bologna 1976, e di Perry Anderson, *Lo Stato assoluto*, Mondadori, Milano 1980. Sul ruolo periodizzante che lo Stato moderno ha ricoperto nella storia europea, cfr. Gerhard Ritter, *La formazione dell'Europa moderna*, Laterza, Bari 1964.

che da una parte non riescono più a svolgere le loro relazioni socio-economiche all'interno delle vecchie strutture e, dall'altra, vedono nella persistenza della conflittualità sociale l'ostacolo maggiore alla loro affermazione, e ciò contribuisce a spiegare il fondamentale sostegno che il principe trova da parte dei nuovi ceti emergenti³. Lo sforzo centralizzatore presuppone infatti dei costi particolarmente rilevanti. Il mantenimento di una burocrazia salariata, necessaria per garantire il controllo giuridico e amministrativo di un territorio sempre più vasto, impone uno sforzo finanziario che supera le capacità garantite dalle entrate private del sovrano. Per avere successo nella sua azione, poi, il principe deve togliere alla nobiltà lo strumento principale che ne aveva garantito i privilegi nel corso del Medio Evo, ossia il controllo sull'esercito. Appare dunque l'esigenza di creare una struttura militare di professionisti al servizio esclusivo del sovrano, che si traduce in una nuova crescita delle spese di bilancio. Per far fronte alle crescenti necessità dello Stato, i sovrani appellano inizialmente ai sudditi, chiedendo alle tradizionali assemblee rappresentative l'approvazione di nuove imposte, condizionata però da un controllo che è in evidente contrasto con la logica accentratrice dello Stato moderno. Il conflitto che ne deriva è vinto, lentamente ma inesorabilmente, dal principe, che identifica e predispone diversi strumenti volti a ridurre l'influenza che gli strati sociali ancora esercitano attraverso il controllo finanziario. Questo processo che pure presenta differenze enormi e incontra ovvie resistenze è reso possibile dal controllo che il sovrano riesce a imporre attraverso il suo apparato burocratico. La creazione di un sistema fiscale unitario, controllato direttamente dal principe, rappresenta dunque un momento cruciale nella formazione dello Stato moderno, rendendo quest'ultimo sostanzialmente libero da ogni forma di controllo e dipendenza da parte degli strati sociali tradizionali.

Apparato burocratico, esercito stabile e fiscalità costituiscono dunque alcune delle caratteristiche fondamentali e distintive dello Stato moderno. Il controllo del territorio, la disponibilità di forze armate fedeli e una capacità finanziaria relativamente certa garantiscono dunque al principe un controllo pressoché totale sul regno, come pure un'ampia libertà nella determinazione della propria politica estera. Le relazioni internazionali acquistano un'importanza nuova, e richiedono dunque la predisposizione di strumenti volti all'elaborazione di scelte razionali, garantite da una diplomazia che da temporanea si trasforma in permanente e cambia le proprie finalità: alla funzione di rappresentanza infatti si affianca, divenendo ben presto

3 Cfr. Giovanna Motta, "La rivoluzione mancata del lungo Cinquecento. Élite e sviluppo economico fra continuità e nuove strategie distributive", in Anna Maria Falchero *et alii*, *La storia e l'economia. Miscellanea di studi in onore di Giorgio Mori*, Lativa, Varese 2003, pp. 485-500.

dominante, quella di informazione⁴. La nuova diplomazia vede la luce per la prima volta in Italia, nonostante le notevoli resistenze che qui trova l'affermazione dello Stato moderno⁵. La particolare conformazione politica della Penisola, divisa in tante realtà statali di dimensioni e forza diverse, porta alla necessità di mantenere contatti e di ricevere informazioni in modo costante al fine di salvaguardare l'equilibrio, evitando che uno di questi affermi la propria egemonia. Un momento cruciale è costituito dalla pace di Lodi del 1454, che cristallizza la politica dell'equilibrio, garantendo all'Italia un lungo periodo di pace. Ai motivi politici si affiancano poi quelli economici. Prima di altri, già dal Duecento, l'Italia si apre infatti al commercio internazionale. I mercanti italiani sono presenti su tutte le più importanti piazze europee, oltrepassando ben presto gli stessi limiti geografici del continente⁶. Lo sviluppo delle reti commerciali impone esigenze nuove, e i mercanti cominciano a richiedere agli Stati d'origine di difenderne gli interessi nelle zone dove essi sono attivi. Ne consegue l'apertura di consolati, rappresentanze diplomatiche destinate a rendere più agevole l'attività delle compagnie commerciali italiane all'estero⁷.

Milano, Firenze, Genova e soprattutto Venezia che possiedono ampie reti commerciali internazionali sviluppano dunque per prime un sistema di rappresentanze diplomatiche stabili. La nuova struttura viene però adottata in tempi brevi anche da altre realtà, tra cui particolarmente interessante è il caso di Roma, che pure vede nell'affermazione dello Stato moderno una minaccia alla propria posizione. Tra i centri di potere tradizionali con cui il nascente Stato moderno entra in conflitto vi è infatti anche la Chiesa. Come osserva acutamente Gerhard Ritter: «La vita della civiltà occidentale riposa sull'incessante gioco di forze tra Chiesa e Stato [...] sul reciproco rapporto tra Stato e Chiesa si è basata di volta in volta la configurazione della società. Nel Medioevo i due cerchi si erano sempre più andati compenetrando. Da comunità spirituale, la Chiesa era diventata una gigantesca istituzione giuridica accentrata, abbracciante tutte le nazioni [...] Con una frase

4 Cfr. Federico Chabod, "Esiste uno Stato del Rinascimento?", in Idem, *Scritti sul Rinascimento*, Einaudi, Torino 1967, pp. 593-604.

5 Si vedano in merito Alfred von Reumont, *Della diplomazia italiana dal secolo XII al XV*, Barbera Bianchi & Co., Firenze 1857, pp. 5-6; René De Maulde-La Clavière, *La diplomatie au temps de Machiavel*, 3 voll., E. Leroux, Paris 1892, vol. I, pp. 293-338; Garrett Mattingly, *Renaissance Diplomacy*, Dover Editions, New York 1988, pp. 15-60.

6 Cfr. Giovanna Motta (a cura di), *Mercanti e viaggiatori per le vie del mondo*, FrancoAngeli, Milano 2000.

7 Cfr. Steven A. Epstein, *Purity Lost. Transgressing Boundaries in the Eastern Mediterranean, 1000-1400*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore 2006, pp. 56-57; Daniel Goffman, "Negotiating with the Renaissance State: the Ottoman Empire and the New Diplomacy", in Virginia H. Aksan, Daniel Goffman (eds.), *The Early Modern Ottomans. Remapping the Empire*, Cambridge University Press, Cambridge 2007, pp. 61-74; Garrett Mattingly, *op. cit.*, pp. 58-59.

rimasta celebre, Ranke ha paragonato la storia moderna ad un vortice di vento. Proprio questo vortice ha sollevato e fatto volar via il velo rivelando ai nostri occhi per la prima volta chiaro e rigido il profilo dello Stato moderno, creazione puramente politica e secolare»⁸. La nuova Europa comincia dunque quando il circolo magico in cui si trovano Chiesa e Stato si spezza, e l'individuo smette di appartenere contemporaneamente a due società di cui una spirituale e trascendentale, e l'altra puramente terrena. L'affermazione dello Stato moderno in Europa significa dunque, per la Chiesa, una progressiva perdita del suo potere politico, e quindi Roma non può vedere che con timore l'evoluzione dottrinarie e giuridica del pensiero politico moderno.

Nonostante ciò, anche i papi sono costretti a tener conto delle nuove strutture, che finiscono ben presto per fare proprie. Sul piano diplomatico, Roma inizia a sviluppare una prima forma di rappresentanze stabili nel corso del XV secolo, benché non sia possibile stabilire una data precisa⁹. La forma definitiva del nuovo apparato si delinea però nella prima metà del Cinquecento, in parallelo con l'affermazione della Riforma che impone a Roma esigenze nuove. La natura del sovrano pontefice, che è al tempo stesso capo della Chiesa universale e principe di uno Stato temporale¹⁰, influenza la natura e l'attività del suo rappresentante, denominato "nunzio" e che può essere definito: «Ambasciatore del Papa, rappresentante la sua persona appresso gli imperatori, i re, i grandi principi o repubbliche, a cui inviano per ordinaria delegazione¹¹». La diplomazia pontificia non è però immediatamente assimilabile a quella di uno Stato secolare, stanti la vocazione universalistica della Chiesa e i problemi che questa si trova ad affrontare. Tra le finalità della diplomazia pontificia vi è, infatti, anche quella di informare sullo stato generale della *Res publica christiana*¹². I nunzi sono così chiamati a operare non soltanto come rappresentanti del potere temporale del papa, ma anche e soprattutto in relazione alle finalità della Chiesa universale¹³. Pur dovendo fare riferimento alle direttive della Segreteria di Stato e in ultima analisi a quelle del sovrano pontefice essi rispondono inoltre a un diritto e a una volontà superiori, indisponibili, mantenendo così un pur minimo

8 Gerhard Ritter, *op. cit.*, p. 3.

9 Sulla nascita delle nunziature cfr. Giordano Altarozzi, *Le nunziature apostoliche nella prima età moderna*, in "Acta Musei Napocensis", nr. 48, II/2011, pp. 45-58.

10 Sulla duplice natura del papa si veda Paolo Prodi, *Il sovrano pontefice: un corpo e due anime. La monarchia papale nella prima età moderna*, il Mulino, Bologna 1982.

11 Cfr. La voce "Nunzio apostolico" in Gaetano Moroni, *Dizionario di erudizione storico eccllesiastica da S. Pietro ai nostri giorni*, 103 voll., Tipografia Emiliana, Venezia 1840-1861, vol. XXXVII (1846), p. 266.

12 Cfr. Paolo Carta, *I cartografi della cristianità. Geografia e politica nelle nunziature apostoliche*, in "Laboratoire italien", nr. 8, 2008, pp. 99-122.

13 Cfr. Alexander Koller, "I viaggi dei nunzi in area germanica", in Giovanna Motta (a cura di), *Mercanti e viaggiatori...*, cit., pp. 91-110.

marginie di autonomia nella determinazione delle linee politiche. Per questi motivi si può sostenere che l'istituto delle nunziature apostoliche rappresenti un modello parzialmente diverso rispetto alla diplomazia degli Stati temporali. Per loro mezzo, la Chiesa predispone una rete mirante a raccogliere quante più informazioni possibili non soltanto sulla posizione politica dei principi e degli Stati presso cui i nunzi sono accreditati, ma anche su aspetti di carattere sociale, economico, culturale, che potrebbero influenzare il futuro della religione, particolarmente necessarie per arginare la diffusione del protestantesimo e per stabilire la migliore condotta al fine di riguadagnare il terreno perduto. Inoltre, i nunzi sono chiamati a difendere gli interessi della Chiesa di fronte all'avanzante processo di centralizzazione del potere da parte dei principi, che si traduce il più delle volte in un aperto conflitto per la giurisdizione¹⁴.

La corrispondenza che i nunzi inviano alla Segreteria di Stato, al sovrano pontefice o a personalità particolarmente importanti nel processo decisionale e nella vita della Chiesa generalmente raccolte nelle cosiddette "Nunziature", conservate presso l'Archivio Segreto Vaticano risultano dunque oltremodo ricche di informazioni e dettagli di diversa natura. Tale corrispondenza deve infatti essere particolarmente minuziosa, e di ogni momento della missione diplomatica deve rimanere traccia. Le finalità della missione sono enumerate nelle istruzioni che il segretario di Stato e a volte lo stesso pontefice impartono al nunzio designato, il quale riceve note anche da persone particolarmente informate in merito alla situazione geografica, politica e sociale del Paese di destinazione vescovi, prelati, uomini vicini alla Santa Sede e ovviamente dal nunzio uscente. La corrispondenza inizia fin dal periodo di spostamento verso la sede di destinazione e, una volta giunto, il nunzio invia a Roma una minuziosa relazione sullo Stato in cui è accreditato, con una particolare attenzione alle condizioni in cui versa la fede cattolica e alle difficoltà con cui egli si troverà a confrontarsi¹⁵. Le missive inviate durante la missione diplomatica contengono dunque informazioni particolarmente importanti, che forniscono allo storico chiavi di lettura utili alla comprensione non solo della situazione politica interna e internazionale, ma anche della realtà economica, sociale, geografica, culturale di un Paese e, attraverso la lettura incrociata delle fonti, dell'Europa e del mondo.

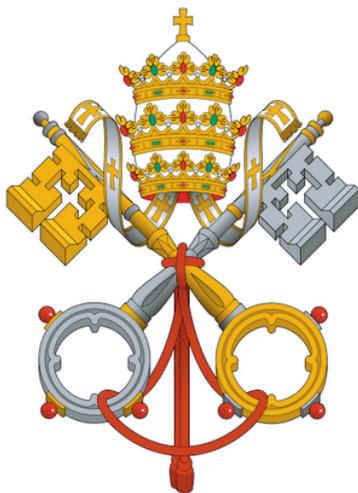
14 Cfr. Giordano Altarozzi, *Le controversie giurisdizionali tra Chiesa e Stato nell'età di Filippo II e Gregorio XIII: il caso particolare di Milano nelle lettere del nunzio Ormaneto*, in "Anuarul Institutului Italo-Român de Studii Istorice", a. I, nr. 1 (2003), pp. 47-61. Più in generale si veda Gaetano Catalano, *Controversie giurisdizionali tra Chiesa e Stato nell'età di Gregorio XIII e Filippo II (1578-1581)*, Pellegrini, Cosenza 2012.

15 Cfr. Paolo Carta, *op. cit.*

“NUNȚIATURILE” CA SURSE PRIVILEGIATE PENTRU ISTORIA MODERNĂ

Rezumat

Epoca modernă este caracterizată, printre altele, de afirmarea Statului modern, care apare cel puțin în partea apuseană a continentului european începând cu secolul al XV-lea și are la baza un efort de centralizare a puterii politice în mâinile suveranului, în detrimentul centrelor de putere tradiționale, în special nobilimea și Biserica. Pentru a obține rezultatul dorit, este nevoie de înființarea unor structuri de conducere noi, în special o birocrăție capabilă să garanteze controlul asupra unui teritoriu din ce în ce mai vast, o armată aflată în subordinea directă a suveranului, o fiscalitate care să garanteze veniturile bugetare sigure, precum și de o diplomăție stabilă capabilă să furnizeze informații constante în vederea asumării unor decizii de politică externă raționale. Diplomăția de tip nou ia naștere, pentru prima dată, în Italia ca urmare a Păcii de la Lodi care cristalizează politica echilibrului între Statele care alcătuiesc Peninsula. Printre acestea, se numără și Roma, al cărui suveran este romanul pontif, suveranul unui Stat și totodată șeful Bisericii universale. Dubla natură a Papei influențează inclusiv activitatea reprezentanților săi acreditați pe lângă celorlalți suverani europeni, care sunt chemați să ofere informații despre o paletă de problematice extrem de variată, care merg cum este evident de la chestiuni de politică externă, la situația religioasă, politică, socială și economică a Statelor unde sunt acreditați. Corespondența întreținută de nunții cu Sfântul Scaun sau cu alte personalități oferă, deci, informații extrem de valoroase și aproape de neegalat pentru reconstituirea istorică a Europei și a lumii în epoca modernă.

**CHARITY AND SOCIAL ASSISTANCE IN THE ROMANIAN
ORTHODOX CHURCH ACTIVITY FROM TRANSYLVANIA
IN THE YEARS 1868-1918**

Florin BENGAN

Combining its mission with the aspirations of the community, the Orthodox Church is through its definition a church of ministration with double aspect; serving God and serving people. Because ministration belongs to the communitary and ecclesiastic aspects of the christian life. The Christian community is achieved as "ecclesia" not only through faith confession and cult but also through ministration towards the people. The ministration is in fact the expression of the christian inner life and of the Church in relation to the world. In this sense the Orthodoxy doesn't have a doctrine of serving but has the experience of serving which eventually can be formulated. To underline the christian perspective of ministration and its dynamism the Orthodox teology had to analyze a series of fundamental notions, biblical and patristic. Trying to answer to the problems raised by the Church's involvement in ministration the world, this institution was obliged to show the evangelical basis of the ministration and its direction. The Orthodoxy has always taken care to keep the ministration on ideological basis and christian perspective because the relation of the Church with the world has always had a profound dialectic character. In Orthodox Church the ministration is not determined from a sociologic point of view to take out the Church from a crises generated by its confrontation with the world, on the contrary the ministration is a form of religious service which keeps the Church open to humanity in a mood adequate to the situations it experiences in its historical evolution. The christian ministration can be headed towards to essential forms which are interconnected; individual and collective. Individual ministration is based on the charity deed of the christian towards its fellow humans and then his personal and creative contribution to enhance the common use spiritual and material goods.

Need to present few elements of social politics. Politics can be broadly defined as being the process through which a group of people with opinions and interests initially different reach collective decisions considered to be mandatory for the group and imposed as a line of common conduct. To the question, 'what is the social policy?' there can be found several answers. One of the answers tries to illustrate the social policy through the domains in which the public policy functions and which is considered included in social policy. Another answer variant starts from defining social policy proportion explaining why is different from other

types of policy. The Collective Welfare implies a certain type of equality; all the members of a collectivity must have at their disposal a minimum supply of goods and services considered normal, decent and minimal. The social policy addresses to several levels, the national level, local administration level, individual level. The social policy can be studied in different ways starting from the interest of the one who desires to know; the social policy problems area; the organization way for reaching the objectives, depending on the purposes of the analyses period.; the administrative frame in which the socio-economic decision is materialized. There has to be analyzed the relation; economical policy-social policy.

The interest for a social policy comes from the conviction of the economists and other specialists that the social factor, on a whole, it's not only a consequence but a premise as well for economical growth.. The social policy represents a state policy component as well. The concept of state social policy represents a set of purposes and and analyses instruments through which the public power achieves the normative affection of the public resources and incomes distribution concerning the humanistic perspective of social justice.

Be analyzed here the social role of the Church. Concerning the human being and the purpose of the society we may say that the purpose of the society is the achievement of the common welfare. The individuals cannot live without society and the society cannot live without individuals.. The relation between the individual and the collectivity it has to be a coalescence relation, the individual wealthfare combining with collective wealthfare. The social and moral mission of the Church consists in spreading the christian moral principles in deepening them in believers' conscience to determin them to live according to christian teachings. Our Church is convinced that based on its moral principles can make its citizens both good citizens of divine kingdom and citizens of the earthy state alike. Christianity through its moral and dogmatic doctrine places at the disposal of the believer useful elements to quench his thirst for truth, good and beauty to explain the meaning of his life and world for the orientation and organization of his existance. The Church exercises its moral influence on the believer through several means and forms; warm and continuous preaching of the divine word by illustrating the achievement of the Holy Saviour and connected with the image of the lives of the saints as a model in living according to Christian laws; then the accomplishment of the Holly Mysteries. The morality of the human deeds results from relating the free and conscious action to good or moral law. Under the name "free action" we understand a unity which comprises an interior aspect and an exterior one, which is represented soul and deed. The free action is always instrumenting the soul, its concrete and external expression.

Have shown few aspects connected to Christian virtue. Referring to Christian virtue and its characteristic signs we can say that some Holy Parents and ecclesiastic writers show clearly what can be understood through virtue. Free action is always the manifestation of the soul, its concrete, exterior expression. Thus Clement from Alexandria says that virtue is nothing else but a disposition of the soul in relation to the reason which characterizes the whole life. The Gregoire de Nysse under the influence of Aristotel defines virtue as the middle way between two excesses and the Sainte Gregoire de Nazianze defines virtue as a disposition for doing good deeds. Saint Augustin approaches the notion of virtue in many of his writings defining as a disposition of the soul, suitable to nature and reason, or as a quality of the soul of the wise one or as the love of the moral good under its all forms. Christian virtue is the continuous and constant activity, generated by divine grace through which the believer fulfills the will of God. The ideal of perfecting in virtue is Man-God, Jesus Christ. Jesus Christ as God, through the nature of his being remains the perfect type of Christian virtue. The origin of christian virtue has to be searched first of all in the divine grace without it any virtue beginning is impossible. But the origin of christian virtue should also looked for in the strife of the faithful believer, the grace without strife is not considered virtue, and the strife without grace can't reach virtue. The virtue is a common notion of the christian moral and philoshopical moral. The Christian virtue appeas as an expression of a relation with God even if thurough it we reajust the relations towards our fellow human beings. I have presented details about other significant aspects such as ; the duties towards your neoghbour. The love for your neighbour according to teachings of the New Testament; the characteristics of the christian love towards your neighbour; brotherly help ;the duties towards the spiritual goods of your neighbour concern for your neighbour 's redemption; benedictions.

Have shown charity and social assistance elements. The social assistance is a reality as old as the history of humanity itself at least due to two reasons; firstly all the collectivities had in their structure individuals who, due to natural, genetic or social causes was impossible for them to satissfy their needs through their own means ; secondly there has never been any kind of types of cilivisation which totally lacked concern for its members in need. . After the appearance of the christianyty, for two mileniums, protecting the persons, groups, communities confronted with difficult situations it was Church's concern mainly. The political power from certain countries (especially those Protestant) presented a certain interest towards social problems but from another point of view than the one of the Church. We record a positive conception about poverty. On one hand to be born and to live in poverty

represents a chance to achieve the eternal life and on the other hand poverty gives a chance to those who are rich to practice benevolence, charity without they couldn't hope to save their souls. The monasteries, the churches, the hospitals, and other institutions supported by the Church they became the assistance national network for the poor ones. The poverty wasn't considered a chance and a virtue, on the contrary it was considered as a result of idleness, as a moral mistake and even as a crime and a subversion which has to be oppressed.

If we refer to the origins of charity we may say that in the pre-Christian world concern for the human being was insufficiently developed. We may encounter charity actions in history in the case of the Jews, pagans, old Egyptians, old Greek, Indians, old Chinese, Assyrian and Babylonians, Romans. A very important aspect is represented by the social concern in the Primary Church. A huge enthusiasm was generated by the anthropological principles of Christianity and from the command concerning divine love. The first Christian from Jerusalem were extremely united. The Christian Community from Jerusalem shared everything together as manifest of divine love. This community was poor from the beginning but this status got worse due to the spreading famine. That's why the Christian communities from outside Palestine supported it through collections. Every Sunday or once a month they brought in the church during the religious service gifts (money and natural products) and these were given to the priest who placed them on the Holy Table to be dedicated to God and for those who took them to take them from the hands of God. From the beginning the Church took care of widows and orphans. The bishop had to be according to Apostles' dispositions, "poor lover".

The etymological meanings of the word **philantropy** (*fileo* to love; *filos* loving; *antropos* human; *philantropist* humans lover) reflect the richness of its content; humanity feeling kindness, willingness; generosity, clemency, charity, benevolence for those in need; generosity, dedication, sacrifice. The philanthropist is a human lover, devoted friend to humans, creator of the social good, spiritual and material goods. He is generous, benevolent, generous, benefactor, charitable and merciful. I have analyzed few interesting aspects such as; From philanthropy as an attribution of God to philanthropy as a relation between humans. From anthropocentrism to Christocentrism. From particular to universal. From individual philanthropy to institutionalization. At the beginning there were Sunday collections then the Church decided to have a permanent fund for charity actions. The Church even had an institution which was called Diaconia.

Referring to specific elements of social assistance we may say that the history of social assistance as an activity domain makes its first appearance with creating on

institutional basis forms of protection for individuals with special needs and those placed in a permanent impossibility to satisfy their needs through their own forces;; their were joined by those marked by a temporary incapacity and those who needed limited support in time;; later the social assistance reached the level of developing intervention strategies for groups and communities, as their multipersonal clients, laying emphasis on prevention and limiting the effects of vulnerability, social excluding and marginalization. Concerning the term, 'assistance', for the time period we are referring, it covers the totality of charitable gestures, institutional and legislative initiatives which were orientated towards helping the poor without having the sense of a coherent law set, institutions and actions which we confer today. Imposing the social assistance in XXth century was firstly triggered by the need of the social pressure and secondly by an ample history of assistance acts. The models of the social assistance are ; **A) Medical model** (casework). Concerning the objectives followed through medical model these had all kinds specific sonorities . medical model (casework) curative treatment, preventive treatment (which was intended for customers placed in a risk situation) and promotional treatment; A. Menthonnex considers that there are five phases of the charity work; 1) The meeting phase; 2) The psychosocial study phase which regards the targeting of those elements from the client's life which are necessary for the assistant to help the client. 3) The psychological diagnosis phase or of client's situation evaluation. 4) The intervention plan elaboration, establishing the objectives, achievement means and the phases. 5) The achievement phase or the proper psychosocial intervention.. **B) The intervention model** The phases of the assistential action from the perspective of the intervention model are the following ; Identifying the social problem or the request ; this is the initial moment of the assistential activity; the situation analysis comprises collecting useful information about the client and about the environment he evolves in.

Referring to social assistance in Romanian space, if we want to study the lifestyle of Romanians and implicitly the manner in which they achieved social assistance we have to start from what was happening in the rural space. The intervention modalities are relatively varied and the typology of the peasants who performed assistance was extremely varied. An important role had ; The formal authorities of the community (mayor, priest, teacher, boyar etc.), the Relatives, the Priest, the Neighbours, the Midwife of the village, The Godparents, the Elder. The efforts were focused in the following directions; family assistance, concern towards the poor ones. The area of benefaction was divided in two intervention categories; facts of the physical and spiritual mercy. The most important preoccupations were; the

assistance of the orphan children, the assistance of the widows, the assistance of all the persons who suffered from calamities (fires, floods, epidemics, wars, etc.) The social assistance from Romanian traditional countryside was also explained by the attitude of respect towards the ancestors.

Charity and social assistance elements were present in Europe XIXth century as well. After I have presented generalities connected to Europe XIXth century I have analyzed assistential elements Europe XIXth century. The interest manifested by the Church towards the *“social problem”* marks the awakening of the catholic conscience in connection to the problems raised by the industrial workers exploitation, evoked in the great encyclic *Rerum Novarum* (1891) and a confirmed rejection of modernity as well. In fact, the research made, lead to the development of a concept of social catholicism. Social problems are referred to by the encyclic *La civiltà cattolica*. Encyclica *Graves de comuni*, emitted by the Pope Leon XIIIrd (1878-1903) admittes the democrat-christian movement but limits its range. Pope Pius the Xth admittes the survival of some research organisms as *LES SEMAINES SOCIALES* but especially catholic trade unions which in Germany were very succesful. The increasing discrepancy between the welfare of the industrialists and the poor living conditions of the workers led to increasing discontent among the later ones. The hospitals which host the ones in need, the asylums in which the old ones, the disabled and abandoned children are placed, the benevolence offices which retake the role held by the former parish offices of the Old Regime, remain the essential component of the XIXth century social policy.

The 1848 Revolution shows clearly the inadequacy of the benevolence acts for the industrial society. An idea imposes itself from 1848 to 1851; the social protection has to be a collective business which involves the state as well. It is imposed the idea of a mutual insurance adapted to the social corpus scale. In Germany, the revolutionary vital force confirm the rejection of the liberal option. It is intentioned to promote a, “providence- monarchy” capable to organize a real cooperation between the, ‘Crown’ and proletariat against the liberal burgeoisie. Bismarck laws establishing insurance regimes for sickness, accident, pensions, propose to a working Europe a new protection model.

Bismarck, amazed by the Paris Commune and confronted with a rapid ascent of the German socialism was quickly persuaded by the necessity of a interventionist policy in a society confronted with changes of the capitalism. The end of the century brings the research for social peace. In United Kingdom the faith in self-assistance is progressively contested by the idea of collective action. In Belgium, the National Belgian League helps the working societies and intend to restore, ‘the

social harmony” In France the liberal tradition ,although solid established is put to the test.An important change is achieved in 1898 when following the German model , a law is voted to reajust working accidents and which introduces in France the professional risk principle. France develops a set of assistance laws.The German model which consists in applying a mandatory insurance regime in case of disease and old age was followed by several countries.

We must remember here institutionalized forms of charity and social assistance in the activity of the Romanian Orthodox Church in XIXth century.(with reference to Valachia and Moldavia).

The Orthodox Church has always manifested a special concern for the poor ones. We should remember the names of some important hierarchs who involved themselves enormously in this field of activity. An exponential name is the one of the metropolitan Veniamin Costachi .The mitropoly of Moldavia and Suceava ,with rezidency at Iashi had at the center a well developed apparatus composed of clerics and layman (noncanonical) from which the biggest number of members lived in premises of the metropoly. The Metropoly had a double medical apparatus; a permanent medical corp. took care of the staff and the servants from the center of the Metropoly as well as for the foreigners of modest condition. The Metropoly also had a small hospital. There was a hospital at the Neamt Monastery as well. This had two hospital like settlements; one for the sick clericks and another one for mental cases. We have to mention here the name of the bishop Veniamin Roset from Roman. Characteristic for the metropolitan Iosif Naniescu was his mercy towards the poor ones.The bishop Melchisedec Stefanescu performed many acts of charity ,his testament being quite eloquent in this sense.Episcopul Melchisedec.Young people benefited from scholarships provided by Melchisedec Foundation. It must be mentioned here the contribution brought by the nuns from Agapia monastery in taking care of the wounded soldiers during the National Independence War from 1877.. The spiritual leader of Ramnicu Nou Severin bishopric ,the bishop Athanasie Stoenescu is imbued by the holly instant of the nation.In Dragasani it is organized a hospital with 150 beds for sick soldiers and wounded ones brought from the front.In Craiova the hospital ,”INDEPENDENCE”records many donations on behalf of the Church.We have to mention here the monastery and the hospital Saint Pantelimon and the”Saint Pantelimon Orphanage”.In the monastery there was functioning a school for deaf- and- dumb people. We should mention another hospital ,place under the authority of the bishops of Buzau,Garlashi hospital. Other two great hierarchs involved on the social realm were Grigoire The Teacher and the Holly Hierarch Calinic from Cernica.

We should note here the work of Transylvanian bishops of this period, especially that of the Holy Great Metropolitan Andrei Șaguna.

We have to remark the manner in which it is readjusted the problem of charity and social assistance the organization status of the Romanian Orthodox Church. The VIIIth article from the status refers to this problem ;, *The above organ structures of the metropololy will take care in due time of the intelectual and material means which are required to fulfil the Church, school and foundation purposes and if they don't succeed to cover all the requested expenses, even after colletion have been made, these structures will apeal to state for help* ". This article expreses on one hand the necessity and the right of the Church to get the necessary means to achieve its Church,school,foundation purposes. Through article number VIII from the Organic Status(by-law charter),the Church has the right to make collections within the metropoly and beyond its limits.. Concerning the sufragete eparchies we can tell that Arad bishopry was pastorated in the second half of the XIXth century by three hierarchs who then were promoted to metropolitan chair from Sibiu.: Procopie Ivașcoviçi Miron Romanul and Ioan Meșianu.At Caransebes Bishopry pastorated ; : Ioan Popasu,then his follower Nicolae Popea,and then Miron Cristea.

Have presented the situation of the Romanian orthodox priests from Transilvania in the years 1867-1918 referring here especially to the relation between the priests and the state and thier salaries. Untill the last years of the XIXth century the Romanian priests didn't benefit from state salaries, they supported themselves from their own resources which means parish sessio (properties) and especially believers donations.The confessional teachers were paid in the same parishes they were function in. From 1861 the state gave the Romanian and Serb Orthodox Churches an annual allowance to help the countryside priests.Only in 1898 it was introduced the completion of the clergy incomes to a certain amount of money according to the educational background of each priest (Law article XIV). Clergy from Transylvania was present in the turmoil of the events from the second half of the XIXth and the first part of the XXth century.

Need to present the charity acts of the Transylvanian clergy in the period under discussion. The objective was the spiritual part of our being.:the human soul and its salvation. But the priest can not turn this back to the material life of his believers,because this is the indispensable base of their spiritual life,and on the welfare,satisfaction and happiness of the man depends his moral,religious and cultural progress. When presenting the social actions performed by the Church in this period we have to take into account two important factors : the extreme difficult period experienced by people of Transylvania so implicitly the

Romanian church from here; and the generalized poverty status generalized over Transylvanian Romanian priests. There were here permanent circular letters on behalf of the Metropoly to Archpriestships to help the poor ones and to collect money and goods for those in need. From documents we found out about the help given to those who suffered from natural catastrophes ; floodings, fires, hails. We also must mention the manner in which the priest widows were consistently helped and materially supported by the Church. There are recorded many requests on behalf of the priest widows to metropoly, as a result they were helped within the limit of the possibilities but quite substantially. The metropoly keeps asking the protopopes to send lists with the priests widows to be helped. From the documents of the metropolitan Archives from Sibiu we found out about many priests widows who benefited from help provided by the Church.. The Metropoly requests the creation of parochial funds to a better management of the administrative business of each parish.

Also through another circular letter the Metropoly urges each protopresbiteral region to allocate 60 florins annually to a son of protopresbiterat for the preparatory course. In the Sibiu Metropoly Archives and in the documents published by Archbishopric Consistory we may find many help requests from parishes, schools, or from very poor teachers priests. It was tried to solve these problems as well as possible, the majority received help , some even several times,, some had to wait because there were too many requests, certain is the fact that many that many poor people benefited from financial help provided from Metropoly or its funds. From documents we may find about help given to poor teachers. It's properly to remind the fact that the men of the Church made many donations to this institution , donations which represented the basis for several foundations which helped many poor people. It is remarkable the generosity of the Mocioni family. We have to mention here that the foundation of the first Romanian Orthodox orphanage in Sibiu , in Sibiu, it's a very important moment concerning the Church's involvement in charity acts.

An important role has the Society for Guarding WWI Orphans. The purpose of the society --- as its name shows it--- is to take care of the war orphans, regardless their nationality , taking in account first orphans of both parents. There were founded the required settlements ; orphanages,, hostels, kindergarten and schools, workshops for teaching crafts, household industry schools, correction schools,, lazarets and sanatoriums. The religious education keeps its important position in the Society's orphanages , emphasizing the tied connection which has to be between the school and the Church . The priests through their presence and the conferences they organize on regular basis in orphanages , consolidate the children's faith in God and in ancestral Church. . The material assistance consists of financial or material

help.,given to families with war orphan children. An important role in granting help to orphans had the clergy members who showed insistently concern for their fate.

It should be noted and the social assistance provided by the Orthodox Church from Transylvania during the Independence War. The activity of the Romanian clergy during the Independence War was manifested through divine services and prayers for victory, , through hierarchs pastorals and priests speeches,through articles and appeals,through counsels and collections for the soldiers fighting on the front.or their families,through offerings and sanitary material for the wounded ones,through services performed as military confessors on the battlefield, , through bravery acts done by some priets on the battlefield, through enlisting the nuns and the monks in sanitary corp..The enthusiasm and sacrifice spirit the Romanian Orthodox Church responded with to the call of the country,embraced the holly cause and fought for the right of the people to freedom and independence proved that << being chosen from the nation and emerged from the nation,has always stood by the nation in all the circumstances Romania has experienced through centuries. >> The Independence War constituted a a new opportunity for the Romanian orthodox clergy to prove the continuity of the old customs which proved that the priets were an integrated component of the people and that the Church has an effective role in Romanian society.

In Transylvania it was organized a campaign of collecting aid for the army on the battlefield and for the wounded soldiers in the hospitals.Thus there were organized comittees,appeals were published and subscription lists circulated.Within these commites there were priests and priestesses and on the subscription lists there were many bishops,protopopes,priests, and church singers alongside a great number of Romanian believers.On the 300 lists of subscription published from which 90 were organized and supported by protopopes and priests and 20 priestesses,there are hundreds of names our Church servants. The support of the Church was also directed towards the families of those on the battlefield ,widows and orphans. The Church has always encouraged its servants to support the families,the widows and the war orphans ,showing the clergy and the believres the ways and the means to serve these.

Have also shown the social assistance of the Church during WorldWar I . More than 100 priests were thrown into the jails from Cluj, Tg. Mureș, Deva, Timișoara, Oradea, Seghedin,others ---more than 200---were deported in Sopron county or Zombor,some with their wives and children,and more than 100 were forced to wander ,to seek refuge in old Romania ,alongside the Romanian troup.

Many of them lost their lives in prison,exile or as refugees or immediate after.So the Romanian priests stood by the Romanian people in the difficult circumstances of the World War I , , fighting alongside the people on the battlefield ,praying in the churches for the victory of the Romanian armies ,encouraging those who stayed home, organizing money and goods collections for those affected by the war or for orphans,elder,sick and the widows .The Metropoly has permanently addressed circular letters and pastorals to priests and protopopes encouraging them to stand by the people in these extremely difficult moments. From the documents of Ardealul Metropoly from Sibiu we find data about the collections made for those ,”wretched by the war” .All the priests from Transylvania took part in these actions .We find data about these collections from the circular letters which the priests send either the archpriestships., or to Archbishopric Consistory through which they inform about the collection made and report the amount of the money.

Besides these notifications sent to archpriestships or metropoly,many priests add the lists on which are mentioned those who performed these contributions and the amount of money they gave.Many times at the top of the list there is the priest and on those lists there are mentioned many widows who brought their contribution to the improvement of the status of those who suffered because of the war.The priests following the counsels from the Metropoly ,they were the ones to mobilize the people to help the families of those on the battlefield,so they at their one turn to be ready with the works of the field ,to collect the fruitage on the fields and to sow the seeds for the next year.

Mentioning the fact that the high hierarchs of the Romanian Orthodox Church from Transylvania ,through their patriotic activity brought a major contribution on behalf of the Church for the Romanian army during 1916-1918 war,and many other Church servants illustrated their activity during this time through heroism and sacrifice acts one can state that for the war which led to the building of the great act of Union, which is the most important event from the history of the Romanian people,the Church’s servants brought a great and important contribution,morally preparing the people for setting free their Romanian brothers from Transylvania,suffering to sacrifice alongside the soldiers of the country in the hardest moments of the war.The Great National Assembly from Alba Iulia records a page of glory in the history of the Romanian people ,proving the viability and the endurance of the national feeling.The chains of slavery have been broken,the dams of injustice have been demolished ,the Romanian nation looks forward to its future with dignity and confidence .The Act of the union was a natural one,and met the adhesion of all the Romanians from the both sides of the Carpathians Mountains. ,it

proves to the whole world that the soul bonds between brothers can not be broken by the hardships of the history ,that the oppression exerted by the dominant classes over the Romanian nation from this corner of ancient Romanian land,lead actually to the consolidation of the idea of Romanian national unity.The more they were oppressed ,the harder they fought for freedom,hard souls are strenghtened through suffering,through suffering to victory,plastically states the wisdom of the Romanian people.The sacrifices on the country's altar weren't in vain ,they constituted an example to follow,an impulse to fight ,because the dawns of victory will appear to pay off these sacrifices that Romanian nation made for its fight for freedom. Alba Iulia is the citadel of the Romanian people,Alba Iulia is the citadel of the peoples' three martirs sacrifice , Alba Iulia whose land was banging at 1600 from the clanging of the voivode's armies bearing the name of an archangel,Michael th Brave ,under whose land rest the soldiers of Legion XIIIth Gemina,and other many anonymous heroes who sacrificed under the same flag which called for freedom and brotherhood.The ancient citadel was experiencing at 1st December 1918 the moust glorious day of its existance ,a day which opened the way to the new dawns of freedom for the Romanian people .The Act of Union is the creation of all the Romanian people who had an heroic behaviour and an iron will, understanding that only through union and brotherhood it can be achieved the real freedom ,a century ideal for Romanian people.

You need to dedicate a few words to social assistance in Astras' concerns.Although only at the end of XIXth century and the beginning of XXth century appeared judicial regulations concerning the right to social assistance,moral and religious charity has always been practiced sometimes sporadic other times sistematically. Protecting the persons and the collectivities in disadvantaged because of ignorance and pauperity,of the dependent ones (orphans,mental defficient,sick and old ones), was necessary ,and the , 'Transylvanian Association''involved itself in this difficult domain.The main actions of the , 'Transilvan Association''on the social assistance field and demographic policy are:the medical and hygienic education of the people ;directing the demographic processes; the woman emancipation and the education of the children in the family; protecting those who are socially in disadvantage because of the poverty ,of the dependent ones ;orphans ,mentally defficient,sick and old.The charity actions of Astra association were directed towards helping the poor ones ,the widows,the orphans,the students and the future craftsmen with limited possibilities.By press (The Romanian Telegraph(Telegraful român), Foaia poporului(The Paper of the People), Revista Transilvania(Transylvania Magazine), Vatra școlară(The School Hearth), Foaia pedagogică (The Pedagogic Paper)

it was sensitized the public opinion to support materially the foundation and the maintenance of the asylums and the orphanages. The feminine section of Astra took action through women reunions ,supporting the foundation of asylums and orphanages in Sibiu, Cluj, Brașov, Tîrgu Mureș, Dej, Gherla, Lugoj, Beiuș, Arad, Oradea, Alba Iulia, Cernăuți, Chișinău.

First of all we have to mention the stipends and the help given by” The Asociation for Romanian literature and Romanian people culture”. Then we have to mention the help given for the craft apprentices and journeymen. Also the help given to schools. From those who benefited from scholarships we mention: Andrei Bârseanu; Iuliu Hațieganu; Elie Dăian; Ștefan Pop-Cicio; Gavril Todica; Eugen Piso; Alexandru Liuba; Rea-Silvia Radu. We also have to mention Romanian soldiers Reunion from Sibiu ,a craft-social-cultural organization launched with the help of Astra.

Be analyzed the role of the stipends foundations in forming the Romanian intellectuality from Transylvania. In the second half of the XIXth century and in the first two decades of the XXth century ,developing the Romanian intellectuality was the result of the Romanian nation collective effort, expressed through tens of foundations which ensured the educational training of the young Romanian. In the second half of the XIXth century there was a true renaissance of the Romanian Orthodox Church, a renaissance profoundly marked by the personality metropolitan Andrei Saguna who created new funds for stipends. In 1853 Saguna set the basis of the ,’Francisc Iosif” Foundation. From the bishopric funds Saguna sent the first scholars to Germany ,Ioan Popescu to Leipzig and Jena and Zaharia Boiu and Nicolae Cristea la Leipzig. During years ,The Orthodox Metropoly from Sibiu enlists in its administration new foundations: „Cologea”, „Peiovici”, „Ecaterina Rațiu”, „Ioan Popescu”, „Nicolau Putnok”, „Miron Romanul”, „Ioan Hannia”, „Nicolau Vlad”, „Manovici”, „Mihai”, „Cora”, „Absolon Todea” and so on.. After the establishment of the bishoprics from Arad and Caransebes there were created here similar foundation with those from Sibiu.

We have to remark the role of the Gojdu Foundation. To run his activity in optimal conditions ,according to Emanul Gojdu’s will stipulations, the foundation representation elaborated in time ,a set of normative acts. Between the years 1871-1918 the Gojdu Foundation bestowed 37.776 scholarships and help for gymnasium pupils and students ,for diploma taxes and phd. According to estimates ,more than 967 Romanian students ,from the future Romanian intellectuals benefited from Gojdu Foundation. Some other foundations had a special role. For example those administered by metropoly from which significant help was provided

through time..We have to mention the fact that the material possibilities are quite reduced ,money are scarce ,but the Church tried as much as possible to satisfy the requests within the limit of the possibilities.At the end of the XIXth century and the beginning of the XXth century ,an important factor in supporting the Romanian cultural phenomenon,implicitly of forming the intellectuality was represented by Romanian banks from Transylvania.The bank ,”Ardeleana”has donated for 25 years the amount of 69.061,69 crownsfor cultural purposes ,representing between 3-7 %from its annual income. The bank ,”Albina” allocated for charity purposes and benevolence between1872-1918,the amount of 684.540,27 crowns.

We may say that he Church being poor couldn't accomplish on this field as much as it wished or it would have been necessary.As proof it managed to establish the first orphanage for Romanian orthodox children only in 1916, as the first institution with social assistance profile.This institution was very important ,it represented a helping hand ful of love for those who remained orphans and tried to offer the orphans optimal life conditions and a christian education.The social assistance forms practiced are at the level of charity and help ,generated by the essence of the christian spirit , based on the virtue of mercy and helping your fellow being and brother in faith.bazat.The Romanian Orthodox Church alongside the Greek Catholic Church practiced the forms of the charity and help,especially according to their quality of Romanian unique institutions legal recognized in the field of raising and educating the children and the young ones ,of helping pupils and poor students,of supporting the priests widows,orphans and those affected from epidemics,natural disasters and wars.A more thorough research of the archives of the foundations belonging to Romanian Orthodox Church from Transylvania, Banat, Crișana, Maramureș and Bucovina, has to be continued to emphasize the great charity acts done by the Church through time,as much as possible due to material possibilities and historical conditions of the time.

The general conclusion which is drawn from the facts presented above is clear ; the clergy stood by the people in its turning moments of its history,supporting its aspirations for a better life ,more human,it struggled for their believers to have all those necessary to a decent living.

FILANTROPIE ȘI ASISTENȚĂ SOCIALĂ ÎN ACTIVITATEA BISERICII ORTODOXE ROMÂNE DIN TRASILVANIA ÎN PERIOADA 1868-1918

Rezumat

Este evidentă preocuparea Bisericii de viața socială a membrilor săi, slujirea aspirațiilor societății umane. Deși misiunea esențială a Bisericii este mântuirea, ea s-a preocupat întotdeauna și de problemele vieții pământești a credincioșilor ei, pentru că un creștin înaintea spre mântuire, și crește în desăvârșire prin faptele sale concrete față de semenii. Și în perioada 1868-1918 ca de altfel pe tot parcursul istoriei, Biserica a fost alături de păstoriții săi, ajutându-i cu cele necesare traiului pământesc acolo unde a fost cazul și intervenind asupra unora aflați în dificultate din pricina unor catastrofe ale naturii, a sprijinit pe tinerii săraci ca să poată face o școală, a administrat cu tact fundațiile de binefacere astfel încât să fie ajutați cei nevoiași, de asemenea Biserica a fost alături de popor și în vâltoarea marilor evenimente din această perioadă: războiul de independență, mișcarea memorandistă, primul război mondial și Marea Unire de la 1918. Trebuie amintită aici și politica socială. Referitor la misiunea morală și socială a Bisericii, afirmăm că aceasta constă în difuzarea principiilor morale creștine, în adâncirea lor în conștiința credincioșilor pentru a-i determina la trăirea învățaturii creștine. Elemente filantropice și asistențiale au existat și în preocupările Europei din secolul al XIX-lea. Membrii Bisericii Ortodoxe Române din Țara Românească și Moldova au avut în secolul al XIX-lea realizări deosebite în planul filantropic și cel al asistenței sociale.

Biserica ortodoxă din Transilvania a venit sub diferite forme, în sprijinul celor năpăstuiți, pe unii i-a ajutat cu bani deoarece au suferit de pe urma inundațiilor, a incendiilor, a grindinei sau a altor calamități, locuințele acestora fiind atât de afectate încât nu mai erau locuibile. Este remarcabilă în acest sens solidaritatea frățască, modul în care Biserica prin fii ei a sărit numaidecât în sprijinul celor de un neam și de o credință cu ei. Milostenia este una dintre virtuțile de căpătâi pentru creștini și ea trebuie să plece din inimă și să fie străbătută de dragoste deplină și de smerenie. Foarte multe văduve, fie de preoți, fie de învățători, fie de oameni simpli au fost ajutate în limita posibilităților, fie li s-a dat o sumă de bani, fie li s-a găsit un domiciliu unde să stea, pentru că multe preotese au rămas văduve destul de tinere și cu copii mici și nu aveau unde să se ducă. Trebuie să amintim și faptul că înființarea primului orfelinat românesc ortodox în Sibiu, în 1916, este un moment deosebit de important în ceea ce privește implicarea Bisericii în acte de caritate.

Preoții Bisericii din Transilvania au înțeles și ei să vină în ajutorul celor ce luptau pentru libertate și independență ca să întărească și să sporească în sufletul

apărătorilor curajul și bărbăția, încrederea în biruința lor deplină și în dreptatea cauzei pe care o apărau. Preoțimea transilvăneană a fost alături de poporul român și în grelele împrejurări ale primului război mondial, fie luptând alături de popor pe câmpul de luptă, fie rugându-se în biserici pentru izbânda armatelor române, fie adresând cuvinte de îmbărbătare pentru cei rămași acasă, fie organizând colecte în bani și produse pentru cei nenorociți din pricina războiului sau pentru cei orfani, bătrâni, bolnavi, văduve rămași acasă. De asemenea trebuie să amintim și activitățile social-filantropice ale Astei în această perioadă.

Trebuie să amintim aici și rolul fundațiilor. În a doua jumătate a secolului XIX s-a produs o adevărată renaștere a Bisericii Ortodoxe Române, renaștere profund marcată de personalitatea sfântului și marelui mitropolit Andrei Șaguna, care a creat noi fonduri de stipendii. Din fondurile și fundațiile Mitropoliei s-au acordat foarte multe burse tinerilor, pentru studii, un rol foarte important avându-l fundația Gojdu. După constituirea episcopiei ortodoxe de la Arad și Caransebeș s-au creat și aici fundații similare celor de la Sibiu și acestea acordând numeroase ajutoare.

Putem spune așadar, că Biserica fiind săracă n-a putut împlini pe acest tărâm atât cât ar fi dorit și ar fi fost necesar. Concluzia generală care se desprinde din cele prezentate este limpede: preoțimea a fost alături de popor în momentele de răscruce ale istoriei sale, sprijinindu-i aspirațiile spre o viață mai bună, mai omenească, s-a zbatut ca enoriașii săi să aibă cele necesare unui trai decent.

**O FAPTĂ DE MARE ÎNSEMNĂTATE A SFÂNTULUI IERARH
ANDREI ȘAGUNA – RESTAURAREA MITROPOLIEI ORTODOXE A
TRANSILVANIEI DE LA SIBIU – ÎN VIZIUNEA LUI VASILE NETEA**

Florin BENGHEAN

Viața cărturarului **Vasile Netea** a fost în întregime închinată studiului și muncii intelectuale. A avut un suflet pur, curat, plin de dragoste pentru cei din jurul său. A dat dovadă de dragoste de țară, militând tot timpul în interesul națiunii românești, făcând acest lucru mai ales prin ceea ce a scris. Și a scris mult și a avut un deosebit succes. A dat dovadă de dragoste față de părinți. Și-a iubit părinții ca pe lumina ochilor săi, cum de altfel l-au iubit și părinții pe el. Și-a iubit satul și pe toți consătenii săi, și-a iubit familia mai mult ca orice. A avut foarte mulți prieteni, pretutindeni a fost înconjurat de aceștia. A știut să-și facă prieteni prin comportamentul său, prin maniera sa de a fi, s-a impus ca un model de om, a știut să se facă respectat, respectându-i pe ceilalți, a iubit pe cei din jur, ca să fie la rândul său iubit de aceștia, ca să fie apreciat, a muncit serios pentru a se realiza pe plan intelectual și a făcut-o cu un deosebit succes. Referindu-ne, așa retrospectiv, la opera lui Vasile Netea, putem spune că acest cărturar a lăsat posterității o operă monumentală, o operă impresionantă, atât prin dimensiunile sale, cât și prin profunzimea temelor pe care le abordează.

Vasile Netea, cărturarul nostru de pe Valea Mureșului a fost un om spiritual. A fost un cărturar apropiat de cele sfinte, apropiat de oamenii Bisericii, de marii ierarhi ai acesteia, s-a referit prin scrisul său la literatura religioasă, atribuindu-i acesteia rolul primordial în acțiunea de culturalizare a poporului român. Netea se apleacă cu pioșenie asupra marilor personalități din viața Bisericii Române, creatori de limbă și cultură românească și luptători pentru idealul național al românilor. În istoria culturii vechi românești, și anume în perioada ei de plămădire, au ostenit cu râvnă vrednică de pomenire un șir lung de clerici luminați, iubitori de țară, adevărați pionieri în vremuri de alegere a luminii de întuneric, ctitori de limbă, de cultură și de unitate românească. Numele lor a fost căutat cu pasiune și migală, a fost descifrat de cercetători pe frontispicii sau pe margini de manuscrise și de cărți și a intrat de mult în patrimoniul național. A-i aminti, iar și iar, e ca o rugăciune senină de laudă și de mulțumire, ca o cântare a Patriei, în care ei sunt refrenul ce revine în ritm de respirație în eternitate. Printre acești cercetători care se apleacă asupra activității Bisericii și a membrilor ei, se află, la loc de cinste, și Vasile Netea. Prin scrisul său, Netea scoate în evidență marile realizări ale Bisericii de-a lungul timpului.

În preocupările cărturarului Vasile Netea se regăsește și folclorul nostru românesc, ba mai mult, Netea scrie extrem de elogios despre acest fenomen al folclorismului mureșean, evidențiind pe reprezentanții săi de seamă, de aici noi putând desprinde concluzia că între Vasile Netea și satul românesc, folclorul românesc și tot ceea ce exprimă spirit și trăire românească, a existat o legătură care niciodată nu s-a redus la puțin, ci tot timpul a fost trainică, ceea ce denotă faptul că acest cărturar din Deda Mureșului, provenind și el din părinți țărani, a fost extrem de legat de pământul strămoșesc românesc, de datinile, tradițiile, obiceiurile acestui neam, care i-au încântat sufletul în toată viața sa, un loc important ocupând în sufletul lui Vasile Netea, Valea Mureșului Superior, de unde s-a ridicat și a urcat, pe piscurile societății românești, dar nici o clipă nu a uitat de unde a plecat, totdeauna și-a întors privirea cu dragoste în urmă, spre cei care i-au fost atât de dragi, părinții, prietenii, cunoscuții, rudele, el însuși fiind foarte bucuros că s-a născut român, creștin ortodox, pe aceste mirifice meleaguri mureșene, care au primit binecuvântarea lui Dumnezeu, fiind ocrotite de-a lungul timpului.

Între preocupările de căpătâi ale lui Vasile Netea se numără și una de maximă importanță: învățământul românesc. Vasile Netea își dă seama, din plin, de importanța procesului de învățământ. De învățământ depinde viitorul țării. Învățătorii erau cei care aveau rolul principal în formarea oamenilor. De modul în care sunt formați acești oameni depinde felul în care ei vor acționa mai departe în societatea românească și implicit de acest lucru depinde și viitorul țării. În cadrul acestui proces de învățământ, Vasile Netea surprinde rolul pe care l-a avut și îl are *cartea* ca manifestare și mărturie permanentă a culturii și a unității naționale românești. Timp de secole, pentru toți călătorii care au străbătut pământul românesc, mărturia cea mai la îndemână --- și totodată cea mai sigură --- pentru a constata și înregistra romanitatea poporului român, a fost limba sa vorbită, aceeași pe ambele versante ale Carpaților. Se desprinde cu certitudine o implicare profundă a cărturarului Vasile Netea în învățământul românesc, atât prin modul său de a activa (a îndeplinit onorantele funcții de învățător și profesor), cât și prin maniera de a scrie, referindu-se în scrisul său la toate marile realizări și marile personalități ale învățătorimii. Vasile Netea, prin tot ceea ce a făcut, conștientizând din plin misiunea sa și rolul pe care îl are dascălul în societate, a acționat cu toată puterea sa intelectuală în sprijinul ideii de culturalizare a poporului român.

Vasile Netea, prin vasta sa operă, vorbește despre întreaga istorie a poporului român, analizând toate epocile istoriei noastre, începând de la rolul pe care l-au jucat pe acest teritoriu strămoșii noștri dacii, continuând firul istoriei până în ziua în care a trăit, fiind tot timpul extrem de documentat și de pregătit, așa cum stă în firea

unui adevărat cărturar și istoric. Vasile Netea, în formația sa de istoric, se ocupă de evenimentele majore ale istoriei noastre, în mod accentuat de cele mai importante, evocând și rolul pe care l-au jucat, la momentul respectiv, personalitățile vremii. Evocă revoluția de la 1848-1849, care, prin rezultatele sale, a scris o frumoasă pagină în istoria poporului român, croind acestui neam un drum extrem de luminos în perioada care a urmat. Istoricul din Deda Mureșului evocă și războiul de independență din 1877, unde poporul român, luptând până la sacrificiu, a obținut ceea ce de mult și-a dorit: independența de stat, fapt care a însemnat enorm în realizarea marelui ideal al românilor, fiind un pas mai mult decât hotărâtor în această privință. Netea, prin scrisul său, evocă Memorandumul, de asemenea prezintă și evenimentele primului război mondial, pentru ca toate acestea să ducă la realizarea Unirii celei Mari, a unirii tuturor românilor într-un singur stat liber și independent, eveniment care se regăsește foarte pe larg în opera cărturarului Vasile Netea, acesta prezentând cu de-amănuntul toate aspectele importante legate de Unirea cea Mare. Cărturarul Vasile Netea este unul dintre cei mai mari istorici ai unității naționale a poporului român.

Cărturarul Vasile Netea include în paginile sale numeroase elogii aduse personalităților importante ale culturii și ale istoriei poporului român. Evocă activitatea unor personalități care și-au adus o contribuție importantă la realizarea marilor momente fericite ale istoriei. De asemenea, vorbește în cuvinte elogioase și despre unele personalități pe care le-a cunoscut și cu care a avut relații de prietenie, evocă personalitatea unor oameni născuți ca și el pe Valea Mureșului, analizează, făcând precizări elogioase, scrisul acestor oameni. Panoplia de mari personalități ale vieții culturale, istorice și sociale, pe care Vasile Netea le elogiază în mod deosebit, este foarte vastă. Netea surprinde rolul important pe care aceste personalități l-au jucat în angrenajul vieții românești pe toate planurile și observăm că aceste persoane sunt de primă mărime cu rol hotărâtor în scrierea istoriei noastre, Vasile Netea acordând fiecăruia meritul care i se cuvine, scriind cuvinte extrem de frumoase la adresa tuturor, pe unii chiar cunoscându-i, fiindu-i contemporani.

Din tot ceea ce a scris cărturarul Vasile Netea, se distinge clar patriotismul său, numărându-se printre cei care au militat și luptat pe toate căile pentru libertatea poporului român, pentru integritatea teritorială a României ; din activitatea sa reiese clar dorința de liniște și pace care trebuie să domnească între toți românii. Vasile Netea se dovedește a fi un patriot desăvârșit, acest lucru rezultând mai ales din scrierile sale. Într-un mod original prezintă Vasile Netea ideea unității naționale, idee care este prezentă în fiecare moment al istoriei, tot timpul militându-se pentru realizarea acestui mare ideal al tuturor românilor de pretutindeni. Marea Unire ---

spune Vasile Netea --- nu a fost rezultatul unei conjuncturi, după cum nu a fost opera unui singur partid politic, a unei singure clase sau pături sociale, ci a fost scopul întregii națiuni române: pentru acest ideal au acționat toate forțele poporului român. Deși scrise și rostite în împrejurări diferite, lucrările și studiile lui Netea sunt strâns legate între ele prin firul roșu care le străbate de la un capăt la altul: ideea originii comune a tuturor românilor locuitori în Țara Românească, Moldova și Transilvania, a continuității lor neîntrerupte. Această idee a fost, timp de secole, ideea fundamentală a tuturor cărturarilor și luptătorilor patrioți din toate țările românești, ea fiind mărturisită pretutindeni.

Se cuvine să mai amintim și faptul că sectorul publicistic al activității lui Vasile Netea este unul bogat și variat. Netea a întreprins și în acest domeniu o activitate titanică, scriind un număr impresionant de articole de revistă. Stilul său este unul propriu, original. Opera aceasta de publicist a lui Vasile Netea se întinde pe o perioadă de timp foarte îndelungată, începând din frageda tinerețe și mergând până în momentul în care firul vieții sale s-a întrerupt. În activitatea publicistică Netea dă dovadă de clarviziune și precizie. Este foarte documentat de fiecare dată. Cărturarul Vasile Netea a cultivat și interviul. Interviul, de al cărui farmec a fost captivat încă din adolescență, constituie una din cele mai spontane și mai directe și, totodată, una din cele mai utilizate forme de mărturisire publică a unui scriitor, de informare asupra existenței, activității și proiectelor sale.

Cărturarul Vasile Netea a fost și un ilustru reprezentant al Astrei, atât prin scrisul său, cât și prin ceea ce a întreprins și prin acțiunile la care a luat parte. Vasile Netea scria despre Astra, susținând că fără aceasta (Astra), fără adunările ei generale, fără despărțămintele și fără cercurile ei culturale, fără publicațiile și fără bibliotecile ei, fără oamenii ei zdraveni, entuziaști, buni români și buni creștini și tot pe atât de străluciți cărturari și luptători naționali, greu ne-am putea îndeplini întreg progresul cultural al neamului românesc din Transilvania, care, sub raportul educării și instruirii maselor populare, sta adeseori mai bine decât înșiși frații din țara liberă. Activitatea și rezultatele culturale ale Astrei constituie cea mai frumoasă și cea mai trainică biruință a strădaniilor intelectualilor ardeleni de a ridica nivelul satelor noastre și a le îndrepta cu hotărâre și devotament pe căile culturii și ale civilizației. De fapt, Vasile Netea are studii întregi în care elogiază acțiunile Astrei, al cărui membru marcant a fost și în cadrul căreia a desfășurat o intensă și prestigioasă activitate culturală.

Remarcând că opera cărturarului din Deda Mureșului, Vasile Netea, este de dimensiuni impresionante, dar în același timp și de o calitate și profunzime deosebite, afirmăm că Vasile Netea acoperă, prin scrisul său, domenii foarte

importante ale culturii românești. Prin tot ceea ce a scris și prin conferințele pe care le-a susținut, Netea s-a dovedit a fi un scriitor foarte profund, dând dovadă de o seriozitate ireproșabilă de-a lungul întregii sale cariere. A susținut și foarte multe conferințe, remarcându-se ca un adevărat orator, lucru semnalat îndeosebi de cei care l-au ascultat. Netea a vorbit și a scris enorm. Se impune ca un adevărat cărturar al poporului român. Prin tot ceea ce a făcut, Vasile Netea a scris o pagină de aur, a însemnat și înseamnă pentru istoriografia românească un reper demn de urmat.

Vasile Netea, cărturarul nostru de pe Valea Mureșului a fost un om spiritual. A fost un cărturar apropiat de cele sfinte, apropiat de oamenii Bisericii, de marii ierarhi ai acesteia, s-a referit prin scrisul său la literatura religioasă, atribuindu-i acesteia rolul primordial în acțiunea de culturalizare a poporului român.

Netea se apleacă cu pioșenie asupra marilor personalități din viața Bisericii, creatori de limbă și cultură românească și luptători pentru idealul național al românilor. Vasile Netea a fost apropiat de spiritul lui Șaguna. Prin condeiul său a reliefat personalitatea marelui ierarh al Transilvaniei.

Nicolae Iorga scria în 1904: «*Puține nume sunt așa de populare în Ardealul românesc ca al lui Șaguna. Chipul lui, cu ochii străbătători și larga barbă răsfirată, e în mintea tuturor și-n conștiința generală a intrat faptul definitiv că acest maiestuos bătrân a fost, de pe scaunul său de arhieru, un cârmuitor de oameni și un îndreptător al vremurilor, căroro nu li s-a supus, ca exemplarele obișnuite ale omenirii, ci le-a întors de pe povârnișul lor spre culmea lui*».

Vasile Netea îl caracterizează astfel pe Andrei Șaguna:
„Numele și fapta mitropolitului Andrei Șaguna au răsunat iarăși în actualitate¹... Numeroșii ani de la moartea lui Șaguna nu fac decât să-i crească și mai înaltă icoana, să-i lumineze și mai mult chipul, trecându-l astfel în împărăția de aur a legendei. De altfel de mult, de foarte multă vreme, Șaguna a devenit o adevărată noțiune a mitropolitului ideal, a bărbatului fără prihană și fără nevolnicie. Nu arareori, în Transilvania, când voci din stratul țărănimii vor să caracterizeze înfățișarea de nespusă frumusețe a vreunui protopop sau vlădică, sau chiar a vreunui prefect sau ministru, se pot auzi vorbe ca acestea : „, Frumos ca un Șaguna”. Printre creatorii de istorie românească în secolul al XIX-lea transilvan, Șaguna, fără îndoială, în ceea ce privește realizările de ordin național, --- realizări care să dea poporului un alt reazem și o altă față --- este cel care poate suporta cele mai puține comparații.

Adevărat dătător de legi și datini!

Spunea în continuare Vasile Netea : *Timp de un veac și jumătate, până la apariția lui Șaguna adică, ortodoxia transilvană n-a fost printre celelalte confesiuni*

1 Vasile Netea, *Figuri ardelene*, București, p. 13.

decât o cenușăreasă, cea mai desconsiderată dintre toate florile credinței. Șaguna este cel care a înălțat-o în lumină, el i-a dăruit mitropolia, restabilind astfel tradiția istorică, el i-a dat legile « Statutului Organic », legile care conduc astăzi întreaga ortodoxie românească, Șaguna i-a așezat pe frunte cununa unei neașteptate străluciri.

Cu «crucea în frunte» Șaguna a stat însă în fața tuturor acțiunilor românești ale Transilvaniei vremii sale, indiferent dacă a fost vorba de mișcări politice, de organizări culturale, de eforturi economice, cu un cuvânt a fost prezent în frământarea și aspirațiile de fiecare zi ale neamului său. Iscusit diplomat, una din inteligențele cele mai pătrunzătoare ale veacului său, Șaguna a știut smulge Pajurei cu două capete tot ceea ce aceasta ne refuzase până la venirea sa. El a fost avocatul fericit al revoluției lui Iancu, elementul de nesdruncinată autoritate în fața Curții din Viena. Timp de două decenii, între 1850 și 1870, mitropolitul ortodox al Transilvaniei a fost adevăratul conducător politic al acestei provincii. El a vegheat la obținerea legalei îndreptățiri politice a națiunii române și tot el a fost ctitorul celei mai puternice societăți culturale românești : Asociația pentru literatura română și cultura poporului român.

Una dintre cele mai mari realizări ale lui Șaguna a fost restaurarea Mitropoliei Ortodoxe de la Sibiu. Iată cum vorbește Vasile Netea despre acest mare eveniment din istoria Transilvaniei. „Ultima sesiune a senatului imperial --- în care românii din Transilvania nu puteau să mai reintre niciodată --- a oferit însă lui Șaguna posibilitatea unui mai strâns contact cu cercurile guvernamentale din Viena și totodată cu împăratul însuși, cărora le-a solicitat, din nou, rezolvarea vechiului deziderat pașoptist: despărțirea ierarhică a Bisericii Ortodoxe Române de patriarhatul de la Carloviț și înființarea unei mitropolii proprii. Mult așteptata satisfacție avea să-i fie dată la 24 decembrie 1864, când împăratul, cunoscând prea bine cele ce aveau să urmeze, a consimțit să semneze decretul prin care a admis înființarea mitropoliei ortodoxe a Transilvaniei și totodată numirea lui Andrei Șaguna ca mitropolit. Dorințele lui Șaguna n-au fost împlinite însă decât în parte, fiindcă din cele 6 episcopii sufragane solicitate --- Bucovina, Arad, Timișoara, Caransebeș, Oradea, Cluj --- nu i s-au acordat decât două, Aradul și Caransebeșul, Bucovina, căreia urma să i se dea mai târziu o mitropolie proprie, rămânând astfel, spre marele său regret, în afara jurisdicției sale. Satisfacția sa pentru victoria dobândită, prin despărțirea de patriarhatul de la Carloviț și prin înființarea mitropoliei române independente, a fost însă atât de mare, încât în memoriile sale a numit anul 1864 ca an al „mângâierii și bucuriei supreme”, an de „însemnătate epocală”.

Pentru a da mitropoliei o largă bază obștească și, totodată, pentru a o transforma

--- asigurându-i independența --- într-un puternic organism cultural-național, Șaguna avea să transforme, în anii următori, regulamentul ei de funcționare într-un riguros statut organic pe baza căruia s-a instituit congresul național bisericesc și s-a stabilit modul de funcționare al comitetelor și sinoadelor parohiilor, protopopiatelor, episcopiiilor precum și ale arhidiecezei. Toate acestea, cărora le incumba conducerea unităților menționate, a școlilor confesionale, precum și --- ceea ce reprezenta o îndrăzneță inovație democratică --- alegerea preoților, protopopilor, episcopilor și a mitropolitului, aveau să fie constituite din laici și clerici, primii urmând să reprezinte două treimi din membrii respectivi, iar ultimii numai una. În modul acesta, Biserica Ortodoxă din Transilvania a primit un puternic suflu laic, care i-a îngăduit să desfășoare o intensă activitate culturală și patriotică. Confirmarea celor două episcopii sufragane, atribuite noii mitropolii ortodoxe, a Transilvaniei s-a făcut printr-un decret semnat la 8 iunie 1865, prin care se stabilea și întinderea teritorială a acestora. Ca episcop al Caransebeșului --- la Arad rămânând în continuare Procopie Ivacicovici --- a fost numit Ioan Popasu, fostul protopop al Brașovului. Consacrarea acestuia s-a făcut la 15 august 1865.

Refuzată pe plan politic, unirea românilor din imperiul habsburgic a fost realizată astfel, în urma unei lupte îndârjite, cu excepția Bucovinei, pe plan religios, mitropolitul de la Blaj având sub jurisdicția sa, pe lângă episcopia de la Gherla, de care depindeau și parohiile din Maramureș și episcopiile greco-catolice de la Lugoj și Oradea, iar cel de la Sibiu episcopiile ortodoxe de la Caransebeș și Arad, precum și vicariatul de la Oradea. Situația politică creată în toamna anului 1865, va da astfel tuturor acestora un și mai mare impuls pentru apărarea ființei lor naționale și pentru autonomia Transilvaniei, Transilvania fiind bastionul de rezistență al tuturor ținuturilor românești din imperiul habsburgic².

Iată ce scria Vasile Netea despre o altă mare realizare a mitropolitului Andrei Șaguna ziarul «Telegraful Român». Spunea Netea că „Preconizat la început ca un organ informativ pentru clerici, preoți și învățători, «Telegraful», datorită redactorilor și colaboratorilor săi, s-a impus repede ca un apreciat organ cultural literar, preocupat de educația maselor populare, de valorificarea limbii și literaturii populare, de dezvoltarea învățământului, de consolidarea, prin cultură, a legăturilor între românii de pretutindeni și de afirmarea spiritului patriotic românesc. Foiletoanele sale au fost printre cele mai îngrijite și mai interesante ale timpului, ele fiind dedicate îndeosebi creațiilor literare, problemelor de limbă și pedagogie, preocupărilor artistice. Marele merit cultural al «Telegrafului Român», a fost acela --- părăsind ortografia etimologică cipariană în care se scriau atunci

2 Idem, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea națională (1848-1881)*, Editura Științifică, București, 1974, p. 236-237.

toate periodicele și cărțile transilvănene --- de-a adopta ortografia „Junimii”, care va deveni apoi ortografia Academiei Române, prin aceasta aducându-se o strălucită contribuție la unificarea ortografiei române. Din acest punct de vedere --- cum scria unul din vechii istorici literari --- «Telegraful Român» a făcut o adevărată revoluție culturală³. Spunea mai departe Netea că „în timpul războiului pentru Independență, ziarul sibian a fost unul din cele mai însuflețite organe de presă românească din Transilvania. În coloanele sale s-au publicat, rând pe rând, pentru a potența entuziasmul patriotic al românilor transilvăneni, principalele documente diplomatice ale războiului, începând cu declarația de independență rostită de M. Kogălniceanu la 9 mai 1877, ample reportaje despre marile bătălii de la Grivița, Rahova, Plevna, precum și numeroase articole cu privire la semnificația pentru România a acestui aprig război⁴. Cea mai însemnată contribuție a «Telegrafului Român» la susținerea războiului de Independență a fost însă atenția acordată listelor de subscripție, lansate de comitetele din Transilvania pentru ajutorarea cu bani, alimente, îmbrăcăminte, încălțăminte și medicamente a ostașilor de pe front, a răniților, a familiilor lor, a văduvelor și a orfanilor. Spunea Netea că «Telegraful Român» a susținut și a oglindit, fără încetare, și lupta din toamna anului 1918, pentru Unirea tuturor românilor, proclamată la 1 decembrie 1918, la Alba-Iulia⁵.

Din cele prezentate se poate desprinde constatarea că mitropolitul Șaguna a fost una dintre cele mai proeminente personalități din trecutul Bisericii noastre. Realizările sale epocale, legate mai ales de emanciparea politică și bisericească a națiunii române, de restaurarea Mitropoliei și organizarea pe care a dat-o Bisericii Ortodoxe din Transilvania, de progresul învățământului românesc de toate gradele, de înființarea «Astrei» și a primei tipografii românești în Sibiu, de editarea ziarului «Telegraful Român», de tipărirea altor cărți și de toate celelalte, pot să definească păstorirea lui Șaguna drept «epoca de aur» a Bisericii Ortodoxe din Transilvania.

AN ACT OF GREAT SIGNIFICANCE TO SAINT HIERARCH ANDREI ȘAGUNA – RESTORING ORTHODOX METROPOLITAN OF TRANSYLVANIA, IN SIBIU – THE VISION OF VASILE NETEA

Summary

The life of the scholar Vasile Netea was entirely dedicated to study and intellectual work. Vasile Netea, our scholar from Mures Valley was a spiritual man and made many references through his writing to religious literature. In Vasile

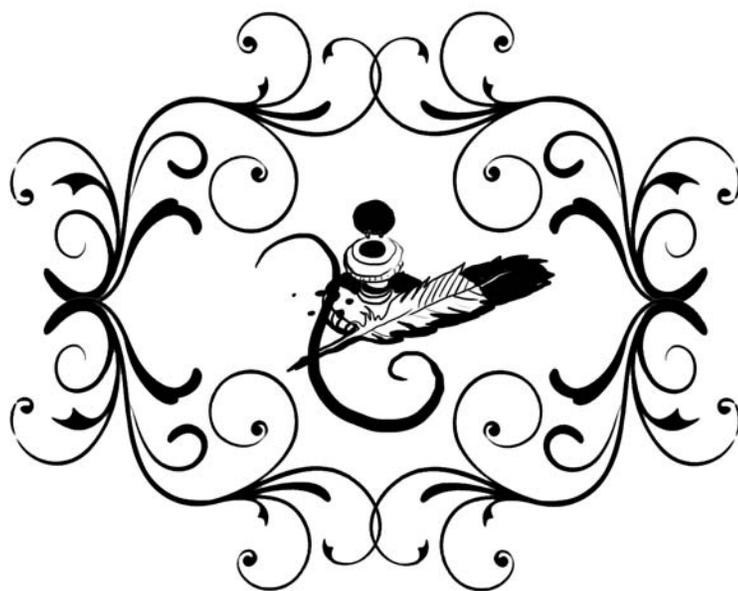
3 Idem, *125 de ani de existență a unei publicații românești din Transilvania „Telegraful Român”*, în *Revista de Istorie*, Tomul 31, 1978, nr. 4, p. 674.

4 Ibidem, p. 675.

5 Ibidem, p. 676.

Netea's concerns we can also find Romanian folklore and Romanian teachings. Vasile Netea, through his vast opera, presents the entire history of Romanian people, analyzing all the epochs of our history and includes in his pages numerous eulogies brought to important personalities of the culture and history of the Romanian people. From everything the scholar wrote we can clearly distinguish Vasile Netea's patriotism. The publishing field of Vasile Netea is rich and varied. He was also an illustrious representative of Astra Society. He was also a great speaker with many conferences in his activity.

Vasile Netea eulogizes through his writing the great personality of the saint metropolitan Andrei Saguna of Transylvania, as well as his greatest achievements at all levels. One of his greatest achievements was the restoration of the Orthodox Metropolis from Sibiu. This achievement represents a very important moment for the history of the Church in Transylvania. It is also an important moment for the history of the whole Transylvania. Vasile Netea presents admirably this historic moment of the restoration of the Orthodox Metropolis from Sibiu.

ANDREI ŞAGUNA
(1809 - 1873)

**COLABORAREA STRUCTURILOR INFORMATIVE ROMÂNE CU
CELE ANGLO-FRANCEZE
ÎN PRIMUL DECENIU INTERBELIC (1919-1929)**

Alin SPÂNU

În virtutea orientării politice către Anglia și Franța, principalele furnizoare de armament, echipamente și doctrine militare către armata română¹ încă dinainte de Primul Război Mondial, o colaborare informativă a reprezentat doar explorarea profundată a unui palier deja ancorat în relații diplomatice și economice strânse. Mai mult, din experiența Primului Război Mondial, unde schimburile informative s-au dovedit reciproc avantajoase, această latură delicată a continuat printr-o corespondență și un sprijin reciproc, având ca obiectiv comun spațiul sovietic. Pentru interesele informative ale celor două țări România a organizat, din 1921, o zonă de trecere pentru agenții britanici, între Tighina și Cetatea-Albă, în timp de agenții francezi au trecut în U.R.S.S. prin sectorul Soroca.

În luna mai 1923, pe filiera Biroului militar francez din România, serviciile de informații autohtone au fost informate despre pericolul pe care bolșevismul îl reprezenta față de integritatea și suveranitatea țării. Un oarecare Ganzer, care voiaja des între URSS și Spania, a fost urmărit de Biroul 2 francez² timp de 2 ani (1921-1923) și s-a constatat că era un spion sovietic. De fiecare dată, acesta a trecut prin Barcelona și s-a oprit, câteva zile, la Hotelul Falcon din localitate, dar suspect a devenit abia după ce s-a observat că el trece prin Germania, dar evită, constant, să tranziteze Franța. Un agent francez a fost infiltrat în mediul său și a reușit să afle că Ganzer își desfășura activitatea din ordinul lui Cicerin, ministrul de externe sovietic și are „toată încrederea acestui șef bolșevic”³. În urma unor acțiuni de exploatare în orb pe lângă agentul sovietic, acesta a declarat că știe chiar de la Cicerin că ar exista

1 Un studiu de caz pe această temă: Andrei Nicolescu, *Contracte esențiale franco române în domeniul securității în perioada anilor '20 ai secolului trecut*, în revista *Cetatea Bihariei*, seria a II-a, nr. 2/2005, p. 26-32.

2 Biroul 2 reprezenta denumirea generică a Serviciului de informații/contrainformații al armatei franceze. Pe larg despre istoria serviciilor de informații/contrainformații din Franța: Gheorghe Buzatu, *Războiul Secret*, Editura Junimea, Iași, 1973, p. 63-73; Idem, *Războiul mondial al spionilor (1939 1989)*, Editura B.A.I., Iași, 1991, p. 51-61; Marian Ureche, Aurel Rogoian, *Servicii Secrete Străine. Retrospectivă și actualitate. Interferențe în spațiul românesc*, Editura Paco, București, f.a., vol. I, p. 193-315; Cristian Troncotă, Ioan Bidu, Horațiu Blidaru, *Serviciile Secrete ale Franței, Germaniei, Italiei, Spaniei și Portugaliei înainte și după Războiul Rece*, Editura Elion, București, f.a., p. 15-72.

3 Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare: ANIC), fond Direcția Generală a Poliției (în continuare: DGP), dosar 35/1923, f. 1.

un tratat secret de alianță militară și politică între Germania și URSS. Interesant însă, acest tratat prevedea, din punct de vedere militar, un plan de campanie comun pentru armatele ruse și germane, având ca subiect „de a strivi”⁴ armatele poloneze și de a se întoarce apoi armata rusă contra României, armata germană stând în așteptare pentru a ataca, „după împrejurări”⁵, fie Cehoslovacia, fie Iugoslavia. Ulterior, datorită reducerii bugetului destinat vectorului informativ, dar și a unor sincope organizaționale, agentura franceză din România a avut rezultate nesatisfăcătoare și a pus în pericol acțiuni informative și oameni care lucrau în favoarea britanicilor și românilor. Din acest motiv, spre finele anilor '20, colaborarea româno-franceză pe acest segment s-a redus substanțial, fiind erodată de neîncredere, suspiciuni și acuze reciproce.

Orientarea politicii externe românești către Franța a fost reconfirmată, încă o dată, prin tratatul de alianță cu guvernul de la Paris, semnat la 10 iunie 1926 și care a prevăzut că, în cazul unui atac neprovocat, cele două țări „se vor consulta”⁶ asupra măsurilor ce trebuiau luate în interesul legăturii și a menținerii ordinii și securității continentale⁷. Tratatul a avut și o componentă militară, care a vizat comenzi de armament și schimburi de date. La 1 octombrie 1927 s-a produs o restructurare a Marelui Stat Major, care a reunificat Secția II-a Informații și Contrainformații și a readus-o în subordinea Diviziunii a II-a, alături de Secția a III-a Operații și Secția a VI-a Instrucție. Tot atunci au intrat în vigoare și noile norme informative

*Instrucțiuni provizorii asupra informațiilor*⁸ adoptate după modelul existent în armata franceză și adaptate cerințelor naționale, ceea ce a reprezentat o nouă etapă importantă în evoluția vectorilor informativi/contrainformativi din România. Instrucțiunile au definit informația ca fiind „orice document, orice întâmplare, orice observație, de orice natură ar fi, dobândită prin orice mijloace și care pot să ajute la cunoașterea inamicului și a teatrului de operație”⁹.

Relațiile cu britanicii au evoluat la un nivel superior, mai ales că, în urma operațiunilor desfășurate de aceștia, partea română a obținut un bogat material despre situația de dincolo de Nistru. În același timp, organele naționale de contrainformații

4 Ibidem.

5 Ibidem.

6 Ioan Scurtu, *Istoria României în anii 1918-1940. Evoluția regimului politic de la democrație la dictatură*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1996, p. 28.

7 Mai multe despre aceste planuri, în: Constantin Hlihor, Liviu Martin, *România în arhitectura de securitate a Europei după încheierea Primului Război Mondial*, în volumul *Omagiu istoricului Gheorghe Buzatu* (coord. Horia Dumitrescu), Editura Empro, Focșani, 1999, p. 372-380.

8 Tipografia Marelui Stat Major, București, 1927.

9 Ibidem, f. 9.

au monitorizat cu atenție organizarea Intelligence Service¹⁰ din România și au atras la colaborare o parte din membri. Rezidența britanică îl avea la conducere pe Archibald Gibson¹¹, atașat comercial al Legației britanice (str. Washington nr. 5) și a fost organizată pe trei servicii:

1. Serviciul de informații referitor la România, condus personal de Gibson (sediul în str. Pietății nr. 5);

2. Serviciul de informații referitor la URSS și contrainformații privind refugiații sovietici, condus de Victor Bogomoletz¹² (sediul în str. Gl. Lahovary nr. 6);

3. Serviciul de informații referitor la activitatea comunistă din Peninsula Balcanică.

Partenerii români au apreciat că Intelligence Service este „foarte bine organizat”¹³, iar Victor Bogomoletz, care se recomanda corespondent de presă, „are aerul că se ocupă de cele ce se petrec în Rusia”¹⁴, însă și-a canalizat eforturile și asupra unor ținte din arealul autohton. Sediul organizației se afla la București, însă agentura pentru Rusia era coordonată din Chișinău de către Cuciulei, șef serviciu în Inspectoratul General de Siguranță local, care primea rapoartele prin curieri și se ocupa de trecerea lor peste Nistru. Dintre colaboratorii lui Bogomoletz au fost

identificați Alioglu Ismail Bey (pașaport persan), Arnoldov, Sima și Rostovski-
10 Pe larg despre istoria serviciilor de informații/contrainformații din Marea Britanie: Gheorghe Buzatu, *Războiul Secret, op. cit.*, p. 40-50; Idem, *Războiul mondial al spionilor (1939-1989), op. cit.*, p. 1-12; Marian Ureche, Aurel Rogoian, *Servicii Secrete Străine. op. cit.*, vol. I, p. 33-191; Cristian Troncotă, Horațiu Blidaru, *Serviciile Secrete ale Marii Britanii, SUA, Rusiei, Israelului*, Editura Elion, București, 2003, p. 13-43.

11 Archibald Gibson (n. 3 martie 1904, Moscova – d.?), frate cu James Alexander Gibson (n. 3 septembrie 1909, Moscova – d.?) a venit în România sub acoperirea de corespondent al cotidianului „The Times” și s-a căsătorit cu Maria Teodoru. În 1936 a fost ales președinte al Asociației Presei Străine din România, ocazie foarte bună de a obține unele informații de interes și de a verifica altele. A devenit adjunct al atașatului de presă de la Legația Marii Britanii în 1940, iar în februarie 1941 a părăsit România, însă soția a refuzat să-l urmeze. De la Istanbul, în calitate de reprezentant oficial al SOE, a coordonat acțiunile care aveau ca obiectiv spațiul românesc în perioada celui de-al doilea război mondial. După 23 august 1944 a revenit în România, fiind acreditat de publicația „Kernsley Newspapers” și a participat la un interviu colectiv luat regelui Mihai la 25 septembrie 1944, după care a plecat definitiv din țară.

12 Victor Bogomoletz (n. 8 mai 1895, Kiev – d.?) a absolvit Facultatea de Drept și a lucrat pentru serviciul de contraspionaj al trupelor albgardiste, după care a plecat la Constantinopol unde a fost recrutat de Intelligence Service, care l-a trimis la București. A rămas în România timp de aproape 10 ani (1922-1931), apoi s-a mutat la Berlin (1931-1933) și Paris (1933-1940), după care s-a retras la Lisabona. Din Portugalia, cu sprijinul Intelligence Service, a plecat în Egipt, unde a fost semnalat la mijlocul anilor '50. A lucrat informativ atât pentru britanici, cât și pentru România, unde a colaborat cu Mihail Moruzov (directorul Serviciului Secret de Informații) și cu Eugen Bianu (subdirector general al Poliției).

13 ANIC, fond DGP, dosar 48/1928, f. 2.

14 Ibidem, f. 2.

Bruharov (toți foști ofițeri de stat-major în armata țaristă), Lidia Deliss (poloneză, deținea un atelier de pălării în str. Sf. Ștefan nr. 5), Witgenstein și Hasnikov (ruși), Arzuman Arzumanian (armean rus, comerciant de covoare). Alături de aceștia, în serviciul de informații britanic s-au aflat și agenți sovietici, fie infiltrați, fie dubli, monitorizați atent de structurile de contraspionaj locale. În Pasajul Imobiliara a fost identificat un oarecare Zeldin, născut în Soroca, fost student revoluționar în Rusia țaristă și stabilit din 1921 în România. Supravegherea sa a scos la iveală un cerc larg de relații și multe conexiuni suspecte. La 23 mai 1928 Zeldin a petrecut la un local din str. Paris împreună cu Filipciuc (caporal în armata română), Koropkin (pașaport englez), Novitzki și colonel Otopenko (fost ofițer în armata rusă, trecut în armata română și ajuns șef al Cercului de Recrutare din Odorhei). Cu acest prilej, Filipciuc i-a spus lui Novitzki că lucrează informativ pentru URSS și că are „rol centralist”¹⁵, iar despre colonel Otopenko a afirmat că „e în apele organizației de spionaj bolșevică”¹⁶. Petrecerea prelungită a deschis limbile și astfel s-a mai putut afla că agentura sovietică de la Galați are sediul într-un magazin de manufactură, la Cernăuți aceasta se află la o firmă din industria electrică, iar la Chișinău funcționează în locuința unui oarecare Schwamberg, care are „o față foarte frumoasă”¹⁷. Un tentacul al organizației de spionaj sovietice se afla la Marele Stat Major, unde un locotenent-colonel „implicat și el în spionajul sovietic”¹⁸ s-a arătat îngrijorat, la o întâlnire cu Filipciuc și Nevitzki, desfășurată la 22 mai 1928, de posibilitatea deconspirării sale.

Un alt personaj suspect s-a dovedit a fi Artur Gustav Niman, care lucra cu Bogomoletz, însă acesta se afla în evidențe din 1926 ca șef al unei „puternice”¹⁹ rețele de spionaj sovietice, specializată în obținerea datelor de ordin militar. Rezidentul britanic l-a semnalat la Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale (DPSG) pentru a fi filat cu discreție, însă Niman a fost arestat de două ori și i s-au făcut percheziții domiciliare, fără însă a fi găsite documente compromițătoare. Pentru documentarea activității acestuia, Bogomoletz i-a introdus în cercul de relații o femeie frumoasă, „detectivă abilă”²⁰, care a ajuns să întrețină relații intime cu acesta și astfel să-i cunoască programul, cunoscuții și secretele deținute.

Relațiile dintre DPSG și Intelligence Service s-au deteriorat la jumătatea anului 1928, în principal din cauza suspiciunilor părții române că un atentat

15 Ibidem, f. 5.

16 Ibidem.

17 Ibidem, f. 6.

18 Ibidem, f. 7

19 Ibidem, f. 10.

20 Ibidem.

organizat de monarhiștii ruși în URSS, prin general Leontovici, a fost „denunțat”²¹ Marelui Stat Major de către Bogomoletz. La rândul său, șeful serviciului de spionaj britanic privind Rusia a început „să se debaraseze”²² de colaborarea informativă cu structurile autohtone și a început să-și creeze puncte de legătură pe malul Nistrului, fără a le aduce la cunoștința părții române. Totuși, oficiul britanic a continuat să informeze omologii români despre persoanele suspecte pe direcția U.R.S.S., unii dintre aceștia fiind o serie de cetățeni finlandezi din România care activau în favoarea bolșevicilor. Fără a face afaceri și fără a avea surse vizibile de venit, aceștia s-au deplasat în toate colțurile țării, au cheltuit mult și s-au arătat interesați de anumite obiective militare sau de infrastructură.

Un caz concret de colaborare contrainformativă între serviciile de la Londra și București s-a petrecut la începutul anului 1927. Atunci, la 28 martie 1927, Mihail Moruzov a fost informat cu operativitate de omologul său britanic, prin Secția de Informații din România, despre o comunicare „absolut serioasă și de exclus orice îndoială”²³ privind apărarea României. Documentul semnalat de Intelligence Service nu era altceva decât „Studiul modului cum s-a realizat pregătirea mobilizării armatei pe anul 1926” și care cuprindea, printre altele, Planul de mobilizare al armatei române pe anul 1926. Deși informația a fost promptă, ancheta în caz a durat mai bine de trei ani, întrucât nimeni din conducerea Ministerului de Război și a Marelui Stat Major nu și-a recunoscut vinovăția în dispariția documentului. În final s-a dovedit că sovieticii au infiltrat o agentă pe lângă generalul Ludovic Mircescu²⁴ încă din timpul când acesta a comandat Divizia 8 Infanterie la Cernăuți, iar relația a continuat și după ce acesta a avansat în altă funcție și în alt oraș. Ajuns ministru de război²⁵ și aflat în concediu la Vatra-Dornei împreună cu amanta (august 1926), generalul a cerut documentul menționat pentru a-l studia. Într-una din zile acesta a ieșit singur să facă o plimbare, iar la întoarcere nu a mai găsit nici „Planul de

21 Ibidem, f. 3.

22 Ibidem, f. 4.

23 ANIC, fond Președinția Consiliului de Miniștri-Serviciul Special de Informații ((în continuare: SSI), dosar 1/1927, f. 2.

24 General Ludovic Mircescu (n. 22 noiembrie 1872 – d. 17 noiembrie 1930, București) a absolvit Școala Militară de Ofițeri (1893), Școala Superioară de Război (1906) și Școala Militară de la Charlottenburg (1906), după care este numit atașat militar la Berlin (1911-1916). În Războiul de Întregire a comandat statul-major al Diviziei 1 Cavalerie (1916) și Brigada 2 Roșiori (1917-1918). General de brigadă (1917), a primit comanda Corpului de Jandarmi (1918-1919), Diviziei 8 Infanterie (1920-1924), Corpului Vânătorilor de Munte (1925) și a Corpului 3 Armată (1925-1926). A deținut ministerul de Război (martie 1926-iunie 1927), după care a devenit inspectorul general al Cavaleriei.

25 Funcție deținută în perioada 30 martie 1926 – 3 iunie 1927, în timpul guvernului Alexandru Averescu.

„mobilizare” și nici amanta, care a trecut granița în aceeași zi cu importanța sa captură. Au fost efectuate cercetări, anchete și consilii în care s-au dezbătut vinovățiile celor implicați în dispariția acestui act. După venirea regelui Carol al II-lea (8 iunie 1930) și cristalizarea vinovăției generalului Mircescu, monarhul i-a cerut să-și asume fapta sau „să înceteze de a mai trăi”²⁶, iar acesta s-a sinucis. Cercetările efectuate de DPSG și Secția II-a Informații au constatat că spioana a fost ajutată în acțiunea ei de Dimitrie Rostovski-Bruhatov²⁷ și un oarecare Rosenzweig, negustor din Galați. În 1935 Dimitrie Rostovski-Bruhatov a fost expulzat din România, după 12 ani de la intrare, împreună cu Puiu Dumitrescu și Barbu Ionescu, membri ai camarilei regale căzuți în dizgrație, însă a revenit după scurt timp cu pașaport diplomatic britanic, recompensă pentru cei cinci ani cât a funcționat în calitate de corespondent al cotidianului „Daily Mail”.

Dar epilogul acestei afaceri a continuat și a fost utilizat de inamicii României la capacitate maximă. Un referat elaborat de Marele Stat Major în iunie 1930 a confirmat că agenții sovietici au obținut „Planul de mobilizare”, care a fost vândut „unei organizații germane private”²⁸, iar aceasta l-a revândut serviciului de informații ungar și ministerului de război de la Berlin. Presa din România s-a sesizat și, în toamna anului 1930, cotidienele au început să publice ample articole pe acest subiect²⁹. Punctul culminant a fost atins la 5 octombrie 1930, atunci când cotidianul „Vecernaia Moskva” (Moscova de seară) a publicat integral conținutul documentului furat de la generalul Mircescu, arătând că acesta a fost trecut din România în U.R.S.S. prin Basarabia, fiind transportat de curieri. Dezvăluirea publică a planului de acțiune a armatei române în cazul unui conflict cu Armata Roșie a fost apreciat drept „picant”³⁰ și cu „prejudicii”³¹ incalculabile. Practic, armata română s-ar fi retras pe Prut, iar după opt zile ar fi declanșat un contraatac

26 Paul Ștefănescu, *Culisele României*, Editura Obiectiv, Craiova, 2003, p. 110.

27 Ibidem, p. 110-111. Dimitri Rostovski-Bruhatov (n. 20 octombrie 1891, Moscova – d. 1938, Elveția) a luptat contra trupelor bolșevice în armata generalului Vranghel, apoi s-a refugiat la Istanbul (1921), de unde a fost recrutat de Intelligence Service. Din 22 ianuarie 1925 s-a stabilit în România în calitate de corespondent al cotidianului „Daily Mail”, cu un pașaport Nansen pentru apatrizii ruși.

28 ANIC, fond PCM-SSI, dosar 1/1927, f. 3.

29 Printre acestea s-au numărat cotidienele:

- „Ordinea” (17 septembrie 1930) – „*Suntem în preajma unui nemaipomenit scandal militar*”;

- „Lupta” (19 septembrie 1930) – „*Ce este cu documentul rătăcit?*”;

- „Curentul” (20 septembrie 1930) – „*O anchetă senzațională*”;

- „Lupta” (21 septembrie 1930) – „*Cum a dispărut documentul militar*”;

- „Curentul (23 septembrie 1930) – „*În jurul dispariției documentului misterios*”.

30 ANIC, fond PCM-SSI, dosar 1/1927, f. 15.

31 Ibidem, f. 16.

puternic cu Corpurile 2 și 3 Armată, care să taie liniile de operații ale Armatei Roșii și s-o respingă peste Nistru. În scop de propagandă, guvernul sovietic și-a anunțat intenția să publice în mai multe limbi străine o lucrare „Cartea Roșie” în care să fie prezentate și analizate „intențiile agresive ale României”³² față de U.R.S.S.

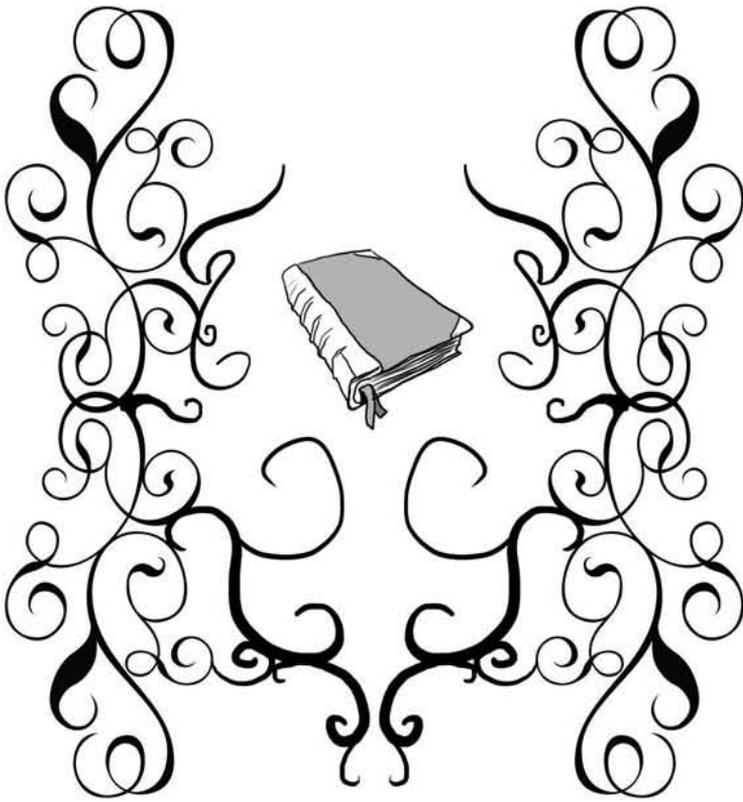
Colaborarea informativă externă a României s-a desfășurat și cu țările aliate din Mica Înțelegere, însă în primii ani acestea nu au avut decât un caracter informal, îndreptat către Ungaria și U.R.S.S., adică statele care își propuneau revizuirea granițelor proprii în defavoarea vecinilor. Perioada următoare va accentua colaborarea regională, însă va avea și o perioadă de regres, în principal datorită dezinteresării marilor puteri democratice față de situația statelor mici și mijlocii.

THE COLLABORATION BETWEEN THE ROMANIAN INTELLIGENCE SERVICES AND THE ANGLO-FRENCH ONE DURING THE INTERWAR DECADE (1919-1929)

Abstract

After the World War I, the Romanian Intelligence Services collaborated with the French and English ones against USSR. The English and French Secret Services organised gathering information from Romania and neighbouring countries. The collaboration between the Secret Service from Romania and the Intelligence Service from England was concretized in 1927, when they found out that an important Romanian military file was stolen by the Soviet spies.

32 Ibidem.

UN PROIECT DE „REGIONALIZARE” A ROMÂNIEI DIN ANUL 1921

Adrian ONOFREIU

Modernizarea Transilvaniei, prin reforme succesive, inițiate de despoți luminați, printre care Iosif al II-lea, a avut ca rezultat o poziționare relativ egală a populațiilor de aici față de sistemul administrativ. A fost favorizat acest proces de suflul nou adus de Revoluția din 1848-1849, ca și de procesele declanșate de aceasta. Eliberarea de sarcini a pământului, care a devenit marfă a dus la nivelarea condițiilor sociale și economice pentru mare parte a populației. Iar prin includerea provinciei în urma *Außgleich*-ului din 1867 - în sistemul dualist austro-ungar, a fost deschisă calea modernizării societății. Deși în plan politic și național românii au fost excluși de la sistemul decizional, modernizarea s-a făcut simțită în toate domeniile.

În acest cadru, prin reorganizarea administrativă din 1876, pe baza legii XXXIII, au fost create *comitatele moderne*¹.

Introducerea principiilor moderne de administrare, precum și tendința autorităților maghiare de a disloca populațiile compacte de alte naționalități, au determinat desființarea autonomiei Transilvaniei. În acest context, s-a introdus sistemul centralismului condus de la Budapesta, pentru a avea control deplin asupra teritoriului.

Astfel, vechile comitate au fost divizate sau comasate și au apărut altele noi: Solnoc-Dăbâca, Turda-Arieș, Turda-Mureș, Bistrița-Năsăud, Cojocna, Maramureș, Sătmar, Sălaj, Bihor, Arad, Alba de Jos, Hunedoara, Târnava Mare, Sibiu, Ciuc și Trei Scaune². Această organizare administrativ-teritorială s-a menținut până în anul 1918.

Momentul 1918 a marcat începutul unui amplu proces de integrare a Transilvaniei - ca de altfel, și a celorlalte provincii românești, Basarabia și Bucovina în sistemul organizatoric și instituțional al României întregite.

Procesul nu a fost simplu, nici ușor și a presupus o perioadă extinsă temporal, pentru acomodarea la noile realități. Au contribuit la aceasta vechile tradiții și

1 O trecere în revistă a evoluției administrativ-teritoriale a Transilvaniei până în acest moment la I.S. Pușcariu, *Disertațiune despre împărțirea politică a Ardealului*, Sabiiu, 1864; Vasile Meruțiu, *Județele din Ardeal și din Maramureș până în Banat. Evoluția teritorială*, Cluj, 1929, pp. 1-18.

2 Ioan Sigmirean, Adrian Onofreiu, *Istoria județului Bistrița Năsăud în documente și texte*, Ed. Răsunetul, Bistrița, 2001, pp. 100-101.

cutume locale ale provinciilor, în care autonomia și libera alegere a funcționarilor erau încă puternice în mentalul colectiv. Pe de altă parte, și autoritățile centrale de la București au încercat să creioneze un sistem unitar de organizare instituțională și administrativă în creuzetul căruia să contopească toate elementele de specific local.

Pentru Transilvania, gestionarea tuturor acestor aspecte a fost delegată organismului creat în acest scop, Consiliul Dirigent. Funcționarea acestuia între 1918-1920 a avut un efect benefic asupra procesului de racordare a provinciei la noile realități.

Armonizarea prevederilor și reglementărilor legislative a determinat și instaurarea autorității statului român unitar pe întreg teritoriul revenit sub autoritatea guvernului de la București. Preluarea administrației, a altor instituții publice nu s-a făcut linear și fără dificultăți. Vechii funcționari pe care evenimentele i-au surprins în posturi invocau cutume de demult și onoarea unui jurământ depus față de o autoritate care nu mai exista.

Pe de altă parte, era necesară o remodelare a tuturor formelor organizatorice și instituționale, în acord cu principiile de guvernare a noului stat. O vastă operă legislativă a fost începută în toate domeniile, cu scopul final de a crea un cadru unitar de dezvoltare pentru cei „strânși” laolaltă în cadrul unui stat care-și dublase numărul de locuitori și care trebuia să asigure un sistem instituțional diferit față de cel pe care-l prelua.

Pentru domeniul administrației a fost creat un organism instituțional care să asigure atât derularea procesului integrator, cât și eventuale propuneri în domeniu, *Dirjecția Ținuturilor Alipite și Unificării Administrative*. Era necesar acest proces și prin prisma noilor tendințe care urmau să fie aplicate în practică de guvernanți. Ideea de bază era aceea ca noua organizare administrativă și instituțiile chemate să o aplice trebuiau să țină cont de faptul că se urmărea prin aceasta delimitarea teritoriului în unități administrative, pentru stabilirea în acestea a organelor statului, în scopul realizării sarcinilor locale și a celor generale, în mod unitar și eficient, pe întregul stat nou creat.

În acest proces, treptat, atribuțiile organismelor teritoriale locale au fost preluate de către autoritățile centrale³.

În plan legislativ, primele măsuri în Transilvania au fost luate de Consiliul Dirigent. Prin *Decretul Nr. I* s-a asigurat funcționarea în mod provizoriu a serviciilor publice, aplicarea legilor și a fost reglementată utilizarea limbilor⁴; prin *Decretul Nr. II*, a fost reglementată funcționarea în mod *provizoriu* (s.n.) a

³ În anul 1922 a fost desființat Directoratul General de Interne de la Cluj și atribuțiile au fost preluate în totalitate de Ministerul de Interne de la București.

⁴ „Gazeta Oficială a Consiliului Dirigent”, nr. 6, 14/27 ianuarie 1919, p. 55-56.

serviciilor administrative⁵. *Decretul Nr. IV* a stabilit acomodarea denumirilor vechi din administrație cu noile realități. Potrivit acestui act normativ, vechea formă administrativă, vármegye comitatul a fost înlocuită cu cea care exista deja în Regatul României, reprezentată prin județ; járás cercul a fost înlocuit cu plasa; főispán comite suprem, cu aceea de prefect; alispán vice-comite, cu cea de subprefect⁶. Drept urmare, denumirea de comitat a fost înlocuită peste tot cu cea de județ, dar numai ca denumire, pentru că teritorial și structural, județele au rămas neschimbate până la 1925.

Structura administrativă a fost cuprinsă în textul *Decretului Nr. XVI* care, deși reglementa circumscripțiile electorale, prezenta și radiografia organizării administrative⁷.

Paralel, autoritățile centrale au căutat să realizeze în mod unitar organizarea administrativă a teritoriului. În acest scop, în anul 1920 s-a instituit pe lângă Ministerul de Interne Comisiunea pentru studiul unei noi arondări a județelor României, care a elaborat două proiecte de împărțire administrativă: *pe județe mari*, acțiune care necesita comasarea unor județe, și *pe județe mijlocii*, fapt care presupunea comasarea județelor mai mici, reajustarea județelor mai mari, etc. Întrucât prima variantă a atras numeroase proteste s-a optat pentru cea de-a doua, cu județe mijlocii ca întindere și număr de locuitori⁸.

La baza operațiunii de reorganizare administrativă a țării au stat câteva neajunsuri care caracterizau etapa anterioară. Printre ele erau identificate diferențele de suprafață dintre județe, diferențele dintre numărul de locuitori și suprafața unor

5 *Ibidem*, p. 56-58.

6 *Dezbaterile Senatului*, 1925, Ședința din 22 martie 1925, p. 711-776; textul decretului în „Gazeta Oficială a Consiliului Dirigent”, nr. 10, 30 ianuarie/12 februarie 1919, p. 102-103.

7 „Gazeta Oficială a Consiliului Dirigent”, nr. 54, 13 septembrie 1919, p. 539-540. Vezi și Gheorghe Iancu, *Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului național unitar român (1918-1920)*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1985, p. 166. De altfel, organismul a solicitat încă prin circulara din 10 martie 1919 propuneri pentru o nouă rearondare administrativă a Transilvaniei „având în vedere că împărțirea circumscripțiilor administrative/judiciare/electorale nu corespund nici intereselor adevărate ale unei administrații moderne, nici intereselor populațiunii, Consiliul Dirigent, în timpul cel mai apropiat, va modifica aceste circumscripții. Pentru a putea ține seama de dorințele celor interesați, prefecții comitatelor/județelor vor face o anchetă împreună cu factorii competenți din circumscripția lor, ca să studieze chestiunea și să facă propuneri precise și motivate; „Gazeta Oficială a Consiliului Dirigent”, nr. 5, 5/18 ianuarie 1919, p. 36-37.

8 Vasile Meruțiu, *op. cit.*, p. 191-199. Ministerul de Interne a solicitat concursul prefecților pentru a trimite „orice lucrare de seamă ce aveți în arhiva D-vs. sau tipărită, asupra circumscripției teritoriale a județului; în același timp, rog comunicați-ne orice observațiune ați socoti ca demne de luat în seamă în eventuala modificare a circumscripției județului; Serviciul județean Bistrița-Năsăud al Arhivelor Naționale, fond *Prefectura județului Năsăud prefect*, ds. 125/1921, f. 57, (în continuare: *A.N.B N*, fond....ds....)

județe, gradul slab de dezvoltare a căilor de comunicație în anumite județe, forma îngustă și lungă a unor județe (Suceava, Tecuci, Cahul, Cojocna, etc.), ca și poziția excentrică a unor reședințe de județ, fapt care impunea distanțe mari de parcurs. În consecință, pentru o împărțire administrativă eficientă se impunea luarea în considerare a unor criterii de ordin geografic (suprafață, configurația reliefului), economic (resurse naturale, grad de dezvoltare) și social-istoric (necesitățile populației, tradiții).

Potrivit lucrărilor comisiei, proiectul de împărțire administrativă a României definea mai multe entități teritoriale și administrative. În primul rând, s-a adoptat modelul județelor mijlocii, deoarece „descentralizarea reală jos, presupune o concentrare de atenție sus”; au fost propuse 48 de județe „mai rotunjite decât cele vechi”. Structura următoare era reprezentată de *regiune*, concept introdus acum pentru prima dată. La baza creionării acestora a stat structura organizatorică a corpurilor de armată, iar organizarea lor era văzută ca „un punct de plecare pentru o descentralizare de un grad superior județelor, potrivit cu nevoile economice, culturale și așteptata refacere a țării”⁹.

Proiectul a fost înaintat „prefecților de județe din toată Țara și subprefecților de județe din Ardeal, Banat și Țările Ungurene”, cu rugămintea de a fi studiat amănunțit „în ceea ce privește județul D-vs. și să referiți”.

Avem necesitate în special continua adresa - să cunoaștem dacă din punctul de vedere al circulațiunii obicinuite a locuitorilor și intereselor economice, comunele nu au fost tăiate de centrele în raza de atracție a cărora se aflau.

De asemenea, vă rog să studiați ce împărțire a județului în plăși o socotiți mai propice pentru satisfacerea intereselor locuitorilor și ale administrației și să ne faceți propunerile D-vs.

Pentru ca studiul D-vs. să prezinte toate garanțiile ce comportă importanța lucrării, vă rugăm să luați avizul corpurilor constituite (consilii județene, cameră de comerț).

9 „Proiect pentru o nouă împărțire a României în județe”, în „Buletinul Oficial al Ministerului de Interne”, Suplimentul nr. 2, București, 1921, p. 3. Dezbaterile referitoare la acest proiect au atras și atenția presei locale. Preluând propunerea pentru noul județ, presa din Bistrița arăta că „țara întregă va fi împărțită în 48 de județe. Ardealul cu părțile ungurene va forma 16 județe. Județului nostru i se vor alipi Maramureșul și plasa Beclean și o plasă din județul Cojocna”. Capitala județului, „deși Bistrița avea o poziție cam excentrică, iar Năsăudul, nici n-are clădiri potrivite, nici n-are unde să se dezvolte o capitală pentru un județ de 385.000 locuitori. Prin urmare – concluziona presa – n-ai de unde alege și rămânem în Bistrița”; apud. „Gazeta Bistriței”, Bistrița, anul I; nr. 9, 19 martie 1921, p. 3. Ulterior, această variantă a fost abandonată pentru aceea în care Maramureșul urma să rămână județ de sine stătător, iar județul proiectat, întregit cu plasele Beclean și Teaca, urma să poarte denumirea de Năsăud; *Ibidem*, nr. 11, 16 aprilie 1921, p. 2.

Numărul viitor din „Buletinul Oficial” al ministerului va avea ca supliment această lucrare, astfel că veți avea la dispoziție numărul necesar de exemplare”¹⁰.

Proiectul a fost supus dezbaterii în corpurile legiuitoare ale României întregite în timpul guvernării Partidului Poporului (13 martie 1920-13 decembrie 1921), sub președinția Prim-ministrului G-ral. Alexandru Averescu ministru și la Interne (13 martie-13 iunie 1920) și a mandatului la același minister a lui Constantin Argetoianu (13 iunie 1920-13 decembrie 1921).

Memoriile acestuia ne introduc în mecanismul și concepția care au stat la baza elaborării proiectului.

Astfel, inițiatorul menționează că, o dată cu preluarea mandatului la Interne, a avut două obiective principale de realizat: legea electorală și cea administrativă.

În privința reformei administrative, principiul de la care a plecat a fost cel atât de mediatizat în epocă, anume cel al *descentralizării*. Acest principiu era văzut de inițiator ca o formulă „tabu”, pe care ar fi fost „o copilărie să încerci să le înlături, căci intraseră adânc în conștiința oamenilor și făceau parte din *patrimoniul sufletesc*” (s.n.)¹¹.

Dar Argetoianu menționează în continuare că acest principiu era unul fals, deoarece pleca de la constatarea că în țările civilizate aparatul administrativ avea ca nucleu de bază celula periferică, iar la noi erau arhicunoscute abuzurile și lipsa de eficiență a administrației, prea centralizate.

Autorul sesiza însă în continuare diferența dintre situația din România întregită și Occident, unde descentralizarea nu fusese realizată printr-o reformă administrativă, ci „prin evoluția istorică a drepturilor și a libertăților individuale și obștești. În Evul Mediu arăta Argetoianu primele libertăți cucerite au fost libertățile comunale. Celula periferică a fost astfel cea dintâi organizată și aparatul administrativ s-a dezvoltat ulterior, *de jos în sus* (s.a)”¹².

În comparație, în România de după război, o descentralizare sinceră și reală ar fi fost un dezastru; aceasta, plecând de la faptul că, nu numai comunele rurale nenorocite de ele! după expresia lui Argetoianu dar chiar și municipiile nu erau capabile să se administreze singure. De aceea, inițiatorul proiectului preciza că, pentru a îndruma celule periferice spre o viață de sine stătătoare, a propus crearea *regiunii*, asupra căruia urmau să fie trecute o parte din atribuțiile ministerului. Această structură urma, la rândul ei, să facă „pe *îndelete*, educația județelor”. La rândul lor, trebuiau să primească o autonomie din ce în ce mai mare, și ele, la rândul

10 A.N.B-N., fond Prefectura județului Năsăud-prefect, d. 125/1921, f. 1.

11 Constantin Argetoianu, *Memorii, vol. VI, partea VI (1919 1922)*, Ed. Machiaveli, București, 1996, p. 236.

12 *Ibidem*, p. 237.

lor, „trebuiau să facă educația comunelor”¹³.

Din cadrul general al principiilor doctrinare enunțate s-a trecut în acela al dezbaterilor din parlament. Aici a fost propus Adunării Deputaților proiectul în sesiunea ordinară din martie 1921. De la această cameră a trecut în dezbaterile celei superioare, Senatul, în sesiunea ordinară prelungită din iunie 1921.

În ședința din 26 iunie 1921 a fost prezentată expunerea de motive la proiectul noii legi administrative de către chiar inițiator, ministru de Interne Constantin Argetoianu.

Motivația principală care a determinat acest demers era aceea că, în momentul întregirii statului, exista un mozaic de legiuri administrative, care însemnau aproape tot atâtea sisteme de organizare, care nu aveau multe puncte comune, deoarece erau izvorâte din concepția de organizare a unor state cu totul diferite unele de altele. Iar ideea de bază a noii reglementări era aceea ca „fără a rupe cu trecutul, adică fără a inaugura la un moment dat forme administrative cu totul noi, să dea o astfel de organizare locuitorilor unui stat, încât să le asigure dezvoltarea cea mai prosperă, la care ei au dreptul să aspire de pe urma vieții colective”¹⁴.

Între unitățile administrative enumerate în proiectul de lege se aflau de jos în sus comuna, plasa, județul, municipiul și regiunea.

Regiunea era prezentată ca alcătuită din mai multe județe, superioară județului și mai potrivită pentru a întreține legături directe cu centrul. Pentru conducerea acestei noi entități administrative legiuitorul propunea un consiliu regional, alcătuit, pe lângă membrii de drept, din delegați ai consiliilor județene și municipiului, care intră în cuprinsul regiunii. Consiliul era condus de un președinte ales, delibera și decidea în problemele de interes regional.

Puterea executivă în regiune era reprezentată de președintele acesteia, numit prin decret-regal, la recomandarea Consiliului de Miniștri. El era agentul executor al deciziilor consiliului și al bugetului¹⁵.

În textul propus de guvern și dezbătut în senat, motivația creării regiunii era prezentată cu argumentația de a „deconcentra unele atribuțiuni executate de puterea centrală și a înlesni aplicarea legilor, având de obiect serviciile administrative și

13 „Regiunea era astfel, în ideea mea, primul inel al unui lanț ce trebuia să ducă în 50 până la 100 de ani (s.n.) – după împrejurări și după destoinicia oamenilor – la o *adevărată și definitivă descențializare* (s.n.)”; *Ibidem*, p. 238.

14 *Dezbaterile Senatului*, ședința din 26 iunie 1921, p. 2.132.

15 Inițiatorul încheia cu argumentarea proiectului prin faptul că „el înfățișează cred, un sistem bun de organizare administrativă, pentru că la construirea lui am ținut seamă nu numai de cerințele doctrinei în materie de drept administrativ, ci și de tradițiunile poporului nostru, de așezămintele care intraseră în obiceiurile lui și de tot ceea ce am găsit bun în legislațiunile străine aplicate în noile teritorii românești”; *Ibidem*, p. 2.135.

serviciile de igienă, asistență și prevedere socială, precum și pentru a da o mai mare impulsie și dezvoltare intereselor locale de ordin economic și cultural, interese care trec peste limitele teritoriale ale județului”¹⁶.

Membrii consiliului regional erau de două categorii: delegați de consiliile județene și de drept. Între membrii de drept erau cuprinși înalți funcționari reprezentanți ai ministerelor în regiune, câte un delegat al fiecărei instituții de stat cu sediul în reședința regiunii. Reprezentantul puterii executive în regiune era președintele regiunii, numit prin decret-regal, de preferință dintre foștii miniștri sau subsecretari de stat, foști președinți sau vice-președinți ai corpurilor legiuitoare, foștii secretari generali de ministere, inspectori generali administrativi, directori generali din ministere., foști prefecți, ofițeri în retragere cu gradul de general.

Atribuțiile consiliului regional se refereau la înființarea de școli, asigurarea de burse școlare, înființarea de întreprinderi industriale de tot felul, organizarea de birouri de informații economice, asigurarea asistenței medicale și sociale pentru cei cu deficiențe fizice, organizarea exploatarei forței hidraulice, a transporturilor auto și pe calea ferată, a transportului și distribuției energiei electrice, împăduririlor de interes național, creșterea și dezvoltarea raselor de animale pentru munca câmpului, întocmirea de regulamente pentru organizarea serviciilor lor interioare. Avea și dreptul de avizare asupra dorințelor exprimate de consiliile județene componente¹⁷.

Concluzia inițiatorului a fost exprimată în formula „cine zice descentralizare, zice descentralizarea întregii vieți politice și sociale”, iar urmarea era aceea că „este evident că o dată regiunea constituită, odată județul cel nou determinat, o dată comuna așezată în adevărata ei autonomie locală, *toate celelalte departamente vor trebui să-și revadă legile lor de organizare și, afară de Ministerul de Război, toate celelalte departamente vor trebui să-și facă legi de descentralizare și vor trebui să-și facă organe regionale și județene în legătură cu această lege (s.n.)*”¹⁸.

Deși a fost votat de Camera Deputaților, proiectul nu a ajuns să devină lege, datorită faptului că inițiatorul a demisionat. Totuși, a servit de bază pentru viitoarele legiferări în domeniul administrativ¹⁹.

16 *Ibidem*, p. 2.100.

17 *Ibidem*, p. 2.100-2.102. Au fost însă și opinii contrarii, între care cea a senatorului Gh. Bogdan-Duică. Acesta sublinia că „de la județ, te duci până la președintele regiunii, ca apoi, să ajungi la ministru. Sunt atribuții date prin lege regiunilor, care fi putut să fie date, în parte, fiecărui județ. Cu alte cuvinte, atribuțiunile care ar fi putut fi îndeplinite de fiecare județ în parte, trec acum în sarcina regiunii. Asupra ei trec, prin urmare, atribuțiunile tuturor județelor care alcătuiesc acea regiune”; *Ibidem*, p. 2.146. În răspunsul său, inițiatorul, Argetoianu arăta că județul și comuna sunt inele de descentralizare, pe când plasa și regiunea, erau organe de desconcentrare; *Ibidem*, p. 2.373.

18 *Ibidem*, p. 2.374.

19 „Proiectul meu de lege administrativă, votat numai de Cameră (am demisionat înainte de a-

Pentru a aplica în practică noile prevederi, Ministerul de Interne a conturat o nouă „hartă” administrativă a României întregite, care cuprindea 9 regiuni. În cadrul acestora, sunt descrise în amănunt noile teritorii administrative.

Pentru a lăsa lectorului de ori unde ar fi el care cunoaște cel mai bine realitățile locale, partea de analiză detaliată a prevederilor cuprinse în document, reproducem în continuare în anexă, proiectul de regionalizare din anul 1921. Datele cantitative exprimate în cifre ne oferă imaginea potențialului uman al României de după primul război mondial, ca și criteriile care au stat la baza creionării noilor teritorii administrative. Pentru vizualizare, am atașat la final și harta care arată reprezentarea grafică în plan orizontal a noilor structuri administrative propuse.

Anexa.

Proiect
pentru o nouă împărțire a României în județe²⁰

1. Necesitatea unei noi împărțiri

Dacă le comparăm între ele, județele României prezintă mari anomalii.

a) *Nepotriviri ca suprafață.*

Cu privire la întindere, unele sunt din cale afară de mici. Din Hotin ai croi peste 3 județe, cât vecinul său, Zastava. Romanul intră de 4 ori în Ialomița. Brașovul, de 6 ori în Hunedoara, iar Bihorul, Aradul și Caraș-Severinul, întrec de 2-9 ori pe cele mai multe din județele Ardealului, fără să găsești vreo justificare în condițiunile geografice sau în niscaiva interese economice ori administrative.

b) *Nepotrivire ca populație.*

Tot așa de mare este lipsa de proporție și în ceea ce privește numărul locuitorilor.

putea trece prin Senat) a servit de bază legilor posteroare promulgate de liberali, de țărăniști și de Călinescu sub dictatura Regelui Carol al II-lea; *apud*. Constantin Argetoianu, *op. cit.*, p. 236.

²⁰ „Buletinul Oficial al Ministerului de Interne”, suplimentul nr. 2, București, 1921, p. 1-18. Pentru a reda situația la momentul elaborării proiectului, Ministerul de Interne a alcătuit și un „ghid” administrativ, intitulat *Împărțirea administrativă a teritoriilor alipite pe județe, plăși, voloste, notar iate și comune. 1. Ardealul, Banatul și Ținuturile Ungurene. 2. Basarabia: 3. Bucovina*, București, Imprimeria Statului, 1921, 88 p. Pentru denumirea localităților din Transilvania care apar în proiect, vezi și *Nomenclatura comunelor din România. România Helységnévtára. Ortslexikon Rumäniens*, întocmită de Dr. I. Chișiu și Dr. E. Kovács, [f.a.], Editura Sonnenfeld S.A Oradea; Silvestru Moldovan, Nicolae Togan, *Dicționarul numirilor de localități cu poporațiune română din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, ediția a II-a, Sibiu, 1919; C. Martinovici, N. Istrati, *Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite*, partea a II-a, Cluj, 1921; Nicolae Istrate, *Indicatorul comunelor din Ardeal și Banat*, Cluj, 1925.

Împărțind la cele 76 de județe de astăzi populația întregii țări (vreo 17 milioane de locuitori), ar veni cam 223.000 de suflete pe județ.

În realitate, dintre cele 11 județe ale Bucovinei, nici unul nu atinge măcar jumătatea mijlocie, iar Văscăuții e de 4 ori mai prejos de mijlocie. În restul țării mai sunt apoi 33 de județe sub medie, 16, abia o întrec cu puțin și numai 9 județe o depășesc cu vreo 100.000 de locuitori.

Din această nepotrivire urmează că sarcina prefectilor și a celorlalte organe administrative e cât se poate de neegală.

De pildă, se cere prefectului din Bihor sau Caraș-Severin să administreze o populațiune de peste 450.000 de suflete, risipită pe o întindere de peste 10.000-11.000 km², pe când cel din Coțman are în grijă o populație de 10 ori mai mică, adică un număr de suflete care ar încăpea foarte bine într-un orașel mijlociu, condus de un primar.

c) *Nepotriviri ca înlesniri de comunicație.*

Ar fi fost de așteptat ca județele mai mari să fie acolo unde sunt multe șosele și drumuri de fier; iar unde acestea lipsesc, județele să fie mai mici, pentru ca prefectul să le poată cerceta mai cu înlesnire.

Vedem tocmai deopotrivă. Între Prut și Nistru, unde sunt puține căi ferate, iar șosele, mai deloc, județele sunt foarte mari; din contră, în Bucovina, unde drumurile sunt bune și dese, sunt foarte mici. După măsura celor din Bucovina, Basarabia ar trebui să aibă vreo 50 de județe, nu 9, cum sunt astăzi.

d) *Anomalii de formă.*

Unele județe sunt foarte înguste (Suceava, Tecuci, Cahul, Cojocna, etc), de patru ori mai lungi, decât late.

Un locuitor din capătul laturii lungi trebuie să facă un drum cu mult mai ocolit decât cel așezat aproape la mijlocul laturii respective (presupunând că și capitala e în centru, ceea ce nu e totdeauna cazul).

e) *Excentricitatea capitalelor.*

În loc să fie cât mai aproape de mijloc, unele capitale sunt așezate la margine, așa că vine peste mână locuitorilor din marginea opusă a județului să meargă până la orașul de capitală. E nedrept și negospodăresc să silești pe un sătean de la răsărit de Pitești să se suie tocmai la Câmpulung, când Piteștii sunt la o palmă de loc; iar pe altul, care zărește peste Olt orașul Râmnicu-Vâlcei, să facă un drum lung, ca să ajungă tocmai la Pitești. De aceea vedem că sătenii dintre Topolog și Olt trec mai de grabă apa în județul Vâlcea, apoi iau trenul și trec Oltul îndărăt, străbătând trei județe până să ajungă la Pitești, capitala lor!

Toate aceste nepotriviri dovedesc că împărțirea de astăzi a județelor n-a pornit dintr-un plan unitar și bine chibzuit pentru înlesnirea administrației și a

nevoilor populației. De altfel, așa ceva nici nu se putea aștepta, când ținuturi întregi au fost până mai ieri, în mâna străinilor. (Când Moldova de la răsărit de Prut a fost despărțită de Moldova de la apus de Prut, unele județe au fost frânte în două, cu toate că locuitorii lor se întâlneau în vadul Prutului).

E firesc deci ca acum, când țara s-a întregit, să ținem seama cât se poate mai mult de nevoile vieții de toate zilele, atât din punctul de vedere administrativ, cât și economic.

Gândul acesta e împărtășit de toți.

Dovadă că, îndată după Unire, Consiliul Dirigent a și început a lua măsuri pentru a schimba hotarele județelor, iar rapoartele sosite din multe părți ale țării cer modificări, care merg până la prefacerea totală a unor județe. Cât privește Vechiul Regat, lucrarea de a împărți din nou județele se începuse încă înainte de război.

Așadar, nu mai e nimeni care să mai îndrăznească a susține anomalii de până azi.

2. Punctul de plecare pentru o nouă împărțire

O împărțire ideală a țării ar cere ca circumscripțiile teritoriale să fie cât mai apropiate ca *întindere* și *număr* de locuitori. Dar așa ceva este cu neputință. Hotarele județelor n-au să asculte de nevoile simetriei, ci de trebuințele oamenilor.

A) Ținând seama de această considerație, n-am putut lua ca punct de plecare județele mici, pentru următoarele motive:

1. Mijloacele lor bănești sunt prea mici pentru ca să se poată ajuta cum trebuie nevoile locale.

2. Cheltuielile lor sunt proporțional prea mari, deoarece au și ele nevoie de prefect și alte aparate administrative, ca și județele mari.

3. Dacă am lua ca unitate de măsură județul mic, ar urma să micșorăm județele mari, dându-le și lor neajunsurile județelor mici.

4. În sfârșit, înmulțirea drumurilor, sporirea podurilor, șoselelor, căilor ferate, telefoanelor și telegrafelor (care lipseau pe vremea când s-au croit județele actuale) înlesnește lipirea la un loc a județelor prea mici, făcând cu puțință privegherea unui ținut mai întins decât acum o jumătate de veac.

B) Nu ne-am putut opri nici la județele mijlocii, pentru aceleași motive. În cazul județelor mici, ar trebui țării noastre vreo 340 de prefecti. Iar cu cele mijlocii, vreo 170, ceea ce este enorm.

C) Nu mai rămânea, așadar, decât să ne oprim la județe apropiate de mijlocia celor mari. Căutând această mijlocire, am găsit că variază cam între 3 și 400.000 de locuitori.

Dacă am urma pilda statelor cu organizație mai asemănătoare cu a noastră (Franța și Italia), ar trebui să croim județe cu o populație și mai mare. Dar pentru moment, socotim că țara noastră se poate mulțumi și cu această medie mai modestă. Ea corespunde și intereselor superioare ale armatei și va înlesni în chip apreciabil dezvoltarea vieții publice, atât din punct de vedere administrativ, cât și economic și cultural.

În adevăr, măbind județele, *înlesnim o reală descentralizare administrativă*. Alături de comună, care azi e slabă în toată privirile, și în locul plășii, care e azi tot așa de slăbănoagă, adevărata *celulă puternică* a Statului va fi *plasa autonomă*, unde comunele vor găsi dezlegare grabnică a tuturor nevoilor de primă instanță. Această plasă va avea concentrate la un loc toate organele esențiale: va fi o *miniatură de guvern*, condus de capul plășii și controlat de prefect. Așadar, capul județului va priveghea, nu atât comunele, cât mai ales organele din centrul plășilor, căpătând astfel un rol superior celui de azi.

Județul deci, trebuie să fie mai mare, deoarece descentralizarea reală jos, presupune o concentrare de atenție sus, ceea ce reclamă personalități administrative cu însușiri deosebite, care nu se pot găsi tocmai ușor.

Plecând de la aceste temeieri, ținând socoteală de condițiile geografice, de căile de comunicație și de nevoile populației, după cum e despărțită prin munți, dealuri, ape, etc., ținând seamă și de considerațiile istorice, când ele nu atingeau nevoile economice și administrative, am dobândit 48 de județe, mai firesc rotunjite decât cele vechi. Lucrând astfel, am urmat dorinței locuitorilor care au înaintat petiții și memorii, cerând înlăturarea hotarelor supărătoare.

3. Regiuni

Nici o măsură de administrație: nici militară, nici administrativă, școlară, bisericească, judecătorească, sanitară, silvică, etc., nu se mulțumește cu județul ca unitatea cea mai înaltă, ci a împărțit țara în *regiuni, circumscripții, eparhii, corpuri de armată, inspecții*, etc., fără ca un minister să țină seama de celelalte.

Evident, aceasta e o pagubă, deoarece unele interese se suprapun, iar gruparea în regiuni deosebite îngreunează și încurcă administrația.

De aceea, fără să ne gândim a ajunge la o uniformizare artificială, am văzut că, grupând județele în regiuni mai întinse, rezultă următoarea împărțire, care corespunde cu corpurile de armată și ar putea sluji, ca punct de plecare pentru o descentralizare de un grad superior a județelor, potrivit cu nevoile economice, culturale și așteptata refacere a țării.

Mijlocul țării, cuprins în inelul munților, e regiunea I.

Clina munților spre Tisa și șesul Tisei se împarte în două regiuni aproape deopotrivă (II și III).

Valea Oltului de jos, pe amândouă malurile, cuprinde regiunea a IV-a.

Regiunea a V-a se întinde în bazinul Argeșului.

A VI-a regiune cuprinde toată Dunărea de jos (cu Siretul de jos și Dobrogea).

A VII-a și a VIII-a își împart Moldova dintre Siret și Nistru în două mari ținuturi (aducând aminte Țara de sus și Țara de jos).

În sfârșit, a IX-a cuprinde Valea Siretului până la Ceremuș, închizând astfel inelul.

În marginile unor astfel de ținuturi mai mari, populația fiecărui colț de țară ar putea avea o reală libertate de mișcare, rămânând numai chestiile mai generale ale Statului pe seama inițiativei Guvernului central.

4. Executarea lucrărilor

La executarea lucrărilor s-a folosit următorul material:

1. *Statistici:*

a) Anuarul statistic al României, 1912;

b) Statistica austro-ungară, 1910;

c) Numărătoarea contribuabililor din Basarabia, 1920. Pentru aflarea numărului locuitorilor s-a înmulțit cu 5, cifra contribuabililor.

Nefiind probabil vre-un spor de populație din cauza mortalității, a anilor de război și molimă, în calcule s-au păstrat datele din 1912 și 1910.

2. *Hărți:*

a) Hărțile topografice 1/100.1000 și 1/200.000;

b) Hărțile vechi din colecția sem. de geografie a Universității din București și Cluj. Hărțile fostelor județe din Transilvania.

3. *Informații verbale sau scrise venite din țară prin intermediul localnicilor cu experiență administrativă (doctori, ingineri, revizori școlari) sau al prefecturilor.*

Președintele comisiei, S. Mehedinți.

Membrii: Al. Crăsnaru, prof. V. Meruțiu, colonel Linteș, colonel A. Vasilescu, Al. Grigorescu.

Secretar, Vintilă Mihăilescu.

II. Tablou
de numele, populația și capitala noilor județe grupate pe regiuni
(populația după statisticile din 1910 și 1912)

Nr. crt.	Numele județului	Populația în mii		Capitala
		Județul	Orașul scos din calcul	

Regiunea I

Nr. crt.	Numele județului	Populația în mii		Capitala
		Județul	Orașul scos din calcul	
1.	Hunedoara	281	-	Deva
2.	Sibiu	220	33	Sibiu
3.	Bârsei	255	41	Brașov
4.	Oltul de Sus	252	-	Sereda Ciucului ¹
5.	Târnavele	244	-	Blaj
6.	Alba	250	-	Alba-Iulia
7.	Mureș	262	25	Tîrgu- Mureșului
	Total	1.761	99	-

Regiunea II

8	Maramureș-Năsăud	384	-	Năsăud sau Bistrița
9.	Dobâca	231	-	Dej
10.	Cojocna	255	61	Cluj
11.	Sătmar	274	34	Sătmar
12.	Sălaj	268	-	Zalău sau Simleu
13.	Bihor	437	64	Oradea Mare
	Total	1.849	135	-

Regiunea III

14	Arad	394	63	Arad
15	Timiș-Torontal	388	72	Timișoara
16	Caraș-Severin	394	-	Lugoj
17	Mehedinți	320	-	Turnu- Severin
	Total	1.505	135	-

Regiunea IV

18	Gorj	255	-	Târgu-Jiu
19	Dolj	336	59	Craiova

20	Oltul de Jos	368	-	Slatina
21	Vâlcea	300	-	Râmnicu- Vâlcea
22	Argeș	335	-	Pitești
23	Teleorman	312	-	Roșiori sau Turnu- Măgurele
	Total	2.006	59	-

Regiunea V

24	Vlașca	259	-	Giurgiu sau Vida
25	Dâmbovița	280	-	Târgoviște
26	Prahova	403	-	Ploiești
27	Ilfov	377	341	București
	Total	1.319	341	-

Regiunea VI

28	Ialomița	338	-	Călărași
29	Constanța	306	-	Constanța
30	Gurile Dunării	311	-	Tulcea sau Ismail
31	Brăila	250	-	Brăila
32	Buzău	370	-	Buzău
33	Putna	296	-	Focșani
34	Covurlui	339	-	Galați
	Total	2.210	-	-

Regiunea VII

35	Cetatea-Albă	353	-	Cetatea- Albă
36	Tighina	343	-	Tighina sau Taraclia
37	Bârlad	372	-	Vaslui
38	Lăpușna	275	150	Chișinău
	Total	1.343	150	-

Regiunea VIII

39	Orhei	307	-	Orhei
40	Iași	305	76	Iași
41	Soroca	479	-	Bălți
42	Botoșani	334	-	Botoșani
43	Hotin	447	-	Lipscani sau Hotin
	Total	1.864	76	-

Regiunea IX

44	Cernăuți	295	87	Cernăuți
45	Rădăuți	326â5	-	Rădăuți
46	Suceava	295	-	Suceava
47	Bistriței	323	-	Piatra
48	Bacău	307	-	Bacău
	Total	1.548	87	-

III. Alcătuirea județelor

Regiunea I

1. Județul Hunedoara

Va fi alcătuit din actualul județ Hunedoara, afară de comunele date județului Alba și plasa Petroșani, trecură județului Gorj

Județul Hunedoara.....340.145

Comunele date Albei din plasa Petroșani..... 58.190

Populația noului județ.....281.955

Capital: *Deva*

2. Județul Sibiu

Va fi alcătuit din:

1. Actualul județ Sibiu, fără orașul Sibiu și fără plasa Sebeșului.....113.045

2. Plasa Arpașului (județul Făgăraș)..... 23.333

3. Ocna Sibiului și 12 sate înconjurată din județul Alba (până la o linie dusă pe la sud de Ohaba, Tău, Roșia, Broșteni și Șorostin).....24.100

4. Plășile Cincu-Mare, Agnita și 17 sate din plasa Mediaș (județul Târnava-Mare), până la o linie dusă pe la nord de Șeica-Mică, Săcel, Vormuloc, Motișdorf, Alma săs., Măgărei, Prăștia, Iacobeni, Netuș, Hendorf, Țelma și Mucendorf).....54.654

5. Comunele Căineni din județele Vâlcea și Argeș.....3.000

N-a fost socotit orașul Sibiu.....33.482

Total.....220.132

Capitala: *Sibiu*.

3. Județul Bârsei

Va fi alcătuit din:

1. Actualul județ Brașov, fără orașul Brașov..	60.143
2. Plășile Bran, Șercaia, Făgăraș și orașul Făgăraș (județul Făgăraș).....	71.869
3. Plasa Cohalm (județul Târnava-Mare).....	31.000
4. Comunele Bușteni, Azuga și Predeal (județul Prahova).....	7.350
5. Plășile Sepsi (afară de comunele Bixad, Zombor, Mico-Ujfalău, Malnaș, Bodoc, Oltem și Zălau), Micloșoara) fără satele Bîșanii-Mari și Valea Zălau), orașul Sfântu-Gheorghe și plasa Orba (fără satele Szorcs, Tamasfalva, Pava și Zăbala).....	84.829
Total.....	255.191
N-a fost socotit orașul Brașov.....	41.056
Capitala: <i>Brașov</i> .	

4. Județul Oltul de Sus

Va fi alcătuit din:

1. Județul Trei-Scaune, afară de ce s-a dat la județul Bârsei și la județul Bacău.....	48.908
2. Județul Ciuc, afară de satele trecute județelor Bacău și Bistrița (Neamț).....	100.000
3. Județul Odorhei, afară de plasa Cristur...	104.000
Total.....	252.908
Capitala: <i>Sereda Ciucului</i>	

5. Județul Târnavelor

Va fi alcătuit din:

1. Județul Târnava-Mare, afară de ce s-a dat județelor Sibiu și Bârsei.....	66.890
2. Județul Târnava-Mică, afară de satele date județului Mureșul de Sus.....	105.500
3. Plășile Blaj și Aiud (aceasta, fără 2 sate) și satele Câmpulung-Unguresc, Șoimuș, Mișcreac, Liorinț, Tâmplahaza, Uifălău, Pețulca, Beta, Odvereni și Lopadea (pl. Teiuș).....	57.400

4. Jumătatea de vest a plășilor Cristur (până la o linie dusă pe la răsărit de Korispatak, Gacu, Mg-Andrașfalva, Szt. Abraham, Csekefalva, Cristur, Fiatfalău și Feleag).....20.364

Total.....250.154

Capitala: Ca reședință e mai potrivit *Blajul*, situat la confluența Târnavelor și liniilor ferate. Altfel, locuitorii din actualul județ Târnavă-Mică ar trebui să facă un mare ocol până la Sighișoara sau chiar Mediaș.

6. Județul Alba

Va fi alcătuit din:

1. Actualul județ Alba, afară de ce s-a dat la județul Târnavelor și al Sibiului.....138.600

2. Plășile Vințu de Sus, Câmpeni și Trăscău, de la județul Turda-Arieș.....74.175

3. Plasa și județul Sebeș, de la județul Sibiu..29.867

4. satele După-Piatră, Bucesi, Blăjeni, Mihăileni și Strănița, din plasa Brad, județul Hunedoara.....8.175

Total.....250.826

Capitala: *Alba-Iulia*.

7. Județul Mureșul de Sus

Va fi alcătuit din:

1. Actualul județ Mureș-Turda, fără orașul Tîrgu-Mureșului194.072

2. Plasa Ludoș, de la județul Turda-Arieș.....36.000

3. Comunele Varviz, Hodosa și Sărmaș din plasa Ciuc, județul Ciuc ...5.000

4. Șase sate din stânga Mureșului (din județul Târnavă-Mică , o linie dusă pe la nord de Sâniacob, Sălcud, Șeulia rom., Giuluș, Cergăul-Mare și Vaidacuta).....10.500

5. Satele Silvaș, Uilac, Șopter, Ormeniș, Craifalău și Milașul-Mare (din plasa Ormeniș, județul Cojocna).....7.176

6. Satele Cosma, Socol, Fărăgău, Tonciu, Batoș, Seplac, Dedrad, Hrastăș, Filpișul-Mic și Sântu, din plasa Teaca, județul Cojocna9.883

Total.....262.333

N-a fost socotit orașul Tîrgu-Mureșului, care deși mic, are drept de municipiu, de pe vremea ungarilor.25.300

Capitala: *Târgul-Mureșului*.

Regiunea II

8. Județul Maramureș-Năsăud²¹

Va fi alcătuit din:

1. Actualul județ Maramureș.....	200.000
2. Județul Bistrița-Năsăud, cu următoarele adaosuri:	
a) actualul județ Bistrița-Năsăud.....	127.843
b) Plasa Beclean (județul Dobâca).....	37.232
c) 23 sate din plășile Ormeniș și Teaca (din județul Cojocna) până la o linie dusă pe la apus de Budateleac, Visnia, sud de Uilac, Orosfaia, Ocna, Băița, răsărit de Uifalău, Login și Uila.....	19.431
Total.....	384.506

Capitala: *Năsăud* sau *Bistrița*.

9. Județul Dobâca

Va fi alcătuit din:

1. Actualul județ Solnoc-Dobâca, afară de plasa Becleanului, trecută județului Bistrița-Năsăud.....	214.704
2. 16 sate din plasa Șomcuta, județul Sătmar (o linie est-vest pe la nord de satele Remetea, Iadără, Văleni, Ciolt, Vadu-Poieni și Remecioara.....	10.232
3. 9 sate din nord-estul județului Sălagiu (plasa Jilău, lângă linia ferată de la Chelnița la Turbați, pe dreapta Someșului).....	6.183
Total.....	231.119

Numele: Dobâca e numele ce se găsește în hărțile vechi de sute de ani. E deci, numele legitim al județului.

Capitala: *Dej*.

21 În aceeași structură a fost comunicat spre dezbatere și opinie intelectualilor de către subprefectul județului: 1. Actualul județ Maramureș, 200.000; 2. Județul Bistrița-Năsăud, cu următoarele adaosuri: a) actualul județ Bistrița-Năsăud, 127.843; b) plasa Beclean, (jud. Doboca), 37.232; c) 23 sate din plășile Ormeniș și Teaca (județul Cojocna), până la o linie dusă pe la apus, la Budateleac, Visuia, sud de Uilac, Orosfaia, Ocna, Baita, răsărit de Uifalău, Bogin și Uila, 19.431; Total: 384.506 locuitori. Capitala Năsăud sau Bistrița. Era solicitată părerea intelectualilor privind: circulațiunea obișnuită a locuitorilor și a intereselor economice, care comune nu au fost tăiate de centrele în raza de atracție a căruia se aflau? Ce împărțire a județului proiectat în plăși o socotiți mai acomodată pentru satisfacerea intereselor locuitorilor și ale administrației? Iar în baza studiului, erau cerute propuneri concrete și motivate cu privire la: 1. Alcătuirea județului proiectat; 2. Capitala județului; 3. Împărțirea județului în plăși și sediul plășii; A.N.B-N., fond *Prefectura județului Năsăud prefect*, d. 172/1921, f. 45-47.

10. Județul Cojocna

Va fi alcătuit din:

1. Actualul județ Cojocna, fără plășile Teaca și Ormeniș și fără orașul Cluj.....	189.700
2. Plășile Iara și Turda și orașul Turda.....	66.000
Total.....	255.700
N-a fost socotit orașul Cluj.....	61.000

Capitala: *Cluj*.

11. Județul Sătmar

Va fi alcătuit din:

1. Actualul județ Sătmar.....	274.000
Afară de ce s-a dat la județele Sălăgiu și Dobâca și afară de orașul Sătmar.....	246.340
2. 34 sate din județul Sălăgiu, cele de la nord de șoseaua Cehu-Silvaniei-Supur.....	28.209
Total.....	274.549
N-a fost socotit Sătmarul.....	34.000

Capitala: *Sătmar*.

12. Județul Sălăgiu

Va fi alcătuit din:

1. Actualul județ Sălăgiu, afară de satele trecute județului Sătmar și județului Dobâca.....	200.141
2. 11 sate din plasa Careii-Mari, județul Sătmar (până la o linie sud-est-nord-vest, dusă pe la răsărit de datele Vezend, Petreu, Comocaz și Berea).....	17.423
3. Plasa Mărghita și satele Rișcolț, Vasal, Otoman și Sălăgi din plasa Mihaifalu (județul Sătmar).....	51.525
Total.....	268.054

Capitala: *Zălău sau Șimleu*.

13. Județul Bihor

Va fi alcătuit din:

1. Actualul județ Bihor.....	488.000
Fără ce s-a dat județului Sălăgiu și fără orașul Oradea-Mare.....	437.000
N-a fost socotit orașul Oradea-Mare.....	64.169

Capitala: *Oradea-Mare*.

Regiunea III

14. Județul Aradului

Va fi alcătuit din:

1. Actualul județ Arad, fără orașul Arad.....360.000
2. Plasa Aradul-Nou, din județul Timiș-Torontal.....

.....34.000

Total.....304.000

Capitala: *Arad*.

15. Județul Timiș-Torontal

Va fi alcătuit din:

1. Actualul județ Timiș-Torontal, fără orașul Timișoara și fără plasa Aradului-Nou, trecută județului Arad.....346.801

2. Plasa Bocșa-Montană și comunele Spata, din plasa Bega și Zabala, Salașul și Ohaba-Sârbă, din plasa Mureș, toate din județul Caraș-Severin.....41.958

Total.....388.759

N-a fost socotit orașul Timișoara.....72.555

Capitala: *Timișoara*.

16. Județul Caraș-Severin

Va fi alcătuit din actualul județ Caraș-Severin, afară de ce s-a dat județelor Timiș-Torontal și Mehedinți.....394.000

Capitala: *Lugoj*.

17. Județul Mehedinți

Va fi alcătuit din:

1. Județul Mehedinți, fără comunele date județului Gorj.....290.787

2. Plasa Orșova din județul Caraș-Severin.....29.530

Total.....320.317

Capitala: *Turnu-Severin*.*Regiunea IV*

18. Județul Gorj

Va fi alcătuit din:

1. Actualul județ Gorj.....200.371

2. Comunele Mătășari, Drăgotești și Brădetu, de la județul Mehedinți.....4.687

3. Plasa Petroșanilor, de la județul Hunedoara..50.015

Total.....255.073

Capitala: *Târgu-Jiu.*

19. Județul Dolj

Va fi alcătuit din:

1. Se păstrează actualul județ

2. Populația.....436.499

3. N-a fost socotit orașul Craiova.....59.435

Capitala: *Craiova.*

20. Județul Oltul de Jos

Va fi alcătuit din:

1. Județul Olt, afară de ce se dă la Argeș, Râmnicu-Vâlcea și Teleorman.....119.533

2. Județul Romanați.....248.600

Total.....368.138

Capitala: *Slatina.*

21. Județul Vâlcea

Va fi alcătuit din:

1. Actualul județ Vâlcea.....232.011

2. Din județul Argeș, comunele dintre Olt și linia de despărțire a apelor între Topolog și Argeș.....60.826

3. Din județul Olt, comunele Casa-Veche, Drăgoești, Ciomăgești, Pamburești, Dobroteasa, Câmpu-Mare și Dejești.....

.....10.262

Total.....303.463

Se scad Căineni, care se trec la județul Sibiului..2.804

Total.....300.659

Capitala: *Râmnicu-Vâlcea.*

22. Județul Argeș

Va fi alcătuit din:

1. Județul Argeș, afară de comunele trecute la Râmnicu-Vâlcea.....182.091

2. Județul Muscel, afară de comunele de pe valea Dâmboviței, trecute la județul Dâmbovița.....128.956

3. De la județul Olt, plasa Spireni, afară de comunele Poboru, Vai-de-Ei și Albești.....25.633

Total.....335.780

Capitala: *Pitești.*

23. Județul Teleorman

Va fi alcătuit din:

1. Județul Teleorman.....	297.473
2. Comunele de la județul Olt.....	15.286
Total.....	312.759

În cazul când capitala județului Vlașca se mută la Vidra, se scad comunele date Vlascei, cu 9.433 de locuitori.

Capitala: *Turnu-Măgurele* sau *Roșiorii de Vede*.

Regiunea V

24. Județul Vlașca

Va fi format din:

1. Rămâne neschimbat, în cazul păstrării capitalei la Giurgiu.
2. Populația.....259.395

Dacă se va primi mutarea reședinței într-un sat mai mare din mijlocul județului, de pildă, Vida, atunci i se poate adăuga:

1. de la județul Argeș, comuna Slobozia.....3.013

2. De la Teleorman, comunele Slobozia-Trăznită, Udupu, Netoții de Sus și de Jos, Peri și Olteni.....9.433

3. Județul Vlașca actual.....259.395

Total.....271.841

Capitala ar putea fi eventual mutată la *Vida*.

25. Județul Dâmbovița

Va fi alcătuit din:

1. Județul Dâmbovița actual.....258.318

2. De la județul Prahova, satele din actualul hotar al județului, până în Cricovul Dulce.....15.835

3. Din județul Muscel, comunele Pucheni, Lăicăi, Văleni și Malu cu Florile.....6.260

Total.....280.411

Capitala: *Târgoviște*.

26. Județul Prahova

Va fi alcătuit din:

1. Județul Prahova, afară de comunele date județului Dâmbovița.....384.081

2. Comunele Urziceni, Jilavele, Armășești, Bărbulești, Manasia, Moldoveni, Borănești și Coșereni.....19.000

Total.....403.081

Capitala: *Ploiești*.

27. Județul Ilfov

1. Județul Ilfov, fără orașul București și fără comunele de la județul Ialomița.....324.416

2. De la Durostor, plășile Turtucaia și Sarsânlar.....53.338

Total.....377.754

Orașul București n-a fost socotit.....

Capitala: *București*.

Regiunea VI

28. Județul Ialomița

Împărțirea stepei răsăritene a Munteniei și Dobrogei în județe cu 300-400.000 locuitori se lovește de slaba populație a acestei regiuni de curând colonizată.

Singurul mijloc al aplicării acestui principiu aici este sau întinderea nemăsurată a județelor (ex. Ialomița și Brăila, un singur județ) sau trecerea peste un fapt de ordin geografic care ar părea o piedică de neînvinc, Dunărea.

Contopirea Ismailului cu Tulcea, având de-a latul drumul navigabil al fluviului și fixându-și capitala la Tulcea, parte din Ialomița, cu Durostorul, păstrând capitala la Călărași, ar părea o formulă prea îndrăzneată pentru rezolvarea problemei.

Și totuși, un fluviu care, cu toată lățimea lui, departe de a fi izolat neamul nostru, i-a înlesnit așezarea pe ambele maluri, ceea ce înseamnă o continuă trecere, chiar cu mijloace tehnice primitive, dintr-o parte în alta, nu trebuie să fie privit de către administrația unui stat modern ca o piedică prea serioasă în calea unei bune gospodării. Ne-a învățat, de altfel și experiența ultimului război, ce însemnează, un singur pod peste Dunăre.

Înalte interese de stat cer cât mai multe, mai rezezi și mai sigure legături între cele două maluri. Odată ce piedicile care privesc viitorul statului nu trebuie ocolite, ci trecute, odată ce se legiferează și pentru viitor, nu numai pentru câțiva ani, județe trecute peste Dunăre ar putea fi mai degrabă încă un îndemn spre asigurarea legăturilor efective cu Dobrogea.

Județul Ialomița va fi alcătuit din:

1. Județul Durostor, afară de plășile Turtucaia și Sarsânlar, dar cu plășile Curt-Bunar de la Caliacra și Ostrov, de la Constanța.....29.990

2. Județul Ialomița, afară de ce se dă la Brăila, Buzău și Prahova (vezi aceste județe).....202.369

3. de la Ilfov, comunele Chiseletu și Mănăstirea.....6.448

Total.....338.807

Capitala: *Călărași*.

29. Județul Constanța

Va fi alcătuit din:

1. Județul Constanța, afară de comunele date Tulcei și Durostorului.....189.571

2. Județul Caliacra, afară de plasa Curt Bunar.....

.....117.090

Total.....306.661

Capitala: *Constanța*.

30. Județul Gurilor Dunării (Tulcea-Ismail)

1. Județul Tulcea.....148.072

2. Din județul Ismail:

a) Plasa Sicheii-Chitai, afară de comunele Bolgrad, Tabac, Acul și Caracut.....55.220

b) Plasa Cismea, afară de comunele date Cetății-Albe....
.....29.520

3. De la județul Constanța, comunele Ciamurli, Potur, Gârliciu, Sarai.....9.431

4. Orașele Ismail și Chilia.....63.000

Total.....305.243

Capitala: *Tulcea sau Ismail*.

31. Județul Brăila

Va fi alcătuit din:

1. Județul Brăila actual.....181.534

2. De la Râmnicu-Sărat: a) plasa Boldu, afară de comunele Gherghesa, Sălcioara, Obidiți, Știubeiu, Măcrina, Puești și Nicolești; b) comunele Vișan și Nisipurile din plasa Orașu; c) comunele Măzineni și Corbu, din plasa Măicănești.....14.457

3. De la județul Tulcea, plasa Măcin și comuna Pecingea.....39.435

4. De la județul Ialomița, comunele Grivița, Smirna, Iazu, Murgancea, Luciu, Giurgeni, din plasa Țândărei.....13.475

Total.....250.901

Capitala: *Brăila*.

32. Județul Buzău

Județul Buzău, cu ce a rămas din județul Râmnicu-Sărat, după ce s-a dat la Putna și Brăila.....362.268

Comunele Gârbovi, Grindu și Colelia, de la județul Ialomița.. 8.002

Total.....370.230

Capitala: *Buzău*.

33. Județul Putna

1. Județul Putna, afară de comunele date județului Bacău...170.682

2. De la județul Râmnicu-Sărat (linia nord Bisoca, Dănulești, Slobozia, Sihlele, Bălești, Vâlcele, Maxineni, Corbu).....65.768

3. Partea din județul Tecuci, până în râul Bârlad, de la linia Homocea-Chițani, spre sud.....60.000

Total.....296.450

Capital: *Focșani*.

34. Județul Covurlui

1. Județul Covurlui.....171.799

2. Partea din județul Tecuci, până la linia Matca, Umbrărești..20.166

3. Partea din județul Cahul, până la linia Albota de Jos, apus de Burlachi, apus de Chiselina-Mică, nord de Ciabilaccia și Gâltoasa...85.585

4. Din județul Ismail, plasa Sicherlie Chitari, comunele Bolgrad, Tabac, Acul și Caracut și plasa Bulboaca.....8.960

5. Din plasa Adam și Corod, de la Tutova, comunele Cireși, Cercești, Cărlămești, Cărpăcești, Fundeanu, Adam și Rădești....9.420

Total.....345.930

Capitala: *Galați*.

Regiunea VII

35. județul Cetatea-Albă

1. Actualul județ Cetatea-Albă, afară de volostele Talmaz, Taraclia, Cubei și Bulgaria.....331.309

2. Plasa Tuzla de la județul Ismail și satele Spasca, Baccelia, Borisovca și Echipolos, din plasa Cismea a aceluiași județ.....22.200

Total:353.509

Capitala: *Cetatea-Albă*.

36. Județul Tighina

1. Actualul județ Tighina, cu orașul Tighina.....281.385

2. Volosta Talmaz din județul Cetatea-Albă.....14.616

3. Partea rămasă Cahului, după ceea ce s-a dat Covurluiului și Vasluiului.....46.385

Total.....343.386

Capitala: Din cauza excentricității orașului Tighina, s-ar impune o capitală mai centrală, care ar fi de ales, pe calea ferată, sau la *Spinoasa*, sau la *Taraclia*.

37. Județul Bârlad

1. Județul Tutova, afară de comunele trecute la județul Covurlui.....120.578

2. Județul Vaslui, afară de comunele date la județul Iași.....114.057

3. Județul Fălciu, afară de comunele date județului Iași.....91.304

4. De la județul Roman, comunele Bozieni, Giurgeni, Oniceni și Băcești.....7.027

5. Plasa Leova, de la Cahul și comunele Porumbesti și Țiganca.....41.015

Total.....72.677

Capitala: *Vaslui*.

38. Județul Lăpușnei

1. Județul Chișinău, fără oraș, afară de ce s-a dat județului Iași.....238.610

2. De la Orhei, partea din plasa Călărași (linia Rădeni, Bravicea, Greblești) și partea sudică din plasa Criuleni, linia Pașcani, Cruglic, Ustie).....37.330

Total.....275.940

N-a fost socotit orașul Chișinău.....150.000

Capitala: *Chișinău*.

Regiunea VIII

39. Județul Orhei

1. Vechiul județ Orhei, afară de ce s-a dat la județul Lăpușna (Chișinău).....257.940

2. Din județul Bălți (linia Năpădeni, Coscodeni, Izăreni, Sângera, aceste sate rămânând la Orhei).....9.630

3. Din județul Soroca, linia, apus de Vladimirevca, Cotiușneii Mici, Roșietici, nord de Rogojeni, Bodești, până la dreptul Dobruseni, județul Orhei).....18.055

4. Orașul Orhei.....22.000

Total.....307.625

Capitala: *Orhei*.

40. Județul Iași

1. Județul Iași, fără orașul Iași.....	137.430
2. Plasa Siretul de Sus, din județul Roman, afară de comunele rămase la județul Neamț.....	15.039
3. Din județul Suceava, plasa Pașcani, comunele Valea Seacă, Pașcani, Stolniceni-Prăjescu, din plasa Lespezi, comunele Stolniceni-Ghițescu, Stroești, Vascani, Ruginoasa, Costești.....	28.503
4. Din județul Vaslui, comunele Scheia și Valea Satului (plasa Negrești), Scânteia, Tăcuta, Dobrovăț, Poiana Cârnelui și Ciorțești....	16.747
5. Din județul Fălciu, , plasa Răducăneni, afară de comunele Cosmești, Podoleni și Bunești.....	16.193
6. De la județul Bălți, plasa Cornești și volostea Sculeni, afară de comuna Bocani.....	59.710
7. De la județul Chișinău, satele până la o linie dusă pe la răsărit de Volcineț, Seliște, Vărzăreni, Sultănești, Grozești, Zberoaia, Obileni.....	27.775
Total.....	301.667
N-a fost socotit orașul Iași.....	76.000
Capitala: <i>Iași</i> .	

41. Județul Soroca

Va fi alcătuit:

1. Din județul Soroca, afară de ce s-a dat la Orhei (vezi acest județ).....	315.550
2. Din județul Bălți, afară de ce s-a dat la Botoșani, Iași și Orhei (vezi aceste județe).....	164.410
Total.....	479.960

Numele și capitala. Se păstrează pentru județ vechea numire a ținutului care înainte de înființare județul Bălți se întindea până aproape de Prut: *Soroca*. Poziția centrală a orașului *Bălți*, precum și calea ferată care îl servește sunt motive hotărâtoare pentru așezarea capitalei aici.

42. Județul Botoșani

Va fi alcătuit din:

1. Județul Botoșani, afară de cele 5 comune din dreapta Siretului, trecute la județul Suceava, ele căzând în zona de atracție a orașului Suceava.....	174.190
2. Plășile Centru și Bașeu din plasa Siret, partea din stânga râului Siret, din plasa Berhornetele, comuna Lozna, din plasa Lascăr, comunele Mileanca, Cotiușca și Mitocu, adică cea mai mare parte a	

județului.....106.978
 3. Comunele din județul Hotin și Bălți (între Prut, o linie, Bătrag-Nou, Alexandreni, Cupcino, Brăcușeni, Satracani, Pârjota, Cucuieții-Vechi, Danul-Nou, Hajdeeni, Dușman, Ciuculea, Răteni, Chetriș, toate acestea, rămânând la Botoșani).....53.504

Total.....334.672

Capitala: *Botoșani*.

43. Județul Hotin

Va fi alcătuit din:

1. Vechiul județ Hotin, afară de ce s-a dat Cernăuților.....421.990

2. Din Dorohoi, plasa Lascăr, afară de comunele Cotiușca, Mileanca și Mitoc.....25.905

Total.....447.895

Capitala: Excentricitatea orașului Hotin cere mutarea capitalei. În acest caz, cel mai indicat ar fi orașul *Lipcani*.

Regiunea IX

44. Județul Cernăuți

Va fi alcătuit din:

1. Județele bucovinene Zastava, Coșmani, Cernăuți (fără oraș), iar din Siret, până la o linie Petriceanca, Oprișeni, Stăneștii de Jos (aceste sate trecând în județul Cernăuții cel Nou).....212.238

2. Satele luate din S-V județului Hotin, până la o linie care lasă în noul județ Hotin satele Răchitna, Beseștie, Sângera și Mămăliga.....34.650

3. Județul Dorohoi, comunele Pomârla și Tureatca și plasa Herța.....51.499

Total.....298.387

Nu a fost socotit Cernăuți.....87.000

Capitala: *Cernăuți*.

45. Județul Rădăuți

Va fi alcătuit din:

1. Județele bucovinene Vișnița, Storojineț, Văscăuți, Rădăuți și Siret, afară de comunele de la județul Cernăuți.....310.195

2. Comunele Dersca, Mihăileni, Grămești și Zamostea, din județul Dorohoi.....15.233

Total.....325.428

Capitala: *Rădăuți*.

46. Județul Suceava

Va fi alcătuit din:

1. Județele bucovinene Câmpulung, Gura-Humorii, Suceava.....	187.014
2. Județul Suceava moldovenesc, până la culmea Stânișoarii, iar de aici, pe actualul hotar, până la Crucea, care rămâne la județul Neamț și, până la sud de Păltiniș.....	78.000
3. Comunele Zvoriștea, Siminicea, Burdujeni, Salcea, Dumbrăveni și Fântânele, din județul Dorohoi și Botoșani, adică până la apa Siretului.....	30.075
Total.....	295.089

Capitala: *Suceava*.

47. județul Bistriței (Neamțu)

1. Întreg județul Neamțu.....	169.849
2. Comunele Broșteni, Madei, Borca, Fărcașa, Crucea, din plasa Muntele; Drăgănești, Poiana și Drăgășani, din plasa Boroaia; Cruțești și Mirosălvești, din plasa Vascani.....	28.405
3. Din județul Ciuc, comunele Bicz, Bilbor, Borsec, Corbul și Putna.....	16.000
4. Din județul Roman, afară de comunele Heleștieni, Strunga, Stănița, Dagâța, Păucești, Bozieni, Giurgeni, Ohiceni și Băcești, trecute la județul Iași și Bârladului.....	109.656
Total:	323.910

Capitala: *Piatra*.

48. Județul Bacău

1. Întreg județul Bacău.....	232.945
2. Nordul județului Tecuci, până la linia nord, Homocea-Chițcani.....	52.403
3. De la județul Putna, comunele Drăgușeni-Parava, Orbenii de Jos, Scurta, Cucova, Mândrișca, Păucești.....	10.700
4. Satele Ghimeș-Făget, Lunca de Sus și de Jos, din județul Ciuc și Poiana-Sărată, din județul Trei-Scaune.....	11.700
Total.....	307.757

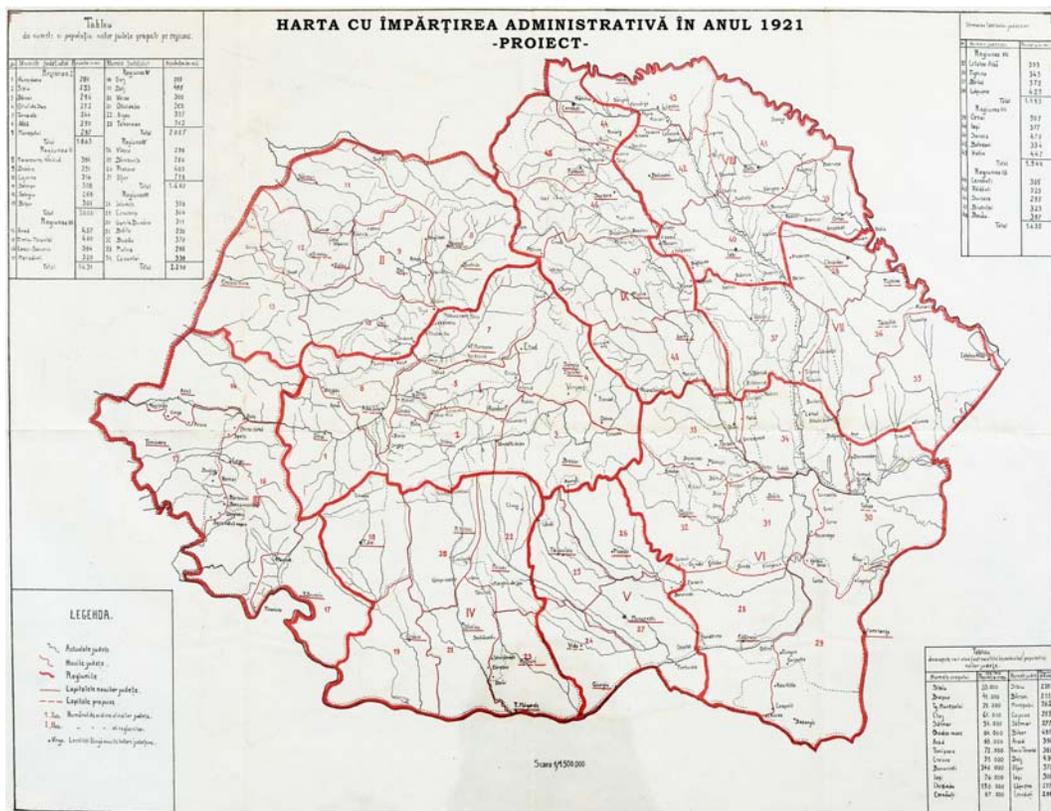
Capitala: *Bacău*.

UN PROJET DE „REGIONALISATION” DE LA ROUMANIE DE 1921 Resumé

En 1921 le Ministère de l’Interieur a élaboré et présenté dans le Parlement un projet d’organisation administrative du territoire de la Grande Roumanie Historique.

Parmi d’autres éléments de nouveauté, le document introduisait la notion de région aussi.

L’auteur présente les éléments essentiels du projet et dans l’annexe, la structure administrative proposée, composée de 9 régions, représentée graphiquement dans la carte ci-jointe.

PANAÏT ISTRATI ET «L'AFFAIRE ROUSSAKOV»

Elena DUMITRU

*Motto:**« Je ne savais pas qu'il pouvait y avoir pire et surtout pire que tous les pires imaginables »¹*

Dans le complexe contexte qui domine le vingtième siècle, caractérisé, dans sa première moitié, par deux guerres mondiales² et par les affrontements idéologiques entre deux superpuissances - les États-Unis et l'URSS - le moment désigné par l'histoire comme «l'entre-deux-guerres» et qui recouvre donc la période 1918-1940, marquée par un bouleversement durable des rapports de force internationaux, par l'émergence des idéologies totalitaires ainsi que par des progrès techniques considérables, il était peu probable que l'élite intellectuelle reste indifférente aux changements opérés en plan social et surtout politique. Chaque doctrine, à l'aide de la propagande vigoureuse et permanente, gagne ses sympathisants et ses adhérents convaincus. La forme d'attraction perfectionnée par le communisme soviétique constitue de ce point de vue un exemple concret et suggestif du succès enregistré en manipulant les masses et même leurs représentants les plus réservés. L'élan de l'avenir, l'idée du monde en libération totale marquent une époque où « le bolchevik était un héros, un titan, un dieu. »³ Il s'agit d'un univers nouveau que Panaït Istrati découvre progressivement à l'occasion de son voyage dans l'Union soviétique. L'année 1927 signale en fait le début d'une étape décisive et controversée de la vie de l'écrivain roumain qui, le cœur en fête, s'embarque pour l'URSS qui allait célébrer la dixième anniversaire de la révolution d'octobre. L'odyssée russe démarre en force. Les préparations pour la grande fête rouge révèlent l'image d'un univers où l'on s'acharne à édifier le socialisme, l'unique et l'inexpugnable force à même de faire échouer le capitalisme occidental.

C'est une bonne occasion donc pour Istrati d'entrer en relation directe avec ce monde idéal auquel il songeait avant le connaître. Plus tard, dans ses confessions, l'écrivain affirmera avec chagrin: «ne sachant que faire de la force dont je disposais

1 Panaït Istrati, *Vers l'autre flamme, après seize mois dans l'U.R.S.S.*, Éditions Rieder, MCMXXIX, Paris; p. 216.

2 Début de la Première Guerre mondiale le 28 juillet 1914 ; Seconde Guerre mondiale entre 1939 et 1945.

3 Panaït Istrati, *Vers l'autre flamme, après seize mois dans l'U.R.S.S.*, Éditions Rieder, MCMXXIX, Paris, p. 99.

et qui grandissait sans cesse j'ai cherché une planche de salut en Russie soviétique, dont j'approuvais les actes, depuis longtemps, sans les contrôler»⁴. Après les premiers contacts, sa vision change fondamentalement. Tout son enthousiasme se transforme dans une grande déception, voire colère car «ici, l'amour fut encore de plus courte durée et la désillusion, totale, comme on le sait.»⁵

La manifestation de ses sentiments sera comprise dans une oeuvre longuement mise en controverse et qui, d'un titre suggestif - *Vers l'autre flamme*⁶ se propose de susciter le débat sur des sujets incommodes concernant l'expérience en U.R.S.S. La réaction de l'auteur pourrait paraître une insolence, une exagération injustifiable. Et pourtant «ce que j'ai parcouru, vu, senti et pensé, entre le 15 octobre 1927, date de mon départ de Paris, et le 15 février 1929, date de mon retour »⁷ représentent les raisons convaincantes de son attitude ultérieure.

Il convient tout d'abord dire que la célèbre visite d'Istrati a lieu dans un moment où l'écrivain était, en France, l'un des deux vice-présidents de l'association *Amis de l'U.R.S.S.* En cette qualité donc, il approche du système russe à travers ses représentants en France. L'un de ces organismes était, évidemment, l'ambassade; Istrati, fait la connaissance intime de l'ambassadeur Christian Rakovski, en compagnie duquel se déroule le voyage Paris - Moscou. Début de la fin, pour ainsi dire, car, pour Rakovski c'était la fin de sa mission d'ambassadeur et le début d'un terrible exil, tandis que pour Istrati c'était la fin d'une vie d'illusions et le début d'une existence de déceptions. Et toute cette aventure commence au moment où les deux passagers, dans leur compartiment diplomatique, passent, à la frontière russe, sous la fameuse arcade rouge qui soutenait le message prémonitoire: *Proletaires de tous les pays! Unissez-vous!*

«Unissez-vous et n'envoyez plus de délégations d'imbéciles, pour ne rien voir et ne rien rapporter»⁸, s'exclamera déçu le Roumain après avoir découvert le vrai visage de l'univers soviétique. Parti de Paris comme bolchevik convaincu, à l'invitation de la fameuse institution Voks, pour visiter la patrie du socialisme, Istrati s'irrite très rapidement de l'isolement dans lequel on maintient les «invités»

4 Idem, p.229.

5 La trilogie parut en 1929 à la maison d'édition Rieder sous le nom seul de Panaït Istrati. En effet, l'écrivain roumain est l'auteur du premier volume, *Après seize mois dans l'U.R.S.S.* Les autres deux volumes, *Les soviets* et *La Russie nue* appartiennent à Victor Serge et Boris Souvarine qui, par raisons de sécurité, gardent leur anonymat.

6 Panaït Istrati, *Vers l'autre flamme, après seize mois dans l'U.R.S.S.*, Éditions Rieder, MCMXXIX, Paris, pp. 71-72.

7 Idem, p. 81.

8 Idem, p. 14.

du Kremlin. «C'était un spectacle à faire vomir»⁹, déclare-t-il sans détour en guise de conclusion pour tout ce qu'il voyait autour. Sa position devient très inconfortable et son caractère facilement inflammable l'entraîne dans un conflit permanent et violent avec la bureaucratie abusive. Istrati soutient ses idées d'un pathétisme et d'une persévérance caractéristique, en utilisant encore une fois son oeuvre pour exprimer sa foi. Ses termes continuent à être toujours la sincérité, la justice, la vérité, l'homme libre, l'être humain. Combattant infatigable, Istrati réclame ses droits, les droits de tout homme libre, car, dit-il, «le besoin de justice est un sentiment, non une théorie.»¹⁰ L'écrivain ne cherche pas à définir des principes stériles, mais il s'engage passionnément dans la lutte contre l'adversaire féroce de sa classe (celle des opprimés, des exploités, des vaincus), adversaire qu'il nomme simplement bolchevisme et qu'il dénonce menaçant: «je tirerai sans cesse dans la poitrine ou dans le dos de ceux qui affament les hommes, puis les mitraillent.»¹¹

La justice et la vérité istratiennes constituent un complexe basé sur un immense et inconditionné amour pour les gens, affermi d'une confiance souvent naïve et utopique dans la grâce de la beauté et du bien. Sa vision - «le Beau ne pouvait être que le soldat du Droit»¹² - est sa religion même où la beauté est le gardien de toutes les valeurs morales. Toujours sensible aux souffrances des gens simples, Istrati manifeste à travers son oeuvre son intolérance à l'injustice. En décembre 1928, arrivé dans la capitale russe, Istrati s'engage fanatiquement dans «l'affaire Roussakov» - le procès-farce qui détruira la famille de Victor Serge e qui deviendra la préoccupation principale d'Istrati durant son séjour à Moscou. « Je dis bien: "l'Affaire Roussakov, ou l'U.R.S.S. d'aujourd'hui." [...] Mais l'Affaire Roussakov n'est précisément qu'un symptôme. Entre les causes qui l'ont fait éclater et l'abominable dénouement qu'elle vient d'avoir, en passant par les multiples péripéties de son développement, toute l'Union Soviétique est là: économiquement, politiquement, humainement et surtout, hélas, *moralement*. »¹³

L'épisode que Panaït Istrati évoque constitue en fait une partie essentielle du livre *Vers l'autre flamme*. En même temps, c'est le moment culminant qui déclenche la répugnance terrible de l'écrivain envers l'état des choses qui régnait effectivement dans l'URSS et, encore important d'accentuer, c'est peut-être la

9 Panaït Istrati, *Le pèlerin du coeur*, Gallimard, 1984, p. 188.

10 Idem, p. 207.

11 Idem, p. 229.

12 Idem, p. 93.

13 Même en Roumanie, à partir déjà du 21 août 1929, la date de son arrivée, Istrati est surveillé continuellement par la Siguranța qui registre sa présence sur le territoire roumain et ses intentions d'aller dans la ville natale. Voir ANCR, Arhiva CC al PCR, Fd. 95, D 9796, vol. I, p. 109.

raison principale qui a conduit au rompement de l'amitié spéciale entre Istrati et l'écrivain grec, Nikos Kazantzakis.

Pour bien analyser les différents aspects du problème, il est indispensable de connaître le contexte générateur de conflit. Dans ce sens, les détails qu'Istrati fournit dans son livre créent un tableau concret des événements. L'observation à laquelle Istrati se livre quant à «l'affaire Roussakov» est une des plus minutieuses. D'une manière réaliste, Istrati choisit à définir comme situation exemplaire de son témoignage non pas une abstraction politique, mais bien cet incident qu'est l'affaire Roussakov, où il est question d'appartement, de relations quotidiennes entre voisins, de calomnies, de mensonges, de terreur, dans un mot, de vie réelle, où il n'y a plus de place et surtout il n'y a plus de sens pour les doctrines et les idéologies stériles.

Mais qui est Roussakov? Istrati nous explique:

«Comme je l'ai déjà dit au cours de ce livre, j'ai fait la connaissance de Roussakov, par son gendre, l'écrivain français Victor Serge (Kibaltchitche), en novembre 1927, lors de notre visite officielle à Leningrad. Le vieux Roussakov, dont la famille compte six membres, et Victor Serge avec sa femme et son garçon, habitent le même appartement, au 19 de la rue Jéliabov. C'est la jalousie „jeune communiste” pour cet appartement qui a onze pièces qu'on trouvera à l'origine de l'odieuse provocation, aujourd'hui devenue une véritable affaire. Certes, l'appartement est grand et beau. Mais sa beauté, le vieux n'y peut rien, puisqu'il l'occupe légalement. Quant à son étendue il est encore moins coupable, *car neuf personnes ne détiennent que quatre pièces et un petit cabinet, les autres chambres appartenant à la Coopération du Logement (le Jakt) et étant occupées par ses membres.*

Comment me serais-je douté qu'une question d'appartement prendrait un jour de telles proportions, que l'on arriverait à demander publiquement la mise à mort d'un homme absolument innocent, de celui précisément qui couche sur un grabat, dans un cabinet obscur dissimulé derrière la salle de bains? »¹⁴

Confronté avec le drame d'une famille qui devient la victime d'un système absurde et exploiteur, Istrati crie contre cette injustice terrible, en prenant la défense des désespérés. Animé toujours par son immense solidarité humaine pour tous ces laissés pour compte et croyant fermement au cœur de l'homme juste, il dépense toutes ses énergies pour trouver une solution à cette crise. Incapable d'être froid ou réservé, il s'implique totalement et profondément dans cette affaire qui lui coûtera cher. « Je ne savais pas qu'il pouvait y avoir pire et surtout *pire que tous les pires imaginables* » déclare amèrement l'écrivain qui se confronte avec

14 Idem, pp. 209-210.

la bureaucratie soviétique. En essayant d'empêcher l'arrestation de Roussakov et des autres membres de la famille, Istrati combat toute cette campagne organisée scrupuleusement pour discréditer une famille honnête. Il expédie des dépêches, écrit des télégrammes et des lettres même au président Kalinine, publie des articles de proteste, en formulant clairement son message: « *Je connais la famille Roussakov pour avoir vécu dans son sein à Leningrad; je suis absolument convaincu, non seulement de son innocence, mais aussi des persécutions dont elle est victime et sachez que je suis prêt à agir avec la dernière énergie, ici et à l'étranger, contre de telles ignominies.* »¹⁵

Mais l'opinion prolétarienne qui considère Roussakov comme un spéculant qui loue son appartement voilà le crime suprême! exige l'arrestation immédiate de Roussakov, un large procès suivi d'une sentence sévère qui serve d'exemple pour ceux qui auront envie de l'imiter.

Istrati rage car « après m'être tu pendant huit mois, je ne suis pas ici pour miauler ma révolte »¹⁶ et continue infatigable son proteste en affirmant fièrement sa position: « si j'étais de ceux qui se plient et se taisent, je ne serais pas ici, maintenant, et je me trouverais moins mal, en obéissant aux bourgeois qu'aux soviets, car rien ne me manquait dans mon pays, sinon le droit de parler. Et je ne savais pas, en me réfugiant ici, que le droit de parler meurt sous toutes les dictatures. »¹⁷

Cet engagement d'Istrati correspond à sa manière passionnée de voir les choses. Oui, Istrati est impulsif et imprévisible, mais sa position politique, remarque pertinemment Roger Dadoun, « mérite d'être placée dans son véritable équilibre de justesse et de justice. Elle ne s'affirme pas comme prise de parti, comme valeur idéologique opposée à d'autres valeurs, comme projet politique et politicien rival d'autres projets; elle se situe au croisement d'un indomptable vitalisme, affirmation de la valeur éminente, suprême, indiscutable de la vie humaine, et d'une perception lucide, parfois désespérée, de la réalité humaine quotidienne. »¹⁸

Cette affirmation éclaircit la question sur l'attitude d'Istrati qui a été critiqué surtout par ses amis, comme par exemple Kazantzakis. Ce dernier lui reprocherait principalement d'avoir confondu, dans le cas précis des Roussakov, une justice particulière qui n'avait aucune relation avec le sort de la Russie entière. Dans ce sens, Roger Dadoun ajoute dans son article que « Kazantzaki a tort de reprocher à Istrati de ne s'intéresser qu'aux détails et de négliger l'ensemble; car

15 Idem, p. 229.

16 Idem, p. 232.

17 Idem, p. 234.

18 « Passion de Panaït Istrati », par Roger Dadoun, dans Panaït Istrati notre contemporain "Le livre du Centenaire" 1884-1984, Édisud, 1986, p. 93.

Istrati s'intéresse et aux détails c'est son réalisme, et aux ensembles, c'est sa vision passionnée, c'est la saisie par le cœur; mais il n'est pas dupe comme le sont Kazantzaki et d'innombrables intellectuels, de ces ensembles douteux, artificiels, que sont les systèmes et les idéologies politiques, qui ne voient dans la nature qu'une simple matière brute (on en fera même la substance d'un matérialisme, ou l'anti-substance d'un spiritualisme), et qui ne retiennent de la complexité humaine qu'une dimension parmi les autres, avec laquelle ils prétendent en outre construire un "homme nouveau".»¹⁹

Dadoun exprime probablement un jugement assez véhément, mais il est important de marquer que, dans cette situation, Istrati est le seul qui refuse de se taire, le seul qui trouve le courage de lever le rideau sur cette scène terrible d'un régime impitoyable. Eleni Kazantzakis, en l'appelant avec sincère sympathie «notre ange vengeur», complète l'image d'Istrati: «Mais Panaït restait incandescent. Cela était son destin, le destin d'une flamme. Seul à cette époque, faisant fi de ses intérêts personnels, allant jusqu'à risquer même sa vie. Comment ne pas l'aimer? Comment ne pas lui donner raison?»²⁰

Après des mois de violences physiques, mais surtout psychiques, l'affaire Roussakov trouve sa fin. Les membres les plus visés de la famille, Roussakov, sa femme et la femme de Victor Serge reçoivent leur punition: travaux obligatoires. «Voilà le visage de la Patrie Prolétarienne. Voilà sa justice » accuse Istrati en expliquant l'horreur du travail obligatoire:

«Qu'est-ce que cela veut dire, en langage communiste, *travaux obligatoires*? Une chose bien simple: LES CONDAMNÉS VIENDRONT A LA PRISON COMME S'ILS ALLAIENT A LA FABRIQUE, AVEC CETTE DIFFÉRENCE QU'ILS NE SERONT NI PAYÉS NI NOURRIS. BIEN PLUS, ILS AURONT A EXÉCUTER, A TACHE, UN TRAVAIL DONT LA QUANTITÉ QUOTIDIENNE NE LEUR EST JAMAIS CONNUE ET QUI LEUR EST DISTRIBUÉ DE LA FAÇON LA PLUS ARBITRAIRE QUE SOIT, A LA TÊTE, SELON LE DEGRÉ DE LA SOUMISSION, SELON LA SOMME DE MOUCHARDAGE DONT VOUS ÊTES CAPABLES.»²¹

Complètement déçu, au début de l'année 1929, Istrati prépare son départ en France et quitte Leningrad, Moscou et l'U.R.S.S. «bien plus misérable qu'au temps

19 Idem, p. 93.

20 «Portrait sur le vif, au cours d'un voyage», par Mme Eleni-Samios Kazantzaki, dans Panaït Istrati notre contemporain "Le livre du Centenaire" 1884-1984, Édisud, 1986, pp. 42-43.

21 Panaït Istrati, *Vers l'autre flamme, après seize mois dans l'U.R.S.S.*, Éditions Rieder, MCMXX-IX, Paris, p. 275.

où j'étais moi-même un de ces ouvriers qu'on écrase sous tous les régimes. »²² Il rentre à Paris le 15 février 1929. A ce moment-là, Boris Souvarine remarque la condition d'Istrati: «écrasé, malade, désorienté, sans savoir à qui ou à quoi se dédier; il ne peut ni parler, ni se taire, ni écrire, ni se renfermer.»²³ Istrati hésite, car il est conscient de ses responsabilités. En même temps, dans son entourage, il reçoit des conseils contradictoires. Beaucoup sont ceux qui préfèrent une attitude réservée qui ne compromette pas les relations avec le pouvoir soviétique, peu sont ceux qui l'encouragent dans sa campagne. La correspondance avec Romain Rolland devient dramatique; son mentor essaie de modérer l'élan d'Istrati, en lui proposant de ne rien écrire sur ce qu'il avait vu et vécu dans l'URSS. En faisant appel à l'esprit de l'idéalisme héroïque, Roland réussit à impressionner Istrati, qui lui promet finalement de renoncer à son plan d'écrire *Vers l'autre flamme*. La promesse fut vite négligée; incapable de garder pour soi-même les informations qu'il avait ramassées pendant son séjour dans l'URSS, Istrati présente aux éditions Rieder le manuscrit de sa *Confession*.

Restant fidèle à ses valeurs humaines et à sa conscience, Istrati risque. Sa décision l'engage de nouveau dans la lutte; cette fois-ci, c'est la lutte contre la solitude, car Istrati perd ses amis et continue en solitaire son chemin. En même temps, son choix le transforme rapidement dans une *persona non grata* pour le Kremlin qui ne tarde pas de déclencher une campagne de dénigrement tellement violente, qu'elle finira par le compromettre définitivement en le jetant dans la plus grave souffrance morale et dans la solitude de l'oubli général.

C'est le résultat déclenché par la publication de son ouvrage - le premier à lever le voile sur la réalité de l'URSS - et qui provoque un tollé dans la presse de gauche. Ceux qui encensaient jusque là ses oeuvres traînent Istrati dans la boue. Il est devenu le traître à la cause du prolétariat. On le traite d'anarchiste et de bourgeois romantique. Jusqu'à Romain Rolland, son «père» en écriture, qui le désavoue. Sa vie n'est plus qu'une suite de souffrances. Il est attaqué par les communistes, accusé de trahison, de mensonges, mais aussi poursuivi comme révolutionnaire dans des pays de plus en plus autoritaires: Les violences idéologiques se déchaînent, il semble qu'il n'y ait plus guère d'espoir pour l'homme. Pour Istrati sera le début de la fin, l'un des moments les plus misérables de sa vie. Renié par les siens, malade (sa tuberculose s'aggrave), de nouveau sans le sou, il retourne en Roumanie²⁴ et

22 Idem, p. 272.

23 Stelian Tănase, *Clienții lui tanti Varvara*, Humanitas, București, 2005, p. 108.

24 Même en Roumanie, à partir déjà du 21 août 1929, la date de son arrivée, Istrati est surveillé continuellement par la Siguranța qui registre sa présence sur le territoire roumain et ses intentions d'aller dans la ville natale. Voir ANCR, Arhiva CC al PCR, Fd. 95, D 9796, vol. I, p. 109.

partage son temps entre sa ville natale et un couvent des Carpates où il va respirer du "bon air". Il continue certes d'écrire, mais son oeuvre ne rencontre plus la faveur du public. Il meurt, miné par la tuberculose, en avril 1935.

Bibliographie

Œuvres de Panaït Istrati:

Vers l'autre flamme, après seize mois dans l'U.R.S.S., Éditions Rieder, 1929 Paris; *Le pèlerin du coeur*, Gallimard, Paris 1984; *Amintiri, evocări, confesiuni*, Editura Minerva, București 1985.

Goodman E.R., *The Soviet Design for a World State*, Columbia University Press, New York 1960; Kazantzaki N., *Lettre au Greco*, Plon, Paris 1961; Lénine, *La révolution bolchéviste, Écrits et discours de Lénine de 1917 à 1923*, traduits et annotés par Serge Oldenbourg, Petite bibliothèque Payot, Paris, 1963; Izzet A., *Nikos Kazantzaki, Biographie*, Plon, Paris 1965; Seton-Watson H., *Eastern Europe Between the Wars 1918-1941*, Archon Books, 1967; Arendt H., *Le origini del totalitarismo*, Edizioni Comunità, Milano 1968; Kazantzaki E. N., *Le Dissident, Biographie de Nikos Kazantzaki*, Plon, Paris 1968; Raydon E., *Panaït Istrati, vagabond de génie* (préface de Joseph Kessel), Éditions municipales, Paris 1968; Janiaud-Lust C., *Nikos Kazantzaki sa vie, son oeuvre, 1883-1957*, François Maspero, Paris, 1970; Samonà G.P., *Letteratura e stalinismo. Note e sintesi, 1958-1974*, Savelli, Roma 1974; Boffa G., *Storia dell'Unione Sovietica*, Mondadori, Milano 1976; Oprea A., *Panaït Istrati: dosar al vieții și al operei*, Editura Minerva, București 1976; Καζαντζάκη E.N., *Νίκος Καζαντζάκης, Ο ασυμβίβαστος, Βιογραφία βασισμένη σε ανέκδοτα γράμματα και κείμενα του*, Εκδόσεις Ελένης Ν. Καζαντζάκη, Αθήνα, 1977; Rusenescu M. - Saizu I., *Viața politică în România, 1922-1928*, Editura Politică, București 1979; Souvarine B., *Staline*, Éditions Gérard Lebovici, Paris, 1985; Association Les Amis de Panaït Istrati, *Panaït Istrati, notre contemporain, Le Livre du Centenaire 1884-1984*, Édisud, Aix-en-Provence 1986; *Les Cahiers Panaït Istrati*, vol 2, 3, 4/1988; *Correspondance intégrale Panaït Istrati-Romain Rolland (1919-1935)*, Canevas Editeur, Décembre 1989; Ornea Z., *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*, Editura Fundației Culturale Române, Bucharest, 1995; Carrère d'Encausse H., *Lenin, l'uomo che ha cambiato la storia dell '900*, Corbaccio, Milano 2000; Iorgulescu M., *Celălalt Istrati*, Editura Polirom, Iași 2004; Cogălniceanu M., *Panaït Istrati: tentația și ghimpia libertății*, Editura Ex Libris, Brăila 2005; Tănase S., *Clienții lu' tanti Varvara*, Humanitas, București,

2005; Vasilescu F., *Scriitori printre sirene, Panait Istrati și Nikos Kazantzakis*, Academia Română, Fundația națională pentru știință și artă, Institutul de lingvistică „Iorgu Iordan-Al. Rosetti”, București 2006; Brezu-Stoian C., *Panait Istrati*, Editura Muzeul Literaturii Române, București 2007; Grassi L., *Momenti di storia dell'Europa centro-orientale*, COEDIT, Genova 2008; Biagini A., *Istoria României contemporane*, prefață: Cornel Sigmirean, Giordano Altarozzi, traducerea: Elena Dumitru, Editura Universității „Petru Maior”, Tîrgu-Mureș, 2012.

Documents consultés auprès de:

ANCR, Arhiva CC al PCR, Fd. 95, D 9796, vol. I.;

Muzeul Brăilei, Fondul Panait Istrati;

Casa Memorială “Panait Istrati”.

PANAÏ ISTRATI ȘI «AFACEREA ROUSSAKOV»

Rezumat

Prezenta lucrare își propune să analizeze un capitol important al volumului *Vers l'autre flamme*, semnat de Panait Istrati și publicat la Paris, în 1929 de editura Rieder. Prin intermediul unei scurte introduceri de natură istorică, se subliniază elementele de caracter politic și social evidențiate în paginile volumului citat, cu o atenție deosebită față de momentul definit de către Istrati drept “afacerea Roussakov”, un exemplu grăitor pentru ceea ce în Uniunea Sovietică însemna practica proceselor-farsă de tip stalinist.

Deși reprezintă un personaj mai puțin cunoscut, Panait Istrati poate fi considerat cu siguranță printre cei mai interesanți exponenți ai emigrației intelectuale din România din prima jumătate a secolului al XX-lea, reprezentând totodată un exemplu interesant de devenire personală pe plan cultural și politic - într-un moment care precede ceea ce am putea numi drept prime tentative ale scriitorilor românilor de a alege calea Occidentului - într-un context ce ni-l înfățișează inițial apropiat de comunism, astfel încât se numără, la Moscova, printre invitații speciali la cea de-a zecea aniversare a Revoluției din Octombrie. Ulterior, concepțiile sale au suferit o evoluție radicală care l-a îndepărtat substanțial de mișcarea socialistă internațională, ca urmare a criticilor - la fel ca și ca și alte personaje contemporane, cum ar fi Orwell, la mijlocul anilor '30 - exprimate la adresa stalinismului pentru excesele sale și tendința sa totalitară care reprezentau o amenințare evidentă a libertății

de exprimare și a lumii artistice și culturale în general. Sunt teme cu implicații profunde la nivel cultural, social și istoric, teme pe care Istrati, cu tenacitate și curaj, le aduce în prim-plan în *Vers l'autre flamme*, operă ce prezintă, la începutul anilor '30, o viziune diferită asupra mitului sovietic, deconspirând falsitatea unui regim distructiv.

Portret PANAIT ISTRATI
de EUSTAȚIU STOENESCU

EVOLUȚIA FINANCIARĂ A BĂNCII „MUREȘIANA” DIN REGHIN ÎN PERIOADA ANILOR 1934-1948

Vasile DOBRESCU

Maria DAN

Activitatea financiară a băncii „Mureșiana” din Reghin (înființată în anul 1887) se înscrie în contextul economic general pe care l-a traversat sistemul de credit din România sub efectele crizei economice generale, ce s-au resimțit efectiv în domeniul bancar, începând cu a doua jumătate a anului 1931, și s-au agravat, în anii următori, până la relativa sa stabilizare marcată de legea conversiunilor datoriilor agricole din aprilie 1934 și legea pentru reglementarea comerțului de bancă din mai 1934; fără a se reuși stoparea declinului financiar al instituțiilor de credit, ce se va continua până în anii 1935-1936.¹ De abia în anii următori până în anul 1940 inclusiv, băncile ce nu au intrat până atunci în lichidare, au cunoscut o redresare financiară reală dar ponderată în sensul că nu vor reuși, decât cu puține excepții, să atingă parametri valorici anteriori crizei. Declanșarea celui de-al doilea război mondial, pierderile teritoriale suferite de România în vara anului 1940 vor afecta, din nou și agravant, întreaga economie națională și, în subsidiar, sistemul bancar. Instituțiile de credit sunt afectate de sporirea inflației și devalorizarea monetară, deși volumul activelor acestora va crește simțitor în perioada anilor 1940-1944, înregistrând scriptic valori nominale însă nu reale. Instituirea unei economii de război, mobilizările pe fronturi, rechizițiile și restricțiile economice vor influența capacitatea economică a debitorilor și pe ansamblu a întregii populații.

Situația afacerilor băncii „Mureșiana” a fost influențată de ocupația hortystă din perioada septembrie 1940 până în octombrie 1944 și de către administrația sovietică din noiembrie 1944-martie 1945, apoi de schimbarea nefavorabilă a monedelor Ungariei (pengő) în moneda națională leul, care, la rândul său, va cunoaște o depreciere galopantă până în august 1947.

În anii postbelici (1945-1947) devalorizarea monedei naționale se accentuează prin emisiunile monetare succesive fără nici o acoperire economică până la reforma monetară din august 1947, prin care se stabilea, e drept și atunci

¹ Pentru situația sistemului de credit în perioada crizei și din anii următori până în 1938 a se vedea lucrările: Virgil N. Madgearu, *Evoluția economiei românești după primul război mondial*, București, 1940, ediția a II-a, Ed. Științifică, București 1995, p. 241-261; *Enciclopedia României*, vol. IV, București, 1943, capitolul Politica monetară; Costin C. Kirițescu, *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, vol. II, Editura Enciclopedică, ediția II, București, 1997; Victor AxenCiuc, *Evoluția economică a României. Cercetări statistico istorice*, vol. III. *Monedă credit comerț finanțe publice*, Ed. Academiei, București, 2000, p. 95-119.

fictiv un nou etalon al leului la valoarea sa din anul 1938, schimbându-se, cu restricțiile cantitative impuse de lege, noul leu la 20000 lei aflați în acel moment în circulație. Această situație a bulversat, pentru acei ani, viața economică aducând practic aproape în colaps financiar sistemul de credit privat, lichidat ulterior în vara anului 1948 prin măsuri judiciare de către regimul comunist.²

Situația economico-financiară a băncii „Mureșiana” pentru anul 1934,³ după adoptarea ultimei legi de conversiune a datoriilor agricole din aprilie 1934, prin care s-a căutat să se reglementeze relațiile financiare dintre debitori și băncile care aveau plasamente mari în mediul rural ne reliefează urmările dezastruoase ale crizei prin scăderea bruscă a activelor cu cca. 34% față de anul precedent de la 38.843.244 lei,⁴ la 22.204.062 lei,⁵ consemnându-se pierderi suplimentare față de anii 1932 și 1933 (respectiv de 64.656 în 1932 și de 375.865 lei în 1933) ce s-au ridicat la suma totală de 2.520.198 lei. Consecințele s-au resimțit în diminuarea fondului de rezervă la 346.000 lei (în 1933 era de 1.303.198 lei), lichidarea fondului pentru creanțe dubioase (în 1933 era de 1.185.000 lei) și reducerea fondului de pensii la 252.000 lei față de 563.160 lei în 1933. Însă scăderea capacității financiare a băncii „Mureșiana” poate fi urmărită succint prin prezentarea evoluției descendente a afacerilor sale încă de la începuturile crizei financiare. Astfel, în anul 1930, când deja efectele crizei erau sesizabile în domeniile industrial și agrar, banca atinge, paradoxal, apogeul istoric al dezvoltării sale, înregistrând un volum valoric la active de peste 50 milioane lei.⁶ Menționăm că sporul acesta, față de anul precedent se datora și faptului că preluase afacerile „Băncii Comerciale și Industriale” S.A. Valea Târnavei din Târnaveni, care aflată în dificultăți financiare acceptase fuzionarea prin lichidare.⁷ Preluând activele și pasivele acesteia plus participațiile la întreprinderea poligrafică „Cartea Românească”, banca „Mureșiana” își încărcase activele și pasivele sale cu o serie de creanțe dubioase, ce se vor adăuga la portofoliile sale, cu urmări negative pentru situația sa ulterioară. Deja, în anul 1931, activele băncii scad sensibil ajungând la numai 39.934.602 lei,⁸ efectele crizei resimțindu-se prin declanșarea unei adevărate

2 Costin C. Kirițescu, *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, vol. II, Editura Enciclopedică, ediția II, București, 1997, p. 15-140.

3 Pentru situația băncii „Mureșiana” din timpul crizei economice a se vedea Vasile Dobrescu, *Banca „Mureșiana” din Reghin sub presiunea efectelor crizei economico financiare din perioada interbelică*, în *Anuarul arhivelor mureșene*, I, seria veche, Tîrgu Mureș, 2002, p. 196-206.

4 „Monitorul oficial”, partea a II-a, nr. 129, din 7 iunie 1934, p. 4221.

5 *Ibidem*, nr. 134 din 15 iunie 1935, p. 5476.

6 *Ibidem*, nr. 46 din 25 februarie 1931, p. 2372.

7 Arhivele Naționale, Serviciul Județean Mureș (în continuare A.N.S.J.M.), Fond *Banca „Mureșiana”*, Dosar 826, f. 1-2.

8 „Monitorul oficial”, partea a II-a, nr. 71, din 24 martie 1932, p. 2870.

panici a deponenților care-și retrag o parte însemnată din depunerile anterioare. În 1930, volumul depunerilor era de peste 13,2 milioane⁹ pentru a scădea în anul 1931 la 9.140.623 lei.¹⁰ Cu toate acestea banca înregistrează încă un beneficiu net de 455.622 lei.

Aparent situația financiară pentru anul 1931 părea a fi încă mulțumitoare cifrele bilanțiere ascund însă faptul că afacerile sale aproape se blocaseră din cauza incapacității marii majorități a debitorilor rurali de a-și achita datoriile contractate. Cum criza economică provocase până atunci reducerea prețurilor la produsele agrare până la 50% față de anul 1929, debitorii rurali deabia reușeau să-și achite dobânzile și foarte puțini o parte din datoriile lor. Situația se menține și în anii 1932 și 1933 provocând practic un blocaj financiar nu numai pentru banca „Mureșiana” ci și pentru celelalte instituții de credit din România. Așa ne explicăm de ce în 1933, în ciuda impedimentelor semnalate activele băncii de peste 38,8 milioane sunt diminuate foarte puțin față de anul 1931, banca păstrând în portofoliile sale la active marea majoritate a volumelor datorilor contractate din anii 1929-1930, înregistrând astfel pentru anii 1932 și 1933, apoi și pentru anul 1934 pierderi din ce în ce mai mari. În asemenea condiții conducerea băncii „Mureșiana” va încerca să oprească retragerea depunerilor prin limitarea sumelor solicitate de deponenți. Mai mult va fi obligată de împrejurări să nu mai plătească dobânzi la depunerile existente. Apoi, va desființa, succesiv, sucursale sale din Band, Gurghiu și Teaca, rămânând doar cu filiala din Târnăveni. Va reduce funcționarii și salariile celor rămași în sistem și nu va plăti dividende acționarilor începând cu anul 1932 până în 1934 inclusiv.

Prin adoptarea legii conversiunilor agricole din aprilie 1934, legislativul și guvernul a dorit și, în parte a reușit, să deblocheze afacerile băncilor care aveau numeroși debitori agricoli, mai întâi prin dispozițiile ce ușurau rambursarea datoriilor, cu precădere ale micilor proprietari cu suprafețe de teren de până la 10 ha, prevăzând posibilitatea achitării acestora pe o perioadă de 17 ani, în 34 rate semestriale și cu o dobândă de numai 3%. Pierderile rezultate din diferențele față de dobânzile curente ale băncilor din acel moment de 9,5% urmau a fi suportate de stat care va constitui un fond special la B.N.R. de cca 7,6 miliarde lei, din care, urmau, semestrial să se verse procente proporționale băncilor în cauză.¹¹ Evident nu

9 *Ibidem*, nr. 46 din 25 februarie, 1931, p. 2372.

10 *Ibidem*, nr. 71 din 24 martie, 1932, p. 2870.

11 Efectele crizei în agricultură pe larg se pot urmări în lucrarea lui Vasile Bozga, *Criza agrară din România dintre cele două războaie mondiale*, Ed. Academiei, București, 1975. Comentarii pertinente asupra legii de conversiune a datorilor agricole din 1934 și efectele acesteia asupra băncilor transilvane se găsesc în lucrarea lui Nicolae N. Petra, *Băncile românești din Ardeal și Banat*, Sibiu, 1936, p. 132-142.

se acopereau creanțe dubioase înregistrate până în aprilie 1934 și nici eventualele pierderi rezultate din insolvențele debitorilor ce se bucurau de prevederile legi de conversiune.

Recompensarea băncilor a fost doar aparentă, deoarece prelungirea termenelor de rambursare a datoriilor rămase prin conversiune, angajate anterior pe termene scurte, a dus practic la transformarea acestor debite în credite pe termen lung (un gen de credite ipotecare) și, în consecință la constituirea unui portofoliu special al activelor, de volum valoric mare, uneori dominant. În acest fel, rularea unor însemnate mijloace financiare nu se putea efectua decât foarte lent. Pe de altă parte, băncile erau confruntate încă din anii anteriori cu neîncrederea deponenților care în ciuda unor restricții și-au retras treptat depozitele. Banca „Mureșiana” ca de altfel numeroase alte instituții de credit au cunoscut retrageri masive ale depunerilor între anii 1931-1934, în proporție de până la 70% față de anul 1930.¹² Situația se datora în principal faptului că instituțiile de credit, inclusiv „Mureșiana”, nu au mai reușit să acorde dobânzi la depozitele deponenților. În plus, din 1934, prin dispoziții speciale ale oficialităților s-a stabilit ca depunerile de până la începutul aceluși an să nu se mai bonifice cu dobânzi, iar retragerea lor să se facă eșalonat pe o perioadă de 10 ani prin deciziile conducerilor fiecărei bănci în parte. Doar noile depozite bancare urmau să fie purtătoare de dobânzi. La acestea s-au adăugat reglementările din legea comerțului de bancă din mai 1934, care stabileau proporții limitative ce corelau volumul capitalului social și al rezervelor cu volumul depunerilor și evident, indirect cu posibilitățile de a se angaja noi plasamente.¹³ În acest fel, băncile s-au aflat cu mijloace financiare reduse și cu posibilități limitate de a realiza reesconturi de active la volume valorice deosebite. Măsurile luate cu scopul reducerii viitoarelor riscuri financiare vor încetini însă ritmul creșterii afacerilor bancare și deci redresarea băncilor după șocul crizei generale. Mai mult, urmările acestor prevederi legislative s-au văzut în continuarea declinului afacerilor bancare, înregistrat de către bănci și în anii 1935 și 1936, însă în condiții organizatorice și economice mai sigure și mai stabile decât în perioada crizei.

În asemenea parametrii se vor înscrie și afacerile băncii „Mureșiana” care avea precumpănitor debitori aflați sub incidența legii de conversiune în sensul că dacă în 1934 activele sale se ridicau la peste 22,2 milioane de lei, în anul următor (1935) activele sale se cifrau doar la 11.551.581 lei,¹⁴ iar în 1936 la peste 11,4

12 Dacă volumul depunerilor în 1930 depășea 13 milioane de lei în anul 1934 se ridicau doar la 3,4 milioane de lei, vezi „Monitorul oficial”, partea II, nr. 46 din 25 februarie 1931, p. 2372 și *Ibidem*, nr. 134 din 15 iunie 1935, p. 5476.

13 Nicolae N. Petra, *Băncile românești din Ardeal și Banat*, Sibiu, 1936, p. 157-170.

14 A.N.S.J.M., Fond Banca „Mureșiana”, Dosar 1618/1936, f. 4.

milioane de lei.¹⁵ Reducerea cu aproape 50% a activelor sale între anii 1934-1936 se datorează unei așa-zise operațiuni de „curățire” a portofoliilor sale, îndeosebi a celui de scont sau cambial. Precizăm că această situație, per ansamblu, este similară și la alte bănci. Bunăoară banca „Albina” din Sibiu, una din marile bănci cu capital social românesc din țară va înregistra o scădere a afacerilor sale în 1935 față de 1934 de peste 30%.

Prezentarea principalelor portofolii ale activelor băncii „Mureșiana” din acei ani ilustrează cel mai elocvent această situație. Astfel, în anul 1934, banca avea creditări la scont (credit cambial) de peste 11,5 milioane de lei, la debitori în cont curent de numai 291.951 lei, iar la debitori în conversiune de 8.260.871 lei.¹⁶ Peste doi ani, în anul 1936, portofoliul de scont se diminuase la un volum de 1.899.946 lei (în 1935 era de numai 1.487.346 lei) iar volumul debitorilor în conversiune se reduce la 7.203.694 lei.¹⁷ Reamintim că pentru scont banca percepea dobânzi de 9,5% iar pentru debitorii din conversiune dobânzi de 3%. Pentru ilustrarea modalităților de recuperare a datoriilor rezultate din aplicarea legii de conversiune din 1934, oferim din puținele surse documentare de acest gen rămase în arhiva băncii „Mureșiana”, situația debitorilor din conversiune numai de la centrala băncii din Reghin, din iunie 1935, care se ridica la 5.350.635 lei. Din cei 1229 de datornici din conversiune, 211 se angajau să plătească debitele în 2 ani, iar alții 444 în următorii 5 ani, însă totalul creditelor lor se ridicau doar la 1.125.913 lei. Ceilalți 641 se angajau, conform legii să-și plătească în rate semestriale datoriile în 17 ani, cumulând un debit de 4.141.162 lei.¹⁸ Astfel majoritatea debitorilor cu un volum mare de credite, optând spre perioada cea mai mare de rambursare a acestora, îngreunau extrem de mult rularea capitalului intern al băncii, diminuând în consecință posibilitățile de creștere normală a afacerilor sale, ce ar fi primit un impuls în plus doar prin sporirea mijloacelor proprii de finanțare, în principal prin portofoliul depunerilor. Cum volumul depunerilor nu va înregistra sporuri, dimpotrivă se va diminua, angajamentele suplimentare ale băncii „Mureșiana” se vor realiza prin creditele de reesconturi deschise valoric majoritar la B.N.R. și acelea în proporții moderate impuse de legea din anul 1934.

Susținerea activităților financiare prin mijloace proprii care presupunea pe lângă fondul capitalului social de 5 milioane de lei și volumul depunerilor, acesta din urmă fiind realizat în proporții modeste, întru cât, din motivele arătate anterior doar deponenții și depunerile de după 1934 erau bonificați/bonificate cu dobânzi.

15 *Ibidem*, f. 4.

16 „Monitorul oficial”, partea a II-a, nr. 134 din 15 iunie 1935, p. 5476.

17 A.N.S.J.M., Fond Banca „Mureșiana”, Dosar 1618, f. 3.

18 *Ibidem*, Dosar 1741, f. 9.

Astfel că, înregistrăm o continuă scădere a volumului depunerilor din 1934 evaluate la peste 3,4 milioane de lei până în anul 1936 când volumul acestora se ridică la 2.897.536 lei.¹⁹ În asemenea condiții banca va angaja credite externe sau reesconturi cu precădere de la B.N.R., volumul lor ridicându-se în 1936 la cca. 1,5 milioane de lei, pe lângă reesconturile ce trebuiau să acopere stocul debitelor din conversiune care sunt în valori mult mai mari de peste 6,4 milioane lei.²⁰

Anul 1937 marchează un eveniment deosebit în activitatea băncii „Mureșiana”, deoarece acceptă fuziunea băncii „Toplițana”, parafată prin hotărârea din 18 februarie, în urma unor îndelungate tratative²¹ începute încă din octombrie 1936. Banca „Toplițană” din Toplița întemeiată în anul 1927 cu un capital de 1,5 milioane de lei de către elitele locale dar și cu sprijinul unor personalități din Țirgu Mureș, precum Emil Dandea primarul orașului în acea epocă, reușise să reziste efectelor crizei economice, dar avea puține perspective de redresare. Mai mult, Consiliul Superior Bancar de pe lângă B.N.R. recomandase în urma analizei afacerilor sale, încă din anul 1935, conducerii băncii „Toplițeană” să ia în considerare o eventuală decizie de fuzionare cu alte bănci mai bine situate din punct de vedere financiar pentru a înlătura posibilele riscuri de falimentare. Consiliul Superior Bancar constituit prin legea din 1934 avea asemenea atribuții de control și îndrumare și în consecință va lansa recomandări sau chiar avertizări micilor instituții de credit să se afilieze pe lângă băncile mai puternice. Este semnificativ că în perioada ce a urmat crizei economice acest proces de concentrare a capitalului se concretizează în reducerea numărului instituțiilor bancare de la 873 în 1934 la 754 de bănci în anul 1938.

În ciuda fragilității financiare banca „Toplițana” a fuzionat cu banca „Mureșiana” în condiții mai bune decât „Banca Comercială și Industrială” de pe Valea Târnavei din Târnăveni în anul 1930 care se afla în pragul falimentului. Astfel, banca „Mureșiana” prelua activele și pasivele băncii „Toplițeană”, care devenea o filială a sa în Toplița menționându-se în raportul de fuzionare că existența acestei filiale era necesară continuării procesului de creditare pentru locuitorii acelei zone și a sprijinului economic ce trebuia să-l realizeze pentru dezvoltarea și modernizarea sa. Apoi se accepta ca acționarii fostei bănci să devină acționari cu drepturi egale ai băncii „Mureșiana”, să-și desemneze reprezentanți în Consiliul de Administrație și în Comitetul de cenzori, și să se păstreze personalul administrativ, e drept foarte

19 *Ibidem*, Dosar 1618, f. 4.

20 *Ibidem*, f. 4.

21 Pentru procesul fuzionării băncii „Toplițana”, cu banca „Mureșiana” a se vedea A.N.M., Fond Banca „Mureșiana”, Dosar 1759/ 2-7.

redus.²² Fuziunea va întări capacitatea financiară a băncii „Mureșiana” în sensul sporirii capitalului social la volumul de 6,5 milioane și activelor sale, care cresc până la sfârșitul anului 1937 la 18.952.918 lei. Se mărește și portofoliile de creditare, îndeosebi, cel de scont, care sporește cu aproape 50% adică la o valoare de 3.147.926 lei, cel al debitorilor în cont curent, care în ciuda creșterii cu aceleași procente rămâne încă la un nivel modest, de numai 771.979 lei.²³ Creditele în cont-curent erau folosite de regulă de către comercianți și industriași, care în majoritatea lor erau sași, maghiari sau evrei în rândul populației din Reghin, aceștia având creditări deschise la băncile cu capital maghiar sau săsesc. În toată istoria financiară a băncii „Mureșiana” a existat și s-a continuat această discrepanță între volumul creditelor cambiale sau/și ipotecare și volumul creditelor în cont-curent.

Fuziunea băncii „Toplițana” a contribuit însă și la creșterea portofoliului debitorilor din conversiune, care în mare parte reprezenta un anume balast financiar prin condițiile fixe și pe termen lung de rambursare a datoriilor, acestea atingând valori totale de 12.776.079 lei în 1937. Totuși, banca va obține un profit net de 202.605 lei relativ modest, deoarece din beneficiul inițial de 359.790 lei va alimenta contul de rezerve al creanțelor dubioase cu 157.875 lei.²⁴ În parte pentru anul 1937 s-au confirmat aserțiunile cercurilor economice oficiale de la sfârșitul anului 1936, reluate și de către conducătorii băncii „Mureșiana” în raportul bilanțier pe acel an, în sensul că, aproape toate băncile (se înțelege și banca „Mureșiana” n.n) se prezintă cu o situație destul de consolidată, deși urmele aplicării legii conversiunii se resimt destul de tare și aceste urme probabil că la multe instituții bancare se vor resimți și în anii următori.²⁵ Anul 1937 fiind socotit de tranziție și de început al consolidării integrale a băncilor declarate viabile. Speranțele vor fi confirmate doar sub aspectul funcționării relativ normale ale afacerilor băncii „Mureșiana”, însă nu în privința volumului valorici înregistrați de către bancă în anii anteriori crizei, aceștia vor fi atinși doar în anul 1944 dar la valori nominale și nu reale deoarece în anii războiului se înregistrează o depreciere monetară accelerată prin succesivele emisiuni de bancnote plasate pe piața financiară a României respectiv a Ungariei.

În mai 1938 conducerea băncii „Mureșiana” hotărăște să-și mărească capitalul social de la 6,5 milioane la 7 milioane de lei și concomitent să preschimbe vechile acțiuni în valoare de 100 lei în acțiuni în valoare de 500 lei. Acțiunea de preschimbare și de subscriere a noului capital social trebuia și a fost practic

22 *Ibidem*, f. 5-6.

23 „Revista economică”, 1938, nr. 12 din 29 martie, p. 110.

24 *Ibidem*, p. 110.

25 A.N.S.J.M., Fond Banca „Mureșiana”, Dosar 1618, f. 2.

încheiată până în 31 august 1938.²⁶ În anul 1939, ultimul din perioada interbelică de dezvoltare economică normală, banca „Mureșiana” a înregistrat o creștere firească a activelor sale în valoare de peste 19,9 milioane de lei realizată în parte prin sporul substanțial a creditelor de scont în volum valoric de cca. 5,2 milioane de lei și chiar a debitelor în cont curent care depășesc 1,1 milioane de lei. Scad apoi sensibil valorile creditelor aflate în conversiune față de 1937 cu circa 3 milioane, înregistrându-se un debit total de 9.776.191 lei.²⁷

Politicile financiare ale băncii „Mureșiana” din 1934 până la desființarea sa, în parte, continuă practicile de creditare anterioare crizei economice în sensul că noile plasamente se realizează prin credite mobile de scont și în cont curent. Pe de altă parte prin debitele datornicilor aflați în conversiune, în volum valoric mare, chiar majoritar la active până în anul 1941 banca era obligată să realizeze o creditare pe termen lung. Astfel, banca își rula capitalurile prin creditări pe două segmente temporale; creditele mobile pe durată de 1-2 ani și creditele lungi în majoritatea lor pe o perioadă de 17 ani. Situația nu era într-un totu inedită, deoarece banca până la primul război mondial și parțial până în anul 1927 angajase o parte din capitaluri în credite ipotecare pe termene de rambursare de la 5 ani până la 10 ani, cu mențiunea că volumul acestora, în condiții economice propice, cu excepția primului război mondial, nu va depăși 30% din totalul creditelor acordate anual, iar dobânzile percepute erau în cel mai bun caz mai mici cu un procent decât al celorlalte credite. În plus, în condiții financiare dificile banca avea posibilitatea de a solicita datorilor ipotecari rambursarea datoriilor chiar înainte de termenele fixate, pe când creditele în conversiune prin lege nu se puteau protesta și recupera înainte de termenele fixate prin contractele amiabile din anul 1934.

Afacerile băncii „Mureșiana” din perioada anilor 1934-1940 au fost asigurate de către o serie de personalități cunoscute prin prestigiul lor profesional și moral prezente în conducerea băncii, în Consiliul de Administrație și în Comitetul de Cenzori. Acestea se numărau și printre principalii acționari ai instituției de credit reghinene, deținând însemnate pachete de acțiuni. Apoi erau implicate în viața publică, politică sau culturală a orașului fie ca membrii ai administrației locale, fie ca principali conducători ai unor societăți culturale sau profesionale. O parte din membrii Consiliului de Administrație aveau o îndelungată experiență în conducerea băncii fiind prezenți în fruntea acesteia încă dinaintea primului război mondial precum Ioan Harșia, Ioan Popescu, Alexandru Ceușianu cărora li s-au adăugat în anii postbelici, Dumitru Antal, Petru Ciobotar, Ioan Sălăgean, Gheorghe

26 *Ibidem*, Dosar 1846/1938, f. 1.

27 „Monitorul oficial”, partea a II-a, nr. 89 din 13 aprilie 1940, p. 3402.

Cazan, Ioan Popp sau medicul Eugen Nicoară, iar după 1937 Emil Dandea ca reprezentat al fostei bănci „Toplițana”. În Comitetul de cenzori preotul și apoi protopopul Ioan Maloș, în calitate de președinte al acestui organism de control va deține recordul longevității, fiind prezent și activ până în anul 1946. La rândul său personalul specializat din administrația băncii și-a dovedit stabilitatea și capacitatea profesională fiind condus din 1931 de către directorul băncii Gheorghe Maior, până atunci contabilul șef al instituției. De asemenea filiale din Târnăveni și Toplița erau asigurate cu personal calificat și cu experiență prin prezența în administrația lor ca directori, a fostului director al centralei, Ioan Varga la Târnăveni și a lui Ioan Tolan la Toplița după ce anterior anului 1937 îndeplinise funcția de director al fostei bănci „Toplițana”. Li se va adăuga Leonida Niculescu din 1933 în calitate de contabil șef la centrală, anterior fiind șeful filialei din Teaca a băncii „Mureșiana” lichidată în urma consecințelor crizei economice. Aproape toți cei amintiți din conducerea băncii dețineau un număr mare de acțiuni numărându-se printre principalii săi acționari și în bună măsură deponenți. Bunăoară, în anul 1936, se confirma, cu prilejul Adunării generale a acționarilor băncii că dețineau numeroase acțiuni: Ioan Harșia 2942; Ioan Papp din Cașva 5150; Al. Ceușianu 3225; Ioan Sălăgean din Idicel 2050; Ghe. Cazan din Filea 1660, Eugen Nicoară 5000 de acțiuni,²⁸ valoarea fiecărei acțiuni din acel an fiind de 100 de lei.

Pierderea teritoriului de nord-est a Transilvaniei prin Dictatul de la Viena din 30 august 1940 în favoarea Ungariei va marca activitatea băncii „Mureșiana” până în octombrie 1944 întru cât Reghinul și Toplița vor fi incluse în zona cedată, rămânând în teritoriul statului român numai filiala sa de la Târnăveni. Pe lângă faptul că banca „Mureșiana” intra sub incidența legilor statului ungar și controlul noilor autorități atente și sensibile la activitățile întreprinse de toate întreprinderile comerciale și industriale cu capital românesc, trebuia să-și schimbe toate lichiditățile de la centrala din Reghin și filiala din Toplița în moneda statului ungar (pengő) impusă artificial la o paritate exagerată de un pengő la 30 de lei și să-și prezinte bilanțurile în funcție de valoarea și calitatea monedei ungare. Bilanțurile filialei sale de la Târnăveni vor continua a se calcula în moneda națională leul, fiind consemnate centralei numai scriptic situațiile anuale pentru a se centraliza la Reghin și a se raporta Adunărilor generale ale acționarilor, respectiv autorităților abilitate (tribunalului județean) ale statului ungar. Beneficiile rezultate din activitatea filialei din Târnăveni rămâneau în contul acesteia, probabil și pentru a se evita dubla lor impozitare de statul român și apoi de către fiscul ungar din zonă.

Din septembrie 1940, băncii „Mureșiana” i se va afecta capacitatea

28 A.N.S.J.M., Fond Banca „Mureșiana”, Dosar 1618, f. 7.

financiară prin impunerea unui curs socotit forțat al monedei Ungariei pengő față de leu, echivalând 1 pengő cu 30 de lei și susținând această diferență de curs în ciuda deprecierei și inflației monetare până în octombrie 1944. În acest fel, capitalul social de 7 milioane de lei se va transforma în 233.333,33 pengő rămânând cu această valoare până la sfârșitul anului 1944. Au fost însă sporite anual fondurile de rezervă ale băncii care în 1940 erau de 34.546,96 pengő (1.036.348,8 lei)²⁹ pentru a ajunge în 1944 la 60.561,68 pengő³⁰ (adică 1.816.850,40 lei).

Totalul activelor băncii pe anul 1940 se ridică la 703.811,99 pengő (echivalat în lei la peste 21,114 milioane de lei, din care scontul sau creditul cambial reprezenta 190.957,07 pengő, creditele în cont-curent 59.159,81 pengő la care se adăugau creditele din conversiune în valoare de 311.945.42 pengő).³¹ În schimb, la pasivele băncii, depunerile se reduc simțitor în urma șocului trecerii zonei sub stăpânirea Ungariei, ating doar valoarea de 66.591,36 pengő (cu circa 600.000 de lei mai puțin decât în anul 1939, adică la un volum de cca. 1,997 milioane lei). Pentru a susține creditele avansate banca va trebui să solicite credite de reesconturi mai mari în anul 1940 decât în anul 1939, acestea ridicându-se la 230.082,66 pengő (în lei cu cca. 2 milioane mai mult decât în 1939, adică la valoare de peste 6,9 milioane lei). Banca va obține totuși beneficii nete, e drept mai mici datorită impozitelor mai mari impuse de noile autorități, echivalate la 6263,41 pengő (în moneda națională de 187.902,30 lei).³² Sub presiunea autorităților locale și centrale din Ungaria conducerea băncii „Mureșiana” a trebuit să închidă filiala sa din Toplița la începutul anului 1942, deși bilanțul acesteia din 1941 se prezenta mulțumitor în sensul că realizase însemnate beneficii nete. Au rămas astfel să-și continue activitatea în anii următori filiala sa din Târnăveni și întreprinderea „Cartea Românească” ambele aflate în teritoriul național, fiecare având gestiuni separate, obținând chiar frumoase beneficii. De altfel, la întreprinderea poligrafică „Cartea Românească” banca „Mureșiana” investise însemnate fonduri, pe lângă cele deținute de acționarii principali ai băncii.

Afacerile băncii „Mureșiana” au crescut treptat în timpul celui de-al doilea război mondial, activele înregistrând creșteri constante și valoric nominal chiar însemnate. Volumul real al acestora însă era sensibil redus de inflația și deprecierea monetară manifestată deopotrivă în Ungaria ca și în România în ciuda menținerii unui curs fix al etaloanelor monetare naționale ale celor două țări care nu oglindea starea economică financiară reală. Astfel activele băncii aproape se dublează la sfârșitul anului 1944 față de anul 1940, înregistrând un volum total

29 *Ibidem*, Dosar 2068, f. 29-30.

30 *Ibidem*, Dosar 2669, f. 4.

31 *Ibidem*, Dosar 2068, f. 29.

32 *Ibidem*, f. 30.

de 1.329.435,14 pengő³³ (echivalat în lei la paritatea de 30 lei la un pengő, la cca. 39,883 milioane). Din active, creditele de scont erau în continuare majoritare și reprezentau 644.804,87 pengő (19.344.146,10 lei) iar creditele în cont-curent mai mici cu 1/3 aveau un volum valoric de 204.767,40 pengő (6.143.022 lei), rămânând din conversiune un volum de credite încă mare de 161.297,40 pengő (4.838.922 lei). Plasamentele la credit vor fi susținute parțial din depunerile de 263.798 pengő (8.093.670 lei) completate cu un volum mai mare de reesconturi de 352.550,68 (10.576.520,40 lei).³⁴ Beneficiul net nu este însă precizat în bilanțul aflat în arhiva băncii, dar se pare însă că a fost mai mic decât în anii precedenți, deoarece o parte din valorile băncii, îndeosebi titluri și efecte au fost preluate de autoritățile ungare când au părăsit Reghinul în octombrie 1944 și duse la banca Națională a Ungariei nemaifiind recuperate, la care s-au adăugat efectele instabilității politico-statale și ale evenimentelor militare ce au perturbat serios viața economică din zonă. Amintim doar că beneficiile nete sunt mai reduse în anii 1942 și 1943 decât în anul 1940 respectiv de 5213,67³⁵ și 4623,22 pengő.³⁶ Beneficiile filialei din Târnăveni au fost plasate însă la fondurile de rezervă ale acesteia între anii 1941-1944, fiind pentru anul 1943, chiar mai mari decât cele realizate de centrala din Reghin, deoarece se ridicau la 183.100 lei, ale centralei fiind pentru acel an doar de 138.690,60 lei.³⁷

Împrejurările economice defavorabile unei activități financiare sunt succint dar expresiv conturate în dările de seamă ale Consiliului de administrație prezentate Adunărilor generale ale acționarilor pentru anii bilanțieri 1942 și 1943. Urmările războiului în plan economic s-au manifestat prin reducerea activităților economice, sporirea inflației, concentrările masive în armată care au diminuat forța de muncă activă, creșterea impozitelor și taxelor, discrepanța dintre prețurile la produsele agricole și cele industriale, etc. Bunăoară, în Darea de seamă din 1942, pe lângă aceste evenimente negative se constată suplimentar reducerea producției agricole din cauza timpului defavorabil ce a amplificat lipsurile populației rurale și evident a debitorilor băncii recrutați în majoritate din lumea satelor. Astfel s-au redus posibilitățile de restituire a creanțelor mai vechi sau mai noi. Pe de altă parte se constată „un fenomen neobișnuit între împrejurările date, când din cauza greutăților traiului, cererile de împrumuturi noi, în mare parte pentru consumație, au fost tot mai multe, care între împrejurări normale formau un procent aproape disparent

33 *Ibidem*, Dosar 2669, f. 4.

34 *Ibidem*, f. 4.

35 *Ibidem*, Dosar 2555, f. 3.

36 *Ibidem*, Dosar 2666, f. 3.

37 *Ibidem*, f. 15.

(nesemnificativ n.n.)”.³⁸ Rezultatele nu au fost cele dorite de bancă deoarece cheltuielile de administrație și impozitele au fost „dublate și triplate față de anii dinaintea acestui crâncen război”. Și în darea de seamă pentru anul 1943, conducerea băncii reiterează în mare aceleași condiții economio-fiscale care au continuat să greveze starea locuitorilor din zona Reghinului și afacerile băncii, adăugând la acestea creșterea prețurilor mai ales la produsele industriale, lipsa lichidităților resimțită de către marea majoritate a populației. Se constată totuși schimbarea preferințelor de creditare ale clientelei sale care se orientează în acel an pentru credite de investiții în speță, pentru achiziții de animale și în mai mică măsură pentru credite de consum. Remarcând o ușoară revenire a situației economice constatată prin volumul mai mare al afacerilor băncii, darea de seamă pentru anul bilanțier 1943 ne furnizează date despre activitatea economică a întreprinderii „Cartea Românească”, unde banca deținea 85% din capitalul social al acesteia, care raporta un beneficiu pentru anul de gestiune încheiat în 1943 de 382.505 lei din care s-a distribuit o dividendă de 15% acționarilor, restul de 89.554 lei fiind plasat fondului de rezervă.³⁹

Conducerea băncii în perioada anilor 1940-1944 a fost asigurată de un Consiliu de Administrație mai restrâns, deoarece o parte din membrii săi ca Emil Dandea sau Eugen Nicoară au fost obligați să se refugieze în România, astfel că rapoartele prezentate de acesta în fața Adunărilor generale sunt semnate de Ioan Popescu în calitate de președinte, ca membrii de către Ioan Harșia, Ghe. Cazan, I. Sălăgean, Coman Florian și Anton Dorgo, iar ca director de către Gheorghe Maior acesta menținându-și funcția până la lichidarea băncii în anul 1948. Anii postbelici 1945-1947 au fost extrem de dificili pentru întreaga economie a României, statul român suportând suplimentar consecințele implicării sale în al doilea război mondial, tratat pe plan internațional ca putere învinsă. Pe lângă suportarea cheltuielilor de ocupație a trupelor sovietice, România trebuia să susțină propriile forțe armate implicate în război până în mai 1945. Imensele cheltuieli ale operațiunilor militare, pe fonsul unei economii distrusă parțial de război au dezechilibrat capacitatea financiară a statului român, care pentru a-și acoperi pierderile bugetare a trebuit să solicite creditări masive de la B.N.R., iar aceasta la rândul său să facă masive emisiuni monetare. Consecința acestei politici financiare a fost accelerarea inflației și deprecierea galopantă a monedei naționale până la reforma monetară din august 1947. Statul român și-a propus spre sfârșitul anului 1944 să retragă de pe piață lei plasați de armata sovietică și să preschimbe monedele Ungariei de pe teritoriul de

38 *Ibidem*, Dosar 2555, f. 1.

39 *Ibidem*, Dosar 2666, f. 15.

nord-est al Transilvaniei. Numai pentru ultima operațiune financiară care implica retragerea și preschimbarea monedei pengő, B.N.R. a trebuit să facă o emisiune de 39 miliarde lei pusă în circulație până la începutul anului 1945. Masa monetară aflată în circulație în 1945 era de cca. 4 ori mai mare decât în anul 1944, ajungând la aproape 1,3 trilioane de lei. Creșterea masei monetare în anul 1946 și în prima jumătate a anului 1947 s-a realizat mai mult decât în proporție geometrică atingând, în august 1947, suma de peste 48 trilioane de lei.⁴⁰ Practic leul era lipsit de orice acoperire în aur.

În această conjunctură financiară-monetară a evoluat banca „Mureșiana” ca și celelalte instituții de credit, colapsul său economic fiind astfel previzibil spre sfârșitul anului 1947, îndeseobi după aplicarea reformei monetare din luna august a aceluși an. Pe de altă parte, în lipsa unor date precise privind rata de schimb a monedei pengő în monedă națională din perioada octombrie 1944-martie 1945 nu avem posibilitatea să urmărim efectele acestei operațiuni financiare pentru afacerile băncii în anul 1945. Cert este însă faptul că fenomenul inflaționist se resimte puternic încă din acel an, deoarece bilanțul din 1946, cu valori echilibrate între activele și pasivele băncii ne înfățișează creșteri spectaculoase însă de valori nominale în raport cu anul 1944. Astfel totalul activelor sale se ridică la 375.499.514 lei din care 246.135.486 lei credite de scont, 83.602.251 credite în cont-curent și debitori din conversiune de 1.135.231 lei.⁴¹ Acest ultim portofoliu fusese lichidat de majoritatea băncilor, până la aceea dată. Se pare că în ciuda lichidităților mari de pe piața financiară, micii debitori din conversiune nu au avut posibilitățile economice necesare să lichideze datoriile mai ales că prețurile la produsele agricole de altfel în creștere nu acopereau decât parțial necesitățile gospodăriilor acestora. Totuși banca obține beneficii nete în valoare de 8.763.450 de lei. În vederea susținerii activităților de creditare în condițiile devalorizării monedei, conducerea băncii își majorase capitalul social până la sfârșitul anului 1945 de la 7 milioane, la 10 milioane, iar în anul 1946 lansează emisiuni de acțiuni pentru un capital de 50 de milioane de lei. În aprilie 1947 își dublează capitalul social la 100 milioane de lei, pentru ca în iulie 1947 să emită acțiuni pentru un capital de 200 milioane de lei, din care până la reforma monetară se strâng peste 65 de milioane, încât oficial în august 1947 banca figura cu un capital de 165 milioane de lei.⁴²

Pentru a oferi o imagine apropiată de situația reală a volumului afacerilor băncii din anul 1946 în raport cu starea antebelică ne permitem să realizăm un exercițiu de echivalare a valorilor nominale înregistrate în acel an la etalonul leului

40 Victor Axenciuc, *op.cit.*, p. 26.

41 „Monitorul oficial”, partea a II-a, nr. 76 din 1 aprilie 1947, p. 2326.

42 A.N.S.J.M., Fond Banca „Mureșiana”, Dosar 3092, f. 35.

din anul 1938, luat ca referință ulterior de către inițiatorii reformei din august 1947. Astfel 1000 de lei din 1946 a înregistrat cotații descrescânde pe tot parcursul anului din ianuarie până în decembrie fiind echivalenți cu 8,83 lei până la 1,74 lei,⁴³ media tuturor lunilor reprezentând 3,70 lei 1938, la 1000 de lei 1946. Luând această cotă de echivalare și raportând-o la totalul activelor din 1946 de peste 374 milioane de lei s-ar obține doar 1.385.147,38 lei din care scontul s-ar reduce 910.710,30 lei, creditul în cont curent la 309.328,33 lei rămânând neschimbat doar volumul creditelor din conversiune de peste 1,1 milioane de lei deoarece acestea erau angajate anterior anului 1938. Această denominalizare a volumului băncii „Mureșiana” pe anul 1946 ar echivala cu valorile obținute de către bancă la începutul secolului XX.

Fenomenul inflaționist și deprecierea monetară va deveni aproape necontrolată în prima jumătate a anului 1947. Deja în ianuarie 1947 o sumă de 10.000 de lei aflați în circulație valora numai 12,07 lei în echivalentul anului 1938, pentru ca în iulie aceeași sumă să fie cotată la 1,44 lei, iar în luna august cu doar 50 de bani.⁴⁴ În asemenea condiții s-a aplicat reforma monetară în 14 august 1947, ce își propunea să reducă drastic circulația monetară și să aprecieze oarecum forțat valoarea leului la nivelul cotației sale din 1938, adică la un etalon aur de 6,6mg de aur. Cum statul și B.N.R. nu aveau suficiente mijloace de acoperire preschimbările în noua monedă au fost limitate cu excepția fondurilor instituțiilor publice pentru persoanele fizice și juridice care practic au suportat consecințele reformei. În acest mod, din totalul masei monetare aflate în circulație la data aplicării reformei doar un procent de 57% va fi admis la preschimbare, băncile, întreprinderile industriale și comerciale private rămânând cu stocuri valorice însemnate blocate, înregistrând o reducere drastică a fondurilor lor active, mai ales că valorile admise la schimb au fost cotate cu prețul minim de depreciere al leului înregistrat în august 1947, primind pentru 10.000 lei vechi doar 50 de bani noi.⁴⁵

Efectele reformei monetare au fost dezastruoase pentru banca „Mureșiana”, ca de altfel și pentru celelalte instituții de credit. Astfel dacă activele sale dinaintea reformei monetare se ridicau la peste 1,584 miliarde de lei, (fără valoarea imobilelor) după stabilizare ele mai reprezentau doar 79.208,75 lei. Însă peste 40% din activele sale prin reformă au fost blocate la preschimbare adică 652.188.266 lei echivalați la 32609 lei, sumă care era practic pierdută de către bancă. De asemenea, au fost blocate depunerile, fiind reevaluat capitalul social de 165 de milioane la 8.674.757

43 *Ibidem*, f. 35.

44 *Ibidem*, f. 35.

45 Detalii pentru reforma monetară din 1947 în lucrarea lui Costin C. Kirîțescu, *op.cit.*, vol. III, p.116-137.

lei, iar rezervele reduse la 525.530 lei.⁴⁶ Practic banca în lunile următoare ale anului 1947, nu mai avea resurse de finanțare pentru eventuale solicitări de credite, deoarece fusese obligată să-și achite toate reesconturile deschise până atunci la B.N.R., iar de la celelalte bănci aflate în situații similare nu avea posibilitatea să primească credite externe. Dintr-o evaluare succintă a Consiliului de Administrație din 24 ianuarie 1948 reieșea că banca se afla în pragul falimentului întru cât înregistrase pierderi în 1947 de cca. 6,9 milioane de lei, acoperite desigur de valorile fondurilor capitalului social și al rezervelor existente. Conducătorii băncii avansau ca soluții acoperirea pierderilor prin reevaluarea patrimoniului său, fuziunea cu o altă bancă sau lichidarea băncii. Mai sperau, desigur cu naivitate deoarece regimul politic, se orienta spre etatizarea întregii economii de a cointeresa „persoane democratice la bancă, care ar ajuta prin intervențiile lor la forurile în drept pentru învierea băncii”.⁴⁷ În realitate până în luna mai 1948, conducerea băncii a administrat numai patrimoniul băncii, afacerile sale fiind aproape blocate iar prin decizia din 31 mai a intrat în lichidare. Curtea Superioară Bancară hotărând în iulie 1948 ca procesul de lichidare să fie realizat de către lichidatorul sucursalei din Tîrgu-Mureș Ioan Sandu, apoi din septembrie 1948 de către directorul agenției B.N.R. din Reghin Aurel Iordăchescu. Lichidarea a fost făcută de către fostul director Gheorghe Maior care preda inventarul balanței activelor și pasivelor băncii „Mureșiana” apreciate la 9.338.616,50 lei.⁴⁸ Întreprinderea „Cartea Românească” fusese naționalizată în iunie 1948.

Prin aceste ultime acte se încheie istoricul celor 61 de ani de activitate a băncii „Mureșiana”, socotită, până în anul 1918, ca una dintre instituțiile de credit românești reprezentative din Transilvania, ce a reușit până atunci, cât și ulterior până în preajma lichidării sale să susțină dezvoltarea economică a zonei, accelerând procesul modernizării prin creditele sale acordate îndeosebi micilor producători agricoli, evitându-se în măsură însemnată efectele cămătării. Trecând prin momente dificile provocate de cele două războaie mondiale și supraviețuind unei crize economice devastatoare banca „Mureșiana” și-a dovedit viabilitatea economică și datorită conducerii sale compusă din cele mai de seamă personalități ale lumii românești din zona Mureșului Superior, la care se adaugă profesionalismul și onestitatea membrilor administrației sale în calitate de directori și contabili cu o valoroasă experiență în domeniul financiar-bancar.

46 A.N.S.J.M., Fond Banca „Mureșiana”, Dosar 3091, f. 4.

47 *Ibidem*, f. 4. Pentru situația patrimoniului financiar al băncii pe anul 1948 a se vedea și *Ibidem*, Dosar 3092/ f. 40-43.

48 *Ibidem*, Dosar 3091, f. 8-9.

THE FINANCIAL EVOLUTION OF THE “MUREȘIANA” BANK OF REGHIN BETWEEN 1934 - 1948

Abstract

The study outlines the general characteristics of the Romanian financial-banking structures and the elements of “Mureșiana” Bank’s evolution after the economical recession (1929-1934) until the instauration of the communist regime. One of the main aspects developed are the efforts made by the Board to avoid bankruptcy and to relaunch the credit operations by dealing cautiously within the limits of conversions laws with the economic interest and capacity of its village clients. Although the last conversion law of 1934 intended to unblock the financial relation of the banks with their clients, on the contrary their provisions slowed down the activity and the recovery of the private credit system.

The Second World War and the territorial amputations suffered by the Romanian state in the summer of 1940 had a negative impact upon the national economy in general and on the financial-banking system in particular. The activity of „Mureșiana” Bank was strongly affected by the growth of inflation and by the devaluation of currency during the Hungarian occupation (September 1940 - October 1944) and the soviet administration (November 1944 - march 1945). After the war the situation got even harder, the 1947 monetary reform practically bringing the private credit system to bankruptcy. The communist regime fulfilled its liquidation in 1948.

SURSE DOCUMENTARE REFERITOARE LA PRESA DIN JUDEȚUL TREISCAUNE ȘI LA PUBLICAȚIILE REGIONALE ȘI CENTRALE CARE AU CIRCULAT ACEST JUDEȚ, ÎN PERIOADA INTERBELICĂ.

Ioan LĂCĂTUȘU
Vasile STANCU

O categorie distinctă de surse documentare o constituie presa. Chiar dacă nu au obiectivitatea și rigora documentelor create de persoanele juridice și fizice, în ultimul timp, materialele de presă pot constitui importante surse documentare pentru redactarea lucrărilor monografice și pentru cercetarea unor aspecte ale stării de spirit, mentalului colectiv, conviețuirii interetnice etc. din comunitățile locale. Pornind de la aceste considerații, în urma cercetării întreprinse asupra unor fonduri și colecții arhivistice aflate în păstrare la Arhivele Naționale Covasna și la Centrul Ecleziastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan”, am selecționat o serie de informații pe care le-am grupat astfel: *Articole, știri, reportaje apărute în presa locală, regională și centrală, din perioada interbelică, referitoare la românii din Transilvania, în mod deosebit la cei Treiscaune, și la conviețuirea româno-maghiară* (Anexa nr.1) și *Știri și articole apărute în presa din perioada interbelică, referitoare la înființarea, abonarea, finanțarea și cenzurarea unor publicații locale, regionale și centrale.* (Anexa nr.2)

Informații detaliate despre presa în limba română și cea maghiară apărute în perioada interbelică pot consultate în volumul “Istoria jurnalismului din România. „Enciclopedie cronologică” coordonată de Marian Petcu¹. Despre presa în limba română din fostele județe Treiscaune, Ciuc și Odorhei, azi județele Covasna și Harghita, după 1989, au apărut mai multe studii și articole, dintre care menționăm:²

În perioada interbelică, cititorii de limbă română din sud-estul Transilvaniei au avut la dispoziție numeroase publicații, editate atât pe plan național sau regional, cât și pe plan local. Astfel, numai în cele trei județe Trei Scaune, Ciuc și Odorhei, care formează astăzi actualele județe Covasna și Harghita, între anii 1921-1940

1 *Istoria jurnalismului din România. Enciclopedie cronologică*, volum coordonat de Marian Petcu, Editura Polirom, Iași, 2012.

2 Ioan Lăcătușu, *Spiritualitatea românească și conviețuirea interetnică în Covasna și Harghita*, Editura Eurocarpatica, Sfântu Gheorghe, 2002, p. 113; Ioan Lăcătușu, *Publicații în limba română din județele Covasna și Harghita*, în Revista „Familia Română” An 12, nr. 4 (43), noiembrie 2011, p. 114-115; Ioan Lăcătușu, Vasile Lechințan, Violeta Pătrunjel, *Românii din Covasna și Harghita. Istorie. Biserică. Școală. Cultură*. Editura Grai Românesc a Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei, Miercurea-Ciuc, 2003, p. 115; Ioan Lăcătușu, *Publiciști români din județele Covasna și Harghita*, în vol. “Profesioniștii noștri 7, Ilie Șandru, 60 de ani în slujba învățământului și culturii românești”, Editura Eurocarpatica, Sfântu Gheorghe, 2013, p. 359.

au apărut 35 de publicații, din care 9 în fostul județ Trei Scaune.³ În aceeași perioadă, în spațiul public al județului Treiscaune, au circulat un mare număr de publicații regionale și centrale. Majoritatea redacțiilor acestor publicații au apelat la Prefectura jud. Treiscaune, sau la Primăria orașului Sf. Gheorghe, reședința acestui județ, pentru popularizare, abonare, sau achiziționare.

Din colecțiile de presă, pentru fostul județ Trei Scaune, prezentăm articole din publicațiile locale: „La noi în județul Treiscaune”, „Neamul Nostru”, „Oituzul” și „Igazsag” (Adevărul), dar și câteva materiale de presă vizând românii și relațiile româno-maghiare (secuiești) din presa regională sau centrală, respectiv din revista „Transilvania” și din ziarele „Universul”, „Dimineața”, „Jurnalul” ș.a.. În ceea ce privește articolele din presa locală, „deși inegale ca valoare, marcate de stângăciile de drum, de lipsa ziariștilor profesioniști, și nu arareori de politicianism și, uneori, de discursul naționalist al vremii, toate publicațiile apărute în perioada 1918-1940, în „ținuturile secuizate”, au ca numitor comun preocuparea pentru propășirea culturală, economică și socială a românilor din Arcul Intracarpatic, creșterea încrederii în forțele proprii, revigorarea solidarității comunitare ș. a.”⁴

Publicațiile românești editate în perioada interbelică, își propun „să acopere golul reprezentat de lipsa publicațiilor românești”, „să lupte pentru afirmarea mai puternică a importanței și rolului elementului românesc”, dar și împotriva manifestărilor șovine și revizioniste maghiare. Aproape toate sunt publicații săptămânale, iar câteva bilunare, având format mijlociu. Toate se declară independente, aceasta și explică într-un fel aparițiile de scurtă durată și întreruperile din unele perioade. În redacțiile lor au lucrat un număr redus de ziariști profesioniști de valoare incontestabilă: Theodor Atanasiu, I.N Țuțuianu ș.a. Semnau frecvent în coloanele ziarelor amintite, principalele personalități ale vieții culturale românești și colaboratori din afara județului.⁵

În același timp se remarcă abordarea frontală și demnă a celor mai presante probleme cu care se confruntau comunitățile românești din fostul județ Treiscaune: întărirea administrației românești și integrarea zonei în realitățile socio-economice, culturale, politice și administrative ale României Mari, consolidarea bisericii strămoșești, sprijinirea învățământului în limba română, revitalizarea tradițiilor românești, aducerea la matcă a românilor maghiarizați etc. În coloanele ziarelor amintite apăreau cu regularitate sinteze monografice, studii sociologice, etnografice și demografice, evocări, portrete, reportaje, știri, fotografii, toate foarte importante în reconstituirea vieții cotidiene și scrierea istoriei locale.⁶

3 Ioan Lăcătușu, Vasile Lechințan, Violeta Pătrunjel, *op.cit.*, p. 115.

4 *Ibidem.*

5 *Ibidem.*

6 *Ibidem.*

Totodată, în anexa nr. 1, am redat selecțiuni din câteva articole din unele publicații centrale referitoare la relațiile României cu unii vecini, sau care publicau reportaje privind realitățile sociale, economice, culturale

Tot la această anexă am introdus și cele două telegrame provenite din colecția ziarului maghiar, trimise de redactorul responsabil al acestuia, Igazsag (Adevărul) din Sfântu Gheorghe, Gheorghe de Ferenczy, prima, ministrului român al Afacerilor Străine, Nicolae Titulescu căruia îi exprimă solidaritatea sa „cu aceleași idei pe care Excelența Voastră atât de magistral le-a dezvoltat în discursul istoric ținut la Cameră, ca răspuns dat contelui Bethlen” și cea de-a doua, fostului ministru, Stelian Popescu, președintele „Ligii Antirevizioniste” căruia îi transmitea credința și orientarea ziarului său: „Noul organ luptă în contra tendințelor revizioniste și iredentiste și urmărește îndrumarea pe această cale a populației din Săcuime, loială și credincioasă Statului Român, pentru prosperarea patriei noastre comune, România Mare”⁷, precum și solicitarea publicistului Kormos Dezideriu adresată Primăriei orașului Sf. Gheorghe, prin care solicită un ajutor pentru tipărirea revistei antirevizioniste „Kimondom” care „servea apropierea româno-maghiare, mai cu seamă orientarea antirevizionistă și politică în sensul adevărat și potrivit maghiarimii din România”⁸.

În Anexa nr. 2 sunt redate rezumate ale unor anunțuri privind: publicarea unor numiri de funcționari sau aducerea la cunoștința locuitorilor a unor probleme financiare, aprobări de înființare și finanțare a unor publicații, înființarea unor publicații, interzicerea difuzării unor publicații de limbă maghiară apărute în străinătate ș.a. Cele mai multe documente, reprezintă cereri din partea publicațiilor pentru „sprijin de abonare” sau „oferte de abonare”, informații despre apariția unor publicații; solicitarea de materiale, privind realitățile locale, pentru a fi publicate în publicațiile centrale „Parlamentul Românesc” și „România”; cenzurarea ziarelor rusești; oferte de cărți; cereri pentru acordarea unor locuri pentru vânzarea ziarelor; corespondență referitoare la achitarea datoriilor primăriilor față de Gazeta oficială a județului Treiscaune; suprimarea subvențiilor de la bugetele locale pentru tipărirea ziarelor; înființarea serviciilor de presă la prefecturi și orașele de reședință de județ și altele.

De menționat faptul că ofertele pentru abonarea sau achiziționarea unor publicații, de regulă, sunt însoțite de câte un exemplar din ziarele, după caz, revistele respective.

Redăm cronologic în cele două anexe rezumatele documentelor menționate, indicând de fiecare dată cota acestora, în vederea cercetării lor exhaustive, de către cei interesați.

7 ANC, *Igazság*, din 5 decembrie 1935, p. 1.

8 ANC, Fond *Primăria Sf. Gheorghe*, dos. 869/1937, f. 1.

**Articole, știri, reportaje apărute în presa locală, regională și centrală,
din perioada interbelică, referitoare la românii din Transilvania, în mod
deosebit la cei Treiscaune și la conviețuirea româno-maghiară**

1. 1918, Decembrie 1 Apare „**Transilvania**”, Anul XLIX, nr. 1-12, Revista Asociațiunii pentru Literatura Română și Cultura poporului Român. Redăm selecțiuni din editorialul intitulat „După adunarea de la Alba Iulia”, dintr-un exemplar ce a aparținut Despărțământului ASTRA Treiscaune Ciuc. „Scriem această știre în zi de bucurie, în zi de înălțare a sufletelor. Prin hotărârea epocală, adusă în 1. I.c. (luna curentă n.n.) la Alba Iulia, de a ne împreuna pentru toate timpurile cu frații noștri de peste Munți, s-a înfăptuit visul de veacuri al Neamului nostru, s-a dat cea mai firească soluție năzuințelor noastre. De aici înainte Românimea din aceste părți nu va mai fi un vas mânat de valuri și amenințat în fiecare clipă de furtunile dușmane, ci, împreună cu frații din celelalte ținuturi, în care ne-a sădit marele Trăian, va forma o stâncă puternică, destoinică a ține piept cu toate valurile și cu toate furtunile, și care va ridica falnic creștetul său în mijlocul talazurilor, privind cu încredere la orizontul, ce se deschide senin înainte-i.

De aici înainte Neamul nostru, liber de cătușele ce-l țineau înlănțuit până acum, se poate dezvolta neîmpiedicat pe toate terenele și poate dovedi lumii, cu cât este în stare a contribui la progresul general al omenimei, în urma însușirilor prețioase, cu care e înzestrat. Vulturul priponit în lanț până acum, de aici înainte își poate lua sborul în înaltul cerului, spre soare, spre lumină, de care era atât de dornic. (...) Înainte, deci, la lucru, cu deviza: lumină, virtute, frăție în România întregită!. Sibiu, Decembrie 1918, Redacția” (*Transilvania*, Anul XLIX, nr. 1-12, p. 1-2).

2. 1919 mai 2. În majoritatea instituțiilor de stat au loc numiri în funcțiile de conducere, prin hotărâri ale Consiliului Dirigent și în cele de execuție, prin ordine ale prefectului. Astfel, la data de 2 mai 1919, revizorul școlar Eugen Popescu, a tipărit o publicație, în limbile română și maghiară, cu următorul conținut: „Domnul Șef al resortului de culte și instrucțiune publică al Consiliului Dirigent Român din Sibiu, prin rezoluțiunea no. 2893, din 16 aprilie a.c., m-a denumit de revizor școlar al județului Treiscaune, care oficiu l-am și ocupat cu ziua de astăzi și am preluat cancelaria fostului inspectorat școlar unguresc. Am ocupat acest oficiu cu dorul și voința tare de a contribui la înaintarea afacerilor școlare din acest județ, ceea ce numai așa îmi va succede, dacă toți factorii competenți îmi vor da binevoitorul concurs. Din parte-mi promit ca și în acest oficiu plin de răspundere, îmi voi da

toată silința, ca să corespund pe deplin așteptărilor depuse în mine și glasului vremii, care ne chiamă pe toși la muncă fără preget pentru prosperarea scumpei noastre Români.” (Arhivele Naționale Covasna în continuare ANC, Fond *Prefectura Treiscaune*, dos. 125/1919, f.12.)

2. 1920 mai 29. Secretariatul General din Cluj, din cadrul Ministerul Finanțelor, printr-o publicație transmisă tuturor prefecturilor, anunță condițiile de retragere a coroanelor din circulația monetară (ANC, Fond *Prefectura Treiscaune*, dos. 826/1920).

3. 1922. Este afișată următoarea scrisoare de intenție primită la Prefectura: „Stimate Coleg! Advocații și magistrații din Ardeal și Banat nu au nici un organ care să apere interesele lor și care să le dea informațiunile de care au nevoie. În starea haotică a dreptului nostru, cu drept cuvânt avocații și magistrații se plâng de o generală nesiguranță de drept. Sunt în vigoare o mulțime de legi din vechiul Regat, extinse asupra Ardealului și Banatului dar nepublicate și necunoscute ici; legile noi nu țin socoteală de cele vechi; sunt în vigoare multe ordonanțe și deciziuni ministeriale pe care aproape nimeni nu le cunoște; nici chiar cele publicate zilnic nu pot fi cunoscute, pentru că „Monitorul Oficial” este redactat așa că s-ar cere zilnic ceasuri întregi pentru a-l citi numai. În astfel de împrejurări am hotărât să scoatem cu începere de la finele lui August 1922 o revistă juridică cu totul practică, al cărui scop este: 1. să fie un indicator practice pentru toate chestiunile juridice; 2. să dea rezumate regulate asupra tuturor legilor și ordonanțelor noi; 3. să publice articole cu totul practice; 4. să publice toate plângerile obiective și subiective ale avocaților și magistraților și să apere interesele lor; 5 să dea rezumate asupra practicei judecătorești. Revista va avea un contact viu și continu cu cititorii și se va orienta numai după trebuințele și interesele lor... Revista va avea trei părți. Revista de drept, redactată de Ștefan Laday, consilier; Revista avocaților și magistraților, redactată exclusive de avocați; Revista de Finanțe, redactată de C. Simionescu, director general de finanțe, Cluj. Revista va purta titlul comun Revista de drept și finanțe și va apărea bilunar. Avem de gând să scoatem o ediție română și una maghiară”. (ANC, Fond *Prefectura Treiscaune*, dos. 936/1922)

4. 1922. Prefectura trimite la primăriile subordonate următoarea circulară: “Domnule Prefect, Dl Ministru de Interne din București a admis, ca în teritoriul administrat de noi să se înființeze cu începere de la 1 septembrie (eventual 1 octombrie) 1922 un curs administrativ pentru pregătirea candidaților de notar communal. Având în vedere nevoia de unele date necesare cu înființarea cursului amintit Vă invităm să publicați imediat în Gazeta Județului cât și în jurnalele ce eventual apar în județul Dv, astfel: „Tinerii, care doresc a se decide carierei notariale comunale și

a-și însuși calificația necesară, vor înainta până la 20 august 1921 cererile instruite cu următoarele documente: certificat școlar; certificat communal despre: moralitate, cetățenie, naționalitate, limbi vorbite, situația militară, situația materială; certificate despre practica administrativă. Cursul va dura 9 luni. Indivizii cu etate de peste 40 de ani nu se primesc la curs”. (ANC, Fond *Prefectura Treiscaune*, dos. 997/1922)

5. 1922. Apare *Anuarul Școlii Normale de Învățătoare „Regina Maria”* din Sf. Gheorghe, jud. Treiscaune; director Blanche Ianculescu. (*Românii din Covasna și Harghita*, p.115)

6. 1922. Din îndemnul lui Grigorie Păltineanu, subprefectul jud. Treiscaune a reapărut, începând cu anul 1922, gazeta oficială a județului, ca organ de presă al Prefecturii, chemat să „fie informatorul fidel și permanent al publicului despre mersul administrației județului”. (Ioan Lăcătușu, *Personalități din Covasna și Harghita*, Ed. Carpatica, Cluj-Napoca, 1998, p. 108-110)

7. 1925 septembrie. „Primarul orașului Sf. Gheorghe, primește un exemplar din „Anuarul ofițerilor de rezervă ai armatei române”, pe anul 1925, cu rugămintea de a putea fi consultat de către cei interesați, care aveau posibilitatea de a propune corectarea unor eventuale greșeli referitoare la datele personale înscrise în anuar” (Ioan Lăcătușu, „Memoria arhivelor: Armata în viața orașului, reflectată în documentele Primăriei din Sfântu Gheorghe, din anii 1923-1925”, în *Cuvântul nou* Anul XIX, Nr. 5211 din 7 august 2008 și Nr. 5212 din 8 august 2008)

8. 1925. La București, sub egida Ministerului Justiției, apare „Anuarul asociațiilor și fundațiilor recunoscute ca persoane juridice”, publicație în care sunt redată și informații despre asociațiile și fundațiile din județul Treiscaune. (*Anuarul asociațiilor și fundațiilor recunoscute ca persoane juridice*, p. 58 -61)

9. În 1932 a apărut primul număr al ziarului „La noi, în județul Treiscaune foaie politică, economică și socială”, publicație ce avea ca director pe dr. Vicențiu Rauca-Răuceanu. În editorialul apărut în primul număr și intitulat *Ce vrem*, se preciza că prin apariția acestui săptămânal, se umple un gol în viața spirituală a orașului. (Ioan Lăcătușu, *Personalități din Covasna și Harghita*, Ed. Carpatica, Cluj-Napoca, 1998, p. 137 - 139)

10. 1933, ianuarie, 16. București – Ziarul „Universul” publică un fragment din memoriile generalului C. Dragu, intitulat *Recunoștință ungurească*, un episod din timpul campaniei românești în Ungaria anului 1919. Bravul general descrie cum în primăvara anului 1919, Armata Română a zdrobit rezistența ungară din defileurile Munților Apuseni și a înaintat pe teritoriul Ungariei. Armata ungară, „*comunistă și bolșevică*”, al cărei comandant era Bela Khun, se retrăgea în dezordine, devastând și

jefuind peste tot, spânzurând în special pe fruntașii români. În zona Nyiregyháza era terorizată „întreaga populațiune maghiară și chiar evreiască”. În continuare descrie sadismul bolșevicilor față de populație. „Iar în Tisza-Dob unde erau domeniile contelui Andrassy și un castel au distrus cea mai scumpă și mai vestită galerie particulară de tablouri, tăind pânzele cu toporul”. Văzând această pierdere, un francez, administrator al domeniului, plângea. Deși abia sosită în Debretin, Brigada 41 Infanterie, cu Regimentele 81 și 82, au primit ordin să elibereze Nyiregyháza, ceea ce s-a și executat. Populația maghiară a primit cu flori brava Armată Română, pe placarde scria „Trăiască Armata Română, salvatoarea neamului unguresc”. S-a sărbătorit în Nyiregyháza ziua de 10 mai. Alături de regimentele ardeleni sus-amintite, au sărbătorit și regimentele 5 și 10 Roșiori și Artilerie. Generalul scrie că a avut ordin să numească un prefect peste Nyiregyháza și comitele i-a recomandat pe un fost prefect din timpul fostului prim ministru Tisza. Acesta a venit foarte întristat și a zis că acceptă funcția „chiar dacă am fi ocupați de chinezi, nu numai de români”. Motivul întristării sale a fost că sadicii bolșevici au maltratată și siluit pe soția și pe fiicele sale. Trupele române au înaintat apoi spre Rakomaz și Tokay.

După ce au ocupat localitatea Rakomaz, a venit o delegație din partea orașului Tokay și a rugat pe români să ocupe și orașul lor, terorizat crunt de comuniștii lui Bela Khun. Când înaintară românii în oraș, „Vestitul Tokay, cu vinurile sale de un renume mondial, era cel mai devastat din câte văzusem. Păraie de vin, coniac, drojdie etc. au curs pe străzi din pivnițele devastate”, scrie în continuare generalul. La intrarea trupelor române, populația plângea de bucurie. I-a mulțumit comandantului trupelor române o delegație în frunte cu primarul orașului, care i-a adus în dar comandantului un pachet cu coroane (bancnote maghiare). Comandantul i-a răspuns demn că românii nu pentru bani au eliberat orașul, ci „ca o veche tradiție a neamului nostru, pentru a răspunde civilizației universale și spiritului de umanitate, de multe ori s-a jertfit neamul nostru pentru a salva creștinismul și pe unguri în special. Deci luați-vă banii înapoi, noi nu mângîjm faptele noastre de umanitate și bunătate”, i-a răspuns demn generalul. Peste două săptămâni, fruntașii orașului Tokay au avut ocazia să-și exprime mulțumirea și față de o delegație românească sosită în urbea lor în frunte cu dr. Teodor Mihaly cu soția, generalul Traian Moșoiu, generalul Hanzu, generalul Petain, pe atunci atașatul militar francez pe lângă Armata Română ș.a. Mai târziu, când trupele române din Tokay s-au retras pentru a sprijini armata cehoslovacă, atacată puternic de bandele lui Bela Khun, populația din satele care au fost salvate de comuniști a atacat Armata Română. Generalul încheie cu amărăciune față de această „recunoștință” ungurească și atrage atenția că românii trebuie să fie la datorie împotriva celor ce doresc revizuirea tratatelor.

11. 1933, ianuarie, 1. Sfântu Gheorghe Gazeta „La noi în județul Treiscaune” publică o știre potrivit căreia „Se proiectează reducerea județelor cu 15, în scop de a se face economii”.

12. 1933 aprilie 2. Gazeta „La noi în județul Treiscaune” scrie cu entuziasm despre șezătorile ținute la Școala Normală de Fete din Sfântu Gheorghe. Laudă vrednicia doamnei directoare Natalia Sibechy și a doamnei B. Lițu, diriginta organizatoare a șezătorilor. „Ambele sunt însuflețite și inițiatoarele acestor cuiburi de cultură, idei și scopuri sănătoase”. Programul a avut un important rol pedagogic, apreciat de spectatori. Profesorul Constantin Becarian „a dirijat un Quartet de Mozart, compus din elevele clasei a V-a”. Directoarea „și-a exprimat dorința că preferă șezători numai cu muzică”.

13. 1933 noiembrie 19 – decembrie 10. Gazeta „La noi...” publică, în serial, sub semnătura lui R.V. Bossy, articolul *Recunoașterea oficială a numelui România*, articol datat octombrie 1933, Viena. Aflăm că Poarta Otomană a sancționat „contopirea administrativă a Moldovei cu Țara Românească numai pe timpul domniei lui Cuza Vodă”, prin firmanul din 7 decembrie 1861. În intenția Porții și a Puterilor garante era vorba de o „fuziune temporară”. Dar autoritățile române au început să adopte termenul de „România” în loc de „Principatele Unite ale Moldovei și Țării Românești”, termen impus de Convenția din Paris din 19 august 1858. Turcia și Austria au făcut demersuri pentru a nu se admite întrebuințarea denumirii „România”. Ministrul de externe austriac a propus omologului său din Londra, lordului John Russel, un demers colectiv la București pentru a aminti „moldo-valahilor” caracterul temporar al unirii lor. Lordul Russel nu s-a raliat acestei propuneri. Austria se temea, pentru că folosindu-se termenul „România” se implicau și „populațiile românești din Austria la mișcarea care are loc pe malurile Dunării de jos”. Austria a intervenit în acest sens la „Sublima Poartă” pentru a se păstra „principiul separațiunii celor două provincii, acordând principelui Cuza unirea administrativă și legislativă numai cu titlu viager”, arătând că se vor ivi dificultăți „dacă nu se vor pune din timp un zăgaz veleităților moldo-valahilor de a se constitui într-un stat sub numele de România”. Lordul Russel a mai refuzat încă o propunere a Austriei pe acest subiect. Autoritățile române s-au folosit însă constant de numele nerecunoscut oficial. În anul 1866, principele Carol de Hohenzollern Sigmaringen este proclamat „Domn al României”. Dar Viena și chiar Parisul foloseau, în continuare, și în 1869, termenul „Moldo-Valahia”. Doar Prusia, prin consulul general, i se adresează lui Carol ca „Principe al României”. În 1870, Austria și Rusia acceptă întrebuințarea numelui de România, prima putere condiționând obținerea asentimentului Porții. Turcia rămâne intrasigentă și în 1871,

folosind termenul de „Principatele Unite”. Austria, fiind interesată de încheierea unei convenții privind joncțiunea căilor ferate române și austriece și de alte convenții a fost interesată de recunoașterea denumirii „România”, însă se opunea, prin cancelarul conte Andrassy ca principele Carol să poarte titlul de „Domn al românilor”, deoarece *„Austria, având și români ca supuși, nu poate tolera ca suveranul să ia titlu de Domn al românilor”*, în caz contrar, *„ar face să înceteze numaimedecât legăturile amicale care există între Austria și România”*. Guvernul român a renunțat astfel la titlul de „Domn al românilor”. Ca răspuns la opoziția Turciei, ministrul de externe român, Vasile Boerescu, a rugat pe reprezentantul român în Turcia, Iancu Ghica, *„să se folosească cu orice prilej pentru a menține cât mai des cuvântul «supuși români» la corespondența oficială adresată Porții, ca afirmare permanentă a dreptului nostru”*. Mihail Kogălniceanu, ajuns ministru de externe la 11 mai 1876, a cerut din nou Turciei recunoașterea numelui de România și trimite un memoriu la 7 iulie 1876, cerând *„recunoașterea individualității statului român și a numelui său istoric”*. Din partea Turciei a venit un răspuns sfidător: *„Pentru moment Poarta se ocupă de lucruri mai importante”*. Kogălniceanu, revoltat, *„adrează un mesagiu amenințător Porții și, spre a nu crea dificultăți prea mari țării, se retrage din minister”*. Românii continuă cu intervenții energice la Poartă și obțin și sprijinul reprezentanților puterilor europene, *„mai ales concursul activ al lui sir Henry Elliot”*. Savfet Pașa promite în 1876 că *„faptul va fi îndeplinit în foarte scurt timp”*. A venit însă Războiul de Independență, care a rezolvat această problemă. Raoul V. Bossy (el însuși diplomat, era în perioada 1931-1934 consilier la Legația Română din Viena) laudă în final *„acțiunea diplomatică statornică a României, după cum răsare tot mai luminoasă icoana acelor cari, în scurgerea deceniilor, au stat neclintiți în slujba țării”*. (Gazeta **La noi**, 19 noiembrie 10 decembrie 1933)

14. 1934 septembrie, 15. Gazeta „Neamul Nostru” publică un articol semnat de profesorul universitar George Moroianu, rectorul Academiei Comerciale din Cluj, scris în august 1934 în „Satulungul Săcelelor”, de lângă Brașov, care începe astfel: *„Consăteanul meu, Ion Țuțuianu, confrate agronom, atașat pe lângă Serviciul agricol din Sfântu Gheorghe, împreună cu un mănunchi de intelectuali din județul Trei Scaune au hotărât să scoată un ziar săptămânal destinat, atât poporului nostru de la sate, cât și conducătorilor lui, mai ales preoți și învățători din cele trei județe: Trei Scaune, Ciuc și Odorheiu, unde atâția români și-au pierdut limba în decursul veacurilor de restriște prin care a trecut nația noastră din această provincie”*. Arată că fiind întrebat asupra titlului, le-a spus că cel mai potrivit este acela de „Neamul Nostru”, pentru că numai rostind aceste cuvinte, vedem pe acest neam „defilând din

adâncul veacurilor pe dinaintea ochilor noștri sufletești, cu toate durerile, cu toate nedreptățile, cu toate loviturile nemeritate ce le-a durat în decursul vremilor, cu toată truda istovitoare înspre mai bine, cu toate însușirile lui frumoase, dar și cu defectele lui, precum și cu bucuria și cu mângâierea lui în speranța de a se ridica în viitor la o soartă mai bună și mai demnă de el”. Profesorul propune revistei să se angajeze în readucerea românilor secuizați „în albia neamului nostru, chemați să ajungă pe aceste meleaguri la un strălucit viitor”. Consideră că românii trebuie să colaboreze și cu „concetățenii noștri săcui, pe care trebuie să-i lăsăm să se dezvolte în liniște și pace, ajutându-i culturalicește și trăind cu dâșii în cea mai bună înțelegere, căci numai așa vom servi interesele adevărate ale țării. Nici o nedreptate, nici o silnicie, căci noi știm cât de dureros le-am simțit pe acestea în trecutul nostru zbuciumat, când aceste metode ni s-au aplicat nouă de foștii noștri stăpânitori [...]. Nu vrem nicidecum să ne atingem de drepturile altora, precum nu vrem ca nici alții să le știrbească pe ale noastre”. Dorește ca „Neamul Nostru” și colaboratorii gazetei să evite să facă politică de partid și să fie „inșpirați de principii și sentiment în afară de orice coterie de partid și având în vedere numai o datorie de înalt ordin național, care trebuie să ne unească pe toți”.

15. 1934 decembrie 9. În numărul 13, din 9 decembrie 1934, al publicației „Neamul nostru” Foaie săptămânală pentru cultură, știință și artă, al cărui director fondator era Ioan N. Țuțuianu, iar redacția și administrația se afla în Sfântu Gheorghe, piața Mareșal Averescu, în articolul intitulat *Limba românească*, sunt redată „cele 10 datorii ale Românului către limba sa”, după cum urmează: *Gândiți-vă că în toată viața trebuie să dați locul întâi limbei voastre strămoșești; Vorbiți în limba voastră, acasă, cu ai voștri, cu prietenii și cu oricine; Creșteți pe copiii voștri în limba voastră și învățați mai ales pe fete să vorbească și să iubească limba maternă; Feriți-vă de școlile străinilor, căci numai așa veți lucra înțelepțește; Cumpărați cu prioritate cărți, reviste și jurnale, scrise în limba voastră; La orice petrecere, ca și în saloane, vorbiți limba voastră; dar vorbiți-o frumos; Orcui aveți de scris, scriți în limba voastră; Dacă porunciți marfă în străinătate, scriți în limba voastră, căci câștigul deschide urechile și ascute limba; Dați mărfurilor numiri numai în limba voastră; Toate inscripțiile prăvăliilor, etichetele mărfurilor și orice reclamă, faceți-le în limba voastră.*

De menționat că textul a fost scris, într-un săptămânal „pentru cultură, știință și artă” românească, ce a apărut acum mai bine de șapte decenii, în Sf. Gheorghe, având ca public țintă românii din zonă, vorbitori de limbă română și maghiară. El exprimă o îngrijorarea mai veche a liderilor românilor din județ, față de procesul de asimilare care a avut loc aici, inclusiv în perioada interbelică, respectiv după

Unirea cea mare de la 1 Decembrie 1918, potrivit căreia, după o perioadă de folosire a biligvismul, în majoritatea cazurilor, are loc folosirea exclusivă doar a uneia dintre limbile vorbite și trecerea vorbitorului de la o cultură, la alta. Deși cercetările actuale au pus în evidență avantajul biligvismului, în comunitățile multietnice, rămân de mare actualitate „datoriile românului către limba sa”, cât și ale concetățenilor maghiari față de limba lor maternă, dar și față de limba oficială a statului român. (Ioan Lăcătușu, „Presa de altădată. Din îndatoririle românului față de limba sa maternă”, în *Cuvântul nou*, Anul XX, Nr.5464, din 11 august 2009)

16. 1935 octombrie 24. Se întocmește actul de fundație al gazetei „**Oituzul**”. În acest act se scrie: „Subsemnații, în dorința de-a promova interesele naționale, culturale și economice ale populației din județul Trei Scaune, am hotărât să înființăm o gazetă scrisă în românește, care să apară săptămânal în următoarele condiții: 1. Scopul. Gazeta are scopul de a da informații sănătoase și folositoare în spirit național românesc, informațiunile necesare din toate domeniile publice (bisericești, școlare, culturale, economice, financiare, administrative etc.)...”. Se precizează apoi aliniat privind conducerea gazetei, veniturile, denumirea gazetei. Actul este semnat de: ss. dr. Valeriu Bidu, prefect, ss. dr. V. Stanciu, primar, ss. dr. Rauca Răuceanu, ss. dr. Victor Maiorescu, ss. dr. C. Moldovanu, ss. dr. M Crețu, ss. Aurel Nistor, protopop, ss. Cornel Cosma, ss. D. Menciuc, ss. dr. Oct. Golceriu, ss. dr. Romulus Olteanu, ss. dr. Victor Cerghe Pop, ss. ing. N. Ștefănescu, ss. Const. Zăinescu, ss. I. Damaschin, ss. ing. Sabo, ss. I. Olteanu, ss. Aleman Ilarie, ss. D. Păcurar, ss. D. Țurcan, ss. Petre G. Marcu, ss. El. Lițu, ss. Stănescu, ss. dr. Gr. Păltineanu, ss. Eug. Sibianu, ss. Av. Coșarcă, ss. dr. Călugăru, ss. T. Ionescu, ss. I. Crețaru, ss. G. Gociman, ss. pr. Iuliu Păstrav, ss. C. Nastase, ss. I. Petrovici, ss. Nestorescu. (*Oituzul*, nr. 1, din 1 decembrie 1935).

17. 1935 decembrie 1. Apare publicația în limba română „**Oituzul**” - „Gazetă independentă de informație culturală, socială și politică”. Redacția și administrația Sfântu Gheorghe, strada Ștefan cel Mare nr.15. În „*Cuvânt înainte!*”, articol de fond, se spune că această gazetă este „*Foaia care încearcă a-și croi un drum în publicistica românească*”, având ca deviză „*obiectivitate și corectitudine în informații*”. Gazeta își propune să lase „*câmp liber tuturor opiniilor, tuturor dezbaterilor animate de același gând scump tuturor: întărirea și afirmarea, cât mai intensă, a specificului românesc în aceste meleaguri*”. Totodată se scrie că: „*Oituzul va avea ochiul vigilent, minte înțelegătoare și discernământ logic pentru a nu lăsa să se strecoare neobservat nimic din ceea ce constituie aci, datorie și obligație sfântă față de întreg neamul românesc*”. Gazeta își propune să fie și „*catedra de unde se va propovădui cuvântul de înfrățire*”. Cititorilor le cere „*să se identifice cu*

puritatea gândurilor celor ce-au luat inițiativa apariției acestei foi, să-i secondeze în lupta dezinteresată ce se pornește azi, să-i lumineze cu contribuțiile lor cât de modeste. Din munca tuturor va răsări izbânda tuturor”. Tot cu acest prilej redacția publică articolul „1 Decembrie 1918”. Redacția aduce un elogiu „*acelor mulți eroi, cunoscuți sau anonimi, cari prin graiul lor profetic, prin îndemnul lor de mari iluminați, au pregătit ziua cea mare a Unirii de la Alba Iulia, înfăptuire care, e bine să se știe, nu a fost hărăzită de întâmplările fortuite ale vieții, n-a fost darul hazardului istoric, ci fructul copt al unor strădanii seculare”.* Se arată apoi că de la Mihai Viteazul și de la poezii și „*vădicii cari în taina sufletului lor au mângâiat același vis de aur, până la umilul soldat care în furia luptelor de pe Carpați murea cu privirea întoarsă spre Ardealul cel așa de mult dorit, toți acești apostoli umili ai unei mistici naționale care a întreținut focul sacru al unirii poporului român întreg sub același sceptru și în limitele aceleiași țări, tot acest șir de martiri trebuie amintit într-o zi așa de solemnă și proslăvind memoria lor să căutăm a ne înălța până la măreția faptelor lor”.* (Oituzul, nr.1, din 1 decembrie 1935)

18. 1935. Este publicată adresa Dr. Aurel Gociman, prin care oferă spre cumpărare volumul „România și revizionismul maghiar”; primăria decide achiziționare a două exemplare. „Domnule Primar, Am onoarea a vă face cunoscut, că am tipărit o lucrare cu titlul „România și revizionismul maghiar”, cu un material documentar foarte bogat, îmbrățișând întreaga problemă a propagandei revizioniste, care se duce în străinătate de dușmanii țării noastre. Lucrarea are 410 pagini și conține 65 clișee cu reproduceri din cele mai interesante din materialul de propagandă revizionist, prefața ei fiind scrisă de D. Stelian Popescu, directorul ziarului „Universul”, președintele Ligii Antirevizioniste Române. Prin amploarea și prin documentarea sa serioasă lucrarea îmbrățișează problema revizionismului maghiar sub toate aspectele ei. Pe lângă faptul că lucrarea constituie până azi singura carte românească din care cititorul se poate documenta cu privire la problema revizionismului maghiar, ea dă indicații documentare cu privire la lipsa de teme a argumentelor ungurești și răspunde pe bază de studii serioase afirmațiilor maghiare, pe temeiul cărora dușmanii noștri ar vrea să pună stăpânire din nou pe pământul Ardealului și Banatului.

Cum problema revizionismului maghiar, prin propaganda neîncetată care se face împotriva țării noastre de dușmani este mereu actuală, se impune ca opinia publică românească să fie cât mai bine documentată în această privință și cred că lucrarea „România și revizionismul maghiar” satisface foarte bine acest scop (...) Îmi permit a Vă ruga să aveți bunăvoința de a aproba, ca instituțiunea pe care cu onoare o conduceți, să cumpere un număr de exemplare din această lucrare...” Dr.

Aurel Gociman, avocat și ziarist, secretar general pentru Transilvania al Ligii Antirevizioniste Române, Cluj, Cale Regelui Ferdinand 110”.

Aprecieri despre cartea „România și revizionismul maghiar”, de dr. Aurel Gociman: **Stelian Popescu**, fost ministru de justiție, președintele Ligii Antirevizioniste Române, directorul ziarului „Universul”, autorul prefetei cărții. „Lucrarea, cuprinde un material atât de bogat, încât face din ea un obiect de preț pe biroul oricărui intelectual, ca și al oricărui român, cărora le pune la dispoziție tot ceea ce este necesar ca să se documenteze în mod suficient asupra chestiunii atât de arzătoare a revizionismului, agitat de turburătorii păcii, stabilită cu atâtea sacrificii. (...) Cartea lui Aurel Gociman îmbrățișând toată problema revizionistă în ceea ce privește neamul românesc, umple un gol simțit în literatura noastră și este menită să servească drept punct de plecare altor lucrări, pentru ajungerea scopului urmărit „demascarea falsității temei revizioniste maghiare”.

Prof. **Ioan Lupăș**, membru al Academiei Române, președintele Comitetului Regional pentru Transilvania a Ligii Antirevizioniste Române, în „Universul” din 29 iunie 1934 a scris următoarele: „...Materialul vast pe care l-a strâns autorul într-o serie întreagă de ani, este grupat cu îngrijire în 18 capitole bine rotunjite și într-o succesiune logică dând astfel cititorilor putința de a se orienta cu înlesnire asupra chestiunilor care i-ar interesa mai de aproape. Din privire istorică asupra revizionismului maghiar nu lipsește nici un moment esențial, fie cu privire la acțiunile din cuprinsul Ungariei, fie la cele desfășurate în diferite țări europene, inundate de produsele literaturii revizioniste, fabricate sau inspirate din cercuri budapestane. În afară de vre-o 74 publicații revizioniste, apărute în limba maghiară, autorul enumeră 67 franceze, 40 engleze, 22 italiene și 16 germane. Aceste cifre sunt destul de elocvente spre a dovedi stăruința inegalabilă a revizioniştilor, care nu se lasă descurajați de nici un obstacol, și se opintesc a iscodi după fiecare eșec, noi mijloace de captare a opiniei publice naive și credule. Este de dorit să pătrundă cartea dr. Aurel Gociman „România și revizionismul maghiar” nu numai în bibliotecile diferitelor instituțiuni, ci și în casele tuturor intelectualilor români, spulberând indeferentismul manifestat până acum față de acest curent subversiv și trezând în sufletul lor un interes mai viu pentru chestiunile obștești...”

Prof. Univ. **Victor Papilian**, scriitor, director general al Operei Române din Cluj: „...Primind seva inspirației parcă din adevărurile pământului, și deci tare pe poziție, Aurel Gociman a arătat în pagini ferme, sobre, pline de o serioasă documentare, dreptatea cauzei sale, fără afectare sau fățarnică declamațiune, așa cum îi șade bine unui luptător adevărat”. (ANC, Fond *Primăria Sf. Gheorghe*, dos. 1025/1935).

19. 1935 decembrie 5. Ziarul „Dimineața” publică articolul de fond intitulat „Într-un oraș de provincie”, semnat de N. Batzaria. În articol se scrie următoarele: „Răspunzând unei invitații, care m-a măgulit și onorat, am mers, în ziua de duminică din urmă, în modestul și liniștitul oraș Sft.-Gheorghe, ca să țin o conferință sau, mai exact, o cuvântare ocazională în legătură cu aniversarea Unirii de veci a Ardealului și Banatului cu vechiul Regat. Mergeam pentru prima oară în acest oraș, însă știam că nu mă voi simți străin și intimidat. Știam că valorosul și harnicul meu compatriot, d. Petre G. Marcu, directorul liceului de acolo, mă așteaptă, ca să-mi arate prietenia ce-mi poartă și ca să evocăm împreună amintiri din vremea apusă de mult când el era un elev vioiu și sârguincios pe băncile fostului liceu român dela Bitolia [Grecia], iar eu îndeplineam funcția de profesor. Mai știam că d. primar dr.-ul Stanciu, care gospodărește orașul cu atâta pricepere și devotament, va fi bucuros să reînoim o cunoștință făcută la Iași, cu ocaziunea congresului ținut nu demult de Uniunea orașelor din România. Mai știam ceva ce contribuia să-mi alunge sfiala ce-o simți când te prezinți pentru prima dată unui public care nu te-a văzut și nu te-a cunoscut. Acest «ceva» este calitatea mea de Român macedonean, deci de membru al grupului românesc care a dat Ardealului și Banatului atâția bărbați de seamă, atâția mari binefăcători, și a cărui activitate dăinuiește și astăzi în bisericile din mai toate orașele acestor două provincii și în alte opere și așezăminte cu caracter cultural și național. Și, în adevăr, în acea sală arhiplină a teatrului orășenesc, în care am ținut cuvântarea, am simțit tot timpul că mă înconjoară o atmosferă de simpatie, o atmosferă de binevoitoare prietenie.

Altcum orașul Sft.-Gheorghe, pe care soarele întârziat din acest început de iarnă îl învăluia într-o lumină așa de plăcută, îți face cu atât mai mult impresia unui oraș tăcut ba uneori ești ispitit să crezi că e un oraș din care au plecat locuitorii cu cât mergi direct din extraordinara forfoteală și din sgomotul asurzitor al Bucureștilor. Totuși, tăcutul și modestul orașel Sft.-Gheorghe, capitala județului Trei Scaune «Trei Scaune» în înțelesul de trei reședințe, trei plăși prezintă o deosebită importanță dintr-un alt punct de vedere. Este anume centrul secuimii. Secuii formează majoritatea populației acestui oraș, care numără vreo 12 mii de suflete, și tot secuii sunt în masă destul de compactă în județ. Însă, știm din istorie că, în genere, raporturile dintre secuii și români au fost mai bune, în rândurile secuilor manifestându-se o tendință de apropiere, de împrietenire cu românii, alături de cari locuiau [...]

Intellectualii noștri de la Sft.-Gheorghe, dându-și seamă de acest adevăr, desfășoară în domeniul cultural o activitate ce merită tot sprijinul și toată prețuirea. Între altele, au hotărât apariția unui ziar săptămânal, din care a și apărut primul

număr în ajunul zilei de 1 Decembrie. Titlul acestui ziar este «Oituzul», organ de bună și solidă propagandă culturală. Judecând după conținutul îngrijit și interesant al primului număr, suntem îndreptățiți să credem că «Oituzul» va izbuti în marea și atât de importanta operă de afirmare a culturii românești și de câștigare pentru această cultură a secuimii din regiunea aceia”. (*Dimineața*, din 5 decembrie 1935)

20. 1935 septembrie 14. Din publicația „Jurnalul”, din 18 septembrie 1935, aflăm că în data de 14 septembrie 1935, la Sf. Gheorghe, a avut loc „serbarea inaugurării Centrului de Pregătire Premilitară din jud. Treiscaune”.

21. 1935 decembrie 5. Gheorghe de Ferenczy, redactor responsabil al ziarului „Igazság” [Adevărul] din Sfântu Gheorghe trimite următoarele două telegrame:

„Domnului Nicolae Titulescu, Ministru regal al Afacerilor Străine București, Cu ocaziunea apariției primului număr al ziarului săptămânal „Igazság” din Săcuime, permiteți-ne, Excelență, să Vă transmitem sincerile noastre omagii și asigurarea sentimentelor noastre de supunere și devotament. Noul organ de luptă pentru aceleași idei pe care Excelența Voastră atât de magistral le-a dezvoltat în discursul istoric ținut în Cameră, ca răspuns dat contelui Bethlen. Excelenția Voastră ați arătat adevărata cale ce trebuie să o urmeze minoritățile din România. Noi căutăm ca pe această cale să conducem poporul săcuiesc, loial și credincios Statului Român, ca prin colaborare frățească să ajungem la prosperarea patriei noastre commune. Redacția ziarului „IGAZSÁG”, Redactor responsabil, Gheorghe de Ferenczy, Sft. Gheorghe

Domnului Stelian Popescu, fost ministru, Președintele Ligii Antirevizioniste, BUCUREȘTI, Cu ocaziunea apariției, în limba maghiară, a primului număr al ziarului „Igazság” din Săcuime, Vă trimitem, d. președinte, frățeștile noastre urări de bine. Noul organ luptă în contra tendințelor revizioniste și iredentiste și urmărește îndrumarea pe această cale a populației din Săcuime, loială și credincioasă Statului Român, pentru prosperarea patriei noastre comune, România Mare., Redacția ziarului „Igazság”, Redactor responsabil, Gheorghe de Ferenczy, Sft. Gheorghe

22. 1936 ianuarie 5, Sfântu Gheorghe Gazeta „Oituzul” publică articolul de fond intitulat „1936”, care începe astfel: „În pragul unui an nou ești cuprins de nostalgia trecutului și de teama ce ți-o provoacă incertitudinea viitorului. A stat în uzul oamenilor din totdeauna ca, cercetând trecutul, să descopere cursul evenimentelor în desfășurare”. Se arată apoi că „înțelepciunea pătrunzătoare a cronicarului putea ghici în parte evoluția faptelor atunci când ele se depăneau pe caierul vremii după anumite legi de ordine și logică, cu oarecare stabilitate”. Dar, în acele zile [de început de an 1936] hotărâtoare în mersul lumii sunt neprevăzutul și

capriciul, încât autorul se întrebă că „vom fi în stare să dominăm cursul vremii?”. Arată, optimist, că au apărut două forțe, care fac să se înlăture anumite „perspective lugubre” din viitor, și anume: apariția, după război, a unei noi „puteri morale formidabile”, și anume „voința mulțimilor, cari nu mai sunt azi mase amorfe, ci conștiente de destinele și de chemarea lor, și aceste mulțimi doresc pacea”, și forța Ligii Națiunilor, care nu demult aplicase sancțiuni Italiei fasciste, demonstrând că popoarele civilizate „s-au ridicat până la înțelesul securității colective”.

23. 1936 ianuarie 26. Ziarul „Neamul Nostru”, Foaie săptămânală a Românilor din ținutul secuizat pentru propagandă națională, culturală, știință și artă (Fondator I.N. Țuțuianu, Director I. Roșu, continuă să publice studiul semnat de prof. dr. Aurel Gociman „Problemele românești în regiunea secuizată”).

24. 1936 mai 10. Gazeta „Oituzul”, publică sub semnătura *Dr. M. C.* articolul *Problema apei în orașul Sfântu Gheorghe*, în care se arată că populația orașului nu are suficientă apă, apeductul orașului nu furnizează decât 95.000 m cubi. Există nesiguranța ca în viitor izvoarele captate să nu asigure nici această cantitate de apă. Autorul arată că în anii trecuți Primăria a săpat o fântână la mare adâncime și a găsit un strat de apă cu un debit de 12 l pe secundă. Această sursă ar putea fi pompată în apeduct, scrie autorul articolului. Dar propune să se construiască filtre pentru a fi captată apa Oltului. Arată apoi că lipsa apometrelor este o cauză a risipei de apă și a veniturilor reduse ale Primăriei pentru apă. Dă exemplul Clujului, care are peste 4000 de case cu apometre și încasează 23.500.000 lei, pe când Oradea, cu 5000 de case, dar fără apometre, încasează, pașal, doar 12 milioane. În Sfântu Gheorghe, cei 50 de consumatori cu apometre plăteau cca. 96.000 lei pentru circa 12.000 m cubi, iar cei 250 fără apometre plăteau doar 91.000 lei pentru circa 82.500 m cubi de apă.

25. 1936 septembrie 6. „Oituzul”, „Gazetă independentă de informație culturală, socială și politică”, publică articolul „Administrația și problemele naționale românești în regiunea săcuizată”. Materialul reprezintă „conferința prezentată de dl. Dr. Grigore Păltineanu, șef de serviciu la Prefectura jud. Treiscaune, la Adunarea Generală a Asociației Funcționarilor Administrativi din Ardeal și Banat, cu ocazia congresului din 5 august 1936”. (*Oituzul*, anul I, nr. 35, p. 1)

26. 1936 decembrie 13, Gazeta „Oituzul” publică, în traducere, articolul „Nu ne trebuie revizuire”, semnat de cunoscutul scriitor și ziarist maghiar Gheorghe Ferenczy, prieten al românilor, publicat în ziarul său „Igazság”[Adevărul], luând poziție împotriva „propagandei deșănțate pe care guvernul de la Budapesta o duce pe toate căile pentru revizuirea tratatului de pace”. Ferenczy arată că radioul de la Budapesta, „acum, ca și totdeauna, întrebuințează toate mijloacele și toate

argumentele ca să inducă în eroare să-și țină permanent într-o credință greșită populația maghiară”, astfel că revizionistii din Ungaria, „prin agitațiile lor de grea urmare nu fac decât rău”. „Oituzul” citează în continuare pe Ferenczy, care spune că: „Minoritarii din România înfierează orice teză revizionistă și o respinge cu hotărâre. Întâlnirea șefilor Micei Antante la București este o dovadă grăitoare de inseparabilitate și dacă va fi nevoie, cei aproape 50 milioane de locuitori ai Micei Antante sunt gata să-și apere cu armele granițele actuale”. Ferenczy mai arată că „în România recunoaștem naționalitatea noastră (...), dar față de noua noastră țară, fără deosebire, cu o loialitate de 100%, nu ne lăsăm induși în eroare de cercurile revizioniste, nici de glasul nerușinat al presei din Ungaria (...). Noi servim cu credință țara noastră România și orice se va spune, orice se va scrie dincolo, în țara lui Horthy, nouă nu ne trebuie revizuire! Nu! Nu! Niciodată!”.

27. 1936 decembrie 25, Gazeta „Oituzul” face un „*Apel către populația românească din Sf. Gheorghe*” pentru a sprijini pe copiii de romi din Arcuș care vor veni să colinde de Crăciun. Arată că în comuna Arcuș există „*un sătuleț de romi, cari au păstrat, în decursul timpurilor, în întregime graiul nostru românesc și obiceiuri creștinești*”. Autoritățile, au cumpărat haine pentru copiii romilor și „le-a înființat și un post de învățător, ca să guste și ei din binefacerile învățaturii de carte. Și s-au dovedit vrednici de învățătură”. Întâmpină însă greutăți din cauza sărăciei și „învățătorii au dispus înființarea unei cantine școlare”.

28. 1936 decembrie 25, Gazeta „Oituzul” publică „Realizările din județul Trei Scaune în anii 1933-1936”, arătând că acestea sunt opera „înțelegerii de care a dat dovadă d. prefect al județului, dr. Valeriu V. Bidu, care s-a dovedit un bun gospodar și un energic om al faptelor”, fiind „ajutat de toți funcționarii județului, depunând fiecare priceperea și dragostea de muncă, pentru prosperarea intereselor județului”. În domeniul învățământului au fost construite, de către prefectură și de către primării 19 școli noi, trei au fost amplificate și două reparate, s-a achiziționat mobilier, material didactic și biblioteci, s-au creat 79 de posturi de învățător, în anul 1933 erau în județ 407 săli de învățământ și în 1936 erau 422. S-au construit în total 10 biserici, din care una, de la Bicsad, pe cheltuiala inginerului D. Bogdan. S-au renovat șapte biserici. În aceeași perioadă s-au construit două case naționale culturale și două s-au renovat. S-au renovat trei spitale, s-au construit cinci dispensare noi și s-au procurat mobilier și material sanitar. S-au construit trei clădiri pentru preturi și opt pentru primării, precum și cinci „gospodării comunale”. S-au construit drumuri și poduri, linii telefonice. S-au procurat de către prefectură unelte agricole, semințe pentru cultură, s-au făcut plantații de arbori pe marginea drumurilor și s-au întreprins și alte lucrări pentru dezvoltarea agriculturii și a vieții sociale în județ.

29. 1937 octombrie 23. Publicistul Kormos Dezideriu solicită Primăriei un ajutor pentru tipărirea revistei „Kimondom”: „Domnule Primar, Subsemnatul Dezideriu Kormos, directorul revistei antirevizioniste „Kimondom”, rog cu respect a-mi aproba o subvenție, ca să pot servi pe mai departe și mai intensiv scopul meu urmărit. Revista mea servește scopurile apropierei româno-maghiare, mai cu seamă orientarea antirevuzionistă și politică în sensul adevărat și potrivit maghiarimii din România. Este natural că în această atitudine a mea nu am nici parte de vreun ajutor, sau sprijin, de peste hotare, din contră, sunt expus bombardării continue a Partidului Maghiar oficial.

În convingerea că această cale a mea va fi sprijinită ca cea dreaptă, sinceră și socială, din partea opiniei publice românești, precum și din partea tuturor reprezentanților ei, rog cu respect pe Domnul Primar, să binevoiască a-mi aproba nu mie personal, ci drept ajutor ideilor și tendințelor mele din partea Primăriei orașului, un ajutor. Primiți, Domnule Primar, expresiunea deosebitei mele considerații.” (ANC, Fond *Primăria Sf. Gheorghe*, dos. 869/1937)

Anexa nr. 2.

Știri și articole apărute în presa din perioada interbelică, referitoare la înființarea, abonarea, finanțarea și cenzurarea unor publicații locale, regionale și centrale.

1. 1920. Publicația bucureșteană „Renașterea Română - ziar de dimineată”, adresează Prefecturii Treiscaune, o cerere prin care se solicită sprijinul de a abonare a prefecturii și a primăriilor din județ, la publicația amintită. „Ziarul nostru se spune în documentul respective apără interesele adevărate ale țării și prin cel mai bun sistem de informații e în curent cu toate știrile din lumea întreagă”. (ANC, Fond *Prefectura Județului Treiscaune*, dos. 1487/1920).

2. 1920. Primăria primește oferta de abonare la revista „Poliția”, „singura revistă românească de specialitate din întreg Ardealul și Banatul, care tratează chestii de administrație și organizație polițienească, atât ca teorie cât și ca practică, (...) revista având ca scop unificarea administrației, în aceste zile grele care bat la ușile tuturor românilor”. (ANC, Fond *Prefectura Treiscaune*, dos. 1092/1920)

3. 1921. În ofertă pentru abonarea la revista „Curierul Administrativ” se menționează: „După cum cunoșteți, revista „Curierul Admnsitrativ”, publicație lunară de administrație și poliție, care a intrat în al 14-lea an al existenței sale, pe lângă că este o revistă folositoare, din punct de vedere administrativ, dar în paginile

sale sunt înserate lucrări și furniture diverse...” (ANC, Fond *Prefectura Treiscaune*, dos. 293/1921)

4. 1921. Prefectura primește oferta pentru abonarea la revista „Sănătatea publică”. (ANC, Fond *Prefectura Treiscaune*, dos. 301/1921)

5. 1921. În oferta de achiziționare a publicației „Revista Aeronautică”, se menționează: „Chiar și în timp de pace aeronautica are un rol civilizator, prin ușurința cu care face legătura între diferitele popoare, iar pentru noi ar facilita mult legătura cu popoarele latine, de care ne desparte un cerc de popoare cu origini diferite”. (ANC, Fond *Prefectura Treiscaune*, dos. 422/1921)

6. 1921. Apare „Gazeta antreprenorilor”, săptămânal economico-tehnic care avea ca scop să asigure „o informare precisă a forurilor competente despre evenimentele care au loc în viața economico-națională, despre toate edificările (construcțiile n.n.), eventual despre planuri de edificări și furnizări”. (ANC, Fond *Prefectura Treiscaune*, dos. 347/1921)

7. 1922. Se aprobă înființarea, cofinanțarea și editarea ziarului „Szekely Uisag” (ANC, Fond *Prefectura Treiscaune*, dos. 676/1922)

8. 1922. Este afișat ordinal circular privind interzicerea intrării în țară a ziarului SZOBODZA, tipărit în limba maghiară în KOSICE, CEHOSLOVACIA. (ANC, Fond *Prefectura Treiscaune*, dos. 898/1922)

9. 1922. Este înregistrată telegrama prin care se transmite ordinal conform căruia prefecturile nu mai aveau voie să aprobe apariția unor noi ziare, fără avizul Ministrului de Interne. (ANC, Fond *Prefectura Treiscaune*, dos. 934/1922)

10. 1922 aprilie 1. Apare „Gazeta Oficială a jud. Treiscaune”, ediție bilingvă româno-maghiară; în perioada 1926-1938, apare sub denumirea „Monitorul oficial al județului Treiscaune”; Redactor șef Pompeiu Pop. (ANC, Fond *Prefectura Treiscaune*, dos.329/1921)

11. 1922. Este afișată adresa publicație „Argus”, organ zilnic al Comerțului, Industrie și Finanțelor, prin care se cer informații despre evoluția prețurilor la 40 de articole de primă necesitate. (ANC, Fond *Prefectura Treiscaune*, dos. 1206/1922)

12. 1923. Sunt difuzate în teritoriu ordinele privind interzicerea difuzării ziarului „Tuz” care apare în limba maghiară la VIENA și a unor publicații care propagă comunismul și socialismul, editate în alte țări (ANC, Fond *Prefectura Treiscaune*, dos. 61, 62 și 63/1923)

13. 1923. Ministerul de Interne transmite circulară privind acordarea cetățeniei române ziariștilor maghiari, numai după o atentă verificare. “Acești ziariști se precizează în documentul menționat odată intrați în țară se dedau la o întinsă propagandă iridentă maghiară, căutând să strângă rândurile ungarilor prin

mijlocul societăților sportive, muzicale etc. (ANC, Fond *Prefectura Treiscaune*, dos. 320/1923)

14. 1923. Este afișată circulară privind interzicerea răspândirii în țară a tuturor ziarelor în limba maghiară tipărite în AMERICA. (ANC, Fond *Prefectura Treiscaune*, dos. 623/1923)

15. 1923. Prefectura primește cererea de acordare a unui sprijin financiar pentru editarea publicației „Agricultorul”, „Revistă Enciclopedică Ilustrată” (ANC, Fond *Prefectura Treiscaune*, dos. 144/1923)

16. 1923. Este afișată circulară privind interzicerea pătrunderii în țară a publicației „Magyar Jovendo” (Viitorul Maghiar), editată de Uniunea Turanică a Studenților, din Budapesta. (ANC, Fond *Prefectura Treiscaune*, dos. 241/1923)

17. 1924. Prefectura și primăriile din județ sunt atenționate să achite costurile anunțurilor apărute în „Gazeta oficială a jud. Treiscaune”. (ANC, Fond *Primăria Sf. Gheorghe*, dos. 42/1924)

18. 1929 noiembrie La Sf. Gheorghe apare „Buletinul ASTRA Despărțământul Central al județului Treiscaune, redactor dr. Ioan Vintilă. Reapare între anii 1938 -1940, având ca redactor șef pe Eugen Sibiuanu. (Ioan Lăcătușu, „Publicații în limba română din județele Covasna și Harghita”, în *Familia română*, Anul 12, Nr. 4 (43), 2011, p. 114-116)

19. 1931. Cererea Ziarului „Universul” pentru acordarea unui loc de vânzare a ziarelor, în piață centrală a orașului. (ANC, Fond *Primăria Sf. Gheorghe*, dos. 290/1931)

20. 1931. Ofertă pentru abonarea, pe anul 1931, la revista „România Administrativă”. (ANC, Fond *Primăria Sf. Gheorghe*, dos. 46/1931)

21. 1931 octombrie. Printr-o circulară a Ministerului de Interne, se solicită “înaintarea fotografiilor primarului și consilierilor, însoțite de note biografice, pentru publicația „Anuarul parlamentar și administrativ”. (ANC, Fond *Primăria Sf. Gheorghe*, dos. 1128/1931)

22. 1933, ianuarie. La Sf. Gheorghe apare „Era Nouă”, revistă lunară editată de Asociația Învățătorilor din județul Treiscaune, redactori Ioan Stoenac, Nicolae Vleja, Niță Buzea ș.a. (Ioan Lăcătușu, „Publicații în limba română din județele Covasna și Harghita”, în *Familia română*, Anul 12, Nr. 4 (43), 2011, p. 114-116)

23. 1934. Conducerea Primăriei orașului primește oferte pentru abonarea la revista „Satul revistă pentru literatură și cultură pentru popor”. (ANC, Fond *Primăria Sf. Gheorghe*, dos. 468/1934)

24. 1934. Revista „Sportul zilnic” din București solicită un sprijin financiar, din partea primăriei Sf. Gheorghe, necesar continuării editării ei. Din exemplarul

trimis primăriei, am reținut câteva cuvintele folosite atunci precum: „foot-ball”, „matchul”, „jamboreea cercetășiei” ș.a., precum și știrea referitoare la „primul pas pentru românizarea echipei naționale”, din care rezultă că „Biroul Federației a decis să reconstruiască echipa care să se ocupe de românizarea echipei naționale de foot-ball”. (ANC, Fond *Primăria Sf. Gheorghe*, dos. 531/1934)

25. 1934. Cererea de sponsorizare a Academiei de Arte Frumoase, din Iași și de abonarea la revista „Arta României”. „Această Academie, în cursul anului viitor școlar 1934-1935 împlinește 100 de ani de existență și anume: 25 de ani de la 1835 până la 1860, încorporată cu Universitatea și Liceul Național, în Academia Mihăileană din Iași, și 75 de ani de independență de la 1860 până la 1935. Cu prilejul acestor importante serbări jubiliare, culturale și artistice, Academia de Arte Frumoase din Iași, va organiza: o expoziție retrospectivă a tuturor elevilor și artiștilor ce i-a produs această școală; inaugurarea bustului în bronz a lui Gh. B. Panainteanu, fost elev și profesor; tipărirea revistei „Arta Română” ș.a. (ANC, Fond *Primăria Sf. Gheorghe*, dos. 698/1934)

26. 1934. Corespondența și decizia Primăriei privind abonarea la ziarului „Neamul Nostru”, din Sf. Gheorghe. „Neamul Nostru” gazetă săptămânală pentru cultura, știința și artă, Sf. Gheorghe. Domnule Primar, Pentru redeșteptarea simțului național patriotic în rândurile românilor maghiarizați din regiunea secuizată, am făcut să apară aici în secuime o gazetă săptămânală sub denumirea de “Neamul Nostru” în jurul căruia, mă străduiesc să strâng pe toți intelectualii din județ, pentru a forma un front de rezistență în contra atacurilor ce se aduc națiunii noastre și în special pentru a conlucra în vederea reromânizării fraților maghiarizați. Desigur și D-voastră apreciați titanica muncă ce trebuie să prestez pentru realizarea programului de mai sus, cum și marele risc material la care mă expun. De aceea îmi permit a vă solicita concursul atât moral cât și material, după cum veți binevoi a crede de cuviință. Primiți vă rog Domnule Primar asigurarea deosebitei mele stime și considerațiuni. Diredctor fondator, Ioan Țuțuianu”. (ANC, Fond *Primăria Sf. Gheorghe*, dos. 722/1934)

27. 1934. Publicația „Economia Națională”, revistă lunară economică, statistică și financiară, fondată de P.S. Aurelian, oferă lucrarea „Tezaurul Român de la Moscova”. Lucrarea cuprinde 200 de pagini îngrijit tipărite. „Autorul face o expunere luminoasă și captivantă a împrejurărilor care au determinat trimiterea tezaurului în Rusia, valoarea lui, obiectele de preț pe care le cuprindea, revoluția din Rusia, soarta tezaurului, procesul de la Berlin privitor la soarta bijuteriilor M.S. Regina Maria etc., dând un răspuns domnului George Hill, care susține că a repatriat tezaurul nostru de la Moscova. Cincizeci de documente inedite pe care s-a sprijinit

autorul dându-i un caracter curat științific”. (ANC, Fond *Primăria Sf. Gheorghe*, dos. 585/1934)

28. 1935 ianuarie 14. Ofertă de abonament la „Serviciul presei. Agenție Internațională de Presă și Publicitate. (...) Stimate Domn, Avem onoarea a vă informa că am creat în capitala țării o agenție modernă de presă și publicitate care se află în strânse legături cu marile agenții de presă din străinătate și cu toate publicațiile din România și de peste hotare. În cadrul agenției noastre care atinge absolute toate ramurile de activitate omenească am creiat și o secție specială de cartotecă menită să alimenteze toate publicațiile românești și străine. Cum din această cartotecă nu pot lipsi și date asupra personalității și activității dvs. Cât și pentru a evita erorile atât de frecvente, ne permitem a vă ruga să ne trimiteți cât mai curând posibil date autobiografice și, eventual, o fotografie sau caricatură a dvs. Aceste date urmează să fie tipărite și trimise celor 1459 publicații periodice din țara noastră, 759 ziare (din care 112 cotidiene) și 700 reviste precum și marilor agenții de presă din lume, care, la rândul lor, le multiplică și le trimit publicațiilor de pretutindeni spre a fi utilizate ori de câte ori se va ivi prilejul”. „Serviciul de presă furnizează prin telefon, telegraf, poștă și radiograme, informațiuni de presă pentru ziarele din țară și străinătate. Serviciul are următoarele secții: de documentare, de reportaj, de informațiuni și de publicitat, precum și corespondenți speciali în toată România și în principalele capitale de pe toate continentele”.

14 ianuarie 1935

„Urmând exemplul marilor agenții de presă și publicitate din Occident am creat în capitala țării o agenție similară. Grație unui vast aparat redacțional și administrative agenția noastră concentrează absolute toate publicațiile din țară și străinătate. Aceste publicații, printre care se află și cele 1459 ziare și reviste românești, sunt citite și decupate zilnic de funcționari specialiști, astfel că suntem în măsură să vă servim în fiecare dimineață, prin poștă, cu tăieturi din aceste publicații, cuprinzând tot ce poate privi persoana Dvs., organizația profesională căreia aparțineți, organizația politică din care faceți parte etc., după indicațiile ce ne veți da pe alăturatul buletin” (un chestionar, care însoțea oferta de abonament-n.n.) ...Timpul e scurt și prețios! Numărul publicațiilor este imens! Cine a azi timpul să citească miile de ziare și reviste ce apar în toată lumea? O facem noi pentru dvs. Prin aparatul ce ne stă la dispoziție. Iată ce ne scrie o personalitate căreia i-am servit timp de o săptămână tăituri din ziare și reviste: „...Salut, deci, înființarea instituției dvs. Care este extreme de utilă. În loc să-mi pierd timpul căutând în miile de ziare și reviste articole și notițe care mă interesează, primesc, în fiecare zi, odată cu poșta, articole și note asupra îndeletnicirilor mele și chiar unele care vorbesc despre mine

personal, dar despre care n-aș fi aflat, poate, niciodată”.

...Două din scrisorile abonaților noștri: Cunoscutul scriitor Panait Istrati ne spune, între altele: ...nimic nu putea să mă surprindă mai plăcut decât vestea înființării în sfârșit! și în țara noastră, a unui Serviciu de Presă asemănător celor din străinătate. Nici nu înțeleg cum un asemenea serviciu n-a fost creat mai curând. Adesea am întrebat pe confracții mei: „Cum fac, la noi, scriitorii, artiștii și oamenii politici, ca să fie informați asupra celor care se scrie despre ei?” Căci nu pot concepe și nimeni nu poate concepe în Apus un om care să se bucure de o cât de mică notorietate socială și care să rămâie nepăsător la ce se spune despre el, fie în bine, fie în rău. Aici nu este o chestiune de vanitate personală, ci de singurul mijloc ce ni-l oferă un asemenea serviciu, de a spulbera legendele și de a face istorie adevărată, fiecare bazându-se pe acele prețioase „tăituri de presă” servite la zi”...

Fostul ministru al muncii, d. Grigore Trancu Iași, ne scrie: Să fie oare vis sau realitate? Avem și noi un serviciu al Presei? De mult jinduiam după așa ceva după ce văzusem și simțisem serviciile pe care le aduce omului politic și de științe un asemenea serviciu. Deși eu extrăgeam după ziare tot ce se scrie despre mine și bune și rele și laude și înjurături totuși prin Dvs. aflu adesea că m-au înjurat mai mulți decât îi găseam eu. Vă felicit. Doresc să simțiți cu toții utilitatea aceste organizațiuni pentru ca din punct de vedere material să aveți conveniențele necesare de a merge înainte”. (ANC, Fond *Primăria Sf. Gheorghe*, dos. 95/1935)

29. 1935. Despre un „birou de studii și documentare”, cu o valoare practică cu totul deosebită, este vorba și în oferta de abonare la revista „Antrevizionismul”, transmisă Primăriei Sf. Gheorghe, în care, printre altele se spune: „Acțiunea revizionistilor de la Budapesta ia forme tot mai serioase de luptă pentru *dărâmarea tratatelor de pace*. Aceste tratate, pentru noi românii, au consfințit drepturi istorice, pe care le-am recucerit prin martiraj milenar și prin enorme sacrificii de sânge. Am înființat un „Birou de studii și documentare” cu un bine organizat și redactat organ de publicitate intitulat „Antrevizionismul” cu sediul în București. În felul acesta și după un program, care a întrunit aprobările celor mai eminente personalități ale vieții noastre politice, am început o mare acțiune de luptă și de combatere a revizionismului atât în țară cât și în străinătate.” (ANC, Fond *Primăria Sf. Gheorghe*, dos.486/1935, f. 1)

30. 1935. Corespondență privind abonarea la revista „Satul”; un exemplar din publicația menționată. „Satul revistă pentru cultură pentru popor”. Numărul din aprilie 1935, un număr special închinat Pomilor și Pădurii. Director Andrei Udrea. Cităm din editorialul „Sărbătoarea vieții”. De peste un veac de căsnim să înrădăcinăm și la noi serbarea sădirii pomilor; nu am ajuns însă să-i dăm însemnătatea

ce o are aiurea. E un semn al bicisniciei noastre și al lipsei de hotărâre în cele de folos pentru obște, dar mai ales pentru viitor. Dintr-o țară cu codrii vestiți, întinși odinioară până în preajma capitalei, încetul cu încetul ajungem la un pământ ars de soare, mâncat de puhoai... Mare meșteră e natura și cât de puțin cătăm noi spre ea, pentru a învăța de la dânsa ceea ce e bine și sănătos... Va veni o zi, când copiii noștri vor aduce lemne de construcție din alte țări. Nu ne temem de blestemul lor îndreptățit?”. (ANC, Fond *Primăria Sf. Gheorghe*, dos. 547/1935)

31. 1935. Cererea lui Sillbestein Izso, pentru aprobarea apariției ziarului „Sport Hiraldo”. Ziarul urma să apară de două ori pe săptămână, luni și joi, „caracterul ziarului, fiind exclusiv sportive”, editorul exprimându-și speranța că apariția ziarului „va servi la dezvoltarea vieții sportive a orașului și județului nostru”. (ANC, Fond *Primăria Sf. Gheorghe*, dos. 348/1935)

32 1935. Cerere pentru acordarea unui ajutor pentru Casa de retragere și pensiuine a ziaristilor. (ANC, Fond *Primăria Sf. Gheorghe*, dos. 92/1935)

33. 1935. Circulară privind achiziționarea ziarului „L'Independence Roumanie”, „...singurul cotidian redactat în limba franceză, cu un tiraj important în țară și străinătate, ziar care va scoate cu ocazia sărbătorilor de paști, un număr festiv cu un important reportaj politic, economic și social.” (ANC, Fond *Primăria Sf. Gheorghe*, dos. 526/1935)

34. 1935. Cererea de acordare a unei subvenții redacției ziarului „America” „America Roumanian Daily News”, Cleveland, Ohio, U.S.A., Domnului primar al orașului Sf. Gheorghe, județul Treiscaune, După cum credem că ați fost sesizat și de comunicarea făcută de la tribuna Parlamentului de către d. senator Gh. Pleș, în ședința din 11 aprilie 1935, ziarul „America”, al celor câteva sute de mii de români din Statele Unite ale Americii și Canada, împlinește anul acesta 30 de ani de existență. Cu prilejul de față ziarul a „America” va apărea în limba română și engleză, într-o edițiune festivă spre a fi dedicate atât jubileului în sine cât și pentru a fi închinat României, în scop de propagandă națională. Data apariție este fixată la 30 august a.c. când are loc și adunarea generală anuală a Uniunii Românilor din Statele Unite și Canada. În acest număr jubiliar vor semna mesajii festive cele mai importante personalități din viața politică și socială, reprezentanți consacrați ai scrisului românesc și alții. Având în vedere scopul inițiativei de mai sus, cu onoare vă rugăm să binevoiti a dispune să ni se acorde o subvenție bănească drept contribuție la editarea numărului festiv al tribunei care poartă de trei decenii slova și sufletul românesc peste ocean. Concomitent vă rugăm a ne pune la dispoziție orice fel de material de publicitate (articole, clișee etc.) care să corespundă unei cât mai largi propaganda naționale pentru țara noastră. În speranța că nu veți precupeți apelul

nostru de față vă rugăm să binevoiti a primi expresiunea distinsei noastre stime, împreună cu cele mai vii mulțumiri pentru concursul D-voastră neprețuit. Redactor pentru România al ziarului „America”, Paul Al. Donici”. (ANC, Fond *Primăria Sf. Gheorghe*, dos. 797/1935)

35. 1935. Circulară privind răspândirea și cenzurarea ziarelor rusești. Vânzarea acestor publicații putea fi făcută numai cu avizul cenzurii din București. (ANC, Fond *Primăria Sf. Gheorghe*, dos. 830/1935)

36. 1935. Publicarea afișelor referitoare la apariția ziarului „Oituzul gazetă românească de informațiuni scoasă în județul nostru de un grup de intelectuali români indiferent de opinii politice”. (ANC, Fond *Primăria Sf. Gheorghe*, dos. 1100/1935)

37. 1935. Oferta de abonare a ziarului „Progresul”, din București. „De la 1 Noiembrie apare ziarul „Le Progres” (Progresul) pe care vi l-am trimis regulat și Domniei Vostre”. Acest ziar cultural, social și economic, tipărit în limba franceză și română în 10.000 de exemplare, e răspândit pretutindeni, atât în țară cât și în străinătate. Direcțiunea ziarului, și-a luat greaua dar nobila sarcină, de-a strânge legăturile de prietenie între națiuni și de a lega alte noi prietenii, străduindu-se a face cunoscut cultura țării, arta, literatura, industria casnică, industria națională, comerțul românesc etc. (ANC, Fond *Primăria Sf. Gheorghe*, dos. 1172/1935)

38. 1936. Oferta achiziționării publicației „Calendarul Funcționarilor Administrativi” editat de revista „Ardealul Administrativ”. (ANC, Fond *Primăria Sf. Gheorghe*, dos. 1317/1936)

39. 1937. Corespondență privind abonarea la revista „Parlamentul românesc” pe anul 1937. (ANC, Fond *Primăria Sf. Gheorghe*, dos. 49/1937)

40. 1937. Revista „Parlamentul Românesc” solicită primăriei orașului Sf. Gheorghe un material documentar despre dezvoltarea orașului. (ANC, Fond *Primăria Sf. Gheorghe*, dos. 420/1937)

41. 1937. Oferta pentru abonare la revista administrativă „Plasa”. (ANC, Fond *Primăria Sf. Gheorghe*, dos. 436/1937)

42. 1937. Circulară privind abonarea la revista „Administrația Rurală”, publicație editată de Asociația Generală a Secretarilor din România. (ANC, Fond *Primăria Sf. Gheorghe*, dos. 697/1937)

43. 1937. Oferta de cumpărare, sau abonare la revista „Baionete”, „revistă de publicare a documentelor istorice și fapte de eroism din timpul războiului”. (ANC, Fond *Primăria Sf. Gheorghe*, dos. 840/1937)

44. 1937. Oferta pentru achiziționarea publicației „Calendarul Administrativ”, pe anul 1937, editat de Asociația Funcționarilor Administrativi.

(ANC, Fond *Primăria Sf. Gheorghe*, dos. 49/1937)

45. 1937. Redacția ziarului „Curierul Grefelor” organ informativ de susținere și îndrumare profesională a funcționarilor judecătorești din întreaga țară, cu sediul în Sf. Gheorghe solicită acordarea unei subvenții. (ANC, Fond *Primăria Sf. Gheorghe*, dos. 491/1937)

46. 1937. Ziaristul Rădulescu Dem solicită ajutor pentru editarea revistei „Flamura liberală”. (ANC, Fond *Primăria Sf. Gheorghe*, dos. 510/1937)

47. 1938 septembrie 27. Prefectura județului Treiscaune, transmite primarului orașului Sf. Gheorghe o adresă referitoare la apariția, la Cluj, a ziarului „Tribuna”, în care se menționează: „Avem onoarea a vă trimite, mai jos, copia adresei redacției ziarului „Tribuna”, rugându-vă să binevoiți a aduce la cunoștința publicului apariția aceluia ziar și a-l recomanda.” (ANC, Fond *Primăria Sf. Gheorghe*, dos. 1043/1938)

48. 1938. Ofertă privind abonarea la ziarul „Cuvântul” „ziar de atitudine și mare informație.” (ANC, Fond *Primăria Sf. Gheorghe*, dos. 80 /1938)

49. 1938. Ordin circular privind „suprimarea subvențiilor de la bugetele locale pentru tipărirea ziarelor”. (ANC, Fond *Primăria Sf. Gheorghe*, dos. 385/1938)

50. 1938. Ordin circular privind înființarea serviciului de presă la prefecture și primăriile orașelor reședință de județ. (ANC, Fond *Primăria Sf. Gheorghe*, dos. 401/1938)

51. 1938. Circulară privind „inserarea în ziare a anunțurilor instituțiilor publice, numai prin intermediul Direcțiunii Publicității din cadrul Ministerului de Interne”. (ANC, Fond *Primăria Sf. Gheorghe*, dos. 852/1938)

52. 1938. Circulară pentru popularizarea ziarului „Libertatea” proprietatea moștenitorilor lui Ioan Moța „și care, în urma aprobării Serviciului Cenzurii din cadrul Ministerului de Interne, este liberă să apară și să fie răspândită în toată țara”. (ANC, Fond *Primăria Sf. Gheorghe*, dos. 1105/1938)

53. 1938. Ordin circular privind înființarea filialelor locale ale Ligii „Temperanța” pentru propagandă antialcoolică și abonarea la revista cu același nume. (ANC, Fond *Primăria Sf. Gheorghe*, dos. 21 /1938)

54. 1938. Ofertă de abonare la revista „Lumea Militară Ilustrată”, „publicațiune lunară la care colaborează căpeteniile oștirii”. Președintele Asociației Scriitorilor Militari, General de divizie în Rezervă Virgil Economul. (ANC, Fond *Primăria Sf. Gheorghe*, dos. 914/1938)

55. 1939. Decizie privind acordarea sumei de 5 000 lei, subvenția pentru ziarul „Gazeta Transilvaniei”, din Brașov acordată de către Primăria orașului Sf. Gheorghe. (Fond *Primăria Sf. Gheorghe*, dos. 441/1939)

56. 1939. Decizia Primarului orașului Sf. Gheorghe pentru achitarea unor facturi reprezentând costul tipăririi ziarului „Székely Nép” (Poporul Secuiesc). (ANC, Fond *Primăria Sf. Gheorghe*, dos. 177/1939)

57. 1940. Ordin referitor la trimiterea chestiunilor de interes general spre publicare în „Gazeta Municipală”, publicație care apărea la București. (ANC, Fond *Primăria Sf. Gheorghe*, dos. 253/1940)

58. 1940. Oficiul Național de Turism solicită publicarea istoricului orașului Sf. Gheorghe pentru publicarea în revista „România”. (ANC, Fond *Primăria Sf. Gheorghe*, dos. 126/1940)

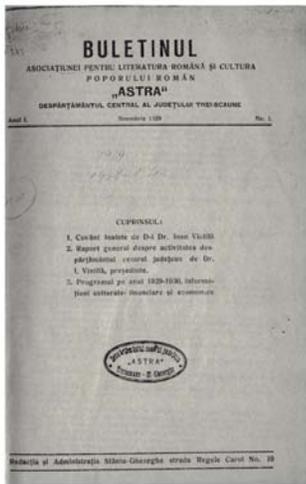
59. 1940. Printr-o adresă circulară transmisă primarului orașului Sf. Gheorghe, jud. Treiscaune (azi jud. Covasna), în aprilie 1940, directorul revistei „LUZ LUMINA”, D.M.POPOVICI solicită acordarea unei subvenții, sau achiziționarea unui număr de exemplare din publicația menționată. Din documentul respectiv rezultă următoarele informații despre revista amintită: „LUZ Revista Rumana - Sud-Amaricana. Ilustrata Ilustrada. În românește, spaniolă, franceză și portugheză. En rumano, espanol, francez y portuguez. Director D.M. Popovici; Prim Redactor: N.N. Șerbănescu; Redactor: I. Răcăciuni. Redacția și administrația: București, Calea Vistoriei no. 89. Sub patronajul Ministerului propagandei”. Arhivele Naționale Covasna, Fond *Primăria Sf. Gheorghe*. (ANC, Fond *Primăria Sf. Gheorghe*, dos. 450/1940)

DOCUMENTARY SOURCES REFFERING TO THE PRESS FROM TREISCAUNE COUNTY AND TO REGIONAL AND CENTRAL PUBLICATION WHICH HAVE CIRCULATED IN THIS COUNTY BETWEEN THE WORLD WARS

Abstract

The study includes articles, news, reports arised in local and central press from the interworld wars time, reffering to the Romanians from Treiscaune and to the Romanian and Hungarian cohabitation, docs appeared in the press from that period, regarding the publishing of some public servant nominations or the bringing to the habitants knowledge some financial, social, cultural problems a.s.o., approvals of some publications establishment and financing the prohibition of some newspapers and magazines propagation with commune message popped out abroud, demands and offers for subscribing to a paper and giving of financial help;

the request of press materials regarding the local realities that had to be published in central magazines, book offers, the grant of some places for newspaper selling, the deletion of the subventions from the local budgets for newspaper printing; the setting up press services for prefectures and residence towns from the county and others.

DOCUMENTE

CONTRIBUȚII DOCUMENTARE LA MONOGRAFIA LOCALITĂȚII DANEȘ

Liviu BOAR

La 24 mai 1937 sub semnătura ministrului de interne și a directorului Direcțiunii Administrației de Stat se trimeau prefecturilor mai multe exemplare dintr-un CHESTIONAR întocmit de către CENTRUL DE PREGĂTIRE TEHNICĂ PROFESIONALĂ ADMINISTRATIVĂ condus de către profesorul Paul Negulescu¹, pentru a fi distribuite preturilor din județe, precedat de următorul text:

*Domnule Prim Pretor, Vă trimitem acest **Chestionar** cu rugămintea de a da răspunsurile Dv. Precise și complete. Lucrarea Dv. Va fi examinată și notată de profesorii Centrului de pregătire tehnică profesională administrativă, care vor comunica ministerului rezultatele. Dacă au colaborat la lucrare notari sau secretarul de plasă, sub conducerea și supravegherea dv., vă rugăm a arăta. Director, Profesor Paul Negulescu”*

Într-o Notă de la finalul Chestionarului se menționează : Lucrările cele mai bune vor fi premiate. Va fi un premiu de 15.000 de lei, unul de 10.000 de lei 4 premii de 3.000 de lei și 4 premii de 1.500 de lei fiecare. Răspunsurile la Chestionar trebuiau trimise la Institutul regal de științe administrative, centrul de pregătire tehnică administrativă până la data de 15 octombrie 1937.

În arhiva Prefecturii Târnava Mare, care își avea sediul la Sighișoara, aflată astăzi în păstrarea Arhivelor Naționale Mureș din Tîrgu-Mureș, am găsit răspunsurile la Chestionar, unele mai ample, adevărate micromonografii comunale, însoțite de fotografii, vederi ale localității, hărți și alte anexe, altele mai sumare.²

Vom publica în cele ce urmează chestionarul localității DANEȘ, urmând ca cele pentru alte localități aflate astăzi pe teritoriul județului Mureș să fie publicate ulterior.

La transcrierea textului am păstrat ortografia autorilor, doar greșelile evidente au fost corectate fără a fi menționate. Completările, precizările și comentariile noastre le-am intercalat între paranteze, cu mențiunea (n.n. L.B.)

1 **Paul Negulescu** (n.12 ianuarie 1874, București - d.6 mai 1946) a fost un jurist, membru de onoare al Academiei Române. În cursul activității sale academice, a colaborat cu Gheorghe Alexianu. Este considerat unul dintre părinții științei dreptului administrativ, alături de prof. Constantin Dissescu Vezi : ro.wikipedia.org/wiki/Paul_Negulescu

2 **Arhivele Naționale Mureș, Fond Prefectura Județului Târnava Mare, Dosar 58/1938.** În continuare se va menționa doar filele la care se află documentele pe care le publicăm

CHESTIONARUL comunei DANEȘ³.-

I. Teritoriul:

1. Istoricul comunei: Comuna Daneș a luat ființă pe la anul 1200 dela familia Dan, care se zice că ar fi venit dela comuna Șaeș, / chiar și în limba germană se numea Dandorf
2. Comuna DANEȘ se compune dintr-o singură comună.⁴ De centrul plășii este (la distanță) de 9 km.
3. Teritoriul comunei este de 2.700 jug.(ăre).⁵
4. Natura comunei: deal, șes și traversat de râul Târnava Mare.
5. Ca floră dominează printre livezi: ochiul boului, mușătel, prin păduri lăcrămioarele, iar prin grădini trandafirii și garoafe. Ca faună: prin păduri căprioarele, lupi, vulpi, șderi și iepuri, iar ca animale domestice: bovinele, cabaline, ovidee (sic!) și porcine și capre.

II. Populația:

1. Majoritatea populației sunt români ortodoxi restul sași unguri și jidani. Numărul bărbaților majori: 620, femeii majore: 680; minori: 286; oameni mai bătrâni de 50 (de) ani: 300; și în armată: 15.
2. Din comună sunt emigrați în America înainte de anul 1914, 32 de familii ca lucrători.
3. Originea etnică a populației: români 1545, sași 316, unguri 36, și evrei
4. Evreii sunt în comună din anul 1905.
4. Colonizări nu sunt.
5. Fizicul populației atât la bărbați cât și la femei este de statură mijlocie și robust, românii de culoare brunetă, iar restul de culoare blonzi. Portul: Atât românii, sașii și ungurii își mențin portul lor național.
6. Ocupațiunea locuitorilor agricultori și C.F.R. iști.

3 Chestionarul completat a fost înaintat la Prefectura Județului Târnava Mare la 12 iulie 1937 cu adresa nr. 714. Textul Chestionarului, dactilografiat, se află la filele 27-30, fiind însoțit de 2 cărți poștale cu imagini din comună.

4 Comuna Danes este așezată în partea centrală a Podișului Transilvaniei, în culoarul Târnavei Mari, pe malul stâng al râului, la "Târnava Mare". în cadrul județului Mures, Daneșul se situează în sectorul sudic, la granița cu județul Sibiu. Forma așezării este de tip lineal. Este străbătută de șoseaua națională Dn. 14 B Sighișoara - Mediaș. Localitatea este reședința de comună, având în administrare satele vecine: Criș așezat în partea de sud, la o distanță de 9 km, Stejereni spre S-E, tot la 9 km și Seleușul Mare situat la nord, la 2 km de Danes. Comuna se află pe meridianul 24011'36" și paralela 46024'11", la o distanță de 9 km de Sighișoara, cel mai apropiat municipiu, cu care se învecinează. ro.wikipedia.org/wiki/Daneș, Mureș

5 2 jugăre=1,16 hectare: 1 jugăr=0,58 ha.

III. Starea sanitară:

1. Starea sanitară bună.
2. Alimentația populației este: vara: lapte, ouă, brânză, zarzavaturi și carne de oaie; iarna carne de porc, varza, fasole, etc. Femeile sunt toate în stare a găti orice mâncare.
3. Alimentația copiilor mici este laptele și ouă.
4. Mortalitatea infantilă este în descreștere.
5. Bălți și ape stătătoare nu sunt, șanțurile șoselelor au scurgere. Drenări nu s-au făcut.
6. Femeile la nașteri sunt ajutate de moașă și doctor, se îngrijesc bine.
7. Boli molipsitoare nu sunt.
8. Tuberculoza nu este răspândită.
9. Boli sociale nu sunt. Infirmi sunt 4 surdo - muți, 3 orbi și 2 gușați. Asistența medicală se face.
10. Este medic de circumscripție, vizitează regulat comuna, bolnavii se prezintă la vizitele medicale.
11. Prostituția nu se practică în comună.
12. Băi de curățenie se fac.
13. Apa de băut e bună.
14. Locuințele sătenilor sunt curate și luminoase.
15. Grajdurile sunt din cărămizi și întreținute bine și curate.
16. Cotețele pentru păsări sunt făcute din scânduri.
17. Copii(i) din comună nu pleacă pentru a face comerți ambulant.
18. Animalele și păsările sunt îngrijite bine, boale nu sunt. Medici veterinari sunt și vizitează comuna, cu rezultate bune.
19. Alcoolismul nu este răspândit în comună

IV. Eugenie

1. Populația e frumoasă și sănătoasă.
2. Căsătoriile încheiate între bărbat și femei ca diferență de etate este dela 5-10 ani.
3. Se constată cretinitate.(sic!)
4. Femeile se îngrijesc după naștere. Sugacii sunt îngrijiți. Până la vârsta de un an sug. După înțarcare se alimentează cu lapte și ouă.
5. Natalitatea: în 1934.....38. Mortalitatea: în 1934.....14
 ,, 1935.....39. ,, 1935.....35
 ,, 1936.....38. ,, 1936.....28
 ,, 1937.....15. ,, 1937.....11

V. Starea culturală

1. Sunt 2 școli, 1 românesc (sic!) și 1 săsesc. Cu 8 învățători 7 români și 1 sas. Învățătorii sunt definitivi.
2. Înv.(ățătorul) dir.(ector) se ocupă directoratul Băncii populare din Daneș. Înv.(ățătorii) fac politică de partid.
3. Populațiunea de ambele sexe, în vârstă de a urma școala, adică între 7-15 ani: 158 băieți și 147 fete; 132 băieți români, 26 b.(ăieți) sași, 119 fete români, 28 fete sași, urmează regulat școala. Absolvenții: 1934/35: 13 români, 16 sași; 1935/6: 28 români, sași nu au fost, 1936/7: 22 români și 17 sași.
4. Părinții își trimit copii la școală: amendați nu sunt.
5. Copii urmează școala tot anul școlar.
6. Copii analfabeți nu sunt, între bătrâni cca. 50; toți copiii din comună pot frecventa șco(a)la.
7. Școli de adulți nu sunt, șezători se fac culturale, cinematograf nu este, radio există, locuitorii citesc ziare și cărți. Propunerea pentru răspândirea culturii: o sală de lectură ar fi de lipsă.
8. În comună nu sunt funcționari cu titluri universal.(sic!). Preotul ortodox a absolvit teologia în Sibiu, tot la fel preotul ev.(anghelic) luth.(eran) seminarul din Sibiu.
9. Meseriași români de origină sunt 3, cu școală de meserie, din Odorheiu.
10. În comună școala de agricultură și meserii nu sunt.
11. Biblioteci în comună sunt trei biblioteca primăriei, bisericii ortodoxe și al școalei de stat, cu cărți îndrumări pentru săteni, pedagogice și pentru copii.
12. Întruniri politice se țin numai cu ocazia alegerilor. Ziare ce se cetesc sunt următoarele: Universul, Curentul, Patria, Țara noastră, Viitorul, Porunca Vremii, Glasul Ardealului, Glasul Târnavelor, Bunavestire, Poșta Țăranului, Telegraful Român, Rev.(ista) Albina, Tageblatt, D. Post, etc și Brașșoi (sic!) Lapok.

Starea morală și religioasă

6. Locuitorii în general sunt blajini și răbdători, respectă angajamentele, respectă proprietatea altuia, criminali nu sunt.
7. Sunt religioși atât românii cât și sașii cercetează regulat bisericile. Coruri bisericești nu sunt.
8. Oamenii sunt liniștiți nu sunt gâlcevitori.
9. Procese penale în ultimii trei ani au fost 3, civile 10.

10. Bisericile sunt bine îngrijite. Preoții sunt serioși, se ocupă de populație. Fac politică. Cel ortodox mai violent, iar cel ev. Luth. Mai domol. Acesta se ocupă cu banca Reiffeisen, iar cel ortodox cu moara.
11. Vezi pt. 5
12. În comuna întreagă sunt 4 concubinaj.(e).
13. Cei cari trăesc în concubinaj nu au copii.

Datine, jocuri, dansuri, sporturi, manifestațiuni artistice

6. La Crăciun colinzile și steaua, la anul nou cu Sorcova, la Sf. Gheorghe se udă cu apă tineretul, la Rusale se pun armindenii la fete.
7. În fiecare an la 10 Mai se face serbare în pădure /Maial/.
8. Copii se joacă în orele libere de școală jocurile ce le-au învățat la șc.(oală.
9. Tineretul adult dansează mai mult dansuri moderne, hora și învărtita foarte rar. Dansurile se aranjează în sala de spectacole lângă cârciumă.
10. Sport local vechi este mingea. Apoi tineretul intelectual joacă fotbal, han-bal.
11. Țăsături în comună nu se prea fac în afară de pânza de cânepă și bumbac. Lemnul nu se lucrează artistic.

Starea economică

§ 1 Agricultura , viticultura și pomicultura

1. Terenul arabil al comunei este de 978 jug.(ăre) cadastrale care e cultivat cu suprafața ce a mai mare cu porumb, apoi grâu de toamnă, mai puțin secară, orz de toamnă, cartofi, sfeclă de nutreț, fasole, bostani ca fânațe artificiale se cultivă trifoiul și lucerna. Mijloace de întrebuițare la lucrarea pământului sunt: plugul de fier „Sak”, apoi „Rieger” și „Reșița”. Mașini de sămănat grâu și porumb pre cum și aparate de semănat lucernă și trifoi, grape de fier, rășitoare cu trei și cinci sape, mai sunt mașini de cosit, greble trase de vite, tăvălugi, apoi, mașini de treerat și trioare.
2. Grădinile din jurul caselor sunt plantate cu pomi roditori, ca meri, peri, pruni etc. La fiecare curte se cultivă și flori, plante medicinale nu se cultivă. Rezultatele exproprierei sunt mulțumitoare.
3. Sătenii judecă ultima așezare agrară de bună și sunt mulțumiți.
4. În comună cooperative agricole nu sunt.
5. Îndreptățiți ne împrorietăriți nu sunt.
6. Prin efectul moștenirii de pământ proprietățile nu s-au micșorat într-

- atâta ca să fie dificili de cultivat, deoarece comasarea s-a făcut în 1912.
7. Propuneri nu se fac.
 8. Pe hotarul comunei sunt trei dricuri de vii cu un total de 28 de jug. (ăre).
 9. Vin se face calitate bună și anume: rizling, fetească, neiburger, goarnă, tămâioasă, gutedel, vinul se conservă bine iar vinificarea se face în condițiuni bune.
 10. Standardizare credem că nu se poate face deoarece e prea costisitoare schimbarea vițelor actuale. Vinurile se vând cu prețuri moderate. export de vin și struguri nu se face.
 11. Pomi fructiferi sunt: meri, peri, pruni oltoși, produc diferite varietăți și anume: meri, batuli, ponice, ionathan, și alte varietăți locale / văratică/. Peri: bergamute și acavițe și alte varietăți cu numiri locale, pere dulci, roșii, de iarnă, pruni: de bistrița și turcești. Vișini nu prea sunt. Pomii în general sunt îngrijiți bine.
 12. Comerți cu fructe nu se face.
 13. Vite în comună sunt: vaci rasa simenhal (sic!), bivole, cai nonius și ghidran și lipițaneri. Porci basna și edel. Oi țurcane și capre. Reproducători masculi sunt tauri simenthal, vieri basna și edel iar berbeci țurcani. Vacile produc zilnic de la 10-25 l. lapte de calitate bună. Din laptele de la oi se prepară brânză și urdă, iar din cel de la vaci unt la lăptării. Export se face numai cu porci. În comună sunt 46 de cai, 480 vaci și viței, 76 bivolițe, 600 porci, 460 oi și 26 capre.
 14. Găinile sunt de rasă Orpinton, plimut, italiene și corciturii. Păsările se întrebuințează pentru alimentarea locuitorilor la fel și oule.(sic!).
 14. bis. Melci nu sunt.
 15. În comună sunt 3 apicultori albinele sunt în lăzi „Gerst(u)ng”. Producția de miere depinde de timp în anul c.(urent) n-au produs ceară tot la fel.
 16. Nuci sunt foarte puțini, varietate comună /coajă tare/ export nu se face.
 17. În timpul iernei locuitorii se ocupă cu îngrijirea vitelor și pădurăritul.
 18. Femeile nu se prea îndeletnicesc cu lucrul manual.
 19. Populațiunea română este mai săracă ne având pământ de cât de la 0-10 jugăre. Populațiunea săsească e mai bogată având dela 5-84 jug. (ăre) de familie. Morala atât la români cât și la sași este bună.

20. În comună sunt 2 bănci populare situația lor după conversiune⁶ e că nu mai dau împrumuturi, ci din încasarea ratelor achită pe deponenții, cooperative nu sunt, sunt 4 băcăni 2 români, 1 sas și 1 jidan, și 4 cârciumari români.
21. Impozite către stat lei.....(necompletat) către județ..... (necompletat), iar ale comunei(necompletat) sunt în total dela 700.000 900.000 lei.
22. Ordinea și paza în comună este mulțumitoare, în comună este post de jand.(armi).
23. Influența notarului și a primarului asupra vieții rurale este cu efect, populația ascultă de sfaturile lor.
24. Clima în comună este domoală și dulce, puțin vânt zilnic pe valea Târnăvii

§ 2 Păduri

25. Comuna Daneș are o pădure de 1227 jug.(ăre) esența lemnului: fag, carpen și stejari, vârsta dela 1-100 de ani. Pădurile se exploatează în conformitate cu planurile de amenajament, pentru satisfacerea nevoilor locuitorilor din comună, parchete extraordinare numai pentru anumite construcții publice.
26. Ferestrele (joagăre n.n. L.B.) nu sunt. Export nu se face.
27. Pădurile sunt proprietatea comunei, locuitorii își procură lemnele din cumpărări prin licitație publică, în condițiuni favorabile.

§ 3 Bălți, lacuri, râuri, mare teritorială. Piscicultura

28. În hotarul comunei curge râul Târnava Mare. În care râu se află peștele crapul.
29. Lacuri, bălți, iazuri nu sunt.
30. Nicio producție
31. Nu sunt. (Se referă la întrebarea: *Dacă bălțile au papură, dacă sunt curățate, dacă sunt infectate și murdare*)
32. Se va consulta Societatea de pescuit „Crapul” din Sighișoara.
33. Nu sunt organizați, și nu au nici instrumente de pescuit, cei din comună.
34. Nu sunt (*Întrebarea se referă la pescarii de pe litoralul Dunării și al mării*)
35. Peștele proaspăt în comună este un fel de trufanda.

⁶ Este vorba de **LEGEA Nr. 33 din 7 aprilie 1934** pentru lichidarea datoriilor agricole și urbane publicată în: MONITORUL OFICIAL nr. 83 din 7 aprilie 1934

36. Nu sunt cazuri.(Se referă la întrebarea:*Dacă sunt ape unde peștele s-a rărit foarte mult. Cauzele dispariției. Propuneri de îndreptare.*)

37. Nu sunt mine.

38. Nu sunt sonde.

39. Nu se lucrează nici în mine nici în sonde.

§ 5 Fabrici

40. Nu sunt fabrici în comună.

41. , 42, 43. Nu sunt și nu se întrebuițează nici români nici minoritari.

§ 6 Creditul

44. În comună sunt 2 bănci populare, Banca „Dăneșana” și „Reiffeisen”, banca „Dăneșana” înființată în 1908 iar „Reiffeisen” în 1904.

45. În urma legii asanării agricole pierderi au suferit „Dăneșana”: 313.049 iar „Reiffeisen” 538705⁷ lei. Dăneșana un capital de cote Lei 160.100 iar Reiffeisen 59.000⁸ lei.

46. Țăranii nu se pot împrumuta, ne mai făcându-se depuneri.

47. La Banca „Dăneșana” înv.(ățătorul) direct.(or), iar la banca „Reiffeisen” este preotul sas amestecat.

48. Alți creditori privați în comună nu sunt.

49. Țăranii nu își zălogesc pământurile ci ca de obicei se mai fac anumite vânzări de pământuri.

50. Dintre români sunt proprietari dela 0-10 jug.(ăre) (de) pământ, iar între sași dela 5-84 jug.(ăre) de familie; Economii nu au ca depuneri; Datorii are aproape fiecare familie, ratele scadente conform legii Convers.(iei) sunt achitate aproape de către toți debitorii; Proprietăți țărănești mijlocii dela 25-100 H.(ectare) este singură una /un sas/.

IX Starea financiară

1. Situația financiară al (sic!) comunei Daneș este următoarea: Bugetul anului (1)935/36 : 1.295.259 lei, 1936/37: 1.133.101 lei, iar pe 1937/8 1.052.315 lei. Veniturile sunt: cote adiționale, târguri, păduri, arânzi, (sic! Corect: arenzi), ridicări din depuneri și rămășiță de încasat, la ordinare, la destinație speciale vânzare de păduri, iar la extraordinare cote drumuri și răscumpărarea lucrului public.
2. Comuna Daneș are cârciumă comunală, moară de apă, pământ arabil și fânațe cari se arândează anual și aduc un venit de 20.000 40.000.
3. Populația are surse de venit bănești însă e rea platnică. Întârzierile

7 Cifra scrisă cu cerneală neagră

8 Idem

adică neîncasările obvin (sic!) și din vina primarului și colaboratorii săi adică ajut.(orul) prim și cassier. Cotele încasate prin percepție se varsă regulat comunei. Comuna în 1934 a început clădirea școlii de Stat cu un deviz de 2.000.000 lei.

4. Cheltuieli cu personalul administrativ 50.000 70.000 lei restul material și impozite. Dintre cheltuielile obligatorii apasă mai greu bugetul comunei paza și adm.(inistrarea) pădurilor, întreținerea Judec.(ătoriei) și Tribunalului, apoi A.P., P.P., Aeroporturi, precum și alte multe cheltuieli facultative impuse de județ, etc.
5. Conturile comunale sunt aprobate până inclusive 1935/6 iar contul (1) 936/7 este compus și verificat de către Consiliul comunal.
6. Comuna contribue la întreținerea preturei cu 8920 lei /vezi bug. (etul) (1) 936/7/.
7. Privește județul (Întrebarea se referea la „*Ce lucrări face sau a făcut județul în curprinsul plășei*”)
Căi de comunicațiune: șosele, căi ferate, tramvaie, telegraf, telefon.

1. Comuna Daneș are o porțiune de 1 km. de drum comunal /spre Seleușul/ e frecventat și bine întreținut, șoseaua națională Nr.15: 3 km. și șoseaua județeană spre Criș 5 km. toate bine întreținute.
2. Pe șoseaua națională și ce(a) județeană trebuesc împetruite.
3. Pe șoseaua națională circulă automobile, autocamioane precum și cursa de autobuze Mediaș Sighișoara. Comuna Daneș este legată direct de reședința plășii.
4. În hotarul comunei Daneș este linia ferată București Oradea, alte linii ferate nu sunt.
5. Râuri sau lacuri navigabile sau flotabile nu sunt, nici transporturi nu se fac.
6. în comună există oficiul P.T.T. Serviciu regulat. Biserica ortodoxă a fost zidită în anul 1797, iar biserica ev.(anghelică) luth.(erană) a fost clădită în anul 1300-1320.

D a n e ș la 12 iulie 1937.

L.S.

Notar

ss. indescifrabil

MINISTERUL DE INTERNE
CENTRUL DE PREGĂTIRE
TEHNICĂ PROFESIONALĂ ADMINISTRATIVĂ
STRADA CRETULESCU, 6
BUCUREȘTI

Domnule Prim Pretor,

Vă trimitem acest **Chestionar** cu rugăciunea de a da răspunsurile *Dv.* precise și complete. *Lucrarea Dv. va fi examinată și notată de profesorii Centrului de pregătire tehnică profesională administrativă, care vor comunica ministerului rezultatele.*

*Dacă au colaborat la lucrare notari sau secretarul de plasă, sub conducerea și supravegherea *dv.*, vă rugăm a arăta.*

Director, PROFESOR PAUL NEGULESCU

I. Teritoriul.

1. Scurt istoric asupra plășei și al comunelor.
2. Câte comune se află în cuprinsul plășei, arătându-se pentru fiecare comună din câte sate și cătune se compune precum și ce distanță există între ele și față de centrul plășei.
3. Se va arăta ce suprafață are plasa și fiecare comună.
4. Se va arăta natura pământului, dacă în plasă sunt munți, dealuri, păduri, minereuri, lacuri, râuri.
5. Se va arăta flora și fauna regiunii.
6. Domnii pretori din zona frontierei, vor arăta, dacă în cuprinsul plășei, sunt colonizări făcute înainte sau după Unire precum și origina etnică a coloniștilor: Origina etnică a populației plășei. Rezultatele colonizării. Propuneri.

II. Populațiunea.

1. Se va arăta populațiunea plășei și populațiunea fiecărei comune, specificându-se populațiunea pe naționalități, pe confesiune, câți bărbați majori, câte femei majore, câți minori, câți oameni mai bătrâni de 50 ani; câți tineri sunt la armată, etc.
2. Se va arăta dacă din plasă au emigrat mulți locuitori și unde anume, pentru a se ocupa cu ce?
3. Origina etnică a populației. Se va arăta în special pentru Evrei de când sunt stabiliți în regiune, cu ce anume acte, imigrațiuni, etc.
4. Dacă în regiune există colonizări antebelice sau recente. Rezultate-Propuneri
5. Se va descrie înfățișarea populațiunei: bărbați și femei, portul lor, alăturându-se fotografii.
6. Se vor arăta ocupațiunile locuitorilor.

III. Starea sanitară.

1. Apreciere generală a stărei sanitare a populațiunei din coprinsul plășei pe grupuri etnice. Mortalitate, morbiditate. Date statistice.
2. Alimentațiunea populațiunei. Se va arăta hrana obicinuită a populațiunei vara și iarna, cantitativ și calitativ. Dacă femeile au învățat cât de puțin arta culinară. Dacă se folosește în alimentație pâine, ouă, carne, legume.
3. Se va arăta care e alimentațiunea copiilor mici.
4. Mortalitatea infantilă. Dacă e în creștere sau în descreștere. Cauze. Propuneri.

Prima pagină a Chestionarului tipărit

48. Alți creditori privați în comună nu sunt. 30
49. Țăranii nu își zalogesc pământurile și ca de obicei se mai fac anumite vânzări de pământuri.
50. Dintre români sunt proprietari de la 0-10 jug. pământ, iar între sași de la 5-84 jug. de familie; Economii nu au ca depuneri; Datoriile are aproape fiecare familie, ratele scadente conform legii Convers. sunt achitate aproape de către toți debitorii; Proprietăți țărănești mijlocii de la 25-100 H. este singura una /un sas/.

IX: Starea financiară.

1. Situația financiară a comunei Daneș este următoarea: Bugetul anului 1936/37: 1.295.259 lei, 1936/37: 1.133.101 lei iar pe 1937/8: 1.052.315 lei. Veniturile sunt: cote adiționale, târguri, păduri, aranzi, ridicări din depozite și rămășița de încasat, la ordinare, la destinație speciale vânzare de păduri, iar la extraordinare cote drumuri și răscumpărarea lucrului public.
 2. Comuna Daneș are carciuna comună, moară de apă, pământ arabil și fânețe care se arândează anual și aduc un venit de 20.000 - ~~40.000~~ 40.000.
 3. Populația are surse de venit bănești însă e rea platnică. Întârzierile adică neîncasările obvin și din vina primarului și colaboratorii săi adică ajut. prim și cassier. Cotele încasate prin percepție se varea regulat comunei. Comuna în 1934 a început clădirea școlii de Stat cu un de-zviz de 2.000.000 lei.
 4. Cheltueli cu personalul administrativ 50.000 - 70.000 lei restul material și impozite. Dintre cheltuelile obligatorii apasă mai greu bugetul comunei paza și adm. pădurilor, întreținerea Judec. și Tribunalului, apă A.P., P.P. Aeroporturi, precum și alte multe cheltueli facultative impuse de județ etc.
 5. Conturile comunale sunt aprobate până inclusive 1935/6 iar contul 1936/7 este compus și verificat de către Consiliul comunal.
 6. Comuna contribuie la întreținerea preturei cu 8920 lei /vez bug. 1936/7/.
 7. Privește județul.
- X. Căi de comunicație: șosele, cai ferate, tramvaie, telegraf, telefon.
1. Comuna Daneș are o porțiune de 1 Km. de drum comunal spre Selesușul/ e frecventat și bine întreținut, șoseaua națională Nr. 15: 3 km. și șoseaua județeană spre Orșig 5 km. toate bine întreținute, zi.
 2. Pe șoseaua națională și ce județeană trebuiesc impetruite.
 3. Pe șoseaua națională circulă automobile, autocamioane precum și cursa de autobuze Mediaș - Sighișoara. Comuna Daneș este legată direct de reședința plășii.
 4. În hotarul comunei Daneș este linia ferată București - Oradea, alte linii ferate nu sunt.
 5. Râuri sau lacuri navigabile sau flotabile nu sunt, nici transporturi nu se fac.
 6. În comună există oficiul P.T.T. Serviciul regulat. Biserica ortodoxă a fost zidită în anul 1797, iar biserica ev. luth. a fost clădită în anul 1300 - 1320.

Daneș la 12 Iulie 1937.

N. T. ar,

Finalul Chestionarului completat

Vederi din Daneș din perioada interbelică

ARHIVIȘTI ARDELENI

KÁROLY BENKŐ
(1805-1862)

PÁL-ANTAL Sándor

Numele lui Károly Benkő de Kisbacon (Bățanii Mici) este cunoscut de târgumureșeni. În 1946 numele lui a fost atribuit unei străzi, străzii Jiului de astăzi. Dar această faptă nobilă a descendenților s-a dovedit a fi de scurtă durată, febra de spirit comunist a redenumirii străzilor, a făcut să dispară această denumire după numai câțiva ani

Lucrările lui Benkő sunt des utilizate de istorici locali și cercetători științifici, deoarece ne a pus la dispoziție o seamă de izvoare arhivistice de încredere. El nu a fost un istoric clasic, în sensul strict al cuvântului, punctele lui forte au fost scurte prezentări și descrieri de fapte și evenimente bazate pe cercetări arhivistice, întocmite cu scop de constatare și comunicare de fapte. Obiectivul lui, ca operă a vieții sale, a fost *Descrierea geografică, topografică și statistică a Transilvaniei*.¹ Ca prim capitol, a început cu prezentarea Ținutului Secuiesc. El și-a petrecut ultima decadă a vieții sale lucrând la acest studiu. Planul lui însă, din cauza decesului său timpuriu nu a fost finalizat. Ceea ce a reușit descrierea Ciucului, Giurgeului și Casinului, cea a scaunului Mureș și a orașului Tîrgu-Mureș reprezintă chiar și după aproape un secol și jumătate izvoare credibile pentru istoria locală și zonală.²

Este descendentul unei familii nobile din Trei-Scaune, ramificată în mai multe părți și răspândită în bună parte a Transilvaniei. Familia sa a obținut statutul de nobil la începutul secolului al 17-lea. El a folosit după tatăl său prenumele nobiliar de „Kis Batzoni”, adică a ramurii din Bățanii Mici. S-a născut pe 28 ianuarie 1805, în Aiud, unde și-a efectuat și studiile. A urmat renumitul colegiu reformat de aici, absolvind în 1821 la secția de drept și filozofie. În matricola școlii numele lui este înregistrat ca și „Carolus Benkő, miles”, deci ca aparținând secuilor cu sarcini militare. Tatăl lui, Ferenc Benkő, a fost autorul primei lucrări științifice maghiare din domeniul mineralogiei. A fost în rudenie apropiată și cu un alt om de știință, polihistorul József Benkő. Interesul lui față de știință s-a manifestat deja în copilărie, în sânul familiei. Mai întâi a încercat să se remarce în domeniul literaturii scriind piese de teatru. În scurt timp însă și-a dat seama că aptitudinile sale îl îndreaptă spre materii mai exacte, spre știință. De aceea a început să se ocupe de lucrări de istorie, geografie, statistică.

1 SZINNYEI JÓZSEF: *Magyar írók élete és munkái*. (Viața și opera scriitorilor maghiari). Vol. I, Budapeșt, 1891, 867.

2 SZABÓ KÁROLY: *Emlékbeszéd Benkő Károly felett*. (Discurs de adio de la Károly Benkő.) În: *Erdélyi Múzeum Egyesület Évkönyve* (Anuarul Societății Muzeului Ardelean). III. Cluj, 1863, 1-4.

De tânăr, încă în timpul colegiului a rămas orfan, din care cauză a fost nevoit să se confrunte prematur cu probleme financiare și gospodărești ale familiei, ceea ce a constituit vreme mai îndelungată un obstacol în cariera sa de istoric-cercetător. La câteva ani după absolvirea colegiului, în 1825, a pășit pe calea practicării avocaturii. Potrivit obiceiului vremii s-a înscris în rândul canceliștilor (scribi și juriști stagieri) la Tabla Regească din Tîrgu-Mureș, tribunalul suprem al Transilvaniei, pentru satisfacerea stagiaturii. La scurt timp după acesta, în anul 1826, la vârsta de 21 de ani, s-a căsătorit și a întrerupt stagiatura de jurist. Împreună cu soția sa s-a retras pe proprietatea acesteia în satul Cuieșd, de lângă Tîrgu-Mureș, primită de ea ca zestre, și a început să se ocupe de agricultură.

Nu a reușit să trăiască timp îndelungat în atmosfera izolată de la țară și s-a angajat ca funcționar la scaunul Mureș. Conform obiceiurilor din acea vreme și-a început cariera de jos, la fel ca majoritatea celor proveniți din rândul micii nobilimi, cu condiții financiare modeste. La adunarea generală a scaunului Mureș din 22 iunie 1830 a fost acceptat, împreună cu alți 17 colegi, ca „honorarius notarius”, deci „notar onorific” îndeplinind sarcini de stagiar, fără a primi vreo retribuție obișnuită, și în această calitate a depus și jurământul de funcționar.³ În anul următor, pe 11 aprilie 1831 a primit o funcție cu salariu normal.⁴ Datorită caracterizării pozitive primite („deoarece a demonstrat competență la activitățile scaunului și a dezbaterilor judecătorești, dând dovadă de sânguință și competență în îndeplinirea sarcinilor” sună aprecierea) este ales „rectificator commissarius”, deci comisar de dări.

A îndeplinit această funcție, care a necesitat muncă perseverentă și precisă, fără să aducă prea multă popularitate, timp de mai mulți ani. Nici după obținerea altor funcții la scaun n-a reușit să înainteze pe scara ierarhică spre funcții de conducere. A rămas până la sfârșitul vieții sale un funcționar de grad inferior. Poate nici nu și-a dorit o carieră strălucitoare, și-a dedicat timpul liber activității științifice, a adunării de date. După moartea lui, însemnările sale au fost estimate de către contemporani la aproximativ 500 legături de coli, care din păcate s-au pierdut între timp.

În septembrie 1848, la alegerile noilor funcționari ai scaunului Mureș, care s-au desfășurat într-o atmosferă penetrată de idealuri revoluționare, când din funcționarii vechi doar unu a rămas în funcție, a fost ales arhivist al scaunului. Tentația a fost mare, deoarece astfel a primit undă verde direct la izvoare, dar spre surpriza tuturor și-a dat demisia foarte repede. Se pare că nu s-a putut integra în atmosfera dominantă emanată de noua orientare a conducerii scaunului. S-a

3 SJANM, Scaunul Mureș, Organe reprezentative, nr. 179.

4 Ibidem. Organe reprezentative, nr. 179, p. 149.

simțit împiedicat de spiritul prea zgomotos de la locul de muncă în desfășurarea nestingherită a activității de cercetare.

După revoluție, în timpul neoabsolutismului austriac, se angajează din nou ca funcționar. În 1850 este numit ca funcționar adjunct la Subcomosariatul c.c. al Câmpiei din cadrul Comisariatului cercual Tîrgu-Mureș. În 1851 ajunge la Ciuc, unde își desfășoară activitatea la oficiul de stabilirea impozitului funciar, sarcina lui fiind estimarea valorii terenurilor agricole. În tot acest timp a cercetat, a cules date, a studiat documentele găsite în arhiva scaunului Ciuc, și a scris. Trei ani de ședere în Ciuc și-a adus rodul și în activitatea lui științifică. Aici a scris cartea intitulată *Csik, Gyergyó, Kászón. Leírások* (Ciuc, Gheorgheni, Casin. Descrieri), publicată la Cluj în 1853.

După finalizarea lucrărilor topografice în zona Ciucului s-a întors la Tîrgu-Mureș, mai bine zis la Cuișd, unde pe lângă sarcinile de funcționar și-a continuat activitatea științifică. A cules date referitoare la scaunul Mureș, a scris un eseu în care a abordat problema sinuciderii, a fost preocupat și de biografia lui Josif al II-lea.

În anul 1860, odată cu căderea neoabsolutismului, s-a restabilit sistemul vechi de administrație în Transilvania, cu organizația instituțională existentă în anul 1848. Astfel a fost reînființat și scaunul Mureș. La alegerile funcționarilor scaunului din 25 aprilie 1861, a fost reales ca arhivist.⁵ Atunci, lucrarea sa privind descrierea, adică prezentarea scaunului Mureș, scris în două volume se afla deja în fază de finalizare.

Tot în anul 1861 a pregătit o lucrare privitoare la trecutul și prezentul orașului Tîrgu-Mureș. În legătură cu aceasta știm că în data de 3 august 1861 a depus o cerere la magistratul orășenesc pentru sprijinirea sa materială și financiară în vederea publicării manuscrisului. Ca urmare, în data de 7 noiembrie 1861 orașul a numit o comisie pentru aprecierea lucrării.⁶ Raportul comisiei a fost discutat cu ocazia reunirii corpului reprezentanților orășenești din 10 februarie 1862, care a dat un aviz favorabil. Hotărârea organului decizional al orașului sună astfel: „Din raportul oficial al colegilor delegați Adunarea generală s-a convins că lucrarea d-lui Károly Benkő, întocmită cu mare osteneală și muncă de documentare anevoioasă, care cuprinde descrierea generală și detaliată a orașului nostru, chiar dacă nu se numără printre acele lucrări care, fiind lecturi se citesc cu plăcere, poate conta de o primire favorabilă majorității publicului de cititori, și ca o culegere de date, este în primul rând în interesul publicului orașului liber regesc Tîrgu-Mureș să fie

5 Ibidem. Organe reprezentative, 1861.

6 SJANM, Primăria orașului Tîrgu-Mureș. Consiliul orășenesc, Procesele verbale ale adunărilor generale nr. 31/1860–62, p. 107.

tipărită.”⁷ Pe baza evaluării pozitive orașul se angajează să publice manuscrisul, cu intenția ca, încasările din vânzarea cărții vor reprezenta onorariul autorului. Pentru eforturile depuse Benkő a fost distins cu diplomă de cetățean onoare a orașului.

Benkő a primit cu satisfacție decizia luată și și-a exprimat în scris recunoștința. Dar în urma reorganizării administrative din anul 1861, conducerea orașului a fost restructurată și modul de rezolvare a problemelor financiare a suferit modificări. În urma instrucțiunilor organelor superioare, corpul reprezentanților orașului a fost dizolvat, și soluționarea cazului s-a potmolit. În noua situație creată cheltuielile orașului trebuiau aprobate de Guberniu, organ competent de avizarea cheltuielilor orașului, deci și a sumei necesare pentru publicarea manuscrisului. În urma urgențării organului central din 19 martie, apoi din 3 iunie 1862, magistratul a trimis manuscrisul la Guberniu. Acesta, în răspunsul trimis pe 22 septembrie, aprobă publicarea, dar cu condiția acceptării anumitor observații și cu efectuarea unor completări. Deoarece acest document nu s-a păstrat, nu cunoaștem conținutul acestuia, și nici atitudinea lui Benkő față de aceste cerințe. Dar presupunem că, adaosurile de la sfârșitul lucrării sunt rezultatul acestei pretenții.

Dar odată cu trecerea timpului și zilele lui Benkő se împuținau în ritm alert. Nu a apucat să vadă publicarea cărții privind scaunul Mureș, nici a descrierii orașului Tîrgu-Mureș. În data de 11 aprilie 1862, la vârsta de 57 de ani, a decedat subit din cauza pleureziei.⁸ A fost înmormântat în cripta familiei soției sale din Cuieșd. Iar manuscrisul a rămas nepublicat.

Károly Benkő n-a reușit să ducă până capăt planul său mult râvnit. Soarta n-a lăsat să încheie nici măcar opera sa de descriere multilaterală a pământurilor natale, a ținuturilor secuiești. N-a apucat să vadă nici ultimele două lucrări în formă publicată. Această sarcină a fost îmbrățișată de câțiva urmași. Descrierea scaunului Mureș a fost publicată în două volume în anii 1868–1869, de doi târgumureșeni, Sámuel Fekete, consilier pensionat al Curiei Regale și Elek Simon, avocat.⁹

Din păcate *Descrierea orașului Tîrgu-Mureș* a avut o soartă și mai vitregă. A rămas nepublicată până nu de mult. Din arhiva orașului n-am reușit să aflăm informații referitoare la soarta acestui manuscris. Sunt numai presupuneri că, datorită decesului autorului, și a dificultăților financiare întâmpinate de către oraș, sau ca urmare a indiferenței care a luat stăpânire odată cu trecerea timpului, organele reprezentative ale orașului, comitetul reprezentanților reorganizat și magistratul au scos de pe rol acest proiect.

La începutul anilor 1900 în presa locală a fost publicate mai multe fragmente din manuscris, fără pretenția de a cuprinde părți mai complete din acesta. Datele din lucrare au fost folosite pentru scurte articole cu teme din istoria orașului. În anii

⁷ Ibidem.

⁸ SJANM, *Colecția registrelor confesionale de stare civilă*. Registrul Parohiei Reformate Cuieșd. Înregistrare din 14 aprilie 1863.

⁹ *Marosszék ismertése*. Írta Kisbatzoni BENKŐ KÁROLY 1861–1862-ben. (Descrierea scunului Mureș) I–II. Red. Fekete Sándor și Simon Elek, Kolozsvár, 1868–1869.

50 ai secolului trecut s-au făcut câteva copii după originalul aflat în arhiva orașului, folosite ca izvoare de istorici locali.

Problema publicării manuscrisului a fost ridicată de mai multe ori, dar numai în anii 90 ai secolului trecut s-au întreprins demersuri serioase în acest sens. În 1998, pe baza unui exemplar în copie a manuscrisului Mihály Sebestyén publică un fragment în numărul 3 al revistei literare *Látó*.¹⁰ și anume cel cu privire evenimentele din timpul revoluției din anii 1848-1849. În introducerea sa menționează că are intenția de a pregăti întregul manuscris pentru publicare. Între timp aflând că autorul acestor rânduri lucrează deja la transcrierea întregului manuscris pe baza textului original, pentru a evita dublarea muncii, a renunțat în mod altruist de planul său. Manuscrisul conținând descrierea orașului Tîrgu-Mureș a fost pregătit pentru editare de către autorul acestor rânduri, și a fost publicat în decembrie 2001.¹¹

Din materialul consultat de noi în vederea stabilirii urmelor activității pur arhivistice a lui Benkő, am putut concluziona, că el a continuat tacit activitatea predecesorilor săi, arhivând actele mai noi depuse la arhivă, a eliberat adeverințe solicitate de petenți, a deservit notarul scaunului și judecătorii cu materialele solicitate și a menținut ordinea în arhivă. Marele lui merit este cel desfășurat ca arhivist-istoric, lăsând după sine lucrări, care, de fapt, pot fi considerate și instrumente îndrumătoare în arhive.

Benkő Karoly - *Csik, Gyergyó, Kászon, Leirások* (Ciuc, Gheorgheni, Casin. Descrieri) Cluj 1853

10 SEBESTYÉN MIHÁLY: Marosvásárhely 1848–1849-ben (Tîrgu-Mureș în 1848–1849). *Látó*, nr. 3/1998.

11 Titlul cărții: BENKŐ KÁROLY: *Marosvásárhely szabad királyi város leírása 1862 ben.* (Descrierea orașului liber regesc Tîrgu-Mureș în 1862.) Redactat, întocmit studiul și adnotat de: PÁL-ANTAL SÁNDOR. Editura Mentor, Tîrgu-Mureș, 2001, 255 pagini și o schiță a orașului.

ISTVÁN BIÁS JUN.
(1877-1950)

PÁL-ANTAL Sándor

Schițarea portretului său, analiza și prezentarea activității sale, din cauza lacunelor existente în izvoarele arhivistice poate fi doar parțială. Arhivele Naționale din Tîrgu-Mureș deține anumite documente din arhiva familială și personală Biás depuse de Béla Biás, fiul lui Istvan, care însă constituie doar fragmente de fond. Documentele depuse în mare parte sunt copii și traduceri provenite din diferite surse, efectuate de arhivistul Biás, dar care conțin și date referitoare la activitatea sa arhivistică. În prezentarea de față, pe lângă date personale, am urmărit activitatea sa ca arhivist și istoric bazată pe informații desprinse din documentele susmenționate, cât și din lucrările sale publicate sau rămase în manuscris.

Date biografice despre István Biás aflăm în două mari lexicoane literare maghiare. Primul este lexiconul Gulyás, care pe lângă unele date biografice enumeră majoritatea lucrărilor pe care le-a publicat.¹ A doua publicație este lexiconul literaturii maghiare din România.² Aceasta din urmă, pe lângă date personale menționează și câteva lucrări publicate, dar prezentarea în general este mai săracă în date decât cea aflată în lexiconul Gulyás. Lexiconul Gulyás indică ca ocupație a lui Biás, funcționar adjunct pensionat de poștă și telegrafie. Lexiconul mai nou îl prezintă ca arhivist, istoric, care se ocupa cu istoria locală și de genealogie.

Într-adevăr, la începutul carierei sale își asigură existența ca funcționar de poștă, dar adevărata lui orientare îl atrage spre profesia de arhivist și istoric cercetător. În afară de primii zece ani activitatea sa este cea legată de arhivistică, cercul numeros de cunoștințe, de asemenea, îl consideră arhivist și beneficiază de serviciile sale arhivistice. Chiar și după pensionare rămâne „dl. prim-arhivist” (főlevéltáros úr).

István Biás provine dintr-o familie de mici nobili secui și pentru a-și scoate în evidență originea utilizează regulat titlul nobiliar de „Dersi” (din Dîrju), atât în corespondență, cât și în lucrările sale. Într-adevăr, familia sa provine din localitatea Dîrjiu din scaunul Odorhei, care obține titlul de nobil în timpul domniei principelui Gabriel Bethlen.³

Străbunicul lui, János Biás (1767-1837), a fost preot unitarian în Chinușu,

1 GULYÁS PÁL dr.: *Magyar írók élete és munkái*. (Viața și opera scriitorilor maghiari.) III., Budapest, 1941, p. 266–67.

2 *Romániai magyar irodalmi lexikon* (Lexiconul literaturii maghiare din România.) Vol. I, literele A–F, Editura Kriterion, București, 1981, p. 220.

3 Arborele genealogic a familiei a fost publicată de: PÁLMAJ JÓZSEF: *Maros Torda vármegye nemes családjai*. (Familii de nobili din comitatul Mureș-Turda.) Tîrgu-Mureș, 1905, p. 26.

din scaunul Odorhei; bunicul lui, (IV.) István (1804–1859) se mută la Tîrgu-Mureș, unde pentru a asigura traiul familiei, practică meseria de croitor. Unchiul lui, (V.) István (1837–1916) devine jurist și activează la Tîrgu-Mureș ca avocat. Tatăl său, Albert (1842–1883), învață meseria de bărbier și de tânăr părăsește orașul. Se mută la Cisnădie, dar botează copiii născuți acolo la biserica reformată din Sibiu. Din afecțiune față de religia unitariană și față de orașul natal, înregistrează ambii fii (Albert și István) și în registrul matricol al parohiei unitariene din Tîrgu-Mureș.⁴ Fiul mai mare, Albert s-a născut la 11 noiembrie 1872, iar István la 18 decembrie 1877. Deci locul nașterii sale de fapt este Cisnădie, și nu cel trecut în lexicoane (Sibiu sau Tîrgu-Mureș).⁵ După moartea timpurie a tatălui (1883), educația copiilor deveniți orfanii minori va fi asigurată în bună măsură de unchiul lor, avocatul István Biás. El asigură școlarizarea băieților și îi ajută să găsească posibilități de subzistență. Îi trimite la Colegiul unitarian din Cluj, și apoi îi îndrumă spre cariera de funcționari publici. Fratele mai mare devine funcționar de poștă (cu ocazia căsătoriei sale în 1903 oficiată la Tîrgu-Mureș în registrul de stare civilă la profesia mirelui est menționat faptul că este funcționar de poștă la Budapesta). Fratele mai mic, adică István, devine tot funcționar de poștă, dar în orașul Tîrgu-Mureș, unde va locui toată viața.

În 1902 se însoară cu Erzsébet Bakó originară din satul mureșan Sîmbriaș, tot dintr-o familie de mic nobil. Împreună au patru fii: István, Endre, László și Béla. Endre moare la vârstă fragedă, neajungând până la majorat. István devine liber profesionist în Tîrgu-Mureș. Soarta celui de al treilea copil, László nu o cunoaștem. Béla (născut pe 19 iulie 1913) încearcă să-și urmeze tatăl, să devină arhivist. În 1952, când se înființează la Tîrgu-Mureș Serviciul Regional Mureș al Arhivelor Statului, este angajat aici ca arhivist.⁶ În obținerea acestei funcții a contribuit și reputația tatălui său. Cariera sa de arhivist însă este de scurtă durată. În anul 1953 este îndepărtat de la această instituție, din cauza unor manifestări inadecvate, datorată bolii mintale de care suferea.⁷ (Mai târziu, până la sfârșitul vieții sale, a fost pacient frecvent al ospiciului de boli mintale de la Călugăreni de lângă Tîrgu-Mureș.)

Arhivistul István Biás se angajează la început ca funcționar adjunct” la oficiul de poștă din Tîrgu-Mureș în data de 17 noiembrie 1897, unde lucrează zece ani.

4 Vezi SJANM, *Colecția registrelor parohiale, nr. 904*. (registrul botezaților al Parohiei Unitariene din Tîrgu-Mureș, din perioada 1790–1926).

5 Locul nașterii dat de Pál Gulyás este Tîrgu-Mureș (Vezi GULYÁS: op. cit., 266.), iar în *Lexiconul Literaturii Maghiare din România* este Sibiu (Vezi *Romániai magyar irodalmi lexikon*, vol. I, p. 220). Menționăm faptul că a fost botezat la Sibiu acesta fiind singura parohie protestantă maghiară din apropiere.

6 Astăzi denumirea este: Serviciul Județean Mureș a Arhivelor Naționale ale României. (SJANM)

7 Informație primită de la fostul coleg de serviciu al lui Béla Bias, Liviu Moldovan cu care am avut onoarea să fiu coleg de birou ani în șir.

În anul 1906 părăsește această instituție și devine, după moartea lui József Koncz ca succesor al acestuia custodele arhivei familiei Teleki, cu titlul de arhivist adjunct, apoi arhivist. După zece ani de serviciu în slujba familiei Teleki este nevoit să părăsească acest loc de muncă, de care s-a atașat foarte mult, deoarece în 1916 familia, de teama invaziei trupelor românești, mută arhiva sa foarte bogată la Gyömrő (din apropierea Budapestei), de unde nu-l mai aduce înapoi. De acolo va fi depusă ca și o arhivă istorică la Arhivele Naționale Ungare din Budapesta, unde este ținută în evidență sub denumirea de *A Teleki család marosvásárhelyi levéltára* (Arhiva familiei Teleki de la Tîrgu-Mureș).

Nu am reușit să clarificăm toate aspectele activității lui István Biás în următorul deceniu. Se pare că, pentru o perioadă scurtă de timp a fost profesor suplinitor la Școala civilă de băieți de la Tîrgu-Mureș, apoi lucrează în arhiva județului Mureș-Turda (după 1918 denumită „prefectura Mureș-Turda, apoi 1925 „prefectura Mureș”). În anul 1929 numele lui este menționat ca arhivist pensionar. În 1941 este reangajat la arhiva județeană ca arhivist adjunct pensionar de unde în anul 1944 se retrage definitiv. A decedat la Tîrgu-Mureș la data de 10 octombrie 1950, la vârsta de 73 de ani.

Perioada cea mai productivă a activității sale de arhivist este legată de arhiva familiei Teleki. Se angajează aici tocmai atunci, când se trece la efectuarea ordonării și a inventarierii în mod profesionist a documentelor din arhivă. Arhiva în cauza s-a aflat o perioadă lungă de timp la Sibiu de unde a fost mutată în sediul renumitei Bibliotecii Teleki din Tîrgu-Mureș la sfârșitul secolului al 19-lea. Conform estimărilor ulterioare, o treime a arhivei a fost luată în evidență între anii 1830-1836 de către Sámuel Dósa și Károly Tollas. În a doua tranșă, între anii 1879 și 1883, se presupune că profesorul târgumureșean József Koncz s-ar fi ocupat de ordonarea arhivei, când a fost grupată tematic.⁸ În timpul activității de aici a lui Biás are loc ordonarea și cotarea misivelor aflate în seriile și fondurile arhivei Teleki, pe autori, apoi întocmirea indicilor alfabetice. În această perioadă se conturează activitatea sa de arhivist și de editor de izvoare arhivistice. În anul 1907 publică scrisorile lui Révai, Kazinczy și Sándor Kisfaludy⁹ trimise contelui Sándor Teleki,

8 *Arhiva familiei Teleki*. Întocmit de BAKÁCS ISTVÁN. Publicat în seria: *Levéltári Leltárak* (Inventare din arhivă). 49. Arhivele Naționale ale Ungariei. Budapesta, 1970. Mss, 7. Nu putem accepta cele relatate în introducerea acestei publicații decât cu o anumită rezervă, deoarece József Koncz fiind profesor la Colegiul Reformat din Tîrgu-Mureș și bibliotecar la Biblioteca Teleki, nu prea a avut posibilitatea să se ocupe timp de mai mulți ani de ordonarea unei arhive dintr-un oraș aflat la o distanță de 100 de km. Pare mult mai probabil că ordonarea s-a făcut la Biblioteca Teleki aflate în Tîrgu-Mureș. Mai târziu, când s-a mutat aici și grosul arhivei familiale, Koncz a devenit custodele arhivei, și a ocupat această funcție din 1896 până la sfârșitul vieții sale, până în 1906.

9 *Geneológiai Füzetek*. (Caiete de genealogie.) 1907/10, nr. 12, 14.

cât și un document cu conținut masonic.¹⁰ În 1908 publică jurnalul de călătorie a contelui Sámuel Teleki. În anul 1909 apare indexul alfabetic al sigiliilor cu steme, aflate pe documentele păstrate în arhiva Teleki (întocmită împreună cu genealogul József Pálmay). Apoi, în anul 1910 publică un volum cu date referitoare la istoria Bisericii Unitariene, în 1911 indexul alfabetic al diplomelor de nobilitate, păstrate la arhiva Teleki din Tîrgu-Mureș, iar în 1913 datele referitoare la înmormântarea lui Mihály Teleki.¹¹ Toate aceste documente publicate sunt prevăzute cu introduceri și anumite comentarii, scrise de Biás.

În afară de volume, Bias a publicat și documente și scurte articole în publicații periodice. Majoritatea lor a apărut între anii 1907-1914 în revista clujeană *Geneológiai Füzetek*. (Caiete de genealogie), adică în perioada când era arhivistul familiei Teleki din Tîrgu Mureș.

După o perioadă lungă de întrerupere, în anul 1942 întocmește evidența documentelor privilegiale aflate în arhiva județului Mureș-Turda, care cuprinde scrisori de înnobilitare și alte documente cu conținut asemănător, acordări de drepturi și altele.¹²

În perioada interbelică se ocupă mai ales de cercetări de istorie familială. Activitatea lui este îndreptată în această direcție mai ales în anii treizeci ai secolului trecut, când mai multe persoane cu funcții importante din Budapesta, originari din părțile mureșene, solicită date cu privire la originea lor. Efectuează, printre altele, cercetări pentru secretarii de stat dr. László Szilágyi și un oarecare Petry, cât și pentru alții. Cu privire la acest subiect, cercetările genealogice, corespund cu dr. Lajos Ányos, arhivist principal la Arhivele Naționale din Budapesta și cu Lajos Kelemen, fostul său coleg de colegiu de la Cluj. În perioada 1940-1944 în Ardealul de Nord a devenit „la modă” demonstrarea originii creștine, și Biás este practic invadat de solicitări pentru eliberarea certificatelor de atestare a originii creștine ori nobiliară a solicitanților. Reușita sa în acest domeniu este asigurată datorită cunoștințelor sale de limba latină și de experiența și priceperea arhivistică. Traducerile lui efectuate din limba latină sunt recunoscute ca fiind autentice.¹³ În probleme de moștenire-descendență colaborează chiar cu instanțele judecătorești ca expert.¹⁴

10 În ziarul *Kelet* (Răsăritul), 1907, sub titlul: *Egy 122 éves szabadkőműves okmány*. (Un document masonic vechi de 122 de ani.)

11 Vezi lista lucrărilor lui Biás de la finalul comunicării.

12 SJANM, Fondul familial Biás, nr. 66.

13 În data de 24 august 1934 dr. Alajos Szabó judecător pensionar al Curții de Apel [din Budapesta] anunță pe Biás, că în legătură cu documentele genealogice Ministerul de Interne din Budapesta a acceptat ca și autentice traducerile lui efectuate din limba latină în limba maghiară, deoarece scrisul și semnătura lui sunt cunoscute acolo și persoana lui este o garanție de necontestat. Vezi: SJANM, Fond familial Biás nr. 51.

14 SJANM, Fond familial nr. 64, p. 68.

István Biás jun.¹⁵ devine cunoscut în Tîrgu-Mureș și în cercul mai larg al specialiștilor din domeniu, ca *arhivist și istoric cercetător*. Încă din tinerețe se remarcă prin interesul său față de istorie, și datorită muncii sale neobosite devine membru deplin al Societății Istorice Maghiare (Magyar Történelmi Társulat) și unul dintre membrii fondatori ai Societății Muzeului Ardelean.¹⁶ În 1909 este acceptat și printre membrii Societății Literare „Kemény Zsigmond” din Tîrgu-Mureș. Cu toate acestea n-a reușit să devină membru în Cazinoul din Tîrgu-Mureș, locul de întâlnire al „elitei” comunității locale maghiare nici după ce, cu ocazia aniversării a 100 de ani de la înființarea acestuia, scrie și publică în anul 1932 istoria Cazinoului.

Despre activitatea sa în cadrul Societății literare „Kemény Zsigmond” știm că, la 24 iunie 1909, cu ocazia alegerii sale ca membru, propune adunării generale a societății aniversarea a 150 de ani de la nașterea poetului maghiar Ferenc Kazinczy și cu amplasarea unei plăci comemorative pe clădirea Cazinoului din Tîrgu-Mureș unde acesta a fost cazat în anul 1816, cu ocazia vizitării orașului.¹⁷ Deși propunerea s-a a fost bine primită, n-a fost realizată. Menționăm că această clădire a fost sediul Arhivelor Statului în perioada 1962-1978.) La întrunirile literare ale societății, este activ. Ține conferințe de mai multe ori cu subiecte din domeniul istoriei și ai istoriei literaturii maghiare, cum ar fi șoimari secui, János Bolyai, etc.). Bias, a fost activ nu numai în cadrul Societății Literare, ci și la alte manifestări care au abordat teme din domeniul istoriei și literaturii, organizate la Tîrgu-Mureș, desfășurate în limba maghiară.

În anul 1911 are loc în oraș un eveniment neobișnuit, exhumarea rămășițelor pământești ai celor doi savanți matematicieni Bolyai. El întocmește procesul verbal și lui i s-a încredințat craniul lui János Bolyai, în vederea predării acestuia pentru examinare lui Elek Hints medic-primar budapestan originar din Tîrgu-Mureș. Biás se implică profund în activitatea de cercetare legată de marele matematician János Bolyai. În acest scop efectuează cercetări în arhiva orașului unde identifică numeroase documente legate de savant, le transcrie și le predă medicului Elek Hints. În 1923 găsește și în 1925 trimite lui József Kürschák, matematician din Budapesta, însemnările lui Bolyai în legătură cu lucrările de regularizare a barajului de pe

15 Lungă vreme își scrie numele astfel pentru a fi deosebit de unchiul său, avocatul, István Biás. Prescurtarea „jun.” dispăre de lângă numele lui, numai după moartea unchiului său, în 1916.

16 PÁLMAJ JÓZSEF: *Maros Torda vármegye nemes családjai*. (Familii de nobili din comitatul Mureș-Turda.) Tîrgu-Mureș, 1904, 26.

17 Menționăm că, Széchenyi și Kazinczy au fost acele personalități maghiare de prestigiu numele cărora au fost atribuite pentru prima oară, în anul 1860, denumiri de străzi în Tîrgu-Mureș. Cu această ocazie numele lui „Kazinczy” a fost dat străzii Ebhát (azi strada Kogălniceanu), unde, la nr. 14, se află clădirea în cauză. În același timp a primit partea nord-estică a Pieții din centru denumirea de „Széchenyi”.

Mureș.¹⁸ Pentru aniversarea a 50 de ani a Societății Literare „Kemény Zsigmond” scrie o lucrare despre ultima reședință din Tîrgu-Mureș a lui János Bolyai.¹⁹ După aceea, în 1936, efectuează pentru Academia de Științe a Ungariei copii ale documentelor referitoare la János Bolyai, aflate în arhivele orașului. Din păcate aceste documente nu se mai găsesc la locul lor. Nu se știe, dacă el a fost cel care a omis să le rearhiveze, sau altcineva este responsabil de dispariția acestora. De aceea, cercetătorul este nevoit să apeleze la copiile aflate la Academia susamintită.

Biás a început să se ocupe de subiecte istorice la o vârstă fragedă. În prima lui lucrare scrisă în 1895, la vârsta de numai 18 ani, tratează o problemă generală: istoria Transilvaniei pe vremea dinastiei Arpadiene. Dar lucrarea nu a fost publicată, deoarece nu a îndeplinit cerințele științifice necesare. Mai târziu începe să abordeze lucrări mai concrete și de amploare mai redusă în primul rând de cele pentru care putea folosi izvoare accesibile și de publicări de izvoare. Presupunem că orientarea sa în această direcție se datorează în mare măsură lui Lajos Kelemen, coleg de colegiu, devenit un arhivist-istoric clujean de mare prestigiu, cu care a ținut legătura mult timp. (Printre documentele personale ale lui Biás se regăsesc câteva scrisori din corespondența lor.)

Prima scriere a lui Biás, considerată ca lucrare științifică, are tematica anul revoluționar 1848 în Tîrgu-Mureș. Cu ocazia aniversării a cincizeci de ani a revoluției și a luptei pentru libertate scrie lucrarea: *Istoria Tîrgu-Mureșului pe timpul revoluției*.²⁰ Această lucrare este prima încercare de prezentare în ansamblu a istoriei orașului din acele vremuri. Lucrarea este destul de bine documentată, obiectivă și scutită de expresii emfaticе, caracteristice epocii. În același timp constatăm, că este părtinitor, pune accent pe aspectele legate doar de revoluția maghiară. Cu privire la tratarea problemelor este destul de modest, rămâne la nivelul descrierii unor fapte și nu încearcă să facă o analiză a problematicii. De asemenea, putem concluziona și faptul, că aceasta este o lucrare de începător, și nu al unui istoric matur.

Dintre lucrările sale cu subiect istoric atragem atenția asupra celei scrise despre stema națiunii secuiești, cât și asupra aceleia care se ocupă cu șoimarii secuiei. Ambele sunt lucrări mai scurte, dar aprofundate, utilizabile și astăzi. În legătură cu

18 Informație primită din partea Dl-ului Dr. Róbert Oláh Gál, matematician și cercetător „Bolyai”.

19 Vezi: *A marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság levelesládája. Levelek, iratok, adatok (1876–1948)*. (Corespondența Societății „Kemény Zsigmond” din Tîrgu-Mureș. Scrisori, documente, date (1876–1948).) Redactat și adnotat de ILDIKÓ MAROSI. Editura Kriterion, București, 1973, p. 329. Cu ocazia jubileului a fost publicată în anul 1930 o carte comemorativă cu titlul de „*Ünnepi könyv*” (Cartea comemorării), în care se află și comunicarea lui Biás. Vezi manuscrisul la: SJANM, Fond familial Biás, nr. 18.

20 Vezi lista lucrărilor sale la finalul prezentei lucrări.

stema națiunii secuiești atrage atenția asupra faptului că, sigiliul secuiesc vechi, cu stemă, a fost folosit de orașul Tîrgu-Mureș, după ce națiunea secuiască a primit o altă stemă de la Sigismund de Luxemburg. În urma cercetărilor noastre heraldice am avut ocazia să confirmăm afirmația lui și să o argumentăm cu exemple concrete. Studiul său despre Cazinoul din Tîrgu-Mureș, se bazează, de asemenea, pe arhivă utilizând numeroase date, pentru care se poate considera ca un izvor documentar.

Majoritatea lucrărilor sale sunt publicări de izvoare: acte, jurnale de călătorie, corespondență personală și conscripții. De regulă sunt lucrări scurte publicate în reviste de istorie și genealogie, anuare sau volume omagiale. O lucrare mai amplă nepublicată, este un repertoriu pentru istoria poștei ardelenesti (368 de pagini), pe care l-a întocmit în anii 1901-1902. Publicații de izvoare mai ample sunt și lucrările privitoare la istoria bisericii unitariene și jurnalul lui Sámuel Teleki. Biás fiind unul dintre colaboratori permanenți ai revistei clujene *Genealógiai Füzetek* (Caiete de Genealogie), apărută în anii 1902-1914, a publicat în aceasta o seamă de documente, mai ales conscripții din secolul al 17-lea, cât și acte mai interesante, din diferite perioade.

O mare parte a articolelor sale se încadrează în categoria de curiozități, prezentarea și analiza cărora nu considerăm a fi aici sarcina noastră. Dar este cert că, colaborând cu numeroase ziare și reviste a scris mai ales articole atractive, satisfăcând nevoile publicului cititor.

Biás a fost un istoric local și genealog apreciat al epocii. Activitatea sa, însă, a fost influențată în mare măsură de evenimentele istorice cu urmări profunde din primul pătrat al secolului al 20-lea. Activitatea lui de arhivist-istoric cea mai productivă a avut loc în perioada 1907-1916 când era custodele arhivei familiei Teleki din Tîrgu-Mureș. În urma mutării arhivei din oraș activitatea sa științifică n-a mai avut o continuitate constantă, practic s-a întrerupt odată cu mutarea în anul 1916 a arhivei Teleki din Tîrgu-Mureș. În perioada interbelică nu a mai desfășurat o activitate de specialitate constantă, pe lângă eforturile depuse pentru asigurarea traiului de zi cu zi, doar ocazional a avut prilejul să se dedice pasiunii sale de cercetător. Opera lui însă reprezintă un bun exemplu urmașilor lui arhiviști.

Lucrările lui István Biás jun.

a.) Studii și articole

- *Erdély történelme az Árpád kortól a család kihaltáig* (Istoria Transilvaniei de la epoca Arpadiană până la dispariția familiei), Cluj, 1895, 161 p. Mss. la SJAN Mureș, Colecția de manuscrise, nr. 6.

- *Marosvásárhely a szabadságharc alatt.* (Tîrgu-Mureș pe timpul luptei pentru libertate.) Extras din publicația „Marosvásárhely”, 1900, 50 p. In Anexă: *A marosvásárhelyi zenélőkút mestere.* (Meșterul fântânii muzicale din Tîrgu-Mureș.)

- *A marosvásárhelyi céhek életéből.* (Din viața breslelor tîrgumureșene.) Tîrgu-Mureș, 1902, 32 p.

- *II. Rákóczi Ferenc beiktatása az erdélyi fejedelemségbe* 1707. aprilis 5. (Instalarea lui Francisc Rákóczi al II-lea ca principe al Transilvaniei 5 aprilie 1707.). Tîrgu-Mureș, 1903, 10 p.

- *A székely nemzet címere.* (Stema națiunii secuiești.) Tîrgu-Mureș, 1905, 8 p.

- *Ásatások a marosvásárhelyi vártemplomban.* (Săpături la Biserica Reformată din cetatea Tîrgu-Mureșului.) Extras din săptămânalul „Vasárnap”, Tîrgu-Mureș, 1907, 8 p.

- *Teleki Mihály temetkezése.* (Înmormântarea lui Mihály Teleki.) Extras din „*Erdélyi Múzeum*”, Cluj, 1913, 7-71. Prezentare în *Századok*, 1913, 555.

- *Székely solymárok.* (Șoimari secui.) Extras din A Marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság 1914. évi évkönyve. (Anuarul Societății Literare „Kemény Zsigmond” din Tîrgu-Mureș pe anul 1914.) Tîrgu-Mureș, 1914, 8 p.

- *Bolyai János utolsó szállása.* (Ultimul sălaș al lui János Bolyai) In: *Ünnepi Könyv.* (Carte de sărbătoare.) Publicat de Societatea Literară „Keménz Zsigmon”., Tîrgu-Mureș, 1930. Manuscrisul la SJAN Mureș, Fondul familial Bias, nr. 18.

- *Köteles Szócs Dániel 1651. évi sírköve.* (Piatra funerară a lui Dániel Köteles Szócs din anul 1651.) Tîrgu-Mureș, Tipografia Colegiului, 1929, 17 p. Extras din „*Székely Napló*”, anul LIX., numărul 136-138.

- *A marosvásárhelyi Kaszinó száz éve* 1832 1932. (100 de ani ai Cazinoului din Tîrgu-Mureș 1832 1932.) Tîrgu-Mureș, 1932, 158 p.

- *Székely nemes családok.* (Familii de nobili secui.), Budapeșt, 1941.

- *Búcsú az ősi vármegyeházától.* (Rămas bun de la vechea reședință a comitatului.) Tîrgu-Mureș, Tipografia Turul, 1942, 12 p.

- *A bergenyei ref. Egyházközség története.* (Istoria parohiei reformate din Berghia.), 1907. Mss. la Parohia Reformată din Berghia.

b. Publicări de documente

- *Apaŷy Mihály naplója (1632 1689)*. (Jurnalul lui Mihály Apaŷi (1632 1689).) Extras din publicația „Marosvásárhely” pe anul 1899/1900, Tîrgu-Mureș, 1900, 18 p.

- *Adatok az erdélyi posták történetéhez*. (Date pentru istoria oficiilor poștale din Transilvania.) Adunate de István Biás jun., Tîrgu-Mureș, 1901 1902, 368 p. Mss. la SJAN Mureș, Colecția de manuscrise, nr.5.

- *Adatok a Teleki-könyvtár alapításának történetéhez*. (Date pentru istoria înființării Bibliotecii Teleki.) Extras din „Székely Ellenzék”, Tîrgu-Mureș, 1901, 13 p. Prezentat în „Századok” 1902, 577.

- *Révai, Kazinczy és Kisfaludy Sándor levelei Teleki Sándor grófhhoz*. (Scrisorile lui Révai, Kazinczy și Sándor Kisfaludy, trimise contelui Sándor Teleki.) In: „Akadémiai Értesítő”, 1907.

- *Máramaros vármegye homagiális összeírása 1670-ből*. (Conscripăia homagială a comitatului Maramureș din 1670.) „Genealógiai Füzetek” (Caiete de genealogie), 1907, p. 94 95.

- *Gróf Teleki Ádám tábornok családörténeti feljegyzései (1730 1740)*. (Însemnările genealogice ale generalului Adam Teleki din anii 1730 1740), „Genealógiai Füzetek” (Caiete de genealogie), 1908, p. 6 10

- *Fejér megye lustrája 1682-ből*. (Conscrierea lustrală a comitatului Alba din 1682.) „Genealógiai Füzetek” (Caiete de genealogie), 1908, p. 147 149.

- *Fejér megye lustrája 1686-ből*. (Conscrierea lustrală a comitatului Alba din 1686.) „Genealógiai Füzetek” (Caiete de genealogie), 1908, p. 164 168.

- *Kolozs megye lustrája 1680-ből*. (Conscrierea lustrală a comitatului Cluj din 1680.) „Genealógiai Füzetek” (Caiete de genealogie), 1908, p. 110 113.

- *Kolozs megyei lustra 1686-ből*. (Conscrierea lustrală a comitatului Cluj din 1686.) „Genealógiai Füzetek” (Caiete de genealogie), 1908, p. 173 174.

- *Középszolnok megye lustrája 1684-ből*. (Conscrierea lustrală a comitatului Solnocul de Mijloc. din 1684.) „Genealógiai Füzetek” (Caiete de genealogie), 1908, p. 153 154.

- *Kraszna megye lustrája 1680-ből*. (Conscrierea lustrală a comitatului Crasna din 1680.) „Genealógiai Füzetek” (Caiete de genealogie), 1908, p. 113 115.

- *Küküllő megye lustrája 1680-ből*. (Conscrierea lustrală a comitatului Târnava din 1680.) „Genealógiai Füzetek” (Caiete de genealogie), 1908, p. 87 90.

- *Küküllő megye lovasainak összeírása 1686-ből*. (Conscrierea călărașilor din comitatului Târnava din 1686.) „Genealógiai Füzetek” (Caiete de genealogie), 1908, p. 174 178.

- *Torda vármegye lustrája 1670-ből.* (Conscrierea lustrală a comitatului Turda din 1670.) „Genealógiai Füzetek” (Caiete de genealogie), 1908, p. 21 23., 50 54.
- *Teleki Sámuel erdélyi kancellár útinaplója (1759 1763).* (Jurnalul de călătorie a cancelarului Transilvaniei Sámuel Teleki (1759 1763).) Redactat de Ifj. Biás István, Tîrgu-Mureș, Tipografia Kossuth, 1908, 125 p.
- *Adatok II. Rákóczi Ferenc történetéhez.* (Date cu privire la istoria lui Ferenc Rákóczi al II-lea.) Extras din „Székely Ellenzék”, Tîrgu-Mureș, 1909, 16 p.
- *A római szent birodalmi széki gr. Teleki nemzetség marosvásárhelyi levéltárában őrzött eredeti okiratokon lévő címeres pecsétek betűsoros jegyzéke.* (Indexul alfabetic al sigiliilor cu stemă aflate pe documentele originale ale familiei Teleki de Szék, conți ai Sfântului Imperiu Roman, păstrate la arhiva lor din Tîrgu-Mureș.) Tîrgu-Mureș, 1909, 74 p. (împreună cu József Pálmay)
- *Nemes Belső-Szolnok vármegyének regisztroma 1686.* (Conscrierea nobilului comitat Solnocul Interior din 1686) „Genealógiai Füzetek” (Caiete de genealogie), 1909, p. 27 28.
- *Nemes Belső-Szolnok vármegye zsoldosainak számok 1686.* (Numărul mercenarilor comitatului Solnocul Interior din 1686.) „Genealógiai Füzetek” (Caiete de genealogie), 1909, p. 28 29.
- *Fejér vármegye lustrája 1686-ból.* (Conscrierea lustrală a comitatului Alba din 1670.) „Genealógiai Füzetek” (Caiete de genealogie), 1909, p. 88 91., 129 132., 145 148.
- *Küküllő megye lustrája 1686-ból.* Conscrierea lustrală a comitatului Târnava din 1686.) „Genealógiai Füzetek” (Caiete de genealogie), 1909, p. 58 59.
- *Belső-Szolnoki lustra 1684-ből.* (Conscrierea lustrală Solnocul Interior din 1670.) „Genealógiai Füzetek” (Caiete de genealogie), 1910, p. 84.
- *Kézdiszéki lustra 1659-ből.* Conscrierea lustrală din scaunul Kezdi din 1659.) „Genealógiai Füzetek” (Caiete de genealogie), 1910, p. 83.
- *Torda vármegyei lustra 1671-ből.* (Conscrierea lustrală a comitatului Turda din 1671.) „Genealógiai Füzetek” (Caiete de genealogie), 1910, p. 33 38., 61 62.
- *Torda vármegyei lustra 1677-ből.* (Conscrierea lustrală a comitatului Turda din 1677.) „Genealógiai Füzetek” (Caiete de genealogie), 1910, p. 103 104., 136 138.
- *Unitárius egyháztörténeti adatok (1619 1866).* (Date din istoria Bisericii Unitariene (1619-1866).) Tîrgu-Mureș, Tipografia Kossuth, 1910, 255 p. Cu introducere scrisă de Lajos Kelemen.
- *Betűsoros kimutatása a marosvásárhelyi Teleki könyvtárban őrzött ... nemességi okleveleknek.* (Indexul alfabetic al diplomelor de nobilitate... păstrate la

Biblioteca Teleki din Tîrgu-Mureș), Tîrgu-Mureș, 1911, 22 p.

- *Aranka György halála és gyászjelentése.* (Decesul și necrologul lui György Aranka.), „Erdélyi Múzeum”, 1911, p. 73 74.

- *Kövesdi Boér István családi följegyzései 1784 1824.* (Consemnări familiale ale lui István Boér de Kövesd) „Genealógiai Füzetek” (Caiete de genealogie), 1912, p. 52.

- *Várad Nagy Simon családi följegyzései 1683 1702.* (Consemnări familiale ale lui Simon Nagy de Várad). „Genealógiai Füzetek” (Caiete de genealogie), 1912, p. 74 75.

- *1677. július 1. Stépán Erzsébet és Toldalagi János lakodalmi meghívója.* (Invitație la nuntă a lui Erzsébet Stépán și János Toldalagi.) „Genealógiai Füzetek” (Caiete de genealogie), 1912, p. 128.

- *1721. március 27. Nagyszegi Gáborné Urai Éva temetésének költségei.* (Cheltuielile înmormântării soției lui Gábor Nagyszegi Éva Urai.) „Genealógiai Füzetek” (Caiete de genealogie), 1912, p. 31 32.

- *1769. szeptember 24. Gróf Rhédey Mihály szerződése Hofmeyer József és Simon kolozsvári kőfaragókkal.* (Contract încheiat de contele Mihály Rhédey cu Josef și Simon Hofmeyster cioplitori de piatră clujeni.) „Genealógiai Füzetek” (Caiete de genealogie), 1912, p. 54.

- *Récsei Boér Simon a szentpáli és kövesdi Boér család genealógiájáról.* ([Relatările] lui Simon Boer de Recea despre genealogia familiei, ramurile de la Sînpaul și Cuieșd.) „Genealógiai Füzetek” (Caiete de genealogie), 1914, p. 36 37.

- *Sárdi Simén György feljegyzései.* (Însemnările lui György Simén de Șard.) „Genealógiai Füzetek” (Caiete de genealogie), 1914, p. 38 39.

IOACHIM MILOIA*

(1897-1940)

Teodora Ligia DRĂGHICI

Printre frunzașii generației de intelectuali bănățeni, care în perioada dintre cele două războaie mondiale s-au afirmat cu strălucire în dorința de a contribui cât mai mult la punerea în valoare a patrimoniului istoric și cultural al Banatului, dar și a valorilor naționale și universale, se distinge cu precădere dr. Ioachim Miloia.

Numele lui Ioachim Miloia are o largă rezonanță în viața culturală, artistică și științifică a Banatului. Personalitatea lui s-a manifestat pregnant atât ca artist plastic cât și ca teoretician cercetător, competent nu numai în probleme de artă plastică ci deopotrivă în domeniul folclorului istoriei și culturii. A fost unul dintre puținii intelectuali multilaterali pe care îl pot revendica pe drept cuvânt ca al lor, pictorii, criticii de artă, folcloriștii, arheologii, publiciștii și arhiviștii.

Ioachim Miloia s-a născut la 21 aprilie/3 mai 1897 în Ferendia - azi sat aparținător comunei Jamu Mare, județul Timiș ca fiu al lui Achim Miloia „învețătoriu” și al Mariei, născută Popescu¹, ambii părinți originari din Fizeș, în prezent sat în componența comunei Berzovia, județul Caraș-Severin. Tatăl său,

* Prezentat la conferința internațională „Arhive, Istorie și Politică în România secolelor XIX – XXI”, A.N.R., București, 2012

¹ Serviciul Județean Timiș al Arhivelor Naționale (în continuare S.J.T.A.N.), *Colecția Registrelor de Stare Civilă, Parohia ortodoxă română Ferendia*, registrul nr.12, filele 55v-56

Achim Miloia, s-a născut la data de 4 iunie 1862 într-o familie de țărani simpli, care la îndemnul învățătorului Martin Țapu, văzând dragostea fiului lor pentru învățătură, au hotărât să-l dea mai departe la școală. Și astfel, Achim Miloia își susține examenul obligatoriu și devine în anul 1884 învățător, iar în anul 1885 este numit învățător confesional în comuna Ferendia, încadrându-se în același timp și în vechea pleiadă a acelor mucenici anonimi ai neamului românesc care n-au precupețit nimic în eforturile de a pregăti tineri școlari într-un climat pur românesc, în interiorul unei societăți care descuraja orice inițiativă de românism.

În anul 1908, Achim Miloia, datorită meritelor sale, este transferat în calitate de revizor școlar pe lângă Comitetul Eparhial din Caransebeș. Astfel, familia sa se stabilește la Caransebeș, unde tânărul Ioachim Miloia își va continua studiile, terminând liceul cu examenul de maturitate, susținut în vara anului 1916. În toamna aceluiași an se înscrie la Institutul Teologic și Pedagogic din Caransebeș, pe care îl absolvă în anul 1919, obținând certificatul de calificare preoțească și de învățător.

După Marea Unire de la 1 Decembrie 1918, porțile Universității din București au fost deschise și pentru primirea studenților pentru care granițele despărțitoare de frați constituiau uneori piedici de netrecut. Astfel, în anul școlar 1919/1920, Ioachim Miloia se înscrie în anul III al Facultății de Litere, frecventând în același timp și cursurile Academiei de Arte Frumoase, având o chemare deosebită pentru pictură.

Începând cu anul 1920, pleacă în Italia, unde își continuă studiile la Academia de Belle Arte din Roma, pe care le absolvă în anul 1922. În anul școlar 1922/1923 se înscrie în anul III al Școlii de Istoria Artelor de la Facultatea de Litere din Roma, susținând în anul 1924 doctoratul în Istoria Artelor cu teza „Curentul goticului internațional și frații Lorenzo și Jacopo Salimbent din Sanserezino”. Își susține și al doilea doctorat în literatură și filozofie cu lucrarea „Legenda Crucii în literatura și arta medievală”.

La Roma, Ioachim Miloia pe lângă studii, desfășoară o intensă activitate de pictură, de publicistică în reviste italiene de specialitate publicând articole privitoare la arta plastică și susține o serie de conferințe în domeniile sale de specialitate.

Fără îndoială că diplomele obținute în Italia, reflectă munca asiduă depusă de Ioachim Miloia, de cunoaștere și acumulare a comorilor spiritualității universale, iar asimilarea acestora, recunoscută la timpul său de către cele mai reprezentative personalități ale artei și științei elitelor spirituale italiene cu reputație universală, au ajutat și ușurat munca de erudiție cultural-artistică pe care avea apoi să o depună în țară în folosul națiunii sale. Se cuvine deci să ni-l imaginăm pe tânărul Miloia, pregătindu-se în toamna anului 1927, după aproape 7 ani de studii în Italia, pentru

reîntoarcerea acasă, cu nestăvilite dorințe de a pune în valoare cunoștințele sale și de a le pune în aplicare în acord cu specificul și imperativele culturale ale Banatului.

În toamna anului 1927 este numit profesor suplinitor de desen la Școala Normală din Timișoara, iar din data de 28 ianuarie 1928 este numit în funcția de director al Muzeului Municipal Timișoara, devenit ulterior prin străduințele sale, Muzeul Bănățean, funcție pe care o va deține până la moartea sa prematură din primăvara anului 1940.

Prestigiul de care se bucura Ioachim Miloia în momentul în care a fost chemat la conducerea muzeului cât și de-a lungul întregii sale cariere își găsește ecou în publicațiile vremii: „în sfârșit un om la locul lui”² scria în coloanele revistei *Banatul* lui Simion Samuilă Moldovan și Aron Cotruș despre Ioachim Miloia în 1928 sau „tânăr cu competență artistică și studii serioase de istoria artelor făcute cu celebrul profesor Adolfo Venturi de la Roma”³ în 1929 în „Viața Literară”. Istoricul Constantin Daicoviciu pomenește de asemenea de „pregătirea științifică câștigată în lungi ani de studii”⁴ pe care Miloia și-a folosit-o în vederea ridicării prestigiului cultural al Muzeului Banatului în cei 12 ani (1928-1940), cât timp a fost directorul acestei instituții, iar Nicolae Iorga, consemnând moartea prematură a lui Miloia la 25 martie 1940, la numai 43 de ani, sublinia că prin aceasta a survenit o mare pierdere pentru viața culturală a Banatului: „Între frunzașii noii generații, caut în zadar unul care să fi unit mai multe cunoștințe, cu mai multă dorință de a lucra și cu mai mare spor în opera pe care din fuga unei scurte vieți a putut-o întruchipa, decât harnicul muncitor cultural care a fost - cât mă doare să o spun Ioachim Miloia”⁵.

Personalitate complexă, I. Miloia s-a implicat în mod activ atât în viața culturală prin munca de cercetare și creație cât și în rezolvarea problemelor de ordin administrativ ale instituțiilor în care a activat. Astfel, încă de la angajarea sa ca director al muzeului bănățean, nu precupește nici un efort pentru introducerea acestuia în cel mai prestigios cadru cultural național. În acest scop efectuează o deplasare la București unde ia legătura cu Nicoleta Iorga, Tzigara-Samurçaș, I. Andrieșescu, Constantin Moisil și Virgil Drăghicescu. Dezvoltă și întreține relații de colaborare și cu personalități ale vieții culturale din Cluj unde participând la inaugurarea Muzeului de Etnografie al Ardealului „s-a interesat de felul său de organizare, de bogatele sale colecțiuni și de rolul așa de mare, cultural ce acest

2 *Banatul, revistă culturală, socială, economică*, Timișoara, anul III, ian. 1928, p.29

3 George Călinescu, „Un glas din Banat” în *Viața Literară*, București, 4-16 febr.1929

4 Constantin Daicoviciu, „Despre Muzeul Bănățean din Transilvania” în *Revista Transilvania*, Sibiu, nr.10 din 1941

5 Nicolae Iorga, *Neamul Românesc*, București, 3 aprilie 1940

muzeu îl are în inima Ardealului românesc”.⁶ Probabil influențat de modelul clujean, Ioachim Miloia intenționează să înființeze o secție de etnografie în aer liber, la Timișoara însă pe primul plan se afla problema edificiului muzeului, vechiul sediu din strada Lonovici⁷ fiind „impropriu, întunecos, umed și dosit într-o stradă laterală” așa cum avea să arate Miloia într-un raport din 1933 înaintat Ministerului Instrucțiunii Cultelor și Artelor. Dorința vieții sale a fost ca Muzeul Bănățean să-și găsească lăcaș în Castelul Huniazilor⁸, dorință pe care nu și-a putut-o vedea împlinită, această mutare având loc abia în anul 1947. Totuși după îndelungi tratative, în 1937 muzeul este mutat de pe strada Lonovici în clădirea teatrului. Personalul muzeului era compus în anii de început ai directoratului lui Miloia din trei și mai apoi din patru angajați⁹. Ca director, a întreprins vaste acțiuni de cercetare a realităților istoriei culturale specifice Banatului. Este cunoscut „Chestionarul istorico-arheologic” pe care împreună cu un apel îl trimite prin preoți, învățători și notari tuturor comunelor și satelor din Banat solicitându-le răspuns privind date istorice și arheologice locale. S-au primit peste 600 de răspunsuri cu informații de valoare¹⁰. A existat și o campanie de achiziții de obiecte în scopul organizării de expoziții cu caracter istoric și de artă.¹¹

Încă de la începutul anului 1928, Miloia s-a văzut confruntat cu trei probleme majore ale muzeului din Timișoara. Prima dintre acestea era cea a bugetului instituției, scandalos de redus, care a rămas așa de-a lungul întregului deceniu al patrulea al veacului trecut. În anul 1928, întregul buget al muzeului se ridica la 45.000 lei¹², pentru ca să crească, în condițiile devalorizării banului, până la 300.000 lei în 1940, adică constant mai mic decât cel al Bibliotecii Comunale și de 5 ori mai mic decât cel al Teatrului Comunal, în care fuseseră integrați și refugiații din Clujul pierdut prin dictat¹³. Acest buget redus se reflectă și în structura de personal salariat al muzeului. Așa cum se va evidenția și în anii următori, Miloia s-a văzut permanent obligat să recurgă la adevărate acrobații pentru a-și mări prin subvenții și donații sumele pe care le avea la dispoziție, luptându-se adesea cu

6 Arhiva Muzeului Banatului (Arh MB-în continuare), Ioachim Miloia, Raport nr. 96 către Municipiul Timișoara în 24 iunie 1928

7 Sediul Muzeului Bănățean se afla în clădirea în care se găsește în prezent Biblioteca Academiei, filiala Timișoara

8 S.J.T.A.N, fond *Primăria Municipiului Timișoara*, dosar 4/1930, fila 87.

9 *Ibidem*, state de plată a salariilor, dosare: 13/1927, 4/1928, 11/1929.

10 *Ibidem*, dosar 4/1930, fila 90.

11 *Ibidem*, filele 90,91

12 Mircea Miloia, Gheorghe Mudura, Aurel Turcuș, Nicolae Săcară, *Un erudit cărturar Ioachim Miloia*, Ed. Mirton, Timișoara, 1997, p.51

13 Virgil Birou, *Năzuințe și realizări. Etape din viața culturală bănățeană*, Timișoara, 1941.

morile de vânt, risipindu-și timpul în audiențe și în scrierea a numeroase memorii. Cea de-a doua problemă era cea a gestiunii, organizării și îmbogățirii patrimoniului muzeal. Cea de-a treia problemă, în care Miloia s-a implicat nu numai cu energie și pasiune, dar și cu credința necesității susținerii la Timișoara a unei vieți artistice complexe, în care să se amalgameze artiștii locali cu cei din toată România și care în același timp să propulseze pe scena artistică a țării artiști valoroși bănățeni, este cea a criticii de artă contemporană.¹⁴ Miloia nu a ezitat nici o clipă să implice muzeul și bugetul acestuia în această zonă.

Se poate socoti pe bună dreptate că anul 1928 a constituit, datorită lui Miloia, un an de cotitură în dezvoltarea muzeografiei din Banat. Aceasta cu atât mai mult cu cât este anul în care este redactată și publicată prima revistă în adevăratul sens al cuvântului, depășind cu mult condiția modestă a mai vechii Gemina.

Prin conținut și ținută grafică, ea a fost superioară vechiului buletin în limba maghiară care a apărut până la primul război mondial. Fondatorul acestei reviste, cel care de fapt a conceput-o și a scris-o aproape în întregime a fost Ioachim Miloia. Revista s-a intitulat *Analele Banatului, Buletinul Muzeului din Timișoara*¹⁵. Anul I, 1928, nr.1, ian.-dec., menționa calitatea de director a lui I. Miloia. Cuvântul înainte al revistei trasează programul acestui important buletin. Miloia număra trei direcții principale pentru dările de seamă din buletin.

„ 1.- prelucrarea științifică a materialului din colecții;

2.- lucrări externe ca: săpături arheologice și studii asupra monumentelor istorice din provincia noastră;

3.- înregistrării mișcării artistice din Banat și, în special, din Timișoara, cuprinzând aici expozițiile de artă, monumente sau alte realizări artistice”.

Astfel vedea Miloia în rezumat modalitatea de a reconstrui profilul istorico-artistice al ținutului bănățean și de a redeștepta în marele public interesul pentru trecut.¹⁶

Sigur că întreaga luptă și realizările înfăptuite de Miloia ca director al muzeului în cei 12 ani de activitate, precum și realizările acestuia pe tărâmul artei de-a lungul anilor ce au urmat încheierii studiilor în acest domeniu la Roma, nu

14 Florin Medeleț, Vasile Rămneanțu, *Muzeul Banatului – File de cronică II 1918 1948*, Ed.Mirton, Timișoara, 2003, p.61

15 Subtitlul publicației „Analele Banatului” s-a modificat de-a lungul celor patru ani în care a apărut la fel ca și frecvența apariției sale; din revistă au apărut nouă fascicule, apariția fluctuantă a revistei fiind semn al dificultăților financiare permanente pe care le întâmpina Miloia

16 *Analele Banatului* I, 1, 1928, p.7; data la care „Direcțiunea Muzeului Bănățean” (adică Miloia) semna acest cuvânt înainte, 10 ian. 1929, marchează momentul apariției revistei. Vezi și Turcuș, Aurel în *Tibiscus, ist. arh., III*, 1974, p.282; M. Miloia, Gh. Mudura, A. Turcuș, N. Săcară, *op.cit.* pp.58-62, 73.

pot fi surprinse în întregime în lucrarea de față, aceasta dorindu-se în primul rând o rememorare a realizărilor eruditului cărturar pe tărâmul arhivisticii.

Cu siguranță că în Italia a făcut cunoștință cu bogatele arhive și biblioteci italiene, datele culese oferindu-i posibilitatea redactării tezelor de doctorat și a studiilor publicate de el ulterior. Este foarte posibil ca tot acolo să-și fi format convingerile referitoare la importanța izvoarelor documentare în cercetarea istorică, la nevoia organizării unor instituții similare în țară și, în general, la necesitatea stringentă a ocrotirii și salvării tezaurului arhivistic național. Aceasta cu atât mai mult cu cât, din considerente care nu ne sunt cunoscute, Legea Arhivelor din 1925¹⁷ nu nominaliza Timișoara printre capitalele provinciilor unde urma să ia ființă o direcție regională a Arhivelor Statului. Întreg teritoriul bănățean urma să fie subordonat direcției regionale a Ardealului cu sediul la Cluj, unde urmau să fie trimise arhivele vechi din această zonă.

Importanța pe care Miloia o acordă documentelor, fie în ce privește depistarea și salvarea lor, fie în ce privește forța lor probatorie peste veacuri reiese limpede și din „Chestionarul istorico-arheologic” al muzeului, trimis localităților din Banat, în care la punctul 29 se referă în mod special la „cărți vechi, documente, scrisori”¹⁸. Această operă de recuperare a documentelor din Banat, reprezenta pentru Miloia „o sfântă datorie față de trecutul strămoșesc cât și față de rolul nostru de azi, când suntem iarăși stăpâni în casa noastră, pe moșia noastră străbună”¹⁹. Răspunsurile la chestionarul lansat în satele și orașele Banatului de către I. Miloia întărește convingerea că patrimoniul cultural-național trebuia salvat, inventariat, catalogat și ocrotit. Informațiile cu privire la arhivele păstrate sau distruse vor fi folosite de Miloia pentru a-l informa pe profesorul Constantin Moisil, Directorul General al Arhivelor Statului, inclusiv despre documentele duse în arhivele străine ungurești, sârbești sau austriece. C-tin Moisil însuși va folosi aceste informații în studiul publicat cu prilejul omagierii profesorului Alexandru I. Lăpedatu, fost Director General al Arhivelor Statului²⁰. În același volum omagial, publică și Miloia un studiu despre situația arhivelor bănățene din țară și străinătate²¹.

17 Hamangiu, Codul General al României - Legi noi de unificare vol. XIII-XIV, 1922-1926, Lege pentru organizarea Arhivelor Statului din 15 iulie 1925, art.5, fila 1079-„Direcțiunea regională Cluj va păstra depozitele menționate la art.2, de la autoritățile din cuprinsul fostului principat al Transilvaniei, din Banat și părțile ungurene”.

18 S.J.T.A.N., fond *Primăria Municipiului Timișoara*, dosar 4/1930, fila 92

19 Traian Topliceanu, *Un cărturar bănățean – Ioachim Miloia*, în *Revista Banatului*, an X,1-3, Timișoara, 1944.

20 Constantin Moisil, *Problema arhivelor românești*, în *Revista Arhivelor*, vol.III, (nr.6-8), București, 1936-1937, p.12-13

21 Ioachim Miloia, *Arhivele Banatului*, în *Revista Arhivelor*, vol. III, (nr.6-8), București, 1936-

Informațiile furnizate rămân, din nefericire, pentru unele fonduri arhivistice distruse sau dispărute între timp, singurele care amintesc valoarea istorică a acestora. Din postura de director al muzeului, în încheierea studiului invită, pe de o parte recuperarea arhivelor din Viena, Ungaria și Constantinopol considerând că sunt bogate în material inedit cu privire la veacurile XVI-XVIII(Constantinopol) și XVIII-XIX(Viena), opinie confirmată ulterior de rezultatele cercetărilor efectuate la sfârșitul anilor 60 de către delegații Direcției generale a Arhivelor Statului în arhivele respective²²- iar pe de altă parte, își exprimă convingerea „că este timpul suprem să se înființeze și pentru Banat o direcție regională a Arhivelor Statului, care să adune în depozitele sale toate arhivele vechi din această regiune, ca și cele privitoare la ea, să le păstreze în condiții bune și să le organizeze spre a putea fi puse cu ușurință și folos la dispoziția cercetătorilor.”²³

Inițiativa înființării unei subdirecții a Arhivelor Statului la Timișoara îi aparține lui Miloia încă din 1931 după cum menționează C-tin Moisil în scrisoarea trimisă Ministerului Instrucțiunii și Cultelor la 31 martie 1932 prin care propunea înființarea acestei instituții în capitala Banatului²⁴.

Pentru a contracara presiunile susținute de trimitere la Cluj a arhivei vechi a municipiului Timișoara, la 8 martie 1932 Primăria Timișoara solicită înființarea în localitate a „unei secții a Arhivelor Statului pentru regiunea Banat și Crișana (județul Arad) cu atât mai mult cu cât și Bucovina, mai mică decât un județ al nostru, își are secțiunea sa la Cernăuți...”²⁵. Municipalitatea se angaja să pună la dispoziție localul necesar. În aceste împrejurări C-tin Moisil decide să se intervină la Ministerul Instrucțiunii și Cultelor pentru înființarea unei direcții regionale la Timișoara, cu condiția ca primăria să asigure plata salariilor funcționarilor. Răspunsul primăriei a fost prompt: la 23 martie 1932, Dr. C. Groșoreanu, în numele instituției „ia asupra-și angajamentul pentru a pune la dispoziție”²⁶ localul, suportarea cheltuielilor și plata personalului (director, subdirector, arhivar, impiegat, registrator și un om de serviciu) până ce se vor aloca sume din bugetul statului.

Necesitatea și importanța acestei instituții de cultură și știință la Timișoara este relevată de ilustrul C-tin Moisil astfel: „De aceea strângerea tuturor depozitelor vechi de arhive bănățene într-un singur loc și depunerea arhivelor autorităților

1937, p.79-93

22 V. Șindelar, *Cercetări în arhivele de peste hotare în anul 1968*, în *Revista Arhivelor* (serie nouă), an XII, nr.1, București, 1969, p.195-199.

23 Ioachim Miloia, *op.cit.* p.93

24 Arhivele Naționale ale României, fond: *Direcția Generală a Arhivelor Statului*, dosar 15/1932, fila 4 – conform Gh. Mudura în M. Miloia, Gh. Mudura, N.Săcară, A. Turcuș *op.cit.*

25 *Ibidem*, fila 1 (vezi și doc.1 publicat de Gh. Mudura în aceeași lucrare, filele 118-119)

26 *Ibidem*, fila 3 (vezi și doc.2 publicat de Gh. Mudura în aceeași lucrare, filele 119-120)

civile, religioase și militare ale statului, județelor și comunelor laolaltă cu ele, se impune cât mai grabnic, spre a le putea asigura buna conservare și spre a putea fi puse la dispoziția cercetătorilor²⁷. Fiind îndeplinite toate cerințele Ministerul Instrucțiunii, al Cultelor și Artelor prin decizia nr.73298/1932 dispune înființarea unei subdirecții regionale a Arhivelor Statului pentru Banat²⁸. Acest moment practic ar fi trebuit să constituie data înființării instituției Arhivelor Statului la Timișoara, dar acest obiectiv nu s-a împlinit atunci din cauza mai multor factori, printre care cel mai important a fost cel al lipsei de fonduri. Așa cum recunoștea Augustin Coman, președintele comisiei interimare a municipiului Timișoara, într-o scrisoare adresată lui C-tin Moisil, direcția regională nu luase ființă până în 1937 din cauza „greutăților de asigurare a salariilor funcționarilor acestei regionale”²⁹.

În ciuda faptului că nu s-a reușit înființarea direcției regionale în anul 1932, colaborarea între Miloia și Moisil, pe tărâmul arhivisticii a continuat, mărturie în acest sens fiind și scrisoarea din 17.XI.1936 în care Constantin Moisil îi scria lui Ioachim Miloia: „Îți mulțumesc foarte mult pentru informațiile ce mi-ai trimis și dacă poți să-mi trimiți peste zece zile și pe celelalte, serviciul ce-mi vei face va fi cu atât mai prețios, iar recunoștința mea cu atât mai mare. Te rog însă să te informezi și asupra soartei ce au avut acele arhive în timpul războiului și în ce stare se găsesc cele ce ne-au mai rămas...” „Am absolut nevoie de aceste informații spre a mă lămuri complet asupra arhivelor bănățene atât pentru lucrarea ce o fac, cum și în vederea viitoarei direcții a Arhivelor Statului de acolo...”³⁰ O altă dovadă de colaborare și totodată de încredere în calitățile de specialist ale lui I.Miloia este și folosirea acestuia în calitate de consilier și referent în acțiunile de selecționare și inventariere a arhivelor unor instituții bănățene.

Primăria Municipiului Timișoara pentru a evita trimiterea la Cluj a arhivei vechi a orașului conform hotărârii Ministerului de Interne, solicită în scris la 4 martie 1937 directorului general al arhivelor avizul pentru înființarea unei subdirecții regionale la Timișoara, instituție care ar urma să fie îndrumată și controlată de „dl. dr.Ioachim Miloia, directorul Muzeului Banatului, care ca specialist și până aici s-a interesat de felul de aranjare și sistematizare a arhivei noastre”³¹. În aceste împrejurări are loc o corespondență susținută între primărie și direcția generală a arhivelor statului prin care se perfectează condițiile de înființare. Astfel se cere din

27 *Ibidem*, fila 13

28 Monitorul Oficial, Partea I, nr. 129 din 5 iunie 1932, fila 31/3623

29 Medeleț, Florin, Rămneanțu, Vasile, *op.cit*, fila 144

30 S.J.T.A.N., fond Arhivele Statului Timișoara, dosar 6/1936, fila 13

31 Arhivele Naționale ale României, fond: *Direcția Generală a Arhivelor Statului*, dosar 12/1937, fila 4 apud Gh.Mudura în M. Miloia, Gh.Mudura, N.Săcară, A. Turcuș – *op. cit.*

nou primăriei asigurarea unui spațiu și plata salariilor până la trecerea la bugetul statului. În scrisoarea către primăria Timișoara din 5 iunie 1937 C-tin Moisiil îl recomandă pe Miloia ca fiind persoana cea mai indicată pentru conducerea viitoarei subdirecții. Ca urmare a insistențelor documentate ale lui Ioachim Miloia, a acordului și sprijinului neconținut a lui Constantin Moisiil și a implicării active a Primăriei Municipiului Timișoara, Ministerul Instrucțiunii al Cultelor și al Artelor prin decizia nr. 115139 din 14 iulie 1937 autorizează înființarea Direcției Regionale a Arhivelor Statului din Timișoara, sub conducerea lui Ioachim Miloia precizându-se de asemenea în decizie faptul că „numirea funcționarilor se va face de către Ministrul Educațiunii Naționale, pe baza propunerilor directorului General al Arhivelor Statului din București, în conformitate cu legea de organizare a Arhivelor Statului și în condițiunile cerute de Statutul Funcționarilor Publici”³².

Odată înființată noua direcție, prioritățile în organizarea activității erau: angajarea personalului, amenajarea sediului și a depozitelor, preluarea fondurilor inventariate, selecționarea documentelor, stabilirea programului de lucru, punerea materialelor la dispoziția cercetătorilor, eliberarea de copii autentice, folosirea sigiliilor proprii, autorizarea vânzării maculaturii, pentru îndeplinirea acestor sarcini Miloia bucurându-se de instrucțiuni și sprijin direct din partea apropiatului său colaborator Constantin Moisiil³³

În scurta perioadă a directoratului în arhive, Miloia reușește să soluționeze o bună parte a problemelor cu care se confrunta nou înființata direcție.

La 5 octombrie 1937 cere președintelui consiliului interimar pe lângă cazematele rezervate arhivei vechi a primăriei, încă 5 cazemate închiriate tipografiei Atheneum, cazematele ocupate de garajul Bruder³⁴. Suprafața utilă a unei cazemate era de 125m². Din cele 13 cazemate care urmau să fie primite două au fost amenajate în primăvara anului 1938, Ioachim Miloia solicitând primăriei banii necesari acestor lucrări făcând cunoscut că după terminarea lor se va depozita în ele valoroasa arhivă a județului Severin³⁵.

Sigur că preocuparea de bază a lui Ioachim Miloia era în continuare cea de depistare în scopul preluării a documentelor vechi create de-a lungul timpului de instituții bănațene din sfera administrației, justiției, bisericii, industriei, comerțului, etc.

Astfel, la 27 septembrie 1937 Miloia se adresează prefectilor județelor Timiș-Torontal, Severin și Caraș, anunțând înființarea și scopul instituției și cerând să se

32 *Ibidem*, filele 12, 13

33 *Ibidem*, filele 42, 67

34 S.J.T.A.N., fond *Arhivele Statului Timiș*, dosar nr.7/1936, filele 61-65

35 *Ibidem*, fila 36

prevadă anual în bugetul prefecturilor „o sumă pentru inventarierea, selecționarea și eventual transportarea la Timișoara a arhivelor vechi de pe teritoriul județului³⁶. Insistă în mod deosebit pe lângă prefectul județului Severin pentru prelucrarea arhivei vechi datorită probabil și faptului că o parte a acesteia era păstrată în condiții improprii într-o pivniță³⁷.

De asemenea scrie primarilor municipiului Lugoj și orașelor Caransebeș și Orșova precum și notariatelor comunale din cele trei județe ale Banatului, cerând comunicări privind situația arhivelor vechi și dând îndrumări pentru inventarierea lor³⁸.

Una din marile realizări ale lui Ioachim Miloia, și care i-a solicitat destule eforturi, chiar dinainte de a fi numit director al arhivelor, a fost inventarierea, de către autoritățile militare din Timișoara a fondului arhivistic Comandamentul General Bănățean, și preluarea acestuia în 11 octombrie 1938, în depozitele Arhivelor Statului Timișoara³⁹. Demn de menționat este faptul că această inventariere s-a desfășurat sub directa supraveghere și coordonare a lui Grigore Popiți ulterior el însuși director al Arhivelor Statului din Timișoara -. Întreaga acțiune însă, s-a desfășurat sub atenta îndrumare și consiliere științifică a lui Miloia, după cum chiar Popiți îi scria acestuia într-o scrisoare: „Tu mi-ai fost îndrumătorul în adevărata știință a istoriei”... „Îți scriu aceste rânduri, ca să te bucuri și tu de înfăptuirea nouă în Banatul românesc, realizată în urma inițiativei tale și fiind întruna sfātuitor foarte prețios al meu...”⁴⁰

În munca depusă pentru preluarea de documente Miloia a întâmpinat dificultăți din partea unor instituții, reprezentanții acestora de la acea vreme susținând că, potrivit Legii Arhivelor, dispun de spații corespunzătoare de păstrare. Astfel de răspunsuri primește de la primarii din Orșova, Lugoj, Caransebeș, preoții din Oravița Română și Oravița Montană, pretorii din Sacul și Oțelul Roșu, notarul din Gavojdia, episcopii din Lugoj, Arad și Caransebeș. Raportând refuzul celor trei episcopi Ioachim Miloia crede că „autonomia bisericii nu poate să se extindă și asupra acestor obiecte, care prin caracterul și vechimea lor au încetat de a fi numai bunuri ale bisericii, devenind în schimb un bun ce aparține patrimoniului național”⁴¹.

În calitate de director al arhivelor, Ioachim Miloia a preluat documente

36 *Ibidem*, fila 70

37 *Ibidem*, dosar nr.6/1937, fila 81

38 *Ibidem*.

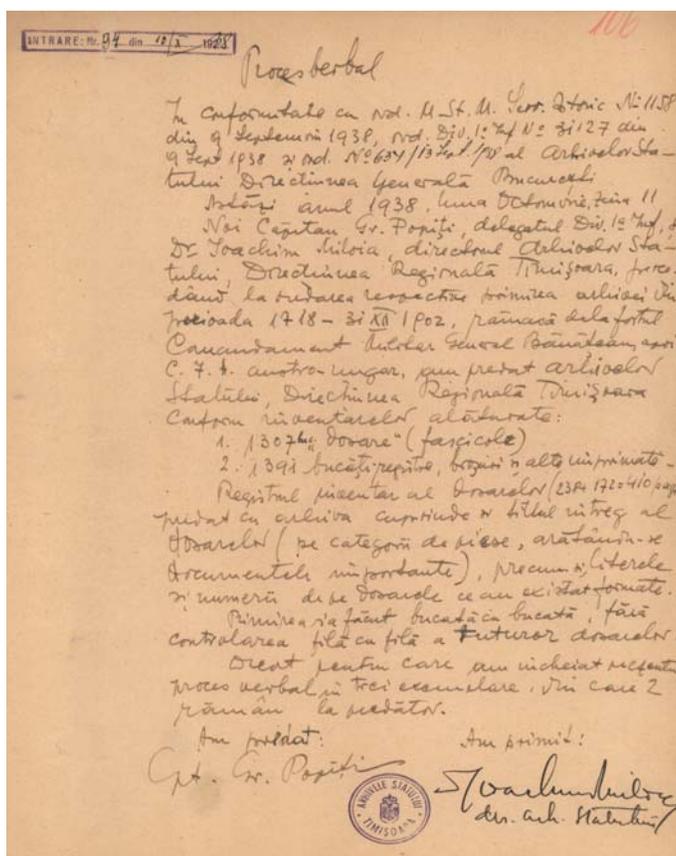
39 Tiberiu Moț, *Ioachim Miloia în Figuri de arhiviști*, D.G.A.S., București, 1971, p320-321

40 S.J.T.A.N., fond *Arhivele Statului Timiș*, dosar nr.6/1936, fila 171

41 S.J.T.A.N. fond *Arhivele Statului Timiș*, dosar nr.7/1936, fila 60

create de: Primăria Municipiului Timișoara și Comandamentul General Bănățean perfectând evidența acestora, a pregătit pentru preluare fondul arhivistic Prefectura Județului Severin, determinând în măsura posibilităților factorii de decizie să inventarieze arhivele deținute, a supervizat cu responsabilitate selecționarea documentelor și a încercat să determine autoritățile să depună diligențe în vederea asigurării condițiilor de păstrare a documentelor.

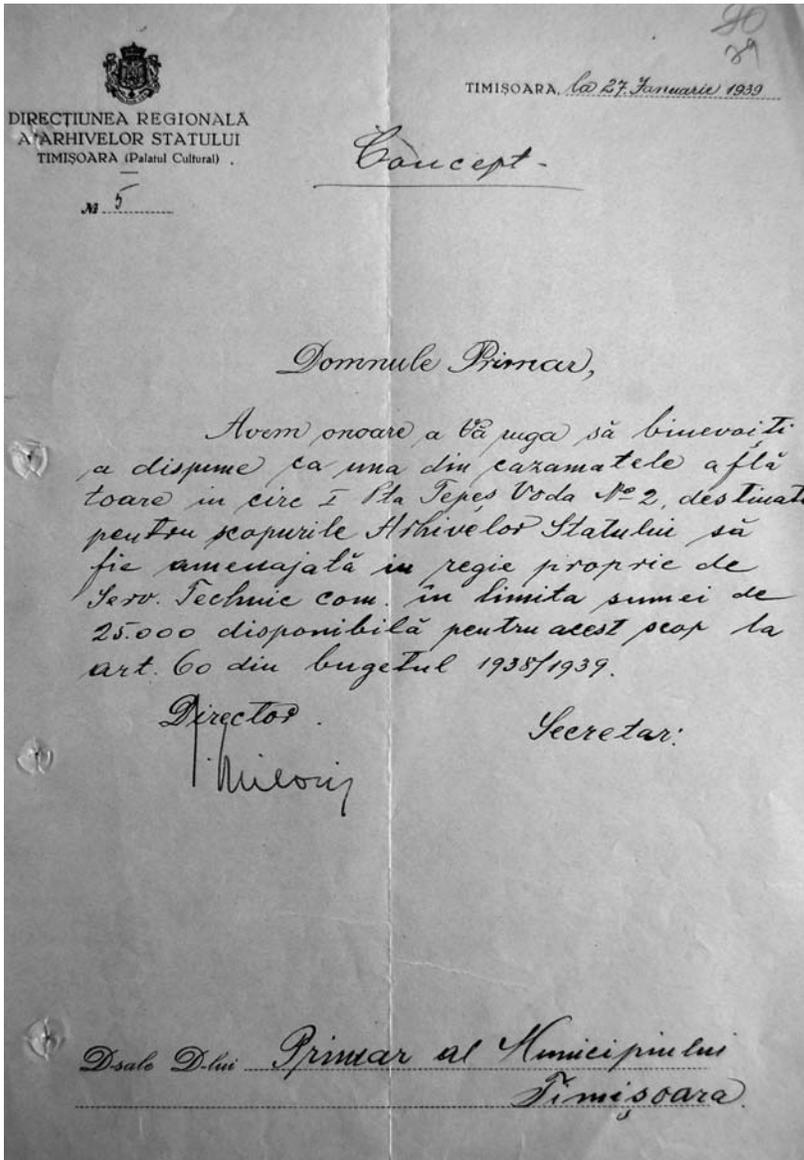
La 25 martie 1940, Ioachim Miloia se stinge răpus de boală la vârsta de 43 de ani, în plină maturitate creatoare. Presa vremii deplânge pierderea celui care „a fost unul din acei oameni care lucrează în toate domeniile, până la epuizarea totală a rezistenței fizice, nu de dragul retribuțiilor, ...nici pentru cucerirea onorurilor...(ci) din plăcerea creatorului și dintr-un simț superior, al datoriei de îndeplinit⁴².

Timișoara - 9 septembrie 1938

Proces verbal de preluare a documentelor fostului Comandament Militar General Bănățean din perioada 1718 - 1902 de către Dr. Ioachim Miloia - directorul Arhivelor Statului - Direcția Regională Timișoara

42 Știrea, Arad, nr. 2322 din 30.III.1940, p. 3

Timișoara - 27 ianuarie 1939

Conceptul scrisorii semnate de Ioachim Miloia, adresată primarului municipiului Timișoara prin care solicită ca una din cazarmatele din oraș să fie amenajată ca depozit de arhivă.

IOAN I. RAFIROIU
(1907-1982)

Ioan LĂCĂTUȘU

Cercetările întreprinse, mai ales după decembrie 1989, au pus în evidență faptul că, în localitățile Arcului Intracarpatic, respectiv a actualelor județe Covasna și Harghita, pe lângă personalitățile de etnie maghiară, s-au născut valoroși intelectuali români, elite locale și de valoare națională, de o mare diversitate socio-profesională: lingviști, filologi, arheologi, istorici, teologi, geologi, botaniști, pedagogi, ingineri, economiști, informaticieni, cadre didactice universitare, decani, rectori ai unor instituții de învățământ superior, cercetători, scriitori, publiciști, folcloriști, medici, juriști, ingineri, pictori, graficieni, muzicologi, compozitori, autori de cursuri universitare și manuale școlare și ai unor opere de referință, dicționare, lexicoane, traducători, oameni politici, miniștri, alți demnitari de stat, ofițeri superiori, generali ș.a. Ne aflăm în fața unor personalități cu specializări dintre cele mai diverse și cu importante rosturi în societate, care, prin competență profesională și conduită morală, au dobândit o binemeritată apreciere și recunoștință publică.

În rândul personalităților născute ori care s-au realizat profesional și au activat în Arcul Intracarpatic transilvan se numără: **ierarhi ai bisericilor ortodoxe și greco-catolice**: Elie Miron Cristea (primul patriarh al României, membru de onoare al Academiei Române); Nicolae Colan (mitropolit al Ardealului, membru al Academiei Române); Alexandru Nicolescu (mitropolit greco-catolic de Blaj); Justinian Teculescu (episcop al Armatei și al Episcopiei de Cetatea Albă Ismail); Veniamin Nistor (episcop de Caransebeș); Emilian Antal (episcop vicar patriarhal);

Sofian Brașoveanu (episcop vicar al Episcopiei Europei Centrale); Ignatie Mureșeanul (Episcopia Ortodoxă Română a Spaniei și Portugaliei); **publiciști, scriitori, oameni politici**: Octavian Codru Tăslăuanu, Ghiță Popp, Romulus Cioflec, Virgil Cioflec, Peter Neagoe, Horia Teculescu ș.a.; **profesori universitari și cercetători, autori de manuale școlare, cursuri universitare, volume de specialitate**: Nicolae Colan, Horia Colan, Matei Basarab, Alexandru Tohăneanu, Aurel Gociman-Oituz, Nicolae Cordoș, Nicolae Ciangă, Constantin Sporea, Petre Suciuc, Matei Jurebiță, Teodor Chindea, Viorel Căliman, Nicolae Cotfas, Dumitru Mureșan, Valer Dorneanu, Victor Dobreanu, Gheorghe Rafiroiu, Cornel Udrea, Dan Dobreanu, Petre Pânzaru, Dan Munteanu Colan, Constantin Hârlav ș.a.; **muzeografi, arhiviști**: Nicolae Moldovan, Aurel Marc, Dan Vasile Baicu, Liviu Boar, Ana Dobreanu; **protopopi-cărturari**: Elie Câmpeanu, Constantin Dimian, Ion Petric, Ion Moga, Aurel Nistor, Ioan Rafiroiu, Gheorghe Rățulea ș.a.; **monahi**: Atanasie și Chiril Păvălucă (viețuitori la Mănăstirea Neamț și Muntele Atos născuți în Brețcu); Veniamin și Timotei Tohăneanu (iconar și stareț la Mănăstirea Sâmbăta de Sus născuți la Întorsura Buzăului); Mihail Goia (starețul Mănăstirii Toplița, fiu al orașului); Gheorghe Avram (starețul Mănăstirii Valea Mare, fiu al acestei localități), Atanasie Floroiu (starețul Schitului Prodomu, de la Muntele Athos, născut în satul Băcel, com. Chichiș) ș.a.; **sculptori și pictori**: Dorin Coltofeanu, Vasile Pinte, Nuțiu Romul, familia Crăciun; **generali**: Ilie Coman, Constantin Secăreanu, Mihai Trifescu, Mircea Zice; **sportivi de performanță**: Marius Urzică, campion mondial la gimnastică și Gheorghe Chiper, campion național la patinaj artistic; Anca Marinescu, singura femeie din România care a fost în Antarctica, ș.a.¹

Un loc distinct în rândul personalităților românești din Arcul Intracarpatic, îl ocupă intelectualii născuți în localitatea Arpățac, azi Araci, comuna Vâlcele, jud. Covasna, iar în cadrul acestora membrii familiilor Colan, Nistor, Cioflec și Rafiroiu. O genealogie a familiei Rafiroiu, intitulată „Familia Rafiroiu și înrudirile sale” a fost finalizată în anul 2011, la Cluj-Napoca de ing. Radu Rafiroiu. După mărturisirea autorului, lucrarea, care se dorește a fi un „omagiu strămoșilor și părinților noștri”, valorifică primele încercări privind genealogia familiei, ce aparțin lui Iosif Rafiroiu, concretizate sub forma unui arbore genealogic, elaborat în anul 1978. În „Scurta istorie” a familiei Rafiroiu, autorul menționează: „Înrudirea cu familiile Colan, Cioflec și Nistor din Araci a sporit preocupările părinților noștri pentru educație, cultură și respect față de moștenirea strămoșească”.² Membrii familiei Rafiroiu

1 *Geneaologia familiei Colan*, coordonator Ioan Lăcătușu, Editura Eurocarpatica, Sf. Gheorghe, 2012, p. 17-18.

2 *Ibidem*, p. 108.

lărgite locuiesc în prezent, în multe locuri din țară și din străinătate: Germania, Franța, Anglia, Spania, Canada, Statele Unite ale Americii și Brazilia. Între aceștia, se regăsesc intelectuali din mai multe specialități: mulți ingineri, medici, arhitecți, preoți, muzicieni, profesori, avocați, din rândul cărora menționăm: Ioan RAFIROIU (1882-1948), preot, protopop al Protopopiatului „Oituz”, Tg. Secuiesc; Remus RAFIROIU (1900-1991), inginer silvic, Arad, administrator general al Domeniului Mocioni; Iosif RAFIROIU (1902-1989), inginer minier, Cluj-Napoca, inginer șef la Minele de aur ale statului din Baia Mare; Silvestru RAFIROIU (1903-1961), arhitect, Arad și Timișoara, arhitect al municipiului Arad; Gheorghe RAFIROIU (1907-1956), profesor de istorie-geografie, și director al unor licee din Oradea, Salonta și Lugoj. Este autorul lucrărilor: *Mănăstirea din Peri* (1934), *Monografia localității Araci* (1938), *Dealul de Fier* (memorii din război, 1938), redactor al anuarului Liceu-lui comercial de băieți „Ioan Popovici Bănățeanu”, din Lugoj; Ioan I. RAFIROIU (1907-1982), preot, protopop și arhivist în Tg. Secuiesc; Mihai RAFIROIU (1931-1983), prof. univ. dr. ing., Timișoara ș.a.³

În cele ce urmează, vom prezenta succint, câteva repere biografice ale preotului arhivist Ioan I. Rafiroiu, precum și principalele sale preocupări pe linia salvării și prelucrării arhivistice a documentelor parohiilor ortodoxe din fostele protopopiate Oituz și Treiscaune.

Preotul și arhivistul Ioan I. RAFIROIU (1907-1982), s-a născut la 25 ianuarie 1907, în comuna Cernat, unde tatăl său a fost preot între anii 1905-1914. În istoria românilor din sud-estul Transilvaniei, este cunoscută figura de apostol a preotului Ioan Rafiroiu senior (1882-1948), din Araci, care a condus protopopiatul Oituz, cu sediul în Târgu-Secuiesc, între anii 1923-1948, legându-și definitiv numele, împreună cu consăteanul său, Aurel Nistor, protopopul de Sfântu-Gheorghe, de frumoasele fapte din domeniul învățământului, culturii și administrației din perioada interbelică, de acea „veritabilă renaștere culturală, socială și economică” a românilor din fostul județ Trei Scaune. Unul dintre cei șapte copii ai protopopului Ioan și Valeria (sora protopopului Aurel Nistor, a medicului Pompiliu Nistor și a episcopului Veniam Nistor) Ioan a continuat tradiția familiei, devenind preot și îndrumător în problemele spirituale, culturale și naționale ale românilor din Târgu-Secuiesc, pentru o lungă și frământată perioadă de timp.

Ioan I. RAFIROIU urmează cursurile școlii primare din Cernatul de Jos, pe care le continuă la Poiana Sărată, localitate în care preotul Ioan Rafiroiu senior va sluji cu vrednicie până în anul 1940. Desfășurarea luptelor în războiul de întregire a neamului a făcut ca tânărul Ioan Rafiroiu să-și înceapă cursurile gimnaziale la Bârlad

3 *Ibidem*, p. 109-122.

și să le continue la Sfântu-Gheorghe, după care a urmat Liceul „Dr. Ioan Meșotă” din Brașov. Între anii 1926-1930, este student al Academiei Teologice din Sibiu, unde l-a avut ca profesor, la studiul biblic al Noului Testament și la limba română, pe viitorul mitropolit al Ardealului, Nicolae Colan. După bunul obicei al timpului, pentru perfecționarea și completarea studiilor, a urmat doi ani, cursurile fără frecvență ale Facultății de Drept din București. În anul 1931, s-a căsătorit cu învățătoarea Ana Ciutac, fiica preotului Ștefan Ciutac, din Cernatul de Jos, cu care va avea bucuria să sărbătorească și nunta de aur, alături de fiul lor, Ioan, și de toți cei dragi. A fost hirotonit preot de către mitropolitul Nicolae Colan, la 3 august 1931, iar peste o lună de zile, instalat în parohia Târgu-Secuiesc. În toamna anului 1940, după Dictatul de la Viena, împreună cu majoritatea credincioșii săi, a luat drumul pribegiei. După câteva luni, cât a slujit în Parohia Buces-Vulcan, protopopiatul Zarandului, s-a transferat în Parohia Arini, unde a rămas până la începutul anului 1945.⁴

La fel ca și tatăl său, preotul Ioan Rafiroiu, și preotul Ioan Rafiroiu jr., s-a „bucurat” de atenția autorităților instalate la putere în județ, după retragerea administrației românești, din 14 noiembrie 1944. După ce, în februarie 1945, a fost condamnat la un an și trei luni închisoare, fiind eliberat la intervenția Parchetului, care a găsit „sentința nedreaptă”, în 22 martie 1945, este arestat din nou și deținut, fără ca familia sa să știe ceva de soarta sa. Din scrisoarea trimisă de pr. *Alexandru Petruț* de la Sfântu Gheorghe, Arhiepiscopiei Sibiului, rezultă că pr. *Ioan Rafiroiu jr.* „a fost condamnat de către pleava orașului Tg. Secuiesc la un an și trei luni închisoare, pe simplul motiv că este român și stă în parohie”. Suferința îndurată este relatată de însuși pr. *Rafiroiu*, după cea de-a doua arestare a sa: „În ziua de 31 martie 1945, am fost eliberat din închisoarea de la Sfântu Gheorghe, după ce am stat 70 de zile în celulă, singur ca și cel mai mare criminal cu un regim special (...), Nu mi s-a permis nici măcar de sfintele sărbători spovedania și împărtășania pe care o doream cu cea mai mare nerăbdare, ba, în ziua de Florii am fost pus să spăl celula și să frec pe jos. Aceasta mi-a fost răsplata pentru curajul pe care l-am avut de a apăra interesele mele în secuime și ale credincioșilor. Azi sunt bolnav și deprimat sufletește, averea cheltuită, dator, și mi s-a comunicat că sunt trecut pe tablou la Tg. Secuiesc, dar cu cea mai mare durere trebuie să renunț”.⁵

Cu sănătatea zdruncinată, în octombrie 1945, revine în parohie, cu credincioșii săi, drastic împuținați, își reia activitatea de refacere a vieții bisericești și naționale din Târgu-Secuiesc. Cu data de 1 noiembrie 1945, este numit administrator

4 Ioan Lăcătușu, *Personalități din Covasna și Harghita*, Editura Carpatica, Cluj-Napoca, 1998, p. 129-132.

5 Ioan Lăcătușu, Vasile Lechințan, Violeta Pătrunjel, *Românii din Covasna și Harghita. Istorie, Biserică, Școală, Cultură*, Editura Grai Românesc, Miercurea-Ciuc, 2003, p. 401.

protopopesc al reînființatului Protopopiat Oituz, demnitate ce o va îndeplini până în anul 1950, când protopopiatul va fi desființat. În același an, „pentru activitatea depusă în cadrul bisericii strămoșești”, mitropolitul Nicolae Bălan l-a distins cu „brâul roșu”. Împovărat de ani, slujește cu sufletul întristat, în biserica din Târgu-Secuiesc și parohiile din jurul orașului, până la pensionarea sa, în anul 1976. Dacă pe linie administrativ-gospodărească în condițiile concrete ale acelor ani nu a reușit să împiedice ruina bisericii din zona Tg. Secuiesc, în schimb, pe linie arhivistică, va desfășura o bogată activitate. A participat la salvarea documentelor rămase, din întâmplare, nearse, în vreun colț din podul bisericilor și la întocmirea inventarelor bunurilor de patrimoniu al tuturor bisericilor ortodoxe din județ. Devenită o adevărată pasiune, activitatea sa arhivistică a fost continuată și după pensionarea (în 1976) și mutarea sa, la Brașov, până în preajma trecerii în eternitate, în anul 1982”.⁶

Cunoscător al limbilor maghiară și germană și al paleografiei chirilice, având solide cunoștințe de teologie, istorie și drept, fiind în același timp un bun cercetător al istoriei locale, preotul-arhivist Ioan I. Rafiroiu, conștient de importanța salvării documentelor create și deținute de parohiile ortodoxe și cele foste greco-catolice, din fostul județ Treiscaune, și-a însușit legislația arhivistică a vremii, și a desfășurat o prolifică activitate de salvare și inventariere a acestor documente. Căutând să respecte dispozițiile privind predarea documentelor bisericești la Arhivele Statului dar, în același timp, manifestându-și neîncrederea în instituțiile abilitate ale statului comunist, pr. Ioan I. Rafiroiu, a manifestat prudență, diplomație și pragmatism, în ceea ce privește destinațiile de păstrare a documentelor salvate și inventariate, cu eforturi deosebite.

În contextul istoric cunoscut, această activitate a fost deosebit de dificilă. După anii de maximă intoleranță manifestată, față de parohiile ortodoxe și greco-catolice, în perioada ce a urmat Dictatului de la Viena, pentru aceste parohii, au urmat noile provocări cauzate de ateismul regimului comunist. Majoritatea bisericilor românești (ortodoxe și greco-catolice), din localitățile etnic mixte ale județului Treiscaune se aflau în paragină și erau rămase fără credincioși. Cea mai mare parte a bunurilor de patrimoniu (cărți și obiecte de cult, inclusiv documentele de arhivă fuseseră distruse în toamna anului 1940, și în anii ce au urmat. Din fericire, o parte a acestor documente au fost salvate, prin grija încercaților credincioși români, din zonă. Un caz concret, îl reprezintă în acest sens, parohia ortodoxă Micfalău, unde cărțile de cult și documentele parohiei au fost depozitate într-un pod dublu al bisericii.⁷

⁶ Ioan Lăcătușu, *Personalități din Covasna și Harghita*, Editura Carpatica, Cluj-Napoca, 1998, p. 129-132.

⁷ După marturia preotului Ioan Cucu, fost paroh în Micfalău, apoi în Baraolt și Sf. Gheorghe.

În aceste condiții grele, cu dotări mai mult decât modeste, dar cu o motivare bazată pe o înaltă conștiință civică și patriotică, preotul Ioan I. Rafiroiu a vizitat majoritatea parohiilor ortodoxe din fostele raioane Tg. Secuiesc și Sf. Gheorghe și a salvat de la distrugere importante categorii de documente. Prin grija sa, au fost predate la filiala Arhivelor Statului din Sf. Gheorghe, documentele grupate în nouă fonduri arhivistice bisericești și în fondul ASTRA. Despărțământul Tg. Secuiesc. (Anexa nr. 1)

O valoare documentară deosebită o au registrele parohiale de stare civilă ale parohiilor și filiile ortodoxe și greco-catolice din județul Covasna, aflate în păstrare la Arhivele Naționale Covasna, documente depuse la arhive, prin strădaniile preotului-arhivist Ioan I. Rafiroiu (Anexele 2 și 3). Pentru o bună parte din aceste localități, registrele parohiale de stare civilă, au rămas singurele mărturii documentare despre existența unor comunități românești, astăzi dispărute.

Cea mai mare parte a documentelor salvate de la distrugere de pr. Ioan I. Rafiroiu, au fost prelucrate arhivistic și păstrate în arhiva parohiei ortodoxe Tg. Secuiesc (deținătoare a documentelor create de parohiile ortodoxe care au făcut parte din Protopopiatul „Oituz”, structură ecleziastică care a funcționat în perioada 1922-1952, cu excepția anilor 1940-1950) și a Protopopiatului Ortodox Român Sf. Gheorghe.

După înființarea Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei, în septembrie 1994, și a Centrului Ecleziastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan” (CEDMNC), instituție de cultură aflată în subordinea noii Eparhii, aceste documente au fost încredințate spre păstrare și valorificare arhivei Centrului. CEDMNC a fost înființat în primăvara anului 1996 la Sf. Gheorghe pe lângă Episcopia Ortodoxă a Covasnei și Harghitei. Unul dintre obiectivele Centrului este formarea unui fond documentar privind cultura și civilizația românească, în toate formele sale de manifestare, urmărită de-a lungul istoriei, inclusiv în contemporaneitate, precum și interferențele culturale româno-maghiare. Scopul centrului este de a asigura o colaborare continuă cu cercetători din principalele centre culturale ale țării și cu instituțiile și asociațiile culturale din zonă prin organizarea și participarea la manifestări culturale-științifice (sesiuni, simpozioane, dezbateri, expoziții) și la proiecte culturale, redactarea unor lucrări și studii privind istoria locală și conviețuirea interetnică din sud-estul Transilvaniei.⁸

CEDMNC deține în custodie documente cu valoare istorico-științifică deosebită salvate și prelucrate arhivistic de preotul Ioan I. Rafiroiu, documente constituite

8 „Centrul Ecleziastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan”- Lăcaș de știință și cultură în slujba Bisericii și Neamului”, în *Familia română*, Anul 12, Nr. 4 (43), 2011, p. 88.

în următoarele fonduri arhivistice: fondul Protopopiatul Ortodox Treiscaune, 360 unități arhivistice (u.a.), anii extremi (1766-1931); fondul Protopopiatul Ortodox Sf. Gheorghe, 53 u.a., anii extremi (1766-1959) și fondul Protopopiatul Ortodox Oituz, 211 u.a., anii extremi (1808-1951).⁹ De menționat că această arhivă eclezistică are în componența sa și fondurile arhivistice ale protopopiatelor ortodox și greco-catolic Odorhei, 149 u.a., anii extremi (1846-1973) o importantă Colecție de documente (peste 1000 u.a.), anii extremi (1720-2012) și o Colecție de publicații cuprinzând 2017 u.a., anii extremi (1952-2012).¹⁰

Documentele celor cinci protopopiate sunt ordonate cronologic și pe probleme, ținute în mape de protecție. Dat fiind vechimea lor, o parte dintre acestea sunt scrise în *paleografie chirilică și maghiară*. Pe baza prevederilor actelor normative în vigoare la data respectivă, pr. Ioan I. Rafiroiu a procedat la fondarea, ordonarea și constituirea unităților arhivistice, verificarea și legarea dosarelor, cotarea definitivă și inventarierea documentelor prelucrate. Pe coperta dosarelor este scris pe scurt genul (de exemplu: *corespondență, acte administrative, acte diverse, rapoarte*) și datele extreme ale documentelor din dosarelor respective.

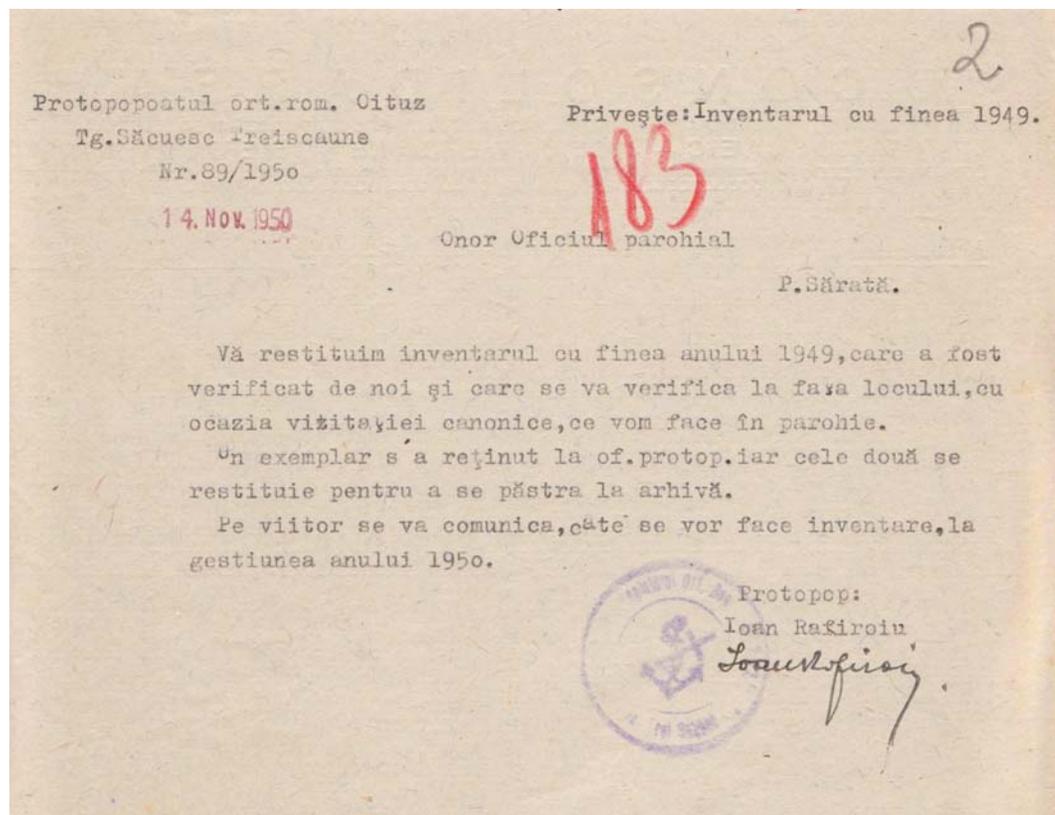
De menționat faptul că, documente create de parohiile ortodoxe și greco-catolice din județele Covasna și Harghita se mai găsesc la: arhivele: Patriarhiei Ortodoxe Române din București, Mitropoliei Ardealului din Sibiu, Mitropoliei Clujului, Maramureșului și Sălajului, din Cluj-Napoca, Arhiepiscopiei de Alba Iulia, precum și la Arhivele Naționale din Sibiu, Alba Iulia, Tg. Mureș, Cluj, București, Brașov ș.a. La Muzeul Bisericii „Sf. Nicolae” din Șcheii Brașovului se află în păstrare documente referitoare la parohiile ortodoxe din fostele scaune secuiești, în fondurile Pompiliu Nistor și Aurel Nistor.¹¹

Împreună cu arhiviștii de la celelalte biserici din județul Covasna, precum și cu cei din sistemul Arhivelor Naționale, dintre care menționăm pe cei trecuți la cele veșnice József Árvay, Ernestin Csia, Dan Vasile Baicu preotul-arhivist Ioan I. Rafiroiu și-a adus obolul său la păstrarea și prelucrarea arhivistică a documentelor create și deținute de parohiile ortodoxe din actualul județ Covasna, parte a Fondului Arhivistic Național, meritând cu prisosință o evocare a personalității sale.

9 Arhiva Centrului Ecleziastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan, Sf. Gheorghe.

10 *Ibidem*.

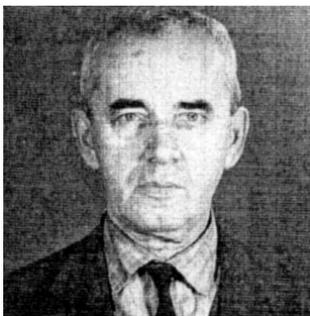
11 *Ibidem*.

14 noiembrie 1950 - Tîrgu-Secuiesc - Adresa protopopului Ioan Rafiroiu, trimisă Oficiului Parohial Poiana Sărată referitoare la inventarul parohiei pe anul 1949

LIVIU MOLDOVAN
(1908-1986)

Milandolina-Beatrice DOBOZI

Acest studiu-omagiu a fost prezentat prima dată în anul 2003, în cadrul sesiunii științifice „Istorici și istoriografie”, organizată de Universitatea „Petru Maior” din Tg-Mureș și publicat, ulterior, în „Anuarul Arhivelor Mureșene”.¹ La acea dată, informațiile legate de omul LIVIU MOLDOVAN, de traseul său personal și profesional au fost destul de sumare. Din acest motiv revenim asupra subiectului, noi date descoperite în arhive venind să completeze informațiile biografice ale arhivistului mureșean, rămas în amintirea celor care l-au cunoscut ca profesionist desăvârșit. Sunt cu atât mai prețioase noutățile aduse prin textul de față, cu cât este dificil să reconstitui imaginea unei persoane pe care nu ai cunoscut-o, nu ai avut niciodată ocazia unui dialog și nu ai la îndemână decât o listă de lucrări publicate și memoria celor care l-au avut coleg.

S-a născut la 7 mai 1908, în comuna Teaca, județul Bistrița-Năsăud, fiind primul născut dintre cei doi fii ai familiei Moldovan, Simion (din Delureni) și Sofia (din Frunzeni). A primit la naștere numele de IOAN-LIVIU. Diploma de licență, asupra căreia vom reveni, ne dezvăluie apartenența sa la cultul greco-catolic. Potrivit unei autobiografii din 1954², tatăl său a fost mic meseriaș (cizmar). Acesta, la un moment dat, când copiii încă îi erau mici, s-a mutat în Reghin. Viitorul arhivist va urma aici școala primară, apoi pe cea secundară și parțial studiile liceale, absolvite la Bistrița. Începând cu anul 1927, a devenit student la Facultatea de Litere și Filozofie din cadrul Universității Regale „Ferdinand I” din Cluj. Diploma de licență i se eliberează la 30 iunie 1932, pentru specializarea „Filologia modernă.”³

1 *Anuarul Arhivelor Mureșene*, III/2004, p.. 331-342.

2 Autobiografie 1954.

3 Autobiografie 1961; într-o micro-biografie semnată de regretatul profesor mureșean, Grigore Ploeșteanu, se menționează, eronat, că a absolvit Facultatea de Litere și Istorie Cluj (vezi Gri-

În mod firesc, a devenit profesor, ocupând catedra de la Gimnaziul Romano-Catolic din Jimbolia,⁴ devenită Școala Medie de Băieți (1932-1941). Prin demisia înaintată în vara anului 1941, părăsește cariera profesorală, angajându-se ca funcționar în cadrul Institutului Central de Statistică, aici activând până în anul 1952. Timp de aproape un deceniu a îndeplinit funcția de cenzor de plasă, apoi cea de controlor statistic județean în București, Cahul și Buzău.⁵ Într-o altă declarație afirmă că a urmat un curs de cenzor statistic și astfel „am îndrăgit lucrările statistice”, ceea ce explică preocupările de mai târziu, concretizate în studii publicate asupra cărora ne vom opri mai jos. Timp de un an (1941/1942) a fost recenzor pe teren, efectuând lucrări de inventariere a clădirilor și de recenzare a populației în Cernăuți, comunele Orășeni și Osehlib (azi în Ucraina), apoi în Basarabia și Transnistria. Aceste detalii sunt completate de o mărturisire ce se încadra perfect momentului la care o făcea (1952): „am învățat să apreciez poporul rusesc care se prezenta cu totul altfel de cum ne era nouă descris înainte”. În 1944, în contextul războiului și al retragerii trupelor românești de dincolo de Prut, s-a reîntors în Muntenia, fiind trimis în județul Buzău în calitate de controlor statistic. Profitând de faptul că știa bine limba maghiară, în 1945 a obținut transferul pe aceeași funcție în județul Mureș. Stabilă la Tg-Mureș, a fost unul dintre fondatorii filialei Institutului de Statistică.⁶

În același oraș și-a întemeiat propria familie, căsătorindu-se cu Pascu Rozalia, văduvă și mamă a doi copii ce depășiseră majoratul, de profesie soră medicală. Împreună au avut o fetiță. Se pare că a evitat viața politică de orice fel, astfel că, în 1961, se declara „fără partid”, dar, conform cutumelor vremii: „[eu] sprijin din toate puterile programul P.R.M.-ului”.⁷

În 1952 a activat pentru scurt timp la Baza de Recepționare a Produselor Agricole din Tg-Mureș,⁸ apoi la Întreprinderea pentru valorificarea Semințelor Agricole din aceeași localitate.⁹

Își începe cariera de arhivist la 1 mai 1953, când este angajat la Serviciul Regional Mureș al Arhivelor Statului, instituție înființată cu doi ani înainte. Decizia de angajare poartă data de 5 mai 1953.¹⁰ Astfel a intrat în familia arhiviștilor mureșeni.

gore Ploșteanu, *Modest printre semeni* în *Vatra*, X, nr. 9, 20 septembrie 1980).

4 A.N. Mureș, fond *Arhiva direcției*, 1952.

5 Autobiografie 1954: într-un document similar din 1961, susține că a îndeplinit aceleași sarcini și în Jimbolia.

6 Gr. Ploșteanu, *loc. cit.*

7 Autobiografie 1961.

8 A.N. Mureș, fond *Arhiva direcției*, 1953.

9 Autobiografie 1961.

10 A.N. Mureș, fond *Arhiva direcției*, 1952.

Între 1 iunie - 1 septembrie 1959 a fost chiar șef delegat al arhivelor mureșene.¹¹ Va rămâne slujitor al acestei instituții până la pensionarea sa în anul 1969, fiind reangajat în anul următor cu ½ normă până în 1972. Profesionalismul dovedit a determinat conducerea centrală a Arhivelor Statului din București să accepte cooptarea lui în aceeași instituție ca zilier până în 1986.¹² Probabil că această decizie a fost luată și pentru că era un poliglot recunoscut, știind bine limbile maghiară, germană, dar și rusă, franceză și italiană. La acestea se adaugă latina pe care o preda colegilor din sistem în 1954, dar și ceha.¹³ Într-o caracterizare din 1970 se menționa „o sinceră și îndreptățită satisfacție” a colegilor la reangajarea sa, acordându-i-se calificativul „f. bine” pentru „lucrările de bună calitate ca urmare a bogatelor și nedezmnițitelor cunoștințe profesionale”, dar și pentru „solicitudine rar întâlnită față de muncă”. Din documente rezultă și că a avut gradul de sublocotenent în rezervă, fiind decorat cu medalia „A XXV-a aniversare a Eliberării Patriei.” Ne oprim aici cu biografia personală, pentru a ne apleca asupra contribuțiilor istoriografice semnate de Liviu Moldovan.

Primele sale studii date publicității poartă amprenta activității în domeniul statisticii. Axate pe problematica demografiei istorice, sursa de inspirație au reprezentat-o conscripțiile și recensământurile populației din Transilvania. Aceste operațiuni ample de recenzie au fost analizate de autor din punctul de vedere al scopului lor, al modului de organizare și desfășurare, subliniind minusurile și plusurile constatate.

Astfel, în 1965 introduce în circuitul științific *Instrucțiunile în limba română date în 1785 pentru conscripția populației din Transilvania*.¹⁴ În preambul sunt publicate documentele premergătoare conscripției iozefine, toate traduse de Liviu Moldovan din limba germană.¹⁵ În continuare se face o aplecată analiză a metodelor de recenzie utilizate de autoritățile implicate, sunt prezentate comisiile de recensământ constituite și tipul de formulare utilizate. Pentru o mai largă înțelegere a semnificației acestei importante acțiuni de la sfârșit de secol XVIII, se efectuează o pertinentă comparație cu alte conscripții din aceeași epocă. Sunt remarcate elementele de progres (înregistrarea întregii populații, deci și a nobilimii,

11 A.N. Mureș, fond *Arhiva direcției*, 1959.

12 Informații furnizate de foștii lui colegi, d-nii Pál Antal Sándor și Viorel Grama, cărora le mulțumim.

13 Potrivit informațiilor primite de la d-l Pál Antal Sándor.

14 *Revista de Statistică*, 1965, 14, nr. 9, p. 57-69.

15 Este vorba de Scrisoarea împăratului Iosif II către cancelarul Eszterházi, datată 1 mai 1784, în care sunt aduse argumente privind necesitatea efectuării recensământului, și două ordine referitoare la aceeași problemă, către Guvernul Transilvaniei (1 iulie 1784), respectiv de la Consiliul de Război către Comandamentul suprem al armatei transilvănene (1 august 1784).

folosirea unor formulare tip etc.), consecințele imediate ale acțiunii (introducerea numerelor de casă, întocmirea de registre de populație pentru fiecare localitate). Totodată sunt subliniate și aspecte regresive: lipsa de interes a autorităților pentru informațiile referitoare la pregătirea școlară, limba maternă, starea materială a populației din Transilvania. Liviu Moldovan va reveni asupra subiectului câțiva ani mai târziu, accentul fiind pus pe analiza rezultatelor obținute în cadrul conscrierii demografice.¹⁶

La sesiunea de comunicări organizată de Direcția Generală a Arhivelor Statului în anul 1969 își va manifesta interesul pentru aceeași tematică, prezentând referatul *Conscripții și recensăminte de populație din Transilvania și importanța lor documentară*. Ulterior, acesta a fost publicat într-un volum dedicat evenimentului amintit.¹⁷ Atenția s-a concentrat asupra tipurilor de conscripții (militare, urbariale, profesionale), dar și asupra celor șapte recensăminte oficiale organizate în secolele XVIII-XIX. Cititorul află informații interesante despre scopul fiecărei conscripții, despre metodele de organizare, despre formularele folosite și factorii perturbatori care au influențat rezultatele. Se fac aprecieri în privința progreselor înregistrate, de la un recensământ la altul, în procedura de colectare și centralizare a datelor. Din textul publicat pot fi cunoscute cele mai importante conscripții păstrate în arhivele din Țirgu-Mureș, apreciate ca adevărate „monumente naționale” pentru cercetarea științifică. Cu titlu puțin modificat *Conscripții și recensăminte în Transilvania (secolele XVII-XIX). Metodologie și valoare documentară*¹⁸ tema va fi reluată, dar de data aceasta vorbește filologul. El va explica, pertinent și pe înțelesul tuturor celor interesați, termenii mai puțin cunoscuți descoperiți în acest gen de documente.

Din aceeași gamă istoriografică face parte și materialul *Conscripțiile urbariale mureșene din anul 1785*, elaborat în colaborare cu Ioan Pop și publicat în periodicul *Marisia*.¹⁹ Sunt aduse în fața lectorului alte documente inedite. Remarcabilă rămâne traducerea unui chestionar din latină. Accentul este pus pe prezentarea caracteristicilor externe ale documentelor, respectiv pe descifrarea filigranelor de pe suportul de hârtie și, din nou, explicarea termenilor arhaici întâlniți. A fost aleasă o metodă eficientă de publicare pe coloane ceea ce a permis să vadă lumina tiparului conscripțiile a 29 de localități din jurul orașului Țirgu-Mureș, între care se numără și cea din Șăușa,^{20*} considerată un „monument”

16 *Populație și societate – Studii de demografie istorică*, III/1977, p. 41/50.

17 *Culegere de referate, Sesiunea 1969*, București, Direcția Generală a Arhivelor Statului, 1971, p. 163-176.

18 *Revista de Statistică*, 1970, 19, nr. 8, p. 86-92.

19 *Marisia*, Muzeul Județean de Istorie Țirgu-Mureș, V/1975, p. 113-162, VI/1976, p. 167-224.

20 * Șăușa = comună în județul Mureș, la 20 km. de Țirgu-Mureș.

al limbii române.

Continuându-și pasiunea pentru demografia istorică, Liviu Moldovan va cerceta registrele parohiale de stare civilă strânse în colecție la filiala Mureș a Arhivelor Statului. Concluziile le va grupa în trei studii ce vor apare pe rând. Primul a fost cel intitulat *Registrele confesionale din Transilvania dintre 1607 și 1942*,²¹ apărut în 1969. Autorul scrie despre scopul ce a determinat crearea acestor registre, modificarea titlaturii lor de-a lungul timpului, modul de completare și interesul acordat de autorități acestui tip de evidențe. Este subliniată importanța istorică a registrelor confesionale, care nu reprezintă doar o sursă de informații demografice. În paginile acestei categorii de documente au fost consemnate circularele și dispozițiile primite de preoți de la autoritățile laice sau religioase, liste nominale ale membrilor clerului, corpului învățătoresc, ca și tabele cu elevii; la acestea se adaugă însemnări referitoare la evenimentele importante petrecute în satele respective. Pe drept cuvânt, registrele parohiale sunt privite ca importante surse pentru o cercetare toponimică/onomastică/lingvistică. Se menționează cele mai vechi registre de acest tip păstrate în arhivele mureșene. Un număr de 13 anexe exemplifică diferitele modele de rubricatură întâlnite în aceste evidențe ca și textele mărturisitoare aparținând unora dintre preoți.

Va scrie din nou despre registrele parohiale *Registrele parohiale de stare civilă. Izvoare demografice*.²² Titlul dezvăluie de la început scopul urmărit demonstrarea valorii acestor piese arhivistice pentru studiile de demografie. De data aceasta se insistă asupra conținutului și formatului registrelor folosite în parohiile transilvănene, în intervalul secolelor XVII-XIX. Sunt înșirate categoriile acestor tipuri de evidențe specifice confesiunilor (de stare civilă, de bună învoire, destinate înregistrării circularelor etc.) și ceea ce au caracteristic. Este evidențiată importanța lor în epocă în cazul efectuării recensămintelor, dar și pentru cei ce studiază evoluția demografică în spațiul intracarpatic, stratificarea socială, economică, culturală etc.

Studiul *Înregistrarea de către biserici a botezaților, cununaților și înmormântărilor în țările române în secolele XVIII-XIX*²³ reprezintă o concluzie a cercetărilor efectuate asupra registrelor parohiale. Liviu Moldovan realizează o interesantă analiză comparativă a acestora în cele trei provincii românești. Se fac precizări referitoare la diferențele notabile între aceste categorii de documente folosite în Transilvania, Țara Românească și Moldova: conținut, caractere externe, modalități de control folosite de autoritățile laice sau religioase asupra ținării

21 *Din istoria statisticii românești*, București, Direcția Centrală de Statistică, 1969, p. 273-296.

22 *Populație și societate – Studii de demografie istorică*, II/1977, p. 41-50.

23 *Populație și societate – Studii de demografie istorică*, IV/1980, p. 137-142.

evidențelor de acest gen. În context, se fac trimiteri la reglementările oficiale în domeniu, vizând completarea registrelor în cele trei spații românești, insistându-se și aici asupra similitudinilor și deosebirilor de ordin legislativ. În încheiere, autorul subliniază din nou valoarea deosebită a registrelor parohiale ca instrumente de lucru pentru recensămintele din epoca respectivă, dar și ca izvoare prețioase în elaborarea unor lucrări științifice. Consideră absolut necesară îndreptarea cercetării spre registrele parohiale create în perioada pre-statistică. Studiul rămâne unul de valoare, având la bază, alături de documente, și o bogată bibliografie, publicată într-o listă la sfârșitul textului. Lucrarea se remarcă printr-un stil clar, concis și ușor de înțeles chiar și pentru nespecialiști.

Un recensământ al populației românești din fostul Scaun al Giurgeului, efectuat de autorități, va fi introdus în circuitul științific în anul 1977, sub titlul *O conscripție necunoscută de la 1748*.²⁴ În preambul este remarcat progresul în metoda de recensare, deosebită de cea folosită în epocă; conscrierea s-a efectuat pe localități și nu pe protopopiate, cum se proceda de obicei. Un alt element modernizator este considerată utilizarea tabelelor și rubricilor. Din analiza antropimelor se emit concluzii privind răspândirea românilor, minoritari în zonă, și procentul lor în totalul populației. Ineditul document este publicat integral. Singurul minus al articolului îl reprezintă abaterea de la regula publicării documentelor: s-a ales metoda „românizării” numelor celor conscriși la mijloc de veac XVIII, în loc ca transcrierea să fie una tip „ogindă”, ceea ce poate duce la concluzii eronate, în lipsa altor informații complementare.

Un interes deosebit a demonstrat Liviu Moldovan pentru recensământul de la mijlocul secolului XIX din Transilvania. Concluziile la care a ajuns în urma analizei acestei ample operațiuni de recensare le găsim sub titlul *Recensământul populației transilvănene din 1850-1851*.²⁵ Studiul se deschide cu o prezentare a contextului social, economic și politic din spațiul intracarpatic existent după revoluția de la 1848-1849 și a dorinței autorităților statale de a reorganiza armata. Aceasta din urmă a fost factorul determinant al organizării recensământului. Formația de statistician al arhivistului mureșean se manifestă prin opiniile exprimate în legătură cu instrucțiunile trimise în teritoriu în vederea viitoarei acțiuni de conscriere, cu modul de constituire a comisiilor de recensământ, cu formularele folosite și rubricile acestora, în sfârșit, cu procedura concretă de recensare. Astfel, faptul că numai pentru persoanele recrutabile se înregistrează vârsta exactă demonstrează caracterul fundamental militar al acestei conscripții. Inedite la momentul apariției studiului

24 *Apulum*, XV/1977, p. 335-354; studiul a fost publicat în colaborare cu I. Ranca.

25 *Marisia*, XI-XII/1981-1982, p. 127-143.

sunt rezultatele acestui recensământ, preluate de autor din publicațiile austriece de limbă germană din Austria și traduse în limba română, facilitând astfel accesul cercetătorilor români la aceste date puțin cunoscute până atunci.

O altă categorie de studii au fost dedicate de Liviu Moldovan istoriei instituționale. Punctul de plecare îl reprezintă, firesc, documentele de arhivă. Scriind despre *Instanțele de carte funciară și arhivele lor*²⁶, semntarul studiului face un interesant excurs istoric în legislația inițială de organizare a acestui tip de instituție în Transilvania și Ungaria, în procesul de organizare a Cărții Funciare în perioada interbelică și postbelică, cu precizarea principiilor și atribuțiilor acesteia. Cea mai importantă chestiune este înregistrarea în cărțile funciare având ca punct de plecare imobilele și nu persoanele. Sunt amintite unele tipuri speciale de cărți funciare (miniere etc.) folosite în anumite perioade. Afirmția finală privind originea „burgheză” a instanțelor de Carte Funciară trebuie corelată cu momentul apariției studiului anul 1964 când trebuiau găsite metode care să evite cenzurarea unor astfel de teme istoriografice.

Din același registru tematic face parte și studiul *Din istoria cancelariei orașului Tîrgu-Mureș*, publicat în 1969 în *Revista Arhivelor*.²⁷ Punctul de interes îl reprezintă conducerea administrativă a cetății din vechiul Novum Forum Sicularum. Începutul acestei instituții îl plasează la sfârșitul secolului XVIII și primul sfert al secolului XIX. Aflăm detalii interesante despre evoluția cronologică a cancelariei, atribuțiile acesteia, angajații săi și responsabilitățile fiecăruia dintre ei. Firesc, având în vedere cine este autorul, mai multe amănunte se dau în legătură cu organizarea oficiului de arhivă și cu explicarea sistemului de ordonare și prelucrare a arhivei documentare în baza unor instrucțiuni din 1818. Se adaugă informații despre criteriile de constituire a indexurilor alfabetice și modul în care ele pot fi utilizate de cercetători. O anexă cuprinzând instrucțiunile de la început de secol XIX, traduse în limba română, completează articolul ce poate fi încadrat atât în rândul contribuțiilor istoriografice, cât și al celor de strictă specialitate în arhivistică.

Liviu Moldovan a avut o contribuție istoriografică inedită prin tema abordată în *Tabla regească din Transilvania*²⁸, instanță de origine medievală, cu sediul la Sibiu, la Mediaș, apoi, din 1754, la Tîrgu-Mureș, până la desființare în 1890. Pe baza arhivei cercetate este reconstituită activitatea acestui for judecătoresc suprem, competențele, criteriile de selecție a celor angajați, responsabilitățile funcționarilor de la Tabla Regească, genul de procese judecate, legislația juridică din diferite perioade de funcționare. Filolog de formație, autorul nu ezită să explice terminologia

26 RA, 2/1964, p. 3-31.

27 RA, 1/1969, p. 33-41.

28 RA, 2/1975, p. 197-201.

latinească și titulaturile diverselor organe judecătorești. Lista bibliografică consultată de autor este una impresionată, incluzând legile și instrucțiunile publicate în epocă, în limba latină și maghiară, precum și fondul documentar păstrat în depozitele din Tîrgu-Mureș.

Rezultatul editorial al colaborării cu unul dintre colegii săi, Pál-Antal Sándor, cu titlul *Organizarea teritorial-administrativă la secui în secolul XVI*, s-a constituit într-un capitol al volumului colectiv „Răscoala secuilor de la 1595-1596”²⁹ Subiectul este evident specificul organizării comunităților secuiești, în speță autonomia. Deosebit de interesante sunt informațiile privind sistemul juridic al acestei forme de organizare, dregătoriile alcătuitoare și atribuțiile fiecăreia. În final facem cunoștință cu modul de organizare și conducere în satul secuiesc și competențele fiecărui organism diriguitor (adunarea obștească, judele, jurații).

Prelucrarea diferitelor fonduri documentare, i-a prilejuit lui Liviu Moldovan să se aplece asupra unei alte tematici: legăturile Ardealului cu Țara Românească și Moldova de-a lungul timpului.

Mai multe acte de la început de secol XIX, referitoare la transhumanța păstorilor ardeleni în Țara Românească, depistate în fondul *Primăria Tîrgu-Mureș*, seria *Acta politica*³⁰ au fost valorificate în *Situația oierilor români transilvăneni în Țara Românească pe timpul lui Ioan Caragea (1812-1818)*.³¹ Informațiilor inedite le-a fost alăturată o bogată bibliografie. Documentul necunoscut îl reprezintă hotărârea domnitorului din 1815 prin care păstorii români veniți de dincolo de Carpați se bucurau de anumite beneficii. Respectiva decizie, publicată în întregime în anexă, este o traducere realizată de semnatarul articolului, după o copie redactată în limba maghiară, a cărei cotă arhivistică este precizată pentru cei interesați.

În alte două articole abordează problema migrației românilor în spațiul extracarpatic în secolul al XVIII-lea. Un document păstrat în fondul *Comitatul Târnava*³² face obiectul textului intitulat *O încercare de fugă în Moldova în 1763 a unor iobagi români din Pintic și din alte sate românești ale județului Bistrița-Năsăud*.³³ Tabla Regească din Cojocna consemna motivele care au determinat încercarea nereușită de emigrare a acelor români. Documentul este publicat și în original, în limba latină, și în traducere, completat cu explicații pertinente ale termenilor mai puțin sau deloc cunoscuți. Al doilea articol *Audieri de martori privitoare la fuga în Moldova a*

29 *Răscoala secuilor din 1595-1596. Antecedente, desfășurare și urmări*, București, Editura Kriterion, 1979, 247 p.

30 A.N. Mureș, fond nr. 9.

31 *Marisia* IX/1979, p. 237-245; articol scris împreună cu Viorel Grama.

32 A.N. Mureș, fond nr. 82.

33 *Marisia*, X/1980, p. 133-139.

unor iobagi români din satul Cornești, comitatul Târnava, în anul 1767 aduce în spațiul istoriografic o altă piesă arhivistică necunoscută – o emigrare, de data aceasta reușită, în Moldova.³⁴ Întrebările puse unor martori și răspunsurile acestora legate de plecarea dincolo de Carpați a două familii Damian, cu tot cu fiii lor, la care se adaugă informații de ordin demografic anterioare și posterioare evenimentului amintit aduc mai aproape de noi atmosfera încărcată a acelor ani, când unii români ardeleni vroiau să scape din chingile strânse ale iobăgiei, iar alții – autorități și stăpâni de pământ – doreau cu orice preț să împiedice emigrația clandestină, atât de păgubitoare pentru bogații vremii. Concluzia autorului este dovedită de însuși textul publicat – fugarii și-au atins scopul, s-au eliberat.

Liviu Moldovan a profitat de acordul obținut din partea conducerii Arhivelor Statului de a efectua cercetări în arhivele din Ungaria. Scopul – depistarea unor documente privind răscoala lui Horea – a fost atins. Rapoartele referitoare la acest eveniment, trimise de Halmágyi István, fost secretar gubernial, asesor la Tabla Regească, jude suprem al Scaunului Mureș și prefect al comitatului Trei Scaune au fost publicate în mai multe numere ale revistei *Vatra*, într-un serial intitulat simplu *Despre începuturile răscoalei lui Horea*.³⁵ Respectivul comori arhivistice au fost traduse din limbile maghiară, latină și germană, demonstrând încă o dată poliglotismul arhivistului mureșean. Faptele relatate de amintitul raportor au avut loc în comitatul Târnava; se adaugă și constatări privind impactul negativ asupra lucrărilor agricole din comitatul Alba, cauzat de plecarea unor întregi sate iobăgești la Alba-Iulia pentru a se înscrie în regimentele de grăniceri. Era vara anului 1784. O serie de acte sunt relevante pentru conflictul izbucnit între contele Lázár József și iobagii lui din comitatul Alba de Jos, a cărui soluționare se căuta în instanță. Respectându-se regulile științifice de publicare, documentele sunt însoțite, fiecare, de un registru cuprinzător.

Legat de același răsunător eveniment istoric – „horiada” transilvană – va semna, împreună cu Ioan Ranca, un alt studiu care tratează ecoul mișcării în centrul și răsăritul Transilvaniei.³⁶ Informațiile sunt preluate din fondurile *Documente Horea*³⁷, *Scaunul Mureș*³⁸ și *Primăria Tîrgu-Mureș*, păstrate în arhivele mureșene și privesc încercările nereușite ale sătenilor din amintitele zone de a se ridica împotriva stăpânilor după modelul moșilor lui Horea, atitudinea nobilimii refugiate

34 în vol. *Ștefan Meteș la 86 de ani*, Cluj-Napoca, 1977, p. 291-294.

35 *Vatra*, 10/1984, p. 163 B, 11/1984, p. 164 B, 1/1985, p. 168 D, 2/1985, p. 167 B.

36 *Contribuții privind răspândirea răscoalei lui Horea în partea centrală și răsăriteană a Transilvaniei*, în *Studii – Revista de Istorie*, 2/1968, p. 273-288.

37 A.N. Mureș, serie a fondului *Scaunul Mureș*.

38 Idem, fond nr. 23.

între zidurile cetății din Tîrgu-Mureș etc. Citatele, extrasele și reproducerile integrale ale unor documente confirmă pe deplin concluzia exprimată în final răscoala lui Horea nu a cuprins aceste părți răsăritene și centrale ale Transilvaniei, măsurile contrare ale autorităților fiind eficiente. Comandamentele ideologice ale vremii scrierii acestei lucrări își fac simțită prezența interpretarea unor citate s-a realizat „în lumina învățăturii marxiste”. Făcând abstracție de această scădere, importante rămân sursele documentare inedite puse la dispoziția celor interesați, contribuții esențiale la completarea istoriografiei acestei tulburătoare revolte sociale. Dintre acestea menționăm „Protocolul de ședință pe anul 1785 a Tablei continue a comitatului Târnava”.

În seria *Acte juridice* a fondului documentar *Primăria Tîrgu-Mureș* Liviu Moldovan a descoperit documente necunoscute despre binecunoscutul Gheorghe Șincai. Le va publica în același periodic mureșean, în cadrul rubricii „Documentele continuității” cu titluri simple și edificatoare - *Gheorghe Șincai*³⁹, respectiv *Procesul Șincai*⁴⁰. În primul caz este vorba de actele procesului în care Gheorghe Șincai a fost acuzat de complot și instigare la răzvrătire contra episcopului greco-catolic Ioan Bob, proces desfășurat între anii 1794-1795, mai întâi la Aiud, unde Șincai a și fost încarcerat, apoi la Tabla Regească din Tîrgu-Mureș. Astfel poate fi citită audierea lui Șincai în calitate de acuzat, declarațiile unor martori citați etc. Ca de atâtea ori, cititorul este ajutat cu explicarea unor expresii și termeni ieșiți de mult din uz. În al doilea caz avem de-a face cu o altă acțiune judiciară care l-a avut ca parte pe marcantul reprezentant al „Școlii ardelene”. De data aceasta el a fost acuzatorul, reclamându-l pe hangiul Lajos Pfennigsdorf și pe soția acestuia, Maria Hantzi din Tg-Mureș legat de dispariția unor galbeni.⁴¹ Șincai poposise în 1795 la ei, timp în care i-ar fi dispărut banii. Procesul a durat trei ani, fiind câștigat de pârâți. Între documentele publicate integral se numără audierea martorilor, pledoaria avocatului acuzării și sentința dată în 1799.

Date noi despre două personalități implicate în revoluția de la 1848-1849, Constantin Romanu-Vivu și Vasile Pop, aduce Liviu Moldovan. O serie de documente inedite alcătuiesc studiul *Viața și activitatea lui Constantin Romanu-Vivu. Noi documente (1848-1849)*.⁴² Acestea acoperă perioada în care Romanu-Vivu a activat la comanda Legiunii XII, dislocată lângă Tg-Mureș. Este vorba de ordinul dat de el prin care numește doi tribuni în eparhia Luduș și transmite instrucțiunile pentru

39 *Vatra*, 2/1979, p. 9.

40 *Vatra*, 9/1980, p. 114/D, 6/1981, p. 128 B, 123 D, 7/1981, p. 7, 11/1981, p. 128 A.

41 *Vatra*, 5/1978, p. 7, 9, 15, 6/1978, p. 14, 7/1978, p. 9, 8/1978, p. 10.

42 *File de istorie – Muzeul Județean Bistrița Năsăud*, 4/1976, p. 359-384 ; în colaborare cu Ioan Pop.

recrutarea voluntarilor și dispoziția dată de judele regal al Scaunului Mureș de ducere a tribunului la Cluj pentru a fi judecat. Alte opt documente traduse din maghiară și germană reflectă sfârșitul tragic al tribunului din Nazna *Un martir mureșean, Vasile Pop*. Colecția de acte care văd lumina tiparului sunt rezultatul colaborării arhivistului mureșean cu regretatul profesor și istoric, Grigore Ploșteanu.⁴³

Deși orientarea istoriografică cenzura încercările istoricilor de a face cunoscute personalitățile provenite din rândul clerului român, în special al celui greco-catolic, Liviu Moldovan a avut curajul de a scrie despre protopopul de Țîngu-Mureș, Elie Câmpeanu. Intenția autorului a fost mascată de un titlu cuminte *Societatea de istorie, arheologie și etnografie din județul Mureș (1924-1941). Date biografice despre Elie Câmpeanu, unul dintre întemeietorii ei*.⁴⁴ Sunt aduse la lumină documente „ascunse” în fondul personal „Elie Câmpeanu”. Îl descoperim pe acest înalt ierarh ca om al bisericii, al școlii, al culturii, dar și ca luptător pentru drepturile ardelenilor români, voluntar în armata română din prima conflagrație mondială. În același timp avem în față și o secvență de istorie instituțională crearea precursorilor viitoarelor muzee societatea menționată în titlu, activă în perioada 1924-1941.

O latură mai puțin cunoscută a marcantei personalități ardeleni, Ioan Rațiu aceea de avocat este subiectul din *Dr. Ion Rațiu, apărătorul țăranilor din Toplița*.⁴⁵ Se reproduc integral actele acțiunii juridice în care memorandistul i-a reprezentat în fața instanțelor, între anii 1852 și 1865, pe românii toplițeni aflați în conflict cu foștii stăpâni, pentru folosirea unor păduri și pășuni. Documentele se găsesc în arhivele mureșene, în fondul *Comitatul Turda, Cercul de Sus*.

În continuare vom prezenta contribuțiile lui Liviu Moldovan în domeniul istoriografiei locale.

Despre revolta țăranilor din Saschiz împotriva autorităților din Sighișoara la sfârșitul secolului XVII a adunat date și fapte subsumate titlului *Răscoala țăranilor din Saschiz (1673-1678)*.⁴⁶ Traduse din originalul german, citatele reproduse evidențiază motivul, etapele și finalul acestui eveniment, ca și urmările lui.

Căutător în arhivele bistrițene, arhivistul țîngumureșean a găsit noi informații legate de momentul pașoptist așa cum s-a petrecut la Reghin. Pe baza acestora a dat publicității două articole: *Orașul Reghin după revoluția de la 1849-1849*⁴⁷ și *Grănicerii năsăudeni la Reghin după revoluția de la 1848-1849*.⁴⁸ Ele conturează

43 *Marisia*, X/1980, p. 229-244.

44 *Marisia*, VI/1976, p. 489-505.

45 *Potaissa*, II/1980, p. 239-243.

46 *AMN*, XI/1974, p. 199-213; articol scris în colaborare cu Ioan Pop.

47 *Vatra*, 4/1974, p. 5.

48 *AS*, 3/1975, p. 111-123.

imaginea economică, socială și evenimentială a urbei de pe Mureș și a localităților din jur după trecerea valului revoluționar postpașoptist. În anexa celui de al doilea text, scris în colaborare cu Ioan Pop, sunt reproduse în întregime șase documente traduse din germană, majoritatea fiind rapoarte ale comandantului grănicerilor sosiți în Reghin.

Pe aceeași coordonată a istoriei zonale se înscriu *Conscripții urbariale mureșene din anul 1785 (I)* și *Procesul urbarial al comunei Răstolița din anii 1868-1869*.⁴⁹ Este vorba de noi valori documentare ce îmbogățesc cunoașterea trecutului acestei regiuni centrale a Transilvaniei: 12 recensăminte din perioada iozefină, respectiv acte referitoare la neînțelegerile dintre țăranii din Răstolița și baronul Kemény, legate de dreptul asupra unei păduri, neînțelegeri ajunse în fața autorităților judecătorești ale timpului. Utile sunt și precizările privind funcționarea unor instituții cu atribuții de a împărți dreptatea în epocă.

Un alt eveniment cu ecouri zonale este povestit în *Frământări sociale în Monor după desființarea graniței militare (1851-1852)*.⁵⁰ Pierderea drepturilor avute de foștii grăniceri au produs tensiuni la mijlocul secolului XIX, consemnate de autoritățile vremii. Datele au fost adunate din arhivele din Cluj și Bistrița, prețioase fiind ineditele publicate: petiția monorenilor și un ordin imperial din 1841 prin care se acorda acestora dreptul de târg.

Zece documente din secolul XVI referitoare la cnejii din zona Beiușului în variantă originală (maghiară), fără traducere au fost publicate în 1960.⁵¹ Conștient probabil de insuficiența cunoaștere a paleografiei, Liviu Moldovan nu riscă traducerea textelor.

În rândul premierelor istoriografice se numără și actele procesului intentat unei presupuse vrăjitoare din Tîrgu-Mureș, Farkas Borbála, în 1752.⁵² De data aceasta documentele sunt traduse din maghiară și latină: actul acuzării, audierile de martori. Originalitatea acestui articol, în afara surselor documentare o dau și notele însoțitoare care se doresc explicative pentru unele simptome și manifestări descoperite în texte, în baza sugestiilor date de regretatul medic mureșean, Liviu Popovici. Tematica vrăjitoriei va fi reluată și cercetată aprofundat și de alți istorici, dar Liviu Moldovan a fost primul care a studiat acest aspect întunecat al istoriei medievale.

O scrisoare trimisă de împăratul Napoleon unui sighișorean, Michael Melas, general al armatei austriece este dată publicității în *Vatra*. Cei doi s-au cunoscut

49 *Marisia*, 5/1975, pp. 113-161, 173-180; în colaborare cu Ioan Pop.

50 *File de Istorie – Muzeul de Istorie Bistrița*, 3/1974, p. 249-261.

51 *Revista Arhivelor*, 2/1960, p. 248-261.

52 *Vatra*, 6/1977, p. 6, 7/1977, p. 6, 8/1977, p. 7.

în timpul luptei franco-austriece de la Marengo (1800). Impresionat de curajul lui Melas, Napoleon îi trimitea destinatarului epistolei sale o sabie, în semn de admirație, exprimându-și speranța că cele două țări vor ajunge la pace.⁵³ Din preambul aflăm că sighișoreanul Melas a ocupat înalte funcții militare, a fost înnobilit și decorat, fiind apreciat de sighișoreni, dar și de autoritățile imperiale.

Profesionistul în tainele arhivisticii s-a manifestat și prin câteva publicații de specialitate O interesantă prezentare de fond face în *Colecția de documente feudale a bibliotecii Teleki-Bolyai din Tîrgu-Mureș*,⁵⁴ demonstrând valoarea deosebită a acestei colecții pentru cunoașterea trecutului Transilvaniei. Își argumentează opinia cu rezumatele unor documente din colecția respectivă, cu trimitere la Tîrgu-Mureș, la răscoala lui Gaspar Békés, la personalități importante ale spațiului intracarpatic etc. Pe aceeași linie, dar de istorie arhivistică, se înscrie *Un vechi regulament de selecționare a arhivelor județene*,⁵⁵ fiind vorba de procedura amintitei operațiuni la început de secol XX. În sfârșit, portretul unuia dintre cei mai importanți directori ai Arhivelor Statului, Constantin Moisil, este creionat în articolul „*Constantin Moisil (1876-1958) și acțiunea sa pentru înființarea unei subdirecții regionale a Arhivelor Statului la Tîrgu-Mureș*.”⁵⁶ Grație unei consistente fișe bio-bibliografice și a traseului profesional, cunoaștem demersurile acestui recunoscut specialist al arhivisticii românești de a deschide o instituție a arhivelor la Tîrgu-Mureș. În acest sens sunt publicate două adrese ale Primăriei Tîrgu-Mureș către Constantin Moisil referitoare la situația arhivelor orașului, respectiv a județului. Dorința directorului de la București va deveni realitate abia în 1951, când își va începe existența Serviciul regional Mureș al Arhivelor Statului.

Formația anterioară de statistician nu putea să nu se reflecte în preocupările istoricului arhivist. Dovada o reprezintă analiza statistică a conținutului unor documente de la 1784 *O evaluare a recoltei agricole de acum aproape două sute de ani*.⁵⁷ În anexe sunt reproduse șase piese documentare, în forma originală și în traducere.

Poliglot și talentat traducător, Liviu Moldovan a publicat în limba română pasaje definitorii din lucrarea lui Auguste de Gerando, *Transilvania și locuitorii ei*,⁵⁸ apărută prima dată în 1845, în limba franceză, apoi în germană, în anul următor. Francez de origine, stabilit în Transilvania, a efectuat numeroase călătorii în acest

53 *Vatra*, 11/1981, p. 128 D.

54 *Revista Arhivelor*, 1/1971, p. 69-82.

55 *Revista Arhivelor*, 2/1958, p. 275-277.

56 *Marisia*, 7/1977, p. 304-314; coautor Viorel Grama.

57 *Revista de Statistică*, 10/1966, p. 56-60.

58 *Vatra*, 1/1982, p. 2, 2/1982, p. 3, 3/1982, p. 2, 4/1982, p. 2, 5/1982, p. 2, 6/1982, p. 4, 7/1982, p. 4, 8/1982, p. 2, 10/1982, p. 2, 12/1982, p. 4, 1/1983, p. 142 B, 3/1984, p. 156 B.

spațiu intracarpatic, cunoscându-i în mod direct pe românii ardeleni ale căror obiceiuri, credințe, viață cotidiană etc. le-a considerat meritorii a fi descrise, ceea ce a și făcut. Unul dintre fragmente se referă la considerațiile lui Auguste de Gerando privind tăblițele cerate de la Roșia Montană, apreciate de ardeleanul prin adopție ca autentice, datate în perioada romană.⁵⁹

Același demers științific a fost aplicat impresiilor de călătorie întreprinsă de germanul Rudolf Bergner, spre sfârșitul secolului XIX, în aceeași provincie aparținând imperiului austro-ungar. Jurnalul de călător a fost dat publicității cu titlul *Transilvania, o prezentare a țării și locuitorilor lor* (1884). L. Moldovan a adus în fața publicului fragmente în limba română, în cadrul a trei articole: *Rudolf Bergner despre românii din Transilvania*⁶⁰, *Vizita lui Rudolf Bergner la Blaj*⁶¹ și *Vizita lui Rudolf Bergner la Vidra*⁶².

Arhivistul a folosit și informațiile adunate în urma cercetării fondului personal „Elie Câmpeanu” pentru a clarifica problema provenienței unei vechi cărți românești din Biblioteca Academiei Române. În articolul *Despre proveniența în Biblioteca Academiei RSR a Psaltirii slavo-române de la 1577*⁶³ demonstrează că exemplarul bibliofil respectiv provine din comuna Voșlobeni (azi jud Harghita), așa cum rezultă din corespondența purtată de fostul protopop Elie Câmpeanu cu Ioan Micu Moldovan.

Oarecum neașteptat, Liviu Moldovan a fost impresionat de lucrările de avangardă ale lui Hermann Oberth privind zborurile în univers. Acestuia îi va dedica articolul *Hermann Oberth, părintele erei cosmice*,⁶⁴ omagiindu-i personalitatea și scrierile.

Singurul compromis făcut pretențiilor istoriografice comuniste datează din 1961 *Dezvoltarea cooperăției meșteșugărești în Regiunea Mureș Autonomă Maghiară oglindită în arhiva Uniunii Regionale a Cooperățiilor Meșteșugărească* (sic!).⁶⁵ Problematika abordată, termenii, exprimarea și concluziile nu seamănă cu nimic din ceea ce a scris Liviu Moldovan până atunci. „Accidental” publicistic trebuie legat strict de contextul istoric al momentului.

Ultima contribuție despre care avem cunoștință este recenzia cărții lui Ioan-Silviu Nistor, *Contribuții mureșene la Marea Unire din 1918*⁶⁶, apărută în 1981.

59 *Marisia*, XIII-XIV/1983-1984, p. 231-244.

60 *Vatra*, 1/1986, p. 178 C, 2/1986, p. 179 D, 3/1986, p. 180 C

61 *Vatra*, 10/1985, p. 175 D.

62 *Vatra*, 12/1985, p. 177 D.

63 *Vatra*, 9/1980.

64 *Vatra*, 9/1983, p. 3.

65 *Vatra*, 1/1982, p. 2: co-autor Ioan Furnea.

66 *Vatra*, 1/1982, p. 2.

Aprecierile aparțin fără discuție arhivistului-istoric. Acesta susține, pe drept cuvânt, că valoarea produsului editorial în discuție este sporită de informațiile furnizate de documentele de arhivă cercetate de autor.

Chiar dacă nu putem vorbi de conturarea unei anumite concepții istorice, de o **Opera Magna**, de studiul aprofundat al unui eveniment sau al unei anumite epoci, articolele și studiile publicate de Liviu Moldovan au fost dedicate, cu precădere, istoriei românești medievale și moderne cu trimitere la Transilvania. Remarcabilă rămâne dorința lui manifestă de a face cunoscută „comoara” scrisă păstrată în depozitele de arhivă. Comentariile referitoare la diferite evenimente sau procese istorice au fost inspirate exclusiv bazate pe document, dovedindu-se un acerb și onest admirator al zeiței Clio. Traducerile sale au sprijinit din plin cercetările altor pasionați de descifrarea și scrierea istoriei provinciei românești străjuită de Carpați.

Profesor și statistician, și-a împlinit destinul devenind arhivist. Nu a rămas un simplu „șoarece de arhivă” anonim. Cea mai reușită caracterizare a celui ce a fost slujitor al arhivelor mureșene o găsim într-un articol omagial semnat de profesorul Grigore Ploșteanu *Modest printre semeni*.⁶⁷ Credem că tocmai această modestie, floare rară în oricare epocă, i-a limitat lui Liviu Moldovan afirmarea deplină, prin publicații mai consistente și de mai largă respirație. Dar nu poate fi negată contribuția lui istoriografică, plasându-se, pe drept cuvânt, ca arhivist între istorici și ca istoric între arhiviști.

Diploma de licență în Literatura Română emisă de Universitatea “Regele Ferdinand I.” din Cluj pentru Liviu Moldovan la 30 iunie 1932

OBSERVAȚIILE LUI AUGUSTE DE GERANDO ASUPRA TĂBLIȚELOR CERATE DESCOPERITE ÎN TRANSILVANIA

LIVIU MOLDOVAN

Înainte de a intra în subiectul propriu zis al tăblițelor cerate rămase de pe timpul romanilor, dăm aici câteva date despre autorul acestor observații și a cărții în care au apărut.

Scriitorul francez *Auguste de Gerando* s-a născut la 4 aprilie 1819 în Lyon. De mic copil, pierzându-l pe tatăl său, a fost crescut de un unchi, de filozoful și omul de stat, baronul Joseph de Gerando din Paris. În casa acestuia, după ce abia și-a terminat studiile, s-a cunoscut cu Emma Teleki din Transilvania, fiica contelui Emeric Teleki și, învingînd opoziția părinților, tinerii s-au căsătorit, iar Auguste de Gerando a plecat cu soția în Ungaria, devenind un bun patriot maghiar. Aici s-a ocupat de agricultură și de publicistică, scriind numeroase articole politice în limba franceză în spiritul liberal al lui Michelet și Quinet, care au apărut în ziarul „National“.

Acest francez, care a locuit și a călătorit mult în Transilvania, a studiat cu atenție acest principat interesant prin bogăția solului și prin fizionomia și caracterul locuitorilor săi. Rezultatul acestor studii a fost cartea sa: „*La Transylvanie et ses habitants*“ (Transilvania și locuitorii ei), 2 vol., apărută la Paris în 1845, iar în limba germană, la Leipzig în 1846. Folosindu-se de toate mijloacele ajutătoare și de contactul direct cu persoane de diferite clase sociale și de diferite naționalități, lucrarea aceasta cuprinde observații juste și impresii obiective despre Transilvania și locuitorii ei, deviza scriitorului fiind de a arăta numai adevărul. În încheiere, în vol. II, pag. 351—365, al acestei cărți s-au tipărit și observațiile sale asupra tăblițelor cerate, descoperite în Transilvania, care priveau direct istoria veche a acestui principat. Mai menționăm încă două cărți scrise de el tot în limba franceză, despre Ungaria și despre viața spirituală maghiară după revoluția franceză, scopul lui fiind de a apropia cît mai mult aceste două popoare. În 1846, a fost ales membru al Academiei maghiare de științe. La 1848 cu toate că a fost chemat în Franța de prietenii săi, unde regele Ludovic Filip a fost detronat, el a rămas aici luînd parte activă la revoluția maghiară, unde, în lupta de la Győr (Ungaria), prin vitejia sa a salvat chiar drapelul regimentului din care făcea parte. Avînd însă constituție fizică slabă A. de Gerando s-a îmbolnăvit grav de aceste

MARISIA, XIII - XIV, 1983-1984, p. 231-243

DUMITRU CRIȘAN
(1938-1993)

Liviu BOAR

În acest an, 2013, profesorul, arhivistul șeful de filială, CRIȘAN S. DUMITRU ar fi împlinit 75 de ani. O vârstă la care astăzi, mulți arhiviști din aceeași generație, concretizează experiența acumulată în articole, studii, cărți dedicate atât științei arhivistice cât și istoriei locale sau naționale.

Din păcate, Dumitru Crișan, șeful Filialei Arhivelor Statului din Reghin a plecat la cele veșnice în anul 1993 la 13 iulie înainte de a fi împlinit vârsta de 55 de ani.

S-a născut la 21 noiembrie 1938 în localitatea Sînmihaiu de Pădure, localitate din apropierea orașului Reghin, părinți fiindu-i Simion și Maria.¹

În anul 1943 familia se mută în orașul Reghin, unde la vârsta de 6 ani începe cursurile elementare pe care le termină în anul 1951. În toamna aceluiași an dă examen de admitere la Școala Pedagogică Română din Reghin, pe care o absolvă cu examen de stat în anul 1955, devenind învățător.

Este repartizat ca învățător titular la Școala generală din Băla, fostul raion Reghin unde a funcționat până în anul 1961, cu o întrerupere de câteva luni -1

* Datele despre viața și activitatea lui Dumitru Crișan le-am obținut de la fratele acestuia profesorul Leon Crișan, fostul meu coleg de la Liceu „Petru Maior” din Reghin, de la fiica sa, Călina Cerase-la, stabilită în Italia încă din anul 1989, din documentele Filialei Arhivelor Statului Reghin aflate la Arhivele Naționale din Tîrgu – Mureș precum și de la Arhivele Naționale București.

septembrie 1959-31 martie 1960- când a lucrat ca învățător în comuna Poarta, raionul Reghin.

La 1 septembrie 1961 cere și i se aprobă transferul la Școala Profesională Specială nr. 15 (pentru copii cu handicap) din Apalina, astăzi cartier al orașului Reghin, unde a îndeplinit funcția de profesor suplinitor de chimie până la data de 31 august 1962.

În același an a fost admis în urma examenului, ca student la Institutul Pedagogic de 3 ani din Tîrgu Mureș, Secția română istorie.

S-a remarcat ca un student silitor, preocupat de pregătirea sa profesională, așa cum reiese dintr-o „Caracterizare întocmită absolventului Crișan Dumitru”, de către Inspectorul șef de cadre și semnată de către rectorul Institutului. *„În anii studenției a dat un interes (sic!) deosebit pentru pregătirea sa profesională. A frecventat cu destulă regularitate cursurile și seminariile. A studiat temeinic și sistematic disciplinele de profil și literatura de specialitate. La seminarii în general s-a prezentat pregătit și a fost activ. La examene și colocvii a obținut rezultate bune și foarte bune.”*

După absolvirea cursurilor și susținerea examenului de stat în sesiunea iunie-iulie 1965, fiind declarat admis, prin Dispoziția de repartizare nr. 18 din 13 iulie 1965 este repartizat ca profesor la Școala de 8 ani din localitatea Cașva Raionul Reghin, astăzi sat component al comunei Gurghiu județul Mureș, unde urma să își înceapă activitatea la data de 1 septembrie 1965.

După doar 10 zile de la obținerea repartiției în învățământ, Dumitru Crișan adresează o cerere Șefului Serviciului Regional Mureș al Arhivelor Statului, Ioan Ranca, prin care solicită încadrarea sa la Filiala Arhivelor Statului din Reghin *„într-o funcție corespunzătoare pregătirii mele „.*

Ca urmare a rezoluției favorabile a șefului serviciului care propune încadrarea sa ca șef de filială la Reghin precum și a verificărilor „de cadre” efectuate de serviciul de specialitate din cadrul Direcției Generale a Arhivelor Statului din București, Dumitru Crișan intră în nobila breaslă a arhiviștilor în toamna anului 1965 ca șef de filială raională a Arhivelor Statului, cu sediul în orașul Reghin, având ca raza de competență raioanele Reghin și Toplița, pentru o scurtă perioadă însă, deoarece în urma reorganizării administrativ teritoriale a României din anul 1968 se desființează regiunile și raioanele, în locul lor se reînființează județele desființate în 1950.

Astfel ia sfârșit și activitatea Filialei Raională Reghin, arhiva de aici fiind mutată la Filiala Județeană Mureș a Arhivelor Statului din Tîrgu Mureș.

Cu data de 31 martie 1969 Dumitru Crișan părăsește sistemul arhivelor. În

același an se căsătorește cu Maria Salcă din Reghin, în anul următor venind pe lume singurul copil al familiei Crișan, Cerasela.

Intră din nou în învățământ, ca profesor și apoi director la Școala generală din comuna Ideciul de Jos, localitate aflată în apropierea orașului Reghin. Aici își desfășoară activitatea până în anul 1981, când se transferă în funcția de inspector la Comitetul Județean de Cultură din Tîrgu Mureș.

În anul 1990 obține o catedră la renumitul Liceu „Unirea” din Tîrgu Mureș, însă o boală necruțătoare îi întrerupe firul vieții în anul 1993.

Trebuie să menționăm faptul că a fost și un bun sportiv, la fel ca alți doi frați ai săi, Nicolae (Lulu) și Leon, ambii profesori primul de matematică, secundul de fizică-chimie, practicând fotbalul de performanță la echipa Avântul din Reghin, fostă divizionară A în anii 50.

În cei aproape 4 ani cât a lucrat în cadrul Arhivelor Statului, a reușit să se familiarizeze cu munca de arhivă, a luat măsuri pentru asigurarea spațiului necesar desfășurării activității filialei și pentru preluarea și prelucrarea fondului arhivistic deținut, precum și pentru valorificarea științifică a documentelor pe care le deținea filiala prin diverse mijloace, cum vom arăta în continuare.

Printre primele fonduri arhivistice prelucrate a fost cel al Primăriei Reghin, așa cum reiese din primul „**Plan de muncă pe anul 1966**” întocmit în noua sa calitate de șef de filială.

„În anul 1966 Filiala Arhivelor Statului Reghin se arată în Planul de muncă - își fixează realizarea următoarelor obiective:

-Organizarea activității arhivistice

-Prelucrarea fondului Primăria Reghin din depozitele filialei și a materialelor documentare de la org.(anizațiile) socialiste

-Îndrumarea și controlul activității arhivistice la instituțiile de stat, organizațiile socialiste și obștești

-Pregătirea profesională și studiul limbii maghiare”.²

Din „**Darea de seamă asupra activității desfășurate în anul 1966**” înaintată Serviciului Arhivelor Statului Regiunea Mureș - Autonomă Maghiară” de la Tîrgu

Mureș aflăm modul în care s-a achitat de sarcinile profesionale proaspătul șef de filială.³

Astfel a prelucrat 20 de metri liniari din fondul Primăria orașului Reghin, a efectuat 21 de controale la unități administrative și economice din cele două raioane

² Arhivele Naționale Mureș, Fond Filiala Reghin a Arhivelor statului, Dos. 3/1966, fila 2. În continuare vom preciza doar numărul dosarului și fila(filele)

³ Ibidem, filele 9-12

Reghin și Toplița, a instruit arhivarii, a organizat expoziția volantă „*Răscoala lui Horea*”, în clubul Casei de Cultură din Reghin, preluată de la Serviciul regional din Tîrgu Mureș, a ținut conferințe la Stațiile de Radioficare din Reghin și Toplița despre Răscoala lui Horea și despre istoricul Arhivelor Statului.

Principalul obiectiv al anului 1967 a fost „*prelucrarea materialelor documentare din fondurile existente în depozitul filialei și care nu au fost prelucrate în anii anteriori*” așa cum reiese din „*Darea de seamă a supra activității desfășurate în anul 1967*”, în total 54,35 ml.

Un alt obiectiv prioritar a fost munca de îndrumare și control. Au fost efectuate un număr de 12 controale în fostele raioane Reghin și Toplița și au fost verificate un număr de 41 de lucrări de selecționare.

Pe linia valorificării materialului arhivistic trebuie menționat faptul că au fost ținute 4 expuneri la Stațiile de Radioficare din Reghin și Toplița fiind abordate teme ca: Răscoala din 1907, ecoul acesteia în Transilvania, din trecutul cultural al Reghinului, despre cronologie (sub formă de interviu).

A întocmit de asemenea o comunicare cu titlul: „*Aspecte din activitatea lui Petru Maior la Reghin*” care a fost trimisă spre publicare la „*Revista Arhivelor*” din București.

S-a preocupat de asemenea pentru obținerea unui local adecvat pentru sediul filialei dar din păcate „*până în prezent nu am obținut decât promisiuni, aceasta și din cauza lipsei acute de spațiu în orașul nostru. Avem toată speranța - scria în darea de seamă pe 1967 șeful filialei - că în cursul anului viitor acest lucru se va realiza, dat fiind, mai ales, faptul că cu ocazia noii reorganizări administrative vor fi disponibile o serie de imobile.*”

Pentru rezolvarea problemei spațiilor de lucru și de depozitare a arhivei, Dumitru Crișan a înaintat un memoriu primului secretar al Comitetului Raional de Partid Reghin⁵ la data de 13 mai 1967, în care apela la coarda sensibilă a primului secretar de partid: „*Tov. Prim –Secretar, Știm că sunteți unul dintre animatorii muncii științifice în orașul nostru, știm că pregătirea Dvs. de specialitate vine să justifice pe deplin preocuparea Dvs. pentru această muncă și că în acest sens sunteți în mare măsură cel mai competent pentru a sprijini filiala noastră în domeniul muncii de cercetare.*”.

În continuare șeful filialei prezintă condițiile precare în care își desfășoară activitatea: „*Disponem de un depozit cu egrasie (sic!), în care materialele documentare nu au asigurată păstrarea lor corespunzătoare, depozit care și*

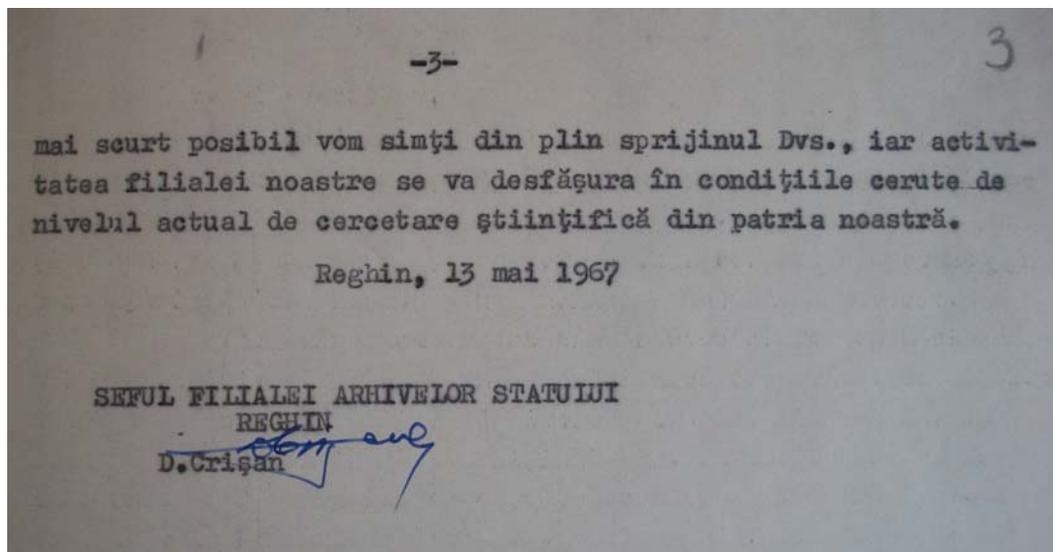
4 Dosar 3/1967, filele 9-13

5 Este vorba de Vasile Căldare

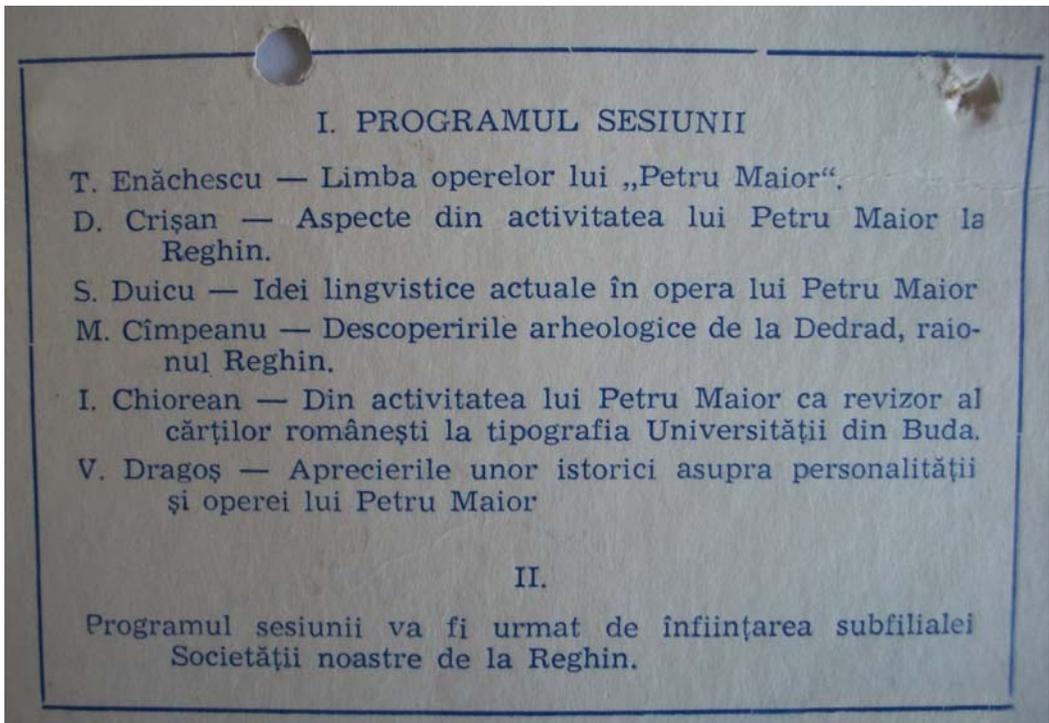
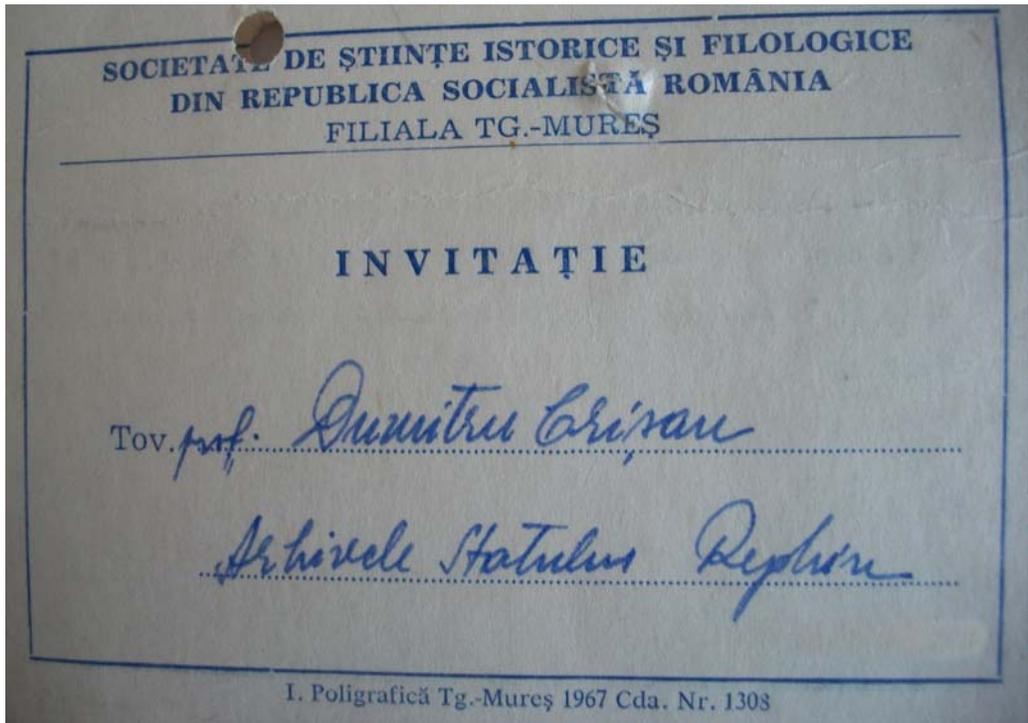
așa se dovedește a fi neîncăpător pentru cantitatea de materiale ce urmează a fi depozitate în ele. Nu dispunem, în rest, de cât de un mic birou în care condițiile de muncă și igienice lasă de dorit, și de o mică anexă pardosită cu ciment și care a fost popicăria Miliției raionale, în care mai păstrăm unele materiale. Nu dispunem de o sală de cercetare și de expoziție în care să putem pune la dispoziția cercetătorilor materialele noastre documentare, sau să expunem, cu ocazia diferitelor evenimente, sub formă de expoziții a materialelor de care dispunem.”

Memoriul se încheie cu apelul la pasiunea pentru munca științifică a primului secretar: *„Fiind convingși de pasiunea Dvs. pentru munca științifică, pentru dorința Dvs. de a ridica prestigiul raionului nostru și pe plan cultural, sîntem convingși că în timpul cel mai scurt posibil vom simți din plin sprijinul Dvs., iar activitatea filialei noastre se va desfășura în condițiile cerute de nivelul actual de cercetare științifică din patria noastră.”*

Din păcate problema spațiului și a îmbunătățirii condițiilor de lucru în cadrul Filialei Reghin a Arhivelor Statului nu s-a rezolvat, mai ales că în urma reorganizării administrativ teritoriale din anul 1968, respectiv desființarea regiunilor și a raioanelor și-a încetat activitatea și filiala de la Reghin, fondul documentar fiind transferat la noua instituție de arhivă creată, respectiv Filiala Județeană Mureș a Arhivelor Statului.

Finalul Memoriului din 13 mai 1967 întocmit de către Dumitru Crișan

VIOREL GRAMA
(1942-2013)

Liviu BOAR

A plecat în acest an 2013 la cele veșnice la vârsta de 71 de ani, arhivistul mureșean Viorel Grama, cel care și-a dedicat întreaga viață slujirii Arhivelor Naționale Mureșene.

S-a născut la 24 februarie 1942 la Mediaș județul Sibiu, unde tatăl său, Grama Vasile era gardian public iar mama sa, Maria era casnică.

După terminarea cursurilor elementare în anul 1955 Viorel Grama s-a înscris la Școala Profesională de Ucenici din Reghin, pe care a absolvit-o în anul 1958. Concomitent a urmat cursurile serale ale Liceului din Reghin.

În perioada 1959-1961 a lucrat ca strungar la I.R.U.M. Reghin. (Întreprinderea de Reparații Utilaje și Mecanisme, întreprindere care a supraviețuit ca prin minune până în ziua de astăzi).

Între 1962-1965 a urmat cursurile Institutului Pedagogic din Tîrgu Mureș, Facultatea de Filologie, Secția română-istorie.

În perioada august-noiembrie 1965 și-a satisfăcut serviciul militar cu termen redus.

După lăsarea la vatră s-a angajat ca profesor la Școala generală Făget, fostul raion Mediaș, unde a activat până la data de 4 martie 1966, când a fost angajat ca arhivist II la Serviciul Arhivelor Statului Regiunea Mureș Autonomă Maghiară cu sediul în Tîrgu Mureș, pentru a lucra ca șef de filială la Odorhei.

După reorganizarea administrativ teritorială din 1968, respectiv desființarea regiunilor și a raioanelor, activitatea Filialei Arhivelor Statului din Odorhei a încetat, arhivistul Viorel Grama fiind angajat la nou înființata Filială Județeană Mureș a Arhivelor Satului, unde a lucrat ca arhivist până la pensionarea sa, la data de 1 ianuarie 2005.

L-am cunoscut pe Viorel Grama în anul 1981, fiind colegi la cursul de paleografie maghiară pe care l-am urmat amândoi în perioada 1981-1985. Eu eram numit de un an la conducerea Filialei Harghita a Arhivelor Statului din Miercurea Ciuc, el arhivist la cea din Tîrgu Mureș.

Destinul a făcut ca în anul 1990 să fiu numit la conducerea Arhivelor Statului Filiala Mureș, arhivistul Viorel Grama devenindu-mi coleg și în același timp și subaltern.

Am avut o colaborare bună, chiar dacă de-a lungul timpului aceasta a avut și unele sinuoșități, datorate firii, uneori rebele a lui Viorel.

În cei aproape 40 de ani de carieră arhivistică s-a dedicat meseriei de slujitor al documentului, și-a perfecționat pregătirea profesională prin completarea studiilor superioare, în anul 1971 obținând diploma de licență la Facultatea de istorie filozofie a Universității „Babeș Bolyai” din Cluj Napoca.

De asemenea, a urmat cursuri de paleografie maghiară (1981-1985) și latină (1984-1988) organizate de către Centrul de Perfecționare a Cadrelor de pe lângă Direcția Generală a Arhivelor Statului din București.

Pe lângă activitatea profesională s-a dedicat și activității de cercetare științifică, publicând studii și articole în reviste de specialitate bazate pe studierea documentelor din arhivele mureșene.

În perioada 2002-2004 a făcut parte din Colegiul de Redacție al „Anuarului Arhivelor Mureșene”.

A fost un pasionat cercetător al istoriei locale. De-a lungul activității sale, în special în ultimii ani de activitate în arhive, a elaborat zeci de micromonografii ale unor localități din actualul județ Mureș, din care unele au fost publicate altele fiind oferite unor pasionați de istorie locală, fiind folosite ca material documentar în elaborarea monografiilor locale.

După pensionare era o prezență activă la sala de studiu a arhivelor mureșene.

Bibliografie selectivă

1. „Constantin Moisil (1876-1958) și acțiunea sa pentru înființarea unei subdirecții regionale a Arhivelor Statului la Tîrgu Mureș”, în MARISIA, 1977, p. 305-314 (în colaborare cu Liviu Moldovan)
2. „Dr. Ioan Rațiu apărătorul țăranilor români din Toplița (1862-1865), în volumul: Ștefan Meteș la 85 de ani, Cluj-Napoca, 1977, p. 337-340
3. *Limba română în conscripțiile urbariale din anii 1819-1820 din cuprinsul localităților iobăgești aservite orașelor Sibiu și Brașov*”, în MARISIA, 1983-1984, p. 207-2014
4. „Documente emise de Mihai Viteazul privind orașul Tîrgu Mureș”, în VATRA, Tîrgu Mureș, Nr. 3, 1989, p. 21 C.
5. „Frământări și proteste ale românilor de pe Târnave în contextul Adunărilor Naționale de la Blaj (1848)”, în MARISIA, 1996, p. 147-150
6. „Din memoriile doctorului Vasile Nicolescu (1902-1985), în colaborare cu Doina Bancu - Nicolescu, în REGHINUL CULTURAL, Vol. V, 2001, p. 283-288
7. „Colecția de evidență cadastrală de la Arhivele Naționale Mureș (1851-1940)”, în ANUARUL ARHIVELOR MUREȘENE, Vol. II, 2003, p. 54-66
8. „Cadastrul funciar. Elemente de istorie și legislație”, în REVISTA ARHIVELOR, Nr. 1-2, 2004, p. 234-239

Coautor la:

- „Îndrumător în Arhivele Statului Județul Mureș,” București, 1984, 390 p.

DIRECȚIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI
DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

ÎNDRUMĂTOR
ÎN
ARHIVELE STATULUI
JUDEȚUL MUREȘ

Vol. I

ÎNDRUMĂTOARE ARHIVISTICE

19

BUCUREȘTI – 1984

RECENZII

Profesioniștii noștri 6.

Ion Micu. Silvicultor, cinegetician, conferențiar universitar la 70 de ani

La trei ani, de la inaugurarea în cadrul Editurii *Eurocarpatica* a Centrului European de Studii Covasna-Harghita, din Sfântu Gheorghe, a colecției „Profesioniștii noștri”, ne aflăm la apariția celui de-al șaselea volum, acesta fiind o mărturie a viabilității proiectului „profesioniștilor”. În viziunea inițiatorilor colecția trebuie să fie un instrument de evidențiere a elitelor profesionale și a performanței științifice din aria cercetării și învățământului. În același timp, colecția își propune să promoveze modele profesionale demne de urmat de tânăra generație de cercetători și cadre didactice, modele de care societatea actuală duce atâta lipsă, și, în aceeași măsură, să marcheze gesturi de prețuire sinceră a valorilor cultural-științifice românești, venite atât din partea societății civice cât și a mediului academic.

Un asemenea volum este dedicat **Dr. ION MICU**, silvicultor, cinegetician, conferențiar universitar al Universității „Transilvania” din Brașov, cu prilejul împlinirii a 70 de ani de viață, ca o apreciere deosebită pentru îndelungata și valoroasa activitate publicistică, de formare profesională, de management și cercetare în domeniul gospodăririi durabile a pădurilor și a vieții sălbatice de la obârșia Oltului, Mureșului, Trotușului și a celor două Târnave. Îngrijitorii lucrării consideră că, un astfel de portret al *profesionistului Dr. ION MICU*, întocmit cu generoasa contribuție a unor colegi, prieteni și personalități care cunosc îndeaproape profilul uman și activitățile sale profesionale este nu doar onorant, dar reprezintă și confirmarea modelului-imbald pentru tineri studenți și doctoranzi, care au folosit și folosesc în cercetările lor lucrările de referință ale **Dr. ION MICU**.

Volumul de față păstrează structura gândită pentru întreaga colecție „Profesioniștii noștri”. Cartea începe cu un *Cuvânt de binecuvântare* semnat de IPS Ioan Selejan, Arhiepiscopul Covasnei și Harghitei, din care rezultă că „*inginerul Ion Micu este una din personalitățile marcante ale județului Harghita, care a făcut și face cinste spațiului est transilvan, în care a activat, cât și întregului areal românesc*”. Prefața lucrării, intitulată *O viață închinată pădurilor și faunei cinegetice harghitene: Conferențiar univ. dr. ing. Ion Micu*, este semnată de prof. univ. dr. ing. Darie Parascan, de la Universitatea „Transilvania” din Brașov, Membru titular al Academiei de Științe Agricole și Silvice.

În capitolul I, intitulat *Mesaje și cuvinte de apreciere*, sunt redată mesajele transmise sub forma unor frânturi de gânduri și impresii personale ori instituționale, redactate de foștii colegi, colaboratori, prieteni și de personalități care l-au cunoscut în diferite împrejurări pe **Dr. ION MICU**, în îndelungata și prolifică sa activitatea

profesională, științifică, culturală, civică și publică.

Capitolul II cuprinde lucrări și studii pe teme de silvicultură și protecția mediului, semnate de cadre didactice universitare, cercetători, scriitori, publiciști și alți oameni de cultură, cu toții prieteni, colegi și colaboratori apropiați ai profesorului Ion MICU.

Capitolul III cuprinde câteva repere biografice ale lui Ion Micu, urmate de studii și articole, semnate de acesta, pe teme care au constituit principalele sale preocupări teoretice și pragmatice, manageriale.

În final, în lucrare este redat un bogat material ilustrativ format din fotografii și facsimile care vin să întregască, prin imagini și documente cuprinsul volumului omagial dedicat profesionistului și omului dr. ION MICU.

Volumul, coordonat de dr. Ioan Lăcătușu, a apărut în condiții grafice deosebite asigurate de Tipografia Magic Print S.R.L din Onești, cu sprijinul generos al sponsorilor: Episcopia Ortodoxă a Covasnei și Harghitei, S.C. Abies-Hunting S.R.L Sf. Gheorghe și a Fundației Pro-Ursus Miercurea-Ciuc. Tehnoredactarea este realizată de Erich-Mihail BROANĂR, coperta de Liviu BOAR jr., traducerea rezumatului în limba engleză și franceză de Corina Silvia MICU, iar limba maghiară de Ildikó ALBERT și corectura de Georgeta MICU.

Așadar, volumul *Profesiunii noastre 6. Ion Micu silvicultor, cinegetician, conferențiar universitar la 70 de ani* este dedicat unui distins intelectual român originar din județul Harghita, care a activat, s-a realizat profesional și s-a afirmat în viața publică a acestui județ. Această subliniere se impune deoarece, studiile referitoare la personalitățile românești din județele Covasna și Harghita și la contribuția oamenilor acestei părți de țară la patrimoniul cultural-spiritual național, au pus în evidență faptul că, un mare număr de intelectuali născuți în aceste județe, s-au format și realizat profesional în alte zone ale țării, în timp ce o importantă contribuție la istoria românească locală au adus-o oameni originari din întreg spațiul românesc care, odată stabiliți aici, s-au atașat de aceste frumoase plaiuri românești și au încercat să contribuie după puterile fiecăruia la prosperitatea lor materială și spirituală, precum și la afirmarea culturii românești într-un spațiu în care limba și cultura maghiară este vorbită și promovată de majoritatea populației.

Dr. ION MICU și-a petrecut copilăria, a urmat cursurile școlii primare, a gimnaziului și ale liceului la Gheorgheni, influența mediului înconjurător constituind un factor decisiv în opțiunea profesională, dar și în evoluția moral-spirituală. O amprentă definitorie asupra profilului său moral și a conduitei profesionale, a avut-o educația primită în familie. Ca oameni cu carte părinții Ioan și Silvia au fost preocupați de pregătirea intelectuală a fiului, insufându-i duhul dragostei de Dumnezeu și de semeni, duhul înțelepciunii și al cunoașterii.

După absolvirea liceului la Gheorgheni, și-a desăvârșit vocația prin studii universitare la Facultatea de Silvicultură din Brașov și mai târziu prin obținerea titlului științific de doctor al Universității „Transilvania” din același oraș. **Dr. ION MICU** a parcurs toate treptele profesiei, de la aceea de inginer la Ocolul Silvic Gheorgheni (la 22 de ani), la cea de șef de Ocol Silvic la Tulgheș (la 25 de ani), apoi șef birou la Inspectoratul Silvic Harghita (la 28 de ani), director la Direcția Silvică Miercurea-Ciuc (la 33 de ani), director al Direcției de Vânătoare din cadrul Regiei Naționale a Pădurilor. A avansat pe scara ierarhică a profesiei pe merit, reușind întotdeauna să-și îndeplinească exemplar atribuțiile profesionale, cu toate vicisitudinile specifice regimurilor politice. A îndeplinit funcții de conducere și rosturi importante în viața publică a județului Harghita, începând din tinerețe, fiind implicat în gestionarea, timp de aproape jumătate de secol, a pădurilor și vieții sălbatice din munții județului respectiv. În cei 44 de ani (din care peste 24 ani în funcția de manager) cât a fost activ în slujba silviculturii harghitene și nu numai, s-a preocupat cu profesionalism și dăruire de gospodărirea rațională și durabilă a fondului forestier dar și de propășirea calitativă și cantitativă a efectivelor de vânat din județ.

Lucrând o viață într-un domeniu care a permis multora acumularea unor mari valori materiale, de cele mai multe ori necuvenite, Dr. Ion MICU a rămas același om cinstit, modest, exemplu de corectitudine și onestitate care, împreună cu distinsa sa soție, ing. Georgeta MICU, au investit în educația celor doi copii Ioan Iulius și Corina Silvia, amândoi cu studii universitare strălucite și cu doctorate. După decembrie 1989, într-o vreme a oscilațiilor agitate, Dr. Ion MICU a rămas omul datoriei, al lucrurilor temeinic făcute, preocupat pentru perfecționarea pregătirii profesionale, în pas cu cerințele timpului, membru al mediului academic brașovean, implicat benefic în viața publică locală. În anul 1996 a obținut titlul științific de doctor, iar în anul 2002 a urmat cursul de specializare în managementul firmei, din cadrul Academiei de Studii Economice din București.

După o carieră profesională de excepție a renunțat la funcțiile administrative dedicându-se vieții academice. Între anii 1996 și 2004 a fost cadrul didactic asociat, iar între anii 2004 și 2009 conferențiar universitar titular al cursului de Etologie, la Facultatea de Silvicultură și Exploatare Forestiere din cadrul Universității „Transilvania” din Brașov. A considerat ca o datorie de conștiință să revină la facultatea în care și-a desăvârșit studiile universitare pentru a se pune la dispoziția acesteia cu toată experiența dobândită în cursul unei vieți profesionale exemplare. De aceea colegii, studenții și specialiștii apreciază că prestația didactică a dr. Ioan MICU este remarcabilă, având la bază îmbinarea organică a cunoștințelor silvice și cinegetice practice, consecință a îndelungatei activități în producție, cu pregătirea științifică, rod al studiului de ani de zile.

Trebuie remarcat faptul că Ion MICU a introdus în cadrul disciplinelor ce se studiază la Facultatea de Silvicultură a Universității „Transilvania” din Brașov pentru prima dată cursul de „Etologie generală și cinegetică” editând și un compendiu cu același titlu. Cercetările lui efectuate împreună cu colegii din țară și din străinătate, colaborările lui valoroase (a fost mulți ani colaborator al facultății de Silvicultură Sopron din Ungaria, respectiv în Comisia de susținere de referate în cadrul programului de studii doctorale) au însemnat deschidere de drumuri în etologia faunei sălbatice și implicit și în etologia românească.

O recunoaștere a performanțelor sale profesionale o reprezintă elaborarea și implementarea, în calitate de responsabil-coordonator, a proiectului de cercetare științifică cu tema „*Cercetări privind eco-etologia ursului brun din cele mai reprezentative biotopuri ale fondului cinegetic național în vederea stabilirii efectivelor optime și reale, în perioada 2005-2007 și prelungit până la finele semestrului I 2009*”. Așa cum apreciază cei mai avizați specialiști în materie, din pleiada cercetătorilor consacrați în sectorul cinegetic, personalitatea conf. univ. dr. Ion MICU se impune prin studii serioase, temeinice, complexe, acceptabile nu numai pentru specialiști, ci și pentru societatea civilă a ecologiștilor, ele constituind lucrări strict necesare pentru gospodărirea durabilă a ecosistemelor. Sub semnătura dr. Ion MICU, la Editura CERES, au văzut lumina tiparului, lucrări de referință, dintre care amintim: *URSUL BRUN Aspecte eco-etologice* (1998); *Vânatul și vânătoarea în România* (împreună cu dr. ing. Vasile Cotta și ing. Mihai Bodea 2001, 2008); *Etologia faunei cinegetice* (2005); *Eco-etologia ursului brun din România* (2010).

Aceste volume și cele aproape 100 de studii și articole apărute în revistele de specialitate, din țară și străinătate și în presa locală, regională și națională, îl înscriu pe Dr. Ion MICU, în rândul oamenilor de știință și în cel al cinegeticienilor de prim rang nu numai în țară, ci și în elita europeană, fiind considerat deschizător de drum într-un nou domeniu, ETOLOGIA și apreciat ca unul din cei mai importanți și recunoscuți specialiști în materia ursului brun. Studiile purtând semnătura sa au apărut în reviste precum: „Agricultorul român”, „Revista de Silvicultură și Cinegetică”, „Carpați”, „Vânătorul și pescarul român”, „Revista pădurilor”, „Revista de silvicultură a sud-estului Transilvaniei”, „Pădurea noastră”, „Adevărul Harghitei” și în publicații și edituri din Austria, Germania și Ungaria.

Pe lângă volumele, studiile și articolele menționate, Dr. Ion MICU a prezentat și o serie de lucrări la sesiunile anuale de comunicări științifice ale Institutului de Cercetări și Amenajări Silvice București și la simpozioanele organizate de Universitatea „Ion Ionescu de la Brad” Facultatea de Agronomie din Iași, Facultatea de Silvicultură Brașov și la instituțiile de profil din Germania. În calitate sa de redutabil publicist, cunoscut pentru verticalitate și consecvență în apărarea adevărului, Dr. Ioan

MICU s-a implicat în susținerea unor campanii de presă care au urmărit punerea în evidență a marilor provocări cu care se confruntă pădurile României și potențialul cinegetic, intervenind cu toată autoritatea sa, cu statura lui intelectuală și morală, fermă și dreaptă, în scandalul mediatic ce a căpătat chiar dimensiuni internaționale, în legătură cu gestionarea urșilor în România.

În același scop, Dr. Ioan MICU a inițiat înființarea Fundației Pro Ursus, ca un mijloc de acțiune, pentru ca, și pe viitor, podoaba faunistică a Carpaților să poată viețui în condiții normale, iar factorii abilitați să asigure gestionarea durabilă și echilibrată a faunei sălbatice de interes cinegetic în România. Este membru în mai multe asociații profesionale și științifice, dintre care menționăm Clubul Vânătorilor din Silvicultură Harghita și International Bear Association (S.U.A.).

Toate împlinirile profesionale, științifice, spirituale și sociale ale Dr. Ion MICU sunt nemijlocit legate de climatul și căldura căminului conjugal, de suportul afectiv, înțelegerea și sprijinul primit din partea soției Georgeta și a copiilor care, la rândul lor, din perspectiva unor oameni realizați, pot afirma cu mândrie „tatăl nostru este un bun creștin, un bun român, un tată bun și bineînțeles un bun profesionist”.

Cunoscut ca un om cu respect pentru credința noastră creștină strămoșească, cu respect pentru semenii săi și cu frică de Dumnezeu, Dr. Ioan MICU este o prezență agreabilă, respectată, discretă și distinsă în viața publică a județului Harghita și în comunitatea ortodoxă a Episcopiei Covasnei și Harghitei. Fiind unul din cei mai apropiați colaboratori ai Înalț Preasfințitului Arhiepiscop Ioan Selejan, a fost ales pentru a doua oară în Adunarea Eparhială a Episcopiei Covasnei și Harghitei, iar din anul 2010 este membru și în Adunarea Națională Bisericească a Bisericii Ortodoxe Române.

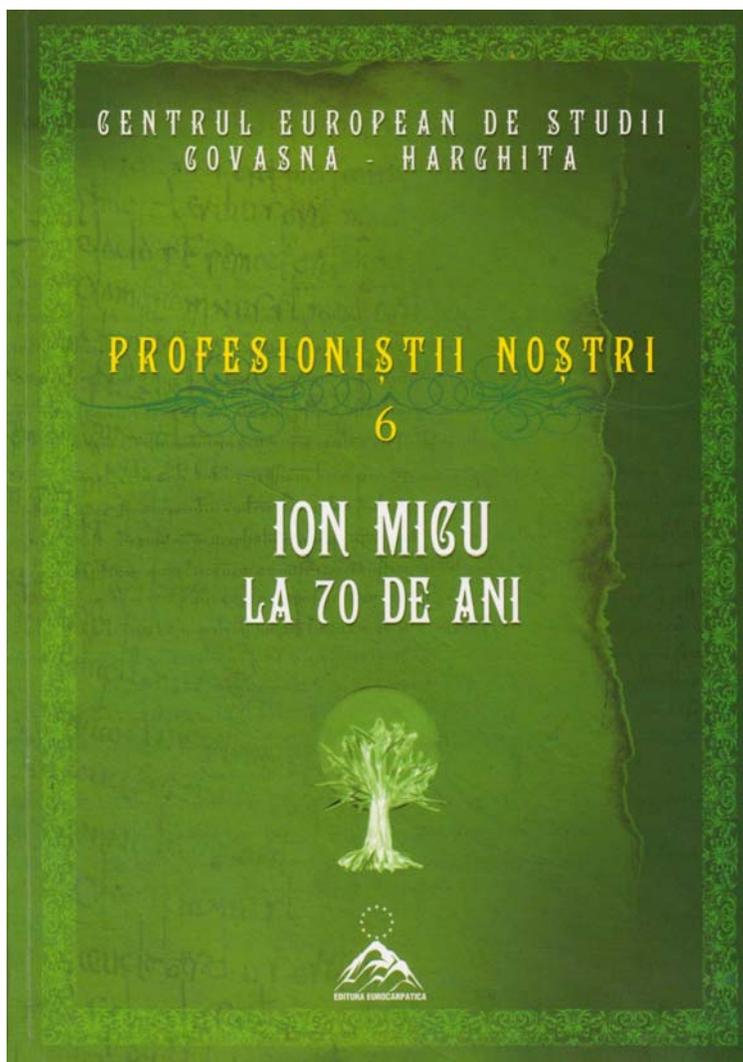
Imaginea publică pozitivă de care se bucură din partea cetățenilor județului Harghita, deopotrivă români și maghiari, reprezintă corolarul unei munci de o viață, pusă în slujba binelui public, cu seriozitate, consecvență, pasiune, cinste și modestie. Colegii din Harghita, Covasna, Brașov și din întreaga țară, vecinii și toți cei care îl cunosc pe dr. Ion MICU sunt unanimi în a aprecia ținuta morală ireproșabilă, erudiția, umorul, talentul cu care fascinează auditoriu atunci când spune poveștile de vânătoare trăite alături de personaje politice importante din România sau din lume.

Și încă un aspect, atât de bine subliniat de consăteanul și prietenul său, prof. Dr. Mihai Suci: „Crescut și format într-un spațiu bilingv, Dr. Ion Micu a învățat la perfecțiune limba maghiară, vorbită fluent cu numeroșii săi prieteni din rândul etniei conlocuitoare. Fără a face rabat patriotismului cinstit și sănătos, pentru el, interculturalismul, alteritatea, subsidiaritatea ș.a. nu s-au redus la slogan noțiuni abstracte, vidate de conținut, folosite de unii în scop propagandistic, constituind realități trăite, cu valoare de principii. Din păcate, nu în toate situațiile cu feedback-ul

corespunzător”. Referindu-se la același aspect, fiul său, dr. ing. ec. Ioan Iulius Micu a ținut să menționeze: „A reușit să o învețe până la nivelul la care un secui neaoș a afirmat în limba maghiară: «*Deși Micu e român, e băiat bun*» această fiind în accepțiunea sa, suprema considerație la care ar putea să ajungă un nemaghiar”.

În preajma împlinirii a 70 de ani de viață, prin tot ceea ce a realizat în cei 44 de ani de activitate, din care peste jumătate în funcții de manager și 14 ani de cadru didactic în învățământul superior, Dr. Ion Micu s-a remarcat ca un manager performant, un distins cărturar, un pasionat și avizat cercetător, un mânuitor abil al condeiului, un profesionist căruia i se potrivește, de minune, zicala după care „Omul sfințește locul”.

Ioan LĂCĂTUȘU

„Profesioniștii noștri” vol. 7 Ilie Șandru - 60 de ani în slujba învățământului și culturii românești.

Trebuie să începem cu un fapt meritos. Colecția „Profesioniștii noștri” a ajuns la cel de-al VII-lea volum, în mai puțin de 4 ani. Și aceasta se datorează în primul rând inițiatorilor acesteia, cărora trebuie desigur să le adresăm felicitări: dr. Ioan Lăcătușu și Î.P.S. Ioan Selejan precum și instituțiilor pe care le conduc: Centrul European de Studii Covasna-Harghita, Editura Eurocarpatica și Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei. Inițiatorii au plecat de la necesitatea de a evidenția și promova ideia de elite profesionale provenite din rândul românilor din Arcul Intracarpatic sau din rândul acelor care și-au adus contribuția la studierea istoriei, culturii și civilizației românilor din inima Țării; de a oferi modele demne de urmat de tineretul studios, și, fapt nu lipsit de importanță, de a așeza în ierarhia socială pe treptele care li se cuvin, potrivit statutului pe care l-au dobândit prin creația, munca perseverentă și faptele lor, aceste personalități aflate în viață. Domniile lor au plecat de la faptul că *„neînsemnate la vreme, în paginile unor lucrări, informațiile, faptele devin amintiri; ele se depărtează, se decolorează, se împutinează; pe unele le uităm cu totul, din altele pierdem doar părți și puține sunt cele care ne rămân fixate mai bine în imagini vii de culoare și de sunete.”* Vorba dictonului latin: *„Verba volant, scripta manent”*. Astfel au luat naștere cele 7 volume închinare doamnei cercetătoare-arhivistă Ana Grama, din Sibiu, doctorilor în istorie Liviu Boar, Ioan Ranca, din Țîrgu Mureș, și Dumitru Zaharia, din Bacău, doctorului în sociologie Ioan Lăcătușu, din Sfântu Gheorghe, inginerului-doctor în silvicultură Ion Micu, din Miercurea-Ciuc și profesorului-scriitor Ilie Șandru, din Toplița. Un scurt bilanț reliefează mai bine efortul făcut pentru viabilitatea colecției, care devine mai diversificată, pe măsura trecerii timpului, privind domeniul de selecție al elitelor profesionale, extinzându-se de la arhivistică-istorie, la domeniile sociologiei, silviculturii, muzicii, învățământului și culturii. La **cele 7 cărți**, care de fapt sunt opt volume lui Ioan Lăcătușu, fiindu-i destinate două volume care **cuprind 4010 pagini** (24 cm de raft, în format A5, și 7 kg 150 de grame greutate), **și-au adus contribuția aproximativ 300 de autori** (407 autori calculând suma autorilor fiecărei cărți, dar sunt autori care au scris pentru mai multe personalități), **care au scris 283 de mesaje, 161 de studii sau lucrări, peste 200 de articole, recenzii, referate, interviuri, aprecieri, recomandări, poezii, introduceri sau prefețe**. Adăugați la aceste date sutele de documente și fotografiile care împlinesc conținutul fiecărui volum și aveți o imagine mai corectă asupra colecției. Ea tinde să devină o adevărată enciclopedie a personalităților reprezentative

pentru arealul sud-est transilvan. Vor urma, cât de curând, volumele dedicate muzicologului dr. Constantin Catrina și prof. univ. dr. Corneliu Mihail Lungu.

Dacă, la lansarea volumelor închinat domnului Ioan Lăcătușu spuneam, citându-l pe domnul dr. Liviu Boar, că este o „ediție regală”, de această dată, parafrazându-l, pot spune că actuala ediție dedicată profesorului și scriitorului Ilie Șandru este o „**ediție princiară sau voievodală**”. Și aceasta datorită datelor care o caracterizează: **624 de pagini**, (de 8 ori 78) **78 de autori**, **55 de mesaje**, **31 de studii**, **19 recenzii și lansări de carte**, **178 de fotografii**, în toate aceste date fiind a doua, după cea „regală”.

Interesant, pentru publicul cititor, cred că este modul și momentul în care s-a născut ideia elaborării acestui volum dedicat lui Ilie Șandru.

Coincidență sau întâmplare, faptul s-a petrecut în ziua de **15 martie 2012**, când, independent, două grupuri de prieteni, care veneau, de la Tîrgu Mureș și Sfântu Gheorghe, la Toplița, unde se lansa cartea „Pe urmele lui Octavian Tăslăuanu” și se aniversa frumoasa vârstă de 77 de ani ai autorului volumului, s-au gândit la același lucru: înveșnicirea, printr-o amplă scriere, a vieții și activității omului care ne aduce în municipiul de pe Mureș, an de an, de aproape două decenii. Numai forma și titlul viitorului volum erau diferite. Dar, să amintim sau, reamintim pentru cei care au participat la manifestarea culturală, discursurile rostite în eleganta sală a Primăriei, de doi invitați, Nicolae Băciuț și Ioan Lăcătușu. Ele au fost consemnate de ziarul regional „Condeiu ardelen” în articolul „De la lansarea cărții «Pe urmele lui Octavian C. Tăslăuanu» de Ilie Șandru, la viitoarea lucrare «Pe urmele lui Ilie Șandru»”, redată de subsemnatul: „Un cuvânt aparte a avut editorul volumului, poetul Nicolae Băciuț. Dânsul caracteriza recenta apariție pe piața editorială ca fiind „o carte foarte bine structurată, de ținută și substanță, care are acea calitate pe care și-o dorește orice autor, calitatea de a rămâne”. Autorul și-a asumat, în acest spațiu, de pe valea Mureșului până la Luduș, o misiune greu de repetat de altcineva. Misiunea de a scoate la lumină „foarte puținele surse la care să recurgem cu ușurință, pentru a valorifica moștenirea lui Octavian C. Tăslăuanu”. Desigur, misiunea de a valorifica filonul moștenirii strămoșești, „urmele” lăsată de oamenii acestor pământuri, pe care cărturarul Ilie Șandru a realizat-o cu har și talent în scrierile sale. Dar în viitor? Cine va fi pe urmele lui Ilie Șandru peste câțiva ani? O provocare pentru tineri, pentru intelectualitatea toplițeană și, nu numai, pentru toți cei prezenți la manifestare. *„Până acum Ilie Șandru a creat un traseu biografic de pregnanță și de substanță care merită demersul. Cutezătorul, care va porni pe urmele lui Ilie Șandru, poate să descâlcească multe dintre tainele care ar fi greu de descâlțit când autorul nu va mai fi. Și atunci va fi greu de inventat un Ilie Șandru, fiindcă dascăli, cărturari,*

publiciști, prozatori ca Ilie Șandru, în acest spațiu cu greu vor mai apare...". O provocare pentru tânăra generație, pentru intelectualitatea toplițeană, pentru toți cei prezenți, lansată de omul de cultură, membru al Uniunii Scriitorilor din România, poetul Nicolae Băciuț. Cine-l va înlocui, peste ani, pe cel care de acum cincisecizeci și până astăzi, „face cât un Comitet de Cultură singur?”. Cine-și va pune numele și semnătura deasupra titlului de carte intitulat „Pe urmele lui Ilie Șandru”? Asemenea poetului Nicolae Băciuț și doctorul în sociologie **Ioan Lăcătușu** și-a exprimat convingerea că a *venit vremea, având în vedere laborioasa și valoroasa activitate didactică, publicistică, literară, culturală, de cercetare istorică, național-patriotică, civică și politică să se editeze o asemenea lucrare închinată personalității lui Ilie Șandru*, lăsând să se întrevadă chiar structura acesteia: Valea Mureșului superior locul nașterii și formării sale; Eminentul dascăl de „slovă românească”; Publicistul preocupat permanent de descoperirea adevărului; Scriitorul prolific; Omul de Cultură; Liderul civic și politic; Omul de omenie; Familistul”.

„Amănuntele” inițiatorii (Centrul European de Studii Covasna-Harghita, Fundația Culturală „Miron Cristea” Toplița, Centrul Cultural Toplița, Editura Eurocarpatica Sfântu Gheorghe, colecția „Profesioniștii noștri”), titlul, structura, autorii, coordonatorii, lectorul-corector, tehnoredactorul, tipografia au fost stabilite mai apoi. **Proiectul viitorului volum, cel de-al VII-lea al colecției** „Profesioniștii noștri. Ilie Șandru șase decenii în slujba învățământului și culturii românești” a fost lansat, la 6 ianuarie 2013, prin adresa-invitație trimisă personalităților vieții cultural-spirituale, științifice, politice și civice, din țară, care-i cunoșteau, Domnului Ilie Șandru, profilul uman și activitățile profesionale, invitându-le să se alăture inițiatorilor „pentru ca, din frânturi de gânduri, mesaje și impresii personale ori instituționale să realizăm, împreună, *un portret de profesionist*”.

Reacțiile, favorabile participării la elaborarea volumului, au fost imediate. În primele 24 de ore am primit, din partea acestora, răspunsuri deosebit de favorabile elaborării volumului, mesaje care ne-au dat imboldul continuării proiectului. În același timp, ne-au dat, și certitudinea alegerii corecte a personalităților desemnate în a scrie „portretul unui profesionist” și, mai cu seamă, a FAPTELOR OMULUI ILIE ȘANDRU realizate de-a lungul celor șase decenii de activitate pusă în slujba adevăratei istorii, a drepturilor, a promovării culturii și tradițiilor românești, atât din Valea Mureșului Superior, cât și din întregul areal al Arcului Intra și Extracarpatic.

Structural, volumul destinat profesorului Ilie Șandru, și-a păstrat formatul devenit, de aproape patru ani de la inițierea colecției, clasic. După mesajul de suflet și aleasă simțire al Î.P.S. Ioan al Munților, Arhiepiscopul Eparhiei Covasnei și Harghitei,

adresat distinsului cărturar Ilie Șandru, și prefața scrisă de subsemnatul, urmează cele trei capitole de bază ale lucrării: cel dintâi **„Mesaje, cuvinte de apعيere”** cuprinde scrierile primite de eroul cărții cu prilejul împlinirii celor șase decenii de activitate sau a unor jubilee din viața sa. În acest sens îndemnul inițiatorilor adresat personalităților vieții cultural-științifice, din țară și de peste hotare, de a colabora la realizarea acestui „portret de profesionist”, prin apelul la amintirile lor despre Ilie Șandru, considerăm că a fost pe deplin înfăptuit. Aprecierile faptelor, în toate domeniile de manifestare a personalității sale, căldura prietenească și iubirea autorilor față de Omul Ilie Șandru răzbate din fiecare rând al celor peste 150 de pagini ale celui dintâi capitol. Realizând o trecere sumară în revistă a mesajelor, chiar și numai prin titlurilor lor, ele ne redau, cu claritatea cristalului, trăsăturile profesionistului „capabil să producă rezultate considerabile fără a conștientiza neapărat efortul pe care îl face, sau valoarea superioară a muncii sale” (Alistar Cooke motto, vol. I „Profesiunii noastre”). Am grupat, pentru Dumneavoastră, aceste titluri în funcție de domeniul subliniat de autorul mesajului. Astfel a rezultat calitățile de excepție ale profesorului, valoarea scriitorului, însușirile organizatorice și cărturărești ale omului de cultură, dragostea, curajul și convingerile patriotului, comportamentul și modelul demn de urmat al OMULUI, prietenului nostru, care, asupra multora, a exercitat influențe, mai mult sau mai puțin determinante în anumite momente ale vieții.

Profesorul: „«Când te naști înțelept devii de-a lungul vieții modest și ție îți folosește rareori»”, „Un gând, cât o picătură la un bilanț Profesorului Ilie Șandru”; „Dascălul meu drag din Școala Generală, distinsul profesor, scriitor Ilie Șandru”; „Domnului profesor, cu admirație și recunoștință”; „Închinare Limbii Române”; „Profesor Ilie Șandru: cărturar și patriot român”;

Scriitorul: „Profesorul Ilie Șandru un prinț al condeiului...”; „Profil de cărturar Ilie Șandru. A găsit cuvântul și tăria adevărului”; „Curajul nebun al scriitorului de provincie”; „Ilie Șandru – un talentat scriitor și un mare patriot în lupta pentru unitatea națională a tuturor românilor”; „Răsplata vredniciei”; „«Sentiment de iarnă» I se dedică scriitorului Ilie Șandru. Moto: Cu adevărul în minte și Dumnezeu în suflet...”; „Pe acolo pe unde cumintele cuvânt se săvârșește, ca să trăim”; „Ilie Șandru – sub semnul spiritului și adevărului”;

Omul de cultură: „Ilie Șandru patriarhul culturii toplițene”; „Profesorul Ilie Șandru un eminent om de cultură și prieten”; „Profesorul Ilie Șandru legendă vie și spirit ales în cultura română”; „Ilie Șandru, un „apostol” al culturii românești pe plaiuri toplițene”; „Fiecare are o chemare pe Pământ”; „Ilie Șandru profesor, scriitor, ziarist, documentarist”; „Ilie Șandru cărturar reprezentativ al Topliței”; „O flacăra vie astristă”;

Patriotul: „Înfruntând cu demnitate și curaj stafiile care bântuie prin Ardeal”; „**Ilie Șandru – o viață pusă în slujba neamului românesc și a credinței străbune**”; „**Ilie Șandru – un model de luptător pentru apărarea și promovarea valorilor neamului românesc**”; „**Un simbol și port drapel al Mureșului Superior**”; „Ilie Șandru o puternică voce românească, de pe meleagurile harghitene”; „**Un luptător – Profesorul Ilie Șandru**”; „**Râvna pentru Dumnezeu și Neamul Său**”; „**Un OM – o inimă românească**”;

OMUL: „Ilie Șandru un OM care sfințește locul”; „Domnului Ilie Șandru, cuvânt de stimă și respect «Homo locum ornat, non hominem locus»”; „L-am perceput pe Ilie Șandru, ca un om al lui Dumnezeu”; „Ilie Șandru Punct de pornire”; „Un bun coleg și prieten de o viață”; „Gânduri pentru un prieten drag”; „Ilie Șandru cunoscut și stimat de aștrăștii nășăudeni”; „Sentiment de iarnă. I se dedică scriitorului Ilie Șandru. Moto: Cu adevărul în minte și Dumnezeu în suflet...”; „Laudă lui Ilie Șandru”; „Aveți respectul meu, Domnule Șandru!”;

Capitolul al II-lea are cel mai mic număr de pagini. Și aceasta, dintr-o modestie înnăscută a omului Ilie Șandru. Ziaristul care a scris mii de articole la numeroase ziare locale, regionale și centrale, profesorul care a întreprins numeroase cercetări în arhive și a participat cu studii și comunicări științifice la zeci de simpozioane, sesiuni de comunicări științifice, dezbateri, mese rotunde organizate în întregul spațiu românesc de la Chișinău la Caransebeș, de la Cernăuți la Ploiești, sau, care a străbătut cu pasul și cuvântul tot spațiu Intracarpatic, începând cu Baia Mare, Cluj, Alba Iulia, Orăștie, Sibiu, Mureșenii de Câmpie, Tîrgu Mureș, Bilbor, Monor, Toplița, Miercurea Ciuc și terminând cu Izvorul Mureșului, Covasna și Sfântu Gheorghe a considerat ca nesemnificativă trecerea acestei imense activități în cartea înveșnicirii sale. Dar, «Când te naști înțelept devii de-a lungul vieții modest și ție îți folosește rareori». Și, cine se va mai ocupa de valorificarea ei, așa cum se întreba poetul Nicolae Băciuț, în martie 2011, la Toplița?

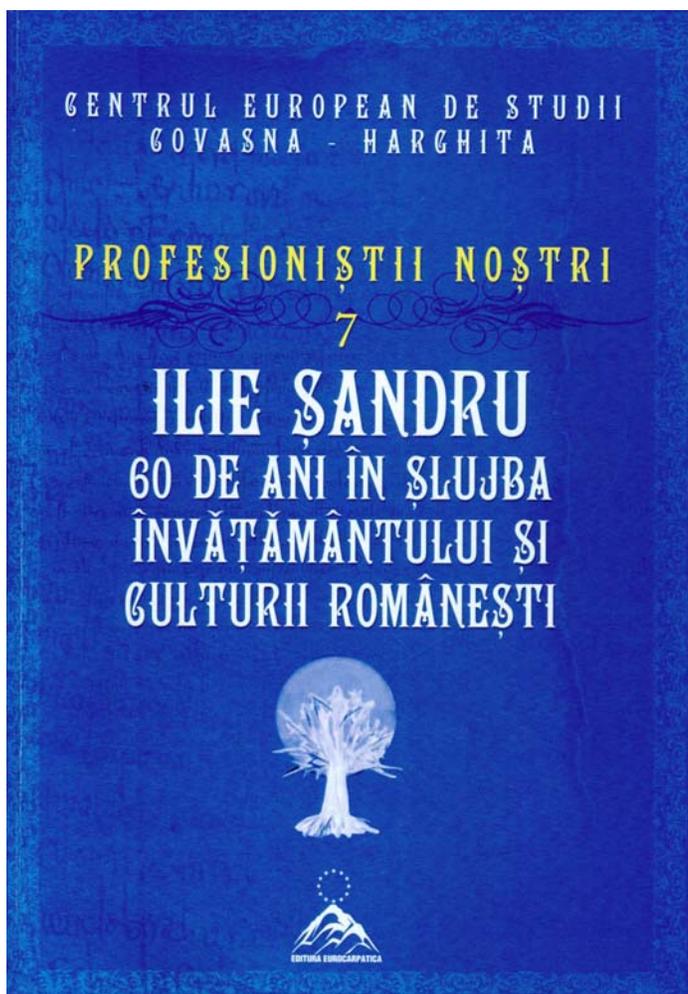
Cu peste 400 de pagini, capitolului final „**Studii**”, îi revine cel mai întins spațiu tipografic. Ele își aduc aportul la îmbogățirea informației în domeniul tematicii abordate iar, cea mai mare parte dintre acestea, prin informația inedită adusă, contribuie la elucidarea sau clarificarea unor aspecte mai puțin cunoscute și dezbătute în domeniul istoriei locale sau naționale, a istoriei religiei, diplomației, presei sau valorilor politico-morale. La menținerea acestora la un înalt standard științific, specific colecției „Profesioniștii noștri”, au contribuit, cu competența, inteligența și talentul lor 31 de autori, din domeniile istoriei, filosofiei, filologiei, sociologiei, etnografiei, teologiei, arhitecturii, arhivisticii, din care: 17 doctori, 5 doctoranzi, 5 profesori și 4 cercetători, proveniți din toate regiunile țării; 25 dintre temele abordate,

cuprinse în volum în ordine cronologică, sunt incluse în domeniul istoriei (14 istorie contemporană, 7 istorie modernă, 3 istorie medievală, una istorie antică) și 6 în domeniile filosofiei, sociologiei, filologiei și teologiei.

„**Ilustrațiile**”, din finalul volumului, completează în mod benefic informația privind viața și activitatea OMULUI, Ilie Șandru.

Prin tot ce cuprinde, prezentul volum are meritul de a aduce în fața cititorului puternica și complexa personalitate a profesorului, scriitorului și patriotului Ilie Șandru și de a reflecta faptele realizate de acesta în cele șase decenii de activitate strălucită la catedră, în viața publică și ca „prînz al condeifului”. În același timp, cartea se vrea a se constitui într-un omagiu peren și o prețuire sinceră a prietenilor din spațiul românesc, și nu numai, față de OMUL, PROFESIONISTUL și LUPTĂTORUL pe baricadele naționale, ILIE ȘANDRU.

Vasile STANCU.

SIGILIILE INSTITUȚIILOR MUREȘENE

Pál-Antal Sándor, Editura Mentor, Tg-Mureș, 2013, 535 p.

Fără teama de a greși, apariția produsului editorial „Sigiliile instituțiilor mureșene”, purtând semnătura cunoscutului istoric târgumureșean Pál -Antal Sándor, reprezintă un adevărat eveniment istoriografic, prin subiect, concepție și realizare tipografică. Deși autorul a fost un dedicat slujitor al arhivelor mureșene, unde și-a desfășurat activitatea decenii întregi, de la încheierea studiilor universitare, până la pensionarea intervenită la 1 ianuarie 2003, contribuțiile publiciste ale Domniei sale îl consacră membru de drept al comunității istoricilor. Dovada acestei poziții o reprezintă și calitatea de membru extern al Academiei Ungare de Științe, conferită în anul 2010. Lista bibliografică a d-lui Pál Antal S., făcută publică pe site-ul prestigioasei instituții din țara vecină, oferă posibilitatea de a înțelege ce reprezintă cartea apărută în acest an la editura Mentor din Tg-Mureș. Cele 205 de titluri de studii, articole și cărți, permite găsirea răspunsului la o întrebare pe care, personal, mi-am pus-o adeseori și pe care nu am adresat-o niciodată autorului: cum și de ce a ales un subiect de cercetare dintr-un domeniu atât de dificil și de puțin abordat în România, cel al sigilografiei, în vederea obținerii titlului de doctor? Răspunsul: cele peste 500 pagini ale cărții apărute acum se constituie într-o încoronare firească a preocupărilor, prelungite în ani și ani de studiu a documentelor de arhivă, de reconstituire a trecutului zonei geografice centrale a Transilvaniei, cu precădere a orașului Tg-Mureș și împrejurimilor acestuia, cunoscută în secolele premoderne și moderne sub numele de Scaunul Mureș. Enumerarea câtorva titluri semnificative¹ vin în sprijinul acestei afirmații. Prezența de debut a d-lui Pál Antal S. în câmpul istoriografic datează din 1964, când a scris „Din trecutul Tg-Mureșului”.² Au urmat alte lucrări axate pe istoria instituțională, despre care Domnia sa declara într-un interviu că este „cea mai dificilă ramură a istoriografiei.”³ Amintim câteva dintre acestea: „Scaunul Mureș. Istoricul instituțiilor scăunale secolul al XVI-lea-1849” (anul apariției 1967), „Scaunul Mureș între anii 1861-1876” (1971), „Sistemul instituțional al scaunului secuiesc Mureș în perioada principatului autonom al Transilvaniei” (1999), „Autonomia Tîrgu-Mureșului” (2003) sau „Scaun secuiesc autonomie secuiască” (2006). La acestea s-au adăugat, începând cu anul 1995, contribuții mai aplicate din aceeași zonă de cercetare îndreptate spre un „detaliu” al funcționării lor sigiliul și practica sigilară din diverse zone ale Ardealului, între

1 Textele la care facem referire au văzut lumina tiparului în limbile română, maghiară, germană și engleză, traducerea titlurilor în limba română aparținându-mi.

2 Publicat în ziarul local „Vörös Zászló” din 16 februarie.

3 Interviul a fost acordat în acest an site-ului „Erdélyi. ma”.

care: „Sigiliile cu stemă ale comitatelor din Ardeal și Partium” (1995), „Sigiliile publice ale scaunelor secuiești” (1997), „Sigiliile fragmentate ale comitatelor din Transilvania” (2002) sau „Sigiliile breslelor din Tg-Mureș” (2003). O parte dintre subiectele acestor studii sunt dezvoltate în cartea căreia îi sunt dedicate rândurile de față.

„Sigiliile instituțiilor mureșene” constituie de fapt teza de doctorat a autorului, susținută public în 10 decembrie 2004. A văzut lumina tiparului atât de târziu din cauze obiective, de ordin financiar, fiind o adevărată enigmă, pentru mine cel puțin, lipsa de interes a multor sponsori care au sprijinit publicarea unor „cărți din cărți” sau a unor lucrări care au ridicat/ridică semne de întrebare asupra valorii lor științifice, în condițiile în care avem de a face cu un demers istoriografic inedit și de o valoare certă. O variantă prescurtată în limba maghiară a fost pusă la dispoziția celor interesați în 2004, la aceeași editură țîrgumureșeană Mentor, sub titlul „Maros-széki intézménye és pecsétjeik”.⁴

Revenind la cartea în discuție, importanța sa în peisajul istoriografic este susținută și de **Prefața**⁵ semnată de o personalitate indiscutabilă a cercetării și scrisului istoric românesc, prof. univ. dr. Nicolae Edroiu, membru corespondent al Academiei Române, cel care a girat și a îndrumat autorul în anii de cercetare, concepere și pregătire a viitoarei teze de doctorat. Pornind de la „necesitatea reconstituirii sigiliilor fiecărei instituții din trecut”, pentru că în acest mod poate fi „mai bine cunoscută însăși evoluția acelor instituții”, Domnia Sa apreciază că lucrarea de față reprezintă un „model de abordare și de cercetare științifică a problematicii instituționale și sigilare a unei entități teritoriale de tipul scaunului administrativ-juridic din Transilvania medievală și modernă.”⁶ Debutul propriu-zis al cărții este semnalat prin scurta **Introducere**⁷ cu precizări necesare destinate potențialului cititor: limitele geografice și cronologice ale cercetărilor întreprinse, al căror rezultat este cartea în sine. Teritoriul ales cuprinde orașul Tg-Mureș, târgul Miercurea Nirajului și 126 de sate amplasate pe Valea Superioară a Tîrnavei Mici, pe Valea Nirajului și pe partea dinspre Tg-Mureș a Câmpiei transilvane. Frontierele cronologice sunt anii 1540 (anul celui mai vechi sigiliu instituțional cunoscut în spațiul menționat) și 1867 (anul *Ausgleich*-ului).

Compoziția cărții urmează normele unei teze de doctorat, având un prim capitol dedicat istoriografiei problemei **Istoricul cercetărilor sigilografice**

4 În traducere „Instituțiile și sigiliile scaunului Mureș”; prescurtarea se referă la părțile introductive, structura cărții fiind similară variantei în limba română de acum.

5 *Sigiliile instituțiilor mureșene*, p. 9-10.

6 *Idem*, Prefață, p. 9.

7 *Idem*, p. 11-12.

referitoare la Transilvania.⁸ Sunt trecuți în revistă istoricii care și-au canalizat cercetările spre sigilografie, cu detalii despre aceia al căror interes s-a legat de sigiliile instituțiilor din Transilvania și din celelalte teritorii românești. Sunt supuse unei analize pertinente atât lucrări ample, generale, cât și studii și articole circumscrise acestui auxiliar al istoriei, nefiind evitate nici simplele semnale publicistice, reduse la prezentarea unui anumit tip de sigiliu instituțional sau a peceților folosite într-o anumită zonă/localitate, ori intrate în uzanța unei autorități. De fiecare dată când au fost constatate limite în tratarea unui subiect sau erori evidente, acestea sunt semnalate și completate/corectate, autorul exprimându-și propria opinie, o dovadă în plus a seriozității demersului de informare prealabilă și/sau paralelă cu propriile cercetări. Materialele istoriografice analizate datează din prima jumătate a secolului al XIX-lea, până în veacul nostru. Lecturarea lor a permis autorului formularea unei concluzii știința sigilografiei a avut o evoluție lentă și o soluție necesitatea formării de specialiști prin atragerea tinerilor istorici spre această știință și direcționarea cercetărilor spre sigiliile comunităților sătești, ale instituțiilor bisericești și ale familiilor nobiliare, respectiv ale persoanelor private și publice.⁹

Subiectul propriu-zis sigiliile mureșene - este concentrat în trei părți dintre care prima se înscrie între contribuțiile de marcă la istoria instituțională transilvană, prea puțin studiată și cunoscută. Sub titlul **Instituțiile din scaunul secuiesc Mureș** sunt reunite nouă capitole și 22 subcapitole ce parcurg, cronologic, peste patru secole (veacul XIV-1876). În mod firesc, atenția este concentrată, în primul rând, asupra structurilor organizatorice de ordin administrativ, strâns legate de evoluția în sfera politicului. Și tot firesc, se întreprinde o retrospectivă istorică de ordin general a ceea ce au reprezentat cele șapte scaune secuiești transilvane din perspectiva organizării unei autonomii administrativ-teritoriale, dar și a formării structurilor judecătorești.¹⁰ Intervalul cronologic analizat cuprinde nu mai puțin de trei veacuri, de la formarea acestor entităților scăunale fixată de autor în secolul al XIV-lea până la început de veac XVII. Cititorul face cunoștință cu organigrama unui asemenea sistem instituțional specific secuilor în perioada voievodatului: adunarea generală și judele regal ca ipostaze ale exercitării autonomiei, la care se adăugau oficiali aleși cu atribuții bine stabilite, adăugându-se acestora și comitele secuilor, reprezentant al puterii centrale, cu rol de control. Urmând firul cronologic, sunt evocate cele mai semnificative modificări suferite de instituția scăunală, ca efect al schimbării statutului politic al Transilvaniei: limitarea autonomiei scăunale în perioada principatului, când a sporit „competența juzilor regali în dauna dregătorilor

8 *Idem*, p. 13-30.

9 *Idem*, p. 30.

10 *Idem*, p. 32-42.

aleși ai scaunelor”¹¹, transformarea, la început de secol XVII, sub presiunile exercitate de secui, a juzilor regali în organe alese ale autonomiei locale, procesul de separare a justiției de administrație sau apariția/dispariția/reapariția unor funcții, între care căpitanul scăunul sau vice-juzii regali.¹²

Având în vedere zona geografică supusă cercetării, o atenție specială este acordată scaunului secuiesc al Mureșului. În circa 50 de pagini, sistemul scăunul și instituțiile sale specifice ne sunt înfățișate diacronic, cu detalii caracteristice fiecărei etape (voievodat, principat, ocupația habsburgică, era iozefină, restaurația, neoabsolutismul și regimul liberal), până la reforma administrativă din 1876. Sunt descrise dregătoriile specifice, perpetuarea în timp a denumirilor unor organisme sau funcții, diferențele de competență, transferuri de atribuții, apariția/dispariția/reapariția unor organe cu rol coordonator sau executiv. Este evidențiată și evoluția instanțelor procesuale, de la *scaun de judecată* la *tribunal*, de la o unică instanță pentru toate cauzele, la separația pe categoriile penal/civil. În același timp este urmărit și procesul de ierarhizare a instanțelor. Experiența profesională a autorului în domeniul arhivistic răzbate din prezentarea făcută tipurilor de evidențe create și utilizate în administrația scaunului secuiesc al Mureșului, în paralel fiind realizată și o utilă enumerare de funcții și autorități. Remarcabil rămâne efortul de a cita toate denotațiunile în varianta originală (latină, germană, maghiară) cu precizarea echivalentului în limba română. Este de reținut concluzia formulată la încheierea analizei: scaunul Mureș s-a format și dezvoltat în evul mediu, având „particularități față de autonomia comitatelor și districtelor”¹³, particularități care ulterior au fost modificate în sensul apropierei lor de specificul comitatelor. Scaunul Mureș a dispărut o dată cu reforma administrativă impusă în 1876, asemeni celorlalte scaune secuiești, forme de organizare administrativă specifice feudalismului.¹⁴

Actuala reședință de județ, Tîrgu-Mureș și instituțiile sale constituie capitolul 4 al lucrării.¹⁵ Evoluția de la statutul de târg medieval (secolele XII-XIII), la cel de oraș liber regesc, autonom în raport cu instituția scaunului, toponimele latinești, germane sau maghiare și explicarea lor, structura instituțională, de la primul organ atestat documentar judele orașului la alți demnitari locali cu sarcini precise în bunul mers al orașului etc., formează un tot care creionează imaginea unei comunități dezvoltate în condiții ce i-au favorizat creșterea în rang a poziției sale în cadrul teritorial al scaunului Mureș și, implicit, al Transilvaniei. Aplicând aceeași rețetă a detaliilor utile, d-l Pál Antal S. insistă asupra unor momente importante din

11 *Idem*, p. 43.

12 *Idem*, p. 43-56.

13 *Idem*, p. 95.

14 *Ibidem*.

15 *Sigiliile instituțiilor mureșene*, p. 96-115.

trecutul urbei de pe Mureș: primele manifestări ale autonomiei orașului și reacția centrului scăunal (1470), hotărârile luate de adunarea generală secuiască, decisive pentru autonomia în plan judecătoresc, deplina independență juridică, obținută o dată cu instalarea aici a Tablei Regești (1560) s.a. Cu migala cercetătorului profund, este prezentat conținutul constituțiilor scrise ale orașului, începând cu cea din 1604, destinate reglementării conviețuirii, precizării unor drepturi și libertăți consacrate anterior, precum și a atribuțiilor revenite organelor colective de conducere și diferiților dregători. Același demers este întreprins în raport cu privilegiile obținute de oraș de la conducătorii țării. Se insistă asupra structurii și sferei de activitate caracteristice orașului liber regesc, cristalizate până la mijlocul secolului al XVII-lea, precum și a consemnărilor documentare privind diferențele dintre modurile de viață în interiorul și în afara „teritoriului zidit”.¹⁶ Se continuă cu schimbările ulterioare intervenite la nivelul organelor de conducere (magistrat în locul corpului oficialilor), înființarea unor funcții noi (directorul orașului - 1672), atribuțiile acestora. Nu sunt uitate modificările de esență produse în epoca iozefină, care au însemnat o restrângere a autonomiei și o subordonare, apoi restaurația instituțională prelungită până la 1848, cu menținerea unor funcții înființate anterior care și-au demonstrat utilitatea (arhivar, director de poliție) și cu o semnificativă creștere a funcționării executive, în paralel cu o ierarhizare a ei. Neobasolutismul a adus orașului Tg-Mureș, pe de o parte, păstrarea instituțiilor de putere locală, pe de altă parte, o restrângere a exercitării libere a dreptului de autoadministrație. Perioplul prin istoria orașului se încheie cu perioada liberală, care a permis, între altele, reinstalarea autonomiei orășenești, înlocuirea judeului cu primarul etc., perioadă încheiată la 1867, când a avut loc reorganizarea instituțiilor ca părți ale autorității locale.

Și pentru că în răstimpul analizat, localitatea Miercurea Nirajului a avut importanța sa, un scurt capitol¹⁷ îi este dedicat. Sunt reunite puținele informații documentare depistate: privilegiile, scutiri, instituții specifice statutului de târg (obținut la 1606) și de sediu de instanță vicescaun de judecată până la 1806. Este subliniat factorul cauză a pierderii statutului de târg: lipsa de dezvoltare.

O altă categorie din sfera administrativă, comunitatea sătească din scaunul Mureș ca instituție, este supusă atenției cititorului în capitolul al șaselea.¹⁸ Sursele cercetate au indicat intervalul de trei secole (XVI-XIX) ca decisiv în rezolvarea problemelor pentru toate categoriile de locuitori ai satelor, de la nobili la iobagi. Pornind de la un document esențial al secolului al XIV-lea lista dijmelor papale,

16 *Idem*, p. 104.

17 *Idem*, capitolul 5.

18 *Idem*, p. 117-137

autorul stabilește numărul așezărilor rurale din scaunul Mureș la 125-135, criteriul fiind ipoteza formării unei parohii din 2-3 comunități.¹⁹ Referirile de natură demografică sunt consistente și însoțite de menționarea fenomenului de apariție/dispariție de așezări în scaunul Mureș, cu exemplificări și explicații cauzale. După modelul capitolelor anterioare, se trece la tratarea instituțională generală a comunității sătești, elementele constitutive ale organizării comunitare și modificările suferite de acestea fiind urmărite până la mijlocul secolului al XIX-lea. Valoarea capitolului este sporită de un tabel nominal și demografic al tuturor satelor din scaunul Mureș, între prima lor atestare și anul 1831.²⁰

Despre instituțiile ecleziastice existente în același spațiu geografic scaunul Mureș aflăm informații relevante în capitolul al șaptelea.²¹ Discursul este construit logic și facil de parcurs, autorul recurgând la criteriul grupării pe culte: romano-catolic, ortodox, greco-catolic, reformat și unitarian. Pentru fiecare în parte, în atenție sunt organizarea protopopiatelor și a parohiilor. Pentru Biserica romano-catolică se adaugă date despre așezămintele monahale care au funcționat la Tg-Mureș și Călugăreni, dar și în alte locuri, anterior Reformei.²² Sunt evidențiate atribuțiile protopopului și ale celorlalți funcționari bisericești.

În cazul cultului ortodox, se accentuează faptul că unirea de la 1700 a avut drept consecință în Transilvania, încetarea existenței unui „sistem instituțional bisericesc ortodox”, rămânând numai parohiile lipsite de o ierarhie superioară.²³ Ulterior, situația s-a schimbat, atât datorită măsurilor luate de Curtea de la Viena, cât și a acțiunilor de prozelitism ortodox, pentru ca în final documentele să ateste existența protopopiatului ortodox cu sediul la Tg-Mureș.

Cu referire la românii greco-catolici, este subliniată din nou influența procesului de unire cu Biserica Romei, încheiat la 1700, asupra sistemului ecleziastic românesc, devenit „in corpore unit greco-catolic”.²⁴ Se insistă asupra implicării autorităților de la cel mai înalt nivel în sprijinirea noii Biserici românești în detrimentul ortodoxiei, inclusiv a celei din scaunul Mureș. Cercetările personale întreprinse de autor l-au condus la alte concluzii decât o anumită sursă edită conscripția de la 1733 și anume: organizarea a șase și nu patru arhidiaconate în teritoriul scaunului și identificarea corectă a toponimului „Morosensis” ca Maramureș, protopopiatul Mureș înființându-se abia la 1805.²⁵

19 *Idem*, p. 118.

20 *Idem*, p. 133-137.

21 *Idem*, p. 138-200.

22 *Idem*, p. 149-153.

23 *Idem*, p. 157.

24 *Idem*, p. 167.

25 *Idem*, p. 169

Biserica reformată, dominantă în scaunul Mureș în secolele XVI-XVII, și-a construit structura organizațională proprie, suferind o reorganizare în 1868. Aceasta din urmă a impus laicatul alături de cler în coordonarea vieții bisericești, consiliul protopopesc având în componență numai mireni și transformându-se în organ „cu autonomie largă”.²⁶

Încheierea capitolului dedicat cultelor se face cu Biserica unitariană.²⁷ Desprinderea unitarismului din cadrele Bisericii reformate ca ideologie diferită, devenirea ca religie receptă în a doua jumătate a secolului al XVI-lea și regresul înregistrat în regiunea Mureșului din cauza principilor transilvăneni de orientare reformată, apoi a restaurației catolice, sunt câteva idei principale ce formează subcapitolul. Singurul protopopiat unitarian funcțional în scaunul mureșean, funcționarii ecleziastici și laici ai acestuia și atribuțiile lor întregesc portretul acestui cult cu rol specific în dezvoltarea unora dintre comunităților mureșene.

Concluzia generală a capitolului privind evoluția instituțiilor ecleziastice din teritoriul studiat este aceea că s-a înregistrat un proces de modernizare după 1848, deși „formal...au rămas cu aceleași denumiri și cu aceleași organe de conducere”, intervenția statului în viața tuturor Bisericilor crescând, după recunoașterea egalității în drepturi a diferitelor confesiuni.²⁸ Tabelele cuprinzând parohiile fiecărei Biserici la nivelul scaunului Mureș și mai ales cel general, care le reunește pe toate pentru intervalul 1332-1866 sporește eficacitatea informațională a întregului capitol.²⁹

Istoria instituțională generală nu poate fi completă fără structurile educaționale. Și cum și unele dintre acestea au avut sigiliu propriu, d-l. Pál Antal S. nu putea să nu le includă în cartea sa pe cele din scaunul Mureș. Este vorba numai de două școli din Tg-Mureș. În intervalul cronologic suspus analizei, sistemul de învățământ era unul confesional, din acest motiv capitolul școlilor este construit pe același principiu, al grupării pe culte.³⁰ Datorită faptului că Biserica romano-catolică a fost prima care a găsit de cuviință să se ocupe în oraș de instruirea tinerilor, școlile romano-catolice sunt prezentate primele. Formulând mai multe ipoteze întemeiate pe textele unor documente, autorul ajunge la concluzia că ar fi existat o școală parohială catolică de nivel elementar la Tg-Mureș, la sfârșit de secol XIV, început de secol XV, ceea ce înseamnă că „nașterea aici (la Tg-Mureș n.n.) a învățământului școlar nu este meritul reformei”.³¹ Meritul organizării învățământului sistematic în oraș a revenit iezuiților care au susținut un gimnaziu inferior cu funcționare

26 *Idem*, p. 185, 187.

27 *Idem*, p. p. 187-194.

28 *Idem*, p. 193-194.

29 *Idem*, p. 148-149, 162-164, 179-183, 190-191, 194-200.

30 *Idem*, cap. 8, p. 201-209.

31 *Idem*, p. 201.

nîntreruptă între 1708-1773, precum și un cămin („seminarium”). Un scurt istoric al acestei școli țîrgumureșene de prestigiu, intrată sub autoritatea laică după 1773, cuprinde informații legate de funcțiile de conducere a școlii, de organizarea internă administrativă și instructiv-educativă, de modificarea acestei organizări sub influența deciziilor luate la nivelul monarhiei austriece sau a guberniului. Sunt adăugate date statistice privind numărul elevilor care au frecventat gimnaziul romano-catolic, detalii privind limba de predare, dar și numele unora dintre cei care au condus sau a predat elevilor, ori au sprijinit financiar școala prin donații și fundații, nume rămase consemnate în documentele ce s-au păstrat până astăzi.

Pe aceleași coordonate se face prezentarea celeilalte școli din Tg-Mureș, colegiul reformat, înființat la mijlocul secolului al XVII-lea: structura instituțională, organele de conducere, rolul altor organe cu sarcini administrative, corpul profesoral, evoluția populației școlare și proveniența geografică a tinerilor care au ales această unitate de învățămînt. Nu lipsesc numele unor directori și profesori importanți. Sunt reliefate și deciziile ierarhiei ecleziastice reformate sau ale autorităților statului care au determinat sau au modificat evoluția colegiului la un moment dat.³²

Ultima categorie de instituții mureșene cercetate în scopul elaborării acestei lucrări au fost breslele, asociații ale meșteșugarilor din Tg-Mureș.³³ Valorizând informațiile documentare inedite și nu numai, autorul întreprinde o reconstituire a trecutului acestor asocieri menite a apăra drepturile practicanților unei anumite meserii, de a asigura produselor lor calitate și locul convenit pe piață, de a limita și chiar elimina o eventuală concurență exterioară etc. Dezvoltate în secolul al XVII-lea, cu sprijinul principilor transilvani, breslele au reușit performanța de a reuni 60% din populația orașului, spre sfârșitul veacului amintit înregistrându-se un regres. Lipsa de cerere sau dimpotrivă, noile necesități ale societății au determinat dispariția unor meserii, respectiv apariția altor meșteșuguri noi. Comentând numărul membrilor breslași din Tg-Mureș, avansate de alți cercetători pentru mijlocul secolului al XVIII-lea, istoricul țîrgumureșean apreciază ca exagerate aceste cifre, exprimându-și opinia că în oraș erau în jur de 330-350 familii de breslași și agricultori la un loc.³⁴ Procesul de dispariție/apariție a diverselor ocupații meșteșugărești a continuat în secolul al XIX-lea, la 1817 fiind înregistrate în oraș 20 de bresle, majoritari fiind cizmarii.³⁵ Desființarea breslelor tradiționale la 1872 a fost determinată de intervenția legislativă a statului, rezultând 9 asociații profesionale. Sunt menționate amănunte despre modul de organizare și funcționare

32 *Idem*, p. 209-215.

33 *Idem*, p. 215-224.

34 *Idem*, p. 217, nota 481.

35 *Idem*, p. 217-218.

a unei bresle, fiind construite structuri instituționale interne specifice de conducere și de administrare. Reglementările se răsfrângeau asupra fiecărui aspect al activității profesionale, ca și asupra vieții personale. Membrii fiecărei bresle erau obligați să respecte și să se supună prevederilor înscrise în regulamente și statute. La sfârșitul subcapitolului găsim micromonografii ale breslelor târgumureșene, în număr de 17, care au avut sigilii proprii, identificate de autor în documente.

A treia parte a lucrării continuă oarecum istoria instituțiilor din scaunul Mureș, dintr-o altă perspectivă, cea sigilografică, cantonându-se asupra unei teme esențiale: întrebuințarea sigiliului de către instituțiile din scaunul Mureș.³⁶ O consistentă introducere face o retrospectivă a utilizării sigiliilor în spațiul transilvan până la 1848, subliniindu-se rolul sigiliului în epoca medievală, când prin el erau confirmate documentele ca valabile pentru necunoscătorii scrisului.³⁷ Se trece la o analiză a evoluției uzanței sigiliilor la nivelul jurisdicțiilor administrative, separat pentru comitate, scaune săsești, scaune secuiești. Sunt evidențiate modificările de substanță petrecute în timp, cum ar fi creșterea numărului dregătorilor îndreptățiți a avea sigiliu, trecerea de la sigiliul fragmentat la cele unice cu stemă sau de la sigiliul unic provincial la cele ale scaunelor și orașelor. Autorul nu ezită să-și exprime și aici concluziile bazate pe cercetările proprii. Una dintre acestea se referă la sigiliile din teritoriile săsești, unde existența a trei categorii de sigilii avea rolul de a exprima poziția dominantă a uneia sau alteia dintre unitățile administrative: scaun sau oraș. Pentru scaunele secuiești, din rândul cărora făcea parte și scaunul Mureș, se menționează faptul că reglementările utilizării sigiliilor au avut ca obiect numai sigiliile personale ale dregătorilor. Stăpânirea habsburgică a impus alte norme în domeniu, între care aprobarea suveranului în cazul folosirii sigiliilor de către instituțiile autonome locale – comitate și scaune secuiești.³⁸ Restaurația, care a succedat epocii iozefine (caracterizată în domeniul sigilar prin impunerea stemei țării pe toate sigiliile autorităților administrative), a readus în uz vechile sigilii, singura diferență fiind legată de dimensiuni. Referitor la scaunul Mureș, respectiv orașul Tg-Mureș, informațiile cronologice sunt însoțite de exemple de prezentare a diferitelor tipuri de documente și modul lor de autentificare, în cazul scaunului, sau interpretări ale reprezentărilor simbolice din câmpurile sigilare și semnificația acestora în cazul orașului Tg-Mureș. O ipoteză interesantă privește cel mai vechi sigiliu al urbei (1540), care ar fi aparținut „inițial națiunii secuiești și în 1616 a stat la baza noii steme și a noului sigiliu al orașului”.³⁹ De asemenea, în

36 *Idem*, p. 225-296.

37 *Idem*, p. 225.

38 *Idem*, p. 242.

39 *Idem*, p. 266.

baza unor argumente și elemente de stil este considerată eronată presupunerea altor cercetători legată de abandonarea sigiliilor de către „națiunea secuiască” în timpul lui Sigismund de Luxemburg.⁴⁰

Despre uzanța sigiliilor de către comunitățile sătești⁴¹ ante și post 1848 aflăm că rolul esențial în generalizarea acestei practici a revenit mai întâi conducerii scaunelor, apoi, din 1854, autorităților centrale. Cercetările stăruitoare au avut drept rezultat identificarea a trei tipuri de sigilii sătești în teritoriul scaunului Mureș, diferențiate prin formă, câmp sigilar și modalitate de aplicare. Ineditul îl constituie identificarea de sigilii confecționate în anii 1848/1849.

Conform schemei de construcție a lucrării, evoluția practicii sigilare în cazul instituțiilor eclesiastice, sigiliile acestora sunt descrise în același mod al grupării pe culte. Sunt ușor de reținut diferențele cronologice de la o Biserică la alta în utilizarea instrumentului de autentificare în discuție, alături de deosebiri de formă, conținut al legendei, limbă și simbolistică.⁴²

Toate sigiliile cunoscute a fi fost folosite de celor două școli secundare din Tg-Mureș, Colegiul Reformat și Gimnaziul Romano-Catolic, au parte și ele de prezentarea convenită: când, cum, de către cine au fost folosite și legătura dintre textul legendelor și statutul instituției la un moment dat.⁴³

Finalul acestei părți a II-a vizează întrebuițarea sigiliilor de către 19 bresle din Tg-Mureș, introduse din „necesitățile vieții cotidiene”⁴⁴, pe parcursul secolelor XVII-XIX. Găsim răspunsul la aceleași eventuale întrebări: de ce, unde, când și cum se uza de un sigiliu de breaslă, care erau simbolurile caracteristice ale fiecăruia. Identificarea simbolistică demonstrează nivelul avansat de cunoștințe ale scriitorului despre fiecare breaslă, despre activitatea specifică și uneltele proprii fiecărei meserii.

În cazul fiecărui sigiliu instituțional din cele prezentate mai sus este menționat textul original al legendei, urmat de traducerea în limba română între paranteze.

În următoarele peste 50 de pagini sunt descrise toate sigiliile instituționale depistate, păstrând aceeași ordine: instituții administrative, eclesiastice, școlare și de breaslă. Este vorba de: 16 sigilii ale scaunului Mureș (cinci dintre ele aparținând scaunului ca instituție), 24 ale diferitelor instituții funcționale în regimul neoabsolutist, 10 ale orașului Tg-Mureș, 108 sigilii sătești, 95 eclesiastice, 6 școlare și 25 sigilii de breaslă. Elementele descriptive sunt comune: datarea cât se poate

40 *Idem*, p. 268.

41 *Idem*, p. 272-278.

42 *Idem*, p. 278-286.

43 *Idem*, p. 286-290.

44 *Idem*, p. 290.

exactă, intervalul de utilizare, forma, dimensiunea, culorile în cazul desenelor, legenda cu întregirea prescurtărilor, traducerea în limba română, câmpul sigilar, simbolurile cuprinse de acesta, semnificația poziționării acestor simboluri, metodele de gravare (incizie, excizie).⁴⁵

Concluziile cărții sunt formulate pornind de la scurtă trecere în revistă a capitolelor. Pentru scaunul Mureș se face diferența în raport cu alte instituții similare, în sensul că unitatea administrativ-teritorială în discuție nu a suferit divizări în scaune filii. Se precizează faptul că în privința rețelelor instituționale ecleziastice, lipsa izvoarelor arhivistice nu a permis reconstituirea lor integrală, cu excepția cultului romano-catolic. Caracteristicile principale ale arealului geografic cercetat au fost în principal două: fenomenul apariției/dispariției de comunități bisericești și comasarea pe anumite zone a parohiilor aparținând aceleași confesiuni.

Albumul cu cele 56 de planșe color ridică ștacheta pentru oricare dintre viitorii cercetători în domeniu. Ordinea sigiliilor este similară structurii pe capitole și cu respectarea principiului cronologic. În sprijinul celor interesați de un anumit sigiliu vine lista acestora, premergătoare planșelor. Calitatea reproducerilor este aproape impecabilă, o dovadă a respectului autorului pentru munca proprie, pentru cititor, dar și a interesului editurii de a scoate pe piață produse cât mai aproape de perfecțiune. Pe lângă album, mai sunt un număr de cinci anexe: două indice (al sigiliilor amintite în carte și unul onomastico-toponimic), lista explicativă a celor 52 de ilustrații, cu trimiteri la surse, lista prescurtărilor și o consistentă listă bibliografică care include și 18 titluri semnate de autor, începând cu anul 1976. Un număr impresionant de fonduri și colecții arhivistice 51 au sprijinit demersul științific de față, drumurile cercetătorului ducând nu doar la arhivele din Tg-Mureș, ci și la cele din Cluj, Brașov, Covasna, Harghita, Sfântu-Gheorghe și chiar la Budapesta, ceea ce a presupus nu doar efort intelectual, ci și fizic și, de ce să nu o recunoaștem, și financiar. Rezumatul în limba germană oferă necunoscătorilor de limbă română posibilitatea să înțeleagă subiectul paginilor strânse între copertile de lux. Remarc în final erata de pe ultima pagină, foarte rar întâlnită în producția de carte contemporană, dar pe care d-l Pál Antal S. și-a dorit-o, probabil, pentru a marca preocuparea permanentă pentru transformarea manuscrisului într-o carte impecabilă, destinată publicului.

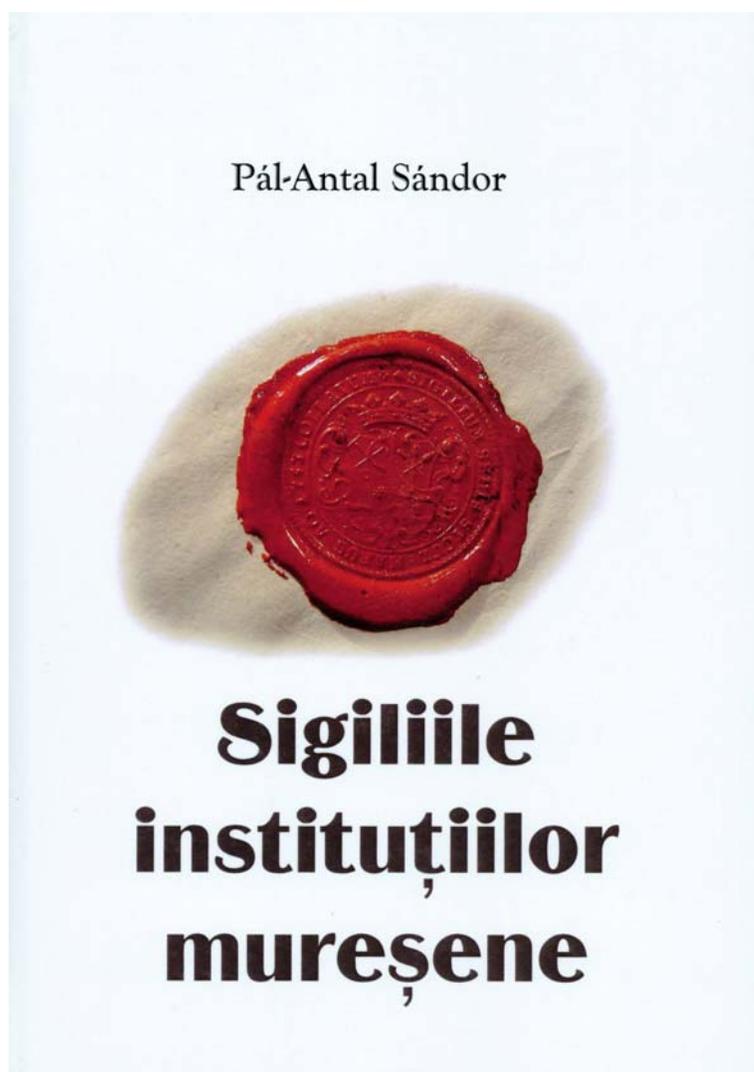
Scrisă în manieră pozitivistă, într-un stil accesibil nu doar specialiștilor sau istoricilor, ci și istoricilor „de ocazie”, cartea istoricului mureșean va rămâne un model de a scrie ISTORIE, „un elaborat științific deosebit de valoros”⁴⁶ care reușește, indiscutabil să coloreze „o pată albă de pe harta necunoscutului în

45 *Idem*, p. 257-351.

46 Din textul aparținând d-lui prof. univ. dr. Nicolae Edroiu, publicat pe coperta IV.

domeniu”, îmbogățind cunoștințele „instituționale și sigilografice transilvane”.⁴⁷ În același timp este un reușit exemplu de cum ar trebui conceput un curs pentru studenți: logic, inteligibil, cu un limbaj ușor de înțeles. Așteptată cu interes de cei care știau de ea, o surpriză pentru cei ce nu știau, lucrarea d-lui Pál Antal S. poate și trebuie citită de cei conștienți că nu știu tot despre țara, zona, orașul, locul în care s-au născut sau trăiesc.

Milandolina Beatrice DOBOZI

Enciclopedia județului Vâlcea (coordonator Ion Soare), vol. I - *Prezentare generală*, Editura Fortuna, Râmnicu-Vâlcea, 2010, 1056 p., vol. II *Localitățile urbane*, Editura Fortuna, Râmnicu-Vâlcea, 2012, 1045 p.

Lucrarea cu titlul de mai sus se înscrie în rândul aparițiilor editoriale absolut remarcabile ale provinciei românești din ultimele decenii, consacrate secvențial regiunilor țării pornind de la criteriile de identitate istorică, teritorial-geografică, culturală, lingvistică sau religioasă. Astfel de criterii, funcționând fiecare în parte sau toate la un loc, au făcut să vadă lumina tiparului producției din cele mai variate (dicționare, bibliografii, antologii și altele asemenea), mai mult sau mai puțin reușite ori mai mult sau mai puțin întinse, fapt demn de remarcat câtă vreme ele au adus lucruri noi și un spor de cunoaștere și de nuanțe.

Enciclopedia de Vâlcea nu este însă o apariție oarecare. Ea este - nu ezităm s-o spunem - cea mai reușită operă de acest fel apărută în afara Capitalei și a celorlalte două mari centre culturale românești, Clujul și Iașii, un model de semnalat și, pe cât posibil, de urmat și în alte locuri din țară, dacă forțele intelectuale o îngăduie și, mai cu seamă, dacă ele se pot coagula într-o entitate omogenă și productivă în sens înalt, cum s-a întâmplat în acest vechi centru de cultură și de civilizație românească numit Râmnicu-Vâlcea.

Aici acest lucru a fost posibil pe un fond preexistent, dat de contribuțiile și reușitele, desigur majoritatea parțiale, ale unor înaintași, unii dintre ei deveniți coautori ai *Enciclopediei*, dar mai ales grație meritelor cărturarului de rară distincție care este Ion Soare, scriitor, profesor, arhivist, publicist și neobosit animator cultural, un „Sisif fericit”, cum inspirat îl numește în *Cuvântul său înainte* Doru Moțoc. Ion Soare a fost și este cel care a strâns într-un singur mănunchi energiile, probabil a negociat și estompat orgoliile și ambițiile personale, a conlucrat la stabilirea rolului și sarcinilor fiecăruia dintre coautori și ei nu sunt puțini și, în fine, împreună cu colectivul, a netezit drumul și a dat o perspectivă clară și bine măsurată ca timp întregii întreprinderi.

Ce a ieșit până la urmă? La interval de doi ani, în 2010 și 2012, au fost lansate pe piață două imense tomuri format A4, primul de 1056 de pagini, al doilea de 1045 de pagini, volume ce vor fi secondate de un al treilea, mai mult ca sigur la fel de impunător, consacrat *Localităților rurale ale Vâlceii*.

Că lucrarea este una absolut remarcabilă se vede și din textul ales în loc de prefață, sub titlul *Spiritul Vâlceii în cultura română*, în care, cu acordul autorului, sunt inserate fragmente din conferința cu același titlu pe care acad. Răzvan Theodorescu a rostit-o în sala „Sfântul Antim Ivireanul” de la Arhiepiscopia

Râmnicului și pe care a publicat-o în anul 2001.

Cât privește materia propriu-zisă a lucrării, fără a intra în amănunte, inutile, de altfel, în contextul de față, volumul I¹ și-a propus să facă *Prezentarea generală* a județului Vâlcea. Întrucât lucrarea în ansamblu are valoare de reper și fiindcă, la rândul ei, acesta și-a luat ca model celebra *Enciclopedie a României* coordonată de Dimitrie Gusti, iată ce cuprinde acest prim volum structurat în 14 capitole, fiecare abordând câte o temă, respectiv: **cadrul natural** (*așezare și limite, considerații fizico-geografice, elemente de biodiversitate și ecosisteme terestre, resurse naturale, protecția naturii*); **istoria** (*preistoria, istoria antică și premedievală, evul mediu, epoca modernă, epoca contemporană*); **populația și împărțirile administrativ-teritoriale** (*epoca medie, perioada modernă, populația și împărțirile administrativ-teritoriale în perioada interbelică, perioada postbelică, structura actuală a unităților administrativ-teritoriale*); **economia și societatea** (*evoluția economico-socială a județului Vâlcea până în secolul al XIV-lea, viața economică și socială în secolele XV-XVIII, dezvoltarea activităților industriale în secolul al XIX-lea, până în anul 1918, economia și societatea vâlceană între anii 1918-1944, de la capitalism la comunism, ... și înapoi la capitalism!*); **învățământul** (*mănăstirile din județ „sedii” ale primelor școli, evoluția învățământului în prima parte a epocii moderne, învățământul vâlcean în perioada 1864-1918, învățământul în perioada interbelică, școala vâlceană în perioada postbelică*); **știința și tehnica** (*repere preistorice, evul mediu, epoca modernă, perioada contemporană*); **cultura** (*cultura orală/populară, cultura scrisă*); **viața religioasă** (*repere privind religia vechilor locuitori din arealul vâlcean, vetre de cultură și spiritualitate creștină. Mănăstiri, schituri și biserici, particularități arhitectonice ale așezămintelor religioase din Vâlcea*); **ocrotirea sănătății** (*considerații medicale privitoare la epoca veche, ocrotirea sănătății în evul mediu, asistența medicală în evul mediu, ocrotirea sănătății în epoca contemporană*); **particularități ale graiului locuitorilor** (*fonetică, morfologie, vocabular*); **trăsături psihologice și de personalitate ale vâlcenilor**; **sportul** (*începuturi, evul mediu, epoca modernă, epoca contemporană, prezent și perspective*); **turismul** (*resursele turistice naturale, resursele turistice biogeografice, resursele turistice antropice, potențialul turistic al stațiunilor balneoclimaterice*); **personalități vâlcene** (*slujitori ai științelor și învățământului, oameni de cultură, scriitori, oameni de artă, oameni politici, sportivi*):

_____ Al doilea volum² prezintă *Localitățile urbane* ale județului Vâlcea,

1 Volumul I îi are ca autori pe N. Daneș, Gh. Dumitrașcu, D. Dumitrescu, Fl. Epure, Em. Frâncu, I. St. Lazăr, Arhim. Veniamin Micle, Sorin Oaie, Marian Pătrașcu, P. Petria, Gh. Ploaie, Al. Popescu-Mihăiești, Silviu Purece, I. Soare și acad. Răzvan Theodorescu.

2 Volumul II îi are ca autori pe Nicolae Amzuloiu, Nelu Barbu, Teodor Barbu, pr. Dumitru Bălașa, pr. Ilie Ceapă, Valentin Ciocan, Vetuța Ciocan, Aurelian Cîrstea, pr. C-tin Cîrstea, Sabina

începând cu reședința acestuia și continuând cu orașele Drăgășani, Băbeni, Băile Govora, Băile Olănești, Bălcești, Berbești, Brezoi, Călimănești, Horezu pentru a încheia cu Ocele Mari.

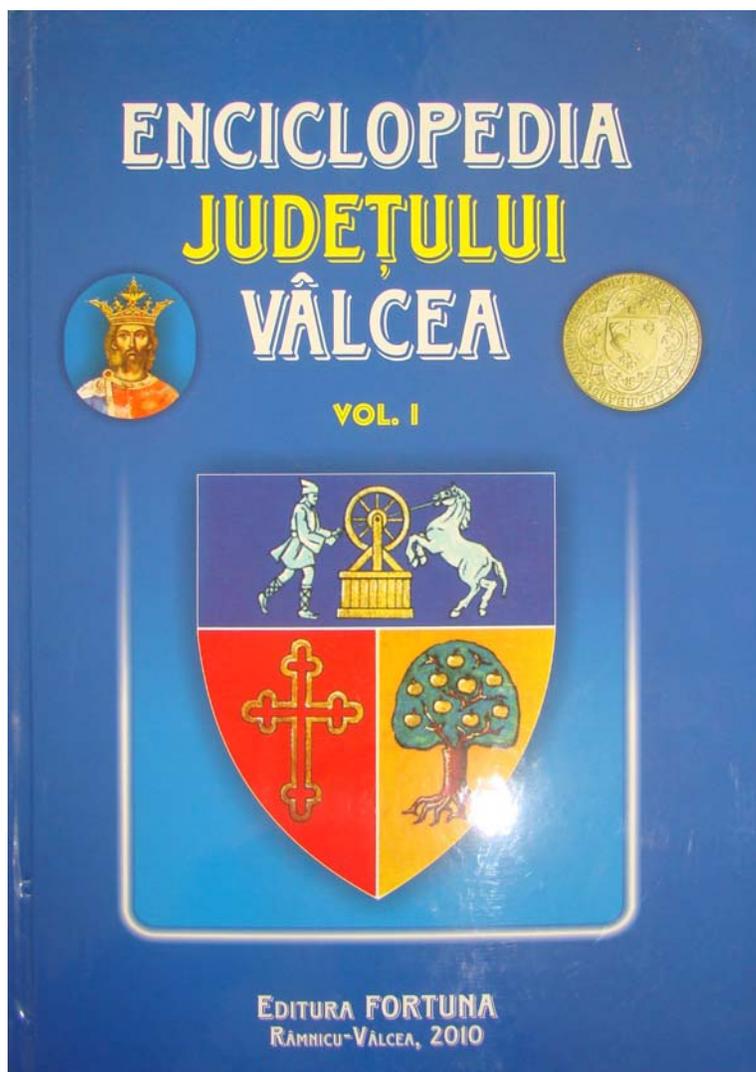
Se desprinde cu claritate din cele de mai sus seriozitatea exemplară a *Enciclopediei* vâlcene, o operă cvasiexhaustivă, cuprinzând o informație imensă dar pusă în pagină echilibrat, tratată cu obiectivitate, chiar atunci când tentația subiectivității ar fi putut fi subînțeleasă și pentru unii chiar inevitabilă ori scuzabilă (vezi paginile consacrate perioadei comuniste și reprezentanților ei în domeniile abordate), o operă de o unitate indiscutabilă, ca proiect, viziune, interpretare a faptelor, năzuințe și chiar stil.

Cel puțin sub aspectul felului de a se prezenta, al anvergurii și al primatului, ca să nu mai vorbim de titlul ales, care nu lasă loc îndoielii, lucrarea propusă de colectivul de autori de la Vâlcea este una de pionierat, cum bine subliniază autorul *Cuvântului înainte*. Perfectibilă ca orice întreprindere culturală, *Enciclopedia* vâlceană s-ar simți însă mai confortabil dacă în câmpul publicistic al provinciei românești s-ar însoți cu producții similare, desigur nu ca în anii '80, când a fost inițiată colecția „Județele patriei” la Editura Sport-Turism, ci de lucrări temeinice, accesibile dar riguroase, de lucrări beneficiind de toate instrumentele ajutătoare de care ea însăși dispune, adică de o ilustrație decentă, o bibliografie selectivă, de rezumate în limbi străine de circulație și de un aparat critic economic dar suficient pentru facilitarea lecturii și a referințelor esențiale.

Toate acestea nu sunt decât câteva din meritele lucrării prezentate, cel fundamental fiind, desigur, conținutul ei în sine, a cărui lectură răspunde unei arii largi de interes, venind în mod prioritar din partea oamenilor locului, dar și din partea unora din alte zone ale spațiului românesc.

Tudor RĂȚOI

Cuprian, Nicolae Daneș, Gh. Deaconu, Paul Dinu, Fenia Driva, Gh. Dumitrașcu, D. Dumitrescu, Gheorghe Efrim, Florin Epure, Emilian Frâncu, Gheorghîța Ioja-Popescu, Emil Istocescu, Gheorghe Lazăr, Ioan St. Lazăr, Costea Marinouiu, Gheorghe Mămularu, pr. C-tin Mănescu, Ionel Mirescu, Gh. Mosor, Sorin Oane, Ligia Olănescu Rizea, Gheorghe Oprica, C-tin Panait, Gh. Pantelimon, Alin Pavelescu, Marian Pătrașcu, Eugen Petrescu, Petre Petria, Gh. Ploaie, Alexandra-Elena Popescu, Ion Al. Popescu, Iulian Popescu, Silviu Purece, Georginel Sandu, I. Soare, Elena Stoica, C-tin Șerban, Adrian Ștefan și Ion Constantin Vasile.

Dr. Laurențiu-Ștefan Szemkovics, *Matrice sigilare aparținând Ministerului de Interne și unor structuri polițienești (1831-1931)*, Editura Ministerului Administrației și Internelor, 2012, 216 p.

Laurențiu-Ștefan Szemkovics este unul dintre puținii din Arhivele Naționale și nu numai, care se mai ocupă astăzi cu studiul matricelor sigilare și cu problemele de heraldică. Discipol al Mariei Dogaru căreia i-a fost student, după mai multe cercetări și o teză de doctorat în acest domeniu relativ închis și frecventat doar de inițiați, L.-Șt. Szemkovics ne dă sub titlul de mai sus o lucrare având ca obiect piese sfragistice provenind de la structuri ale Ministerului de Interne, folosite de acestea timp de un secol, între anii 1831 și 1931.

Meritul lucrării constă, așadar, în primul rând, în faptul că 258 de matrice sigilare sunt publicate și intră în circuitul științific. Ele se aflau și se află și astăzi în păstrarea Arhivelor Naționale Istorice Centrale și Muzeului Național al Poliției Române din Târgoviște iar prin publicare vor putea fi nu numai la îndemâna celor care le dețin, ci și a celor ce vor putea cunoaște lucrarea de față.

În al doilea rând, prin publicarea matricelor lor sigilare, covârșitoarea majoritate a celor 258 de instituții din sfera Ministerului de Interne și a instituțiilor care l-au precedat sunt documentate sfragistic, fapt nu lipsit de însemnătate de vreme ce unele dintre ele au dispărut dintr-un motiv sau altul, iar altele au funcționat în localități și teritorii care astăzi nu mai aparțin României (Bolgrad, Cahul, Durostor etc.). Concomitent, însemnele din câmpul heraldic al acestor matrice nu au doar o valoare particulară, vorbind numai despre instituțiile emitente, ci și una mai amplă, decurgând din prezența în câmpul heraldic a stemei Țării Românești, Moldovei, a stemei unite, a armelor familiei domnitorului, stemelor unor județe (unele dispărute astăzi) sau stemelor României din anii 1867, 1872 și 1921.

De toate acestea cei interesați vor putea lua cunoștință văzând 222 de reproduceri ale matricelor în discuție, de foarte bună calitate, ușor lizibile și, ca atare, ușor de descifrat de către cunoscători, plus cinci imagini ale stemelor țării din 1867, 1872 și 1921.

Dintre atributele lucrării nu trebuie omise, de asemenea, felul judicios în care este sistematizată și organizată materia, instrumentele sale ajutătoare (explicația siglelor și bibliografia esențială, inclusiv străină) și mai ales glosarul de termeni heraldici de la sfârșit, inserat în mod evident spre a face mai ușoară înțelegerea lucrării și problematica heraldică de către un număr mai mare de interesați.

În rezumat, lucrarea publicată de Laurențiu-Ștefan Szemkovics are calitatea de a fi îmbogățit în mod cert bibliografia domeniului. Cât despre

speranța autorului că aceasta va fi trezind nu numai interesul specialiștilor, ci și al „marelui public” și al personalului M.A.I. pentru matricele sigilare ce au aparținut structurilor acestui minister, facilitând „descifrarea corectă a mesajului transmis de înaintași, pentru toți oamenii doritori de a cunoaște” domeniul sigilografiei, aceasta pare a fi o speranță prea optimistă. În măsura în care e necesar ca domeniul lor să fie corect înțeles și chiar practicat, heraldica și sfragistica vor rămâne și pe mai departe discipline familiare doar pasionaților, fiind bine știut că locul lor și al așa-numitelor științe auxiliare ale istoriei, în general, în învățământul românesc de astăzi, inclusiv în cel superior, este ca și inexistent.

Tudor RĂȚOI

AUTORII Vol. II (VI) 2013

- **ALTAROZI GIORDANO**, doctor în istorie, lector universitar, Universitatea "Petru Maior" Tîrgu-Mureș, giordano.altarozzi@science.upm
- **BENGEAN FLORIN**, doctor în istorie, Tîrgu – Mureș, florinbengean@yahoo.com
- **BERNAD RITA – MAGDOLNA**, doctor în istorie, Arhiepiscopia Romano-Catolică, Alba – Iulia, rhytus@yahoo.com
- **BOAR LIVIU**, doctor în istorie, director, Arhivele Naționale Mureș, liviuboar@yahoo.com
- **DAN MARIA**, doctor în istorie, asistent universitar, Universitatea "Petru Maior", Tîrgu – Mureș, maria.dan@science.upm.ro
- **DOBOZI MILANDOLINA BEATRICE**, doctor în istorie, consilier superior, Arhivele Naționale Mureș, milandolinad@yahoo.com
- **DOBRESCU VASILE**, Prof. Univ. Dr. Universitatea "Petru Maior", Tîrgu - Mureș, vasedobrescu@yahoo.com
- **DRĂGHICI TEODORA LIGIA**, consilier superior, Arhivele Naționale Timiș, ligiadrighici2010@gmail.com
- **DUMITRU ELENA**, Ph.D. , Universitatea Sapienza, Roma, elena.dumitru@uniroma1.it
- **IVAN PAULA**, doctor în istorie, director, Arhivele Naționale Cluj, cluj.an@mai.gov.ro
- **LĂCĂTUȘU IOAN** doctor în sociologie, director Centrul European de Studii Covasna-Harghita, Sfîntu – Gheorghe, cohara_ro@yahoo.com
- **MAN IOAN EUGEN**, tehnician arhitect, Tîrgu- Mureș, tel. 0265-220964
- **MOLDOVAN PETER**, doctor în istorie, consilier superior, Arhivele Naționale Mureș, petru4ro@yahoo.com
- **NIȚU IONELA**, doctorand, consilier superior, Arhivele Naționale Vîlcea, valcea.an@mai.gov.ro
- **ONOFREIU ADRIAN**, doctor în istorie, consilier superior, Arhivele Naționale Bistrița – Năsăud, bistrita.an@mai.gov.ro
- **PÁL ANTAL SÁNDOR**, doctor în istorie, arhivist, Tîrgu – Mureș, membru extern al Academiei Maghiare din Budapesta, pal.antal.sandor@gmail.com
- **PINTILIE DAN OVIDIU**, doctor în istorie, director, Arhivele Naționale Argeș, arges.an@mai.gov.ro
- **RĂȚOI TUDOR**, Conf. Univ. Dr., director, Arhivele Naționale Mehedinți, mehedinți.an@mai.gov.ro
- **SPÂNU ALIN**, doctor în istorie, cercetător, Centrul de Studii Euroatlantice, București, alinspanu@yahoo.com
- **STANCU VASILE**, profesor, Sfîntu - Gheorghe, bebestancu67@gmail.com

**APARIȚIA ACESTEI LUCRĂRI A FOST POSIBILĂ CU GENEROSUL
SPRIJIN FINANCIAR AL URMĂTORILOR SPONSORI, CĂRORA LE
MULȚUMIM ȘI PE ACEASTĂ CALE:**

- **Consiliul Județean Mureș**
- **Primăria Tîrgu-Mureș**
- **S.C. IRUM S.A.** Reghin, Director General Ing. Mircea OLTEAN
- **FEDERAL COOP** Tîrgu-Mureș, Președinte Liviu POP

Tiparul executat la S.C. APOSTROF TIPO S.R.L.
Tg. Mureș, str. Poligrafiei nr.3
Tel.: 0265/265.100
e-mail: office@apostroftipo.ro
www.apostroftipo.ro